Тукид

НА ОБЛОЖКАТА: ФРАГМЕНТ ОТ СЕВЕРНИЯ ФРИЗ НА ПАРТЕНОНА (ФИДИЙ)

ДЪРЖАВНО
ИЗДАТЕЛСТВО
НАУКА
И ИЗКУСТВО

Редакция
„История“

РУСКИ № 6
СОФИЯ, 1979

ИСТОРИЯ НА ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА

Превод
от старогръцки:

МИЛКО МИРЧЕВ

Предговор
и коментар:

ХРИСТО ДАНОВ

©Милко Йорданов Мирчев с о Jusautor, Sofia, 1979

След поредицата „Българско историческо наследство“ издателство „Наука и изкуство“ открива нова — „Световно историческо наследство“. Второто начинание естествено произтича от първото.

„Световно историческо наследство“ ще представи най-значителните произведения на писатели-историци, представители на различни култури и цивилизации, съвременници на забележителни периоди от човешката история до деветнадесети век включително.

В края на краищата цялата литература на миналото може да се нарече историческа, защото е вече история и защото служи за исторически извор. При това колкото по-назад във времето се връщаме, толкова по-неотделимо е историческото от художественото произведение, от философския трактат. Специализираната история се оформя постепенно. Окончателното й отделяне от другите форми на анализ се осъществява едва в нашия век.

Тъй че обсегът на „Световно историческо наследство“ може да се определи само със съвременен критерий. В поредицата ще влезнат ония именити исторически автори, чиято проза се означава като историографска от наша съвременна гледна точка.

Какво е история, се разбира дори от етимологията на думата. История значи „изследване“, „издирване“. И действително историята възниква като анкета за установяване на фактическата истина, а и до днес в един свой аспект тя е именно анкета.

Първите автори на историческа проза в древността, анкетьори на истината, са смятали, че пишат, за да не бъдат забравени делата на миналото и за да оставят примери на бъдните поколения. Съвременният човек пак се нуждае от социално-политическите модели на миналото, за да строи обществото на бъдещето. Нему е ясно, повече или по-малко — а за нас съвременните българи напълно, — че бъдещият социално-политически модел е този на социализма и комунизма.

Но изследването на истината е изследване и на истината за човека. Тази истина има много измерения. Софокъл се провиква с хора на тиванските старци в „Антигона“: „Много са чудните неща, но човекът е пръв сред тях.“ Чудото на човека е чудото на постоянно пишещата се история.

Задачата на задачите на социалистическото общество е изграждането на извисената, на дълбоко нравствената, на хармонично развитата личност. Днес именно от най-актуална обществена позиция може да се припомни афоризмът на Протагор „Човекът е мярка на всички неща“. Това е мярката на неговите социалнополезни изяви, на неговия принос в общественото и културното развитие на нацията, на изграждането на социалистическото общество. Истината за този човек е нужна повече отвсякога и в търсенето на тази истина историята, паметта на човечеството, е незаменим източник на знания и опит.

Човекът и обществото, обществото и човекът — това е голямата тема на голямата историческа наука.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

ТУКИДИД И НЕГОВАТА „ИСТОРИЯ НА ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА"

По общо признание Тукидид е най-големият майстор на историографския жанр, създаден в рамките на античното робовладелско общество. Благодарение на това, че съчинението на Тукидид е дошло до наши дни в онзи вид и размери, в които го е оставил неговият автор, човечеството има щастливата възможност да чете едно уникално произведение на античната историческа мисъл, което буди истинско възхищение. Културният и просветен читател на „История на Пелопонеската война" има възможност да извлече трайна поука от съдържанието, чийто автор по своето дълбокомислие, езиково и стилово майсторство е стигнал до едни от най-високите върхове в развитието на атическата проза през класическия период. Особената стойност на произведението се състои в това, че то служи като златен еталон за голямо постижение в областта на историческата наука през древността. От друга страна обаче, трябва да припомним, че Тукидид е един от най-даровитите, но и най-безкомпромисни идеолози на ръководните робовладелски върхове в Атина по времето на Перикъл. Като имаме пред вид това, не ще бъде трудно да си обясним както неговите позиции по отношение на вътрешната и външната политика на Атина по време на Пелопонеската война, така и отношението му към неелинските или, както се казвало по онова време, към „варварските" народи. Изясняването на политическите и идеологическите позиции на Тукидид е задача със специфична трудност, защото, макар че той се чувствувал и действувал като знатен елин от Атина, по своя етнически произход бил най-малко наполовина трак.

В настоящия предговор смятам, че е уместно да се спра, и то доста обстойно, преди всичко на живота на Тукидид, а след това на разглеждането на историографския жанр, застъпван със забележително майсторство от този автор, и на въпросите за целта, съдържанието и строежа на неговото съчинение. Тук спада и въпросът за изворите, използувани от Тукидид, както и за неговия подход към тях. Не по-малко съществен е и въпросът за историографския метод на автора. От също такова голямо значение е безспорно и изясняването на въпросите, свързани с основните философско-исторически категории, застъпени в „Историята".

Изясняването на т. нар. „Тукидидов въпрос", по-специално на въпроса за възникването (генезиса), строежа и оформянето на „История на Пелопонеската война", е също така от съществено значение. Едва ли е нужно специалното доказване на това, че особено важен въпрос представят етапите, през които е минало това монументално произведение на древногръцката историческа мисъл, преди то да стигне до днешния си вид. Не е без значение и въпросът за продължителите и подражателите на Тукидидовата история, за нейното въздействие върху писателите на античността, късната античност, средновековието и по-късно. Струва ми се, че е излишно да се доказва важността и на въпроса или по-точно на въпросите за езика и стила на Тукидид. И най-накрая трябва да се спра, макар и не надълго, и на въпроса за особеностите, по-точно за трудностите, с които е свързано превеждането на Тукидид, за някои от преводите на Тукидид на чужди езици, както и за предлагания превод на покойния Милко Мирчев, с чието редактиране се заех аз.

* * *

Тукидид се родил към 460 (?) г. пр. н. е. на земището на Халимунтския дем, който бил част от Леонтидската фила. Според Страбон Халимунтският дем се намирал на морския бряг между Фалерон и Аиксона, а според Демостен родният дом на Тукидид се намирал на 35 стадии или приблизително на 6,5 км от Атина. С други думи, демът Халимунт отговарял по своето местонахождение на дн. Хасани, недалеч от нос Колиас (дн. Св. Козма), но навътре към сушата. Местонахождението на този дем се потвърждава и чрез намерените там антични надписи, в които се споменва изрично неговото име. На територията на Халимунтския дем имало светилище на Деметра „Законодателка" (Тесмофорос), на Коре и на Дионис, установени чрез надписи. Халимунтският дем, макар и неголям по пространство, имал плодородна почва и поради това главният поминък на населението били земеделието, лозарството, винарството и маслинарството, отразени в религиозните култове на халимунтците.

Не се знае кога предците на Тукидид придобили своите поземлени владения на територията на Халимунтския дем. Знае се обаче, че неговите родители принадлежали към знатните среди в Атина, и е напълно естествено, че те са притежавали и в Атика значителни поземлени владения, и то тъкмо на територията на този дем. Знае се със сигурност, че родителите на Тукидид имали близки роднински връзки с богати и ръководни среди от някои южнотракийски племена. За българските читатели е интересно да узнаят нещо повече за роднинските връзки на Тукидид с Тракия по майчина линия, защото това ще им помогне да си представят по-ясно и някои важни моменти от живота на Тукидид и неговото творчество. Майката на Тукидид Хегезипила независимо от

своето чисто гръцко име се родеела отблизо с представители на тракийската племенна аристокрация. Едноименницата на Хегезипила, вероятно нейна баба (?), била дъщеря на Олор, който властвувал като династ над тракийското племе сапеи[1]. Въпросната Хегезипила била омъжена за Милтиад (II), сина на видния атински политик, държавник и пълководец Кимон. Тукидид бил свързан обаче с роднински връзки с Тракия и откъм своя баща. Сигурно указание за това е преди всичко типичното тракийско име на баща му — Олор, респективно Орол. Затова и Плутарх в биографията на Кимон, като черпи очевидно от добър извор, пише: „Кимон, синът на Милтиад, както се вижда от стиховете, които му посветили Архелай и Мелантий,[2] бил роден от майка тракийка на име Хегезипила, която била дъщеря на цар Олор. Последният носел това име в чест на своя прадядо и притежавал златни рудници[3] в Тракия." Роднинските връзки на Тукидид с Тракия се изтъкват още по-категорично от неизвестния автор на т. нар. втора биография[4] на големия историк. В първа глава на тази биография четем: „Атинянинът Тукидид бил син на Олор, който произхождал от тракийски род: и тъй като неговият баща носел името си от Тракия, той се сродил с Милтиад[5]." Най-сигурните, макар и не особено изобилни данни за живота на Тукидид намираме в „История на Пелопонеската война". В т. нар. втори увод на „История на Пелопонеската война" (в кн. V, гл. 26). Тукидид уведомява, че той преживял тази 27-годишна война, когато бил на такава възраст, която му давала възможност да схване напълно ясно значението на това събитие. От същото място на неговото съчинение читателят узнава, че след като Тукидид участвувал през 424 г. пр. н. е. като атински стратег във военните действия при Амфиполис, град, недалеч от устието на р. Стримон (дн. Струма), трябвало да отиде в продължение на 20 години в изгнание. Преди да разгледаме това сведение, уместно е да

[1] Главното ядро на това племе населявало онзи сектор от южното крайбрежие на Егейска Тракия, който бил разположен срещу остров Тасос. За ролята на сапеите по време на Гръко-персийските войни вж. Херодот, а за тяхното значение по-късно вж. Altthrakien Berlin, 1976, стр. 111, 115 и особено стр. 116, 132, 153 и 275.

[2] Гръцки поети, живели и творили към средата на V в. пр. н. е., но за които не се знае нищо повече.

[3] По всяка вероятност Тукидид наследил от последния Олор своето имение Скаптесиле в Тракия заедно със златни находища, които били експлоатирани.

[4] Първата биография на Тукидид била съставена от византийския писател Маркелин (Марцелин).

[5] Става дума за Милтиад (II), сина на Кимон, който в прибл. 550 г. пр. н. е. се отличил като победител в едно от Маратонските надбягвания. Към 524/ 3 пр. н. е. Милтиад бил архонт в Атина, а в прибл. 520 г. пр. н. е. бил изпратен (по всяка вероятност принудително) от Пизистратидите на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски полуостров). Укрепвайки своето влияние тук, Милтиад утвърдил косвено влиянието на Атина в простора на черноморските проходи.

припомним, че длъжността стратег в Атина се заемала от лица, които били навършили 30 години. Следователно в 424 г. пр. н. е. Тукидид е бил във всеки случай повече от 30-годишен.[6] И още нещо. Длъжността стратег в Атина била много висока и отговорна. Стратезите били натоварвани преди всичко с командуването на въоръжените сили в Атина, но заедно с техните военни функции длъжността на стратезите включвала и редица широки компетенции в цивилния живот. След реформите на Клистен в Атина имало 10 стратези, които се избирали ежегодно от филите, а по-късно от целия народ. Във време на война, според атинските закони на един стратег се поверявало върховното командуване на военните действия на цял фронт или на един отделен, но значителен сектор от фронта. В случая с Тукидид нещата стояли приблизително така. Той командувал една ескадра от седем военни кораба, които се намирали на котва при о. Тасос. Когато големият спартански пълководец Брасид нападнал Амфиполис с цел да го превземе, Тукидид бил замолен да се притече със своята ескадра на помощ на обсадения град, в който се намирал Евкъл, другият атински стратег на Тракийско-македонския фронт. Тукидид побързал да потегли със седемте кораба на ескадрата. Той искал да пристигне там по възможност по-рано, за да завземе Амфиполис, преди той да капитулира, или пък най-малкото да сложи ръка на Ейон. Тукидид не могъл да помогне на обсадения Амфиполис, защото бил изпреварен от Брасид, и този негов неуспех бил причината той да отиде в изгнание, което продължило според собствените му думи две десетилетия.

Струва ми се, че не е уместно да се преценяват възможностите на Тукидид като военачалник въз основа на този единствен случай от неговата военна кариера и да противопоставяме великия историк в областта на военното изкуство на гениалния спартански пълководец Брасид. Във всеки случай атинските ръководители, които след смъртта на Перикъл застанали на кормилото на държавата — радикалните демократи начело с Клеон, не проявили достатъчно прозорливост и далновидност, когато преценявали положението по фронтовете. Относно значението на Тракийско-македонския фронт те допуснали политическо късогледство. Като обяснение за тази грешка на тогавашното атинско ръководство се привеждат от някои изследователи съществени аргументи, като например тези, че след катастрофата, която спартанците претърпели на островите Сфактерия и Китера, те били готови на преговори за мир. Не се дооценява обаче при това далновидността на спартанския пълководец Брасид, който веднага схванал значението на Тракийско-македонския фронт и чрез своя смел и бърз поход през цяла Гърция, както и чрез своите операции на Халкидиче-

[6] Оттук повечето изследователи с право вадят заключението, че Тукидид се е родил най-късно в 455 г. пр. н. е., а някои учени са склонни да приемат 460 г. пр. н. е. като година на неговото раждане.

ския полуостров предизвикал обрат във военното положение в полза на Спарта. Късогледството, което тогавашните ръководители на Атина проявили във външната политика и специално при подценяването на значението на фронта по егейския бряг на Тракия, става още по-очебийно, когато то се съпостави с политиката, която следвал по отношение на Тракия и Македония само няколко години преди това Перикъл — този действително гениален атински държавник и стратег.

Още няколко думи за грешката при командуването на операцията за спасяване на Амфиполис и Ейон, впоследствие приписвана на Тукидид. Би трябвало да се говори по-скоро за грешки, допуснати поради късогледата политика на тогавашното атинско правителство във водите на Егейска Тракия. Вината за тези грешки носел обаче не толкова Тукидид, колкото атинското главно командуване, което действувало мудно и неоперативно. Когато въпросът за виновността бил сложен на разглеждане в Атина, народното събрание, което се намирало под влиянието на Клеон и неговия антураж, пък и останалите стратези сметнали по-изгодно да уличат Тукидид като главен виновник за неуспеха при Амфиполис и той бил изпратен на изгнание. От доклада на Тукидид (към края на кн. IV) се узнава и това, че той се е ползувал с влияние сред населението по долното течение на р. Струма вследствие на златните мини, които притежавал на споменатото вече място в Тракия, което носело тракийското име Скаптесиле.

Отделни данни в съчинението на Тукидид помагат да се възстановят и някои други страници от неговия живот. Такъв е например случаят с известието (кн. II, 48), че страшната епидемия през 430 г. пр. н. е., която ние означаваме като „чумна епидемия", не пощадила и самия Тукидид. И ако четем внимателно неговото неповторимо по своята драматичност описание на тази епидемия, ние се уверяваме, че писателят е преживял и наблюдавал отблизо това масово бедствие и е описал с такива тънкости причините, симптомите и хода на болестта, които издават дълбоката начетеност на историка и в съвременната нему медицинска литература.

Тракийското име Олор на неговия баща (кн. IV, 104₄) дава повод за още някои предположения за рода и произхода на Тукидид. Заслужава да се отбележи фактът, че името Олор не е установено в Атина. Ето защо повечето изследователи са склонни да мислят, че Тукидид се е родеел със споменатите бележити атиняни (Милтиад и Кимон), без обаче да е възможно, поне засега, да се установи по-точно степента на тези роднински връзки. Във връзка с това не е излишно да се отбележи и едно друго обстоятелство, което хвърля още повече светлина не само върху произхода, но донякъде и върху идейно-политическите позиции на Тукидид. Чрез своите деди от рода на Филаидите (между които най-изтъкнати са двамата Милтиадовци и Кимон) Тукидид имал роднински връзки и със своя едноименник Тукидид, сина на Мелесий, който бил водач на атинските олигарси и поради това бил ярък противник на Пе-

рикъл. С други думи, Тукидид по произход принадлежал към върховете на атинската робовладелска аристокрация, и то към онния кръгове от нея, които в същност не съчувствували на политиката на Перикъл. Фактът обаче, че Тукидид още от самото начало застанал на страната на Перикъл и поддържал и одобрявал в своето съчинение неотклонно политическата линия, следвана от Перикъл, показва, макар и косвено, че в политическо отношение той бил скъсал със семейната традиция и бил преминал на страната на умерените демократи.

До края на Пелопонеската война Тукидид живял в изгнание вън от Атина, предимно в своето имение Скаптесиле. Според собствените му думи (кн. V, 26₅) това улеснило неговите изследвания във връзка с написването на историята на войната, понеже, намирайки се в изгнание, той имал възможност да наблюдава хода на действията и в двата воюващи лагера и особено действията от страна на елините, които участвували в Пелопонеския съюз. Тъкмо това обстоятелство дало на Тукидид възможност на спокойствие да си даде по-ясна сметка за развоя на събитията и да ги отрази по възможност обективно.

Имението на Тукидид се намирало в една област, която опирала до югозападната граница на Одриското царство. Последното се очертавало в началото на Пелопонеската война като най-обширната, най-мощна и най-трайна държавна организация на траките. Когато Перикъл бил начело на държавното ръководство в Атина, той съвсем навреме схванал значението на Одриското царство и изобщо на тракийските земи и затова побързал да сключи военен съюз с одриския владетел Ситалк. Приемниците на Перикъл се оказали много по-недалновидни и по отношение на Тракия. Затова и първите удари със стратегическо значение Атина претърпяла именно на егейското крайбрежие на Тракия. За Тукидид не било трудно да схване и отрази (особено в кн. II) правилно значението на тракийския фактор в политиката, икономиката и стратегията на Гърция. В това отношение той бил улеснен не само от факта, че имал родствени връзки с Тракия, но и от обстоятелството, че прекарал голяма част от своята зряла възраст в Тракия, където написал и по-голямата част от своето съчинение. За живота на Тукидид като изгнаник в Тракия научаваме от биографията му, написа на от Маркелин, в която е включено известието, излязло от перото на философа-перипатетик Праксифан, според което Тукидид поддържал връзки с онзи кръг от художници и изобщо хора на изкуството, който се радвал на покровителството на македонския владетел Архелай. Тук се намира и известието, че Тукидид бил автор на епиграмата[7], която била поставена на гроба на Еврипид.

Изглежда, че много по-реални са били личните връзки на Тукидид с македонския цар Архелай. За това може да се съди от един пасаж в „История на Пелопонеската война" (кн. II, 102), къде-

[7] За тази епиграма срв. Anth. Pal. 7, 45.

то Тукидид говори с нескривано възхищение за този владетел. Като се има пред вид, че Архелай умрял в 399 г. пр. н. е. и че Тукидид говори за него като за още жива личност, във въпросните сведения на Тукидид за македонския владетел би могло да се посочи, макар и косвено, едно указание за смъртта на големия историк (т. е. известно време след 399 г. пр. н. е.).

Вероятно след поражението на Атина в 404 г. пр. н. е. Тукидид получил амнистия и се завърнал от изгнание. Неговото завръщане в Атина наистина не се съобщава изрично в изворите, с които разполагаме днес, но има едно антично известие, което косвено позволява да се мисли, че Тукидид се завърнал към края на своя живот в родния си град. Но това едва ли е станало веднага след обявяването на амнистията. У Павсаний се намира известието, че атинянинът Ойнобий внесъл в народното събрание предложение за повикването на Тукидид от изгнание. В оскъдните известия за живота на Тукидид, които за съжаление са се запазили предимно у автори от късноантичната и по-скоро византийската епоха, се засяга и въпросът за смъртта на Тукидид, както и за мястото, където той е бил погребан. В същност до наши дни са дошли няколко варианта на съобщенията по този въпрос. Според едни извори Тукидид бил убит, а според други той загинал при корабокрушение. Има различия и в известията за местонахождението на неговия гроб. Според едни автори гробът на големия историк носел надпис „Тукидид, син на Олор от дема Халимунт" и се намирал между семейните гробове на Кимон при мелитските порти в Атина. В други известия четем обаче, че той бил погребан в Тракия...

* * *

Съчинението на Тукидид представя *историческа монография*, чиято основна тема е Пелопонеската война. По своята монографично избрана и центрована тематика Тукидидовата история се отличава коренно, и то в положителен смисъл, от произведенията на по-старите логографи, както и от ония на неговите по-млади съвременници (Херодот и по-младите логографи). За да се схванат по-добре големите предимства на „Историята" на Тукидид, неговото безспорно превъзходство над всичко, което било създадено като исторически жанр преди него и почти едновременно с него, е необходимо да съпоставим съчинението на Тукидид със съчиненията на някои от по-изтъкнатите негови предшественици и по-млади съвременници. Когато казваме, че Тукидидовата „История на Пелопонеската война" е действително първата историческа монография не само в гръцката, но и в световната литература, имаме пред вид преди всичко, че нейният автор е посветил повече от 9/10 от своето съчинение изключително на описанието на войната и само една част от книга I (гл. 2—19) на своето изложение — на историческото развитие в Елада и на зе-

мите в Източното средиземноморие преди Пелопонеската война. Но и споменатата по-горе немного обширна част от I книга, означена от самия автор като „Археология", т. е. като най-ранна история на Елада, не е откъсната по обхват и по замисъл от останалото монографично съдържание на съчинението. Напротив, чрез „Археологията" авторът преследва сериозно обмислена и строго определена цел: да покаже по най-краткия и най-убедителния начин, че всички военнополитически събития преди Пелопонеската война, които са се разигравали в Елада и изобщо в тогавашния свят, са отстъпвали по размери и по историческо значение на тази война. Тукидид е успял да реши тази своя задача по един завидно сполучлив начин, като си служи с умело подбрани исторически съпоставки от миналото. А съпоставянето на събитията по значение е, както се знае, научно-историографски метод, към който нерядко се прибягва и до днес. Може да се каже дори, че Тукидид не само е подбрал за целта най-убедителните събития и факти от далечното минало на Елада, но ги е и анализирал, т. е. извлякъл е исторически рационалните зърна от тях, както това се прави и до днес при критичното пресяване на историческите сведения.

Нека съпоставим сега съвсем накратко начина, по който работят по-старите логографи, както и Херодот и по-младите логографи, с току-що набелязания начин на работа на Тукидид. Струва ми се, че преди това са необходими няколко думи за т. нар. *логографи.* До неотдавна в продължение на почти век и половина в науката с термина логографи се означавали ранногръцките историци преди Херодот, като в този термин се е съдържал и известен елемент на принизяване на творчеството на логографите. Това тълкуване на термина „логографи" води началото си от Фр. Кройцер, който и във второто издание на своята прочута на времето си книга „Историческото изкуство на гърците в своето възникване и по-нататъшно развитие"[8] е обяснявал неправилно понятието логограф, употребявано от Тукидид (кн. I, 21 и на други места), който смята и Херодот за логограф. Изследванията на редица изтъкнати класически филолози от ново и най-ново време върху понятието логограф показаха, че с тази дума се е изразявало тогава на гръцки понятието писател-прозаик.

Трябва да се отбележи освен това и нещо друго по отношение на историографията преди Херодот и преди Тукидид. То е, че единствено във фрагментите от съчиненията на Хекатей от Милет, които са се запазили до наши дни в твърде окаян вид, се среща, макар и в зародишна форма, съпоставяне на историческите факти и събития, което напомня на критика на изворите. Ако се съди по заглавията на някои от незначителните по размери фрагменти от неисторическите съчинения на този писател, като например „Европа", „Азия", „Египет" и др., би могло да се предполага,

[8] Лайпциг, 1854 г.

че у него, макар и в зародиш, е била налице и идеята за едно монографично излагане на фактическия материал. За жалост не можем да кажем нещо повече в същата насока и въз основа на чисто историческите съчинения на Хекатей (имам пред вид неговите „Генеалогии“ или „Истории“), защото и те са дошли в твърде плачевен вид до наше време. Все пак онова, което създава дистанция между Хекатей и неговите предшественици и го приближава до историците в истинския смисъл на тази дума, включително и до Тукидид, е неговият последователен стремеж да създаде на мястото на епично-митичните, поетични по форма генеалогии от миналото, един преработен в проза епичен материал. Този материал бил значително по-пригоден за целите на истинските историци, като Херодот например, без обаче да бъде още история в истинския смисъл на тази дума. С други думи, истинският историографски жанр ние намираме развит у Херодот и особено у Тукидид, но неговите наченки се набелязват и у логографите. Следният етап от развитието на историографски жанр у елините може да се търси и в Херодотовата „История на Гръко-персийските войни“. Във връзка с това тук ще бъде достатъчно да отбележим само следното. Херодот, или по думите на Цицерон „бащата на историята“, извършил грамадна крачка напред в сравнение с логографите, като вложил в основите на своята „История“ идеята (респективно основната тема) за постоянната вражда между елините и източните народи, между Изтока и Запада. Херодот обаче още в началото на своето произведение се впуска да открива корените на споменатата вражда най-напред в дебрите на митологията, а след това и в далечната, но реална история на взаимоотношенията между Елада и Изтока. Заедно с това неговото съчинение е изпълнено с множество отклонения (екскурси), посветени на историята на Гърция, на бита и историята на неелинските народи, които участвували пряко или косвено в Гръко-персийските войни, както и на природо-географските и други особености на тези страни. Тук можем само да споменем и многобройните приказки, епизоди и остроумни анекдоти, сколии, епиграми, за да не говорим за надписите и другите документи, втъкани в изложението. По този начин „бащата на историята“ създал едно наистина забележително и крайно увлекателно за четене историческо произведение, но в него липсва монографичната центрираност, от която се възхищаваме в труда на Тукидид. От днешна гледна точка тези особености в изложението на Херодот представят немалки слабости. Но това са, както се казва в наши дни, слабости на растежа, на развитието по възходяща линия на историографския жанр. За да стигне до своята същинска задача и до нейното разрешаване, Херодот имал нужда от почти 6 книги за излагане на онези събития, които предхождали Ксерксовия поход срещу Елада. И едва в последните три книги на своето съчинение Херодот успял да изложи хода на споменатото събитие, което било от кардинална важност. Отбеляза-

ното дотук за историографския жанр, създаден от Херодот, е достатъчно за съпоставка с монографичния строеж на Тукидидовото съчинение, което буди заслужени адмирации у читателя.

Ако съпоставим историческите съчинения на Ксенофонт с произведението на Тукидид, ще видим, че историческата монография, създадена или усъвършенствувана от Тукидид, е намерила достоен, макар и ненапълно равностоен продължител в лицето именно на атинянина Ксенофонт. Специално неговият „Анабазис на Кир", както и неговата „Гръцка история" (Hellenica) са исторически монографии, в които се чувствува ясно, че при тяхното написване Ксенофонт е имал като образец „Историята" на Тукидид. Ксенофонт, забележителният майстор на увлекателния и достъпен историографски жанр, се е научил тъкмо от Тукидид как да центрова своето изложение около една основна тема. И тъкмо в своя „Анабазис" Ксенофонт е създал една историческа монография в 8 книги за похода на по-младия Кир срещу неговия брат Артаксеркс II и за завръщането в Гърция на многобройния отряд от гръцки наемници, които се сражавали под негова (на Ксенофонт) команда на страната на Кир, претендента за братовия си престол. Впрочем и другото историческо съчинение на Ксенофонт — „Гръцка история", е построено във вид на монография, замислена като пряко продължение на Тукидидовото съчинение. Друг въпрос е, разбира се, както ще спомена малко по-нататък, доколко „Гръцката история" на Ксенофонт би могла да се мери по своите други качества с произведението на Тукидид.

Да се спрем и на причините, които разтърсили големия историк до такава степен, че го вдъхновили да се залови за перото още от самото избухване на войната. Той се нагърбил с това бележито дело, защото предвиждал, че войната ще има големи размери и ще надминава по значение всички предишни войни. До това далновидно заключение Тукидид дошъл, като съдел от обстоятелството, че и двете страни, които се заловили за войната, се намирали в разцвета на силите си, пък и били напълно подготвени за война. Той виждал ясно освен това, че и останалият елински свят е застанал на едната или на другата страна — едни от елините веднага след избухването на войната, а други се готвели да сторят това по-късно. Благодарение на получените различни сведения Тукидид успял да проникне, както сам пише, „с известна сигурност в далечното минало", да се убеди, че тогава не са ставали големи събития, нито военни, нито от друг характер. Затова именно той сметнал, че описаната от него война „е най-голямото сътресение, което изпитали елините, част от варварите и, може да се каже, целият свят" (Тукидид, I, 1₁,₂).

Тъй като Тукидид съзнавал ясно значението на грандиозните за онова време събития, а също така и значението на техните последици, той си поставил една напълно отговаряща на тези събития *цел*. Според неговите собствени думи (I, 22₄) той имал за своя главна цел да поднесе на своите читатели и слушате-

ли[9] достоверни сведения и сигурни познания за онова, което ставало в хода на войната. А те (читателите) въз основа на познанията за описаните събития щели да могат да съдят със сигурност и за бъдещото историческо развитие. Според Тукидид и по-късно щели да настъпят подобни исторически събития, защото самата природа на човека тласка към това.

И за да завършим с този важен въпрос, като се придържаме приблизително към неговите думи, ще кажем и следното. Тукидид приема възможния „риск", че в неговото съчинение липсва митичният елемент и това може да направи неговото изложение по-малко привлекателно за слушателите. Той заявява със законно повишено самочувствие, че читателят щял да намери не толкова някакво блестящо произведение, подготвено за тържествени случаи, колкото едно *вечно съкровище.*

Без да се впускаме в подробности, ще скицираме съдържанието на Тукидидовата „История на Пелопонеската война", тъй като това е необходимо и за изясняването на въпросите около генезиса на съчинението и неговото вътрешно оформяне. Още в първите изречения на своето произведение той установява, че войната между двата лагера начело с Атина и Спарта предизвикала най-силното сътресение не само в елинския свят, но и всред голяма част от човечеството. Тази война надминавала по своите размери и времетраене всички предишни военни конфликти. И като истински учен, за да обоснове това свое твърдение, Тукидид привежда (от 2 до 19 глава) доказателства за това от самата история. Тези глави представляват прочутата „Археология" в неговото произведение. С термина „археология" тук се означава обаче не археологическата наука, а едно сбито изложение върху историята на Елада, като се започва от най-ранни времена и се стигне до времето, в което живял и творил Тукидид. Посредством своята „Археология" Тукидид преследвал целта да изтъкне Пелопонеската война като крупно събитие, засенчило всички предишни конфликти в гръцкия свят. В същия откъс от съчинението на Тукидид се поставя на преден план и проблема за *властта,* за нейното създаване и организиране, като при това трябва да се подчертае, че според писателя властта намира своя най-убедителен израз във военната мощ и дееспособност на държавата. По тази причина изследвачите на идейното съдържание на Тукидидовото съчинение с право изтъкват, че тъкмо в него за пръв път в историята на човечеството се застъпват прерогативите на политиката и военната мощ.

Съчинението на Тукидид е останало незавършено. То започва с избухването на Пелопонеската война и прекъсва с изложението на събитията от 411 г. пр. н. е. Първата книга от историята на

[9] Тукидид говори за слушатели, а не за читатели, защото в античността историческите съчинения най-често се рецитирали пред широка аудитория. Неговото съчинение обаче трябвало да се чете при напълно спокойна обстановка и върху прочетеното да се размишлява.

Тукидид заслужава по-голямо внимание, но тук можем да кажем само следното. Нейното съдържание е извънредно важно, тъй като хвърля обилна светлина не само върху концепциите на автора, но представя и нещо като увертюра към следващия текст на творбата му. Тази книга се състои от два значителни по обем откъси. Първият от тях (от глава 1 до края на глава 19) е познатата ни вече „Археология", а вторият откъс (глави 89 до 117) представлява изложение на историческото развитие в Елада през т. нар. петдесетгодишен период (на гръцки „пентеконтаетия"), който изтекъл от Гръко-персийските войни до Пелопонеската война (480—431 г. пр. н. е.). Първата книга от съчинението на Тукидид съдържа освен споменатите два откъса и едно завладяващо читателя изложение върху онзи период от време, който предхожда избухването на Пелопонеската война. Текстът на тази част на Тукидидовото съчинение (I, 68—87) е оформен във вид на прочутия тетралог — четири речи, произнесени от делегатите, които присъствували на събранието на пелопонеските съюзници в Спарта. Между тези речи е и речта на атинските пратеници, които по същото време пребивавали в Спарта.

В централното ядро на Тукидидовото произведение (имам пред вид книгите от II, 1 до V, 24) е описан ходът главно на т. нар. Архидамова война, или първото десетилетие от Пелопонеската война. Най-прочутите в световната история и литература откъси в този голям дял от Тукидидовата история са речите на Перикъл в памет на атиняните, загинали през първата година от войната. Не по-малко значение в този дял има и описанието на чумната епидемия в Атина (II, 47—57), както и следващата непосредствено реч на Перикъл (II, 59—64) и 65 глава, посветена лично на Перикъл.

За българските читатели голямо значение има онзи дял от произведението (кн. II, 96—100), който съдържа единственото по рода си описание на Одриското царство по време на управлението на Ситалк, т. е. когато тази най-силна, най-обширна и най-дълготрайна тракийска държава била достигнала апогея на своята военна и политическа мощ. В същия откъс проличава и ролята, която още по-онова време играе в общогръцката политика Македонското царство под егидата на Пердика II. Издигането на Македония още по това време бие толкова повече в очи, като се има пред вид, че в началото на Пелопонеската война Македонското царство е имало значително по-малобройно население и по-малък военен потенциал от държавата на одрисите. Тайната на тогавашното съвземане на Македония се крие до голяма степен в личните качества на Пердика II и в това, че тя имала една сравнително по-стегната държавна и военна организация от държавата на одрисите. Чрез своята активна гъвкава политика както спрямо двата воюващи лагера в Гърция, така и спрямо Тракия Пердика II успял да попречи на появяването на някакъв по-силен противник, който да заплаши трайно неговите интереси на Македонско-тракийския фронт.

* * *

Да разгледаме и историографските методи на Тукидид. За методите, които Тукидид прилагал при работата си върху историята на Пелопонеската война, е показателно преди всичко това, че той започнал да работи над своето произведение или, както сам се изразява (кн. I, 1₁), „да записва събитията още със самото избухване на войната". С други думи, както и при прилагането на останалите свои методи, Тукидид се ръководил очевидно от мисълта, че описва едно твърде важно и продължително събитие. За историографските методи, които Тукидид прилага при своите изследвания, се узнава по-конкретно от прочутите три глави (20—22) в I книга. Нека анализираме накратко някои положения в тях. Като първостепенна задача Тукидид си поставя *издирването на истината* (I, 20₃). Не по-малко важно според него е и *изнамирането и установяването* на онова, което е *сигурно* (I, 22₄). Затова и Тукидид заявява, че той не е привърженик на сензационните или преувеличени и разкрасени сведения, което е характерно за поетите и логографите. Тукидид заявява освен това (I, 22₂), че при излагането на историческите събития той се е стремил да извършва тяхното изследване, като прилага най-голямата възможна точност (на гръцки „акрибия"), без да използува наслуки сведенията на своите „братя по перо". „Останалите събития, пише Тукидид (I, 22₂₋₃), през време на тази война аз не смятах за достатъчно само да записвам, както съм ги научил от случайно срещнат човек или както аз си ги представях, а разказах подробно за тях и за тия, на които аз бях свидетел, и за тия, които научих от други с точност, доколкото ми бе възможно. А проучванията бяха трудни, защото очевидците на различните събития разказваха за тях различно, всеки според съчувствията си към едната или другата страна или, както ги е запомнил." Накратко казано, методът на Тукидид е аналитико-сравнителен.

Твърде важен е и въпросът за *изворите,* които е използувал Тукидид, въпрос, който все още остава ненапълно изяснен. За отношението на Тукидид към изворите узнаваме от неговото съчинение. Той се отнася, както се отбеляза вече, отрицателно към хората, които полагат малко грижи за издирване на истината и са по-скоро склонни да приемат готови мнения. Към себе си Тукидид е много взискателен и самокритичен. Той записвал онези събития и факти, за които узнавал от други, но след възможно най-точните изследвания и проверки на всеки факт поотделно. При проверката на сведенията, заимствувани от други хора, Тукидид очевидно се убедил, че при предаването на фактите повечето хора влагат немалко субективизъм и се уповават на своята памет. Чрез тези свои схващания Тукидид застава пред нас като първия учен историк, който създава и до известна степен развива онази научна дисциплина, която днес се нарича критика на историческите извори.

До своето изгнание (към края на 424 г. пр. н. е.) Тукидид е могъл да бъде напълно в течение на събитията в Атина. След това обаче той нямал възможност да наблюдава непосредствено хода на събитията в своя роден град и бил принуден да прибягва до сведенията на други.

Прави извънредно добро впечатление и фактът, че Тукидид прибягва често, и то умело, към използуването на документални източници, например текстове на важни международни договори, които се пазели обикновено във формата на надписи в архивите на отделните гръцки полиси. Най-силно впечатление произвежда обаче фактът, че авторът е запознат съвсем точно със съдържанието на повечето от тези документи и ги привежда много често дословно.

С голяма, но все пак специфична стойност като исторически извори са и речите, които Тукидид вмъква в своето изложение. Той ги предава обикновено изцяло в пряка, но на места и в косвена реч, като рядко предава само в резюме тяхното съдържание. Многобройните речи, използувани от Тукидид, притежават несъмнено, както и останалите части от неговото произведение, стойността на исторически извор. Необходимо е да се има пред вид това, че те се делят на няколко категории. Важно място заемат преди всичко речите, държани в народното събрание на двете воюващи страни. Немалка стойност притежават и речите-възвания, с които пълководците се обръщат към своите войски с цел да ги окуражат преди започването на битката. Със същото значение са и съдебните речи, особено ония от тях, в които се отстояват колективните интереси на някои от воюващите страни пред друга страна, която играела роля на арбитър или на съдия. Най-сетне у Тукидид има пропагандни речи, държани с цел да се изтъкнат предимствата на единия (демократичния) строй пред другия (олигархичния), каквато е например знаменитата надгробна реч, произнесена от Перикъл в памет на атинските граждани, загинали през първата година на Пелопонеската война. От днешна гледна точка речите представят вмъквания в изложението, които го нарушават. В античната историография обаче те били смятани за неделима част от цялостното изложение. В теорията на античната историография, чиято същност се долавя донякъде и в съчинението на Тукидид, се смятало, че най-непосредственото предназначение на речите било да засилят у читателя (респективно слушателя) въздействието от историческия разказ. Речите трябвало да въведат така читателя (или слушателя) в обстановката, резултат от историческите събития, предмет на историческото изложение, че той да си помисли, че присъствува лично на тези събития. Речите у Тукидид трябвало да изпълняват още една съвсем немаловажна функция. Тъй като в своето историческо повествование Тукидид се въздържа твърде старателно да изложи своето лично мнение, именно речите могли къде пряко, къде косвено да разкрият на читателя поне до известна степен личните схващания и становища на

автора. До голяма степен в речите, които Тукидид вмъква твърдечесто в своето изложение, е отразено много нагледно политическото и стратегическото положение на двата воюващи лагера, както и позициите на техните ръководители. Тези речи били замислени от Тукидид в повечето случаи очевидно и като характеристика, портретна на въпросните ръководни лица. Повечето от съвременните изследователи на Тукидид са на мнение, че при предаването на съдържанието на тези речи Тукидид се е стремил да се придържа по възможност близо до съдържанието и смисъла на онези речи, които били произнесени действително при съответните обстоятелства от споменатите ръководни личности. Оперирайки обаче с тези речи като с една материя, която според тогавашните схващания била благодарна, Тукидид си е позволявал на места волността да поставя в устата на действуващите лица и такива мисли, на които според него при определени обстоятелства тези лица трябвало да дадат непременно израз. Не случайно именно Тукидид, този бележит майстор на мисълта, перото и словото, е изразил в атическата проза формулата за „онова, което непременно трябва да се каже при определени обстоятелства".

Набелязаното дотук за речите у Тукидид бихме желали да завършим със забележката, че въпреки своя несъмнен стремеж да бъде правдив и точен и когато е предавал съдържанието на речите, произнасяни от ръководните исторически личности по време на Пелопонеската война, Тукидид е наложил на тези речи и по отношение на формата, и по отношение на съдържанието своя собствен *тукидидовски отпечатък,* или своя *тукидидовски стил.* Значителен дял в този стил има *психологията* — майсторството да се вникне чрез задълбочен психологически анализ в характера на човека и посредством речите му да се нарисува неговият духовен облик. Достатъчно е да се препрочетат речите на Перикъл и се съпоставят с речите на Алкивиад, за да се схване веднага, че различният стил и език на споменатите оратори идат да отразят и профилират ярко контрастните различия в характера на тези исторически личности. Не е трудно за читателя да схване и на чия страна са симпатиите на писателя, когато той чете речите на Перикъл и Клеон и ги съпоставя.

Трябва да се изтъкне и едно друго положително качество на Тукидид, което придава особена стойност на историческите факти и събития, които той съобщава и разработва. Това е грижливото отношение на писателя към *хронологията.* В неговото съчинение ходът на войната е описан така, че се разглежда в съответствие с отделните военни години. Всяка година от войната у Тукидид се дели на „лято" и „зима". Някой би могъл да забележи, че това не е абсолютна хронология. Не би трябвало да се забравя обаче, че през V в. пр. н. е. гърците още не разполагали с точни и задължителни за всички хронологически податки. Дори и пресмятането на времето през V в. пр. н. е. било все още въпрос на бъдещето. Решаващото при Тукидид е, с други думи, не абсолютната, а от-

носителната хронология, т. е. отношението на отделните исторически събития помежду им. Особено съществено в хронологическо отношение е това, че Тукидид е фиксирал в кн. II, 2 точно момента на избухването на Пелопонеската война, като за целта е прибягнал до всички елементи, които му помагат за датирането на това събитие: той е привлякъл (поименно) главната жрица в Аргос, архонта в Атина, както и спартанския ефор. Освен това Тукидид споменава изрично и ред слънчеви затъмнения, обстоятелство, което улеснява твърде много превръщането на датите от античността в дати от модерната хронологическа система.

* * *

Особен интерес представлява и въпросът за историческите категории, застъпени в съчинението на Тукидид. Самият факт, че говорим за „исторически категории", ни заставя да отбележим преди това, че големият историк поради знатния и богат произход на своите деди имал възможност да получи най-бляскавото и всестранно за онова време образование и че още отрано той могъл да има свое самостоятелно отношение към историографския жанр и останалите негови представители. Във връзка с това заслужава да да се припомни анекдотът, който се разказва в няколко варианта в някои от най-късните по време биографии на Тукидид. В тях именно се намира едно съобщение, според което Тукидид като петнадесетгодишен юноша присъствувал в Олимпия на публичното четене на историята на Херодот, изпълнявано от самия „баща на историята". Младият Тукидид бил трогнат така дълбоко от това, което слушал, че се просълзил. А това дало повод на Херодот да възкликне, обръщайки се към бащата на Тукидид: „Облазявам те, Олоре, заради твоята щастлива рожба, защото твоят син има душа, която жадува неудържимо за наука." Без да смятаме този анекдот за напълно автентичен и да мислим, че наистина първата среща на двамата най-големи историци на античния свят се е състояла тъкмо в Олимпия или че въобще те са поддържали лични връзки, ще отбележим, че Маркелин съобщава, че Тукидид бил ученик на големия философ-рационалист Анаксагор. Според друго известие Тукидид учил и при прочутия атински оратор Антифонт. Колкото и несигурни и оскъдни да са тези сведения, едва ли може да има съмнение относно това, че Тукидид, ако не се е учил при Анаксагор и Антифонт, то той чрез своите преки учители, чиито имена не са ни известни, е познавал добре ученията и на Анаксагор, и на гръцките натурфилософи, и на гръцките медици, както и произведенията и теориите на големите гръцки оратори. Няма съмнение, че Тукидид бил получил отлична теоретична и практическа школовка и в областта на реториката. Именно с това се обяснява фактът, че у Тукидид се чувствува тъй силно влиянието на софистиката, на натурфилософията и на медицината. Затова този велик историк и след близо две хилядолетия и половина удив-

лява и съвременния читател със своя рационализъм, с широтата на своя поглед, както и със своята обективност и свобода към предразсъдъци. Тези страни от образованието на Тукидид, съчетани с голямата му подготовка в областта на военното дело, ни дават възможност да разберем уникалната стойност на неговото съчинение в рамките на гръцката, на античната и изобщо на световната историография. Силно повлиян от споменатите интелектуални течения на своето време и притежаващ редките индивидуални дарби на голям историк и философ на историята, Тукидид е бил именно онзи исторически писател, комуто било отредено да напише една до голяма степен обективна история на Пелопонеската война. Никой друг античен историк, с изключение може би донякъде Полибий, не е успял да долови като Тукидид силите, които действували при историческите събития, имам пред вид главно човешкия фактор, както и политическите и духовните сили, защото икономическите фактори привличали значително по-слабо вниманието на Тукидид. Никой друг от историците на античността не е успял да обрисува тъй майсторски като Тукидид зависимостта на споменатите сили (изобщо фактори) от случайността и неизбежността. В съчиненията на никой друг от античните историци, както у Тукидид, не са нарисувани такива дълбоко разтърсващи човешкото съзнание картини на класовите и политическите борби в древна Гърция, като например картините на борбите, съпровождали Пелопонеската война на остров Керкира. И може да се каже, че както тези описания, тъй и създадените от Тукидид картини на масови бедствия, които носят със себе си войните, съпровождащите ги епидемии, мизерия и упадък на нравите, по своята драматичност напомнят страданията на трагичните герои и героини от гръцката драма. Затова и не би трябвало да се учудваме, че у Тукидид се срещат повече изрази като „страдания“ и други[10], които имат своите най-близки и най-често срещащи се успоредици в съвременната му гръцка трагедия, отколкото в съчинението на Херодот.

Силното въздействие на гръцкия рационализъм върху Тукидид чрез Анаксагор и неговата школа[11] е отразено съвсем убедително в „История на Пелопонеската война“. В това произведение, ако го съпоставим особено със съчинението на Херодот, се вижда, че Тукидид като исторически писател е подчертан рационалист, комуто е чужд интересът към въпросите от областта на религията. Това не ще рече, че Тукидид като историограф е аморален и атеист. Неговият рационализъм обуславя и това, че той не проявява почти никакъв интерес към културната история на Елада. Затова и не е за чудене, че в съчинението не споменава нито дума за дейността и значението на знаменитите си съвременници като Сократ или пък за елинските гръцки трагици и комедиографи.

[10] Вж. напр. Тукидид, IV, 48; I, 22 и на много други места.

[11] Рационалист е и неговият учител по философия Анаксагор, който учел, че съществува един Разум (Νοῦς), който господствува над всичко.

Без да изтъкваме в случая значението на Тукидид като една от централните фигури в културния живот на Атина и като първомайстор между историографите в световен мащаб, би трябвало да отбележим още нещо във връзка с неговия рационализъм. Вече подчертахме, че Тукидид бил един от високообразованите хора на своето време. Не е случайно, че в един от най-критичните моменти на Архидамовата война той бил избран за стратег и получил командуване на Тракийско-македонския фронт. Този факт говори красноречиво, макар и косвено, за това, че преди да стигне до един от върховете на атинското държавно ръководство, Тукидид изпъкнал значително със своята обществено-политическа дейност, за която той обаче не споменава нито дума. И този факт би могъл да се тълкува, струва ми се, като още едно потвърждение на самокритичността, с която се отличава авторът, на неговата скромност и на неговия рационалистичен подход при отразяване дейността и заслугите на отделната личност.

Тъй като основна тема в този раздел са главно историческите категории, които употребява Тукидид, нека да се спрем, макар и съвсем накратко, на въпроса, как е застъпена каузалността (причинността) в неговото произведение. Следва да се подчертае преди всичко, че у никой друг историограф на античността въпросът за *причините и поводите* за дадено събитие (най-вече причините и поводите за война) не е застъпен и решен с такава прецизност, както у Тукидид. Достатъчно е да припомним само с каква точност (ακρίβεια) са посочени причините и поводите за Пелопонеската война. За да се изтъкне още по-ярко тънкостта, с която Тукидид третира въпроса за причините, нека кажем и това, че той различава причини и поводи за война, които степенува диференцирано. Например у Тукидид (I, 23₆) срещаме формулировки, в които се говори за *„най-истинския повод"*, както и за *причини, които се изнасят наяве и от двете воюващи страни.*

От употребяваните от Тукидид категории тук би трябвало да се споменат още няколко. Много често той говори за „страх" или „опасения", за „сигурност", за „престиж" и за „предварително обявяване на война", или „превантивна война". Също така често, когато се третират политически въпроси, у Тукидид се говори за „справедливост" и „полза" или по-общо за *„политически интереси"*.

Особено внимание заслужава и един друг проблем, който у Тукидид се третира с необикновена проникновеност. Това е проблемът за различията, които съществували между политико-обществения строй на двата воюващи лагера и специално различията между атиняни и спартанци. Ето защо Тукидид разглежда задълбочено, макар и в различен контекст, въпросите за *свободата* и за *властта* и какво отношение имат към тези въпроси ръководните представители на двете воюващи страни.

Заслужава да се спомене и това, че Тукидид проявява особено жив интерес и към въпроса или по-точно към въпросите за боеспособността на дадена държава. Въпреки че, общо взето, той

не проявява системен интерес към икономическия фактор и неговото значение в историческия процес, не на едно място подчертава, че военната мощ на която и да било държава зависи преди всичко от нейните материално-икономически източници.

Няма да бъде излишно да се засегне и един друг въпрос, който изпъква особено в проблематиката на Тукидид. Това са отношенията между ръководните сили в двата съюза (Атина и Спарта) и техните съюзници, на първо място въпросът за *воюване* и *невоюване,* който е особено нагледно изложен на края на V книга във връзка с неутралитета на мелосците. Тук би трябвало да се споменат още въпросите относно материалните и моралните последици от войната (особено драматично описаните събития на о. Керкира), епидемичните болести, както и въпросът за политиката на сила, на упражняването на властта, неизбежността на политическите събития, ролята на личността и т. н.

* * *

Едва ли е нужно да се доказва специално, че въпросът за етапите, през които е минало създаването на този шедьовър на древногръцката историческа мисъл, е особено важен. Изследователите на Тукидид са посветили немалко усилия на изясняването на този и сродни с него въпроси. Така освен въпроса за генезиса на Тукидидовото съчинение за тях е представлявал немалък интерес и въпросът, доколко самият автор е еволюирал в хода на своите занимания и доколко тази еволюция може да се проследи при четенето и анализа на неговото съчинение. Касае се, разбира се, за еволюция в историографското мислене на писателя. Необходимо е да се каже определено, че въпреки усилията на много изследователи от няколко поколения и въпреки някои несъмнени успехи в тази област ред сложни проблемни въпроси все още чакат своето окончателно разрешение. Един такъв въпрос е например как да си представяме по-точно изследователската дейност на Тукидид над изворите, с които той е разполагал, и по-специално неговите занимания върху произведенията на другите историци. Несъмнено е, че той се е отнасял съвестно, т. е. критично, и към този род извори. Трудното при изясняването на въпросите, свързани с неговата работа върху тези извори, се състои главно в това, че Тукидид в много редки случаи назовава изрично имената на своите „братя по перо", от чиито произведения е черпал. В повечето случаи той споменава за известията, заимствувани от произведенията на негови предшественици или съвременници, или спори с тях, без да назове изрично техните имена. Би трябвало да се има пред вид и това, че между отделните части на Тукидидовото съчинение не се чувствува еднакво яка спойка и че то е останало недовършено. Във всеки случай днес се приема от повечето изследователи, че Тукидид, който, както сам казва, си дава сметка, че опис-

ваната от него война ще бъде продължителна, започнал още при нейното избухване не само със събирането на материали, но и със самата композиция на съчинението.

* * *

Значението на „История на Пелопонеската война" в античността проличава достатъчно ясно от факта, че веднага след смъртта на Тукидид, която била причината това уникално произведение да остане едно великолепно торсо, се явили няколко негови продължители. Между тях на първо място би трябвало да назовем името на *Ксенофонт* и заглавието на неговия монографично построен исторически труд „Гръцка история" („Hellenica"). Това произведение притежава, както почти всички произведения на Ксенофонт, забележителни стилови и езикови качества. Без това съчинение, в което се излага историческото развитие в елинския свят от 411 до 362 г. пр. н. е., много събития и факти от този бурен полувековен период биха останали неизвестни или съвсем слабо познати. Първата книга на „Гръцка история" е посветена на онази част от Пелопонеската война (411—404 г. пр. н. е.), която е останала неописана у Тукидид. Следвайки Тукидид като образец, Ксенофонт е разпределил историческата материя, като се придържа към аналитично-хронологическия принцип. Ксенофонт се стреми да предаде по възможност обективно събитията. Отличната подготовка по военно дело му е позволила да опише вещо и убедително битките. На Ксенофонт не е липсвала и възможността да вникне в причините за много от събитията, които описва. Става дума обаче главно за поредните или „обикновени" събития, за които той разказва. Но когато се заема да изложи и обясни по-сложни събития, неговият рационализъм го изоставя и взема връх вярата във всесилието на боговете, а понякога и суеверието. Особено типичен пример в това отношение представя генералната концепция на автора. Той смятал като една от своите основни задачи да представи издигането на Спарта до степента на господарка на Елада, а, от друга страна, желаел да опише и нейния упадък. Когато пристъпва да обясни този контрастен процес, той не е в състояние да намери никакво друго обяснение за него освен гнева на боговете, загдето спартанците били нарушили клетвата си да запазят автономията на елините, след като победят Атина. Тук привеждам само този пример, за да се види колко съществено се различава повърхностното обяснение на Ксенофонт на такъв важен процес от дълбоката етиология на Тукидид. Ксенофонт отстъпва и в други отношения по майсторство на Тукидид. В неговата „Гръцка история" се наблюдава и известна липса на системност и неумение за едно по-хармонично разпределение на историческата материя. Понякога той пропуска или премълчава извънредно важни събития, вероятно защото не е могъл да схване тяхното значение, тъй като не е притежавал достатъчно широк политически

и исторически кръгозор. Това може да се обясни до голяма степен с неговите аристократическо-олигархически и пролакедемонски възгледи. Те му пречели да схване правилно и това, че идеализираната от него в специален трактат спартанска държава била вече отживяла своето време.

Много по-малко, отколкото за Ксенофонт, се знае за другите продължители на Тукидидовото дело. Ние бихме могли да споменем главно имената на двама историци. Единият от тях е Исократовият ученик *Теопомп,* който в своята „Гръцка история" изложил историята на гръцкия свят от 411 до 394 г. пр. н. е., т. е. до битката при Книдос, когато надмощието на Спарта било сломено. Този автор въпреки своето езиково и стилово богатство, отстъпвал в много отношения по обективност и системност даже на Ксенофонт. Другият продължител на Тукидид бил атинянинът *Кратип.* Той започнал своето изложение също от 411 г. и го довел до 394 г. пр. н. е. Може би Кратип е искал да изтъкне не само пропадането на Спарта като хегемон, но и издигането отново на Атина като последица от победата на Конон над спартанската флота при Книдос. Някои изследователи приписват на Кратип авторството на т. нар. „Hellenica Oxyrynciа", но това е съвсем несигурно. Някои гръцки автори от края на V и първата половина на IV в. пр. н. е. споменават, че Тукидидовото съчинение упражнило известно влияние върху творчеството на видните елински (главно атически) оратори от късноклasическия период. Не липсват известни указания и за това, че Тукидидовото съчинение било четено и на него подражавали и през елинистическата епоха.

В римско време „История на Пелопонеската война" била четена с увлечение и възхищение от такива изтъкнати представители на късната римска република като Катон, Цицерон и др.

Малко след смъртта на Цицерон тъкмо в Рим образованият полихистор Дионисий Халикарнаски се занимавал толкова подробно с творчеството на Тукидид, че му посветил три специални трактата. Дионисий Халикарнаски не бил в състояние обаче да вникне дълбоко в творчеството на Тукидид. Самият факт, че когато съпоставя Херодот с Тукидид дава своите предпочитания на „бащата на историята", потвърждава по-красноречиво от всичко друго това, че Дионисий Халикарнаски при своята оценка за Тукидид се е плъзгал по повърхността.

Може да се каже, че Тукидид като историк е получил напълно заслужена оценка през последните век и половина, но ще бъде неправилно, ако не отбележим, че уважението към Тукидид и неговото дело се е предало и на учените в Западна Европа през епохата на Ренесанса. От крупните хуманисти-елинисти би трябвало да се спомене Хенрих Стефан (Stephan), в същност Henri Etienne (1531—1598 г.). Този бележит французин е имал по-правилна преценка за значението на Тукидид като исторически писател, отколкото неговите ценители, подражатели и тълкуватели от античността и късноантичната епоха.

През XVII в. историческото съчинение на Тукидид било високо оценено от големия английски философ-материалист Хобс, който в 1629 г. публикувал своя превод на Тукидидовата история.

През XIX в. съчинението на Тукидид било предмет не само на многобройни преводи, но и на усилени занимания от страна на историци и икономисти. Достатъчно е да припомним проникновените наблюдения на Карл Маркс специално в „Капиталът“ [12] върху редица важни моменти от икономиката на Елада, отразени в съчинението на Тукидид, за да няма нужда от повече примери. Също Фр. Енгелс в своите изследвания е привлякъл и анализирал някои важни положения от Тукидид, в които е отразено ранното обществено и политическо развитие на Елада.[13]

Крупните историци на XIX и XX в. дават заслужено висока оценка на Тукидидовото съчинение. Като започнем с Маколей, Нибур и Ранк на Запад и свършим с Т. Н. Грановский в Русия през XIX в. или като започнем с такива историци на древна Гърция като Ед. Майер, К. Ю. Белох, С. А. Жебельов през XX в. и завършим с всички по-изтъкнати историци-античници на нашето време, никой от тях не е проявявал пестеливост в своето възхищение към „История на Пелопонеската война“.

* * *

Тъй като в няколко реда не е възможно да илюстрираме с малко примери силата и красотата, но и трудностите на Тукидидовия език, ще се ограничим да отбележим само, че Тукидид е най-крупният представител на атическата научно-художествена проза през V в. пр. н. е. По своето богатство, изтънченост и съвършенство този език търси своите продължители и подражатели през IV в. пр. н. е. в Платон и Демостен, от които обаче тук също не подхожда да привеждаме примери с цел да илюстрираме или съпоставяме техния език с езика на Тукидид.

Няма да бъде никак преувеличено, ако кажем, че в ново и най-ново време Тукидидовата „История на Пелопонеската война“ е преведена на езиците на всички културни народи. Нещо повече — на френски, английски, немски и италиански съществуват много преводи на Тукидид. Много са и коментираните издания на оригиналния текст. Образцов превод на руски език на Тукидидовата история е направил още на времето си крупният руски елинист Ф. Мищенко[14]. Преработка на този превод е дал акад. С. А. Жебельов[15].

[12] К. Маркс, Капиталът, V изд., С., 1975, стр. 381.

[13] Ф. Енгелс, Произход на семейството, частната собственост и държавата, IV изд., С., 1975, стр. 102.

[14] Тукидид. Исторія Пелопоннеской войны въ восьми книгах, т. I—II. Пер. съ греческаго Ф. Г. Мищенко с его предисл. М. Кузнецов. 1887—1888.

[15] Москва, 1915.

Тукидид досега не е превеждан изцяло на български език. Онези откъси от неговото съчинение, които са от особена важност за старата история на Тракия и Македония, са превеждани още през 1915 г. от акад. Г. И. Кацаров и акад. Д. Дечев. По-късно към тези откъси бяха добавени и други, преведени от Хр. Данов[16], В. Бешевлиев, Г. Михайлов[17] и Ал. Фол[18].

Настоящият превод е дело на М. Мирчев (превел по-рано „Анабазис" на Ксенофонт), но поради своята смърт той не можа лично да завърши и усъвършенствува текста. Тази тежка и отговорна задача трябваше да изпълни редакторът. Длъжен съм да отбележа, че принципите, от които съм се водил при основното редактиране на „История на Пелопонеската война", са същите, които съм следвал винаги при работата си върху Тукидид. Най-вече съм се старал да преработвам текста така, че да дам навсякъде правилен, гладък и точен израз. Като съм държал сметка особено за това, че превеждането на Тукидид не бива да бъде буквално, т. е. „дума след дума", защото в такъв случай ще се убие красотата на Тукидидовия език, стил и словоред, сметнах, че моята главна задача е да редактирам превода на покойния вече М. Мирчев така, че българският език, на който се предава идейното, езиковото и стиловото богатство на Тукидид, да бъде техен правдив тълкувател.[19]

При основната редакция на превода е предпочетен гръцкият текст, установен и преведен от Жаклин дьо Ромили (Jacqueline de Romilly), най-добрата познавачка на Тукидид, заедно с нейните сътрудници Раймон Вейл и Луи Боден.[20]

Вярвам, че след като прочетат Тукидидовата история, очаровани от красотата на неговия стил и език, читателите ще прочетат онези произведения от Ксенофонт, Платон и Демостен, които са преведени досега на български, и ще очакват с интерес следващите издания от поредицата „Световно историческо наследство", замислена от ДИ „Наука и изкуство".

ХР. М. ДАНОВ

[16] Срв. Хр. М. Данов, Христоматия по история на стария свят, 5-о допълнено и поправено издание, София, 1976 г., стр. 88—91, 236, 239 сл., 251—283, 294 сл. и др.

[17] Извори за историята и географията на древна Тракия и Македония², София, 1949 г.

[18] Извори за Тракия и траките. Изд. на Инст. по Тракология. С. (под печат).

[19] В това отношение съм черпил поука от онези френски, руски и немски преводачи на Тукидид, които са процедирали при своята работа над гръцкия оригинал по същия или по подобен начин.

[20] Издаден в Париж през 1968—1972 г.

КНИГА ПЪРВА

Съдържание: ЗАПОЗНАВАНЕ С АВТОРА И ЗНАЧЕНИЕ НА ОПИСАНАТА ВОЙНА, СРАВНЕНА СЪС СЪБИТИЯТА ПРЕДИ НЕЯ (1). ПРЕДИСТОРИЯ НА ЕЛИНСКИЯ СВЯТ (2—8). ТРОЯНСКАТА ВОЙНА (9—11). УСЯДАНЕ НА ГЪРЦИТЕ, ЗАБОГАТЯВАНЕ НА СТРАНАТА И СЪЗДАВАНЕ НА ПЪРВИТЕ ФЛОТИ (12—15). ПРЕЧКИ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ГЪРЦИЯ: ТИРАНИ И ПЕРСИ. ГРЪКО-ПЕРСИЙСКИ ВОЙНИ (16—19). НЕДОСТОВЕРНИ СВЕДЕНИЯ ЗА МИНАЛОТО У СТАРИТЕ ПИСАТЕЛИ. ОСОБЕНОСТИ И ЗАДАЧИ НА ПРЕДЛАГАНИЯ ОТ АВТОРА ТРУД (20—22). ИСТИНСКИТЕ ПРИЧИНИ, НАЛОЖИЛИ НАРУШАВАНЕТО НА МИРНИЯ ДОГОВОР ОТ 445 Г. ПР. Н. Е. ОТ ЛАКЕДЕМОНЦИ И АТИНЯНИ. ПОВОД ЗА ВОЙНАТА (23). СПОРЪТ МЕЖДУ ЕПИДАМН И КЕРКИРА И НАМЕСАТА НА КОРИНТ (24—28). ВОЙНА МЕЖДУ КЕРКИРА И КОРИНТ (29—31). НАМЕСАТА НА АТИНЯНИТЕ. РЕЧИ НА КЕРКИРЦИТЕ И КОРИНТЯНИТЕ В АТИНА (31—43). АТИНЯНИТЕ ПОДПОМАГАТ АКТИВНО КЕРКИРА (44—45). ВОЕНЕН ПОХОД НА КОРИНТ СРЕЩУ КЕРКИРА И МОРСКО СРАЖЕНИЕ МЕЖДУ ТЯХ. УСПЕШНО ЗАВЪРШВАНЕ НА ВОЙНАТА ЗА КЕРКИРА (46—55). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СВИКВАТ ОБЩО СЪБРАНИЕ НА ПЕЛОПОНЕСКИТЕ СИ СЪЮЗНИЦИ ВЪВ ВРЪЗКА С ОПЛАКВАНИЯТА ИМ СРЕЩУ АТИНА. РЕЧИ НА КОРИНТЯНИТЕ И АТИНЯНИТЕ. РЕЧИ НА АРХИДАМ И СТЕНЕЛАИД (66—68). РЕШЕНИЕ НА СЪБРАНИЕТО ДА СЕ ЗАПОЧНЕ ВОЙНА (87). ИСТИНСКАТА ПРИЧИНА ЗА ВОЙНАТА. ЗАСИЛВАНЕТО НА АТИНА И СТРАХЪТ НА ЛАКЕДЕМОН ОТ НЕЙНОТО НАДМОЩИЕ (88—90). АТИНЯНИТЕ УКРЕПЯВАТ ГРАДА И ПИРЕЯ ПО СЪВЕТА НА ТЕМИСТОКЪЛ (91—93). ПОСЛЕДНИ ОБЩИ ДЕЙСТВИЯ СРЕЩУ ПЕРСИТЕ. САМОВЛАСТИЕТО НА СПАРТАНСКИЯ ПЪЛКОВОДЕЦ ПАВСАНИЙ ПРИЧИНА ЗА ПОЕМАНЕ-

ТО НА ХЕГЕМОНИЯТА НАД ЕЛИНСКИТЕ ДЪРЖАВИ ОТ АТИНЯНИТЕ (94—97). КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА СЪБИТИЯТА ПРЕЗ ПЕРИОДА ОТ ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ МЕЖДУ ГРЪКО-ПЕРСИЙСКИТЕ И ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА: АТИНЯНИТЕ ОВЛАДЯВАТ ЕГЕЙСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ НА ТРАКИЯ. НАСИЛСТВЕНО СЪБИРАНЕ ОТ СТРАНА НА АТИНА НА СЪЮЗНИТЕ ВНОСКИ В ПАРИ И КОРАБИ (98—99). ПОБЕДА НАД ПЕРСИЙСКАТА ФЛОТА. ПОХОД СРЕЩУ ОТПАДНАЛИЯ ОТ СЪЮЗА О. ТАСОС (100—101). ВЪСТАНИЕ НА ИЛОТИТЕ В ЛАКЕДЕМОН. СПАРТАНЦИТЕ ИЗПРАЩАТ ДОШЛИТЕ ИМ НА ПОМОЩ АТИНЯНИ. АТИНЯНИТЕ, ОБИДЕНИ, ПРЕКЪСВАТ ПРИЯТЕЛСТВОТО СИ С ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И СКЛЮЧВАТ ВОЕНЕН СЪЮЗ С АРГОС (102—103). ВОЕНЕН ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ В ЕГИПЕТ И СБЛЪСКВАНИЯ С КОРИНТ, ЛАКЕДЕМОН, ЕГИНА И МЕГАРА (104—106). АТИНЯНИТЕ ИЗДИГАТ ДЪЛГИТЕ СТЕНИ ДО ПИРЕЯ. ПОБЕДАТА НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПРИ ТАНАГРА. АТИНЯНИТЕ ОВЛАДЯВАТ БЕОТИЯ И ФОКИДА И СЛОМЯВАТ СЪПРОТИВАТА НА О. ЕГИНА (107—108). КРАЯТ НА АТИНСКИЯ ПОХОД В ЕГИПЕТ (109—110). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНА В ПЕЛОПОНЕС И СРЕЩУ ПЕРСИТЕ ПРИ О. КИПЪР (111—112). АТИНЯНИТЕ, РАЗБИТИ, НАПУСКАТ БЕОТИЯ, НО НАЛАГАТ СВОЯТА ВЛАСТ НАД ВЪСТАНАЛАТА ЕВБЕЯ (113—114). СКЛЮЧВАНЕ НА ТРИДЕСЕТГОДИШЕН МИР — 445 Г. ПР. Н. Е. ПРЕВРАТ НА АТИНЯНИТЕ НА О. САМОС. КОНТРАПРЕВРАТ НА САМОСЦИТЕ (115—117). КОНФЛИКТЪТ МЕЖДУ КЕРКИРА И КОРИНТ — ПОВОД ЗА СВИКВАНЕ НА ОБЩО СЪБРАНИЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ (118—119). РЕЧИ НА КОРИНТЯНИТЕ И РЕШЕНИЕ НА СЪБРАНИЕТО ЗА ВОЙНА С АТИНА (120—125). ВЗАИМНИ ОПЛАКВАНИЯ И ИСКАНИЯ: НАКАЗВАНЕ НА КОЩУНСТВОТО НА АТИНЯНИНА КИЛОН И ЛАКЕДЕМОНЕЦА ПАВСАНИЙ (126—134). ОБВИНЕНИЯ СРЕЩУ ТЕМИСТОКЪЛ, БЯГСТВОТО МУ И НЕГОВАТА СМЪРТ (135—138). ПОВТОРНИ ПОСТЪПКИ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ В ПОЛЗА НА ПОТИДЕЯ И ЕГИНА, КАКТО И ЗА ЗАКРИЛА НА МЕГАРА (139). РЕЧ НА ПЕРИКЪЛ (140—144). АТИНЯНИТЕ РЕШАВАТ ДА ВОЮВАТ (145—146).

Атинянинът Тукидид описа как е протекла войната между пелопонесците и атиняните, как те са я водели едни срещу други. Той започна работата си веднага след нейното избухване, защото предвиди, че тя ще има големи размери и ще надминава по значение всички предишни войни. Това той заключаваше от обстоятелството, че и двете страни, които се заловиха за война, се намираха в разцвета на силите си, пък и бяха напълно подготвени за война, и защото виждаше, че и останалият елински свят е застанал на едната или на другата страна, едни още веднага, а други с намерение да сторят това по-късно. Действително, това събитие е било най-голямото сътресение, което изпитали елините, част от варварите и, може да се каже, целият свят. Това, което е предшествувало тези събития, и това, което е станало още по-рано, не може точно да се проследи поради многото изтекло време. Но благодарение на различните сведения, с чиято помощ сполучих да проникна с известна сигурност в далечното минало, аз можах да се убедя, че тогава не са станали големи събития нито военни, нито от друг характер.

Изглежда наистина, че страната, наричана сега Елада, била заселена с уседнало население не много отдавна, тъй като в миналото в нея ставали постоянни преселвания и всеки народ лесно напускал своята земя, изтласкван от други все по-многобройни заселници. Поради липса на търговия и безопасни сношения по суша и по море хората обработвали толкова от земите си, колкото да могат да преживяват; те нямали нищо излишно и не засаждали земята с овощни дървета, защото живеели в неукрепени селища и никой не знаел кога някой ще ги нападне и ще ги ограби. Те смятали, че навсякъде ще могат да намерят ежедневната си прехрана, и затова лесно се преселвали и поради това те не се отличавали нито с големината на градовете си, нито с военната си мощ. На промени по отношение на населението били изложени винаги най-плодородните земи на Елада, а именно областите, наричани сега Тесалия и Беотия, също така голяма част от Пелопонес, без Аркадия[1], и изобщо всички най-плодородни обла-

сти на страната. Поради плодородието на своята земя някои народи ставали по-силни, но това предизвиквало вътрешни смутове, които ги погубвали, а заедно с това те се излагали още повече на нападенията на чужди народи. Атика, напротив, поради бедната си почва още от най-стари времена не е изпитвала вътрешни борби и била обитавана все от едно и също население[2]. Едно твърде важно потвърждение на тази мисъл е и фактът, че именно поради преселванията останалите области на Елада не били заселени така бързо, както Атика. Защото най-богатите хора от цяла Елада, гонени от войни и междуособици, започнали да се заселват при атиняните като при здраво уседнал народ. Те ставали веднага пълноправни граждани и още от древни времена увеличили още повече броя на населението му, така че когато по-късно Атика се оказала тясна, те изпращали колонии чак в Йония[3].

Не по-малко доказателство за безсилието на хората в далечната древност е, според мен, също така и следното: до преди Троянската война Елада не била извършила нещо с общи сили. Аз мисля, че тя още не е носила това общо име и че това название изобщо не е съществувало до преди Хелен[4], сина на Девкалион[5], и че областите били назовани по името на отделните племена, най-вече по името на пеласгите[6]. Едва когато Хелен и синовете му укрепнали във Фтиотида[7] и другите градове започнали да ги викат на помощ, тогава тези племена вследствие на общуването си с тях започнали едно след друго да се наричат с името елини, въпреки че то дълго не могло да се наложи над всички. Най-доброто доказателство за това е Омир. Той е живял много по-късно от Троянската война[8] и все пак никъде не е нарекъл всички участници във войната с общото име, а нарича елини само тия, които били дошли с Ахил от Фтиотида. Те били първите елини; останалите той назовава в песните си данайци, аргосци, ахейци. Омир не споменава и името варвари, защото, както ми се струва, самите елини още не са се били обособили под едно име, противоположно на името варвари. И така отделните племена, живеейки в своите градове-държави, ако и да се разбирали помежду си и по-късно да били наречени с името елини, все пак не могли да извършат нищо с общи сили преди Троянската война поради слабост и липса на връзки помежду си. И дори този военен поход те предприели заедно, едва след като били привикнали да използват в по-голяма степен морето.

Минос[9] най-рано от всички личности, за които знаем по предание, притежавал флота. Той овладял голяма част от морето, което сега се нарича Елинско, станал господар на Цикладските острови и пръв заселил по-голямата част от тях с колонии, като прогонил оттам карийците и поставил за управители собствените си синове. Както е и естествено, той из-

коренил, доколкото могъл, пиратството в морето, за да си осигури по този начин по-големи доходи.

В древността, от времето, когато хората започнали да общуват по-често помежду си по море с кораби, елините и тия от варварите, които живеели на континента близо до морето, пък и всички, които населявали островите, станали пирати. Предвождали ги силни и властни мъже било за лична печалба, било за да осигурят прехрана за слабите. Те нападали неукрепените градове, чиито жители обитавали разпръснати паланки с облик на села и ги ограбвали и преживявали най-вече по този начин. Тогава тази дейност все още не се смятала за срамна и дори носела известна слава. Това доказват и сега някои от жителите на континента, у които умението и ловкостта в това занятие се смята за отличие, а също така и старите поети, които навред в своите произведения задават на пристигащите по море все един и същ въпрос — дали не са разбойници. Защото нито запитваните смятат тази дейност за недостойна, нито пък тия, които ги питат, ги упрекват за нея. В същност хората се ограбвали помежду си и на сушата. И досега в много области на Елада хората живеят по този древен начин като озолските локрийци, етолийците и акарнанците и всичките им съседи. Самият обичай да се носи оръжие се е запазил у тези жители на континента още (от времето) на някогашното разбойничество от старо време.

Жителите на цяла Елада носели оръжие, защото жилищата им били незащитени, а пътищата — несигурни. Това довело до обичая да живеят под оръжие като варварите. Тия области в Елада, където и досега все още се живее така, доказват, че някога този начин на живот е бил общ за всички. Между тях първи атиняните се отказали от оръжието и като живеели без принуда, си създали един по-изтънчен начин на живот. И някои от по-старите между богатите, в стремежа си към разкош, едва преди не много време престанали да носят ленени хитони[10] и да навиват и закрепват косите си във вид на високи плитки, наричани кробили, с помощта на златни „щурци". И поради това, че те били сродни с тях, тази мода се е запазила у по-старите йонийци дълго време. Напротив, лакедемонците първи започнали да се обличат скромно по сегашния начин и богатите хора между тях твърде много се приближават до народа с еднаквия си начин на живот. Те първи започнали да се разголват и, съблечайки се пред всички при спортните състезания, да мажат телата си с масло. В миналото дори и на Олимпийските игри борците се състезавали с превръзки през слабините и едва преди не много години се отказаха от тях. И досега още у варварите и най-вече у азиатците, които устройват състезания в юмручен бой и борба, се състезават с превръзки. Някой би могъл да посочи и

други черти от начина на живот на древните елини, напълно еднакви с живота на сегашните варвари.

Онези градове, които били основани по-късно, когато вече мореплаването било усвоено по-добре и имало натрупани повече богатства, се изграждали близо до морския бряг и се укрепявали със стени. А заради изгоди в търговията и за защита срещу съседите си тези градове заемали провлаците. Напротив, старите градове, било по островите или на континента, били построени далече от морето поради страх от пиратството, защото хората се ограбвали не само помежду си, но нападали и други, които живеели край морето, без да се занимават с мореплаване. Затова и досега тези градове са разположени във вътрешността.

Не по-малки разбойници били и островитяните. Това били карийци и финикийци, които населявали повечето от островите. А ето и доказателството: когато атиняните по време на сегашната война извършили очищение на Делос[11] и вдигнали гробовете на мъртвците, в острова се оказало, че повече от половината били карийци. Те познали това по изработката на оръжията, поставени при тях, и по начина, по който и досега още тези народи погребват своите мъртви. След създаването на флотата на Минос връзките по море между народите се засилили, защото Минос очистил островите от разбойници. Тогава и много от тях започнали да се заселват с колонисти. А крайморските жители били натрупали вече богатства и заживели по-уседнало, а някои даже, като вяждали, че стават по-богати, се ограждали с крепостни стени. В жаждата си за печалба по-слабите държави търпели да бъдат заробвани от силните, докато пък по-силните, които разполагали със средства в излишество, подчинявали на своята власт по-малките. И тези условия били още по-силно подчертани, когато впоследствие елините предприели похода срещу Троя.

И също тъй, както ми се струва, понеже Агамемнон[12] е бил за своето време най-могъщият вожд, той е могъл да събере участниците в своя поход, а не толкова защото повел със себе си женихите на Елена, които се били задължили с клетва, положена пред Тиндар.[13] Тъкмо от разказите на тези, които са събрали от предишните поколения най-сигурните сведения за миналото на Пелопонес, се вижда, че пръв Пелоп[14], с всичките богатства, с които той дошъл от Азия сред бедни хора, успял да обсеби властта, дори да я задържи и въпреки че бил чужденец, да даде своето име на страната (т. е. Пелопонес, бел. ред. Хр. Д.). А по-късно неговите потомци придобили още по-голяма сила. Еврисгей загинал в Атика, убит от Хераклидите[15], след като тръгвайки на поход, поверил Микена и властта на страната на Атрей, негов вуйчо по майчина линия. Атрей обаче трябвало да бяга от баща си поради убий-

ството на Хрисип. Но понеже Еврисгей вече не се върнал, Атрей по желание на микенците, които се страхували от Хераклидите и смятали, че той е най-могъщ, а и бил спечелил доверието на микенците, получил царството и земите, над които властвувал Еврисгей. Така потомците на Пелоп станали по-могъщи от наследниците на Персей. Аз мисля, че всичко това получил в наследство Агамемнон. Освен това той значително превъзхождал другите и с морските си сили и затова организирал похода, като събрал участниците по-скоро със заплаха, а не от симпатия и уважение към самия него. Очевидно е, че Агамемнон пристигнал пред Троя с най-много кораби, като снабдил с кораби дори и аркадците, както ни съобщава Омир[16], ако неговите сведения заслужават достатъчно доверие. Същият поет във връзка със сцената по предаването на скиптъра е казал: „Нека да владее над много острови и над целия Аргос."[17] И наистина, ако Агамемнон като жител на континента е нямал флота, той не би могъл да владее островите, освен тия, които са край брега, а те не биха били много. И по този поход трябва да се съди за това, какво е положението на нещата преди него.

Но от това, че Микена е бил малък град[18] и че всеки от тогавашните градове сега би ни се струвал незаслужаващ внимание, никой не трябва, използувайки това за сигурно доказателство, да вярва, че походът не е бил толкова голям, както разказват постите и ни го съобщава преданието. Ако предположим, че сегашният град на лакедемонците[19] би бил разрушен и че от него са останали само храмовете и основите на сградите, то аз мисля, че след като мине много време, у потомците ни би се породило голямо съмнение, че могъществото на лакедемонците отговаря на славата им; а в същност те владеят две пети от Пелопонес и стоят начело на всичките му жители и на много съюзници вън от него. И все пак градът им би изглеждал незначителен, защото нито кварталите му са слети в едно, нито има скъпи храмове и постройки, а по старинния обичай на Елада се състои от отделни селища. Ако ли обаче същата участ изпитат атиняните, то по външния вид на града могъществото им би изглеждало двойно по-голямо, отколкото е в действителност. Ето защо не трябва да се вярва и да се гледа на толкова на външния вид на градовете, колкото на тяхната мощ и да се смята, че походът срещу Троя, ако и да отстъпва на сегашните събития, е бил най-големият от всички преди него, ако, разбира се, и в този случай можем да вярваме на произведението на Омир, който като поет естествено го е преувеличил и разкрасил. Но дори и така описана, тази война изглежда незначителна. Защото Омир разказва, че от участвуващите хиляда и двеста кораба беотийските били натоварени с по сто и двадесет войници, а корабите на Филоктет[20] — с по петдесет, посочвайки с това, както ми се

струва, размерите на най-големите и на най-малките кораби, тъй като в списъка на корабите съвсем не се споменава за големината на другите. Че всички гребци са били същевременно и бойци, е ясно от корабите на Филоктет, защото Омир е представил всички гребци и като стрелци. А не е вероятно, че освен царете и висшите сановници на корабите е имало, освен екипажа и много други външни лица, още повече, че им е предстояло да преплуват морето заедно с военните си съоръжения и че корабите им били без палуби, построени по стария пиратски начин. Така че, ако се вземе пред вид средната големина между най-големите и най-малките кораби, излиза, че за Троя са потеглили не много хора[21], особено като се има пред вид и това, че те били изпратени общо от цяла Елада.

Причина за това било не толкова липсата на хора, колкото липсата на средства. Поради недостиг на храни елините довели малко войска, колкото се надявали, че ще могат да я издържат тук по време на войната. След това с пристигането си пред Троя те победили в сражението — това е ясно, защото иначе не биха могли да укрепят своя лагер. Но изглежда, че дори и тогава те не използували цялата си войска, защото започнали на Тракийския Херсонес да се занимават със земеделие и с разбойничество поради липсата на средства за прехрана. И главно поради това им разпиляване троянците могли да се съпротивяват десет години, като винаги били равностойни противници на тия, които стояли пред крепостните им стени. Ако те (елините, бел. ред. Хр. Д.) бяха дошли с повече средства за прехрана и бяха водели войната непрекъснато и всички заедно, без нуждата от грабежи и обработване на земята, по-лесно биха победили в сраженията и биха превзели града. Те в същност давали отпор на неприятеля не събрани всички заедно, а само с тая част от войската, която била винаги налице. Ако те бяха водели обсадата упорито, те щяха да превземат Троя за по-малко време и по-лесно. Но поради липсата на средства не само другите начинания, предприети преди тази война, били незначителни, но и самата тази война, най-прочутата от всички станали преди нея, се оказва в действителност по-незначителна, отколкото е славата ѝ и преданието за нея, затвърдени днес от поетите.

Даже и след Троянската война в Елада ставали все още нови преселвания, които ѝ пречели да се засили, както това би могло да стане, ако тя би се радвала на мирно развитие. Закъснялото завръщане на елините от Троя довело до много сътресения и промени. В градовете избухвали големи междуособици, а прокудените от тези градове изгнаници основавали нови градове. Така на шестдесетата година от превземането на Троя днешните беотийци, прогонени от тесалийците от Арна, се заселили в Беотия, която по-рано се наричала Кадмеева земя[22]. Впрочем група беотийци и по-рано живеели

в тази област и част от тях взели участие в похода срещу Троя. На осемдесетата година дорийците заедно с Хераклидите завладели Пелопонес. Едва след много време Елада най-после се успокоила задълго. Вече нямало смутове и тя започнала да основава колонии. Атиняните заселили Йония и повечето от островите, а пелопонесците — голяма част от Италия и Сицилия и каквито други земи имало в останалата Елада. И всичко това станало след Троянската война.

Докато Елада ставала все по-могъща и трупала все повече богатства, в много градове-държави поради увеличение на доходите им се установила тирания, а по-рано (там, бел. Хр. Д.) имало наследствена царска власт с определени прерогативи. Елините започнали да си създават флота и все повече да се свързват с морето. Разправят, че коринтяните първи са взели най-присърце въпроса с корабите от сегашния тип и че за пръв път от цяла Елада в Коринт били построени триери[23]. Известно е също, че коринтският корабостроител Амейнокъл построил четири кораба за самосците и че от времето, когато той бил при тях, до края на тая война[24] са минали не по-малко от триста години. Най-старата морска битка от тия, които знаем, станала между коринтяните и керкирците и от времето на тая битка до същото това време са изминали най-много двеста и шестдесет години. А причина за това било, че коринтяните живеели на провлак[25] и затова още от стари времена разполагали с пазари, защото в миналото елините и тия, които живеели в Пелопонес, иония вън от него, поддържали помежду си връзка повече по суша, отколкото по море и за да се общува се минавало през територията на Коринт. От това те разбогатявали, както ни съобщават и древните поети, които наричат Коринт богат град. Когато елините започнали да плават повече по моретата, коринтяните, които вече имали флота, се заели с унищожаването на пиратството и като предлагали на елините пазар и по суша, и по море, увеличавали мощта на своята държава с притока на богатства. У йонийците флотата се явява много по-късно, по времето на Кир[26], първия цар на персите, и при неговия син Камбис. Във войните си с Кир те (йонийците, бел. Хр. Д.) за известно време били господари на морето край техните брегове. По времето на Камбис тиранинът на Самос Поликрат също притежавал силна флота и превзел различни острови, между които и Ренея, който посветил на Аполон Делоски. А и фокейците при основаването на Масалия[27] на няколко пъти побеждавали картагенците в морски сражения.

Това били най-значителните морски сили. Но, изглежда, че макар и тия флоти да били създадени много поколения след Троянската война, те все пак имали малко триери и се състояли все още от кораби с по петдесет гребла и от дълги кораби[28] както едно време. Много триери се появили у сици-

лийските тирани и у керкирците едва преди Гръко-персийските войни и преди смъртта на Дарий[29], който царувал над персите след Камбис. Това били значителните морски сили в Елада в последните години преди похода на Ксеркс[30], защото егинците, атиняните и някои други елини имали само малки кораби и повечето от тях само с по петдесет гребла. Триери у атиняните се явили по-късно, когато по време на войната с егинците и преди очакваната опасност от страна на персийския цар, Темистокъл[31] убедил атиняните да построят кораби, с които те след това водили и морската битка.[32] Но и тези кораби все още нямали палуба по цялата си дължина.

Такива били морските сили на елините, с които те разполагали в далечната древност, пък и по-късно. И въпреки всичко този потенциал по море донесъл на онези, които полагали грижи за неговото развитие, една значителна мощ, като им осигурил доходи и господство над други народи. В походите си по море те завладявали островите и това вършели най-вече ония, които нямали достатъчно земя. Но такава война по суша, от която да се роди някаква велика сила, още не била ставала. Всички войни, които избухвали, били винаги само между съседи. Елините не предприемали завоевателни походи далеч от своите предели. Към могъщите държави все още не се били присъединили подвластни съюзници и отделните държави не предприемали общи походи при равни условия, а всички предпочитали да воюват поотделно със съседите си. Някога в миналото най-голямата война избухнала между халкидците и еритрейците[33] и в нея останалите елини се присъединили като съюзници към едната или другата страна.

Но за елините из различните краища се явили и различни пречки за тяхното развитие. За йонийците, които се издигнали твърде много, пречка бил Кир с персийската монархия, който покорил Крез[34] и всички земи отсам реката Халис чак до морето. Именно Кир предприел поход срещу тях и покорил всички градове на континента. По-късно Дарий благодарение на превъзходството, което осигурявала помощта на финикийската флота, подчинил също и островите.

Също така всички тирани, които се били установили в елинските държави, мислели само за себе си и за процъфтяването на собствения им дом и управлявали, доколкото могли, държавите си само с оглед на собствената си сигурност. Те не извършили нищо забележително, освен дето някои от тях воювали с жителите на съседните страни. Само сицилийските тирани стигнали до голямо могъщество. Така за дълго време Елада била възпирана отвсякъде в своето развитие и не могла да извърши с общи усилия нищо забележително. А пък и на отделните държави в нея липсвали дързост и предприемчивост.

По-късно в Атина и в останалата Елада, където множество държави бяха изпитали, даже преди Атина, режима на тираните, повечето от тираните, с изключение на тези в Сицилия, били смъкнати от власт от лакедемонците. Самият Лакедемон, доколкото знаем, след заселването му от дорийци, които сега го населяват, страдал дълго време от вътрешни вълнения, но сега вече отдавна има добри закони и никога не е бил под тиранска власт. Ето вече са изтекли малко повече от четиристотин години до края на тази война, откогато лакедемонците имат все един и същ политически строй; затова те станали силни и уреждали работите и на другите държави. Не много години след премахването на тираните в Елада станала и битката при Маратон между персите и атиняните[35]. Десет години след нея варваринът отново се явил с голяма войска, за да пороби Елада. Надвиснала голяма опасност и лакедемонците със своите сили застанали начело на обединилите се за борба елини. Атиняните пък при настъплението на персите решили да напуснат града си и като натоварили имуществото си и се качили на корабите, станали моряци. След като с общи усилия отблъснали варварина, наскоро след това елините, които отпаднали от персийския цар, както и онези, които воювали от по-рано като съюзници помежду си, започнали да се делят, за да се групират било около атиняните, било около лакедемонците, тъй като те се проявили като най-силни. Едните били силни по суша, а другите — по море. Военният съюз се запазил за кратко време. Скоро лакедемонците и атиняните се скарали и заедно със своите съюзници започнали да воюват помежду си[36]. И ако някъде някои елини влизали в спор помежду си, те се присъединявали към едните или другите. Така че от Гръко-персийските войни до тая последната (война, бел. Хр. Д.) лакедемонците и атиняните ту се помирявали, ту пък воювали било помежду си, било срещу съюзниците си, които се откъсвали от тях. Така те изучили добре военното дело и понеже се упражнявали всред опасности, станали и по-опитни.

Лакедемонците държали под своя хегемония съюзници, които не плащали данък, но за които те се грижели да имат олигархическо управление, както единствено било изгодно за тях. Атиняните, напротив, след време отнели корабите от другите държави, освен от хиосците и лесбосците, и обложили всички[37] с паричен данък. Затова и през тази война собствената им подготовка била по-добра, отколкото по времето на най-големия им разцвет, когато съюзът[38] им бил в пълна сила.

Ето такава аз установих, че е била древността, ако и да е трудно да се вярва на всички сведения. Защото хората еднакво безкритично приемат всяко известие за станали събития, дори и ако те се отнасят за собствената им страна. Така например повечето от атиняните мислят, че Хипарх бил

убит от Хармодий и Аристогейтон като тиранин, а не знаят, че в същност Хипий, като най-стар от синовете на Пизистрат е държал властта и че Хипарх и Тесал били негови братя. В онзи ден, когато трябвало да се действува, Хармодий и Аристогейтон подозирали един от своите съучастници, че е издал заговора на Хипий. И ако те не посегнали на неговия живот, то това е защото го смятали за предумпреден. Решени обаче, преди да бъдат заловени, да не рискуват своя живот, преди да са извършили нещо, те убили Хипарх, когото намерили при така нареченото място Леокорион[39], когато подготвял Панатенейското шествие. А и останалите елини не знаят точно много други събития, даже и тия, които стават сега и не са заличени от времето като например, че всеки от лакедемонските царе гласувал не с един глас, а с два и че имали един питански отред (лоха)[40], какъвто в същност не съществувал. Така много хора не търсят задълбочено истината, а предпочитат да приемат напълно готовите мнения.

Все пак този, който приеме събитията, разказани от мен предимно въз основа на посочените сведения, той няма да сгреши, защото няма да предпочете да вярва на поетите, които са възпели тези събития с преувеличения и са ги разкрасявали. Нито пък ще предпочете да вярва на логографите, които са описали същите събития, като са дирили по-скоро наслада на слушателя, отколкото истината. Много от тези събития, понеже не са изследвани, са станали вече с времето невероятни и баснословни. Но нека се знае, че според най-достоверните данни тези събития (факти) са възстановени дотолкова изчерпателно, доколкото позволява това тяхната старинност. Въпреки че хората смятат винаги, че войната, която водят в момента, е най-голяма, а когато тя приключи, те превъзнасят толкова повече миналите събития, все пак, ако съдим по самите събития, ще се види, че описваната тук война е по-важна от предишните.

Относно речите, които отделни лица са произнесли било по времето, когато се е подготвяла войната, или по време на самата нея, за мене беше трудно да възпроизведа точно всичко казано, било това, което сам съм чул, или това, което са ми съобщили отнякъде други. У мене речите са произнесени така, както мислех, че всеки оратор би трябвало да говори преди всичко по това, което е необходимо при тогавашните обстоятелства, като съм се придържал колкото се може поблизо до общата мисъл и действително казаното. Станалите събития през време на тази война аз не смятах за достатъчно само да ги записвам, както съм ги научил от случайно срещнат човек или както аз си ги представях, а разказах подробно за тях и за тия, на които аз бях свидетел, и за тия, които научих от други с точност, доколкото ми беше възможно. А проучванията бяха трудни, защото очевидците на различни-

те събития разказваха за тях различно, всеки според съчувствията си към едната или другата страна или както ги е запомнил. Може би моето изложение, лишено от легенди, ще се стори на някои не много интересно за слушане, но за мен ще бъде достатъчно, ако тия, които искат ясно да вникнат в събитията, които някога в бъдеще могат в същия вид или подобно на тях да се повторят, което е свойствено на човешката природа, сметнат, че то е полезно. И тъй, този мой труд е създаден като достояние завинаги, а не като показно произведение за временна аудитория.

Но от всички предишни военни събития най-голямото са били Гръко-персийските войни[41] и все пак те намерили бързо разрешение в две сражения по море и две по суша[42]. Сегашната война, напротив, продължи дълго и през това време причини на Елада страдания, каквито тя по-рано никога не е изпитала за същото време. И наистина, никога не са били превземани и разрушавани толкова много градове — едни от варварите, а други от самите воюващи страни. А имало и градове, в които след превземането им населението е бивало подменяно. Никога не са били извършвани толкова много изгнания и убийства било по време на самата война, било при междуособици. Това, което по слухове се разказва за миналото, а в същност е ставало рядко, сега то е станало несъмнено: твърде много сътресения, които със страшна сила обхванали едновременно голяма част от земята, слънчеви затъмнения, които ставали по-често, отколкото се разправя, че са ставали в миналото, а след това големи суши и като последствия от тях — глад и чума, която причинила най-големи бедствия и погубила немалко хора. И всичко това се струпало едновременно все през тая война. А войната започнали атиняните и пелопонесците, след като нарушили тридесетгодишния мирен договор, който сключили помежду си след завладяването на Евбея.[43] Аз предварително ще опиша причините и споровете, заради които го нарушили, за да няма нужда някой някога да се пита от какво е избухнала тая война между елини-те. Най-правдоподобната причина, както мисля, ако и наглед скрита, е тази, че атиняните станали силни и започнали да плашат лакедемонците и с това ги принудили да воюват. А поводът, който и двете страни изтъквали открито и поради който нарушили мирния договор и влезли във война, бил следният.

Вдясно при влизане в Йонийския залив се намира градът Епидамн. В околностите му живеят варварите тавлантийци, илирийско племе. Града основали керкирците, а ойкист[44] бил Фалий, син на Ератоклейд, по произход коринтянин от потомците на Херакъл, повикан от метрополията[45] съгласно древния обичай. Между колонистите имало някои коринтяни и други дорийци. С течение на времето Епидамн станал голям

и многолюден град. Но, както се разправя, поради многогодишни междуособици епидамнийците пострадали от някаква война с околните варвари и загубили своето могъщество. И накрая, преди началото на тази война, народът на Епидамн изгонил аристократите, които, като отишли при варварите, започнали с тях заедно да грабят по суша и по море хората от града. Тъй като епидамнийците в града страдали от това, те изпратили пратеници в Керкира, като своя метрополия, с молба да не ги изоставят в това тежко положение, да ги помирят с изгнаниците и да прекратят войната с варварите. Това молили пратениците, които се били настанили като молители в храма на Хера. Керкирците обаче отхвърлили молбата им за помощ и ги отпратили обратно, както били дошли.

Когато епидамнийците разбрали, че няма да получат никаква подкрепа от Керкира и понеже се чудели как да се справят с положението, изпратили хора в Делфи[46], които да запитат бог Аполон дали да предадат града си на коринтяните като на свои ойкисти и дали да се опитат да измолят от тях някаква помощ. Божеството ги посъветвало да предадат града и да предоставят на коринтяните върховната власт над него. Епидамнийците се явили в Коринт и съгласно съвета на оракула предали колонията[47], като напомнили, че ойкист на града им бил коринтянин и разказали за отговора на оракула. Те молели да не ги оставят да загинат, но да им помогнат. Коринтяните, изхождайки от правни съображения, обещали да им помогнат, защото знаели, че Епидамн е колкото тяхна колония, толкова и на керкирците, а същевременно защото мразели керкирците, които, макар и да били техни колонисти, не ги зачитали. Така те нито по време на общонародни празненства им отдавали обичайните почести, нито пък им предоставяли първото място при жертвоприношения, както постъпвали другите колонии, и изобщо се отнасяли с пренебрежение към тях. По богатство керкирците били равни на най-богатите по това време елини, а във военната си подготовка дори и по-силни. Те обаче се хвалели, че са много по-напред по море и в своята невъздържана горделивост понякога дори се позовавали на това, че феаките, които се славели със корабите си, някога населявали Керкира. Ето защо това ги подтиквало да си създадат флота и техните сили не били за пренебрегване, тъй като, когато влезли във войната, керкирците разполагали със сто и двадесет триери.

И така, засегнати от всичко това, коринтяните, с радост се съгласили да помогнат на Епидамн. Те предложили на всеки, който желае, да отиде като колонист и изпратили гарнизон от ампракийци, левкадци и от свои граждани. Те се отправили пешком през Аполония, която била тяхна колония, защото се страхували да не би керкирците да им попречат, ако тръгнат по море. Когато керкирците се научили, че в Епидамн

са пристигнали колонисти и гарнизон и че колонията е предадена на коринтяните, те се разгневили много и веднага потеглили с двадесет и пет кораба. По-късно били последвани от една друга ескадра. Те заставили брутално епидамнийците да отзоват изгнаниците обратно. Тези последните били дошли в Керкира, където показвали гробовете на своите предци, припомняли общността на произхода и молели настоятелно да ги върнат обратно в родината. Керкирците настоявали също да бъдат върнати назад гарнизона и колонистите, които коринтяните изпратили. Епидамнийците обаче не се подчинили на никое от тези искания. Тогава керкирците заедно с изгнаниците, които смятали да върнат в родината им, и като взели със себе си и илирийците, нападнали Епидамн с четиридесет кораба. Като блокирали града, те известили на чужденците и на всички епидамнийци, които желаят, да напуснат града; в противен случай те заявили, че щели да ги смятат за врагове. Понеже епидамнийците не ги послушали, керкирците започнали да обсаждат града, а той е разположен на провлак[48].

Когато в Коринт пристигнали пратеници от Епидамн с известие, че градът им е обсаден, коринтяните веднага започнали да подготвят един експедиционен корпус и заедно с това разгласили, че в Епидамн се изпраща колония при равни права и условия за всеки, който желае да отиде. Ако някой не искал да отплува веднага, но все пак желаел да участвува в колонията, той можел да остане в Коринт, като внесе депозит от петдесет коринтски драхми. Оказало се, че има мнозина, готови да отплуват или да внесат парите. Коринтяните се обърнали освен това към Мегара, като я помолили за ескортни кораби, в случай че керкирците им препречат пътя по море. Мегарците се приготвили да потеглят заедно с тях с осем кораба, а палейците[49] от Кефалония — с четири. Коринтяните помолили и епидавърците и те изпратили пет кораба, хермионците — един, тройзенците — два[50], левкадците[51] — десет, а амбракийците[52] — осем. От тиванците и флиунтийците коринтяните поискали пари, а от елейците[53] — кораби без екипаж и пари. Самите коринтяни подготвяли тридесет кораба и три хиляди хоплити[54].

Когато керкирците узнали за приготовленията, отишли в Коринт заедно с лакедемонски и сикионски пратеници, които взели със себе си, и предложили на коринтяните да си изтеглят гарнизона и колонистите, които били в Епидамн, тъй като те нямали никакви права над града. В случай обаче че коринтяните претендират, че имат права, керкирците казвали, че били готови да се явят на арбитражен съд в Пелопонес пред онези държави, които и двете страни посочат по взаимно съгласие; на която от страните бъде присъдена колонията, тя да я владее. Те предложили да се обърнат и към оракула в Делфи, тъй като не желаели да воюват. В противен случай,

казвали керкирците, те щели да бъдат принудени от необходимостта за помощ да търсят приятели, каквито не желаят, и то други вместо тия, които имат сега. Коринтяните им отговорили, че щели да обсъдят предложенията, ако те оттеглят от Епидамн корабите си и варварите и че не било удобно те да се съдят, докато ония са обсадени. Керкирците отвърнали на това, че щели да постъпят така, ако и коринтяните изтеглят своите хора от Епидамн и че били съгласни и двете страни да запазят позициите си и да постигнат споразумение, докато се разгледа делото.

Коринтяните не пожелали да приемат никое от тези предложения и щом корабите им били вече напълно стъкмени и съюзниците им пристигнали, те изпратили напред вестител, който предварително да обяви война на Керкира. След това потеглили със седемдесет и пет кораба и две хиляди хоплити и се насочили към Епидамн, готови да влязат в бой с керкирците. Начело на флотата били Аристей, син на Пелих, Каликрат, син на Калий, и Тиманор, син на Тимант, а на сухопътната войска — Архитим, син на Евритим, и Исархид, син на Исарх. Когато стигнали до нос Актион, на територията на Анакторион, гдето при устието на Ампракийския залив се намира храмът на Аполон, керкирците изпратили при тях с лодка един вестител, който да ги разубеди да не нападат. А те (керкирците) същевременно сами започнали да стъкмяват корабите си, да набиват с кълчища старите, за да станат годни за плаване и да съоръжават други. Понеже вестителят не донесъл от коринятните никакво миролюбиво известие, а техните осемдесет кораба били вече въоръжени — четиридесет обсаждали Епидамн — те излезли на открито море, построили се в боен ред и дали сражение. Керкирците спечелили пълна победа, като повредили петнадесет коринтски кораба. Същия ден се случило така, че корабите, които обсаждали Епидамн, принудили града да се предаде при условие чужденците да бъдат продадени в робство, а коринтяните да бъдат държани в окови до второ разпореждане.

След морската битка керкирците издигнали трофей[55] на нос Левкима на керкирска територия, избили всички пленници, които били заловени, а коринтяните държали като военнопленници. По-късно, когато коринтяните и техните съюзници, които били претърпяли поражение, се завърнали с корабите в отечеството си, керкирците овладяли цялото море по тези места. След това те се насочили с корабите си срещу Левкада, опустошили земите ѝ и опожарили Килена, корабостроителница на елейците, загдето предоставили на коринтяните кораби и пари. Дълго време след това сражение керкирците владеели морето, нападали съюзниците на коринтяните и им нанасяли загуби, докато най-после в края на лятото[55] коринтяните отново изпратили срещу тях кораби и войска, тъй ка-

то съюзниците им били слаби. Те се разположили на лагер при Актион и около Хеймерион, град в Тесиротида, за да охраняват Левкада и останалите приятелски градове. Керкирците пък с кораби и сухопътна войска се разположили на лагер срещу тях на нос Левкима. Но нито едните, нито другите не атакували с корабите си и след като стояли така през лятото едни срещу други, през зимата се завърнали по домовете си.

Раздразнени от войната с керкирците, коринтяните през цялата година след битката, а дори и през следната година строели кораби и готвели с всички сили една експедиция по море. Те набирали екипажи от Пелопонес и от цяла Елада, като им обещавали наемническа заплата. Научили за подготовката им, керкирците се изплашили и понеже не били в съюз с никоя от гръцките държави и не се били записали за съюзници нито на атиняните, нито на лакедемонците, решили да се обърнат към атиняните с молба да им станат съюзници и да се опитат да получат от тях някаква помощ. Узнавайки за това, коринтяните и те изпратили пратеници в Атина от страх да не би, ако атинската флота се присъедини към керкирската, да им попречи да завършат войната така, както желаели. На свиканото народно събрание се дошло до спор. Ето каква била по същество речта на керкирците.

„Атиняни, когато някои като нас сега дойдат при съседите си за помощ, без от по-рано да са били обвързани с някакви големи услуги или с някакъв съюз, справедливо би било те като молители най-напред да докажат, че това, за което молят, е особено полезно за другата страна или поне, че не е вредно за нея, и след това да ги уверят, че ще им бъдат вечно признателни. Ако те не могат да докажат ясно нито едно от споменатите неща, не би трябвало да се сърдят, ако не успеят. И тъй керкирците ни изпратиха с молба при вас за военен съюз, защото смятат, че това ще ви гарантира споменатите по-горе изгоди. Досегашното ни поведение към вас с оглед на нашите нужди сега се оказа нелогично и при сегашното положение неизгодно за нашите интереси. Досега ние по собствено желание не сме влизали в съюз с никого, а сега сме дошли да се молим за това при други, и то когато именно вследствие на това в сегашната война с коринтяните се оказахме сами. Да не се намесваме, да не участвуваме в някакъв чужд съюз в полза на някой съсед, това ние по-рано смятахме за разумно, а сега на края то се превърна в необходимост и абсолютна слабост. Наистина в станалото морско сражение ние сами отблъснахме коринтяните, но сега, когато те потеглят срещу нас с по-голяма войска, събрана от Пелопонес и цяла Елада, ние виждаме, че сме безсилни да вземем над тях връх само със собствените си сили. А тъй като ние сме изложени на голямата опасност да се окажем под тяхна

власт, това ни кара неизбежно да се молим за помощ и на вас, и на всеки друг. И ако днешната ни настойчивост противоречи на досегашната ни резервираност, оправдание за това може да бъде обстоятелството, че ние сме действували така не поради зла воля, а поради погрешна сметка.

„Ако ние успеем да ви убедим, за вас ще произлезат от това повече изгоди, отколкото за нас, които сме принудени от нуждата да се обърнем към вас. Най-напред защото вие ще помогнете на нас, които сме жертви на несправедливост, а не че сме увредили на другиго. И след това защото, като ни приемете за съюзници по време на най-голяма опасност за нас, вие ще спечелите радостта на една вечна признателност. А при това ние притежаваме и флота, която освен вашата е най-силна от всички. И освен това помислете си само какъв рядко щастлив за вас и неприятен за противниците ви случай ви се представя: когато една държава, на която вие бихте предложили срещу много парични средства и благодарност да мине на ваша страна, сега доброволно се явява сама и без рискове и разходи за вас се поставя под ваше покровителство, и като с това изтъква пред всички вашето благородство и благодарността на тия, които вие ще защитите. Същевременно тя увеличава вашата сила. Във всички времена на малцина са се падали наведнъж такива изгоди, а и малцина молещи за помощ са имали възможност да окажат в бъдеще на тия, към които се обръщат, по-малка поддръжка и почести от онези, които те са дошли да получат. А ако някой от вас мисли, че войната, в която ние бихме могли да ви бъдем полезни, няма да избухне, греши в своите преценки. Той не вижда, че лакедемонците от страх пред вас желаят война и че коринтяните, които имат влияние над тях и са ваши противници, желаят да завладеят първо нас, а след това да нападнат и вас, за да не би ние, обединени от общата вражда, да застанем срещу тях, та те да не могат да постигнат двете си цели: и на нас да навредят, и себе си да засилят. Нашата задача е да ги изпреварим, като ние ви предлагаме, а вие приемете военния съюз; защото по-добре е ние да вземем необходимите мерки срещу тях преди това, отколкото след това.

„Ако обаче коринтяните кажат, че вие незаконно приемате техни колонисти, то нека да научат, че всяка колония уважава метрополията си, докато с нея се отнасят добре и че се отчуждава от нея, когато я третират несправедливо. Защото колонистите се изпращат не за да бъдат роби, а за да останат равни по права на тия, които са останали в родината. А че те бяха несправедливи е ясно от факта, че когато по спорния въпрос с Епидамн ние ги поканихме на съд, те предпочетоха да поддържат своите искания с война, а не чрез равноправен за двете страни съдебен процес. И така това, което те вършат спрямо нас, техни роднини, да ви бъде за пример,

та да не бъдете подмамени от тях да не помагате на тия, които открито ви молят. Защото най-сигурно живее онзи, който най-малко се разкайва, че е помагал на противниците си.

„Освен това, ако ни приемете за съюзници, вие не ще нарушите мирния си договор с лакедемонците, защото ние не сме съюзници на нито една от страните. А в договора е казано, че всяка една от елинските държави, която не е съюзена с никого, може да се присъедини към която от двете страни желае. А би било възмутително те да могат да набират екипажи за корабите си между съюзниците си, сверх това между жителите на цяла Елада и на всичко отгоре между вашите поданици, а на нас да ни забраняват да влезем в явно открития съюз и да търсим помощ откъдето и да било, а отгоре на това да ви обвиняват, че сте дали ухо на нашата молба. Ние обаче имаме много повече основание за оплаквания, ако не можем да ви убедим, загдето вие ще отблъснете нас, които сме в опасност и не сме ваши неприятели, а не ще попречите на тия, които са ви неприятели и противници, и ще им позволите да увеличат своята мощ от вашата държава. А това е несправедливо. Вие или трябва да попречите на ония да набират наемници от ваша съюзна територия, или да изпратите и на нас помощна войска, каквато решите, а най-добре открито да ни помогнете, като ни приемете за ваши съюзници. Както споменахме в началото, ние ви сочим многото изгоди от този съюз и най-важното е, че ние имаме общи неприятели — а това е най-сигурната гаранция за здравината на съюза — и тези неприятели са силни и са в състояние да нанесат щети на онези, които са се отметнали от тях. Също така не е без значение за вас дали вие отказвате съюз, който ви се предлага, с морска или континентална държава. По-скоро вие трябва, доколкото е възможно, да не допускате друг да притежава флота, а ако това е невъзможно, да се съюзявате с тая държава, която ви предлага най-силната флота.

„Най-после ако онези от вас, които намират нашите предложения за отговарящи на техните интереси, но се страхуват да не би ако ги приемат, да нарушат примирието, нека да знаят, че страхът от нарушаването му, ако той се опира на сила, е опасен по-скоро за противниците, а пък ако се осмелят да не ни приемат, ще бъде свързана със слабост спрямо един силен противник, като му вдъхват по-малко страх. Същевременно те трябва да знаят, че сега вземат решения не толкова за Керкира, колкото за самата Атина, за която, изглежда, не са много загрижени, щом като на прага на предстоящата и почти обявена война те вземат под внимание само настоящия момент, а се колебаят да привлекат на своя страна държава, което е от най-голямо значение, дали ще бъдат в приятелски или враждебни отношения с нея. А Керкира е удобно разположена на пътя за Италия и Сицилия и тя може да не допус-

ка кораби оттам за Пелопонес и да задържа пелопонеската флота оттук затам. Много изгодно е положението й и в други отношения. А ето накратко общото и частното, което вие би трябвало да знаете, за да не ни отблъснете. В Гърция има три флоти, които заслужават внимание — вашата, нашата и на коринтяните. Ако вие допуснете две от тези флоти да се обединят в една и ако коринтяните ни завладеят, вие ще трябва да се сражавате по море едновременно и срещу керкирците, и срещу пелопонесците. А ако ни приемете за съюзници, и вие ще имате в борбата флот, подсилен с нашите кораби."

Такава била по същество речта на керкирците, а след тях коринтяните произнесли приблизително следната реч:

„Тъй като керкирците говориха не само за приемането им във вашия съюз, но и за това, че ние ги онеправдаваме и несправедливо воюваме срещу тях, то и ние по необходимост ще трябва да засегнем в нашата реч първо тия две точки, а след това да преминем към останалото. Така вие ще можете да прецените по-добре нашите искания и след зряло обмисляне да отхвърлите техния зов за помощ. Те твърдят, че досега не били приели ничий съюз. В същност обаче това не е така, защото злонамереност, а не благородство ръководеше тяхната политика. В действителност те не са желали да имат нито някакъв съюзник, нито свидетел на незаконните си дела, нито пък да се срамуват, ако повикат някого на помощ. Същевременно независимото местоположение на тяхната държава им дава възможност те да бъдат сами съдии на това, в което навреждат на другите, и да не се обвързват със съюзни договори. Причината за това е тая, че те твърде рядко отиват на корабите си в съседните страни, а твърде често приемат в пристанищата си други елини, които по необходимост спират на техния бряг. А причината за благовидната им обвързаност е не за да са свободни от задължението да участвуват в онеправдаването на другите, а за да могат сами да вършат неправди, да действуват с насилие там, където са силни и да грабят повече, ако биха могли да извършат това тайно и ако не би трябвало да се срамуват от кражбите си. Ако те бяха честни хора, както твърдят, то колкото те са понеуязвими от страна на съседите си, толкова за тях е по-възможно да проявят своята доблест, като се съгласят спорът да се разреши по съдебен ред.

„Но те не се проявяват като такива нито спрямо другите, нито спрямо нас. И ако и да са наши колонисти, те се откъснаха и винаги, а и сега воюват с нас, като казват, че били изпратени не за да търпят неправди. А ние от своя страна заявяваме, че сме създали колонията не за да бъдем оскърбявани от тях, а да им бъдем ръководители и да бъдем почитани както подобава. Другите колонии ни уважават и

ние сме доволни от тях. И ясно е, че щом ние се харесваме на повечето, то не би било оправдано да не се нравим само на тях. И ние не бихме предприели този военен поход, който съвсем не е в реда на нещата, ако не бихме били жертва на едно толкова голямо оскърбление. Дори и ако ние грешим, за тях би било почтено да отстъпят пред нашия гняв, а за нас — срамно, ако пред тяхната въздържаност ние проявяваме насилие. Но поради своята надменност и подхранваната от богатството им разюзданост те допуснаха спрямо нас и други прегрешения; така например те не проявяваха претенции спрямо Епидамн, наш град, когато той се намираше в тежко положение, а щом ние се явихме, за да подкрепим неговите права, те го превзеха със сила и сега го владеят.

„Те казват, наистина, че по-рано искали спорът да се разреши чрез арбитражен съд. Но тези предложения за решение чрез съд не бива да бъдат взети сериозно, когато произлизат от някой, който има в ръцете си своите предимства и действува при пълна сигурност, а от тези, които се поставят на равни начала както на дела, така и на думи, преди да решават спорните въпроси. Те обаче изтъкваха предимствата на правосъдието не преди обсадата на Епидамн, а тогава, когато разбраха, че ние няма да оставим тая работа. И понеже те допуснаха грешки не само там, сега идват тук не за да ви молят за военен съюз, а за да ви направят съучастници в своите несправедливи действия и сега, когато станаха наши противници, искат да ги вземете под закрилата си. Тогава, когато те нямаше от какво да се страхуват, трябваше да дойдат при вас, а не сега, когато ние сме обидени, а те са в опасност. По този начин, без да сте се възплзували по-рано от тяхното могъщество, вие сега ще им оказвате помощ и ако и да не сте били участници в техните прегрешения, наравно с тях ще носите вината пред нас. Трябваше военните ви сили да бъдат отпреди общи. Тогава общо щяхте да търпите и последствията.

„И така, ние идваме при вас със справедливи оплаквания, а ония се оказаха насилници и алчни грабители. Все пак ние трябва да ви докажем, че ще постъпите несправедливо, ако ги вземете за съюзници. Ако и в мирния договор да се каза, че се разрешава на всяка от невключените в договора държава да се присъединява към която от страните желае, това условие не се отнася за тия, които се включват само за да вредят на другите, а за такива, които молят за защита, без да лишават от нея други и за тия, които няма да докарат на държавите, проявили лекомислието да ги приемат за съюзници, война вместо мир. А ако не ни чуете, с вас сега ще се случи именно това. Вие ще станете не само техни защитници, но от съюзници ще се превърнете в наши врагове. Ако вие тръгнете с тях, ще се наложи те да се отбраняват с ваша помощ. Затова вие ще постъпите най-справедливо, ако останете

настрана и от едните, и от другите, или по-скоро, ако тръгнете с нас против тях — защото вие сте свързани с договор с коринтяните, а с керкирците не сте имали дори и някакво временно споразумение. Тогава вие няма да установите такова правило, което да позволява да се приемат онези, които се отмятат от съюза си с една от страните. По време на бунта на Самос[57], когато останалите пелопонесци бяха гласували двояко, а именно дали трябва да помагат на въстаниците, ние не гласувахме срещу вас, а открито възразихме, че всеки има право да наказва съюзниците си. И ако вие сега приемете под закрилата си тия, които са се провинили в нещо спрямо нас, то навярно и немалко ваши съюзници ще се обърнат за помощ към нас и с това вие ще установите обичай, който ще засегне повече вас, отколкото нас.

„Ето такива искания имаме ние към вас, достатъчно обосновани правно според елинските закони. И ние настояваме, че вие сега трябва да ни се отплатите с признание и известно зачитане на една услуга, защото ние не сме ваши врагове, та да ви вредим, нито пък толкова приятели, та да се надяваме за повече. Някога, още преди Гръко-персийските войни, когато се нуждаехте от дълги кораби в борбата си срещу егинците, вие получихте от коринтяните двадесет кораба[58]. Тази услуга и другата — по въпроса със самосците, когато благодарение на нас пелопонесците не им оказаха помощ, ви донесоха победата над егинците и ви дадоха възможност да накажете самосците. И това се случи в такъв момент, когато хората забравят всичко, само за да победят. Тогава този, който им помага, те смятат за приятел, ако и по-рано да им е бил неприятел, а този, който им противодейства — за противник, ако и по-рано да им е бил приятел. Поради временната си жажда за победа хората пренебрегват и собствените си интереси.

„Понеже вие помните тези неща, то нека всеки по-млад, като узнае за тях от по-стария, да настоява да ни се отплатите с взаимност и нека той да не смята, че ако нашите думи са в съгласие със справедливостта, вашите интереси в случай на война ще бъдат други. Защото най-много изгоди се постигат тогава, когато човек е по-малко виновен. Възможностите за една бъдеща война, с която ви плашат керкирците и ви подбуждат да вършите неправди, засега са още съмнителни, а не си струва, увлечени от тая възможност, да си навличате враждата на коринтяните, която ще бъде сигурна, а не в перспектива. Напротив, по-разумно е да отстраним съществуващите между нас стари подозрения, възникнали заради мегарците[59], защото последната услуга, оказана навреме, ако и да е малка, може да заглади и голяма обида. А вие не се съблазнявайте от това, че те ви предлагат някакъв мощен морски съюз, защото да се въздържиш от неправди спрямо равните

си е по-голяма гаранция за сила, отколкото като се увличаш по непосредствените реалности, да властвуваш над другите, излагайки се на опасности.

„Сега ние се намираме в същото положение, както когато някога заявявахме в Пелопонес, че всеки може да наказва своите собствени съюзници. И сега ние очакваме да срещнем от ваша страна същото становище, а не такова, че след като извлякохте полза от нашето решение, сега да ни навредите чрез вашето. Отплатете ни се с равна мяра и разберете, че настоящият момент е такъв, че този, който сега ни помага, ни е действително приятел, а този, който ни пречи, ни е неприятел. Не приемайте против желанието ни керкирците за съюзници и не им помагайте да вършат неправди. И ако вие действувате така, ще постъпите както подобава и това ваше решение ще бъде най-изгодно за вас."

В такъв смисъл говорили и коринтяните. Атиняните, след като изслушали и двете страни, свикали на два пъти народното събрание. На първото заседание речта на коринтяните била посрещната не по-зле от думите на керкирците. На следния ден обаче те промениле решението си. Те не сключили истински военен съюз с керкирците, по силата на който те да имат общи врагове и приятели (защото ако керкирците им биха поискали помощ по море срещу Коринт, те би трябвало да нарушат мирния договор с пелопонесците); сключили обаче отбранителен съюз, в който се предвиждала взаимна помощ в случай на нападение срещу Керкира, Атина или техните съюзници. Атиняните смятали, че във всеки случай войната с Пелопонес ще избухне и не искали да отстъпят на коринтяните Керкира с нейната голяма флота. Те искали да засилят още повече омразата между двете държави, така че ако стане нужда да влязат във война с коринтяните или с някоя друга морска държава, да имат работа с вече изтощен противник. Същевременно атиняните смятали за изгодно местоположението на острова, лежащ на пътя за Италия и Сицилия.

Водени от тези съображения, атиняните приели керкирците за съюзници и скоро след като коринтяните си заминали, им изпратили на помощ десет кораба. Командувал ги Лакедемоний, син на Кимон, Диотим, син на Стромбих, и Протей, син на Епикъл. Атиняните им дали заповед да не влизат в морска битка с коринтяните, ако те не се насочат срещу Керкира и не решат да стоварят войска там или на някоя друга тяхна територия. В такъв случай те трябвало според възможностите си да им попречат. Предупреждението било направено, за да не бъде нарушен мирният договор. И така атинските кораби пристигнали в Керкира.

Когато приготовленията им били завършени, коринтяните отплували срещу Керкира със сто и петдесет кораба. От

тях десет били на елейците, дванадесет — на мегарците, десет — на левкадците, двадесет и седем — на ампракийците, един — на антакторийците и деветдесет — на самите коринтяни. Корабите на всяка държава имали свои отделни стратези, а на коринтяните бил командир Ксеноклейд, син на Евтикъл, заедно с още четирима други. Като тръгнали от Левкада, те се приближили до сушата, разположена срещу Керкира, и се спрели на брега при Хеймерион, в Теспротида. Тук има пристанище, а над него, далеч от морето в местността Елеатида, на областта Теспротида, е разположен градът Ефира. Край него в морето се излива езерото Ахерусия, а реката Ахеронт, която тече през Теспротида, се влива в това езеро. От нея то е получило името си. Тук тече и реката Тиамида, която отделя Теспротида от землището на град Кестрина. Между двете реки в морето се вдава носът Хеймерион. И тъй коринтяните се спрели на това място на сушата и се разположили на стан.

Когато узнали за приближаването на коринтяните, керкирците съоръжили сто и десет кораба под командуването на Микиад, Есмид и Еврибас и се разположили на лагер на един от островите, наречени Сиботски. Тук били и десетте кораба на атиняните, а пехотата им и дошлите на помощ хиляда закинтски хоплити се намирали при нос Левкима. И при коринтяните на континента били надошли много варвари, защото тамошните жители отдавна били разположени приятелски към тях.

Когато вече били готови, коринтяните взели храна за три дни и през нощта отплували от Хеймерион в открито море, за да влязат в бой. На разсъмване те забелязали в морето корабите на керкирците, които се били насочили срещу тях. Когато се видели едни срещу други, те започнали да се построяват в боен ред. Атинските кораби застанали на десния фланг на керкирците; другото крило заели самите керкирци, които били разделили корабите си на три групи, като всяка една от тях била командувана от един от тримата стратези. Така се построили керкирците. Десният фланг на коринтяните заели мегарските и ампракийските кораби, в центъра били останалите съюзници, всеки поотделно, а на левия фланг застанали самите коринтяни с най-бързоходните си кораби срещу атинските кораби и десния фланг на керкирците.

По даден от двете страни сигнал[60] корабите встъпили в бой и сражението започнало. И едните и другите имали на палубите си много хоплити, стрелци и войници, въоръжени с метални копия, които обаче се сражавали все още неумело, по стария начин. Сражението било по-скоро ожесточено, отколкото изкусно и напомняло по-скоро на сухопътна битка. Когато се сблъсквали, те мъчно успявали да се разделят, поради големия им брой и струпването на корабите, и се надявали за победа повече от страна на хоплитите, които се сражавали, стъпили

здраво на палубите, защото корабите стояли неподвижно. Пробив в редиците на флотите не станал. Те се сражавали повече със сърцатост и енергия, отколкото с умение. Затова и навсякъде царял голям шум и битката била объркана. През време на сражението атинските кораби се явявали в подкрепа на керкирците там, където те се огъвали, като всявали страх в редовете на противника, без обаче да се намесват в боя, понеже командирите се боели да нарушат заповедта на атиняните. Най-голяма трудност изпитвал десният фланг на коринтяните. С двадесет кораба керкирците ги обърнали в бяг, разпръснали ги и ги преследвали чак до брега. Като стигнали до техния лагер, те слезли на брега, опожарили празните палатки и разграбили имуществото им. И тъй на това място коринтяните и съюзниците им търпели загуби, а керкирците имали надмощие. На левия фланг обаче, където били разположени самите коринтяни, последните удържали пълна победа, защото на керкирците, които имали по-малко кораби[61], сега им липсвали и двадесетте кораба, които се били спуснали да преследват неприятеля. А атиняните, виждайки че керкирците се огъват, започнали да им помагат вече по-решително. В началото те стояли настрана от боя и не нападали никого. Когато бягството на керкирците станало очевидно и натискът на коринтяните се засилил, от този момент всеки започнал да участвува в борбата и вече нищо не могло да се различи. Станало така, че необходимостта принудила неизбежно коринтяните и атиняните да влязат в бой помежду си.

Когато отстъплението започнало, коринтяните не повлекли на буксир корпусите на повредените кораби, а промъквайки се между тях, се спуснали да избиват враговете, вместо да ги залавят живи. Без да подозират, че техните съюзници на десния фланг са разбити, те избивали и тях. Тъй като корабите и от двете страни били много и се били пръснали надалече из морето, мъчно било, когато влезли в боя, да се разбере кои са победители и кои победени. Тази битка на елини срещу елини по броя на корабите била най-голяма от всички други, които станали преди нея. След като прогонили керкирците към брега, коринтяните се заели да събират корабните отломки и труповете на своите убити. Те събрали голяма част от тях и ги докарали на Сиботските острови, където на сушата се намирала дошлата на помощ варварска войска. Тази част от Сиботските острови представлявала незаселено пристанище на Теспротида. След като свършили с това, коринтяните отново се събрали и отплували срещу керкирците. Последните излезли също срещу тях с корабите, които били още годни и с колкото били оцелели измежду атинските, защото се страхували да не би ония да се опитат да стоварят войска на тяхна земя. А било вече късно вечер и войниците били запели бойни песни, както преди влизане в бой, когато коринтя-

ните изведнъж дали заден ход на корабите си, защото видели, че се приближават двадесет атински кораба. Тия кораби атиняните изпратили по-късно на помощ на първите десет[52], защото се уплашили, да не би керкирците да бъдат победени, както и станало, и техните десет кораба да се окажат недостатъчни да им помогнат.

Тези именно кораби коринтяните съгледали отдалече и понеже предполагали, че са от Атина, а не знаели дали не са повече, започнали да се изтеглят назад. Керкирците не виждали атинските кораби — те се приближавали незабелязано — и се чудели защо коринтяните дават заден ход на корабите си. Най-после някои ги съгледали и казали, че това са кораби, които идат към тях. Тогава и те самите се оттеглили, защото се било стъмнило, а и коринтяните обърнали назад корабите и сложили край на сражението. Така и двете страни се разделили и битката завършила през нощта. Керкирците се разположили на лагер при Левкимна, а двадесетте атински кораба под командуването на Главк, син на Леагър, и на Андокид, син на Леогор, промъквайки се през трупове и корабни отломки, доплували до лагера наскоро след като били забелязани. Понеже било вече нощ, керкирците отначало се уплашили да не би корабите да са неприятелски. След това обаче ги разпознали и атиняните хвърлили котва.

На другия ден тридесетте атински и всички керкирски кораби, които били останали годни за плаване, излезли в открито море и се отправили към пристанището на Сиботските острови, където били хвърлили котва коринтяните. Те искали да разберат дали коринтяните ще се решат на нова битка. Коринтяните оттеглили корабите си от брега, построили се в боен ред в открито море, но не се мръднали от местата си. Те нямали намерение да започнат по свой почин морско сражение, защото виждали, че дошлите от Атина кораби са с пресни сили, докато върху самите тях са се струпали много трудности — те трябвало да охраняват пленниците, които държали на корабите, а и в пустинната местност, в която се намирали, не можели да поправят корабите си. Те повече мислели как да се върнат у дома си и се страхували да не би атиняните да са сметнали, че мирният договор е вече нарушен, щом са влезли в бой, и да не им позволят да се оттеглят.

Тогава коринтяните решили да изпратят с лодка при атиняните няколко души, но без глашатайски жезъл[63], за да разберат какви им са намеренията. Изпратените казали така: „Атиняни, вие правите лошо, като започвате война и нарушавате мирния договор. Вие вдигнахте оръжие срещу нас и не ни давате възможност да накажем нашите неприятели. Ако вие все още имате намерение да ни пречите да тръгнем срещу Керкира или другаде, където ние искаме, и ако вие вече нарушавате мирния договор, то най-напред задръжте нас и ни

третирайте като неприятели.“ В този смисъл била тяхната декларация. Доколкото могли да чуват, войниците на керкирците от лагера се развикали веднага да задържат пратениците и да ги убият, но атиняните отговорили така: „Пелопонесци, ние не започваме война и не нарушаваме мирния договор. Ние дойдохме да помогнем на керкирците като на свои съюзници. Ако вие искате да отплувате някъде другаде, ние няма да ви пречим. Но ако тръгнете срещу Керкира или срещу някоя от нейните територии, ние, доколкото можем, няма да допуснем това.“

Като получили този отговор от атиняните, коринтяните започнали да се готвят за връщане и издигнали трофей на сушата срещу Сиботските острови. Керкирците също събрали корабните отломки и труповете, които били изхвърлени на тяхния бряг от течението и вятъра, който излязъл през нощта и ги бил разпръснал навред, и издигнали трофей на един от Сиботските острови. Ето на какво основание и двете страни си приписвали победата. Коринтяните издигнали трофей, защото останали победители в морското сражение чак до вечерта, защото били събрали най-много корабни отломъци и трупове и заловили не по-малко от хиляда пленника и защото повредили около седемдесет кораба. Керкирците пък издигнали трофей затова, защото повредили повече от тридесет кораба и след пристигането на атиняните били заловили изхвърлените на тяхна земя корабни отломъци и трупове и защото миналата вечер коринтяните дали заден ход на корабите си, щом съзрели атинските кораби, и най-сетне, защото след пристигането на атиняните те повече не потеглили срещу тях от Сиботските острови. Ето затова и двете страни смятали, че са излезли победители.

На път за в къщи коринтяните с хитрост завладели Анакторион, разположен на входа на Ампракийския залив — той бил съвместно основана колония, тяхна и на керкирците, — и след като оставили в града коринтски колонисти, се завърнали в родината си. Осемстотин керкирски гребци, които били роби, те продали, а други двеста и петдесет души задържали като пленници, но се отнасяли с голямо уважение към тях. Целта им била, когато пленниците се завърнат у дома си, да спечелят Керкира на тяхна страна, а се случило така, че повечето от тях били измежду първенците на Керкира. Така Керкира надделяла във войната с коринтяните, а атинските кораби се върнали в Атина. Тази била първата причина за война между коринтяните и атиняните, а именно, че атиняните въпреки мирния договор участвували в морската битка срещу тях на страната на керкирците.

Непосредствено след тези събития се случило така, че между атиняните и пелопонесците избухнали нови спорни въпроси, които тласнали нещата към война, а именно тази. По-

неже коринтяните кроели и действували ревностно как да си отмъстят, атиняните подозирайки враждебните им замисли, заповядали на потидейците, които живеели в провлака на полуостров Палена[64] и били задължени да им плащат данък като техни съюзници, ако и да били колонисти на коринтяните, да съборят крепостните си стени откъм Пелена, да дадат заложници, да отпратят епидемиурзите[65], които коринтяните им изпращали всяка година, и да не приемат в бъдеще нови. Атиняните се страхували да не би потидейците, подбудени от Пердика[65] и коринтяните, да отпаднат от тях и с това да увлекат и другите им съюзници по егейския бряг на Тракия.

Атиняните взели тази мярка срещу потидейците веднага след морската битка при Керкира, когато коринтяните вече били в открита вражда с тях, а и Пердика, синът на Александър, царят на македонците, по-рано техен приятел и съюзник, сега се опълчил срещу тях. Той станал враг на атиняните, защото те се били съюзили с неговия брат Филип и с Дерда[67], които действували съвместно против него. И обзет от страх, Пердика правил постъпки пред лакедемонците, за да предизвика война между тях и Атина, а, от друга страна, той полагал усилия да се помири с коринтяните, за да подготви отпадането на Потидея (от атиняните). Той предлагал и на халкидците по егейския бряг на Тракия, и на ботиейците[68] да отпаднат заедно с Потидея, като смятал, че ако има на своя страна тези погранични области, това ще му улесни военните действия. Атиняните узнали за това и искали да предотвратят отпадането на градовете. Тъкмо по това време те изпращали срещу земите на Пердика тридесет кораба и хиляда хоплити под командуването на Архестрат, син на Ликомед, и на още четирима стратези и затова наредили на командирите на ескадрата да вземат от потидейците заложници, да сринат до основи крепостните стени и да следят да не би съседните градове да отпаднат.

От една страна, потидейците изпратили пратеници в Атина с цел да убедят атиняните да не предприемат никаква акция, насочена срещу тях, а, от друга страна, заедно с коринтяните отишли и в Лакедемон, та, ако стане нужда, да си осигурят помощ. Въпреки че настоявали много, те не получили от атиняните никакъв благоприятен отговор, а, напротив, корабите, които потеглили за Македония, се насочили и срещу самите тях. А когато властите в Лакедемон им обещали, че ако атиняните нападнат Потидея, те ще нахлуят в Атика, едва тогава, използувайки тези благоприятни условия, потидейците сключили с халкидците и ботиейците съюз под клетва и отпаднали от Атина. Пердика убедил халкидците да напуснат и разрушат своите градове край морето и да се заселят на Олинт, навътре в сушата, като укрепят здраво единствено този град. На халкидците, които напуснали своите градове, той

разрешил, докато трае войната срещу атиняните, да се заселят в неговите земи в Мигдония близо до езерото Болбе[69]. Халкидците разрушили своите градове, оттеглили се във вътрешността и започнали да се готвят за война.

В това време тридесетте атински кораба пристигнали на брега на Егейска Тракия и заварили Потидея и другите градове, че били отпаднали от съюза с Атина. Стратезите сметнали, че със своите налични сили те няма да могат да водят война срещу Пердика и отпадналите градове, и затова се насочили срещу Македония, закъдето били изпратени още в началото. Те се установили там и започнали военни действия в съюз с Филип и братята на Дерда, които били нахлули с войски във вътрешността на страната.

В това време, когато Потидея била отпаднала и атинските кораби се намирали във водите на Македония, коринтяните, боейки се за съдбата на тази област и смятайки, че опасността заплашва и тях, изпратили войски, съставени от техни доброволци и от наемници, вдигнати на крак от Пелопонес, всичко хиляда и шестстотин хоплити и четиристотин леко въоръжени пехотинци.[70] Командувал ги Аристей, син на Адеймант, чиято популярност допринесла особено за това, да се ангажират войниците, които произхождали от Коринт. Този избор бил в съответствие с добрите отношения, които той поддържал през цялото време с потидейците. Тези войски се озовали на брега на Егейска Тракия четиридесет дни след отпадането на Потидея.

Но новината за отпадането на градовете стигнала веднага и до атиняните. Когато узнали, че там са пристигнали и войските, предвождани от Аристей, те изпратили срещу разбунтувалите се области две хиляди свои хоплити и четиридесет кораба, начело с Калий, сина на Калиад, и още четирима стратези. Когато пристигнали най-напред в Македония, те заварили първия съставен от хиляда души контингент, който бил завзел току-що Терма и обсаждал по това време Пидна. Те се разположили на лагер до този отряд и се включили в обсадата. След това по силата на обстоятелствата, се помирили с Пердика и сключили с него споразумение. Принудили ги към тези стъпки поведението на Потидея и идването на Аристей. Атиняните се изтеглили от Македония и пристигнали в Беройя, а оттам в Стрепса. След неуспешен опит да превземе това укрепено място, те се отправили по суша към Потидея заедно със своите три хиляди хоплити, с множество съюзници и шестстотин македонски конници под командата на Филип и Павсаний[71]. Същевременно край брега ги съпровождали седемдесетте кораба. Напредвайки в малки преходи, те (атинянитe) на третия ден пристигнали в Гигон и тук се разположили на лагер.

В очакване на атиняните потидейците и предвожданите от Аристей пелопонесци били на лагер на провлака при Олинт,

където вън от града си били устроили пазар. Съюзниците били определили за стратег на цялата си сухопътна войска Аристей, а на конницата — Пердика, защото той много скоро изоставил отново атиняните и сега се сражавал на страната на потидейците, като на свое място начело на управлението оставил Иолай. Аристей имал следния план: неговата войска трябвало да остане на провлака и да следи за движението на атиняните, а халкидците, съюзниците от градовете извън провлака и двестата конника на Пердика да останат в Олинт, така че ако атиняните се насочат срещу неговата войска, те да им се притекат на помощ откъм тила и по този начин да притиснат като в клещи неприятеля между двата отряда. Калий обаче, стратегът на атиняните, и другарите му изпратили македонските конници и малък брой съюзници срещу Олинт със задача да попречат на тамошните войски да се притекат на помощ на защитниците на провлака, а самите те вдигнали войската и се насочили към Потидея. Когато стигнали до провлака и видели неприятеля готов за бой, те заели позиции срещу него и не след много боят пламнал. Крилото, на което се намирал Аристей, и колкото коринтяни имало при него и други отбрани войски, обърнали в бяг войските, които били срещу тях и ги преследвали на голямо разстояние. Останалите войски на потидейците и пелопонесците обаче отстъпили пред атиняните и потърсили убежище зад крепостните стени.

Когато Аристей се завърнал от преследването на неприятеля и видял поражението на останалата войска, той се питал в каква посока да рискува да се оттегли, дали към Олинт, или в Потидея. Накрая решил със сила да си проправи път към Потидея, като събере по възможност по-малко пространство войските, които имал при себе си, и ги поведе бегом. Обстрелван от неприятеля, той с мъка се добрал до града, като прегазил през морето край вълноломната стена. При бягството той изгубил малък брой войници, но повечето спасил. Когато сражението започвало и бил даден знак, помощните войски в Олинт излезли и се придвижили малко напред, за да помогнат на потидейците — а градът отстои само на шестдесет стадия[72] и се вижда от Олинт. Македонските конници обаче застанали насреща, за да им попречат. Тъй като атиняните победили много бързо и сигналните знаци били свалени, помощните войски се завърнали в крепостта, а македонците се прибрали при атиняните. И от двете страни конницата изобщо не взела участие. След сражението атиняните издигнали трофей и по договор предали труповете на убитите на потидейците. От потидейците и съюзниците им загинали малко по-малко от триста души, а от атиняните — сто и петдесет и стратегът им Калий.

Веднага след сражението атиняните издигнали пред стената на провлака една обсадна стена и я охранявали, а на

юг откъм Палена оставили провлака неукрепен. Те смятали, че няма да могат едновременно и да пазят провлака, и, като нахлуят в Палена, да издигнат укрепление и от другата страна. Те се страхували да не би, ако разделят силите си, потидейците и съюзниците им да ги нападнат. След известно време, когато гражданите на Атина узнали, че Палена не е укрепена, те изпратили хиляда и шестстотин свои хоплити начело със стратега Формион, син на Асопий. Когато Формион пристигнал в Палена, използувайки за изходна база Афития, той повел войската към Потидея, като се движил на малки преходи и същевременно опустошавал земята. Понеже никой не излязъл да се бие насреща им, той оградил със стена Потидея и от юг откъм Палена. По този начин градът вече бил напълно обсаден и от двете страни, а откъм морето — от застаналите на котва кораби.

Когато градът бил отрязан и нямало никаква надежда за спасение, освен ако не дойдела някаква помощ от Пелопонес или не се случело нещо неочаквано, Аристей предложил всички войници, освен петстотин души, да отплуват, като издебнат попътен вятър, за да могат хранителните припаси да стигнат за по-дълго време, а сам пожелал да бъде между тия, които щели да останат. Понеже не можал да ги убеди, в желанието си да вземе необходимите мерки да оправи положението отвън, той отплувал от града тайно от охраната и наблюдението на атиняните. По време на своето пребиваване между халкидците Аристей заедно с тях извършил няколко военни операции, като между другото устроил засада край града Сермиле и избил много от неговите граждани. В същото време той водил преговори и в Пелопонес, за да измоли някаква помощ. След обкръжаването на Потидея Формион със своите хиляда и шестстотин хоплити започнал да опустошава земите на халкидците и ботиейците, където той превзел даже и няколко укрепени градчета.

А ето в какво още се обвинявали взаимно атиняните и пелопонесците: коринтяните се оплаквали, че атиняните обсаждали Потидея, тяхна колония, и намиращите се в нея коринтски и пелопонески войници, а атиняните обвинявали пелопонесците, че подбудили към въстание техен съюзен град, задължен да плаща данък, и че са отишли на помощ на потидейците и открито се сражавали заедно с тях. Но все пак войната още не избухвала и коринтяните вършели всичко това на своя глава.

След като Потидея била обсадена, коринтяните не бездействували, защото там се намирали техни граждани, а се страхували и за самия град. Затова те веднага свикали в Лакедемон съюзниците и когато те се събрали, започнали да обвиняват атиняните, че били нарушили мирния договор и че вършели неправди спрямо Пелопонес. Егинците, които също

изпратили пратеници, но не открито, а тайно, защото ги било страх от атиняните, и те не по-малко от коринтяните настоявали за война, като твърдели, че те, въпреки договора[73], нямат автономия. Тогава лакедемонците поканили и други съюзници, всички, които биха могли да кажат в какво са били оскърбени от атиняните, свикали обичайното[74] народно събрание и предложили на съюзниците да се изкажат. Мнозина от присъствуващите изложили своите обвинения, а също така и мегарците. Покрай другото те най-много се оплаквали от това, че въпреки договора пристанищата в подвластните на атиняните земи и пазарът в Атика били затворени за тях. Последни се изказали коринтяните. Те оставили най-напред другите оратори да разпалят гнева на лакедемонците, а след това добавили по същество приблизително следното:

„Лакедемонци, доверието, което съществува между вас в обществения живот и в личните ви отношения ви прави толкова по-недоверчиви спрямо нас другите, колкото пъти речем да ви кажем нещо. От това вие извличате умереност, но по отношение на външната политика показвате една по-голяма липса на тънка разсъдливост. Ние по-рано често ви предупреждавахме за вредите, които очаквахме да ни бъдат причинени от атиняните, но вие не се вслушахте в това, за което постоянно ви уведомявахме, защото подозирахте, че тия, които ви говорят това, го правят поради личните си разногласия. Ето защо, вместо да изпреварите злото, вие чакахте, докато противникът премине към действие, за да свикате това събрание на съюзниците. И сега на нас се пада повече, отколкото на други, да кажем колко големи са нашите оплаквания и срещу атиняните, които ни оскърбяват, и срещу вас, които не ни обръщате внимание. Ако атиняните не оскърбяваха Елада така открито, би трябвало да ви осведомим за нещо, което вие не знаете. Но защо трябва сега да се приказва надълго и широко, когато вие сами виждате, че едни от елините са поробени от тях, а други, и то най-вече нашите съюзници, са прицелна точка на техните козни и че те отдавна са се приготвили за война, ако някога стане нужда да я водят. Иначе те щяха ли да ни отнемат със сила Керкира, или пък да обсаждат Потидея? От тези два града последният е извънредно удобен, за да се използува за земите в крайбрежната зона на Егейска Тракия, а първият би могъл да достави на лакедемонците най-голяма флота.

„Виновни за всичко това сте вие, защото в началото, след Гръко-персийските войни, вие позволихте на атиняните да укрепят града си, а по-късно да изградят и Дългите стени[75] и защото вие и досега не сте престанали да лишавате от свобода не само държавите, поробени от тях, но и собствените си съюзници. Понеже истинският поробител не е този, който заробва, а този, който, ако и да има възможност да не допус-

не това, проявява равнодушие, особено пък ако той носи благородната слава на освободител на Елада. Дори и сега ние едва се събрахме, а ето че все още не сме наясно защо. В същност ние трябва вече да помислим не за това, дали все още сме оскърбявани, а как да се браним от оскърбления. Защото онези, които действуват и са взели своето решение срещу онези, които не са измислили още нищо, не се маят да атакуват. Ние знаем по какъв път атиняните настъпват срещу съседите си крачка по крачка. Засега те действуват не много уверено, защото поради вашето безразличие мислят, че постъпките им остават скрити, но когато разберат, че вие, ако и да знаете всичко, оставате бездейни, те ще започнат да упражняват по-решителен натиск. От всички елини вие, лакедемонци, единствени запазвате спокойствие и противопоставяте на врага не сила, а вашите намерения. Вие единствени унищожавате силата на враговете не когато тя започва да нараства, а едва когато се удвои. И макар че ви смятаха за сигурни хора, тази ви репутация бе опровергана от делата ви. Защото ние сами знаем, че персиецът дойде открай света до Пелопонес, преди да срещне достойна съпротива от вас. И сега вие нехаете пред атиняните, които не са така далече като персиеца, предпочитате да се отбранявате, ако ви нападнат, и да предоставите на сляпата случайност изхода от борбата срещу противници, които са много по-силни от вас. Вие знаете, че варваринът бе разгромен по-скоро от собствените си грешки и че ако ние много често сме имали надмощие над същите тези атиняни, това се дължи по-скоро на техните грешки, отколкото на вашата помощ. Надеждите във вас са погубили някои държави[76], защото те са ви повярвали и не се подготвили за борбата. И нека никой от вас не смята, че това го казваме от омраза, а по-скоро като упрек, защото упрек се прави на приятели, когато те грешат, а обвинения се отправят срещу неприятели, когато те ви пакостят.

„В същото време ние мислим, че ако някой има правото да упреква своите съседи, това сме именно ние, особено в такъв момент, в който са ангажирани големи интереси и че за тяхната отбрана вие, както ни се струва, не сте никога проумявали, пък и не сте се замисляли какво представляват от себе си атиняните, с които вие ще трябва да се мерите, и колко много те се различават от вас във всяко отношение. Те са новатори и съобразяват бързо, както осъществяват бързо и своите идеи, а вие запазвате онова, което сте придобили, не изнамирате нещо ново и не осъществявате на дело дори и онова, което е необходимо. Освен това те са дръзки, без да преценяват своите сили, безразсъдно смели, самонадеяни и проявяват оптимизъм, даже и при тежки обстоятелства, а вашият начин на действие ви кара да не правите нищо другояче освен под своите възможности, да не се доверявате дори и на

най-сигурните разсъждения и при тежки обстоятелства да смятате, че никога няма да се избавите от опасностите. Те са бързи в своите действия, а вие обичате да протакате нещата. Те обичат да ходят в чужбина, а вие обичате да си стоите у дома. Защото те мислят, че чрез пътуването в чужбина могат да реализират някаква печалба, а вие смятате, че пътуването може да увреди на онова, което е припечелено. След като победят своите неприятели, те ги преследват, колкото е възможно по-далеч, а когато са победени, отстъпват, колкото е възможно по-малко. Освен това, като жертвуват с по-голяма готовност от всички други своите тела, когато служат на своята държава, те запазват също така по-добре от всички други своите умствени способности, за да й служат. Когато атиняните не постигнат напълно целите, които са си поставили, те си мислят, че са се лишили от нещо, което им принадлежи. А онази придобивка, която им носи като печалба едно нападение, им се струва като незначителен резултат в сравнение с онова, което им остава да правят в бъдеще. И ако те не успеят при някакво начинание, на мястото му възниква друга надежда, която да компенсира и попълни загубата. Вследствие на тази характерна черта, която е присъща само на атиняните, когато те намислят нещо, го предприемат толкова бързо, щото неговото притежание и надеждата, че ще го притежават, им се струва едно и също. Така те се трудят непрекъснато през целия си живот всред изпитания и опасности. Атинянитс се радват много малко на онова, което имат, защото са погълнати от мисълта за постоянни придобивки и смятат, че за тях не съществува друго празненство освен това да изпълняват своите задължения и че бездейната почивка за тях е по-голямо зло, отколкото дейността, свързана с непрекъснати изпитания. Накратко, атиняните биха могли да бъдат характеризирани правилно, като се каже, че в тяхната природа е нито да имат някога спокойствие, нито пък да оставят останалите хора на спокойствие.

„И въпреки че една такава държава се е възправила срещу вас, ладедемонци, вие продължавате да се колебаете и смятате, че ако спокойствието може да трае, то това става не точно тогава, когато, като уважава правата на хората при употребата на своите сили, човек покаже чрез своето поведение, че е твърдо решил да не оставя и другите да накърняват неговите права. Но не. Вие схващате справедливостта в смисъл да не увреждате на другите и да не допускате другите да ви увреждат. Вие трудно бихте могли да имате успехи с тези си принципи, дори ако бихте имали за съсед държава, подобна на вашата. Спрямо такива противници обаче, както току-що показахме това, подобни методи на действие са старомодни. Тук в политиката, както и в техниката, новото, което настъпва, взима винаги връх. Наистина в една спокойна държава е

най-добре установеният обществен ред да се запазва непоклатим. Когато обаче някой е принуден да предприема множество инициативи на различни фронтове, тогава той се нуждае да умножи и новите средства. Затова и атиняните благодарение на своя по-богат опит се обновиха много повече от вас. Отсега нататък трябва следователно да се сложи край на вашата пасивност: притечете се на помощ на другите и на потидейците, както обещахте[77] да сторите това. За тази цел нахлуйте в Атика, колкото е възможно по-скоро. Не бива хора, които са ваши приятели и роднини, да бъдат изоставени на своите най-върли неприятели и да накарате нас, другите, да се обърнем и настоим към някакъв друг военен съюз. И в такъв случай ние не бихме извършили никакво престъпно деяние нито спрямо боговете, които са пазители на клетвите, нито спрямо хората, които знаят добре как стоят нещата. Понеже договорите се нарушават не от хората, които в своята безпомощност се обръщат към други, а от тия, които не искат да помогнат на съюзниците си, с които заедно са полагали клетви. Ако вие проявите енергичност, ние ще ви останем верни, защото, ако се откажем от вас, ние ще нарушим свещените права, а и няма да намерим други по-близки съюзници. Ето върху това положение помислете добре и се постарайте, щото под ваше ръководство държавите от Пелопонес да не се представят като по-слаби от онези, които са ви поверили вашите бащи."

Такава била по същество речта, която държали коринтяните. Случило се, че тъкмо по това време в Лакедемон се намирали атински пратеници, дошли преди това по друга работа. И щом узнали за произнесените речи, решили, че е добре да се намесят пред лакедемонците не за да се оправдаят от обвиненията, които въпросните държави отправили срещу тях, а да покажат изобщо, че лакедемонците не трябва набързо да вземат решения, а да обмислят въпроса по-обстойно. Същевременно те искали да им продемонстрират колко голяма е мощта на тяхната държава и да припомнят на по-старите това, което знаели, а на по-младите да разкажат това, което (те) не знаели. Пратениците смятали, че със своите думи ще могат по-успешно да уговорят лакедемонците да станат по-склонни към мир, отколкото към война. Пратениците се явили пред лакедемонците и им изложили своето желание, в случай че няма пречки за това, да се изкажат пред народа. Лакедемонците ги поканили да се явят и говорят пред народното събрание. И атиняните отишли в народното събрание и казали в общи черти следното:

„Нашата мисия е не да започваме противоречив спор с вашите съюзници, но да разглеждаме въпроси, за които нашата страна ни е изпратила. Все пак, като си даваме сметка за многобройните нападки, изнесени срещу нас, ние поискахме

ме думата не за да отговорим на оплакванията на градовете (защото нито нашите речи, нито техните могат да намерят във ваше лице съдилище), но за да се избегне това, щото като се поддадете лесно на съюзниците си по тези важни въпроси, да вземете погрешни решения. Ние взимаме думата, освен това, понеже желаем да покажем по повод на всички приказки, които се казаха изобщо по наш адрес, че ние владеем онова, което сме придобили не без право, и че нашата държава заслужава известно внимание. Каква е обаче ползата от това да се говори за събития, които са станали много отдавна и които са засвидетелствувани по-скоро чрез разказите, които хората са слушали, а не за онова, което слушателите са видели с очите си? Необходимо е все пак да се говори за Гръко-персийските войни, както и за всички други събития, които вие знаете, макар че това е малко досадно, когато се изтъква постоянно. Понеже ние действувахме смело и се излагахме на опасност за една общополезна цел и понеже вие действително участвувахте в нея, ние не би трябвало да бъдем лишавани от възможността да говорим за това, което е от известна полза за нас. И това, което ще говорим, е не толкова за оправдаване, колкото за свидетелство и за предупреждение с каква държава ще трябва да водите борба, в случай че вземете разумно решение. И така ние заявяваме, че при Маратон ние сами първи поехме риска да потеглим срещу варварина, а когато той впоследствие дойде отново и ние не бяхме в състояние да му окажем съпротива по суша, се качихме всички на корабите и дадохме морска битка при Саламин. С това ние му попречихме да напада по море градовете един след друг и да опустошава Пелопонес, защото пелопонесците не бяха в състояние да си окажат взаимно помощ срещу многобройните неприятелски кораби. И най-добро доказателство за това даде самият варварин, понеже след като флотата му бе разбита, той бързо се оттегли с по-голямата част от войската си, тъй като чувствуваше, че силата му вече не е равностойна.

„И така това събитие показа ясно, че съдбата на Гърция зависеше от нейните кораби, и ние именно осигурихме три особено полезни елемента в тази насока: доставихме най-голям брой кораби, дадохме най-далновидния пълководец и проявихме най-непоколебимо усърдие. От четиристотинте кораба ние осигурихме малко по-малко от две трети, назначихме за главнокомандуващ Темистокъл, благодарение на когото главно битката се разигра в протока, и това съвсем сигурно спаси положението. Затова и вие го посрещнахте с най-високи почести от всички чужденци, които са идвали при вас. Що се отнася до нашия боен дух, то той ни вдъхновяваше при всички смели дела, понеже никой не ни се притече на помощ по суша. Тъй като всички земи чак до нас бяха вече заробени, ние решихме да напуснем града си и да изоставим имуществото си

да бъде унищожено. След това, даже в този момент, ние не пожелахме да изоставим съюзниците, които продължаваха общата борба, за да се разпръснем и да не им помогнем. Напротив, ние се качихме на корабите, за да продължим борбата, без да се сърдим, че преди това вие не ни се притекохте на помощ. Ето защо ние твърдим, че направихме за вас не по-малко, отколкото за себе си. Повече от страх за себе си, отколкото за нас, вие тогава потеглихте от обитаеми градове, за да можете да живеете в тях и по-късно, а не се явихте, когато бяхме още читави. А ние напуснахме града, когато той вече не съществуваше, и със слаба надежда да си го възвърнем някога, ние посрещнахме с лице опасността и спасихме и себе си, и вас. А ако и ние, както и някои други, боейки се за земята си, бяхме минали в началото на страната на персиеца, смятайки борбата вече за загубена, нямаше да има повече нужда вие да се сражавате с тях по море без достатъчно кораби. И всичко щеше да завърши гладко в полза на персиеца така, както той и желаеше.

„Е добре, лакедемонци, нима тогавашният ни боен устрем и нашата тогавашна далновидна решителност не ни дават правото да очакваме от страна на елините да не хранят една толкова подчертана омраза към нашето владичество? Понеже това владичество ни се падна не защото употребихме груба сила, а защото, когато вие не пожелахте да продължите борбата срещу остатъците от варварската войска в Елада, съюзниците се обърнаха към нас и самите те ни замолиха спонтанно да застанем начело на военните действия. И така, поради самия факт, че се заехме с тази задача, ние бяхме просто принудени да дадем на тази власт нейните сегашни размери: преди всичко от страх, после от честолюбие и най-сетне водими от съображения към личния си интерес. След това ние вече сметнахме, че нашата сигурност ще бъде застрашена, ако отслабим нашето надмощие, тъй като бяхме (станали) обект на омраза от страна на повечето, други пък бяха отпаднали от нас и трябваше да бъдат подчинени, а и ние не срещнахме вече от ваша страна предишното приятелство, но подозрение и несговорчивост. (При това онези градове, които бяха отпаднали от нас, бяха минали на ваша страна). Ето защо никой не бива да бъде укоряван, че се грижи добре за своите интереси, когато е изложен на най-големи опасности.

„Така вие самите, лакедемонци, за да упражнявате своята хегемония над градовете в Пелопонес, установихте в тях режим, който отговаря на вашите интереси[73]. И ако вие тогава бихте запазили докрай своята хегемония над тях като нас, за да си навлечете омразата, която произлиза от хегемонията, ние знаем добре, че и вие щяхте да бъдете мразени от вашите

съюзници най-малкото също толкова и че щяхте да бъдете заставени или да властвувате над тях с насилие, или пък да се изложите на опасност. Така че и ние не сме извършили нещо извънредно, нито пък нещо, което да се отклонява от начина, по който хората постъпват обикновено било като приехме една власт, когато тя ни се предлагаше, било като не я изпуснахме, защото бяхме овладени от най-наложителни мотиви, т. е. от съображения за чест, страх и от грижи за собствените си интереси. А пък и не ние първи сме сложили начало на този установен порядък — по-слабият да бъде държан в респект от по-силния. Ние смятаме впрочем, че не сме недостойни да поемем върху себе си въпросната отговорност, пък и вашето мнение за нас (по този въпрос) доскоро беше такова. Едва сега, като държите сметка за собствените си интереси, вие привеждате срещу нас правни аргументи. Никога обаче подобни аргументи не са били в състояние да удържат когото и да било от това да придобие нещо със сила и когато му се е предоставяла възможност да разшири своето владичество. Достойни за похвала са тия, които следват човешката природа да властвуват над другите и се оказват по-справедливи, отколкото биха могли да бъдат със своята сила. И ние мислим, че всички други, които биха заели нашето място, биха доказали най-добре, колко ние сме умерени и как заради нашата снизходителност си спечелихме незаслужено по-скоро лоша репутация, отколкото похвала.

„И въпреки че ние сме онеправдани в съдебните процеси, които при прилагането на конвенциите[79] ни противопоставят на нашите съюзници, а в процесите, които се разглеждат пред нашите съдилища, ние прилагаме закона безпристрастно, все пак минаваме за такива, които обичат да водят дела. Никой между тях обаче не си задава въпроса, защо не отправя същия упрек към други сили, които властвуват и са по-малко умерени спрямо своите поданици от нас. И наистина, когато съществува възможността да се употреби насилие, няма никаква нужда от процеси. Нашите съюзници са свикнали обаче да живеят с нас като равни, и ако някога, противно на това, което те очакват, се случи да бъдат макар и съвсем малко онеправдани вследствие на решения или на изпълнителни средства, свързани с изпълнението на нашите задължения спрямо нашата власт, те не само че не ни са благодарни за това, че не сме ги ощетили повече, но понасят това ощетяване по-трудно, отколкото ако ние още в самото начало бихме оставили настрана закона и бихме започнали да преследваме своята изгода открито. Тогава те не биха протестирали и възразявали, че по-слабият трябва да отстъпва на по-силния. Обикновено хората се дразнят повече от неправдата, отколкото от насилието, защото едното, което излиза от равен на тях, те смятат за онеправдаване, а второто, присъщо на по-силния —

за принуда. Така под властта на персиеца те търпеливо понасяха по-страшни притеснения, а нашата власт им се струва тежка и това е естествено, защото за онези, които са подвластни, настоящето е винаги по-тежко. И тъй, ако вие унищожите нашата хегемония и сами станете хегемони, бързо ще изгубите благоразположението, което сте си спечелили поради страха на градовете от нас, защото ще си послужите със същите методи, които показахте, когато за кратко време бяхте хегемони по време на войната срещу персиеца. Установените у вас обичаи ви изолират от другите народи. Освен това, когато някой от вас е вън от родината си, той вече не се съобразява нито с родните си обичаи, нито с тия, които зачита останалата Елада.

„И така, помислете си, без да бързате, защото ще вземете решение не за маловажни работи. Не се поддавайте на чужди мнения и обвинения и не умножавайте по този начин своите лични трудности. Помислете отнапред, преди да влезете във войната, колко големи изненади крие тя. Войната обикновено се затяга и в повечето случаи довежда до изненади и удари на съдбата, до които и ние, и вие сме еднакво близо, а при това остава неизвестно какъв изход ще има тя. Когато хората започват войни, най-напред се заемат с такива работи, които трябва да свършат по-късно, а започват да мислят едва когато претърпят поражение. Досега ние не сме правили подобна грешка, не я виждаме и у вас и затова, докато все още можем и ние, и вие свободно да вземаме разумни решения, ви съветваме да не нарушавате мирния договор и да не престъпвате клетвите, а да се споразумеем, като разрешаваме споровете си по юридически път. В противен случай ние ще призовем за свидетели боговете, пазители на клетвите, и ще се стремим да воюваме срещу вас, като следваме пътя, по който вие бихте тръгнали."

Такава била по същество речта на атиняните. След като изслушали обвиненията на своите съюзници срещу атиняните и това, което атиняните казали, лакедемонците отстранили от събранието външните лица и започнали да се съвещават насаме по положението. Повечето се изказали единодушно, че атиняните са виновни и че трябва да се започне бързо война. Тогава Архидам[80], техният цар, който бил известен като проницателен и умен мъж, взел думата и казал приблизително следното:

„Самият аз, лакедемонци, имам опит от много войни, а виждам, че и някои от вас са на моята възраст и които са достатъчно разумни и опитни, за да не желаят войната, било от неопитност, както това би могло да се случи с по-голямата част от присъствуващите, било затова, че я смятат за носеща изгоди и лишена от опасности. Тази война обаче, за която вие разисквате днес, съвсем не би била незначителна и тък-

мо това с, за което вие трябва да имате наум, като разсъждавате за тези неща, без да влагате страсти. Спрямо хората от Пелопонес и спрямо тези, които са наши съседи, нашите оперативни средства са равностойни и ние сме в състояние да предприемем атаки във всички посоки. Как можем обаче да започваме така лекомислено война срещу хора, чиято земя се намира далеч, при това са извънредно опитни в морското дело и са снабдени с всичко в изобилие: и богатства — частни и обществени, и флота, и конница, и пехотно оръжие, и човешки резерви, колкото няма никоя гръцка държава, взети отделно. При това атиняните имат и многобройни подвластни съюзници, които им плащат данък. И как тогава да се решим с лека ръка на война срещу такива хора и на какво да разчитаме, за да отстъпим на прибързността, без да бъдем подготвени? Може би на флотата си? Ние обаче сме по-слаби от атинянните; за да се обучим и екипираме срещу тях, ще ни трябва време. Може би разчитаме на средствата си? Но тук ние сме още по-назад от тях: нито разполагаме със средства в държавната хазна, нито пък сме готови да изразходваме от своите частни средства.

„Може би някой би се окуражил от мисълта, че ние ги надминаваме с въоръжението и с пехотните си сили, така че ще можем често да предприемаме набези в земите им и да ги опустошаваме. Но те владеят и други обширни земи и всичко, което им е необходимо, си го доставят по море. Ако пък ние се опитаме да откъснем от тях съюзниците им, то ще трябва да им помагаме с флота, защото повечето от тях са островни държави. И така, каква ще бъде тая наша война? Ако ние не вземем връх над атинянните с флотата си и не ги лишим от доходите им, с които те поддържат флотата си, то ние ще навредим повече на себе си. И тогава не ще можем да завършим войната с чест, защото за главни виновници за избухването на конфликта ще бъдем считани ние. Нека не се залъгваме с надеждата, че ако опустошим земята им, войната ще свърши бързо. Аз се страхувам по-скоро да не би да оставим войната в наследство на децата си. Защото може да се очаква, че атиняните при своята гордост няма да пожелаят да бъдат зависими от земята си, нито пък като някакви хора, които нямат опит, да се уплашат от войната.

„Това не ще рече, че аз предлагам ние да позволим на атинянните да малтретират нашите съюзници и да си затваряме очите пред козните, които те плетат срещу тях. Аз само ви съветвам да не се залавяме все още за оръжие, а да изпращаме делегации за преговори и да обсипваме атинянните с обвинения, без обаче да проявяваме нито голяма войнственост, нито пък че сме готови да отстъпим, а в същото време да укрепваме своите позиции, като си осигурим за съюзници и елини, и варвари, а и ако можем да подсилим отнякъде нашата

мощ и с флота, и със средства. А не е осъдително, когато заплашени елини, каквито сме ние сега от атиняните, търсят помощ, за да се спасят не само от елини, но и от варвари. Същевременно с това обаче нека и ние самите да разгърнем своите възможности. И тогава атиняните или ще се вслушат в думите на нашите пратеници, и тогава всичко ще бъде наред, или пък ако не се съгласят, тогава ние след две или три години, вече по-добре въоръжени, ще бъдем в състояние, ако решим да ги нападнем. И може би, когато видят нашата подготовка и чуят думите ни, които ще отговарят на тая подготовка, те ще се съгласят на отстъпки, докато още земята им не е опустошена и докато още става дума за опазване, а не за унищожаване на блага. Вие не трябва да гледате на тяхната земя другояче, освен като на залог толкова по-сигурен, колкото тя е по-добре обработена. Вие трябва да я опазвате, колкото е възможно по-продължително и да не хвърляте неприятелите в отчаяние и с това да ги направите по-непреклонни. Но ако ние неподготвени и под натиска на оплакванията на съюзниците опустошим земята им, то внимавайте да не би с нашите действия да поставим Пелопонес в по-срамно и трудно положение. Оплакванията на отделните държави и частни лица могат да се уредят, но да се завърши с чест една война, при която не е възможно да се предугади как ще завърши, не е лесно, особено когато са я започнали всички заедно заради интересите на неколцина.

„Никой не трябва да смята, че ако много държави не нападнат бързо една, това означава страхливост. Защото и атиняните имат немалко съюзници, които да плащат данък, а войната се води не толкова с оръжие, колкото с пари, чрез които оръжието става и по-ефикасно, особено когато става дума за война на континентална държава срещу морска. Ето защо ние трябва най-напред да си набавим средства, преди да се увлечем от думите на съюзниците си, и ние, които ще понесем най-голямата отговорност за последствията от войната при един или друг изход от нея, ще трябва спокойно да обмислим всичко.

„Не се срамувайте от тази бавност и колебливост, в които толкова много ви упрекват: колкото повече бързате, толкова по-бавно бихте завършили работата, защото я започвате неподготвени. А при това ние не живеем ли в град, който винаги е бил свободен и славен? Подобно поведение представлява по-скоро разумна въздържаност. Благодарение на нея ние единствени не се възгордяваме от успехите си и по-малко от другите отстъпваме при поражения. Ако някои ни подбуждат с похвали към опасни начинания, противни на нашите схващания, ние не се опияняваме от подобно удоволствие. Ако ли пък някой реши да ни подтиква с упреци, досадата, причинена от това, не ще ни накара да станем по-отстъпчиви. Ние

сме войнствени, но и разумни вследствие на своята дисциплинираност. Войнствени сме, защото чувството за чест е наистина неделимо от самодисциплината, а бойните качества са неразделно свързани с честта. И ако ние се управляваме разумно, това се дължи на обстоятелството, че ние не получаваме толкова изтънчено възпитание, че да не зачитаме законите; напротив, ние сме възпитани в суров дух, който ни прави разумни, за да се подчиняваме на законите. Благодарение на това възпитание ние не се проявяваме с особена прозорливост в безполезните неща и да блясваме с думи, като порицаваме приготовленията на неприятеля, а след това да пристъпваме към дело по тъкмо противоположен начин. Ние поскоро смятаме, че начинът на мислене на нашите противници не е по-различен от нашия и че превратностите на съдбата, които настъпват, се изплъзват на съображенията на разума. И затова нашите разпореждания във връзка с подготовката за война срещу нашите противници предполагат такива хора, които вземат умни решения. Също така ние не трябва да градим надежда въз основа на техните грешки, а върху солидните предпазни мерки, които ще вземем самите ние. И ние не следва да мислим, че съществува голяма разлика между един и друг човек. Истината е обаче, че онзи човек има предимства, който е възпитан в най-сурова школа.

„И така нека не пренебрегваме тези грижи и максими, които сме наследили от нашите бащи и които ние винаги сме смятали за полезни. Нека не се поддаваме на прибързаност, която би ни накарала да вземем в една кратка частица от деня решение, което засяга толкова много хора, толкова богатство, толкова държави и нашия престиж. Но да вземем това решение спокойно. А за нас при нашата мощ това е много повъзможно, отколкото за другите. Изпратете пратеници в Атина по спора за Потидея, изпратете делегация и във връзка с оскърбленията, за които говорят съюзниците, още повече че атиняните сами са готови да се явят на съд; а срещу тоя, който предлага съд, не е коректно предварително да се обявява война като срещу престъпник. Това ще бъде най-доброто решение за вас и най-опасното за нашите противници." Такава била в общи черти речта на Архидам. Последен говорил Стенеланд, един от тогавашните ефори[81], който казал следното:

„Аз не мога да разбера дългите речи на атиняните, защото с всичките хвалебствия, които сами си присъдиха, те ни най-малко не отрекоха неправдите, които извършват срещу нашите съюзници и срещу Пелопонес. Макар че на времето си те се проявиха срещу персите като доблестни мъже, сега спрямо нас те са безчестни и заслужават двойно наказание затова, че от доблестни мъже те станаха подлеци. А ние сме днес същите, каквито бяхме и тогава. Следователно ние не ще търпим повече, ако сме разумни, да се извършват неправди спря-

мо нашите съюзници и не ще се маем в намерение за възмездие на огорчения и неправди, които вече не са от областта на намеренията. Ако други имат наистина в изобилие пари, кораби и конница, ние имаме добри съюзници и ние не бива да ги изоставяме на атиняните, нито пък да прибягваме до съдебни процедури и до размяна на думи за една неправда, която е извършена не с думи. За тази неправда ние трябва да отплатим бързо и с всички сили. Нека никой не ни дава съвети, че ако и да търпим неправди, трябвало повече да си помислим: напротив, дългото мислене подобава по-скоро на тия, които възнамеряват да вършат неправди. И така, лакедемонци, гласувайте за война, както подобава на Спарта, и не допускайте атиняните да се засилят, нито пък да изоставим нашите съюзници, а с помощта на боговете да потеглим срещу виновниците."

След като държал приблизително такава реч, Стенелаид, в качеството си на ефор, поставил въпроса на гласуване в народното събрание на лакедемонците. Понеже гражданите тук гласуват с викове и акламации, а не с бюлетини, ефорът заявил, че не може по виковете да определи коя от страните има мнозинство и понеже искал още повече да ги подтикне да изкажат открито мнението си за война, казал: „Който от вас, лакедемонци, смята, че мирният договор е нарушен и че атиняните са виновни, нека да застане на това място", и той им посочил едно място, „а който е на противното мнение, нека да застане на противната страна." Гражданите станали от местата си и се разделили. Много повече се оказали тия, които смятали, че договорът е нарушен. След това те поканили съюзниците и им заявили, че що се отнася до тях, лакедемонците са намерили атиняните за виновни, но че биха желали да поканят да гласуват това и всички съюзници, така че ако решат, да започнат войната по силата на едно общо решение. След като решили това, съюзниците се разотишли по домовете си. По-късно си заминали и атинските пратеници, след като уредили въпросите, за които били дошли в Лакедемон. Това решение на народното събрание, че мирният договор е нарушен, било взето на четиринадесетата година на тридесетгодишния договор, който бил сключен след събитията на остров Евбея[82].

Лакедемонците гласували, че мирният договор е нарушен и че трябва да воюват не толкова убедени от думите на съюзниците си, колкото от страх пред атиняните, че ще станат още по-силни, защото виждали, че голяма част от Елада вече се намира в техни ръце.

А атиняните стигнаха по следния начин до положението, при което тяхната мощ нараснала. Когато персите, победени от елините по суша и по море, се оттеглили от Европа, а тия от тях, които били избягали към Микале[83], били избити, царят

на лакедемонците Леотихид, който командувал елините при Микале, си заминал за родината заедно със своите пелопонески съюзници. Тогава атиняните и техните съюзници от Йония и Хелеспонта, които били вече отпаднали от персийския цар, останали в театъра на бойните действия и започнали да обсаждат града Сест[84], завзет тогава от персите. Като презимували там, те завладели изоставения от варварите град и едва след това отплували от Хелеспонта по своите родни места. След като варварите се оттеглили от атинска територия, атиняните прибрали незабавно обратно оттам, където били скрили децата, жените и оцелялото си имущество и започнали да се готвят за възстановяването на града и крепостните стени. От околовръстната крепостна стена била оцеляла в същност незначителна част, а що се отнася до къщите, повечето от тях били разрушени. Останали били само малък брой къщи, в които се били подслонили знатните персийски първенци.

Като узнали за тези приготовления, лакедемонците изпратили в Атина пратеници; това станало, защото, от една страна, те самите предпочитали да няма укрепление, където и да било нито от едната, нито от другата страна. От друга страна обаче, те отстъпили главно пред настояванията на своите съюзници, които се боели от Атина поради нейната многобройна флота, която преди това не съществувала, и поради смелостта, която Атина проявила по време на войната срещу персите. И тъй, лакедемонците заявили, че Атина не трябва да се укрепява; тя трябвало даже по-скоро да им помогне да разрушат всички крепости, които съществували вън от Пелопонес. Като се обръщали обаче към атиняните, лакедемонците не им разкрили своите истински намерения и своите подозрения; те твърдели, че по този начин в случай, че варварите бяха се върнали, за да ги нападнат, те не биха могли да разполагат с никаква сигурна база за каквато им е служила на времето Тива. Пелопонес, заявявали те, представлявал за всички удобен район за отстъпление, както и подходяща изходна база за водене на офанзивни действия. Атиняните постъпили тогава съобразно със съвета на Темистокъл. На речта на лакедемонците те отговорили, че щели да изпратят пратеници, за да разискват по въпроса; благодарение на това те могли да се отърват бързо от тях. И тъй, Темистокъл ги посъветвал да изпратят колкото е възможно по-скоро него самия в Лакедемон, да изберат освен него други пратеници, но да не ги изпращат веднага. Те трябвало, напротив, да изчакат през цялото време, което е необходимо, за да може крепостната стена да достигне достатъчна височина, та да бъде възможно да се водят (отбранителни) военни действия от най-малката необходима височина; и всички, които се намирали в града, трябвало да работят масово, включително и жените и децата, без

да щадят никакви постройки, били те частни или обществени, от които те могли да извлекат полза за тази работа. И като дал тези указания, добавяйки, че останалото той ще уреди там, Темистокъл потеглил на път. Като пристигнал в Лакедемон обаче, Темистокъл не се явил пред властите, но отлагал това, като измислял различни претексти. И когато някое длъжностно лице го запитвало защо той не установява контакт с отговорните обществени инстанции, той казвал, че очаква своите колеги по делегация, че някакви задължения са ги забавили още след него, за да не дойдат, но че той ги очаквал да пристигнат много скоро и че се чудел защо те още не били пристигнали.

А лакедемонците, които имали симпатии към Темистокъл, му вярвали. Когато обаче от Атина пристигали други хора и донасяли ясното и точно известие, че укрепителните работи били в ход и че стените били издигнати вече високо, те не могли да се съмняват вече. Като разбрал това, Темистокъл ги подканил да не се осланят на хорските приказки, а да изпратят добросъвестни хора от своята среда, които, след като извършат разследване, да им докладват точно. И така лакедемонците изпратили една делегация, а Темистокъл наредил тайно на атиняните да задържат по възможност незабелязано по-продължително време делегацията и да не я пускат да замине, преди самите те да са се завърнали. В това време пък неговите колеги по делегация — Хаброних, синът на Лизикъл и Аристид, синът на Лизимах, били пристигнали с известието, че крепостната стена е вече достатъчно висока; а Темистокъл се страхувал да не би лакедемонците, като узнаят истината, да не ги пуснат вече да си тръгнат обратно. И така атиняните задържали лакедемонската делегация, както им било наредено, а Темистокъл се явил пред лакедемонците и им заявил, този път вече без заобикалки, че техният град е вече достатъчно укрепен, за да гарантира сигурността на своето население и че ако лакедемонците или техните съюзници желаят да преговарят по някакъв въпрос с тях, то те в бъдеще трябвало да се отнасят към тях като към хора, които са в състояние да разграничават своите собствени интереси от общоелинските. Защото, казвали пратениците, тогава, когато атиняните били решили да напуснат своя град и да се натоварят на флотата, те не се нуждаели от пелопонесците, за да вземат това смело решение; и, от друга страна, каквото и да обсъждали съвместно с тях, атиняните не отстъпвали на никого по своята разсъдливост. Така и сега те сметнали, че е по-добре техният град да има крепостни стени и че това ще бъде по-добре както лично за самите техни граждани, така и за съюзниците изобщо. Защото не било възможно без наличието на еднакви и равностойни бойни средства да се участвува в обсъждането на общите въпроси на еднакви и справед-

ливи начала. Ето защо, завършил Темистокъл, трябвало или всички да сключат военен съюз, без да бъдат снабдени с крепостни съоръжения, или пък да се смята, че новосъздаденото положение е от полза и за тях.

Като изслушали тази реч, лакедемонците не дали явно израз на своя гняв срещу атиняните, защото в същност тяхната делегация в Атина имала за задача не толкова да попречи на издигането на крепостните стени, колкото да направи внушения от общ интерес. Освен това тогава лакедемонците били приятелски настроени спрямо атиняните, поради усърдието, което те проявили във войната срещу персите. Все пак вътрешно лакедемонците изпитвали огорчение, като виждали, че са се излъгали в своите желания. Така пратениците на двете страни се завърнали у дома си, без да си правят упреци.

По този начин атиняните укрепили в кратко време своя град. И досега начинът на строеж показва, че последният бил извършен набързо, защото основите на стените са изградени от нееднакви камъни, които на места са неодялани и не прилягат един към други, а били поставяни там, както се допасали. Имало голям брой надгробни стели, вдигнати от гробовете, както и насъбрани вече обработени камъни. И понеже стената по цялото си протежение се изграждала по-голяма[85], отколкото бил градът, с това се обяснява бързината, с която те прибирали безразборно всички тези строителни материали. Темистокъл убедил атиняните да довършат изграждането и на останалата част от Пирея, строеж, който бил започнат през годината, когато той бил архонт[86] в Атина. Той смятал, че тази местност със своите три естествени пристанища е пригодена много добре, и че атиняните, които били станали вече морски народ, щели да имат голяма преднина, за да придобият една по-голяма мощ. Темистокъл пръв се осмелил да твърди, че атиняните трябва да държат за морето и незабавно започнал да работи, за да положи основите на атинското архé (империя). По негово указание тогава атиняните дали онази широчина на стената, която се вижда и до днес още откъм Пирея; две каруци, които превозвали камъни, могли да се разминават по нея. Отвътре стената нямала нито хоросан, нито кал, а била изградена от големи, свързани помежду си блокове, които били одялани под прав ъгъл. Те били споени помежду си чрез железни скоби, които били закрепени с (разтопено) олово[87]. Стената достигнала обаче най-много до половината от височината, която проектирал Темистокъл. А той желаел стената със своята височина и дебелина да може да отблъсква заплахите на неприятеля и той смятал, че за нейната охрана ще бъдат достатъчни малко хора, и то най-негодните за военна служба, а пък останалите ще могат да се качат на корабите. За флотата Темистокъл полагал най-големи

грижи, защото, както ми се струва, виждал, че достъпът на персийския цар бил по-лесен по море, отколкото по суша. Затова и Пирея му се виждала, че е по-полезна, отколкото горният град[88] и той повтарял често на атиняните, че ако някога те бъдат принудени да отстъпят пред някой нападател, да се спуснат в Пирея и със своите кораби да устояват срещу всички неприятелски сили. Ето как атиняните се укрепявали непосредствено след оттеглянето на персийските войски и изобщо работили, за да се екипират.

Между това Павсаний[89], син на Клеомброт, бил изпратен от Лакедемон за командуващ на елинската войска с двадесет кораба от Пелопонес. Заедно с него имало също тридесет атински кораба и войска, изпратена от останалите съюзници. Те потеглили, за да нападнат Кипър[90], и завзели голяма част от острова. След това се насочили срещу Византион[91], който се намирал в ръцете на персите, и след обсада под командуването на същия военачалник, го превзели.

Бруталният начин, по който Павсаний действувал, обаче предизвикал възмущение вред елините, но най-вече вред йонийците и другите племена, които току-що се били освободили от игото на персийския цар. И така чрез многократни постъпки пред атиняните те ги молели да поемат ръководството над тях, което щяло да отговаря на тяхното племенно родство и в случай на неуспех да не допускат актове на насилие от страна на Павсаний. Атиняните изслушали охотно тези думи и започнали да следят бдително, като не допускат за в бъдеще неговите произволи и се стремят да уредят всички останали работи така, както им се струвало, че отговаря най-добре на техните интереси. В това време лакедемонците отзовали Павсаний, за да разследват онези факти, за които те узнали. А той бил обвиняван наистина от завръщащите се от войната елини в много простъпки и най-вече в това, че неговото командуване наподобявало на тирания. Неговото отзоваване съвпаднало по време с онзи момент, в който всички съюзници с изключение на войниците от Пелопонес, движени от омраза към Павсаний, преминали на страната на атиняните. Като пристигнал в Пелопонес, Павсаний трябвало да даде отчет по отношение на известни обвинения от частен характер, но по главното обвинение той бил оправдан. Най-много го обвинявали в съчувствие към персите, което, както изглежда, било вън от всякакво съмнение. Затова и лакедемонците не го изпратили повече като командир на войските, а вместо него начело на малка войска изпратили Доркис, както и няколко други офицери. Съюзниците обаче вече не им поверили главното командуване. Като видяли това, тези военачалници се завърнали в родината си и след това лакедемонците вече не изпратили други от страх да не би те, бидейки далеч от родината си, да се покварят, както станало с Павсаний. В

същото време, желайеки да се измъкнат от войната срещу персите, спартанците виждали в лицето на атиняните хора, които били способни да осигурят командуването, а освен това в този момент те били в приятелски отношения с тях.

Така атиняните поели главното командуване със съгласието на съюзниците вследствие на враждебното настроение, което съществувало против Павсаний. Те определили кои градове трябвало да им доставят пари за войната срещу варварите и кои — кораби.[92] Официалният предлог бил да се опустошат земите на персийския цар като отплата за това, което те самите били изпатили. Тогава за пръв път атиняните учредили длъжността на хеленотамиите, т. е. пазителите на общогелинската каса, които събирали фороса, както се нарича паричната вноска. Първоначалната вноска била определена в размер на четиристотин и шестдесет таланта. Съюзната каса се намирала на остров Делос[93] и събранията на съюзниците ставали в тамошното светилище.

Застанала отначало начело на един съюз от независими градове, всеки от които имал съвещателен глас в общите събрания, през годините, които изминали между Гръко-персийските войни и настоящата война, Атина успяла да утвърди своето надмощие във военната и политическата сфера. Тези борби ги противопоставили не само на варварина, но и на техните собствени съюзници, когато последните се показали бунтовно настроени, както и на пелопонесците, които се намесвали във всички работи. Аз описах и тези събития и си позволих и това отклонение в моето изложение, защото у всички мои предшественици тази част от историята липсва. Те са описали или историята преди Гръко-персийските войни, или пък самите войни. Хеланик[94], който е засегнал нещо от тези събития в своята История на Атика, го е казал накратко и с неточности в хронологическо отношение. Същевременно едно такова изложение дава възможност да се види как атиняните са установили своето господство.

Най-напред атиняните обсадили града Ейон, на реката Стримон, който тогава се намирал в ръцете на персите; под командуването на Кимон, сина на Милтиад, те превзели града и заробили жителите му. След това атиняните превърнали в роби и жителите на Скиос, остров, разположен в Егейско море, който тогава бил обитаван от долопите, и на тяхно място се заселили атински колонисти. Атиняните започнали бойни действия и срещу жителите на града Карист, без останалата част от острова да се намесва в тях, и с течение на времето уредили своите отношения, като постигнали споразумение. След това те воювали срещу Наксос, който бил отпаднал от съюза; те го обсадили и го принудили да се подчини. Това било първата съюзна държава, която станала подвластна противно на установените посредством конвенции норми. Това

щяло да се повтаря впоследствие по един или друг начин и с други държави.

Имало и други причини за отпадане от съюза; най-често обаче тези отпадания ставали, когато един град не се издължавал с данъците, които трябвало да плаща в пари или в кораби, или пък когато той се опитвал да се изплъзне от своите военни задължения. Атиняните предявявали много строги изисквания и те били омразни на хора, които нямали нито навика, нито пък вкуса да си налагат усилия и които трябвало да действуват по принуда. Освен това върховното ръководство на атиняните изобщо не се упражнявало вече както преди това, а именно със съгласието на всички. И както атиняните не предприемали бойни операции на равни начала заедно с другите, така и за тях било лесно да подчинят онези, които проявявали неподчинение. Отговорни за това положение на нещата били самите съюзници; те изпитвали отвращение да участвуват в походи и за да не бъдат принудени да напуснат своята страна, те се били ангажирали да доставят вместо предвидените кораби[95] тяхната равностойност в пари. Сумите, които те плащали, давали възможност на атиняните да увеличават своята флота и когато някой град се опитвал да отпадне, той не разполагал нито с достатъчни военни средства, нито пък с необходимата опитност да издържи войната, с която той се заемал.

След това се разиграла битката при реката Евримедонт в Памфилия между атиняните и техните съюзници срещу персите по суша и по море, като в един ден атиняните под командуването на стратега Кимон, син на Милтиад, завоювали победата и на двата терена. Те взели в плен или разрушили финикийски триери, чийто брой възлизал на всичко двеста. По-късно тасосците отпаднали от Атина, понеже между тях избухнал спор заради пазарите на отсрещния бряг на Тракия и заради рудниците, които тасосците експлоатирали[96]. Атиняните изпратили една флота срещу Тасос, победили в морската битка и извършили десант на острова. По същото време те изпратили на Стримон десет хиляди свои и съюзнически колонисти, които да заселят местността, наричана тогава Деветте пътя, а сега Амфиполис. Колонистите завладели местността, която принадлежала на едонците, но когато навлезли навътре в Тракия, те бил избити докрак при Драбеск на едонска земя от траките, за които завладяването на местността Деветте пътя представлявало враждебен акт.

Разбити в сраженията и подложени на обсада, тасосците се обърнали за помощ към лакедемонците, като ги помолили да нападнат Атина. Лакедемонците им обещали тайно от атиняните помощ и вече започнали да се готвят, но им попречило станалото земетресение. По време на земетресението илотите[97], както и периеките[98] от Турия и от Етея се разбун-

тували и се оттеглили на планината Итома[99]. Голям брой от илотите били потомци на поробените някога месенци и затова всички илоти се нарекли месенци. Срещу тях именно лакедемонците повели на Итома военни действия, а тасосците капитулирали пред атиняните на третата година от обсадата[100], като разрушили своите крепостни стени, предали корабите си и се задължили незабавно да дадат исканите суми, да правят вноски и в бъдеще. Най-сетне те се отказали от владенията си на континенталната суша и от рудниците.

Междувременно лакедемонците виждали, че войната срещу хората от Итома се продължавала и те се обърнали с апел за помощ освен към другите съюзници, и към атиняните. Последните се озовали с един значителен по своята численост отряд под командата на Кимон. Лакедемонците се обърнали с апел към атиняните главно затова, защото ги смятали, че са много опитни в обсадните военни действия. Тъй като обаче обсадата се протакала, атиняните се показали като неспособни в това отношение; в противен случай те би трябвало да щурмуват със сила въпросното укрепено място. А тази военна експедиция предизвикала за пръв път явни разногласия между лакедемонци и атиняни. Лакедемонците, щом разбрали, че укреплението не може да бъде превзето със сила, започнали да се боят от предприемчивия бунтарски дух на атиняните, а освен това гледали на тях като на хора от друг племенен произход. И за да избегнат щото, ако останат тук, хората от Итома да бъдат подтикнати към някакви бунтовнически действия, те отпратили единствени от всички съюзници атиняните да си вървят. Наистина те не проявявали своето недоверие явно, но заявили, че нямат повече нужда от тях. Атиняните обаче схванали, че не ги отпращат поради този благовиден предлог, а поради някакво съмнение, което се е породило у лакедемонците. Те се разгневили много, не желаели да допуснат да бъдат третирани по този начин от лакедемонците и веднага щом се завърнали, те развалили своя военен съюз с лакедемонците срещу персите и се съюзили с аргосците, които били неприятели на лакедемонците. Освен това двете държави (Атина и Аргос) разменили едни и същи клетви и сключили един и същ военен договор с тесалийците.

Що се отнася пък до въстаниците на Итома, тъй като те не били в състояние да се съпротивяват повече, на десетата година постигнали споразумение с лакедемонците, по силата на което те трябвало да напуснат Пелопонес и никога кракът им да не стъпва там; и ако някой бъдел заловен тук, той щял да бъде роб на този, който го е заловил. В същност още преди това едно предсказание на Питийския оракул нареждало на спартанците да пуснат да си отиде молителят на Зевс Итомийски. Въстаниците, заедно с децата и жените си напуснали Пелопонес, а атиняните от омраза, която те изпит-

вали вече към лакедемонците, ги настанили в Навпакт, който те успели да отнемат наскоро преди това от неговите тогавашни жители. В това време и мегарците отпаднали от лакедемонците, за да се съюзят с Атина, понеже Коринт воювал ожесточено с тях поради някакви гранични спорове. Атиняните завзели Мегара и Пеги; за мегарците те построили Дългите стени, които отивали от Мегара до Нисея, и сами се разположили там на гарнизон. Главно от този момент насетне омразата на коринтяните към атинянните започнала да се проявява в особено остри форми.

Либиецът Инар, син на Псаметих, който царувал над онази част от Либия, която граничи с територията на Египет, като взел за база Марея, град който се намирал над остров Фарос[101], вдигнал на въстание срещу цар Артаксеркс по-голямата част от Египет и като установил своята власт над страната, се обърнал за помощ към атинянните. Тъкмо по това време атинянните се намирали на път за Кипър с двеста свои и съюзнически кораби. Те, отзовавайки се на неговия апел, напуснали Кипър: те възлезли с корабите си от морето срещу течението на Нил и като си осигурили контролата върху реката и турили ръка върху две трети от Мемфис, водили битка за останалата част, която се нарича „Бялото укрепление". Там се били приютили персийски и мединйски бежанци, както и египтяни, които не участвували във въстанието.

Между това атинянните, които извършили десант с кораби на територията на халиейците[102], влезли в бой с коринтяните и епидавърците; победители излезли коринтяните. Покъсно атинянните водили морска битка с флотата на пелопонесците на открито море при Кекрифалея[103] и победили. След това по време на войната срещу египците при остров Егина се завързал голям бой между атинянните и египците, в който участвували съюзниците и от двете страни. Победили пак атинянните. Те пленили седемдесет неприятелски кораба, извършили десант и под командуването на стратега Леократ, син на Стройб, започнали да обсаждат града[104]. В желанието си да помогнат на египците лакедемонците прехвърлили в Егина триста хоплити, които преди това се били сражавали на страната на коринтяните и епидавърците. Те заели също и височините на Герания[105], а коринтяните със съюзниците си нахлули в Мегарида, като смятали, че атинянните няма да могат да им се притекат на помощ, защото голяма част от войската им била на остров Егина и в Египет, и че ако биха дошли на помощ, то те би трябвало да напуснат Егина. Атинянните обаче не изтеглили войските си от Егина, а в Мегара се явили останалите в Атина най-стари и най-млади граждани под командуването на Миронид. След едно сражение срещу коринтяните, което завършило без ничия победа, и двете страни се разделили едни от други, като и едните, и дру-

гите смятали, че са спечелили предимства в боя. Атиняните, които въпреки всичко проявили до известна степен едно поподчертано превъзходство, се възползували от оттеглянето на коринтяните и издигнали трофей. Но тъй като коринтяните при своето завръщане били обсипани с упреци от по-старите граждани, които били останали в града, се подготвили и след около дванадесет дни се върнали (на полесражението). Те тъкмо били започнали да издигат също един трофей в знак на победа, когато атиняните, извършвайки бърз излаз от Мегара под формата на помощна операция, избили онези, които издигали трофея, и атакували останалите, като ги разбили.

Разбитите коринтяни започнали да се оттеглят, но немалка част от тях объркали пътя и като се отклонили от него, попаднали в имението на някакво частно лице, което било оградено с голям ров и нямало изход. Атиняните забелязали това, оградили отпред мястото с хоплити, обкръжили ги наоколо с лековъоръжени войници и избили с камъни всички, които били попаднали тук. Това било тежък удар за коринтяните. Все пак главното ядро на техните войски се прибрало в родните си места.

Все по това време атиняните започнали да изграждат и Дългите стени до морето, а именно едната до Фалерон, а другата до Пирея. И тъй като фокидците предприели поход срещу Дорида, люлката на лакедемонците, и селищата в нея Бойон, Китиний и Ериней и превзели едно от тези селища, лакедемонците под командуването на Никомед, сина на Клеомброт, който замествал още малолетния цар Плейстоанакт, син на Павсаний, се притекли на помощ на дорийците[105] с хиляда и петстотин свои хоплити и с десет хиляди съюзници. Те принудили фокидците по силата на споразумение да им върнат града и потеглили обратно. И тъй, ако (биха) се опитали да се завърнат по море, като прекосят Крисейския залив[107], те щели да се натъкнат на атиняните, които кръстосвали тук с една ескадра и биха могли да им попречат да минат; от друга страна, пътят (по суша, бел. ред. Хр. Д.) през Герания им се струвал не особено сигурен, тъй като атиняните били завзели вече Мегара и Пеги. Герания е действително непроходима и се охранявала непрекъснато от атиняните и в случая лакедемонците схванали ясно, че атиняните възнамерявали да им преградят пътя. Ето защо те решили да останат в Беотия и да видят кой ще бъде най-сигурният начин, за да се доберат у дома си. При това те държели сметка и за поведението на някои атиняни, които ги викали тайно, с надеждата да сложат край на демократичния строй и да прекъснат строителството на Дългите стени. В това време атиняните потеглили масово срещу лакедемонците с хиляда аргосци и с различни контингенти, предоставени от другите съюзници. Събрали се всичко четиринадесет хиляди души. Атиняните пред-

приели тази офанзива, уверени в това, че противникът се намира натясно, а също и понеже донякъде го подозирали в антидемократични сплетни. По силата на военния съюз на помощ на атиняните пристигнала и тесалийска конница, която обаче във време на боя преминала на страната на лакедемонците.

Битката се разиграла в Танагра, на беотийска земя. Победители излезли лакедемонците и техните съюзници, но загубите и от двете страни били големи. След това лакедемонците навлезли в Мегарида, изсекли там плодните дървета[108] (и лозята) и потеглили обратно за у дома си през Герания и Истма. А пък атиняните на шестдесет и втория ден след битката (при Танагра) предприели офанзивни действия срещу беотийците под командуването на Миронид. След като им дали една победоносна битка в Ойнофита, те завладели Беотия и Фокида, разрушили крепостните стени на Танагра и взели като заложници сто между най-богатите граждани на Опунтийските Локри. Най-после те завършили и строежа на Дългите стени[109] на своята собствена земя. След това и егинците капитулирали пред Атина, като се съгласили да смъкнат своите крепостни съоръжения, да предадат флотата си и да плащат в бъдеще определен данък. След това под командуването на Толмид, сина на Толмей, атиняните обиколили с кораби около Пелопонес, опожарили корабостроителницата на лакедемонците, превзели коринтския град Халкида и по време на един десант, разбили сикионийците.

В това време атиняните и съюзниците им се намирали все още в Египет и изпитали всички превратности на войната. В началото те овладели Египет; персийският цар изпратил персиеца Мегабаз с пари в Лакедемон да убеди пелопонесците да нахлуят в Атика, за да може по този начин да наложи изтеглянето на атинските войски от Египет. Но след като не успял и изразходвал парите напразно, той (Мегабаз) бил отзован и се завърнал в Азия. Тогава царят изпратил Мегабиз, сина на Зопир, с голяма войска в Египет. С пристигането си Бегабиз разбил в едно сражение по суша египтяните и техните съюзници, прогонил гърците от Мемфис и накрая ги затворил на острова Просопитида. Тук той ги държал обсадени една година и шест месеца, докато най-после не пресушил канала и не отбил водата му в друга посока. Така той оставил на сухо атинските кораби, свързал голяма част от острова с континента, прехвърлил се на него с пешата си войска и го превзел.

Така начинанието на елините пропаднало след шестгодишна война. Малцина от многобройните бойци се спасили, като минали през Либия в Кирена[110], но повечето загинали. Египет отново попаднал под властта на персийския цар, освен блатистата област на страната, която владеел Амитрей. По-

ради обширността на блатата, никой не бил в състояние да го залови, а и хората, които живеели в блатата, били най-войнствени от египтяните. Либийският цар Инар, който бил виновен за всичко станало в Египет, бил заловен чрез предателство и разпънат на кръст. Без да знаят за станалото, от Атина и другите съюзнически държави отплували за Египет нови петдесет кораба, които да сменят изпратените по-рано войски; те хвърлили котва при Мендесийското устие. Те били атакувани от пеши войски откъм вътрешността и от една финикийска флота откъм морето; по-голямата част от техните кораби били унищожени и само по-незначителна част от тях се оттеглила в бягство. Така завършила историята на този голям поход на атиняните и на техните съюзници срещу Египет.

Изгнеництят от Тесалия Орест, син на тесалийския цар Ехекратид, убедил атиняните да му помогнат да се завърне в родината си. Атиняните, заедно с беотийците и фокидците, които им били съюзници, потеглили срещу тесалийския град Фарсал. От земите те овладели толкова, колкото могли, без да се отдалечават много от лагера — пречели им тесалийските конници, града също не могли да превземат и изобщо не постигнали никоя от целите, заради които предприели похода. Без да се сдобият с нещо, те заедно с Орест се завърнали обратно. Не много след това хиляда атиняни под командата на стратега Перикъл, син на Ксантип, натоварени на кораби в Пеги, а Пеги е била в техни ръце, отплували покрай брега на Сикион[III]. Там те извършили десант и разбили сикионците, които влезли в бой срещу тях. Веднага след това те взели със себе си ахейци и с корабите си преплували на отсрещния бряг. Тук те нападнали и обсадили Ойниада, град в Акарнания, но не могли да го превземат и се завърнали у дома си.

Три години след тези събития между пелопонесците и атиняните било сключено примирие за пет години. Атиняните преустановили военните действия срещу елините и с двеста свои и съюзнически кораба, под командуването на стратега Кимон, предприели поход срещу Кипър. Шестдесет от тези кораби отплували за Египет, повикани от Амитрей, царя на блатистата област. Останалите кораби се заели да обсаждат Китион. Но смъртта на Кимон и гладът, който настъпил, ги принудили да се оттеглят от Китион. И движейки се с флотата си над (т. е. северно от) Саламин, град на остров Кипър, те влезли едновременно в морска и сухопътна битка с финикийците и киликийците. И в двете сражения атиняните одържали победа и се завърнали в родината си едновременно с корабите, които се завърнали от Египет. След това пък лакедемонците започнали така наречената свещена война. Те завладели храма в Делфи и го предали на делфийците. Веднага след това, обаче, след оттеглянето на лакедемонците, атинями-

те нападнали града, удържали победа и върнали храма на фокидците.

Известно време след това, понеже беотийските изгнаници завзели Орхомен, Херонея и някои други места в Беотия, атиняните, за които тези селища представлявали неприятелски центрове, предприели поход срещу тях с хиляда свои хоплити и със съюзнически части начело със стратега Талмид, син на Толмей. Те превзели Херонея, като продали пейните жители в робство и се оттеглили, като оставили там свой гарнизон. На обратния път обаче, при Коронея, ги нападнали беотийските изгнаници от Орхомен, към които се били присъединили локрийци, евбейски изгнаници и всички други хора, които били със същите политически схващания. Те победили в битката, като едни от атиняните избили, а друга част заловили живи. Тогава атиняните напуснали цяла Беотия и по силата на едно споразумение получили обратно своите пленници. И със завръщането на беотийците в родината им и цялото останало население добило отново своята автономия.

Не много време след това Евбея отпаднала от Атина и Перикъл се бил вече озовал на острова с атинска войска, когато му съобщили, че отпаднала Мегара, че пелопонесците се готвят да нахлуят в Атика и че атинските гарнизони, освен тия, които избягали в Нисея, били избити от мегарците. А мегарците били въстанали, след като повикали на помощ коринтяните, сикионците и епидавърците. Тогава Перикъл изтеглил бързо войската от Евбея. След това пелопонесците под командуването на лакедемонския цар Плейстоанакт, син на Павсаний, нахлули в Атина, стигнали до Елевсина и Триасийското поле[113] и ги опустошили. Без да продължат по-нататък, те се завърнали назад. Тогава атиняните начело с Перикъл отново се прехвърлили на Евбея, завладели целия полуостров, установили по договор друг обществен ред, изселили жителите на Хистиея и обсебили земята им.

Скоро след изтеглянето си от Евбея атиняните сключили тридесетгодишен мир[114] с лакедемонците и съюзниците им, като върнали Нисея, Пеги, Троизен и Ахея (т. е. онзи територии на Пелопонеския съюз, окупирани от атиняните). На шестата година след сключването на договора между самосците и милетците избухнала война заради Приена. Милетците, които претърпели поражение във войната, се озовали в Атина и се оплаквали гръмко от самосците. Към тях се присъединили и отделни лица от самия Самос, които искали да съборят тогавашния политически строй. И така атиняните отплували с четиридесет кораба срещу Самос, установили демократическо управление на острова, взели като заложници петдесет самоски деца и още толкова възрастни граждани и ги настанили на остров Лемнос. След това те оставили в Самос гарнизон и се оттеглили. Някои от самосците, които не оста-

нали на острова и били избягали на континенталната суша (М. Азия), се уговорили със знатните граждани в Самос и с Писутън, син на Хистаси, който тогава властвувал в Сарди, и заедно със събраните от тях седемстотин души се прехвърлили през една нощ на Самос. Те вдигнали най-напред хората срещу водачите на демократическата фракция и изловили повечето от тях. След това скришно си взели заложниците от Лемнос и отпаднали от Атина. Атинския гарнизон заедно с ръководните лица те предали на Писутън и сами започнали да се готвят веднага за поход срещу Милет. Византион отпаднал заедно с тях също от Атина.

Когато атиняните научили за станалото, те с шестдесет кораба потеглили за Самос. Шестнадесет от тях обаче те не употребили във военната операция срещу Самос, защото едни от тях се наложило да се насочат към Кария, за да наблюдават финикийската флота, а други — към Хиос и Лесбос, които молели за подкрепления. С останалите четиридесет и четири кораба десетте атински стратези начело с Перикъл завързали морски бой при острова Трагия[115] със седемдесет самоски кораба, от които двадесет били за пренасяне на войски и тъкмо тогава били пристигнали от Милет. Победили атиняните. След това те получили в подкрепа още четиридесет атински кораба, а от Хиос и Лесбос — двадесет и пет. Тогава те извършили десант на брега на Самос и след като взели връх по суша, обсадили града от три страни със стена и започнали блокадата му откъм сушата и откъм морето. В същото време Перикъл задържал шестдесет от стоящите на котва кораби, вдигнал ги и бързо се отправил към Кавнос и Кария, понеже му донесли, че финикийските кораби се били насочили срещу тези места. От своя страна и Самос бил изпратил начело със Стезагор и някои други още пет кораба, за да дирят финикийската флота.

В същото време самосците се възползували от това за да извършат един изненадващ излаз с корабите си на открито море; като нападнали незащитения атински стан, те унищожили корабите, намиращи се на преден пост, и в морския бой взели връх над корабите, които излезли срещу тях. По този начин те си осигурили господството по море пред Самос в продължение на около четиринадесет дни, през което време те внасяли и изнасяли каквото желаели. Когато обаче Перикъл се върнал, те били блокирани отново от корабите. Покъсно от Атина пристигнали в подкрепа още четиридесет кораба начело с Тукидид[116], Хагнон и Формион, двадесет други — с Тлеполем и Антикъл и тридесет от Хиос и Лесбос. Самосците влезли в краткотрайна морска битка, но не могли да издържат на неприятеля и на деветия месец били принудени да капитулират и да се подчинят по силата на споразумение, като разрушили крепостните си стени, дали заложници,

предали кораби и се задължили да изплатят на срокове направените разходи. Жителите на Византион също се задължили да останат, както и преди, подвластни на атиняните.[117]

И така, не изминали много години след това, когато се стигнало до разказаните по-горе събития, а именно конфликтът заради Керкира и Потидея и всичко, което послужило като непосредствен повод за тази война[118]. Всичко това, което елините извършили било едни срещу други, било срещу варварите, станало в един период от около петдесет години, а именно промеждутъкът от време между оттеглянето на Ксеркс и началото на настоящата война[119]. През това време атинянитe укрепили още повече своята власт (архé) и увеличили значително своя военен потенциал. Лакедемонците си давали сметка за това, но не им пречели, освен в редки случаи. Най-често те се държали настрана, защото и по-рано трудно се решавали да воюват, освен ако не били принудени, а до известна степен били възпирани и от войните, които избухвали у самите тях[120], докато най-после силата на атиняните се проявила ясно и те почнали да засягат интересите на техния съюз. Тогава лакедемонците не могли да търпят повече и сметнали, че трябва решително да се заемат с това и обявили война на атиняните, която ни занимава в дадения случай, за да разгромят, ако могат, тяхната мощ. Лакедемонците били решили за себе си, че мирният договор е нарушен и че атинянитe са виновни; те изпратили в Делфи пратеници, които да запитат божеството дали тая война ще бъде изгодна за тях. Както се разказва, богът им отговорил, че те щели да победят, ако воюват с всичките си сили, и че той щял да им окаже своята поддръжка независимо дали те го молят или не за това.

Лакедемонците свикали отново съюзниците си, защото искали чрез гласуване да решат дали трябва да воюват. Когато пратениците на държавите—членове на съюза, пристигнали и било свикано събрание, всички дали израз на своите желания, като повечето обвинили атиняните и настоявали войната да се обяви. Коринтяните още преди това убеждавали всяка държава поотделно да гласува за войната, защото се страхували да не загубят Потидея. Те присъствували и на това събрание, взели последни думата и се изказали приблизително така:

„Що се отнася до лакедемонците, съюзници, ние нямаме вече основание да се оплакваме от тях, тъй като сами те са взели решение да воюват и сега са ни свикали със същата цел. Понеже тези, които имат хегемонията, трябва наистина като уреждат своите частни работи в дух на справедливост и равенство, да бъдат преди другите, когато решават и общите дела, както и когато в други отношения са уважавани повече от всички. Що се отнася пък до нас, всички, които са имали връзки с атиняните, нямат нужда от наставления как

да се пазят от тях. Затова пък тия, които живеят не край морето, а във вътрешността на страната, трябва да знаят, че ако не защитят крайбрежните жители, те ще бъдат особено затруднени както при износа на своите земеделски продукти, така и при вноса на онова, което морето доставя на континенталната суша. Те не трябва да вземат прибързани решения по тези въпроси, за които се говори сега, като смятат, че те не ги засягат, а трябва да проявят предвидливост, че ако пренебрегнат интересите на крайбрежието, опасността ще стигне, когато и да е, и до тях; сегашните разисквания се отнасят не по-малко и за самите тях, както и за другите. Затова и те не трябва да се колебаят да сменят положението на мир с положение на война. Без съмнение за разумните хора е присъщо, когато някой не им прави някакво зло, да запазят спокойствие, а за сърцатите — когато са претърпели груба неправда да преминават от мир към война, а след това, щом обстоятелствата са благоприятни, да изоставят войната и се върнат отново към споразумение. Те не се възгордяват от успехите, които носи войната, нито пък позволяват да им се нанасят неправди, затова че намират приятно удоволствието, което носи със себе си мира. И който заради удоволствията на мира се колебае да се намеси, той вследствие на своето прекомерно бездействие скоро ще се лиши от това същото удоволствие, заради което се е колебал. А и тоя, който се възгордява от своя успех във време на война, не си дава сметка, че той се възгордява, като разчита на една измамна дързост. Много неразумни начинания са успявали само поради това, че противниците са били още по-неразумни. А има още повече такива начинания, които въпреки че изглеждат добре обмислени, напротив, завършват жалко, само защото никой не влага при тяхното изпълнение същата увереност, както при тяхното замисляне. Когато човек замисля нещо, той се чувствува сигурен; когато обаче той рече да изпълни на дело своите замисли, ги изоставя вследствие на страхливост.

„И така днес ние пробуждаме войната, защото ни са нанесени неправди и защото имаме достатъчно основания да се сплакваме. И тая война ние ще прекратим едва тогава, когато накажем атиняните. Естествено е ние да спечелим войната, и то по много причини. Най-напред защото ние ги превъзхождаме по численост и по своя военен опит и от друга страна, защото ще действуваме всички единодушно, съобразно с дадените ни нареждания. А флота, с каквато те са силни, ние ще си създадем с нашите налични средства, взети вкупом, и със съкровищата в Делфи и Олимпия[121]. Като ключим заем, ние ще можем да привлечем срещу по-висока заплата техните чуждестранни моряци, тъй като войската на атиняните е повече наемна, отколкото собствена. А нашата войска е по-малко изложена на този риск, защото нейната мощ се дължи по-

вече на живата сила, отколкото на парите. Те биха могли да бъдат разбити само с една единствена победоносна битка по море, а ако предположим, че окажат съпротива, ние ще имаме повече време да се упражним в морското изкуство и ако се изравним с тях по майсторство, сигурно ще ги надминем и по храброст. А това предимство, което ние дължим на природата не може да им се предаде чрез поучаване. Майсторството пък, с което те ни превъзхождат, ние ще трябва да усвоим чрез старателна подготовка. Паричните средства, необходими за целта, ние ще внесем под формата на налог. И би ли било наистина нормално техните собствени съюзници да не отказват да плащат непрестанно налога, за да осигуряват своето заробване, а ние да не желаем да изразходваме средства, за да накажем своите противници и едновременно с това да осигурим своето собствено спасение, както и да избегнем това, щото като ни вземат тези парични средства, да ни увреждат с тях?

„Ние разполагаме обаче и с други способи за водене на войната: като предизвикаме отпадането на техните съюзници, което е най-ефикасното средство, за да бъдат атиняните лишени от доходите, от които те черпят своята сила; сетне като издигаме укрепени бази на тяхната собствена територия и много други възможности, които сега никой не би могъл да предвиди. Защото войната не се води по установени правила; тя самата открива по-голямата част от своите методи според обстоятелствата. И този, който във време на война действува разумно, постига повече, а който се горещи при нейното водене, губи повече. Ние трябва да вземем предвид и това, че ако в случая се касаеше за пограничии разпри за земя между отделни съюзници с равностойни противници, това все още би било поносимо. В случая обаче атиняните са достатъчно силни да се съпротивяват срещу всички нас заедно, а още по-силна срещу всяка държава поотделно. Ето защо, ако ние, сплотени от една мисъл по племена и градове, не ги сразим, а останем разединени, те лесно ще ни покорят. А трябва да се знае, че нашето поражение, колкото и страшно да е това да го чуете, ще ни донесе не нещо друго, а пълно заробване. За Пелопонес е срамно дори само на думи да се приеме, че толкова много държави търпят да бъдат малтретирани от само една държава. В такъв случай ще изглежда, че ние заслужаваме изпитанията, на които сме подложени, и че от страхливост търпим това положение и се показваме по-недостойни от своите бащи, които освободиха Елада, а ние не можем да осигурим тази свобода дори за себе си. Ние, които имаме за принцип да сваляме самовластните управници в отделните градове, допускаме един град да се превърне в тиранин. И ние не виждаме как подобно поведение може да бъде излекувано от трите най-големи недъга, а именно от глупостта, мекошавостта

и безразличието. Понеже не може да се мисли, че вие сте избягнали тези недъзи, за да изпаднете в най-гибелния недостатък — високомерието, което е навредило на толкова много хора и което поради това, че проваля мнозина, е получило противното название „безразсъдство".

„Но защо да се връщаме надълго върху миналото, освен доколкото това е полезно с оглед към настоящето? Ние би трябвало по-скоро да мислим за бъдещето и да поддържаме нашето настоящо положение, като положим нови усилия. Понеже това е характерно за вашите традиции, завещани ви от вашите деди, да придобивате своите заслуги по пътя на изпитания. Не променяйте своите навици под предлог, че имате някаква преднина по отношение на някакво богатство и на авторитет. Не е справедливо изобилието да ви накара да загубите онова, което бедността ви е накарала да спечелите. По много съображения поемате с увереност пътя на войната: преди всичко богът (от Делфи) изрече едно предсказание и сам той ви обеща да ви подкрепи. Освен това всички други елински държави ще се сражават на ваша страна, едни от страх, а други от интерес. Най-сетне при нарушаването на договорите вие не ще проявите инициатива, тъй като самото божество, като ви посъветва да започнете войната, смята, че те са нарушени. Вие по-скоро ще ги защитите от посегателството, на което те са били подложени. Защото нарушители на договорите са не тези, които се отбраняват, а тези, които нападат първи.

„И тъй като, лакедемонци, за вас войната представя изгоди от всяка гледна точка, пък и ние изразяваме пред вас препоръки в същия смисъл, и понеже общността на интересите между двете държави, както и между частните лица, е най-сигурната гаранция за общата полза, не се колебайте нито да помогнете на потидейците, които са дорийци и които — противно на онова, което е ставало досега — са подложени на обсада от йонийци, нито пък да отстоявате свободата на другите. По-нататъшното чакане е непоносимо, защото за едните то представя вече настоящи злини и щети, а за други — ако се види, че ние сме се събрали, без да смеем да се защитаваме — една напълно подобна съдба. Ето защо, съюзници, внушете си час по-скоро, че е настъпила крайна необходимост и че същевременно ние ви даваме най-добрия възможен съвет. Гласувайте прочее за войната, без да се страхувате от непосредствената опасност, и мислете за по-дълготрайния мир, който ще настъпи след нея. Понеже след война мирът винаги е по-солиден и след един период на спокойствие е по-рисковано да не се воюва. И понеже ние сме убедени, че държавата, която в Елада е поела ролята на тиранин, ни заплашва еднакво всички нас, като над едни властвува, а над други се готви да властвува, то нека да потеглим срещу нея и я раз-

громим. Така в бъдеще ние ще живеем спокойно и сега ще освободим елините, които са заробени.“ Такава реч държали в общи черти коринтяните.

След като изслушали мнението на всички, лакедемонците предложили на съюзниците, малки и големи, които присъствували на събранието, да гласуват поред. Мнозинството от тях гласували за война. Въпреки решението обаче те не били в състояние да започнат веднага войната, защото не били подготвени и затова решили всяка отделна държава да достави, което е необходимо, и то веднага. Въпреки това, за да набавят онова, което било необходимо, те употребили не по-малко от една година, преди да нахлуят в Атика и да обявят открито войната.

През това време[122] лакедемонците изпращали пратеници в Атина с различни оплаквания, така, че ако атиняните не се вслушат в някоя от техните жалби, те да имат по-основателен повод за война. Най-напред лакедемонците изпратили пратеници с искане атиняните да извършат очищение на светотатството към богинята[123]. А светотатството било следното: живял някога атинянинът Килон, герой от олимпийските състезания, мъж, произхождащ от старинен и знатен род и влиятелен. Той се бил оженил за дъщерята на мегареца Теаген, който по това време бил тиранин в Мегара. В отговор на запитването на Килон делфийският бог го посъветвал да завладее атинския Акропол по време на най-големия празник в чест на Зевс. Килон получил от Теаген войска, а същевременно убедил своите приятели и когато настъпили олимпийските празненства, които се празнуват в Пелопонес, той заел Акропола с цел да се обяви за тиранин[124]. Той сметнал, че този е най-големият празник в чест на Зевс, особено пък за него, който бил излязъл победител на Олимпийските игри. Въпросното предсказание обаче не било ясно дали ставало дума за най-големия празник в Атика или на някое друго място. В същност и атиняните празнували вън от града Диасиите[125], както се нарича най-големият празник, посветен на Зевс Мейлихийски. По това време на този празник гражданите всенародно извършват жертвоприношение, като мнозина принасят в жертва не истински животни, а домашни хлябове във форма на животни. Като сметнал, че правилно е разбрал предсказанието, Килон преминал към действие. Когато атиняните се научили за това, те масово се спуснали от нивята си срещу съзаклятниците, заели позиции около Акропола и започнали да го обсаждат. След известно време мнозина от атиняните, уморени от обсадата, се разотишли, като предоставили пълномощия на деветте архонта с правото да се разпореждат самовластно, което сметнат за най-добро. По това време повечето от въпросите, които се отнасяли до управлението на държавата, се решавали от деветте архонта. А между това обсадените привърженици-

ци на Килон страдали от страшна липса на храна и вода. Килон и брат му успели да се изплъзнат и побягнат, а другите, понеже се измъчвали, а някои дори умрели от глад, седнали като молители пред олтара на богинята на Акропола. Тогава атиняните, на които е била поверена тяхната охрана, като видели, че те умират в светилището[126], им предложили да го напуснат, като им обещали, че не ще им сторят нищо лошо. Когато ги извели обаче, те ги избили. Те убили и тия, които седели на пътя при олтара на високотачените богини[127]. Поради това им деяние и убийците, и техните потомци били обявени за светотатци и злодеи. Атиняните, разбира се, изгонили светотатците. По-късно, с помощта на въстаналите атиняни, ги изгонил и Клеомен. Тогава живите били изгонени, а костите на умрелите — изкопани и изхвърлени. По-късно обаче те (живите) се върнали и родът им и досега все още живее в града.

За очищението на това именно светотатство настоявали лакедемонците уж от голяма почит към боговете, а в същност защото знаели, че и Перикъл, синът на Ксантин, е съучастник по майчина линия[129] в това престъпление, и се надявали, че ако го изгонят, ще могат по-лесно да оправят работите си с атиняните. В същност те не вярвали толкова, че Перикъл ще бъде изгонен, колкото че ще могат да възбудят в града недоверие и ненавист срещу него, понеже отговорността за войната щели да бъдат отчасти и неговите лични несрети. А в този момент Перикъл бил най-влиятелният човек в Атина. Той ръководел политиката и се противопоставял във всяко отношение на лакедемонците и без да допуска отстъпки, тласкал атиняните към война.

Тогава и атиняните от своя страна поискали от лакедемонците да извършат очищение на светотатството в Тенар. Някога лакедемонците изгонили от светилището на Посейдон в Тенар група молещи за закрила илоти, а като ги извели, ги избили. За това си деяние самите лакедемонци смятали, че Лакедемон бил сполетян от голямо земетресение[130]. Атиняните настоявали също лакедемонците да се очистят и от светотатството си към Атина Халкиойкос. А случаят бил такъв: когато най-напред лакедемонецът Павсаний бил отзован от спартанците от длъжността му главнокомандуващ войските в Хелеспонта и бил съден от тях, той бил оправдан. Но понеже градът не го изпратил обратно, той по свой почин взел една хермионска триера и без разрешението на лакедемонците се озовал в Хелеспонта, уж за да участвува в елинската война, а в същност за да води преговори с персийския цар, каквито водел и по време на първото си пребиваване, защото жадувал да властвува над Елада. Начало на тези си връзки той поставил с една своя услуга към царя. След оттеглянето си от Кипър по време на първия си престой на Хелеспонта Пав-

саний превзел Византион. Града владеели персите, а между тях имало и някои близки и роднини на царя, които той (Павсаний) взел в плен. Тогава Павсаний тайно от другите съюзници изпратил на царя заловените пленници, а според неговите думи те били избягали. Тези сплетни той вършел с помощта на еретриеца Гонгил, комуто поверил и Византион, и пленниците. По Гонгил той изпратил и писмо до персийския цар. Както по-късно се разбрало, в него било написано следното: „Аз Павсаний, върховен ръководител на Лакедемон, от желание да ти услужа ти изпращам тия хора, които са заловени във време на сражение, и ти предлагам, ако си съгласен, да се оженя за твоята дъщеря и да подчиня на твоята власт Лакедемон и останалата Елада. Вярвам, че като се споразумея с тебе, ще мога да постигна това. Ако ти си съгласен с някое от моите предложения, изпрати на брега на морето доверен човек, чрез когото в бъдеще да водя преговорите.“

Така гласяло написаното. Ксеркс бил очарован от писмото и изпратил на морския бряг Артабаз, син на Фарнак, и му наредил да вземе мястото на Мегабат, който дотогава управлявал сатрапията Даскилитида, и да поеме нейното ръководство. Възложил му също да изпрати веднага до Павсаний в Византион писмо-отговор, да му покаже царския печат и да изпълнява добре и вярно всичко, каквото Павсаний би му възложил, което да засяга интересите на царя. Артабаз пристигнал на местоназначението си, изпълнил всичко, което царят му бил поръчал, и изпратил писмо. Отговорът гласял: „От цар Ксеркс до Павсаний. Що се касае до хората, които ти имаш и ми ги изпрати през морето от Византион, тази твоя услуга ще остане записана[131] завинаги в моя дом. Също и предложенията, които ми правиш, ми допадат. И нито денят, нито нощта трябва да ти са пречка да вършиш това, което ми обещаваш. Тебе не трябва да те възпират нито разносните на злато и сребро, нито нуждата от много войска, ако някъде ти се яви. Заедно с Артабаз, благороден мъж, когото изпращам при тебе, извършвай смело и моите, и твоите дела така, както би било най-добре и най-изгодно и за двама ни.“

Павсаний, който и по-рано се ползувал с голяма почит между елините заради командуването при Платея[132], сега, след като получил това писмо, се възгордял още повече. Той вече не бил в състояние да живее по възприетия начин, напуснал Византион, облечен в персийски одежди, и пътувал през Тракия, съпровождан от персийски и египетски копиеносци. Той се хранел с персийски ястия и изобщо не можел да прикрива намеренията си и със своите незначителни постъпки давал предварително да се разбере какви по-значителни работи възнамерява да извърши по-късно. Той станал недостъпен и спрямо всички с толкова нетърпима раздразнителност, че никой

не можел да се яви пред него. Затова именно до голяма степен и съюзниците преминали на страната на атиняните.

Като узнали за това, лакедемонците по тези именно причини още първия път отзовали Павсаний. След това, когато втори път с хегемонски кораб заминал без тяхното нареждане, той проявил подобно държане. Когато атиняните го прогонили насила от Бизантион, той не се върнал в Лакедемон, а се установил в градчето Колони в Троада и им се съобщавало на лакедемонците, че той е във връзка с варварите и че стоенето му там не е за добро. Тогава лакедемонците престанали да се колебаят; ефорите изпратили при него глашатай със скитала[133] и му наредили да последва пратеника, а в противен случай лакедемонците щели да го обявят за враг на държавата. Понеже Павсаний искал да буди, колкото е възможно по-малко подозрения и вярвал, че с пари ще може да се отърве от обвинението, той за втори път се завърнал в Лакедемон. В началото ефорите го хвърлили в затвора — ефорите имали право да постъпват така с царете, — след това по-късно той сполучил да излезе на свобода и сам се явил на съд пред тия, които желаели да го обвиняват.

Но нито лакедемонците, нито неговите врагове, нито пък цялата държава нямала никакви явни улики, въз основа на които да могат да накажат тоя мъж, който бил от царски род и по това време се ползувал с царски почести, защото като братовчед на тогавашния малолетен цар Плейстарх, син на Леонид, той бил негов настойник. Обаче със своите противозаконни действия и със своето подражаване на варварските нрави Павсаний предизвиквал у лакедемонците силни подозрения, загдето не желаел да се задоволи със своето сегашно положение. Тогава те започнали да оглеждат и други негови постъпки, дали не се е бил отклонил в нещо от установените обичаи. Те обърнали внимание и на това, че върху триножника, който се намира в Делфи и който елините били издигнали с по-голямата част от плячката, взета от персите, той сам настоял да се напише за него следният стих:

„Павсаний, вождът на елините, който войската мидийска срази,
на бог (Феб) Аполон този паметник посвети."

Веднага още тогава лакедемонците изчукали този стих от триножника и написали имената на държавите, които заедно победили варварина и издигнали паметника. Още тогава тази постъпка на Павсаний изглеждала порочна, а сега още повече, понеже отговаряла на сегашните му намерения. Носели се слухове, че той преговаря и с илотите, а то се състояло в следното: той им обещавал тяхното освобождаване и граждански права, ако те въстанат и му помогнат да осъществи всички свои намерения. Ала даже и при тези обстоятелства лакедемонците не пожелали да се доверят на някакви доносници

от средите на илотите, за да вземат извънредни мерки спрямо него. Те в същност действували според своя обичаен начин на действие спрямо своите хора: да не бързат да вземат спрямо лакедемонец някакво непоправимо решение без неоспорими доказателства. Това продължило до момента, когато, според както се разказва, онзи, който трябвало да донесе последното писмо на Павсаний за персийския цар, един човек от Аргил, който някога бил любимец на Павсаний и се ползувал с пълното му доверие, станал негов разобличител. Той именно се бил изплашил, като си помислил, че никой от предишните вестители не се бил завръщал обратно. Затова той подправил печата, за да не би, ако неговите подозрения не се оправдаят или пък, ако Павсаний пожелае да промени нещо в писмото, да не разбере, че вестителят го е отварял. И той отворил писмото, понеже се съмнявал, че писмото съдържа някакво допълнително нареждане: и наистина той намерил, че там било писано да бъде убит.

Сега, когато аргилецът им показал документа, ефорите се отнесли с повече доверие, но все пак желаели да чуят със собствените си уши какво ще каже по тоя въпрос самият Павсаний. След като се уговорили предварително с аргилеца, той отишъл на нос Тенар[134] като молител и там си построил колиба, разделена на две с преграда. Зад преградата той скрил няколко ефори. Когато при него дошъл Павсаний и го запитал защо е дошъл тук като молител, ефорите чули ясно всичко: как този човек упреквал Павсаний за това, което било писано за него в писмото, как подробно говорил за всичко останало и как при тези му връзки с царя той никога не бил го излагал на опасност, а вместо благодарност за това той извлякъл „ползата" да умре по същия начин, както и много негови слуги. Ефорите чули също как Павсаний се съгласявал с всичко това, молел го да не се сърди за станалото, обещавал му, че свободно ще може да излезе от светилището и настоявал, колкото се може по-скоро, да замине и да не забавя връзките му с царя.

Ефорите се оттеглили. И понеже знаели вече всичко точно, решили да арестуват Павсаний в града. Разказва се, че той щял да бъде заловен още по пътя, но Павсаний по израза на лицето на един от ефорите, който се приближил до него, разбрал защо идва, а друг от симпатии към него незабелязано от останалите му дал знак. Тогава Павсаний се насочил бегом към храма на Атина Халкиойкос и изпреварил ефорите, а и теменосът[135] бил наблизо. За да не бъде изложен на непогоди под открито небе, той влязъл в една малка постройка до храма и се спотаил. При преследването му ефорите малко закъснели. Обаче след това, като се уверили, че Павсаний е вътре, те свалили покрива и вратата на постройката и го затворили вътре, като зазидали изхода, настанили се отвън и по този начин го

принудили да се предаде от глад. Когато забелязали, че в къщичката той е вече близо до смъртта, ефорите го извели от светилището още жив, но той, щом излязъл, и веднага издъхнал. В началото смятали да го хвърлят в Кеада, където хвърлят и другите престъпници, но след това решили да го погребат някъде наблизо. По-късно обаче богът в Делфи посъветвал лакедемонците, посредством един оракул, да преместят гроба му на мястото, където бил умрял — и той и досега се намира на площада до храма, както гласи и надгробният надпис — и понеже извършеното от тях било светотатство — да посветят на Атина Халкиойкос две тела вместо едно. Тогава лакедемонците направили и посветили на богинята две медни статуи, за да откупят Павсаний.

Понеже и самият бог заклеймил извършеното спрямо Павсаний като светотатство, то и атиняните настояли пред лакедемонците да изкупят вината си. Тъй като Павсаний бил обвинен в симпатии към персите, лакедемонците изпратили пратеници при атиняните, които заедно с Павсаний обвинили в същото и Темистокъл, защото намерили доказателства за това в показанията по делото срещу Павсаний, и настоявали да му наложат своето наказание. Атиняните се съгласили, но понеже по това време Темистокъл бил остракизиран[136], живеел в Аргос и навестявал и останалата част от Пелопонес, те изпратили заедно с лакедемонците, които били готови да участвуват в преследването, свои хора, които да го арестуват, където и да го намерят.

Когато се научил за това, Темистокъл избягал от Пелопонес в Керкира, понеже бил благодетел (евергет)[137] на жителите на острова. Но когато керкирците започнали да приказват, че се страхуват да го държат при себе си, за да не разсърдят лакедемонците и атиняните, Темистокъл бил прехвърлен на отсрещния бряг на континента. Преследван от хората, които били натоварени с издирването му, където и да отивал при различните си пътувания, той в момент на безизходност се принудил да се обърне към Адмет, царя на молосите, макар и да не бил в добри отношения с него. Случило се, че по това време Адмет не бил в страната. Темистокъл се представил пред жена му като молещ защита и тя му дала съвет да вземе в ръце детето им и да седне при огнището. Когато не много след това Адмет се завърнал, той му обяснил кой е и добавил, че царят не би трябвало да отмъщава на един противник, който е в изгнание, въпреки че той бил съветвал някога своите съграждани да отхвърлят молбата[138] на царя; в настоящия момент той могъл да си изпати от човек, който е по-слаб от Адмет, докато благородството задължавало да се отмъщава само на равни (на себе си), и то при равни условия. А още повече когато самият той (Темистокъл) се бил възпротивил на царя, то това станало вследствие на някаква нужда,

където не се касаело той да спасява неговия живот, докато ако царят го предаде (и той обяснил от кого и защо той бил търсен), това щяло да му даде възможността да спаси свой живот.

След като го изслушал, царят го дигнал да стане с неговия собствен син в ръце в същото положение, което той бил заел, когато седнал с детето, и което означавало най-коленопреклонна молба. Малко след това, когато атиняните и лакедемонците дошли, и макар да увещавали Адмет по всевъзможни начини, той отказал да им го предаде. И понеже Темистокъл бил изявил желание да отиде при персийския цар, Адмет наредил да го преведат по суша до другото море в Пидна[139], във владенията на Александър. Тук той намерил един търговски кораб, който плавал към Йония; той се качил на кораба, но буря го изтласкала към стана на атиняните, които обсаждали Наксос. Тогава, тъй като хората на кораба не знаели кой е, той обяснил на капитана (на кораба) кой е, както и причините за своето бягство. Темистокъл го заплашил, че ако капитанът не го спаси, той щял да го обвини, че го превозва срещу подкуп. Ето защо за по-голяма сигурност никой не трябвало, докато трае плаването, да слиза от кораба. Но ако той го послушал, Темистокъл щял да му се отплати достойно. Капитанът на кораба постъпил именно така и след като задържал кораба един ден и една нощ на открито море надалеч от атинския стан, по-късно пристигнал в Ефес. Темистокъл се погрижил добре за капитана, като му дал възнаграждение в пари (които получил по-късно от своите приятели в Атина и Аргос и които той бил оставил в депозит у тях). След това, придружаван от един от персийците, които живеели на крайбрежието, той се отправил към вътрешността на страната и изпратил писмо на цар Артаксеркс, син на Ксеркс, който бил стъпил неотдавна на престола. Писмото гласяло, както следва: „Аз, Темистокъл, идвам при теб и ако аз извърших на твоя дом повече злини, отколкото всички елини, през цялото време, през което аз трябваше да се отбранявам срещу твоя баща, когато той ме нападаше, аз му направих още повече добрини, когато неговото оттегляне бе съпроводено за мен със сигурност, а за него — с най-големи рискове“ (тук той припомнял за изпратеното от Саламин до царя съобщение за оттеглянето на елините и затова — една заслуга, която той си приписвал навярно — мостовете[140] не били разрушени); „днес също така аз имам възможност да ти сторя голямо добро, а ето аз съм тук, преследван от гърците по причина на приятелството си към тебе. Искам обаче след изтичането на една година да ти изложа лично причините, по които съм тук.“

Царят, както разказват, се удивил на неговия начин на мислене и разрешил на Темистокъл да постъпи така, както той схващал нещата. А Темистокъл в течение на искания срок

се запознал, доколкото могъл, с персийския език и с обичаите на страната. Една година по-късно той се явил пред царя и заел при него един толкова важен пост, какъвто нямал преди него още никой елин. Този негов пост се обяснява с престижа, който той бил придобил още преди това, и с надеждите, които събудил у царя, че ще види благодарение на него елинския свят заробен. Своя висок пост Темистокъл дължал обаче преди всичко на доказателствата, чрез които се проявявала неговата интелигентност. Темистокъл бил действително човек, който проявил най-ясно подчертана природна дарба и който в това отношение заслужавал да бъде адмириран повече от всеки друг. Поради своята интелигентност, за която ученето нито било подготвило пътя, нито пък било добавило нещо към нея, Темистокъл умеел благодарение на своята необикновено бърза съобразителност. да формулира най-доброто мнение по отношение на предстоящите неотложни проблеми. По отношение на бъдещето пък Темистокъл могъл да прави най-правилни предвиждания, и то с най-широки и далечни перспективи. Щом веднаж той се заемел с една работа, той знаел и как да изложи всички данни във връзка с нея. И дори по въпроси, по които нямал опит, той бил способен да дава правилно мнение. Най-сетне предимствата или неизгодите от дадено начинание могли да бъдат още неясни, но той умеел да предвижда най-добре. Или с една дума — със силата на своите естествени дарби и със съвсем малко усилия, от които той се нуждаел, този човек нямал равен на себе си в умението си да импровизира онова, което е необходимо. Той умрял от болест; някои разказват, че той се самоотровил при мисълта, че не ще може да изпълни своите обещания към царя. Погребалният му паметник се намира на площада на малоазийския град Магнезия, тъй като той бил управител на тази област. Царят му бил предоставил Магнезия за жито и градът му носел годишен доход от петдесет таланта, Лампсак — за вино — тогава този град се смятал за най-богат с лозя, а Миунт — за ястия. Роднините на Темистокъл разказват, че по негово желание костите му били пренесени тайно от атинянитe в родината му и били погребани в Атика, понеже като изгнаник за предателство било забранено той да бъде погребан тук. Така завършили своя живот лакедемонецът Павсаний и атинянинът Темистокъл, най-блестящите личности в Гърция на своето време.

Що се отнася до лакедемонците, то ето какви искания предявили те пред атиняните по време на своето първо пратеничество и ето какво им било наредено[141] срещу това по въпроса за прогонването на светотатците. По-късно, посредством ред постъпки пред атиняните, лакедемонците ги молели да отзоват своите войски, намиращи се при Потидея, и да възстановят автономията на Егина. Преди всичко обаче те настоя-

вали най-много на следното пред атиняните: те щели да избягнат войната, ако отменели решението на атинското народно събрание по отношение на Мегара, по силата на което мегарците нямали достъп нито до пристанищата на атинската империя, нито до пазара в Атика. Обаче атиняните не отстъпили нито от другите точки, нито по въпроса за отменянето на решението (псефизмата) на атинското народно събрание за Мегара. В обвинението си срещу мегарците те се позовавали на незаконното обработване на свещената земя и на неподелената и неразграничена зона[142], както и на добрия прием, който мегарците оказвали на избягалите атински роби. И накрая последните претенции, които дошли от Лакедемон, а именно Рамфий, Мелесип и Агесандър, без да говорят отново за своите обичайни искания, заявили просто и чисто следното: „Лакедемонците желаят да има мир и той би бил възможен, ако вие върнете на елините тяхната автономия." Тогава атиняните свикали народното събрание и открили разискванията. Те възнамерявали да предложат на всеки да даде израз на своето мнение и като обсъдят всичко наведнъж, да дадат окончателен отговор. На събранието излезли и говорили много хора и мненията им се разделили. Едните смятали, че трябва да воюват, а другите — че решението на народното събрание за Мегара не трябва да бъде пречка за мира, и че то трябва да се отмени. Взел думата и Перикъл, синът на Ксантип, който по това време бил главната ръководна личност в Атина благодарение на своите изключителни дарби като оратор и като човек на делото. И ето какви били приблизително неговите съвети:

„Аз винаги съм бил на мнение, атиняни, че не трябва да правим отстъпки на лакедемонците; и все пак зная, че хората не воюват със същия жар, с който са решили да воюват, и че те променят настроенията си според превратностите, които войната носи със себе си. Все пак аз виждам, че моите съвети и днес още трябва да бъдат същите или подобни на тях, и очаквам с пълно право, че тези, които ще се присъединят към това решение, ще поддържат дори и в случай на неуспех общите решения или пък в случай на неуспех, че няма да го припишат (успеха) на своята проницателност. В същност дадено събитие, което настъпва, може при случай да вземе един не по-малко неочакван обрат от предвижданията на човека. Затова и ние сме свикнали да обвиняваме съдбата, когато се случи нещо, което е противоразумно. Злите намерения на лакедемонците спрямо нас бяха очевидни още от по-рано, а днес те са още по-очевидни. Според разпорежданията на договора[143] ние трябва да се подчиняваме взаимно на решението на арбитражния съд за споровете, които възникват помежду ни, като всеки от нас да притежава териториите, които владее до момента. Те обаче досега нито са поискали от нас да се под-

чиним на решението на арбитражния съд, нито пък са го приемали, когато сме им го предлагали. Те предпочитат при разрешаването на спорните въпроси войната пред разискванията и ето че сега идват да ни предявяват нареждания, а не оплаквания. Те ни нареждат да оттеглим войските си от Потидея, да предоставим на Егина автономия, да обезсилим решението на нашето народно събрание по отношение на Мегара, а ето че сега ни предписват да върнем на елинските полиси тяхната независимост. Нека никой от вас не мисли, че ние ще воюваме за дребни работи, щом не желаем да отменим решението си за Мегара, на което лакедемонците особено настояват, като твърдят, че ако нашето решение бъде отменено, война нямало да има, и нека у вас не остане упрекът, че сме започнали войната поради някакви дребни мотиви. Понеже тези дребни мотиви предоставят в своята цялост един случай да утвърдите вашата решимост, която е подложена на изпитание. Отстъпите ли на лакедемонците, вие веднага ще се изправите пред някакво друго по-голямо тяхно искане, защото те ще си помислят, че сте се подчинили и този път от страх. Напротив, чрез едно твърдо държане вие можете да подчертаете ясно, че те по-скоро ще трябва да се отнасят към вас като равни към равни.

„Оттук именно вие трябва да тръгнете, когато правите своя избор; или да се подчините, преди да сте понесли щети, или пък ако трябва да воюваме, което на мен лично ми се струва, че е за предпочитане, ние не ще им отстъпваме, какъвто и да бъде претекстът, независимо от това, дали той е значителен или незначителен, и не ще тръпнем за своите блага. Понеже всеки юридически иск, от най-големия до най-малкия, включва в себе си същото заробване, когато някои хора, с които ние сме равни, се явяват пред арбитражен съд без предварително съдебно решение. Що се отнася пък до условията на войната и до ресурсите на двете страни, ние не ще се окажем по-малко силни. За това именно вие трябва да си дадете сметка, като изслушате моето изложение точка по точка. Наистина пелопонесците обработват сами земята и не притежават нито частни, нито обществени средства. Заедно с това обаче те не познават войни, които траят продължително, нито пък притежават опит в задморски операции, понеже тяхната бедност им позволява само краткотрайни военни действия, при които те воюват помежду си. Такива хора не са в състояние да доставят екипажи за флотите, нито пък да изпращат често на поход сухопътни сили, когато трябва да бъдат далеч от дома си и да изчерпват своите собствени ресурси и когато, на всичко отгоре, морето е затворено за тях. А пък известно е, че паричните резерви са тези, които поддържат повече войните, отколкото събраните насила контрибуции. И освен това онези хора, които обработват лично земята, са по-

склонни да воюват, като заплащат със своята жива сила, отколкото със своите пари. Понеже докато те смятат, че могат да излязат от опасностите на войната живи и здрави, те са сигурни, че парите няма да се изразходят преждевременно, особено, както и може да се очаква, ако войната продължи повече от техните предвиждания. Наистина в едно единствено сражение пелопонесците, заедно със своите съюзници, биха могли да удържат срещу всички останали елини. Те обаче не са в състояние да воюват срещу такава военна сила, която е различна от тяхната, тъй като не ще могат да извършат под общо командуване с успех някаква по-бърза непосредствена акция и понеже всички имат равен брой гласове, бидейки при това от различен племенен произход, те ще имат присърце само своите собствени интереси. Резултатът от това обаче е, че нищо не се завършва докрай. Докато едни искат да накажат някого, колкото е възможно по-строго, други се грижат, щото да увредят по възможност по-малко своите собствени интереси. На общи събрания те се събират мудно и на бърза ръка разглеждат общите въпроси, защото повечето време са заети със собствените си дела. Всеки мисли, че няма да навреди на общото със своето безгрижие и се надява, че някой друг ще се погрижи и за него. Така те, поради сметки, загубват из пред вид, че принасят в жертва общото дело.

„От друга страна, и това е съществената, недостигът в техните финансови средства ще ги парализира, тъй като сроковете за тяхното набавяне ще причинят закъснения, а във време на война изгодните моменти не чакат. Освен това не трябва да се страхуваме, че те ще установят опорни бази, нито пък да се боим от тяхната флота. По отношение на първото средство е трудно даже в мирно време да се укрепи един град, който да се равнява на нашия, а още повече на неприятелска територия под заплахата на нашите собствени укрепителни съоръжения, посредством които ние още отсега упражняваме над тях една не по-малко строга контрола. Даже и ако те са в състояние да издигнат едно обикновено укрепление, те могат да нанесат щети на част от нашата територия чрез набези или пък чрез бягството на роби. Това обаче няма да може да ни възпрепятствува да потеглим срещу тях по море и да установим на тяхната територия укрепени пунктове и да се отбраняваме с флотата, която съставлява нашата сила. Нашата опитност в областта на морското дело ни дава, въпреки всичко, по-голяма опитност за воюване и по суша, отколкото на тях опитността им по суша — за военни действия по море. И за тях няма да бъде лесно да придобият опитност по море. Даже и вие, които се обучавате в това дело още от Гръко-персийските войни, все още не сте го усвоили с всички негови тънкости. Как тогава един народ, който не е морски, а земеделски и на който освен това няма да му бъде позволено

да се обучава, като се има пред вид това, че ние ще разполагаме винаги с много кораби, които образуват преграда, би могъл да извърши нещо достойно за отбелязване? Срещу преграда, образувана от малко на брой кораби, тези хора биха могли и да поемат риска, като при своята неукост си дават кураж чрез своето числено превъзходство; ако обаче са налице повече кораби, които да ги блокират, те ще стоят мирни и липсата на опитност ще ги направи още по-безпомощни и заедно с това по-колебливи. Морското дело, както и всяка друга професия, е резултат от професионална опитност. То не търпи човек да се занимава с него случайно като с нещо странично. Напротив, при него няма място за никакво друго занятие.

„Да предположим накрая, че те сложат ръка на паричните средства в Олимпия или в Делфи и се опитат да подкупят с по-голяма заплата моряците от чужд произход, които са на наша служба. Това наистина би било страшно, ако ние няма да можем да попълним екипажите на нашите кораби с наши граждани и метеки[144]. Сега обаче ние имаме тази възможност, а което е най-важното, имаме наши граждани кормчии, пък и останалият ни корабен екипаж е по-многочислен и по-качествен, отколкото екипажите в цялата останала Елада. Освен това, при възможната опасност, никой чужденец не би приел едновременно да избяга от родината си и заедно с това заради удоволствието да получава за няколко дни висока заплата, да приеме по-слабите изгледи за успех, като се сражава на тяхна страна. Ето как или в каква подобна светлина ми се вижда, че е положението на лакедемонците. Що се отнася до нашето собствено положение, в него няма никъде онния слабости, които критикуваме у другите, а ние притежаваме освен това други значителни предимства, равностойни на които те нямат. Също така те могат да дойдат и да нападнат нашата страна по суша, но ние пък ще потеглим да нападнем тяхната страна по море. Опустошаването на една част от Пелопонес обаче не може да се компенсира с опустошаването на цяла Атика, защото пелопонесците не могат да се снабдят с друга земя на мястото на своята без война, докато ние разполагаме с изобилна земя и на островите, и на континенталната суша, тъй като господството по море е фактор с неимоверно голямо значение. Помислете си само по този въпрос. Кои биха били по-непревземаеми от нас, ако ние бихме живели на остров? Е, добре! Това, което трябва да правим днес, е да се доближим мислено, колкото е възможно повече, до следната ситуация. Да изоставим, без да се грижим за тях, своята земя и домове, а да охраняваме бдително града и морето. Трябва да избягваме, щото като вземем много присърце загубата на земята и домовете си и се разгневим от тази загуба, да не се увличаме в сражение срещу пелопонесците, тъй

като тяхното числено превъзходство е значително. В случай на успех ние ще трябва да започнем отново действия срещу не по-малки сили, а в случай на поражение, всичко онова, което представляват от себе си нашите съюзници и които представляват нашата сила, ще отпадне от нас. Понеже те няма да стоят мирни, ако ние не бъдем в състояние да предприемем срещу тях военни действия. Най-сетне ние не трябва да се вайкаме за своите домове и земи, а да гледаме да придобием хора, защото хората са, които придобиват земите. И ако аз бях уверен, че ще мога да ви убедя, аз щях да ви кажа да отидете самите вие и ги ограбите, като покажете по този начин на пелопонесците, че това не е средството, чрез което те могат да ви заставят да се подчините.

„Аз имам още много други съображения, за да се надявам, че ще победим, при условие, че вие се откажете да използвате войната, за да разширявате своите владения и по този начин да си навличате още повече рискове. Аз впрочем се боя повече от нашите собствени слабости, отколкото от замислите на противника. Ще изложа тези мотиви в една друга реч, когато настъпи времето за действие, т. е. по време на самите събития.[145] Сега обаче нека да изпратим пратениците с отговора, че ние ще разрешим на мегарците да използуват всички наши пристанища и пазар, ако и лакедемонците не прогонват като чужденци нито нас, нито нашите съюзници — защото в мирния договор не се забранява нито едното, нито другото — и че ние ще предоставим на държавите автономия, ако те са били независими при сключването на мирния договор, и то тогава, когато и лакедемонците дадат на своите държави правото да се управляват самостоятелно, но не както е изгодно на тях, лакедемонците, а както желаят самите държави. Нека да им отговорим, че ние сме съгласни по силата на договора да се явим на арбитражен съд, че няма да започнем война, но че ще се защищаваме, ако някой я започне. Нека им дадем този достоен и подобаващ на нашата държава отговор. Освен това ние трябва да се проникнем от мисълта, че войната е неизбежна, че с колкото по-голямо желание я приемем, толкова по-малко и нашите неприятели ще ни подлагат на натиск, и че големите рискове носят и голяма слава както на държавата, така и на отделния човек. И така, когато нашите бащи се вдигнаха срещу персите и започнаха военните действия, без далеч да притежават такава изходна база като нашата, те изоставиха своите имущества и отблъснаха варварите повече благодарение на своята воля, отколкото благодарение на своята щастлива съдба и повече благодарение на своята решителност, отколкото на своята сила. И издигнаха държавата на нейната сегашна висота. Ние не трябва да изоставаме назад от своите бащи, а с всички средства да отблъс-

кваме враговете и да полагаме усилия, щото да завещаем тази държава на нашите потомци не по-малко могъща."

Такава реч държал Перикъл. Атиняните сметнали, че неговият съвет е най-разумният, гласували това, което той им предлагал, и отговорили на лакедемонците съобразно с неговото мнение по всички въпроси, по които той се изказал. С една реч атиняните отговорили на пелопонесците, че не ще изпълнят нищо от това, което те искат от тях, и че във връзка с обвиненията, отправени срещу тях, те са готови съгласно с мирния договор, да се явят на равноправен арбитражен съд на базата на взаимно равенство. Пратениците се върнали в родината си и след това вече не идвали други пратеници.

Такива били обвиненията и споровете между двете страни преди войната, които възникнали непосредствено след събитията в Епидамн и Керкира. Въпреки това отношенията между двете държави се запазили, хората все още се срещали, като минавали от едната в другата страна, наистина без глашатай, но не и без недоверие, защото цялото развитие на нещата водело към нарушаването на договорите и към създаването на повод за война.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ПЪРВА

[1] Елинското население в Аркадия спадало към южногръцката група и поради преобладаващия планински характер на тази област тя останала почти напълно незасегната от нахлуването на дорийците.

[2] Тукидид има пред вид това, че Атика запазила в основни черти йонийския характер на своето гръцко население въпреки усилените преселвания в повечето от останалите области на Елада.

[3] Малоазийското крайбрежие било наречено по-късно Йония по името на йонийците, които се преселили от Атика.

[4] Митичен епоним на Гърция; според древногръцката митология Хелен е баща на Еол (родоначалник на еолийците), на Дор (родоначалник на дорийците) и на Кеут, който се преселил в Атина и от Креуза, дъщеря на Ерехтей, имал син Йон (родоначалник на йонийците).

[5] Син на Прометей и Климена, владетел на тесалийския град Фтия. Девкалион е една от централните фигури на гръцкия вариант на сказанието за потопа.

[6] Под името „пелазги" се разбира отначало главно предгръцкото население на Елада. В началото те населявали значителна част от Северна Гърция. По-късно пелазгите се разпространили не само върху много по-обширни области на Балканския полуостров (включително и върху по-сетнешните гръцки земи), но проникнали и в Италия. Предполага се, че пелазгите са били от индоевропейски произход.

[7] Най-южната част на Тесалия, люлка на културата на гръцките племена, наричана още и Ахея.

[8] Война между ахейците и град Троя, разположен на малоазийския бряг на Хелеспонта (днес Дарданелите). Войната се отнася към XII в. пр. н. е. Според преданието след 9-годишна безуспешна обсада Троя била превзета с хитрост от ахейците и разрушена.

[9] Митичен владетел на остров Крит. По неговото име предгръцката история на острова и създадената там забележителна култура се означава в науката с името минойска.

[10] Признак на разкош у атиняните допреди Пелопонеската война. Заменени са с вълнени хитони, каквито носели дорийците.

[11] Вж. за това Тукидид, III, $104_{1,2}$.

[12] Син на Атрей и брат на Менелай; цар на Арголида с градовете Аргос и Микена.

[13] Митичен цар на Спарта. Той заклел женихите на дъщеря си Елена да помагат на онзи, който се ожени за нея. В случая става дума за Менелай, тъй като Елена била открадната от Парис.

[14] Митичен епоним на Пелопонес. Син на малоазийския владетел Тантал. От Хиподамия, дъщеря на Еномей, той имал трима синове — Атрей, Тиест и Алкамен, и един извънбрачен — Хрисип, убит по внушение на Хиподамия от братята му. Потомците на Пелоп се наричали Пелопиди, а на стария Евристей, внук на Персей, Персеиди. Техният род се прекратил с убийството в Атика на Евристей, внук на стария Евристей, цар на Микена.

[15] Потомците на Херакъл. След неговата смърт Хераклидите се намирали отчасти в Тиринт, отчасти в Тива, но и на други места. Те били преследвани от Евристей и затова побягнали в Атика. Оттам те предприели опити да се завърнат в Пелопонес. В същност Хераклидите и техните странствания се идентифицират с дорийските гърци и с тяхното нахлуване и разместване в земите на Елада.

[16] Омир, Ил. II, 108, 576 и 610.

[17] Омир, Ил. II, 101—108.

[18] По времето на Тукидид Микена почти не съществувала, тъй като била разрушена в 463 г. пр. н. е., по време на войната между Аргос и Спарта.

[19] Спарта била съставена от пет отделни селски общини и неукрепена. Предположението на Тукидит, как ще изглеждат за потомците останките на Спарта и Атина, се оправдали — от Спарта има само следи, а Атина е пълна с архитектурни паметници.

[20] Цар на Тесалия.

[21] Едва ли много повече от 10 000 души.

[22] Легендата за Кадъм, герой от тиванските митове, е създадена, за да обясни финикийския произход на името на крепостта Кадмея, около която по-късно израснал град Тива.

[23] След Гръко-персийските войни триерите били обичайни военни кораби с по три реда гребци.

[24] Описваната тук Пелопонеска война.

[25] Разположен на Коринтския провлак, свързващ Средна Гърция с Пелопонес, градът имал пряка връзка на изток с Егейско море, а на запад с Йонийско море.

[26] Персийски цар (559—529 г. пр. н. е.), наследен от сина си Камбиз (529—522 г. пр. н. е.). Походът на Кир срещу йонийските градове бил около 548 г. пр. н. е.

[27] Днешна Марсилия, чиито основи били положени от финикийците около 600 г. пр. н. е. Завладяна е от фокейците в 542 г. пр. н. е.

[28] Военни кораби.

[29] Персийски цар от 522 до 485 г. пр. н. е. В 490 г. пр. н. е. организирал първия морски поход срещу Гърция, като с това поставил началото на т. нар. Гръко-персийски войни.

[30] Персийски цар (485—465 г. пр. н. е.), наследник на Дарий. В 480 г. пр. н. е. предприел втория поход срещу Гърция.

[31] Атински държавник и пълководец, избран за архонт в 493 г. пр. н. е. След битката при Маратон по време на войната с Егина (487—491 г. пр. н. е.) убедил атиняните да засилят флотата си. В 473 г. пр. н. е. бил изгонен от Атина чрез остракизъм. Умрял в Магнезия през ок. 460 г. пр. н. е.

[32] При Саламин в 480 г. пр. н. е.

[33] Жители на главните градове на о. Евбея, воювали за земи.

[34] Цар на Лидия, в Зап. Мала Азия, завладяна от Кир в 548 г. пр. н. е.

[35] В 490 г. пр. н. е.

[36] Вж. и Тукидид, I, 107—115.

[37] Членовете на Атинския морски съюз след приключване на военните действия до 476 г. пр. н. е. трябвало да внасят ежегодна сума (форос), събирана в съюзната каса отначало на о. Делос, а след това в Атина, която почнала

да третира съюзните държави като свои поданици. По време на Пелопонеската война те вече плащали редовен данък на сума 1300 таланта.

[38] Делоският, а по-късно Атинският морски съюз.

[39] Храмът Леокорион се намирал в атинския квартал Керамикос, издигнат в памет на дъщерята на някой си Леонт, който я принесъл в жертва, за да избави града от глад.

[40] Питана е квартал на Спарта (Лакедемон), от който се набирал специален военен отряд.

[41] От 500 до 449 г. пр. н. е.

[42] Морските битки при Артемизий и Саламин и боевете по сухо при Маратон и Платея.

[43] Остров Евбея бил превзет от атиняните в 445 г. пр. н. е.

[44] Водач на колонисти, които се преселват, тачен като основоположник на колонията.

[45] Колонията на о. Керкира била основана от коринтяните.

[46] Град в Средна Гърция, в областта Фокида със светилище на бог Аполон, прочуто с оракула си.

[47] В 436 г. пр. н. е.

[48] Достатъчно било да се прегради провлакът и да се огради с кораби полуостровът.

[49] Жители на гр. Пеле на о. Кефалония.

[50] Епидавър, Хермиона, Тройзен и Флиунт били градове-държави в Арголида.

[51] Жители на Левкада.

[52] Жители на гр. Ампракия, колония на Коринт в Епир.

[53] Жители на областта Елида в Пелопонес.

[54] Тежко въоръжени войници с голям овален щит, меден шлем, ризница и наколенници; носили меч и копие, но не метателно.

[55] У гърците обикновено куп пленено оръжие или корабни отломки, натрупани от победителите на мястото на боя и посветен на боговете.

[56] В 434 г. пр. н. е.

[57] 440 г. пр. н. е. Вж. Тукидид, I, 115.

[58] Херодот, VI, 89.

[59] Вж. Тукидид, I, 103 и 105.

[60] Сигналът се давал с вдигнато раззято знаме.

[61] Керкирците имали 110 кораба, а коринтяните — 50.

[62] Вж. Тукидид, I, 45.

[63] Жезъл от маслиново или лаврово дърво, украсен с извити в осморка клонки, имитиращи увити змии. По време на война жезълът представлявал защита за пратеника. С това коринтяните искали да покажат, че още не смятат атиняните за врагове.

[64] Халкидическият полуостров завършва в южния си край с три по-малки полуострова: западен — Пелена, среден — Ситокия, и източен — Акте. Потидея е коринтска колония, основана VII—VI в. пр. н. е.

[65] Представители, които някои метрополии в Пелопонес изпращали в своите колонии като контрольори или участници в работите на градската управа.

[66] Цар на Македония от 455 до 413 г. пр. н. е.

[67] Братовчед на Пердика и Филип.

[68] Негръцко, вероятно тракийско племе, което живеело в Македония, а след това се преселило на полуостров Акте на Халкидическия п-в.

[69] Отговаря на днешното езеро Бешик гьол.

[70] Въоръжени само с малки кръгли щитове и метателни копия.

[71] Павсаний е един от братята на Дерда, останал верен на атиняните по време на цялата операция.

[72] Около един километър.

[73] Отнася се за тридесетгодишния мирен договор, сключен в 445 г. пр. н. е.

[74] Това събрание се свиквало всеки месец с участието на всички граждани над 30 год. за разлика от „малкото" събрание, в което участвували само граждани, които имали право да заемат държавни длъжности.

[75] Вж. Тукидид, I, 90 и 107.

[76] Намек за участта на жителите на о. Тасос. Вж. Тукидид, I, 101.

[77] Вж. Тукидид, I, 58_1.
[78] Т. е. олигархическо управление.
[79] Става дума за конвенции, сключени между независими държави и уреждане на такива спорни въпроси, които възникват между техните поданици.
[80] Цар на Лакедемон от 463 до 426 г. пр. н. е. Първият период от Пелопонеската война се нарича и Архидамова война, тъй като през това време той четири пъти нахлувал в Атика.
[81] Колегията от 5 ефори, установена към средата на VIII в. пр. н. е., била висшето правителствено учреждение в Спарта.
[82] Вж. Тукидид, I, 118_2.
[83] Нос на Йонийското крайбрежие, където в 479 г. пр. н. е. бил унищожен остатъкът от персийската флота.
[84] Елинска колония, основана на изт. бряг на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски п-в). Преди това тук имало тракийско селище със същото име. Обсадата и освобождаването на окупирания от персите град станали през 478 г. пр. н. е.
[85] Новата стена обхващала по-голяма площ, като градът се разширил в северна и сев.-изт. посока и строежът засегнал много постройки, изградени извън старите стени.
[86] В 493 г. пр. н. е.
[87] Подразбират се железни скоби, споени с олово.
[88] Атина.
[89] Брат на Леонид и регент на Спарта вместо малолетния цар Плейстарх. Победител на персите при Платея в 479 г. пр. н. е.
[90] Островът бил завладян от персите и използуван като база между Персия и Египет.
[91] Мегарска колония на мястото на днешния Истанбул. Основана през VII в. пр. н. е. През VI в. пр. н. е. паднала за известно време под властта на персите.
[92] С това в 478 г. пр. н. е. било сложено началото на Атинския морски съюз.
[93] Островът бил избран за център на съюза като общогръцка светиня. През 453 г. пр. н. е. съюзната каса била пренесена в Атина и слята с държавната.
[94] Историк от о. Лесбос. В своята история на Атика обхваща събитията от Кекроп до края на Пелопонеската война.
[95] При доставката на кораби съюзниците трябвало да ги снабдяват със свои екипажи.
[96] Въпросните рудници, повечето златни, се намирали на острова и по отсрещното крайбрежие.
[97] Робите в Спарта, на работа при отделни господари, които обаче нямали право нито да ги освобождават, нито да ги продават в чужбина. Те били местни жители на Лакония и Месения, завладени от спартиатите. Описаното тук въстание е известно като *Трета месенска война.*
[98] Лично свободно, но зависимо от спартиатите население на Лакедемон. Задължено било с военна служба и плащане на данък.
[99] 464 г. пр. н. е.
[100] 462 г. пр. н. е.
[101] Остров на делтата на р. Нил, свързан по-късно с насип с Александрия, известен с морския си фар.
[102] Жители на Халкейс, малко градче в Пелопонес. Околностите му също носили неговото име.
[103] Остров в Сароския залив, южно от о. Егина.
[104] Градът, както и при други случаи, носел името на острова.
[105] Планинска верига, която пресича Коринтския провлак и разделя Мегарида от Коринт.
[106] Жители на малката област Дорида в Средна Гърция, които се откъснали от спускащите се на юг дорийски племена и останали тук.
Спартанците като дорийците, я смятали за своя метрополия.
[107] Малък залив на северния бряг на Коринтския залив, между Локрида и Фокида.
[108] Изсичането на плодните дървета, както и изкореняването на лозята означавало опустошаване на земята за дълги години.

[109] В 465 г. пр. н. е.
[110] Елинска колония в Либия, основана през VII в. пр. н. е. от о. Тера (Херодот, IV, 156—159).
[111] Град в Пелопонес, на южния бряг на Коринтския залив.
[112] През Коринтския залив преплували в Акарнания, Средна Гърция.
[113] Земи в Атика. Елевсина била свързана с т. нар. свещен път с Атика и известна с урежданите там религиозни празненства и мистерии — Елевсински мистерии.
[114] През 445 г. пр. н. е. Нарушен е с избухването на Пелопонеската война, въпреки усилията на гръцките държави да го запазят.
[115] Малък остров или група островчета близо до линията Самос — Милет.
[116] Не е сигурно дали това е самият автор на историята, или е синът на Мелесий, изтъкнат политически противник на Перикъл.
[117] В 440 г. пр. н. е.
[118] 436 г. пр. н. е. Вж. Тукидид, I, 24 сл.
[119] 480 — 432 г. пр. н. е.
[120] Войни с илоти и периеки като тази, описана от Тукидид I, 101.
[121] Обикновено при нужда елинските държави сключвали заеми от светилищата.
[122] От 432 до 431 г. пр. н. е.
[123] Атина, покровителка на града.
[124] 612 г. пр. н. е.
[125] Празнувани вън от града на двадесет и третия ден на месец Антистерион (февруари—март). Оракулът вероятно е сочел този ден.
[126] При евентуална смърт на молител в светилище, то се смятало за осквернено.
[127] Ериниите. Техният храм се намирал по пътя за аеропага под Акропола.
[128] Светотатците били от рода на Алкмеонидите, чийто родоначалник Мегакъл бил тогава архонт. В 510 г. пр. н. е. те се завърнали в Атина и с помощта на спартанския цар Клеомен прогонили синовете на атинския тиранин Пизистрат. В 508 г. пр. н. е. обаче те били отново изгонени от атиняните и Клеомен. Наскоро след това атиняните изгонили Клеомен и върнали Алкмеонидите като водачи на демокрацията.
[129] Майката на Перикъл Агариста била племенница на Мегакъл, син на Алкмеон.
[130] 464 г. пр. н. е.
[131] Изглежда че в персийския двор се водела книга с имената на благодетелите към царя.
[132] Победата на обединените спартански и атински войски в сражението при Платея отстранила персийската опасност от Гърция.
[133] Тайна писмена заповед.
[134] Най-южният нос на Пелопонес и последно разклонение на планината Тайгет. Носът Тенар отговаря на дн. нос Матапан. Единственото антично селище се намирало на източната част на носа. На западната му страна се издигало старинното светилище на бог Посейдон Тенарски, което имало правото да бъде убежище. Тук намирали убежище избягали роби.
[135] Свещено място до храма, където всеки преследван от властта се намирал под защитата на божеството.
[136] Остракизъм е форма на гласуване в нар. събрание чрез глинена плочка (остракон), на която е написано името на обвиняемия, за изгонване на отделни лица от града.
[137] За благодетели (евергети) били обявявани такива граждани на някоя държава (понякога и неелинска), които имали значителни заслуги от материално (икономическо), политическо и културно естество към гражданите на някой елински полис. Самата институция се наричала евергесия и имала немалко значение в международните отношения на гръцкия свят от класическия и елинистическия период.
[138] Вероятно някога Адмет е молил атиняните за помощ или съюз.
[139] Град на Егейско море в Северна Гърция, владян тогава от македонския цар Александър I, баща на Пердика.
[140] Мостовете над Хелеспонта, по които Ксеркс в 480 г. пр. н. е. превел войските си в Европа.
[141] Срв. Тукидид, I, 126_3 и 128.

[143] Земя, посветена на Деметра и Персефона, която представлявала спорна територия между Атина и Мегара.

[144] Става дума за тридесетгодишния мирен договор от 445 г. пр. н. е.

[145] Преселилите се в Атина чужденци гърци. Те се занимавали обикновено със занаяти. Към метеките били причислявани и освободените роби. Те нямали политически права, но плащали данък и участвували във войската, най-често във флотата.

[146] Вж. за това Тукидид, II, 13.

КНИГА ВТОРА

Съдържание: ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 431 Г.: ТИВАНЦИТЕ НАПАДАТ ПЛАТЕЯ (1—6). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ, АТИНЯНИТЕ И ТЕХНИТЕ СЪЮЗНИЦИ СЕ ГОТВЯТ ЗА ВОЙНА (7—8). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПРЕД НАХЛУВАНЕ В АТИКА. РЕЧ НА АРХИДАМ ПРЕД РЪКОВОДИТЕЛИТЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ (10—12). ТАКТИКАТА НА ПЕРИКЪЛ ВЪВ ВОЙНАТА. ЦЯЛОТО НАСЕЛЕНИЕ НА АТИКА СЕ ПРИБИРА В АТИНА. ЕКСКУРС ИЗ ДАЛЕЧНОТО МИНАЛО НА АТИКА (13—17). ПЪРВО НАХЛУВАНЕ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ В АТИКА И ВОЕННИТЕ ИМ ДЕЙСТВИЯ В СТРАНАТА (18—22). АТИНСКА ФЛОТА В ПЕЛОПОНЕСКИ ВОДИ И ИЗТЕГЛЯНЕ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ОТ АТИНА (23). ОТБРАНИТЕЛНИ МЕРКИ НА АТИНЯНИТЕ (24). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНСКАТА ФЛОТА В ПЕЛОПОНЕС И ЛОКРИДА. ДЕЙСТВИЯТА НА АТИНА, СРЕЩУ О-В ЕГИНА. СЛЪНЧЕВО ЗАТЪМНЕНИЕ (25—28). АТИНЯНИТЕ СКЛЮЧВАТ СЪЮЗ СЪС СИТАЛК, ОДРИСКИЯ ЦАР, НАХЛУВАТ В МЕГАРИДА И УКРЕПВАТ О-В АТАЛАНТА (29—32). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 431—430 Г. ПР. Н. Е. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ НА КОРИНТЯНИТЕ (33). ДЪРЖАВНО ПОГРЕБЕНИЕ НА ЗАГИНАЛИТЕ ВЪВ ВОЙНАТА АТИНЯНИ (34—46). ВТОРА ГОДИНА НА ВОЙНАТА (47—70). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 430 Г. ПР. Н. Е. ЧУМА В АТИНА И ВТОРО НАХЛУВАНЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ В АТИКА (47—57). ВОЕННИЯТ ПОХОД НА ХАГНОН И КЛЕОПОМП СРЕЩУ ПОТИДЕЯ И ХАЛКИДЦИТЕ (58). АТИНЯНИТЕ НЕГОДУВАТ СРЕЩУ ПЕРИКЪЛ И ОПРАВДАТЕЛНА РЕЧ НА ПЕРИКЪЛ (59—64). НАЛОЖЕНОТО НАКАЗАНИЕ НА ПЕРИКЪЛ, НЕГОВАТА СМЪРТ И ЗАСЛУГИ (65). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ НАПАДАТ О-В ЗАКИНТ (66). АТИНЯНИТЕ ИЗБИВАТ ЛАКЕДЕМОНСКИТЕ ПРАТЕНИ-

ЦИ (67). ПОХОДЪТ НА АМПРАКИЙЦИТЕ СРЕЩУ АМФИЛОХИЙСКИЯ АРГОС (68). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 430—429 Г. ПР. Н. Е. АТИНСКА ФЛОТА В НАВПАКТ И ПРЕВЗЕМАНЕ НА ПОТИДЕЯ (69—70). ТРЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (71—103). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 429 Г. ПР. Н. Е. ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ НАПАДАТ ПЛАТЕЯ И ОПИТ ЗА ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ГРАДА (71—78). ПОХОДЪТ НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ ХАЛКИДЦИТЕ И БОТИЕЙЦИТЕ (79). АМПРАКИЙЦИ И КОРИНТЯНИ НАПАДАТ АКАРНАНИЯ (80—82). БИТКАТА В КОРИНТСКИЯ ЗАЛИВ МЕЖДУ ПЕЛОПОНЕСКАТА И АТИНСКАТА ФЛОТА (83—92). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 429—428 Г. ПР. Н. Е. ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ РЕШАВАТ ДА НАПАДНАТ ПИРЕЯ, НО ОПУСТОШАВАТ САМО ОСТРОВ САЛАМИН (93—94). ПОХОД НА СИАТАЛК В МАКЕДОНИЯ. ОБШИРЕН ЕКСКУРС ВЪРХУ ОБРАЗУВАНЕТО НА ОДРИСКАТА ДЪРЖАВА, ЕТНОГРАФСКО СЪСТОЯНИЕ И ОБИЧАИ (95—101). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ НА ФОРМИОН В АКАРНАНИЯ. ОТКЛОНЕНИЕ НА АВТОРА ОТ ИСТОРИЧЕСКОТО ИЗЛОЖЕНИЕ С ВМЪКВАНЕ НА ЛЕГЕНДАТА ЗА АЛКМЕОН. ФОРМИОН СЕ ПРИБИРА С ФЛОТАТА В АТИНА (102—103).

В същност войната между атиняните и пелопонесците с участието на съюзниците и на двете страни започва от момента, когато вече двете страни не влизали във връзка помежду си без пратеници и когато, започвайки веднъж войната, те продължили да я водят непрекъснато. Всички събития са описани поред, както те са ставали по лета и зими.[1]

Тридесетгодишният мирен договор, сключен след превземането на Евбея[2], траял само четиринадесет години. На петнадесетата година по време на четиридесет и осмата година от жречеството на Хрисид в Аргос, когато ефор в Спарта бил Ейесий, и четири месеца преди края на управлението на архонта Питодор в Атина и на шестия месец след сражението при Потидея, в началото на пролетта[3] малко повече от триста беотийци, предвождани от беотарсите[4] Питангел, син на Филид, и Диемпор, син на Онеторид, нахлули с оръжие в ръка по време на първия сън в беотийския град Потидея, който бил в съюз с атиняните. Поканили ги и им отворили портите на града някой си Навклеид и другарите му, които искали да вземат властта в свои ръце, да избият тия от гражданите, които им били противници, и да спечелят града за тиванците. Те извършили това с помощта на извънредно влиятелния тивански гражданин Евримах, син на Леонтиад. Тиванците предвиждали, че ще има война и искали предварително да завладеят Платея[5], която била винаги против тях, и то още в мирно време, преди да е започнала открито войната. Тиванците влезли лесно в града, защото в него нямало охрана. Те се разположили с оръжието си на градския площад и не се съгласили с тези, които ги пуснали в града, да се заемат веднага с работата и да нападнат къщите на техните противници. Беотийците, напротив, решили да се обърнат към гражданите с примирителни предложения и да склонят града да сключи с тях споразумение и приятелство. Глашатаят обявил, че всеки, който желае да стане техен съюзник, нека съгласно с традициите на всички беотийци да застане с оръжието си до тях. Така те смятали, че ще им бъде по-лесно да привлекат града на своя страна.

Когато платейците разбрали, че тиванците са вътре в града и че са го завладели внезапно, те се изплашили и понеже смятали, че в града са нахлули много повече — защото те не могли да ги видят в нощта, — се съгласили на споразумение, приели условията и запазили спокойствие, още повече, че тиванците не се отнасяли враждебно към никого. Докато водили обаче преговорите, платейците разбрали, че тиванците не са толкова много и че ако ги нападнат, лесно ще вземат връх над тях. Работата била там, че по-голямата част от платейците не искали да отпаднат от атиняните. И така те решили да ги нападнат. Започнали да се събират на съвещания и за да не бъдат забелязвани, като се движели по улиците, те разрушавали междинните стени между отделните къщи, оставяли по улиците незапрегнати коли, за да им служат вместо барикади, и приготвяли всичко, каквото им се струвало, че ще е необходимо при тогавашното положение. Когато всичко, каквото могло да се направи, било вече готово, платейците, възползувайки се от нощта, излезли на разсъмване от домовете си, за да не нападнат неприятеля на дневна светлина, когато той ще бъде по-смел и ще се окаже в еднакво положение с тях. В тъмното тиванците щели да ги изплашат повече, защото не познавали разположението на техния град. Платейците веднага нападнали и бързо влезли в ръкопашен бой.

Когато тиванците разбрали, че са изиграни, те сгъстили своите редици и там, където платейците атакували, те отблъсвали техните нападения. Така те два или три пъти ги отблъсвали, но когато платейците се нахвърлили върху тях с голяма врява и шум, подкрепяни от жените и робите от къщите, които надавали викове и ревове, като ги обсипвали с камъни и керемиди — при това през цялата нощ валял проливен дъжд, — тиванците се изплашили, обърнали гръб и хукнали да бягат из града. Повечето от тях се объркали, бягали в тъмнината и из калта и не знаели къде могат да се укрият — всичко това ставало в края на месеца[6]; преследвачите им, които познавали улиците, не им позволили да се изплъзнат и избили мнозина от тях. На всичко отгоре един платеец затворил градската порта, през която тиванците били влезли и която единствена била отворена, като вмъкнал в напречната греда дръжката на копието си вместо обичайното клинче. Така и оттук нямало вече изход. Преследвани из града, някои тиванци се покатерили на крепостните стени и оттук скачали навън, като повечето от тях загинали. Други незабелязано се измъкнали през една порта, която не била охранявана, като прерязали клина на ключалката с брадва, която им дала една жена; но те не били много, защото скоро и това било забелязано. Трети пък се пръснали и загинали на различни места в града. Най-голямата част от тях, и то тъкмо тия, които били най-добре сгрупирани, по-

паднали в някаква голяма сграда, която била долепена до крепостната стена и чиято врата случайно била отворена. Тиванците помислили, че вратата на сградата е градската порта и че сигурно оттук е изходът за навън. Когато платейците видели, че тиванците са хванати в клопка, те започнали да се съвещават дали да ги изгорят, както са на място, като подпалят сградата, или да постъпят другояче. Накрая и тия тиванци, и всички други, които били оцелели и се лутали из града, решили да се предадат с оръжието си на платейците, а те да разполагат с тях, както намерят за добре. Такава била участта на тиванците в Платея.

Останалите тиванци, които трябвало още същата нощ да се явят с цялата си войска, в случай че влезлите в града претърпят неуспех, получили по пътя известие за станалото и побързали да се притекат на помощ. Платея отстои от Тива на седемдесет стадии[7]. Но падналият през нощта дъжд попречил на тиванците да се движат бързо: реката Асоп[8] била придошла и преминаването ѝ не било лесно. Като се движели напред в дъжда и едва преминали през реката, те пристигнали късно, когато вече едни от войниците били избити, а живите — пленени. Когато тиванците узнали за станалото, те замислили да нападнат платейците, които се намирали вън от града — по нивите имало хора и имущество, тъй като бедата се случила в мирно време, неочаквана. Те искали да задържат тия, които хванат като заложници срещу своите хора в града, в случай, разбира се, че някои били останали все още живи. Такива били намеренията на тиванците. Докато обаче те се съвещавали, платейците, подозирайки, че може да се случи нещо подобно, и страхувайки се за тия, които били вън от града, изпратили при тиванците един вестител, като им казали, че със своя опит да завладеят техния град, когато помежду им бил налице редовен мирен договор, те били действували в разрез със свещените закони; а сега по отношение на онова, което се намирало вън от града, те ги предупреждавали да не му нанасят никакви щети. В противен случай платейците твърдели, че ще избият войниците, които се намирали в плен у тях, а в случай че тиванците се оттеглят от земите им, щели да им ги върнат обратно. Така предават тези неща тиванците и уверяват, че платейците били положили пред тях клетва. Платейците обаче твърдят, че не били обещавали да им върнат хората веднага, а едва след като започнат преговори и стигнат до някакво споразумение, и че не били полагали клетва. Както и да е, тиванците, без да причинят никакви щети, се оттеглили от територията на Платея, а платейците, след като прибрали бързо всичко от полето, избили веднага пленниците, а те били сто и осемдесет души на брой. Между тях се намирал и Евримах, с когото в началото водили преговори платейските изменници.

След това платейците изпратили в Атина вестител и предали по споразумение на тиванците телата на техните убити. А в самия град те уредили работите така, както им се струвало, че се налагало от положението. Атиняните, които още в самото начало били информирани за събитията в Платея, арестували незабавно всички беотийци, които се намирали в Атика, и изпратили вестител в Платея с молба да им каже да не прилагат никакви сурови мерки спрямо пленените тиванци, преди самите те да са разгледали техния случай. В същност атиняните още не били уведомени за смъртта на пленниците. Първият вестител бил тръгнал от Платея в момента, в който там навлизали тиванците, а вторият — непосредствено след тяхното поражение и пленяване. Така атиняните, без да бъдат в течение на събитията, изпратили своето послание; при пристигането си вестителят заварил тиванските пленници вече екзекутирани. Впоследствие атиняните, като предприели експедиция в Платея, занесли там хранителни припаси, оставили там гарнизон и евакуирали най-немощните с жените и децата.

След събитията в Платея и очевидното нарушение на мирния договор атиняните започнали да се готвят за война. Подготовка за война се извършвала също и от страна на лакедемонците и техните съюзници. Те възнамерявали да изпратят пратеничества при персийския цар, както и в други варварски страни, откъдето и едните, и другите се надявали, че ще могат да извлекат някакви полезни ресурси. Те привличали за съюзници и всички държави, които се намирали вън от сферата на тяхното могъщество. Що се отнася до лакедемонците, за да увеличат корабите, с които разполагали на място, наредили на полисите в Италия и Сицилия, които били на тяхна страна, да приготвят съответно на големината си още кораби, така че общият им брой да достигне общо петстотин. Наредили им също да държат готова една определена сума, но да запазят спокойствие и докато не се подготви всичко, да приемат в пристанищата си само по един атински кораб[10]. Атиняните пък от своя страна, като контролирали положението в своя съюз, заедно с това изпращали и пратеници предимно в места, разположени около Пелопонес: в Керкира, Кефалония, в Акарнания и Закинт, защото те схващали, че ако в тези земи те имат солидни приятелски връзки, техните въоръжени сили щели да могат да оперират по цялата обиколка на Пелопонес.

С една реч, в проектите и на двете страни нямало нищо, което да е замислено в скромни размери, а те, както е понятно, действували извънредно енергично, защото в началото всеки се залавя ревностно за работа, а при това и в Пелопонес, и в Атина по това време имало многобройна младеж, която поради своята неопитност гореяла от желание да воюва.

От трепет била обзета и цяла останала Елада, защото във война влизали главните държави. Много слухове се разпространявали и много неща предсказвали гадателите както между тия, които се готвели да воюват, така и в другите държави. Освен това малко преди тия събития Делос бил разтърсен от земетресение, каквото по-рано, откакто елините помнят, никога не било ставало. Хората говорели и мислели, че това е предзнаменование за бъдещите събития. Навсякъде разпитвали дали някъде другаде не се е случило нещо подобно. Симпатиите на хората клонели недвусмислено на страната на лакедемонците, особено когато те заявили, че освобождават Елада. Всички, и отделният човек и полисите, напрягали сили да им помагат, доколкото могли и на думи, и на дело. И всеки смятал, че ако той лично не участвува в това дело, то ще бъде компрометирано. Толкова мощен бил гневът на повечето елини срещу атиняните; едни се гневели срещу тях, защото желаели да се освободят от тяхната власт, а други — от страх да не бъдат покорени.

С такава подготовка и такова настроение те започнали войната. И ето кои държави имали за съюзници едната и другата страна в момента, когато влезли във войната. Съюзници на лакедемонците били всички пелопонесци отсам Истма (Коринтския провлак) освен аргосците и ахейците. Те се намирали в приятелски отношения и с едната, и с другата от воюващите страни. От ахейците само жителите на Пелене воювали на страната на лакедемонците още от самото начало, а другите взели участие във войната по-късно. Вън от Пелопонес техни съюзници били мегарците, беотийците, локрийците, фокидците, ампракийците, левкадците и анакторийците. От тях флотски единици предоставяли коринтяните, мегарците, сикионците, пеленците, елейците, ампракийците и левкадците; конница — беотийците, фокидците и локрийците, а останалите държави — пехота. Такъв бил съюзът на лакедемонците. В съюза на атиняните влизали хиосците, лесбосците, платейците, месенците, които живеели в Навпакт[11], повечето от акарнанците, керкирците, закинтийците и други държави, които плащали данък и били разположени в обширни райони: крайморската част на Кария, съседните на карийците дорийци, Йония, Хелеспонт, крайбрежието на Тракия, всички острови на изток между Пелопонес и Крит[12] освен Мелос и Тера. От тях флотски единици предоставяли хиосците, лесбосците и керкирците, а другите държави — пехота и пари. Такъв бил съставът на съюзниците на двете страни и с такива ресурси разполагали те за война.

Непосредствено след събитията в Платея лакедемонците разпратили съобщение до всички членове на съюза в Пелопонес и вън от него да мобилизират войските си и да ги снабдят с припасите, необходими за поход в чужбина, тъй като

възнамерявали да нахлуят в Атика. Когато отделните държави били вече готови, на уговорената дата обединили силите си на Истма (Коринтския провлак) по две трети от контингентите на всяка държава. А когато цялата войска се събрала, царят на лакедемонците Архидам, който командувал този поход, свикал стратезите на всички държави, висшите длъжностни лица, както и най-влиятелните хора, и се обърнал към тях с приблизително следните насърчителни съвети:

„Пелопонесци и съюзници, нашите бащи са извършили вече и преди нас в самия Пелопонес, и вън от него много военни походи и на по-старите от нас не липсва военен опит. Все пак ние никога досега не сме тръгвали на война с по-голяма войска от тая. Сега обаче ние потегляме на поход срещу една необикновено силна държава, но и нашите бойни сили са необикновено многобройни и качествени. Затова наш дълг е да не се покажем нито по-малко доблестни от нашите бащи, нито по-долу от собствената си слава. Цяла Елада е обзета от трепет вследствие този наш поход, следи го с напрегнато внимание и от омраза към атиняните ни съчувствува, като желае ние да постигнем това, което сме замислили. Ако и на някого да се струва, че ние тръгваме с голяма войска и че е напълно сигурно, че неприятелите няма да излязат насреща ни в открит бой, това не е достатъчно основание да бъдем по-малко грижливи и бдителни по отношение на своята подготовка. Напротив, всеки командир и воин от отделните градове трябва да очаква винаги, че ще се натъкне на някаква опасност. Във време на война царува несигурност и в много случаи военните действия пламват бързо и устремно, предизвикани от възбуденото състояние на бойците. И често пъти една малобройна, но предпазливо действуваща войска, е отблъсвала един по-многоброен неприятел, когато той се е оказвал неподготвен за бой от нехайство. В неприятелска страна трябва да се сражаваш, като носиш в сърцето си увереността, че си по-силен, но след като наистина си се подготвил грижливо. Така ще можем да притежаваме най-голямо мъжество, за да атакуваме противника и най-голяма сигурност срещу всяко начинание от негова страна. А ние в случая не потегляме срещу такава държава, която е неспособна да се отбранява. Напротив, тя е отлично подготвена и ние трябва да сме напълно уверени, че атиняните ще влязат с нас в бой, макар че засега, докато не сме на тяхна територия, те още не са се раздвижили. Това ще стане обаче, когато ни видят на своя територия, че опустошаваме тяхната земя и грабим техните имущества. Понеже действително всички хора се разгневяват, когато виждат нещата с очите си и се убедят, че са жертва на необичайно за тях третиране. И когато човек се вслушва по-малко в разума, той се втурва с най-голям устрем в боя. А пък за атиняните е нормално да се държат по тоя начин, защото те пре-

дявяват претенцията да властвуват над другите и по-скоро те да нападат и опустошават, отколкото да гледат, че техните земи са подложени на такова третиране. Ето защо не забравяйте с колко могъща държава ние ще трябва да се справяме. Мислете и за цената на славата, която вие ще си създадете за вашите деца и за себе си, в един или друг смисъл, според изхода от нашите начинания. Следвайте там, където ви водят, като всякога поставяте дисциплината и бдителността над всичко друго и като изпълнявате съвсем точно получените заповеди. Понеже няма нищо по-възвишено и по-сигурно от това, когато множество хора се проявят като подчинени на една единствена дисциплина."

След като произнесъл това слово и разпуснал събранието, Архидам най-напред изпратил в Атина спартанеца Мелесип, син на Диакрит, да разбере дали атиняните сега не ще се покажат по-сговорчиви, когато виждат, че войските са вече на път. Атиняните обаче не го допуснали нито в града, нито в народното събрание, защото от по-рано било надделяло предложението на Перикъл да не се приема нито глашатай, нито пратеничество от страна на лакедемонците, щом те са потеглили на поход. И така те върнали пратеника обратно, преди да го изслушат, и му заповядали да бъде още същия ден вън от пределите на тяхната територия и в бъдеще, ако лакедемонците искат нещо, те трябва да изпращат пратеници, но след като приберат войските си на своя територия. Заедно с Мелесип те изпратили хора, които да го съпровождат, за да не би да влезе във връзка с някого. Когато стигнал границата и се готвел да се раздели със съпровождащите го, той казал само: „Този ден ще ознаменува началото на големи бедствия за елините" и си заминал. След като се завърнал в лагера и Архидам узнал, че атиняните не са съгласни да направят никакви отстъпки, той вдигнал войската и започнал да се придвижва към техните земи. Беотийците изпратили своя контингент от пехота и конница, който да участвува в похода заедно с пелопонесците, а с останалите си войски нахлули на платейска територия и започнали да опустошават страната.

По това време, когато войските на пелопонесците се концентрирали още на Истма, или пък били на път, преди да са нахлули още в Атика, Перикъл, синът на Ксантип, един от десетте стратези[13] в Атина, виждал, че нахлуването е предстоящо. Понеже Перикъл се опасявал, че Архидам, който му бил близък по силата на гостоприемството[14], ще остави, без да опустоши, неговите собствени полски имоти, било по своя инициатива от желание да му услужи, било по внушение на лакедемонците, за да събуди подозрения у съгражданите му срещу него, така както заради него било направено предложението да извърши очищение на светотатството[15], той предварително заявил в народното събрание, че Архидам действи-

телно му бил приятел въз основа на гостоприемство[16], но че тази връзка нямало да бъде във вреда на държавата и че ако неприятелите не опустошат неговите полски имоти и постройки, както на другите граждани, той ще ги изостави и те ще принадлежат на държавата и че от това не може да възникне някакво подозрение срещу него По същия случай, говорейки по настоящото положение, Перикъл добавил същите съвети, както и по-рано: да се готвят за война, да приберат от полето цялото си имущество и да не влизат в сражение, а да се затворят в града и да го охраняват, да подготвят своята флота, в която била силата им, на бойна нога и да държат в подчинение своите съюзници, защото, им напомнил той, тяхната сила почива на паричните постъпления от съюзниците и че във време на война успехът зависи съществено от разума и от финансовите средства. Той подканвал атиняните към смелост, защото в тяхната държава постъпват ежегодно като парична вноска от съюзниците обикновено по шестстотин таланта[17], без да се смятат другите приходи[18]. Освен това на Акропола се пазели по това време насечени сребърни монети за шест хиляди таланта; максималният размер на тази парична сума достигал девет хиляди и седемстотин таланта, но от тях било изразходвано за Пропилеите[19] на Акропола, за други постройки и за войната срещу Потидея[20]. Освен тази сума, казвал Перикъл, че имали насечени в монети злато и сребро във вид на дарове от частни лица и държави всевъзможни съдове, които се употребявали при шествия и състезания, и плячката от персите, и всичко друго, което правело не по-малко от петстотин таланта. Освен това той добавил още и паричните средства на другите храмове, които не били без значение и които те също ще могат да използуват и дори и златните одежди от статуята на самата богиня[21], ако всички източници бъдат изчерпани. И Перикъл уточнил, че статуята на богинята имала върху себе си чисто злато на тегло четиридесет таланта[22] и че то могло изцяло да се сваля. Той обаче предупредил, че ако тези средства бъдат използувани за спасението на държавата, те трябва след това да бъдат възстановени напълно. Така Перикъл ги окуражавал по отношение на паричните средства. Той им напомнил също, че те имат тринадесет хиляди хоплити, без да се броят тия в гарнизоните и без шестнадесетте хиляди воини, разположени по крепостните стени. Такъв бил броят на воините, които охранявали града, когато в началото неприятелите нахлули в страната, и тая войска се състояла от най-старите и най-младите граждани и дори от метеките[23], които служели като хоплити, защото крепостната стена от Фалерон до околовръстната стена на града била дълга тридесет и пет стадии, а тая част от самата околовръстна крепостна стена, която се охранявала, била дълга четиридесет и три стадии; частта пък, която се намирала

между Дългите стени, водещи за Пирея и за Фалерон, била без охрана. Също така Дългите стени до Пирея били четиридесет стадии и от тях била охранявана само външната[24]. Цялата околовръстна крепостна стена на Пирея заедно с Мунихия[25] била дълга шестдесет стадии и от нея била охранявана половината. Перикъл обърнал внимание и на това, че те разполагат с хиляда и двеста конника заедно с конни стрелци, хиляда и петстотин стрелци и триста годни за плаване триери. Такива били наистина без преувеличение ресурсите на атиняните във всяка една от споменатите сфери, когато се очаквало първото нахлуване на пелопонесците и когато атиняните започвали войната. Перикъл им привел и още много други аргументи, каквито имал обичай да употребява пред тях, за да им докаже, че ще победят във войната.

След като изслушали Перикъл, атиняните били убедени от неговите доводи. Те довели до полята децата и жените и докарали цялото си имущество, което употребявали в своите стопанства и дори дървените части от къщите, които разрушили. Дребния и впрегатен добитък те прехвърлили на Евбея и по разположените наблизо острови. Това масово преселване било тежко за атиняните, защото повечето от тях били свикнали да живеят постоянно в своите полски имения.

Повече от всички останали елини атиняните били свикнали на този начин на живот, и то още от най-далечна древност. По времето на Кекроп[26] и на първите царе до Тезей[27] населението на Атика живеело в отделни малки селища (общини) с градски облик, които имали свои притани[28] и свои архонти[29]. И когато нямало от какво да се страхуват, те не се събирали при царя[30], за да вземат решения съвместно с него, а някои даже воювали помежду си, като например елевсинците[31] начело с Евмолп[32] против Ерехтей[33]. След това станал цар Тезей, който съчетавал силата с разума. Той съумял посредством всевъзможни мероприятия да организира областта, като премахнал съветите и магистратите на другите градове, за да образува сегашния град, учредил един-единствен съвет (булевтерион) и един-единствен пританей (пританейон)[34], като по този начин обединил всичко в Атика. Той заставил всички да обработват, както и по-рано, земите си поотделно, но да имат само един град. Също така вследствие на вноските, както всички правели оттогава насетне, градът бил станал голям, когато Тезей го предал на своите приемници. Вследствие на тези събития атиняните устройват и до ден днешен всенароден празник, наречен синойкии[35], или, с други думи, празник на заселването и прегрупирането в чест на богиня Атина. По-рано градът се състоял от сегашния Акропол[36] заедно с онази част от местността, разположена в неговото подножие, гледаща главно на юг. Доказателство за това е следното обстоятелство: на самия Акропол има светилища, освен на Ати-

на и на други божества, а храмове вън от Акропола се намират именно в тази част на града. Така тук е храмът на Зевс Олимпийски, Питионът, сетне храмовете на Гея (Земята) и на Дионис в Лимни, т. е. в Блатата[37], в чест на когото се устройват най-старите Дионисии на дванадесететия ден на месец антестерион[38], празник, който и досега спазват йонийците преселници от Атина. В тая местност се издигат и други старинни храмове. Освен това при особено тържествени случаи някогашните граждани са използували този извор, който сега, както е устроен от тираните, се нарича Енеа Круной (т. е. „Девет чучура"), а в древността, когато изворът течал открито, носел името Калироя[39]. Този извор се намира също близо до Акропола. И досега още по стар обичай при сватба или други свещени ритуали е прието да се взема вода от тази чешма. Поради това, че именно там се намирал старият град, атиняните и досега наричат Акропола „града".

Така атиняните живеели дълго време разпръснати из Атика в автономни общини и повечето от тях дори и след като се слели, по навик все още както в старо време, пък и по-късно, чак до навечерието на сегашната война, се раждали и си живеели в своите жилища на полето. Затова за тях не било лесно да се преселват заедно със семействата си, още повече, че току-що били възстановили своите имущества след Гръко-персийските войни. С нежелание и мъка атиняните напускали жилищата и светилищата си, които винаги били техни още от времето на тяхната старинна политическа организация, която се предавала от баща на син. На тях им предстояло да променят своя начин на живот и за всекиго това било равносилно с напускане на своя град.

След това обаче, когато те се озовали в града, малцина от тях могли да разчитат на жилища или да намерят подслон у приятели или роднини. Повечето от тях се установили на празните места в града и във всички храмове на боговете и героите, освен на Акропола, в храма на елевсинската Деметра и в тия, които били здраво затворени. Поради нуждите на момента заселен бил дори така наречения Пеларгик (Пеларгикон)[40], разположен под Акропола, на който под заплахата на проклятие било забранено да се живее. Заселването му се забранявало и от заключителната формулировка на едно питийско предсказание, което гласяло: „По-добре е Пеларгикът да си остане пуст". Мен ми се струва, че предсказанието се е сбъднало в обратен смисъл, защото нещастията се струпаха върху града не поради незаконното заселване на това място, а поради войната, която наложи нуждата от заселване. Оракулът не споменава войната, но той е предвиждал, че мястото ще бъде заселено не от добро. Много хора се настанили в кулите на крепостните стени и кой където можал. Градът не бил в състояние да побере всички, които се струпали, и

по-късно пришелците разделили помежду си и заселили Дългите стени и голяма част от Пирея. В същото време атиняните се готвели за войната, като набирали съюзници и стъкмили сто кораба за поход по море срещу Пелопонес. В такова положение се намирали приготовленията на атиняните.

В това време пелопонеската войска, придвижвайки се напред, стигнала до Атика, най-напред при Ойное, откъдето смятали да нахлуят. Тук те се разположили на лагер и се приготвили да атакуват укрепителните съоръжения, като си послужили както с обсадни машини, така и с други способи. А Ойное била изградена като укрепен пункт на границата между Атика и Беотия и атиняните, в случай на война, винаги я използували като опорен пункт. И така пелопонесците започнали да подготвят нападението, но напразно губели времето си пред града. Не малко обвинения за това си навлякъл Архидам, защото изглеждало, че той започнал войната с нежелание и че е приятелски настроен към атиняните, като препоръчвал да не се воюва много ревностно. Чакането на Истма (Коринтския провлак), след като войската се била вече събрала, бавенето по пътя и най-вече стоенето пред Ойное предизвикали подозрения срещу него. В това време атиняните се прибрали в града с имуществата си и ако не била бавността на Архидам, пелопонесците се надявали, че като извършат бързо нападение, ще могат да плячкосат всичко още докато се намира вън от града. Войската негодувала силно срещу него заради забавянето, а той, както се разправя, очаквал, че атиняните ще отстъпят, докато земята им все още е непокътната и ще се подвоумят да допуснат нейното опустошаване.

Лакедемонците нападнали Ойное, но не могли да го превземат, ако и да опитали всички средства, а и атиняните не изпращали никакъв вестител. Тогава на осемнадесетия ден от събитията в Платея, именно от нахлуването на тиванците в града, пелопонесците навлезли в Атика[41] посред лято, когато житото вече зреело. Предвождал ги Архидам, син на Зевксидам, царят на лакедемонците. Те се разположили на лагер и започнали да опустошават Елевсина и Триасийското поле и при така наречената местност Рейти[42] обърнали в бягство един отряд атинска конница. След това те продължили през Кропия[43], като имали на дясната си страна планината Егалей, докато най-после стигнали до Ахарна, най-голямото от онези селища в Атика, които се наричали деми[44]. Тук те се спрели, разположили се на стан и оставайки продължително, извършвали опустошения.

Разказва се, че Архидам стоял при Ахарна с готова за бой войска, но и при това нахлуване в началото не се спуснал в равнината, като имал наум следните съображения: според неговите предвиждания той смятал, че може би атиняните, които разполагали с многобройна младеж и тя била подгот-

вена за война много по-добре от когато и да било, ще нападнат първи и няма да допуснат земята им да се опустошава. Когато обаче атиняните не излезли насреща му нито в Елевсина, нито на Триасийското поле, тогава Архидам се разположил на лагер при Ахарна с цел да опита, дали и сега те няма да излязат насреща му. От една страна, мястото му се сторило много удобно за стан, а, от друга страна, смятал, че ахарняните, които представлявали голяма част от населението на Атина — те давали във войската три хиляди хоплити — няма да допуснат имота им да се унищожава, а ще подтикнат и всички други граждани да се бият устремно. Ако атиняните и при това нахлуване не излязат срещу пелопонесците, то тогава Архидам щял да може да опустошава равнината по-спокойно и да се приближи до самия град, защото смятал, че след опустошаването на собствените им земи ахарняните нямало да се излагат на опасност със същата готовност заради чужда земя и че в техните души щели да се появят разногласия. С такива именно намерения Архидам държал окупирани околностите на Ахарна.

Докато войската се намирала в Елевсина и на Триасийското поле, атиняните все още имали някаква надежда, че противникът няма да се придвижи още по-близо. Те си спомняли за лакедемонския цар Плейстоанакт, сина на Павсаний, който четиридесет години преди тази война, ако и да бил нахлул в Атика до Елевсина и Триасийското поле, не продължил по-нататък, а се върнал обратно. Заради тази си постъпка той бил изгонен от Спарта, тъй като спартанците сметнали, че Плейстоанакт се бил съгласил срещу подкуп на това оттегляне. Сега обаче, когато атиняните видяли неприятелската войска при Ахарна, на шестдесет стадии от града, те не били повече в състояние да се овладеят: техните земи били опустошавани пред очите им, нещо което по-младите още не били виждали, а по-старите видяли само по време на Гръко-персийските войни. Това обаче им се струвало недопустимо и мнозина, но особено младежта, смятали, че трябва да се потегли срещу противника, а не да му се предоставя свобода на действие. Те се разделили на групи и по време на техните събирания ставали оживени спорове: едни настоявали да влязат в бой, но известен брой от тях се противопоставяли на това. Прорицатели правели всевъзможни предсказания, които всички слушали жадно. Ахарняните, които смятали, че представляват значителна част от атиняните, настоявали най-много да се извърши излаз, защото по това време била подложена на опустошения тъкмо тяхната земя. Градът бил обзет от силно вълнение. Всички негодували срещу Перикъл. Те не си спомняли за това, което той по-рано ги съветвал, а злословили, че уж е стратег, а не предприема излаз и смятали, че той е виновен за всичките им страдания.

Перикъл виждал, че гражданите негодуват срещу настоящото си положение, но смятал, че те не разсъждават правилно. Той бил убеден, че решението му да не предприема излаз е правилно и затова не свикал народното събрание, нито пък някакви други съвещания, за да не би гражданите, под влияние на своя гняв, а не на здравия разум, по време на тези събрания да вземат погрешно решение. Перикъл се грижел за охраната на града и поддържал в него колкото е възможно по-голямо спокойствие. Въпреки това той изпращал непрекъснато конници със задача да пречат на изпращаните напред части на неприятелската войска да нападат и опустошават земите близо до града. Край Фригия[45] станала кратка схватка между отряд атински конници, като заедно с тях участвували и тесалийци, с беотийски конници. В битката по-скоро атиняните и тесалийците се държали добре дотогава, докато на помощ на беотийците не се били притекли хоплити. Тогава атиняните отстъпили в бягство, като от тесалийците и атиняните имало неколцина убити. Все пак те още същия ден прибрали без специално споразумение своите убити, а пелопонесците издигнали на другия ден трофей. Тези подкрепления били изпратени от тесалийците на атиняните по силата на техния отдавнашен съюзен договор. Така в Атина пристигнали хора от Лариса, от Фарсала, от Пирасия, от Кранон, от Пираз, от Гиртоне и от Фере; командували ги различни военачалници: от Лариса Полимед и Аристоной, които били изпратени от двете противоположни политически групировки в този град, а от Фарсала — Менон. Командири по градове имали и другите тесалийци.

Тъй като атиняните не излизали на бой, лакедемонците се вдигнали от Ахарна и започнали да опустошават някои други земи, разположени между планините Парнет и Брилес. Пелопонесците се намирали още в Атика, когато атиняните изпратили във водите край Пелопонес сто кораба, именно тия, които били екипирани с хиляда хоплити и четиристотин стрелци. Командували ги Каркин, син на Ксенотим, Протей, син на Епикъл, и Сократ, син на Антиген. С тези бойни сили атиняните вдигнали котва и започнали своята експедиция по море. Пелопонесците пък стояли в Атика, докато имали хранителни припаси[46], а след това се оттеглили през Беотия, но не по същия път, по който нахлули. Минавайки край Ороп[47], те опустошили така наречената Гранска област, обитавана от оропците, които били атински поданици. Стигайки в Пелопонес, войската се разотишла по своите градове.

След като пелопонесците се изтеглили, атиняните поставили стражеви постове по суша и по море, тъй както възнамерявали да правят това, докато трае войната. Освен това те решили да отделят от парите, които се пазели на Акропола, хиляда таланта, да ги сложат настрана и да не ги изразход-

ват, а да воюват с останалите пари. А ако някой предложи или гласува тези пари да се използуват за някаква друга цел, а не в случай че неприятел нападне с флота града и е необходимо той да бъде отбраняван, той да бъде наказан със смърт. Едновременно с паричните суми, които заделили, те подбирали всяка година по сто от най-добрите триери и триерарси за тях, заедно със съответната парична сума; те не трябвало да използуват тези кораби за нищо друго, освен за посрещане на същата опасност, ако стане нужда.

В същото време атиняните от стоте кораба, придружени от керкирците, които се присъединили към тях с петдесет кораба, и от някои други от тамошните си съюзници, като се движили край бреговете на Пелопонес, нанасяли различни щети. Между другото те извършили десант при Метона в Лакония и нападнали крепостта, която била слаба и оголена откъм защитници. Случило се така обаче, че тъкмо тогава тези области се охранявали от Брасид, син на Телид, спартанец, който, като узнал за нападението, побързал да се притече на помощ на метонците със сто хоплити. Преминавайки бегом през разположението на атиняните, които се били пръснали из местността и били съсредоточили своето внимание само върху крепостта, той се втурнал в Метона. При този свой набег Брасид изгубил неколцина от своите хора, но спасил града. За този смел подвиг той пръв в тази война получил похвала в Спарта. След като атиняните вдигнали котва, те се движили покрай брега и спрели във Фейя, град в Елида, като в течение на два дена опустошавали територията на града. Те дали победоносно сражение на един отбран отряд, състоящ се от триста бойци, който бил изпратен на помощ от Елидската низина и от елейците от околността. Връхлетени от избухналата силна буря на един бряг без пристанище, много от атинските войници се качили на корабите си, обходили носа, наречен „Ихтис", т. е. „Риба", и спряли в залива край Фейя. А в това време месенците[48] и някои други, които не могли да се качат на корабите, като се движили по суша, завзели Фейя. По-късно корабите, като извършили обиколка, ги взели отново на своя борд и като напуснали Фейя, се отправили отново към открито море, понеже многобройна елейска войска се била притекла тогава на помощ. След това атиняните, като плавали по протежение на брега, се отправили към други места, които те опустошили.

По това време атиняните изпратили тридесет кораба към бреговете на Локрида[49], които същевременно трябвало да наблюдават в Евбея. Командувал ги Клеопомп, син на Клейний. Той извършил десант и опустошил някои от крайбрежните местности, завладял Тронион[50], като взел от тук заложници, и при Алопа[51] дал на локрийците, които се били притекли на помощ, победоносно сражение.

През това същото лято атиняните изселили егинците заедно с жените и децата им, обвинявайки ги, че те били главните виновници за войната[52]. Освен това атиняните мислели, че за тях ще бъде по-сигурно, ако на Егина, разположена недалеч от Пелопонес, бъдат настанени техни колонисти. Наскоро след това те изпратили на острова заселници. На прокудените егинци лакедемонците дали възможност да се заселят в Тирея, като им заделили и земя за обработване, от една страна, поради омразата си към атиняните, а, от друга страна, поради услугите, които егинците им направили по време на земетресението и въстанието на илотите[53]. Тирейската област е на границата между Арголида и Лакония и се простира до морето. Едни от егинците се заселили тук, а други се разпръснали из останалите земи на Елада.

През това лято в началото на новолунието[54], защото изглежда, че това може да стане само тогава, слънцето след пладне се затъмнило, добило формата на полумесец, като се появили и някои звезди, а след това добило отново нормалната си форма.

Пак през същото лято атиняните направили свой проксен[55] Нимфодор, син на Питей от Абдера, който бил женен за сестрата на Ситалк и имал силно влияние над него. Преди това атиняните го смятали за свой неприятел, а сега го поканили в Атина, защото искали да си осигурят съюза на тракийския цар Ситалк, сина на Терес. Този Терес, бащата на Ситалк, пръв създал обширното царство на одрисите[56], простиращо се върху по-голямата част от Тракия, но и значителна част от траките са независими. Този Терес няма нищо общо с Терей[57], който имал за жена Прокна, дъщеря на атинянина Пандион[58], и двамата не били родом от една и съща област на Тракия. Така Терей живеел в Давлида, земята, която сега се нарича Фокида, а тогава била населена с траки. В тая именно земя жените извършили злодеянието с Итис. В легендата за славея у много поети[59] птицата се нарича давлийска. Вероятно и Пандион с оглед на взаимна изгода е уредил брака на дъщеря си по-скоро с този фокиец, отколкото с одрисите, стоящи на много дни път. А що се отнася до Терес, той дори нямал същото име и бил първият могъщ цар на одрисите. Именно неговият син Ситалк атиняните спечелили за съюзник, желаейки с негова помощ да завземат градовете по крайбрежието на Тракия и да разчистят сметките си с Пердика. Нимфодор дошъл в Атина, уредил сключването на съюза със Ситалк и накарал атиняните да дадат на Садок, сина на Ситалк, права на атински гражданин. Той обещал да сложи край на войната по крайбрежието на Тракия и да убеди Ситалк да изпрати в помощ на атиняните тракийска войска от конница и пелтасти[60]. Нимфодор постигнал също така споразумение между Пердика и атиняните, като убедил последните да му

върнат Терма[61]. Пердика потеглил веднага на поход заедно с атинянитс и Формион[62] срещу халкидците. Така съюзници на атиняните станали и тракийският цар Ситалк, синът на Терес, и македонският цар Пердика, синът на Александър.

А в това време атиняните със стоте кораба все още кръстосвали около Пелопонес. Те превзели коринтския форт Солион[63] и заедно с неговата територия го предали на палерейците, които единствени от всички акарнанци трябвало да се ползуват от него, за да бъде заселен от тях. Те със сила завладяли и Астак[64], над който властвувал тиранинът Еварх. Атиняните прогонили тиранина, а града включили в своя съюз. След това те отплували към остров Кефалония и без бой го накарали да мине на тяхна страна. Кефалония е разположен срещу Акарнания и остров Левкада и има четири града: Пале, Краний, Саме и Прони. Наскоро след това корабите взели курс към Атина.

Към края на това лято[65] граждани и метеки нахлули масово в територията на Мегара[66], предвождани от Перикъл, син на Ксантип. А тъкмо по това време атиняните със стоте кораба, които били обиколили Пелопонес, при връщането си се оказали при Егина. Когато те узнали, че атиняните с многобройни ефективи се намират пред Мегара, взели курс към тях и се присъединили към войската. Това била най-голямата войскова групировка, събрана в Атина, когато държавата се намирала още в разцвет и не била изтощена от епидемията. Само атиняните наброявали не по-малко от десет хиляди хоплити, без да се смятат трите хиляди, които се намирали в Потидея. Заедно с тях в нападението участвували и не по-малко от три хиляди хоплити от метеките, като не се брои и другият значителен отряд от лековъоръжени войници. След като опустошили голяма част от територията на Мегара, атиняните се оттеглили обратно. По-късно през войната атиняните всяка година извършвали и други нахлувания на територията на Мегара, и с конници, и с всички свои ефективи, докато найсетне Нисея била завладяна от атиняните.[67]

В края на това лято атиняните превърнали още Аталанта, остров, който дотогава бил необитаван и е разположен до брега на опунтийските локрийци, в укрепен стражеви форт. Те сторили това с цел да попречат на пиратите да идват от Опунт и от останалата част на Локрида и да безчинствуват на остров Евбея. Такива били различните събития, които станали през това лято, след като пелопонесците евакуирали Атика.

През следващата зима акарнанецът Еварх, който желаел да се завърне в Астак, убедил коринтяните да изпратят четиридесет кораба и хиляда и петстотин хоплити, за да го възстановят на власт. Сам Еварх бил набрал малко наемници. А войсковият отряд се командувал от Евфамид, син на

Аристоним, Тимокин, син на Тимократ, и Евмах, син на Хрисид. Коринтяните извършили експедицията с корабите си и върнали Еварх на власт. След това в желанието си да сложат ръка на някои други области на Акарнания, разположени край морето, предприели опита, но нямали успех и отплували обратно за у дома си. На връщане те минали покрай Кефаления и извършили десант на територията на Крании. Жителите на Крании ги измамили, като си давали вид, че са готови да сключат споразумение с тях. Атиняните изгубили тогава няколко свои войници през време на едно нападение на кранийците, което те не очаквали, и като се качили бързешком на корабите си, се завърнали у дома си.

През същата зима атиняните, следвайки своя традиционен обичай, извършили официалното погребение на първите, загинали в тази война. Ето как се извършва въпросната церемония. Три дена преди това костите на падналите са изложени под една палатка, която е издигната върху подиум. И всеки поднася на своя близък покойник такива жертвени дарове, каквито желае. След това, по време на процесията, на коли се докарват кипарисови ковчези, по един ковчег от всяка фила, като костите на всеки един от загиналите бойци се полагат в ковчега на неговата фила[68]. И при това се носи едно празно легло, което е напълно приготвено и застлано с мъртвешки саван. Това легло е за онези бойци, чиито останки не са могли да бъдат намерени, за да бъдат прибрани. В погребалната процесия участвуват всички, които желаят, и от местните граждани, и чужденците, присъствуват и жени, близки на покойниците, които плачат гласно по време на погребението. След това останките на мъртвите се полагат в държавните гробища, които са в най-красивото предградие[69] на Атина и в тях винаги погребват загиналите във войните, освен падналите при Маратон. Понеже тяхната храброст се смятала за изключителна, те били погребани на самото полесражение. След като останките на мъртвите били засипани с пръст, един мъж, избран от държавата, който според мнението на всички минава за умен човек и има голям престиж, произнася в тяхна чест подобаващото надгробно слово[70]. А след това всички се разотиват по домовете си. Атиняните извършват по описания начин това погребение. И по-сетне, в течение на цялата война, когато имаха възможност, те съблюдаваха строго този обичай. А що се отнася до тези първи мъртви, да произнесе слово бил избран Перикъл, синът на Ксантип. Когато настъпило уреченото за това време, той се отдалечил от гроба и се покачил на една висока трибуна, която била направена нарочно така, за да може той да бъде чут по възможност по-далеч от тълпата, и произнесъл приблизително следното слово.

„Повечето от ораторите, които са говорили преди мен от това място, изказват похвала по адрес на онзи, който е

въвел този вид речи в тържествената погребална церемония, и намират, че е напълно заслужено в момента, когато се погребват онези, които са паднали в бой, те да бъдат чествувани по този начин. Струва ми се обаче, че би било достатъчно, ако хора, чиято доблест е намерила своя израз в подвизи, бъдат почетени чрез този единствен акт, както това и става и както го виждате в настоящото погребение на държавни разноски. Струва ми се също, че не е уместно вярата в заслугите на цяла една група да се поставя в зависимост от това, дали красноречието на даден оратор е по-убедително, или пък по-слабо. Защото при произнасянето на слова е трудно да се запази подобаващата мярка и чрез тях едва ли може да се предизвика точна представа за истината. Онези от слушателите, които познават събитията от лични наблюдения и докато те съчувствуват на падналите, лесно биха сметнали оценката за по-слаба от онова, което самите те желаят или знаят. Онези от слушателите пък, които, напротив, са несведующи, от завист могат да помислят, че известни неща, които надминават техните собствени сили, са преувеличени и пресилени. Хората понасят похвалите по отношение на другите хора само до степента, до която всеки един от тях смята, че е способен да извърши онези дела, за чиято възхвала слуша. Всичко онова обаче, което надхвърля тази мярка, възбужда у слушателите завист, а вследствие на това и недоверие. Но тъй като нашите предци са смятали този обичай за похвален, то и аз се чувствувам задължен да се съобразя с него и да се постарая да задоволя, колкото мога, желанията и преценките на всеки един от вас.

„Ще започна преди всичко с нашите предци, защото справедливостта, пък и уважението, което им дължим, изисква в такива случаи да се отдава почит на паметта им. Защото те са населявали винаги тази страна и унаследявайки я от поколение на поколение, те, благодарение на своята доблест, ни я предадоха свободна чак до наши дни. И ако те заслужават за това похвала, още по-достойни за нея са нашите бащи, защото те прибавиха към наследството, което получиха, онова могъщество, с което разполагаме сега ние и което те не без усилия ни завещаха. Но и самите ние, живите, които се намираме още в разцвета на силите си, допринесохме за понататъшното укрепване на нашата мощ. Ние снабдихме държавата с всичко необходимо, за да може тя да се самозадоволява напълно както във военно, тъй и в мирно време. Що се отнася пък до военните подвизи, чрез които бяха придобити отделните завоевания, или до това, как ние самите или пък нашите бащи успяха чрез мъжествена отбрана да ги запазят било срещу варварите, било срещу елините, не смятам, че е нужно да говоря надълго за тези неща на хора, на които те са известни. В началото аз ще посоча обаче как и чрез каква

насоченост на нашите стремежи и начин на живот ние постигнахме това могъщество и чрез какъв обществен строй издигнахме това могъщество до сегашните му върхове, а след това ще премина към прославата на падналите. Аз смятам, че настоящият момент е подходящ да се говори за всички тези неща и че ще бъде от полза за всички присъствуващи, граждани и чужденци, да чуят моето слово.

„И тъй нашият държавен строй е такъв, че той не подражава на чуждите порядки, а, напротив, ние самите повече служим за образец на другите, отколкото да подражаваме на когото и да било. Нашият държавен строй се нарича демокрация, защото той държи сметка не за малцинството, а се съобразява с интересите на мнозинството. При споровете между частни лица всички имат според закона еднакви права. Що се отнася пък до зачитането в обществения живот, почит се отдава само на оня, който се е отличил в едно или друго отношение, и то не поради някакъв произход, а поради своите способности. По същия начин онзи човек, който е способен да принесе полза на държавата, не е лишен от възможността да стори това било вследствие на своята бедност, било пък поради своето принизено обществено положение. И с обществените работи ние се занимаваме, както това подобава на свободни граждани, пък и във всекидневните си отношения не храним недоверие едни към други. И ако някой си позволи някаква волност, то той се отървава само с парична глоба, без да бъде подлаган на някакви унизителни наказания. Въпреки тази толерантност, която е характерна за частните ни отношения, в сферата на обществените работи боязънта ни въздържа да не извършваме никакви беззакония, понеже ние се отнасяме с уважение и към лицата, които са облечени за даден период от време във власт, и към законите, но особено към онези от тях, които са издадени в защита на онеправданите, пък и на ония, които макар и неписани, носят като санкция на нарушителите сигурно опетняване.

„За да си отдъхнем от труда и усилията, ние сме предоставили на човешкия дух и мисъл най-широки възможности, като устройваме в течение на цялата година състезателни игри и тържествени жертвоприношения; освен това ние създаваме в частния си живот прекрасни удобства и съоръжения, които ни причиняват такава наслада във всекидневието, че поради тях забравяме личните си грижи и скърби. Освен това вследствие големината на нашата държава у нас се внася абсолютно всичко от всички страни и ние можем да се ползуваме еднакво удобно както от онези блага, които се произвеждат у нас, така и от благата, които се произвеждат от други народи.

„Ние се отличаваме от противниците си и от грижите, които полагаме за военното дело, и то в това отношение, че

даваме достъп в държавата си на всички и никога чрез гонения на чужденците[71] не отнемаме никому възможността да изучава или да разглежда онези неща, от които може да се възползува който и да било от нашите неприятели, като ги види нескрити. Ние разчитаме не толкова на военната подготовка и на военните хитрости, колкото на собствената си готовност за мъжествени дела. Също така и във възпитанието си нашите противници се стремят да се приучават към храброст още от най-ранно детство, като се закаляват чрез най-тежки упражнения, а ние, макар и да живеем безгрижно, крачим с не по-малка решителност в опасностите срещу бойци, които са равни по сила с нас. А ето и доказателството за това: лакедемонците не потеглят на поход никога срещу нас сами, а винаги със своите съседи. Затова пък, когато ние нападнем своите съседи и имаме работа в неприятелска земя с хора, които защищават родината си, печелим в тази борба победа над тях. При това нито един наш противник още не се е сблъскал с всичките ни сили наведнаж поради това, че ние мислим едновременно за флотата, а трябва да разпределяме и сухопътните си сили на много места из нашите владения. Ако ли пък на нашите врагове се случи да се срещнат някъде с някаква част от нашите войски, то в случай че победят, те се хвалят, че са отблъснали всичките ни сили. А тъй като ние се впускаме охотно в опасности по-скоро на шега, отколкото след като се закалим в труд и усилия и проявяваме мъжество не толкова поради изискванията на законите, колкото поради нашия целокупен стил на живот, нашето превъзходство се състои в това, че ние не се чувствуваме изтощени в очакване на предстоящите мъчнотии, но тогава, когато се сблъскаме с тях, ние не отстъпваме по смелост на онези, които винаги са се занимавали с тези неща. И нашата държава е достойна за удивление не само по тази, но и по други причини.

„Ние обичаме изяществото, съчетано с простота; обичаме и култивираме образованието, без да изнежваме и разглезваме духа. Ние използуваме богатството повече като удобно средство за дейност, отколкото като мотив за хвалебствени речи. Що се отнася пък до бедността, то нейното признаване не се смята у нас за нещо, което срами човека. По-срамно е обаче да не се преодолява тя чрез труд. Нашите граждани се грижат с еднакво усърдие както за своите домашни работи, тъй и за обществените дела. Макар и някои от тях да се занимават със занаятчийство и стопанство, те все пак разбират добре обществените работи. Защото единствено онзи човек у нас, който се държи настрана от обществените работи, се смята не само за празен, но и за безполезен. И самите ние вземаме решения по въпросите, като се стараем да ги обмислим правилно, тъй като ние не смятаме, че разискванията пречат на делата, а, напротив, смятаме за вредно да пристъпим

направо към изпълнението на онова, което е нужно, без да го обсъдим отначало по пътя на разискванията. Ние се отличаваме още и с тази особеност, че съчетаваме у себе си най-голямата смелост с умението да обсъждаме онези дела, които възнамеряваме да предприемем. Храбростта у другите се дължи на незнание, а обмислянето поражда нерешителност. В същност обаче за по-силни духом трябва да се смятат именно онези хора, които имат напълно ясна представа както за опасностите в живота, тъй и за неговите сладости, но тъкмо поради това не отстъпват пред опасностите. Точно тъй и по отношение на благородството на духа ние сме пряка противоположност на другите, защото ние спечелваме приятелите си не като получаваме услуги от тях, а като самите ние им ги оказваме. Положението на онзи, който сам е оказал благодеяние, е много по-благоприятно, тъй като той си е осигурил благодарността като задължение, отколкото като резултат на някакво вътрешно чувство. И в случаите, когато ние оказваме помощ на когото и да било, се ръководим не толкова от съображението дали това е в наш интерес, колкото от взаимното доверие, което е присъщо на свободата.

„С една дума аз смея да твърдя, че цялата наша държава е школа за Гърция, и ми се струва, че всеки човек може да се прояви у нас при най-разнообразни положения като пълноценна и самостоятелна личност и при това с голяма елегантност и изисканост. И че това са не само суетни надменни слова, които подхождат за случая, а самата действителност, основана на факти, показва не само могъществото на нашата държава, което ние сме придобили благодарение на посочените качества на нашия бит и характер. Единствена тя от всички съвременни държави съумява в момента на изпитание да се издигне над собствената си слава. Единствена тя не възбужда никога гняв у неприятеля, който я е нападнал, че е претърпял поражение от такива хора, нито пък кара подчинените да протестират, че са владени от недостойни хора. Създавайки едно могъщество, което е ознаменувано с най-велики дела и е достатъчно засвидетелствувано, ние ще бъдем предмет на адмирации и за съвременниците си, пък и за потомството. При това ние не се нуждаем ни най-малко от хвалебствията на един Омир или на когото и да било друг, който чрез своите творби би ни доставил минутна наслада, но чиито измислици впоследствие биха били обезсилени от силата на фактите. Ние заставихме с нашата дързост всички морета и цялата суша да станат достъпни и навред оставихме непоклатими паметници, напомнящи за добрините и за злините. Ето такава е нашата държава и тези воини загинаха, сражавайки се доблестно заради нея, понеже считаха, че не бива да се лишават от нея. А също и от онези, които са останали живи, всеки един е нормално да приеме да страда за тази държава.

„Затова именно аз се разпрострях в своето слово по отношение на онова, което засягаше нашия град. Аз желаех да разясня, че залогът за борбата не е един и същ за нас и за онези, които не притежават в еднаква степен въпросните предимства. Едновременно с това аз желаех да подкрепя посредством ярки доказателства възхвалата на онези, в чест на които говоря днес. И от тази гледна точка главното от тая възхвала бе вече казано, защото доблестта на тези воини и на други като тях украси нашата държава с това, което аз досега възхвалявам, и малко ще бъдат елините, чиято слава за делата им би могла да изглежда равна на славата на тия тук. Аз мисля, че трагичната кончина на тези мъже тук, като каквато тя днес се очертава, първа разкрива доблестта на воина и за сетен път я утвърждава. Справедливостта изисква да се изтъкне мъжествената доблест, проявена в битките за отечеството, дори и на тия, които в друго отношение са посредствени като граждани. Що се отнася до тези мъже, то не се е случвало, че някой от тях, притежавайки богатство, предпочитайки да продължи да му се наслаждава, да се е изплашил и да е станал мекушав, нито пък някой да се е отклонил от опасността, понеже е бил съблазнен от надеждата, че ще може по-късно да избегне своята бедност, за да забогатее. Те предпочитали по-скоро да накажат своите противници, отколкото споменатите съблазнителни блага. Едновременно с това те са смятали, че излагат на опасност своя живот за най-благородната кауза, те са решили да се откажат от своите амбиции, за да накажат противника. Те са предоставили на надеждата несигурността на успеха, но изправени лице срещу лице с опасността, са предпочели да разчитат само на себе си. И при това те са ценели по-високо това да се съпротивяват и да страдат, отколкото това да отстъпят, за да спасят своя живот. Така в хорските очи те са избегнали безчестието и с оръжие в ръка и със своята саможертва са отстоявали твърдо делото. Постъпвайки така, в един кратък съдбоносен момент, намирайки се в разцвета на своя живот, когато са си отишли, повече славата, отколкото страхът са ознаменували техния апогей.

„Ето какво бе поведението на тези хора, достойни граждани на един такъв град. Тези, които остават, трябва да си пожелаят една по-сигурна участ по отношение на неприятеля, но в никакъв случай да не проявяват една по-малко дръзка смелост. Вие не трябва да обсъждате само на думи изгодите от мъжеството, в случай че някой започне да говори надълго пред вас с излишни подробности, които вие знаете по-добре от него и ви рисува надълго колко красиви перспективи се съдържат в това, противникът да бъде отблъснат. Напротив, вие на дело трябва да наблюдавате всеки ден зорко реалността, могъществото на държавата и страстно да я обикнете.

И когато това могъщество ви се стори голямо, да си кажете, че хората, които са го постигнали, са били дръзки смелчаци, които са имали съзнание за своя дълг и в своите дела са се ръководили от чувството за чест. А когато те имали неуспех в някакво начинание, те не смятали, че за това трябва да лишават своя град от своето мъжество, а му поднасяли най-славното от всички приношения. Те жертвували за него своя живот, а за себе си осигурявали безсмъртна слава и най-почетно погребение, и то не само там, където те почиват, но и такова, при което славата им ще остане вечна у потомците и на думи, и на дело. Гроб на знаменитите хора е цялата земя; и не е само надписът, издълбан на една плоча, който в родната им страна напомня за тяхното съществуване; дори и на чужда земя, без всякакъв епитаф, споменът за тях остава издълбан не на камък, а по-скоро в паметта на всички. И нека техният пример да вдъхновява днес вашето усърдие, и като смятате свободата за щастие, а мъжеството за свобода, не се бойте от опасностите на войната. Съвсем не тия, които имат зла участ и водят жалко съществуване и могат напълно оправдано да не мислят за живота си, от който те не могат да очакват щастие, а ония, които, като продължават да живеят, са застрашени от един обрат на съдбата и за които в случай на злополука промяната на съдбата би направила по-брутален контраста между настоящето и миналото. Понеже за един човек, който е горд, е по-болезнено да претърпи едно понижаване, съчетано с липса на твърдост, отколкото да запази собствената си енергия и общата надежда и да претърпи смъртта, без да усети, че тя е дошла.

„Ето защо, като се обръщам към вас, които присъствувате и които имате синове между тези мъже, аз по-малко ще ви оплаквам, а повече ще се опитам да ви утеша. Понеже всички знаят, че животът е изтъкан от най-различни превратности на съдбата и че щастливата съдба е на онези хора, които като тези воини тук да бъдат удостоени с най-славната кончина, а вие — с най-почетната скръб; а също така и за онези хора, на които е отредено от съдбата тяхното щастие да съвпада с тяхната кончина. Въпреки това аз разбирам, че ще ми бъде трудно да ви убедя, защото вие често ще си спомняте при вида на чуждото щастие, с каквото и вие някога сте се гордеели. А хората скърбят не затова, че са изгубили тези блага, които не са опитали, а че им се отнема това, към което са привикнали. Все пак тия, които са все още на възраст да имат деца, трябва да се окуражават от надежда за други рожби. На някои бъдещите деца ще донесат забрава по тия, които вече ги няма, а на държавата — двойна полза, че няма да се намали населението ѝ, нито нейната сигурност. А не е възможно да участвуват с еднакви права в съвещанията тия граждани, които не са излагали на

риск своите деца. А тия от вас, които сте вече остарели, смятайте по-голямата част от живота си, която сте прекарали щастливо, като печалба, че ви е останало да живеете малко, и се утешавайте със славата на своите синове. Понеже само чувството за чест не старее и дори в годините на старческата немощ, по-голяма радост, както твърдят някои, носят не печалбите, а почитта.

„Що се отнася сега до вас, присъствуващите тук синове и братя на убитите, аз виждам цялата тежест на борбата, която ви предстои; понеже по адрес на онзи, който го няма вече, обикновено всички са единодушни в своите похвали. И дори при една изключителна храброст от ваша страна, вие трудно бихте могли да накарате хората да повярват, че вие сте равни с тях, а ще ви смятат, че вие сте малко по-долу от тях. Завистта е насочена, докато хората са живи, към онези, които представляват съперници, а онези, които не се изпречват вече никому на пътя, се ползуват с признание, без да им се пречи. Най-сетне, ако трябва, макар и с една дума да кажа нещо за женските добродетели по отношение на тези, които са овдовели, аз ще изразя всичко това чрез едно кратко напомняне: за вас ще бъде голяма слава, ако не се проявите по-слаби от свойствената си природа, и ако за вас между мъжете се говори колкото е възможно по-малко било за похвала на вашите добродетели, било за порицание на вашите слабости.

„В тази си реч, произнесена съобразно със съществуващия традиционен обичай, аз дадох израз на всичко онова, което смятах за необходимо. Мъртвите, които ние погребваме, са получили действително подобаващите им почести. Аз добавям и това, че от днес нататък и децата на загиналите ще бъдат издържани на държавни разноски до своето пълнолетие. Ето, това е венецът, който държавата поднася заради бранните подвизи, най-високата награда за мъртвите и за тези, които остават след тях. И наистина там, където предложените за заслуги отличия са най-големи, там и държавата подрежда най-доблестните мъже. А сега, след като оплакахте за сетен път своите близки, разотидете се по домовете си.“

Такова било погребението, извършено през тая зима. На края на зимата завършила и първата година от войната. В самото начало на лятото[72] пелопонесците и техните съюзници нахлули в Атика с две трети от своите ефективи така, както и първия път. Предвождал ги лакедемонският цар Архидам, син на Зевксидам. Те се разположили в Атина и започнали да опустошават областта. Не се били изминали много дни, откакто пелопонесците се намирали в Атика, когато епидемията започнала да върлува сред атиняните. Казват, че тя още много по-рано се била появявала на няколко места в

района на Лемнос и другаде, обаче наистина никой не помни да е имало някъде чумна епидемия[73] в толкова силна форма и причиняваща толкова голяма смъртност вред хората. Даже и самите лекари не били в състояние да ограничат болестта, понеже я лекували, без да я познават. Те мрели и най-много, защото влизали и най-често в контакт с болните. И никакво друго човешко изкуство не било в състояние да окаже помощ. Също така и молебствията в светилищата, както и прибягването до предсказанията на оракулите и до други средства от този род, всичко това се оказало неефикасно. Накрай те се отказали и от тези мерки и капитулирали пред злото.

Според както се разказва, болестта се появила най-напред в Етиопия, и то в областта, разположена зад Египет. След това тя се спуснала в Египет и Либия и се разпространила в голяма част от земите на персийския цар. В Атина болестта пламнала отведнъж, но най-напред засегнала жителите на Пирея. Затова и сред тях се говорело, че пелопонесците били пуснали отрова в техните кладенци, тъй като там нямало чешми. След това тя стигнала и до Горния град (т. е. Атина) и тук вече броят на смъртните случаи бил много по-голям. И нека всеки, бил той лекар или профан, да каже своето мнение за болестта, откъде е вероятно тя да се е появила и по какви причини тя според него е била толкова вирулентна, за да може да предизвика такива смущения в организма. Що се отнася до мен, то аз ще опиша само как тази болест се проявяваше; ще уточня признаците, които се наблюдават, за да може, ако тя отново се появи, като се възползуваме от това, че те са познати отпреди, да не бъдем изправени пред неизвестността. Ето какво аз ще опиша, тъй като сам съм боледувал и съм наблюдавал със собствените си очи и други болни.

Тази година, както се признаваше от всички, се бе случила най-незасегната от всички други болести. Предишните страдания обаче завършваха, като се превръщаха във въпросната болест. Изобщо обаче нищо не отбелязваше настъпването на болестта: тя обземаше хората внезапно, тъкмо тогава, когато те бяха напълно здрави. Най-напред им идваше висока температура в главата; очите се зачервяваха и възпаляваха; след това вътрешността, а именно гърлото и езикът започваха да кървят; дишането ставаше нередовно и зловонно. След тези първи признаци се появяваха кихавица и хрипове; не много след това болестта попълзяваше в гърдите, където тя се съпровождаше със силна кашлица. Когато тя се спираше при сърцето, то се превърташе и вследствие на това идеха различни повръщания на сок от жлъчката, които от лекарите са означени с различни имена и са съпроводени със силни болки. На мнозина им се повдигаше, без да повръ-

щат, което предизвикваше силни спазми; при едни болни те преставаха веднага, а при други траеха много по-продължително. При опипване отвън тялото не беше много топло и на цвят то не беше жълтеникаво, а жълтеникаво-оловено, покрито с малки мехурчета и отоци. В своята вътрешност обаче болните горяха така от температура, че не можеше да търпят допира и на най-леките покривки и тъкани, а лежаха голи. И най-приятно им бе да се хвърлят в студена вода. И наистина много от болните, когато никой не се грижеше за тях, постъпваха именно така: измъчвани от неутолима жажда, те скачаха в кладенците. Нямаше никакво значение, дали човек е пил повече или по-малко вода, резултатът беше все един и същ. Към всичко това се прибавяха непрекъснатата невъзможност да се намери покой и безсънието. През цялото време, докато болестта беше в своята остра фаза, тялото не се изтощаваше; напротив, то проявяваше неочаквано необикновено голяма резистентност спрямо страданията. Така по-голямата част от болните умираха било на седмия, било на деветия ден вследствие на вътрешната температура, без да са загубили всичките си сили; или пък, когато човек оцеляваше, болестта полазваше в чревния тракт, където тя причиняваше силни отравяния (улцерации) и течни диарии, тъй щото в повечето случаи болните умираха от изтощение вследствие на това. И действително, болестта минаваше през цялото тяло, като начеваше отгоре, тъй като се установяваше най-напред в главата. И ако някой устояваше на нейните най-силни пристъпи, то нейните поражения се проявяваха най-силно в крайниците. Тя засягаше тогава половите органи, както и пръстите на ръцете и краката, като мнозина оздравяваха, като се лишаваха от тях, а някои други — като загубваха зрението си. Най-сетне пък други, даже в момента на своето оздравяване, загубваха напълно своята памет. Те не знаеха вече кои са и не разпознаваха повече и своите близки роднини.

Думите са безсилни да опишат характерните черти на тази болест. Тя налагаше на онези, които бяха засегнати от нея, едно изпитание, което превишаваше човешките сили. И една подробност показа особено ясно, че тази болест нямаше нищо общо с обикновените страдания и че тя се състои в това, че макар множество тела да лежаха непогребани, птиците и четвероногите животни, които обикновено са склонни да ядат човешко месо, или не се приближаваха до тях, или пък, ако бяха вкусвали от тях, умираха. Касае се действително за един факт, за който има доказателство, а именно, че този вид птици именно очевидно изчезна и не се показваше нито около труповете, нито никъде другаде. Що се касае пък до кучетата, които живееха в непосредствена близост до хората, тяхното поведение даваше още по-добра възможност да бъдат наблюдавани последиците от болестта.

И така, като се оставят настрана много други необикновени черти, които се проявяваха при отделните случаи на тази болест, такива бяха общо взето нейните специфични особености. И никоя от обичайните болести не вървуваше паралелно с тази болест през указания период; а ако някоя от тези болести се появяваше, то тя завършваше в именно тази болест. Едни от хората мряха поради липса на грижи за тях, а други — въпреки че бяха заобиколени с всевъзможни грижи. Нямаше, може да се каже, нито едно точно определено лекарство, което да помогне на тези, които го употребяваха: на едни то помагаше, а на други, напротив, вредеше. Найсетне никакъв човешки организъм, бил той силен или слаб, не бе в състояние да се съпротивява на болестта, която завличаше всички, независимо от всевъзможните режими, които някои от тях спазваха. Най-лошо от всичко при тая болест бе обаче падането духом, което обземаше всеки, когато се почувствуваше, че се е заразил с тази болест. Заболелите хора изпадаха веднага в отчаяние, като се отпускаха напълно и не се съпротивяваха на болестта; а също така и заразата, която се предаваше по време на взаимните грижи и сееше смърт сякаш в стадо добитък: това именно причиняваше найголяма смъртност. Ако ли пък от страх хората не желаеха да се доближават помежду си, те загиваха изоставени. И така много къщи запустяваха, вследствие на това, че нямаше кой да се грижи за тях. Когато обаче хората се приближаваха до тях, загиваха, покосени от болестта, и особено онези хора, които желаеха да докажат своята привързаност и които смятаха, че са длъжни да не се пазят, посещаваха своите приятели, докато в същото време самите техни близки роднини, смазани от бремето на сполетялото ги нещастие, не бяха повече в състояние да извършат ритуалното оплакване на онези, които си отиваха. Онези обаче, които се бяха отървали от болестта, проявяваха по-голямо съчувствие към умиращите и болните, защото познаваха отпреди симптомите на болестта и показваха вече повече смелост спрямо нея. И наистина болестта не поразяваше смъртно един и същи човек, когато го хващаше за втори път. А такива хора се облажаваха от другите, пък и самите те поради голямата си радост в момента бяха обзети от суетната надежда, че за в бъдеще те няма да загинат вече от никаква друга болест.

Освен постигналото ги бедствие, атиняните страдаха и от струпването в града на хора от полето; от това страдаха обаче не по-малко и самите бежанци. И действително, тъй като липсваха къщи, които вследствие на лятната жега бяха задушни, морът ги косеше масово и напълно безредно; мъртвите и умиращите лежаха едни върху други. По улиците и край всички чешми се търкаляха полумъртви, терзани от жажда. Храмовете, в които бежанците се бяха настанили да

живеят, бяха пълни с трупове, тъй като хората умирали там. Смазани от непосилното бедствие и като не знаеха какво ще стане с тях, хората престанаха да зачитат както божествените, така и човешките закони. Нарушавани и потъпквани бяха всички свещени правила, които преди това се спазваха при погребения. Погребваха кой както можеше. И мнозина прибягваха към такива начини на погребение, които бяха непристойни, а те бяха последица от липсата на необходимите съоръжения: толкова много мъртъвци имаше вече около тях. Тогава те се възползуваха от това, че някои други бяха издигнали клада за своите близки, и тогава те или поставяха тялото на своя мъртвец на кладата преди тях и я подпалваха, или пък, докато едно тяло изгаряше на кладата, те хвърляха върху него тялото на мъртвеца, което носеха, и изчезваха.

Заедно с епидемията се проявиха в града и другите форми на растящия морален безпорядък. Сега всеки се осмеляваше с по-голяма лесниня да върши такива неща, на които той преди това се отдаваше скришно. Сега хората виждаха бързите обрати в положението на състоятелните хора, които умираха неочаквано, и как онези, които преди това не бяха притежавали нищо, наследяваха веднага техните богатства. Затова и хората смятаха, че трябва да се отдават на бързи удоволствия и наслади, защото както техните собствени личности, така и техните богатства им се струваха ефемерни. И никой вече нямаше желание да се измъчва предварително заради нещо, което му се виждаше красиво и възвишено, защото смяташе, че не е сигурно дали няма да загине, преди да го постигне. Непосредствената наслада и всичко онова, което беше резултат от нея, ето всички тези неща заеха мястото на красивото и полезното. Боязънта от боговете или пък човешките закони, нищо вече не беше в състояние да ги възпре. От една страна, хората смятаха, че е все едно дали ще бъдат благочестиви или не, понеже виждаха, че всички загиваха еднакво, а в случай на престъпни деяния, никой не очакваше, че ще живее достатъчно продължително, за да може съдебният процес да се състои и за да може извършителят на простъпката да претърпи своето наказание. И всеки смяташе, че с много по-тежка заплахата от онова наказание, на което той беше осъден, и преди то да се стовари над главата му, всеки мислеше, че е напълно нормално да вкуси нещо от живота.

Толкова голямо беше бедствието, което бе сполетяло атиняните, и те изнемогваха, тъй като хората умираха в града, а вън от градските стени земите им се опустошаваха. Подложени на такова изпитание, хората естествено припомняха старинни предсказания, а именно онзи стих, който, ако се вярва на думите на по-възрастните хора, някога в старо време бил рецитиран: „Ще дойде дорийската война и заедно

с нея чумата." Наистина във връзка с това между хората избухна спор: думата, която някога стояла в стиха, не била „чума" (на гръцки лоймос), а „глад" (на гръцки лимос). И все пак мнението, което естествено взело връх, било, че в случая въпросната дума била епидемия (лоймос). Понеже хората създаваха и подреждаха своите спомени съобразно със своите патила; и струва ми се, че ако някога дойде друга дорийска война след тази, и че ако се случи така, че има глад, то естествено е, че в тази форма ще се произнася и стихът. От друга страна, хората, запознати със събитията, помнеха предсказанието, дадено на лакедемонците, когато те се допитали до божеството, дали трябва да воюват, а то им отговорило, че победата ще бъде тяхна, ако воюват с всички сили, и че самото то щяло да им помага[74]. А изглежда, че и сегашните събития потвърждават точно предсказанието, защото болестта избухна веднага след нахлуването на пелопонесците. А при това болестта не се разпространи в Пелопонес до такава степен, че да заслужава да се говори за това, а засегна най-много Атина и някои други особено гъсто населени области. Ето всичко, което се отнася до чумната епидемия.

След като пелопонесците опустошили равнината, те се придвижили към областта, наречена Паралос[75] (крайбрежна), и стигнали чак до Лаврион[76], където се намират сребърните рудници на атиняните. Най-напред те опустошили земите, които са обърнати към Пелопонес, а след това и тия области, разположени срещу островите Евбея и Андрос. Перикъл, който по това време бил стратег, оставал на онова мнение, на което бил по време на предишното нахлуване, а именно — атиняните да не предприемат излаз срещу противника[77].

През това време, докато пелопонесците след като опустошили равнината и навлезли в крайморската област, Перикъл подготвял една експедиция със сто кораба, за да нападне Пелопонес и след като приготовленията били завършени, той потеглил в открито море. На корабите той взел със себе си четири хиляди атински хоплити и триста конници, натоварени на кораби за превозване на конница, каквито тогава за пръв път били приспособени от стари плавателни съдове. В похода участвували и хиосци, и лесбосци с петдесет кораба. Когато тая атинска войска потеглила, тя оставила пелопонесците в крайморската област на Атика. Като стигнали до Епидавър в Пелопонес, атиняните опустошили голяма част от неговото землище и нападнали града, като се надявали да го превземат, но не успели. След това, потегляйки с корабите си от Епидавър, те опустошили областите Трезенида, Халиада и Хермионида[78]. Всички тези области са разположени край брега на Пелопонес. Тръгвайки от тях, те стигнали до Прасия, малко крайморско градче в Лакония, опу-

стошили част от неговото землище, превзели самото градче и го разрушили. След това те се завърнали у дома си. В Атика те вече не заварили пелопонесците.

През цялото време, докато траяло присъствието на пелопонесците на атинска територия и експедицията по море на атиняните, болестта продължавала да взема жертви и в експедиционния корпус, и в града. Затова и се разправяло, че пелопонесците се оттеглили набързо от атинска територия, защото се уплашили от болестта, когато научавали от дезертьорите, че тя се е появила в града, а и самите те наблюдавали погребенията. При това нахлуване обаче те останали в Атика най-дълго и опустошавали цяла Атика. Те пребивавали на атинска територия около четиридесет дни[79].

През същото лято Хагнон, синът на Никий, и Клеопомп, синът на Клиний, които били стратези заедно с Перикъл, взели войската, която бил използувал преди това Перикъл, и потеглили веднага на поход срещу халкидците на тракийското крайбрежие и срещу Потидея, чиято обсада[80] все още траяла. С пристигането си атиняните докарали при Потидея обсадни машини и се опитвали да я превземат, като прилагали всевъзможни способи. Те обаче не успяли нито да завладеят града, нито да постигнат резултати, които да са достойни за цялата им подготовка. Болестта наистина пламнала и тук и изтощила напълно атиняните в този момент, като сеела смърт в редовете на техния експедиционен корпус. По този начин и атинските части, разположени тук преди това, които дотогава били здрави, били заразени от отряда на Хагнон. Формион и неговите хиляда и шестстотин хоплити ги нямало вече на Халкидика[81]. И така Хагнон се завърнал със своите кораби в Атина и от четирите хиляди хоплити загубил вследствие на болестта в продължение на около четиридесет дни хиляда и петстотин души. Предишните войски оставали по местата, за да продължат обсадата на Потидея.

След повторното нахлуване на пелопонесците настъпила промяна в настроенията на атиняните и особено когато тяхната територия била опустошена за втори път, пък и болестта и войната ги гнетели. Те били озлобени срещу Перикъл и го упреквали, че ги е убедил да воюват и че той е причина за бедственото положение, в което те били изпаднали. Склонни да се споразумеят с лакедемонците, те били изпратили при тях пратеници, без да постигнат някакъв резултат. И като не знаели вече какво решение да вземат, атиняните се нахвърлили срещу Перикъл. А Перикъл, като виждал, че те с мъка понасят своето положение и че вършат точно онова, което той очаквал, свикал народното събрание[82], тъй като все още бил стратег. Той искал да ги окуражи и като отстрани от техните души гнева, да ги направи по-примирителни и им вдъхне повече доверие. И така, той се изкачил

на трибуната и произнесъл приблизително следната реч:

„Аз очаквах да стана предмет на тези ваши прояви на гняв, понеже познавам техните причини и затова свиках събранието, за да ви припомня някои неща и да ви направя мъмрене, било за това, че вие неоправдано се гневите срещу мен, било за това, че падате духом пред злополучията. Що се отнася до мен, аз мисля, че една държава служи по-добре на интересите на отделните хора, когато тя като цяло стои здраво на своите нозе, отколкото една държава, която облагодетелствува своите граждани, но като цяло е разклатена. Понеже когато само един човек благоденствува, но неговото отечество загива, той не по-малко ще бъде повлечен в общата гибел; ако обаче един човек търпи злополуки в една благоденствуваща държава, то той има много повече изгледи да се избави от злощастието. И щом като държавата е в състояние да понася злополуките на отделните хора, а отделните лица са неспособни да понасят нейните злополуки, как е възможно ние всички да не я отбраняваме, а вместо това да се държим така, както вие се държите днес: разстроени от несретите, които са сполетели домовете ви, вие се отказвате да отстоявате общите интереси и едновременно с това отправяте оплаквания срещу мен, загдето ви посъветвах да воювате. Вие обаче отправяте оплаквания и срещу самите себе си, тъй като възприехте моето решение. В моето лице обаче вашият гняв е насочен срещу един човек, който, както мисля, е не по-малко способен да съди и обясни какво е нужно да се направи и който при това е патриот и безкористен. Защото онзи, който е разсъдлив, но не може да изложи своите схващания ясно пред другите, той не се различава от оногова, който нищо не знае, а пък тоя, който притежава и двете качества, но е враждебно настроен срещу държавата, той не е в състояние да даде полезни съвети на своите съграждани; ако ли пък е благоразположен към нея, но е чувствителен към парите, то само заради тях той може да продаде всичко. И така, след като се убедите, че аз притежавам въпросните качества в малко по-ниска степен от другите и по моя съвет започнахме войната, сега би било несправедливо да гледате на мен като на виновник.

„И наистина, ако за някого, който живее в пълно благополучие, стане въпрос за избор между мира и войната, то би било голямо безумие да воюва. Но ако е истина, че някой трябва или неизбежно да отстъпи и да се подчини на други, или пък с цената на рисковете да оцелее, то този, който бяга от опасността заслужава повече порицание от оногова, който й се съпротивява мъжествено. И така, що се отнася до мен, аз си оставам на същото мнение и не се отказвам от него. Вие обаче се променяте, понеже докато не бяхте сполетяни от някаква беда, вие лесно се убеждавахте, а сега, когато сте под-

ложени на изпитания, започвате веднага да съжалявате. Вследствие на вашето малодушие моите политически съображения ви се струват неприемливи, защото вие вече всички сте огорчени от неуспеха, а все още ви липсва ясна представа за онова, което е от обща полза за всички. Под впечатлението на голямата промяна, която настъпи, и то така внезапно, духът ви е понизен и вие не сте в състояние да държите твърдо на онова, което сте решили по-преди. Понеже наистина гордостта се сломява от онова, което е внезапно и неочаквано и което е най-малко съобразено с предвижданията. И именно това се случва с вас поради другите изпитания, а най-вече по време на епидемията. Необходимо е обаче, щото гражданите на една голяма (и мощна) държава, които са отгледани при подходящи възпитателни принципи, да са готови да понесат най-тежките изпитания и да не допуснат да се затъмни техният престиж, понеже хората съдят еднакво строго за онзи, който се отказва от своя престиж поради мекушавост, както и да мразят онзи, който от безочливост аспирира за престиж, въпреки че той не му подобава. Ето защо вие трябва да оставите настрана личните си страдания и да се заемете със запазването на общите интереси,

„Вие се боите, че тази война ще ни наложи много тежки жертви, без посредством това тя да ни донесе повече предимства. Би трябвало обаче да ви бъдат достатъчни онези аргументи, които аз съм привеждал вече често при други обстоятелства, че подозренията ви са недостатъчно обосновани. Все пак аз ще ви разясня и това предимство, което вие притежавате от гледна точка на могъществото на вашата империя, над което вие, струва ми се, никога не сте се замисляли, пък и аз в предишните си речи не съм се спирал достатъчно на този въпрос. Това са огромните средства, с които вие разполагате, за да осигурите вашето надмощие. Аз и сега не бих прибегнал до изтъкването на този аргумент, тъй като в неговото използуване се съдържа известно самохвалство, ако не ви виждах, че сте обзети от една неуместна деморализация. Така вие мислите, че властвувате само над съюзниците си, а аз твърдя, че от двата простора — земята и морето — които са предоставени за свободно ползуване, вие господствувате изцяло над единия от тях, и то не само върху онзи простор, който контролираме, но ако пожелаете, и над още по-голям. И в днешно време не съществува никой — нито персийският цар, нито някой народ, — който може да възпрепятствува вашите начинания по море при сегашната подготовка на вашата флота. А това е такава сила, с която не може да се сравнява ползата от вашите жилища и земи, за които мислите, че сте понесли големи загуби, като сте се лишили от тях. Не си струва да скърбите за тях повече, отколкото за някаква градинка, която служи за удоволствие или за драгоценно украшение. В

сравнение с тая наша сила вие трябва да смятате, че това са незначителни загуби и че при свобода, ако успеем да я запазим, ние лесно ще си възвърнем всичко. А ако се подчиним на чужда власт, ще загубим, както обикновено става, и това, което по-рано сме придобили. Но така или иначе, ние не бива да се показваме двойно по-недостойни от бащите си, които не получиха тези блага от други, а ги спечелиха с усилен труд, запазиха ги и ни ги предадоха. По-срамно е да загубиш това, което имаш, отколкото да не успееш да спечелиш нищо. Ние трябва да потеглим на бой срещу врага не само с чувство на гордост, но заедно с това и с чувство на презрение към него. Наистина гордостта може да се породи вследствие на несъзнателност, съпроводена от щастливата случайност и у страхливците, докато презрението към врага е присъщо на онзи, който по пътя на разума е уверен в себе си, че превъзхожда противника. А тъкмо такъв е и случаят с нас. А що се касае до смелостта, при равни шансове разсъдливостта я подсилва, и това чувство се уповава по-малко на надеждата, чиято сила се проявява, когато положението е безизходно, отколкото на разумната преценка на обстоятелствата, чиито признаци са една по-солидна основа за правилни предвиждания.

„Най-сетне държавата печели чрез своето властвуване престиж, с който всички вие се гордеете и който трябва да поддържате. Не избягвайте изпитанията, щом като не се отказвате да се стремите към почести. И не мислете, че в случая борбата се води единствено за това дали да бъдете роби, вместо да сте свободни. Касае се за загубата на една империя и да се изложите на риска, свързан с омразата, която сте си навлекли чрез своята империя. И така, вие не можете да се откажете вече от тази империя, въпреки че и сега някой измежду вас вследствие на своите предпочитания за лично спокойствие да си прави тези добродетелни планове. Отсега нататък тази империя, която вие държите в свои ръце, представлява тирания, чието придобиване се смята за несправедливо, но нейното изоставяне е опасно. Подобни граждани скоро биха могли да погубят една държава, ако им се удаде да привлекат на своя страна и други граждани или пък ако даже биха могли да запазят своята независимост, като заживеят изолирано. Спокойствието в държавата не може да се запази, без да се съчетае с решителността за действие. Робуването без рискове подобава не на една държава, която властвува като империя, а на такава държава, която е подвластна.

„А вие не се оставяйте да бъдете подведени от съветите на подобни граждани и не се гневете срещу мене, към когото сами вие се присъединихте, за да се вземе решение за война. Вие не бива да ми се сърдите, даже и ако нашите противници, след като ни нападнаха, постъпиха така, както и трябва-

ше да се очаква, след като вие отказахте да отстъпите пред тях. Вие не трябва да се гневите срещу мен, даже и ако свръх това, противно на нашите предвиждания, се прибави и тази епидемия, единственото събитие, което ние не очаквахме. Тази болест, аз зная добре, допринесе за това да ме мразите още повече, което, разбира се, е несправедливо, още повече, че, от друга страна, вие не бихте приписали като моя заслуга всеки неочакван успех, който бихте могли да постигнете. Злините, които са изпратени от божествата, трябва да понасяте като неизбежни, а онези, причинени от враговете — с мъжество. Такива бяха по-рано обичаите на тая държава и вие днес не бива чрез своите постъпки да им слагате препятствия. Разберете, че тази държава се радва на най-висока репутация в целия свят, защото не се поддава на нещастията и че тя не е направила по време на война най-големи разходи по отношение на хора и на усилия. По този начин тя е придобила най-значителната сила до наши дни и за която идните поколения, въпреки че сега понякога ни се случва да се поогънем малко (впрочем всичко на този свят подлежи на упадък), ще пазят спомена вечно, че елини са имали над други елини една толкова голяма власт като нашата, че ние сме устоявали през време на най-важните войни както срещу всички здраво обединени противници, така и срещу всеки противник поотделно и че сме живели в град, който се отличава с най-голямо изобилие на всичко и който е най-голям. Ленивият, който обича спокойствие, може би ни упреква за тези наши качества. Но този, който обича труда, ще ни възхвалява, а ако някой не може да спечели колкото нас, ще ни завижда. Нас ни мразят и ние сме неприятни, това се е случвало с всички, които са се стремели да властвуват над други. Но онзи, който се стреми към нещо велико и с това си навлича омраза, той постъпва правилно, защото омразата не трае дълго, а блясъкът на настоящето и славата на бъдещето остават вечно в паметта на хората. Що се отнася до вас, умейте да предвиждате едно славно бъдеще и едно неопетнено със срам настояще, спечелете с присъщото си стремително усърдие и двете неща! Не влизайте в преговори[83] с лакедемонците и не се показвайте, че сте изтощени от сегашните изпитания, защото най-силни са тези държави и отделни лица, чийто морал е най-малко засегнат от нещастията и които проявяват в своята дейност най-голяма издръжливост."

Ето какво казал по същество Перикъл. Той се опитал да укроти гнева, който атиняните проявявали срещу него и да отклони техните мисли от изпитанията на настоящия момент. Народното събрание могло да бъде убедено и атиняните се отказали да изпращат повече пратеници в Спарта, а военните усилия били удвоени. И те (атиняните) в името на държавните интереси се вслушали в думите му и повече не

изпращали пратеници при лакедемонците, а започнали да се проявяват като по-решителни по отношение на войната. Лично обаче те продължавали да скърбят поради постигналите ги нещастия — простият народ, защото загубил и малкото, което имал, а богатите, защото загубили хубави неща в разкошно обзаведените си къщи по селата, а най-вече, защото вместо мир имало война. Все пак гражданите не престанали да се сърдят на Перикъл, докато не го наказали с парична глоба[84]. Не много след това обаче, посредством една противоположна мярка, според както народът обикновено обича да прави, атиняните отново го избрали за стратег, поверили му всички държавни дела, понеже, от една страна, били вече по-малко чувствителни към личните си загуби, за които всеки продължавал да скърби, а, от друга страна, защото смятали, че за нуждите на държавата изобщо той е най-способният човек. И действително през цялото време, докато Перикъл стоял начело на държавата и имало мир, той я ръководел с умереност и бдял над нейната сигурност. Именно по негово време тя станала велика държава и когато започнала войната, изглежда, че той и тогава съумял да схване кои са ресурсите на нейното могъщество. Перикъл преживял от войната само две години и шест месеца и когато умрял[85], предвижданията му относно войната се потвърдили с още по-голяма сила. Той отстоявал схващането[86], че атиняните ще победят във войната, ако запазят едно изчаквателно положение, ако полагат грижи за своята флота, ако не се стремят по време на войната да разширяват своята империя и не излагат държавата на опасност. Атиняните обаче вършили тъкмо обратното на всичко това. Много въпроси, които изглеждало, че не се отнасят до войната, те решавали съобразно със своите лични амбиции и като гледали собствената си изгода, но в същност решавали тези въпроси често във вреда на самите себе си и на своите съюзници. Когато тези начинания излизали успешни, те носели почести и предимства по-скоро за отделните граждани, но при неуспех във време на война те се оказвали гибелни за държавата. Причината за споменатите промени беше следната. Тя се състои в това именно, че Перикъл разполагаше с авторитет благодарение на уважението, на което той се радваше и на своите интелектуални качества и освен това, свръх всичко друго, на своята очевидна неподкупност. Освен това той, макар и да се отнасяше към народните маси либерално, ги държеше в свои ръце и вместо да се остави да бъде направляван от тях, в същност той ги водеше. И понеже той не дължеше своите парични средства на незаконни източници, той никога не се обръщаше към народа така, че да му достави удоволствие, а напротив, използваше престижа, с който разполагаше всред народа, щото той можеше да стигне дотам, че да предизвика неговия гняв, като се противопо-

ставяше на неговите желания. Във всеки случай всеки път, когато Перикъл виждаше, че атиняните проявяват неуместно една неумерена самоувереност, той ги сплашваше посредством тревожни речи, и, обратно, когато забелязваше, че те са се поддали на неразумни страхове, той умееше да им възвърне тяхната самоувереност. Демокрация съществуваше само на думи, а в същност това беше власт на първия гражданин в държавата. Противно на това положение, хората, които го наследиха, бяха по-скоро равни помежду си и всеки един от тях аспирираше за първото място; ето защо те се стремяха да се докарат на народа и дори му предадоха ръководството на държавата. От това произлязоха всички грешки, които може да се очакват от един такъв важен град, застанал начело на една империя, и между другото и експедицията по море срещу Сицилия. И все пак този поход завърши с неуспех не толкова поради това, че се подценяваше противникът, срещу когото се предприемаше походът, колкото поради поведението на онези, които бяха наредили похода. Вместо да подпомогнат чрез своите по-нататъшни решения войските от експедиционния корпус, тогавашните атински ръководители бяха погълнати от своите лични сплетни кой да се добере до ръководството на народа. Така те отслабиха положението на войската и чрез взаимните си кавги внесоха за пръв път безпорядък и в управлението на държавата. Въпреки поражението в Сицилия, което засегна заедно с другите ресурси и основното ядро на флотата, и въпреки междуособиците, които отсега нататък царяха в града, атиняните издържаха все пак в продължение на още десет години срещу предишните си противници, чийто брой бе увеличен от действуващите заедно с тях сицилийци, както и срещу все повече растящото мнозинство на своите съюзници, които отпаднаха от тях. Към това следва да се добави и помощта по-късно на Кир, сина на персийския цар, който снабдяваше пелопонесците с парични средства за тяхната флота. Атиняните не се огънаха обаче, освен пред ударите, които те сами си нанесоха вследствие на своите вътрешни борби и междуособици. Вижда се следователно, че ресурсите, с които разполагаха атиняните, бяха предостатъчни, за да оправдаят предвижданията на Перикъл, който беше на мнение, че Атина може да победи много лесно във войната, като воюва само срещу пелопонесците.

През това лято лакедемонците и съюзниците им със сто кораба предприели поход срещу остров Закинт, който е разположен срещу Елида. Жителите му, колонисти, произхождащи от пелопонеските ахейци, били в съюз с атиняните. С корабите отплували и хиляда лакедемонски хоплити, а наварх[87] бил спартанецът Кнем. Те извършили десант и опустошили голяма част от острова, но понеже закинтийците не се подчинили, лакедемонците отплували обратно.

В края още на същото лято коринтянинът Аристей тръгнал заедно с лакедемонците Анерист, Николай, Пратодам и Тимагор от Тегея и аргосеца Полис, като частно лице[88], и отишли в Азия при персийския цар с цел да го убедят да им помогне с пари и да участвува заедно с тях във войната. По пътя си най-напред те се отбили в Тракия при Ситалк, сина на Терес, за да го убедят, ако могат, да се откаже от съюза си с атиняните и освен това да потегли на поход към Потидея, където атинската войска обсаждала града. След това оттук те се готвели с негова помощ да се прехвърлят отвъд Хелеспонта при Фарнак[89], сина на Фарнабаз, който трябвало да ги отправи при персийския цар. По това време при Ситалк[90] се намирали атинските пратеници Леарх, син на Каликан, и Амейниад, син на Филемон. Те убедили Ситалковия син Садок, който бил станал вече атински гражданин[91], да им предаде пелопонесците и с това да им попречи те да отидат при царя през морето и чрез своята акция да увредят интересите на една държава[92], която била и негова. Садок се съгласил и когато пратениците се отправили през Тракия към кораба, с който смятали да минат Хелеспонта, той наредил да ги задържат, преди да са се качили. За тая цел той изпратил заедно с Леарх и Амейниад няколко свои хора и им наредил да предадат пратениците на атиняните. Те ги взели и ги отвели в Атина. С пристигането им атиняните се уплашили да не би Аристей отново да им се изплъзне и да им причинява още по-големи злини, защото знаели, че и по-рано той бил виновникът за всичко, което се било случило в Потидея и на крайбрежието на Тракия. Затова и те още същия ден убили без съд всички пратеници, ако и те да искали да кажат нещо, и ги хвърлили в пропастта[93]. Те ги наказали така, защото искали да отмъстят за това, което и лакедемонците били извършили, като заловили и избили атинските и съюзнически търговци, които пътували със своите кораби край Пелопонес и ги хвърлили в пропастта. Впрочем още от началото на войната лакедемонците избивали като неприятели всички, които заливяли в морето, и тия, които били съюзници на атиняните, и тия, които не принадлежали към нито една от воюващите страни.

По същото това време, още в края на лятото, самите амбракийци и мнозина от варварите, които те били свикали под оръжие, потеглили на поход срещу амфилохийския Аргос и срещу останалата част от Амфилохия. Ето обаче къде се корени началото на враждата на амбракийците срещу жителите на този Аргос. Амфилох, синът на Амфиарей[94], след като се завърнал у дома си от Троянската война и не харесал положението в Аргос, завладял амфилохийския Аргос и цяла Амфилохия, разположена край Амбракийския залив, като нарекъл града Аргос, т. е. със същото име на своята първона-

чална родина. Този град бил най-големият в Амфилохия и жителите му били най-силни. Много поколения по-късно обаче, притиснати от злополуки, амфилохийските аргосци поканили да се присъединят към тях ампракийци, които били непосредствени съседи на Амфилохия. Тогава именно ампракийците усвоили гръцкия език, който те говорят днес и който те заимствували от ампракийците, които се присъединили по споменатия начин към тях. Останалите жители на Амфилохия обаче са варвари. След известно време обаче ампракийците прогонили аргосците и завладели града само за себе си. След като това станало, амфилохийците признали върховенството на акарнанците[95] и заедно с тях повикали на помощ атинянитe, а те им изпратили стратега Формион заедно с тридесет кораба. С пристигането на Формион те превзели Аргос, превърнали в роби ампракийците, а амфилохийци и акарнанци заселили съвместно града. След това за пръв път между атиняните и акарнанците бил сключен военен съюз. Що се отнася до ампракийците, тяхната вражда води началото си от въпросното заробване. По-късно, по време на тая война, те предприели споменатия поход със своите войски, придружавани от хаоните и от някои други от съседните варвари. Приближавайки се към Аргос, те овладели неговата територия, но самия град не могли да превземат въпреки своите пристъпи срещу него. Тогава те се завърнали у дома си и се разотишли по племената си. Всички тези събития станали през това лято.

През следващата зима[96] атиняните изпратили около Пелопонес двадесет кораба под командата на Формион. Използувайки като база Навпакт[97], стратегът охранявал, щото никой да не може да излезе или да влезе в Коринт и в Крисейския залив.[98] Други шест кораба начело със стратега Мелесандър тръгнали към Кария и Ликия[99], за да съберат пари от тамошните жители и да не позволяват на пиратите от Пелопонес, изхождайки оттук, да нанасят щети на товарните кораби, които пристигали от Фасеида[100], от Финикия и от съседните крайбрежни области. Мелесандър обаче, който дебаркирал с една войска, съставена от атински и съюзнически части, и навлязъл в Ликия, бил убит и загубил част от тази армия, като претърпял поражение в боя.

През същата зима потидейците не били в състояние да издържат повече обсадата. Нахлуванията на пелопонесците в Атика нямали никакъв ефект, за да предизвикат отзоваването на атинския корпус (от Потидея). Заедно с това хранителните припаси в града липсвали и обсадените били принудени в своето бедствено положение да прибегнат до много крайности, за да се нахранят, а някои били започнали даже да се изяждат помежду си. При тези условия те направили предложение, с цел да се сключи споразумение, на атинските стратези, на кои-

то било поверено ръководството на военните операции срещу Потидея, а именно на Ксенофонт, син на Еврипид, Хестиодор, син на Аристоклид и на Фаномах, син на Калимах. Атинските военачалници приели предложението, защото виждали теглото на собствената си войска при суровите климатични условия и защото Атика била вече изразходвала за обсадата две хиляди таланта. Потидейците капитулирали при следните условия: да напуснат града всички мъже, жени и деца и помощните им войски, мъжете с по една дреха, а жените с по две и с малка определена сума за из път. Според договора те се пръснали из градовете на Халкидическия полуостров и където могли. Атиняните обаче обвинили стратезите, че сключили споразумение, без да искат тяхното съгласие, защото те смятали, че са завладели града, както те желаели. След това изпратили в Потидея колонисти измежду своите съграждани и ги заселили там. Това станало през зимата, с която завършила втората година от войната, която е описал Тукидид.

На следното лято пелопонесците и съюзниците им не нахлули в Атика, а предприели поход срещу Платея[101]. Предвождал ги лакедемонският цар Архидам, син на Зевксидам. Той разположил войските си на позиции и се готвел да започне да опустошава страната. Платейците изпратили ведага при него пратеници, които му предали следното послание: „Архидаме и вие лакедемонци, не е справедливо от ваша страна и не е достойно нито за вас, нито за вашите бащи, от които произхождате, да нахлувате с войски на платейска територия. Лакедемонецът Павсаний, синът на Клеомброт, след като някога освободи Елада от персите заедно с елините, които пожелаха да поемат ведно с него опасността от битката, която се разигра у нас[102], извършн на площада в Платея жертвоприношение на Зевс освободителя и като призова за свидетели всички съюзници, предостави на платейците земята и техния град да ги владеят самостоятелно и никой никога да не воюва срещу тях с цел да им нанася щети или да ги заробва. В противен случай присъствуващите тогава съюзници се задължаваха да ни защищават според силите си. Ето защо ни дадоха вашите бащи като награда за храбростта и пламенното ни усърдие, проявени в онези опасни времена. А вие вършите сега тъкмо противното: заедно с тиванците, нашите най-големи врагове, вие идвате в нашите земи да ни поробите. Ние призоваваме за свидетели боговете, които тогава са присъствували при полагането на клетвите, а също и боговете на вашите бащи и нашите родни богове и ви прикапваме да не опустошавате платейската земя, да не нарушавате клетвите и да ни оставите да живеем като автономни, така както някога е отсъдил Павсаний."

След като платейците казали всичко това, Архидам им

отговорил така: „Вие, платейци, говорите правдиво, ако делата ви отговаряха на вашите думи. Бъдете си автономни, както това е предвидил във ваша полза Павсаний, но допринасяйте и за освобождаването и на други елини, които някога са участвували в опасностите и са положили клетва заедно с вас, а сега се намират под властта на атиняните. Тази голяма военна подготовка и война става за освобождаването именно на тия и на другите. Вземете и вие най-дейно участие в това освобождение и останете верни на положените клетви. А ако не желаете, стойте настрана и си владейте имотите, както и по-рано сме ви предлагали, живейте в мир, не се присъединявайте към никоя от воюващите страни и смятайте за приятели и едните, и другите, но не влизайте в съюз с никого с цел да воювате. Това за нас ще бъде достатъчно." Това казал Архидам. Като си взели бележка от неговите думи, пратениците на платейците се завърнали в града, уведомили народа за предложенията на Архидам и след това му отговорили, че за платейците е невъзможно да изпълнят исканията му без съгласието на атиняните, защото жените и децата им били при тях, и че се страхували за съдбата на своя град да не би, след като пелопонесците се оттеглят, да дойдат атиняните и да не им позволяват да изпълнят направените им предложения или пък да не би тиванците отново да се опитат да завземат техния град, ако платейците дадат клетва за приятелство и на двете воюващи страни. Архидам обаче, за да ги успокои, им отговорил следното: „Е добре тогава, предайте на нас, лакедемонците, вашия град и вашите жилища, посочете ни границите на вашата територия, пребройте плодните си дървета и всичко друго, което може да се брои, а сами се преселете, където искате, докато трае войната. Когато тя завърши, ние ще ви върнем това, което ще получим от вас. Дотогава ще го държим на съхранение, ще обработваме вашите земи и ще ви внасяме рента, каквато смятаме, че ще ви бъде достатъчна."

А пратениците, като го изслушали, отново се завърнали в града. След като се посъветвали с народа, те отговорили, че най-напред желаят да уведомят атиняните за това, което им се предлага, и че ако ги убедят, били готови да постъпят така, а дотогава ги молели да сключат примирие и пелопонесците да не опустошават техните земи. Архидам спазвал примирието през дните, в които можело да се очаква, че пратениците ще се завърнат от Атина, и не опустошавал земите им. Платейските пратеници, които отишли при атиняните, след като се съветвали с тях, се завърнали обратно и съобщили на съгражданите си следното: „Платейци — казали им атиняните, — още от времето, преди да ви станем съюзници, ние не сме допускали да бъдете обиждани, не ще допуснем и сега и ще ви помагаме според силите си. Ние ви молим в

името на клетвите, с които са се клели вашите бащи, да не внасяте никакви промени в нашия съюз."

Въз основа на доклада на своите пратеници платейците решили да не изменят на атиняните, а ако трябва, да понесат зрелището, което представлявало опустошаването на техните земи, и да изтърпят всичко друго, което би им се случило. Те решили никой да не излиза от града, а от стените да съобщят на лакедемонците, че им е невъзможно да направят това, което им предлагат. От този момент насетне цар Архидам, след като получил този отговор, започнал да призовава местните богове и херои, като отправил следната молитва към тях: „Вие, богове и херои, които сте пазители на платейската земя, сте свидетели, че ние още в началото, когато платейците нарушиха общата клетва на нашите предшественици, не нападнахме несправедливо тая земя, в която нашите бащи с молитвите си към вас победиха персите и в която земя вие бяхте благосклонни към елините в борбата. Сега също така това, което ще можем да направим, няма да бъде несправедливо; направихме им много и разумни предложения, но не получихме подобаващ отговор. Дайте ни тогава своето милостиво съгласие да бъдат наказани тия, които първи са извършили неправда, а наказанието да наложат тия, които са готови да действуват съобразно с всички правила."

След като призовал така боговете за свидетели, Архидам пристъпил със своята армия към военни действия. Найнапред войниците оградили града с палисада от дървета, които отсекли, така че никой да не може да излезе от него. След това те започнали да издигат срещу града землен насип, тъй като се надявали, че Платея бързо ще бъде превзета, понеже във военните действия участвувала многобройна войска. С дърветата, които те секли на Китерон[103], те направили една обшивка от двете страни на насипа, като поставяли дъските на кръст и получили по тоя начин нещо като стена, която да задържа насипа, за да не се смъква много. А вътре над насипа те натрупали клони, камъни, пръст и всичко друго, което могло да се натрупа, за да се получи ефикасно една плътна маса. Пелопонесците работили седемдесет дни и нощи непрекъснато, разпределени на смени така, че докато едни носели пръст, другите спели и се хранели. Спартанските военачалници заедно с командирите на отрядите на отделните съюзни държави принуждавали войниците да работят. А платейците, като виждали как насипът се издига, сковали една дървена стена и я поставили върху своето собствено укрепление там, където срещу него бил издиган насипът, и започнали да го запълват с кирпичи, смъквани от съседните къщи. За връзки те използували греди и поради това постройката, макар и висока, била устойчива. Тя била покрита със сурови и с обработени кожи, така че както работниците, така и дървените

части на стената били защитени срещу хвърляните запалителни стрели. Стената се издигнала на голяма височина, но и насипът срещу нея растял не по-бавно. Тогава платейците измислили следното: те пробили част от своята стена там, където неприятелското укрепление се допирало до нея, и започнали да внасят пръстта в града.

Когато пелопонесците забелязали това, те започнали да пълнят кошове, изплетени от тръстика, с глина и да ги хвърлят в дупката на насипа, за да не може той да се слегне и платейците да не могат да го отнесат в града, както пръстта. Натъквайки се в случая на препятствие, платейците се отказали от тази своя маневра, но прокопали от града подземна галерия, насочвайки я въз основа на измервания и изчисления под укреплението, и отново започвали да измъкват отдолу насипаната пръст. Дълго време онези отвън не забелязвали нищо така, че ако и да продължавали да насипват пръст, те не постигали нищо, защото платейците изнасяли отдолу пръстта и насипът постоянно се слягвал в празното пространство, което се образувало от изнесената пръст. Все пак платейците се страхували, че понеже били малко на брой, нямало да могат да издържат обсадата срещу многочисления неприятел, и затова измислили допълнително следната тактика: те престанали да работят на голямата постройка върху крепостната стена срещу земленото укрепление. Вместо това, като започнали от двете страни на ниската част от стената, изградили навътре в града във вид на полумесец нова стена, която не била по-висока от останалата. Тяхната цел била, в случай че голямата крепостна стена бъде овладяна, тази стена да може да удържи и противникът да бъде принуден отново да насипва пръст пред нея. И понеже стената щяла да бъде строена навътре в града, противникът щял да бъде принуден да полага двойни усилия и да бъде изложен още повече на нападения от две страни. Едновременно с насипването на пръстта пелопонесците докарали срещу града и стенобитни машини (тарани)[104]. Една от тях, изкачена върху земленото укрепление срещу голямото дървено съоръжение, разтърсила силно значителна част от него и изплашила платейците. Други машини, които били поставени на други пунктове срещу крепостната стена, платейците омотавали в подвижни примки и така отклонявали техните удари. Освен това те провисвали на издадените вън от стените греди завързани с големи железни вериги за двата им края огромни дънери, изтегляли ги нагоре косо край стената и там, където стенобитната машина се насочвала, за да нанесе удар, те спускали дънера върху отпуснатите вериги, които те вече освобождавали, и падащият с цялата си тежест дънер отчупвал главата на тарана.

След това пелопонесците, като видели, че стенобитните

машини се оказали безполезни и че срещу земленото укрепление се издигало друго укрепление, се убедили, че с разполагаемите средства за упражняване на натиск няма да могат да завладеят града. Ето защо те започнали да се готвят да издигнат около него обсадни стени. Но преди това те решили да опитат огъня и да видят, ако могат при благоприятен вятър да подпалят града, още повече, че той не бил голям. Изобщо те търсели всевъзможни начини, за да могат някакси да накарат града да се предаде без обсада. За целта те надонесли снопове пръчки и ги нахвърлили от земленото укрепление най-напред в пространството между външното лице на стената и укреплението. Понеже с трупането на пръчките били заети много хора, пространството било запълнено бързо. Тогава те започнали да хвърлят колкото е възможно по-отвисоко снопове съчки от укреплението в самия град, а след това хвърлили огън със сяра и смола и подпалили съчките. Избухнал такъв пожар, какъвто никой дотогава не бил виждал, причинен от човешка ръка. Наистина дърветата в планините при триенето на клоните им от силата на вятъра често се подпалват и пламват. Този пожар обаче бил наистина огромен и насмалко щял да погуби платейците, които били избягнали толкова други опасности. До един обширен район в града те вече не могли да се приближат и ако духнел над града благоприятен вятър в тази посока, както се надявали противниците, за платейците нямало да има спасение. Но, както се разказва, тъкмо по това време завалял силен дъжд, придружен с буря, и угасил пожара, като по този начин той ги избавил от тази опасност.

След като пелопонесците претърпели неуспех и в това свое начинание, те разпуснали по-голямата част от войската, а с останалата започнали да изграждат около града обсадна стена, като разпределили терена между контингентите на отделните съюзни градове. От двете страни на стената имало ров, от пръстта на който те приготовлявали кирпичите. Когато при изгряването на Арктур[105] всичко било вече завършено, пелопонесците оставили стража за охраната на половината от стената — другата половина я охранявали беотийците — и се оттеглили с войската, като всички се разотишли по своите градове. Платейците още преди това били изпратили в Атина децата, жените и старците и всички, които не били годни за война, като в града останали обсадени четиристотин души, двеста атиняни и сто и десет жени, които им приготовлявали яденето. Толкова били всички жители, които се оказали в обсадата. В крепостта нямало никой друг, нито роб, нито свободен. Такива били условията, при които била организирана обсадата на Платея.

През същото това лято едновременно с похода срещу Платея по време на зрението на житата атиняните с две хи-

ляди свои хоплити и двеста конника потеглили на поход срещу халкидците на брега на Тракия и срещу ботиейците. Предвождал ги Ксенофонт, син на Еврипид, заедно с още двама стратези. Като стигнали до града Спартол в Ботиея, те започнали да опустошават нивята. Атиняните мислели, че градът ще им бъде предаден от някои, които действували отвътре, но други граждани, които били против това, изпратили в Олинт пратеници и оттам дошли да ги охраняват хоплити и друга войска. Когато тази войска излязла от Спартол, атиняните влезли в бой с тях край самия град. Халкидските хоплити, а заедно с тях и някои от съюзниците им, били разбити от атиняните и започнали да се оттеглят в Спартол. Халкидските конници обаче и лековъоръжените войски взели връх над конницата на атиняните и лековъоръжените им отряди. Атиняните разполагали с малко пелтасти, които били дошли от областта, наречена Крусида[106]. Едва що завършила битката, и от Олинт пристигнали на помощ други пелтасти. Когато леко въоръжените войски на Спартол ги съзрели, те, окуражени от тяхната помощ, пък и от мисълта, че те и в предишното сражение не били разбити, атакували отново атиняните заедно с халкидските конници и с пристигналите на помощ войници. Атиняните се оттеглили към двата отряда, които били оставили при своя обоз. Преди това, когато атиняните нападали, халкидците отстъпвали, а сега, когато атиняните отстъпвали, неприятелите ги преследвали упорито и ги обсипвали с копия. Препускайки на конете си, халкидските конници също нападали атиняните там, където смятали, че е необходимо, и всявайки страх всред тях, обърнали ги в бягство и ги преследвали на голямо разстояние. Атиняните избягали в Потидея, а след това, като получили по споразумение своите убити, се завърнали с останалата войска в Атина. Те били загубили четиристотин и тридесет души убити и всички стратези. Халкидците и ботиейците издигнали трофей, прибрали своите убити и се разотишли по градовете си.

Наскоро след тези събития през същото лято ампракийците и хаоните в желанието си да завладеят цяла Акарнания и да я откъснат от Атина убедили лакедемонците да подготвят съюзна флота и да изпратят в Акарнания хиляда хоплити. Те ги уверявали, че ако лакедемонците дойдат с корабите и пешата си войска, то заедно с тях те лесно щели да овладеят Акарнания, защото акарнанците, които живеели далеч от морето, нямало да могат да се притекат на помощ на своите едноплеменници и щели да покорят островите Закинт и Кефаления, така че атиняните нямало да могат да се движат с корабите си така лесно около Пелопонес. Те твърдели, че имало надежда да завладеят дори и Навпакт. Лакедемонците приели предложението и изпратили веднага Кнем, който бил още наварх, с хоплити на малък брой кораби. Те за-

повядали на съюзната флота да се приготви и да отплува, колкото е възможно по-бързо за Левкада[107]. А коринтяните помагали най-ревностно на ампракийците, защото те били техни колонисти. Флотата на Коринт, Сикион и на съседните области все още се готвела, когато корабите на Левкада, Анакторион и Ампракия[108] пристигнали по-рано в Левкада и ги чакали там. Кнем и хилядата хоплити преплували на отсрещния бряг[109] незабелязано от Формион, който охранявал около Навпакт с двадесет атически кораба[110], и започнали да се готвят за поход по суша. При него от страна на слините се явили ампракийците, анактарийците и левкадците и хилядата негови пелопонесци, с които дошъл. От страна на варварите дошли хиляда хаони, които нямали царе; предвождали ги Фотий и Никанор, хора от княжески род, избрани за командири за една година. Заедно с хаоните в похода щели да участвуват и теспротийците, които също нямали царе. Командир на молосите и атинтаните бил Сабилинт, настойник на цар Тарипс, който тогава бил още дете, а на паравеите[111] — техният цар Ороид. В похода заедно с паравеите под предводителството на Ороид участвували и хиляда орести, над които царувал Антиох, и то с негово съгласие. Пердика също изпратил тайно от атиняните хиляда македонци, които обаче пристигнали по-късно. С тази войска потеглил Кнем, без да изчака флотските сили на Коринт. На път през земите на амфилохийския Аргос те опустошили Лимнея, неукрепено селище. След това стигнали до Стратос, голям град в Акарнания, като смятали, че ако завладеят най-напред него, останалите земи ще им се подчинят лесно.

Когато акарнанците узнали, че в земите им е нахлула многобройна войска и че от морето също ще се явят неприятели с кораби, те не се обединили, за да си помагат, а всяко селище си охранявало своето землище. Те изпратили при Формион пратеници с молба да ги защити. Формион обаче им отговорил, че не може да остави Навпакт без охрана, тъй като от Коринт се готвела да отплува неприятелската флота. Между това пелопонесците и съюзниците им се разделили на три отряда и се насочили към града на стратийците с цел, ако то се разположат на лагер близо до него, да го склонят с увещания да се предаде, а ако не успеят, да овладеят крепостта със сила. Центъра на походната колона заемали хаоните, а другите варвари вдясно от тях били левкадците и анактарийците със своите съюзници, а отляво — Кнем с пелопонесците и ампракийците. Между отрядите имало голямо разстояние и понякога те дори не се виждали едни други. Елинските войски се движели в редици и докато се разположат в стан на удобно място, били постоянно нащрек. Хаоните пък, напротив, изпълнени със самоувереност и смятани от местните жители за най-войнствени, не дочакали да се разположат

на лагер, а заедно с другите варвари се спуснали стремително напред, като смятали само още с първия си набег да завладеят града и това да бъде само тяхна заслуга. Когато стратийците забелязали, че отрядът на хаоните се приближава, и смятали, че ако могат да го разбият, както се е отделил, елините няма да продължат вече своето настъпление при същите условия, те устроили засада с предни постове в околностите на града и когато хаоните се приближили, те ги нападнали от предните постове, като едновременно с това предприели излаз от града. Изпаднали в панически ужас, те претърпели поражение, като мнозина от тях били избити. А когато другите варвари видели тяхното поражение, и те престанали да се съпротивяват и се обърнали в бягство. И в двата стана на елините[112] не се разбрало нищо за битката, защото отрядът на варварите бил отишъл много по-напред. Елините мислели, че варварите бързат да заемат удобно за стан място. Когато обаче варварите при своето отстъпление се юрнали към тях, съединили двата стана, а след това останали на място, без да предприемат през деня нещо. Статийците, които още не били получили колективно подкрепления от другите акарнанци, не влезли в близък бой с елините, а ги обстрелвали отдалеч с прашки и ги поставяли в невъзможност да извършат и най-малкото движение, без да надянат цялото си въоръжение. Акарнанците се славят като отлични прашкари.

С настъпването на нощта Кнем бързо се оттеглил с войската към реката Анап, която отстои на осемдесет стадии от Стратос. На другия ден той получил въз основа на споразумение своите убити и заедно с притеклите му се на помощ от приятелство към него ойниади се оттеглил на тяхна територия, преди да е пристигнала колективната помощ от Стратос. А от Ойниада[113] всички се разотишли по домовете си. Жителите на Стратос издигнали трофей в чест на битката срещу варварите.

Що се отнася пък до морските сили от Коринт и от другите съюзници около Крисейския залив, които трябвало да отидат на помощ на Кнем, за да не могат акарнанците от крайбрежието да помагат на тия от вътрешността, те не пристигнали. Приблизително през същите тия дни, когато се водела битката при Стратос, корабите били принудени да влязат в морска битка с Формион и с двадесетте атински кораба, които стоели на вахта недалеч от Навпакт. Формион искал да ги нападне в открито море и затова ги дебнел дали, като се движат край брега, няма да излязат от залива. Коринтяните и съюзниците им обаче, като се движили към Акарнания, не се били подготвили за морска битка, а по-скоро за поход по сухо, и със своите четиридесет и седем кораба те не могли да си представят, че атиняните със своите двадесет

кораба ще посмеят да им дадат битка по море. И все пак коринтяните виждали, че атиняните се движат успоредно с тях покрай отсрещния бряг, и тъкмо когато започнали да насочват корабите си от Патра, град в Ахея, към отсрещния бряг, за да стигнат в Акарнания, те видели, че атиняните се устремяват срещу тях откъм Халкида и откъм реката Евен. Понеже коринтяните не могли вече, като вдигнат котва, да се отдалечат незабелязано в нощта, те били принудени да влязат в бой по средата на протока. За битката започнали да се готвят както стратезите на всеки един от участвуващите градове, така и стратезите на коринтяните — Махаон, Исократ и Агатархид. Пелопонесците построили корабите си в един по възможност по-голям кръг, но така, че противникът да не може да го пробие, като носовете им били насочени напред, а кърмите — навътре. Леките кораби, които ги придружавали, те оставили в центъра, а заедно с тях и пет от най-маневреноспособните триери, които били разположени най-близо, за да се притекат на помощ там, където противникът би атакувал.

Атинските кораби обаче били построени в килватерна редица (един след друг) и започнали да описват кръгове около неприятелските кораби и да ги затварят в едно ограничено пространство, като непрестанно се приближавали към тях и давали вид, че веднага ще ги нападнат. При това Формион предварително бил наредил на корабите да не влизат в бой, докато той лично не им даде сигнал. Според неговите предвиждания неприятелите не щели да могат да запазят своя боен ред, както го спазвала пехотата на сушата, а че корабите щели да започнат да се блъскат един о друг, а пък леките плавателни съдове щели да предизвикат бъркотия. А ако и вятърът започнел да духа откъм залива, на което Формион разчитал, докато кръжел около неприятелските кораби, а този вятър се появявал обикновено на разсъмване, то той нямало да ги остави нито минута на мира. Формион смятал също, че започването на боя зависи от него, когато той поиска, защото корабите му маневрирали по-добре от неприятелските, и че избраният от него момент за сражение ще бъде най-изгоден. Когато вятърът задухал, неприятелските кораби, които били вече наблъскани на малко пространство, започнали да изпадат в безредие, предизвикано от два факта, а именно както от вятъра, така и от леките плавателни съдове, които били долепени до тях. Триерите се ударили една о друга и били отблъсквани с помощта на дълги върлини. И от виковете на екипажите, с които те предпазвали корабите едни от други, и от ругатните, с които те се обсипвали, те не чували нито командите, нито гласовете на груповите началници на гребците. Понеже били неопитни гребци, те не умеели при развълнувано море да държат греблата вън от водата, а по-

този начин се пречело на корабите да се подчиняват на кормчиите. Избирайки този именно благоприятен момент, Формион дал сигнал за атака. Атиняните нападнали стремително противника. Те потопили най-напред един от адмиралските кораби, а след това разрушавали всички други кораби, на които попадали. Накрай атиняните довели работата дотам, че вследствие на бъркотията никой от противниците не бил в състояние да прояви никаква военна доблест, преди да ударят на бягство към Патри и Диме в Ахея. А атиняните се втурнали да ги преследват, заловили дванадесет кораба и като пленили по-голямата част от техните екипажи, отплували отново към нос Моликрион и издигнали трофей при Рион, като принесли в жертва на Посейдон един кораб. След това се оттеглили в Навпакт. Пелопонесците с оцелелите си кораби се отправили незабавно покрай брега от Диме и Патра към Килена, корабостроителницата на елейците. След сражението при Стратос Кнем пристигнал от Левкада в Килена с корабите си, които трябвало да се присъединят към коринтяните.

Лакедемонците в това време изпратили при Кнем в качеството на флотски съветници[114] Тимократ, Брасид и Ликофрон с нареждане при друга морска битка да се подготви по-добре и да не допуска да бъде изтласкван от морето от по-малобройна неприятелска флота. Както и при други обстоятелства, тяхната изненада от неуспеха била голяма, защото те за пръв път опитвали щастието си в морска битка. Те смятали, че корабоплаването им не е толкова изостанало, а че им е липсвала достатъчно решителност; те не противопоставяли продължителната опитност на атиняните на своето кратковременно обучение. Разгневени от всичко това, те изпратили въпросните флотски съветници. С пристигането си изпратените съветници заедно с Кнем отправили циркулярно искане за нови кораби от различните градове, а те самите подготвили онези кораби, които се намирали при тях, за морска битка. Формион също изпратил в Атина вестители, които да известят за приготовленията на пелопонесците и да разкажат за морската битка, в която те победили. Той настоявал да му изпратят, колкото е възможно повече кораби, защото било възможно всеки ден да се очаква нова морска битка. Атиняните му изпратили тогава двадесет кораба, но му възложили допълнителната задача да се отбие най-напред на о. Крит. Причината за това била, че критянинът Никий от Гортин[115], който бил техен проксен, бил успял да ги убеди да се отправят срещу Кидония[116], един град, който тогава бил враждебно настроен към атиняните, но който той твърдял, че ще може да спечели на тяхна страна. В същност той ги подтиквал към това, защото желаел да направи приятелска услуга на гражданите на Полихна, които били непосредствени съседи на кидонийците. Командирът на флотата се отправил с корабите

си към Крит и заедно с полихнийците опустошили територията на кидонийците. Поради противни ветрове и лоши условия за корабоплаване атиняните се забавили тука доста дълго време.

По същото време, докато атиняните били задържани на Крит, пелопонесците, събрани в Килена, вече готови за морски бой, потеглили край брега към ахейския град Панорм,[117] където вече им била дошла на помощ пелопонеска сухопътна войска. Формион също се придвижил към моликрейския нос Рион и встрани от него[118] хвърлил котва с двадесетте свои кораба, същите, с които бил водил вече морската битка. Населението на този Рион било приятелски настроено към атиняните, а другият нос Рион е на отсрещния бряг в Пелопонес[119]. Протокът, който ги разделя, възлиза на около седем стадии. Това е в същност на входа на Крисейския залив. Пелопонесците, като съгледали атиняните, хвърлили и те котва със своите петдесет и седем кораба недалеч от Панорм, където била сухопътната им войска. Формион се придвижил също към моликрейския нос Рион. Така шест или седем дни противниците стояли на котва един срещу друг, като се обучавали и готвели за битката. Едните, наплашени от по-раншното си поражение, имали намерение да не излизат извън двата носа Рион в открито море, а другите не искали да влязат в тесния проток, като мислели, че битката на малко пространство ще бъде от полза за неприятеля. След това Кнем, Брасид и другите пелопонески стратези, желаейки по-скоро да започнат морското сражение, преди на другите да е пристигнала помощ от Атина, най-напред свикали войниците. Като виждали обаче, че повечето от тях са изплашени от предишното поражение и са обезкуражени, те ги насърчили, като им казали приблизително следните ободрителни слова:

„Предишното сражение по море, пелопонесци, кара може би някои от вас да се страхуват от предстоящето. Това обаче не може да служи като справедливо основание за вашите страхове. Както знаете, подготовката ни тогава беше недостатъчна и ние отивахме с флотата си с намерение да участвуваме по-скоро в сухопътна, отколкото в морска битка. Освен това ние се натъкнахме на немалко неприятни случайности, а струва ми се, че и нашата неопитност допринесе за нашето поражение, защото ние се сражавахме за пръв път по море. Ето защо нашето тогавашно поражение не е резултат на нашата страхливост и би било неоснователно този, който е изпаднал в беда, да се обезсърчава, щом се приеме, че мъжеството му не е отстъпило пред силата и че то запазва в себе си възможността да се съпротивява. Трябва да се мисли и това, че може да се случи, щото някои хора да понесат поражения вследствие на превратностите на съдбата, но при всички случаи по своите чувства те трябва да

останат истински мъже. Ако обаче те притежават мъжество, не би било достойно те да се оправдават с неопитността си, в случай че се проявят в каквото и да било като страхливци. Освен това вие не отстъпвате на неприятеля толкова по вашата неопитност, колкото го превъзхождате с вашата храброст. Ако знанието и умението на нашите врагове, от които вие толкова много се страхувате, биха били съчетани у тях с мъжество, то те не биха пропуснали в опасни моменти да използуват на дело това, което са научили. А всяко техническо умение без боен устрем е безсилно пред опасностите, защото страхът парализира ума и от умението без храброст няма полза. И така на тяхната голяма опитност вие противопоставяте вашата по-голяма смелост, а срещу страха от понесеното поражение — увереността, че това е станало поради вашата неподготвеност. Вие ги превъзхождате с многобройните си кораби и с обстоятелството, че ще се сражавате край родната си земя, на която имате и хоплити. А победата е на тия, които са по-многобройни и по-добре въоръжени. Така че ние не виждаме нито една причина, поради която да има някаква вероятност да претърпим поражение. Това, в което ние по-рано сбъркахме, сега се явява като един елемент повече, който ще ни служи за урок. И така, кормчии и моряци, дерзайте и нека всеки изпълнява своя дълг, като не напуска поста, на който е поставен. Ние от наша страна ще подготвим боя не по-зле от предишните военачалници и не ще дадем повод на никого да се прояви като страхливец. Ако пък някой сам пожелае да бъде такъв, той ще получи съответното наказание, а храбреците ще бъдат отличени с подобаващите им награди за мъжество."

В такъв смисъл приблизително пелопонесците били насърчавани от своите военачалници. Формион от своя страна бил също разтревожен от уплахата на своите бойци. Когато видял, че те се събират на групи и дават израз на своя страх поради големия брой на неприятелските кораби, той изявил желанието да ги свика, за да ги насърчи и да им вдъхне кураж при сегашното положение. Той и по-рано постоянно им повтарял, за да ги подготви духом, като казвал, че за тях не съществува какъвто и да било голям брой кораби, срещу който те да не могат да устоят. И войниците си били създали отдавна такова самочувствие, че бидейки атиняни, те не трябва да отстъпват пред пелопонесците, колкото и да е голям броят на техните кораби. Този път обаче Формион, като виждал, че те са паднали духом пред външния вид на нещата, решил да им напомни за тяхната смелост; свикал ги и им казал приблизително следното:

„Виждам, войници, че сте се изплашили от многобройния противник, и ви свиках, защото смятам, че не бива да изпитвате страх от нещо, което не е страшно. И за да започ-

на, трябва да кажа, че те са екипирали една толкова многобройна флота, първо, понеже преди това претърпяха поражение и, второ, поради мисълта, че не могат да се равнят с нас по сили. Освен това те потеглят срещу нас главно поради това, понеже са уверени, че са мъжествени по природа. И чувствуват смелост не поради друго, а поради това, че имат опитност в сферата на сухопътните операции, които те извършват обикновено успешно, и си въобразяват, че тази опитност ще даде същия ефект и в сферата на операциите по море. Това предимство обаче, което те имат в друг случай, ние можем с пълно право да смятаме, че днес то ще бъде по-скоро на наша страна. Понеже те нямат в същност никакво превъзходство (над нас) що се касае до силата на духа и единствено по-голямата опитност, която всеки народ притежава в нещо, го прави да бъде по-решителен. Най-сетне спартанците, които предвождат своите съюзници, понеже се касае за престижа на Спарта, ги тласкат към гибел в повечето случаи против волята им. Иначе тези хора не биха се опитали никога да водят нова морска битка след тежкото поражение, което претърпяха. Не се плашете от тяхната дързост! Вие им вдъхвате много повече страх, и то с по-голямо основание, както поради предишната си победа, така и защото те са уверени, че вие няма да влезете в бой, ако не сте решили да извършите нещо, което заслужава жертвите и усилията, с които то е свързано. Когато противниците са многобройни, както тези в дадения случай, те нападат, като се поставят три условия, които осигуряват равновесието, разчитайки повече на материалните, отколкото на духовните сили. Когато обаче някой върши същото нещо, разполагайки с много по-малобройни сили, той се осмелява да излезе насреща им с по-голяма твърдост на духа. Неприятелите знаят това и поради необичайността на положението се страхуват от нас повече, отколкото от нашите нормални приготовления за война. Много пъти се е случвало да са били напълно разбивани войски от по-слаб противник поради своята неопитност, а понякога и поради своето малодушие, но ние в случая нямаме нищо общо с тези недостатъци. Аз няма да започна битката в залива, доколкото това зависи от мен, и не ще вляза в него. Давам си напълно сметка, че за малко на брой кораби, които обаче са изпитани и маневреноспособни, не е изгодно да се сражават в тясно оперативно пространство срещу една многобройна, но екипирана с неопитни моряци флота. Понеже (там) човек не може да атакува напред, както трябва, за да предизвика удар, ако няма възможност да маневрира и назад, за да може да вижда противника пред себе си, нито пък да се изплъзне на време, ако бъде притиснат отблизо. Също така е невъзможно да се извърши пробив в строя на неприятелските кораби, нито пък да се извършват полуобратите, които са присъ-

щи на маневреноспособните кораби. Тогава става необходимо морската битка да се превърне в сухопътна, а в такъв случай вече по-многобройните кораби ще имат надмощие. Ето защо, доколкото мога, аз ще имам грижата за тези неща, а вие стойте по местата си при корабите и слушайте точно командите, особено когато изходните ни пунктове за нападение ще бъдат така близо. По време на боя спазвайте най-голям ред и тишина, което е от особено голяма полза при военните операции, а най-вече при морските. Отблъсквайте неприятелите, както подобава на предишните ви подвизи. На вас ви предстои голяма борба: или да унищожите надеждите на пелопонесците в техните морски сили, или пък да увеличите страховете на атиняните относно надмощието по море. А у хора, които веднъж са побеждавани, не е налице готовността да се нагърбят с опасности, подобни на предишните."

Такива в общи черти били указанията, които Формион от своя страна дал на своите бойци. И понеже атинската флота все още не идвала да ги атакува в залива и в теснините, пелопонесците решили да я принудят да влезе в залива против волята си. На разсъмване те вдигнали котва и, като построили корабите си в редици по четири, потеглили край брега към вътрешността на залива с десния фланг напред в същия боен ред както, когато стояли на котва. На тоя фланг пелопонесците били разположили двадесет най-маневреноспособни кораби с цел, ако Формион сметне, че те са се насочили срещу Навпакт[120], и реши да се притече на помощ на града с корабите си, атиняните да не могат да избягнат тяхното нападение, което трябвало да обходи тяхното крило и тези кораби да ги обкръжат. Както и очаквали пелопонесците, Формион, виждайки движението на неприятеля и боейки се за това място, което било останало без защитници, натоварил въпреки волята си бързо войската на корабите и вдигнал котва. По суша му се притекъл на помощ пехотният отряд на месенците[121]. Когато пелопонесците видели, че атинските кораби се движат край брега в една редица един зад друг и вече се намират в залива, тъкмо което те желаели особено много, по общ за всички сигнал развърнали изведнъж корабите си фронтално и се устремили колкото е възможно по-бързо срещу атиняните, като се надявали да пленят всичките им кораби. Единадесет от атинските кораби обаче, които се движели напред, сполучили да отбягнат десния фланг на пелопонесците и разгърналия се фронт срещу тях и да излязат в открито море. Пелопонесците настигнали останалите кораби, които се опитвали да избягат, изтласкали ги към брега и ги направили негодни за употреба, а войниците, които не могли да се спасят чрез плаване, избили. Някои от повредените кораби те повлекли празни след себе си — един бил пленен заедно с екипажа му, — но месенците, които следвали като помощен отряд край

брега, се качили на корабите с оръжието си и сражавайки се от палубите, им отнели някои от онези кораби, които пелопонесците вече отвеждали със себе си.

Докато от тази страна пелопонесците победили и извадили от строя атинските кораби, техните двадесет кораба от дясното крило се спуснали да преследват единадесетте атински кораба, които се били изплъзнали от развърнатия фронт и били излезли в открито море. Всички тези кораби освен един сполучили да избягат към Навпакт. При храма на Аполон те застанали с носовете си напред и се приготвили да се защищават в случай че неприятелите се приближат и ги нападнат откъм сушата. Пелопонесците обаче пристигнали късно. Те напредвали, като пеели една победна песен. В това време един левкадски[122] кораб се спуснал да преследва далеч пред другите един изостанал назад атински кораб. Случайно някакъв товарен кораб стоял на котва сред морето. Преследваният атински кораб сполучил да се приближи до товарния кораб и като го избиколил, ударил в средата левкадския кораб, който го преследвал, и го потопил. Понеже всичко това станало като изненада и неочаквано за пелопонесците, те се изплашили. Едновременно с това обаче те продължили да преследват неприятеля безредно, понеже били вече придобили изтъкнатото предимство. Някои кораби, в желанието си да изчакат главната част от флотата, отпуснали греблата си и забавили своя ход. Те виждали, че неприятелят може да ги контраатакува отблизо. Други кораби пък поради непознаване на местата заседнали на плитчини.

Виждайки това, което ставало, атиняните се окуражили и още при първия подаден сигнал се втурнали срещу неприятелските кораби с гръмки викове. Поради допуснатите грешки и съществуващото безредие пелопонесците оказали кратка съпротива и се оттеглили към Панорм, откъдето били потеглили. Атиняните се спуснали да ги преследват, заловили шест от корабите им, които били най-близо до тях, и отнели и собствените си кораби, които неприятелите били извадили от строя в началото край брега, а сега ги били взели на буксир. От противниковия екипаж те избили едни, а други заловили в плен. На левкадския кораб, който потънал край товарния, се намирал лакедемонецът Тимократ[123]. Когато корабът бил повреден, той си прерязал гърлото и се строполил на навпактския залив. След като се оттеглили, атиняните издигнали трофей на мястото, откъдето били тръгнали и победили. Прибрали своите убити и останките от корабокрушението, които се носели от водата край техния бряг и по споразумение предали на неприятеля неговите убити и останки от корабокрушението. Пелопонесците също издигнали трофей като победители, понеже били обърнали в бягство корабите, които повредили край брега. Пленения кораб те пренесли в жертва

на боговете, като го поставили на ахейския нос Рион до своя трофей. След това, като се боели от подкрепленията, които били на път от Атина, те всички, освен левкадците, отплували през нощта към Крисейския залив и Коринт. Атиняните от Крит, които с двадесетте кораба трябвало да бъдат при Формион още преди морската битка, пристигнали в Навпакт наскоро след като двете флоти се били оттеглили и стигнали в Навпакт. А сега бе настъпил и краят на лятото.

Преди да разпуснат флотата, която се била оттеглила в Коринт и Крисейския залив, Кнем, Брасид и другите пелопонески военачалници в началото на зимата[124] по съвета на мегарците решили да се опитат да сложат ръка на Пирея — пристанището на Атина. Пристанището било без охрана и не било затворено[125] вследствие на голямото надмощие на Атина по море. Идеята била всеки моряк да вземе греблото си, възглавницата за пейката и ремъка, с който се прикрепва греблото, и да стигне пешком от Коринт до морския бряг, на който е разположена Атина[126]. След като пристигнели по възможност най-скоро в Мегара, те трябвало да теглят от корабостроителницата в Нисея четиридесет съюзни кораба, които по това време се намирали там, и веднага да потеглят с тях срещу Пирея. В пристанището нямало никаква флота за охрана и на никого не идвало наум, че неприятелят някога ще може да ги атакува така внезапно откъм морето, че той ще се реши на това открито и спокойно и че самите атиняни няма да ги усетят от по-рано дори и противникът да се реши на това. Такава била идеята на пелопонесците и те веднага тръгнали на път. Пристигайки през нощта, те изтеглили корабите от Нисея, но не потеглили срещу Пирея, както възнамерявали първоначално, защото се уплашили от рисковете на тази операция, а и, както се разказва, противният вятър им попречил. Вместо това те се отправили срещу онзи нос на остров Саламин, който е издаден срещу Мегара. На него имало укрепен охранителен пункт и три атински стражеви кораба, поради което мегарците не могли нито да влизат, нито да излизат от своите пристанища. Пелопонесците нападнали укреплението и отвлекли триерите, но без техния екипаж и започнали, необезпокоявани от никого, да опустошават останалата част от Саламин, защото извършили своето нападение неочаквано за жителите на острова.

Чак до Атина били вдигнати сигналните факли, чрез които се известявала близостта на противника, и в града настъпила паника, каквато нямало дотогава по време на войната. Тия, които се намирали в града, мислели, че неприятелят е вече в Пирея, а жителите на Пирея — че Саламин е превзет и че пелопонесците са потеглили вече срещу тях с флотата си. А това би могло да стане лесно, ако пелопонесците не биха се колебали и ако вятърът не би им попречил. На разсъмване

атиняните се притекли масово на помощ на Пирея, спуснали в морето корабите, натоварили се бързо и при голямо възбуждение насочили флотата си към Саламин, а охраната на Пирея възложили на сухопътната войска. Когато узнали, че атиняните идват на помощ, пелопонесците, които били опустошили голяма част от Саламин и взели пленници и плячка, отплували бързо за Нисея заедно с трите кораба от стражевия укрепен пункт Будорон. До известна степен ги плашело и това, че корабите им, които дълго време стояли изтеглени на суша, пропускали вода. След като пристигнали в Мегара, те се завърнали отново пеша в Коринт. Що се отнася пък до атиняните, като не заварили противника в Саламин, те също се оттеглили. След това те охранявали вече по-добре Пирея, като затваряли пристанищата и посредством други предпазни мерки.

Приблизително по същото време, в началото на тази зима,[127] тракийският цар одрисът Ситалк, син на Терес, потеглил на поход срещу Пердика, сина на Александър, цар на Македония, и срещу халкидците на брега на Тракия; той искал от двете обещания да предизвика да бъде изпълнено едното, което му било дадено, и сам да изпълни другото обещание, което бил дал. Първото обещание му било дадено от Пердика (когато в началото на войната той се намирал натясно) при условие той да го помири с Атина и да не върне за цар в Македония брат му Филип, който враждувал с него. Пердика обаче не изпълнявал онова, което бил обещал. Другото обещание самият Пердика бил дал на атиняните, когато сключвал своя съюзен договор с тях, като се задължил да тури край на Халкидската война по границата на Тракия. Поради тези две причини именно Ситалк предприел похода (срещу Пердика) и водел със себе си и Филиповия син Амината[128] с намерение да го постави на македонския престол, а също тъй и атинските пратеници, които по това време се намирали там по същите причини заедно с пълководеца Хагнон. Понеже и атиняните трябвало да действуват с флота и с по възможност по-големи сухопътни сили срещу халкидците.

И тъй, потегляйки на този поход от земята на одрисите, Ситалк призовал на оръжие всички траки, които признавали неговата власт и които живеели между Хемос и Родопите чак до морето, а именно чак до Евксинския Понт и Хелеспонта[129]. След това той призовал под оръжие и гетите, които живеели отвъд Хемос, както и останалите племена, които населявали земите отсам реката Истър[130], и то от оная страна, която е по-близо до Евксинския Понт. Гетите и останалите племена по оние места обаче граничели непосредствено със скитите и имат същото въоръжение като тях; всички те били конни стрелци. Ситалк призовал и мнозина от независимите

траки — планинци, които били въоръжени с мечове, наричали се дии и живеели главно в Родопите. Един от тях той наел срещу заплата, а други потеглили доброволно заедно с него. Ситалк дигнал на оръжие и агрианите, ментe, пък и останалите пеонски племена[131], които признавали неговото царство. Пределите на това царство достигнали до граните и пеонските леси, както и до реката Стримон[132] (която извира от планината Скомброс[133] и протича през земите на граните и лесите); дотук достигали границите на одриското царство, а оттук нататък следвали независимите пеонски племена. Откъм страната на трибалите,[134] които също са независими, неговото царство граничело със земите на трерите и тилатенте.[135] Те живеели на север от планината Скомброс и стигали чак до реката Оксий[136], която извира от същата планина[137], от която водят началото си и реките Нест и Хебър.[138] Тази планина е необитаема, но е голяма по размери, тъй като стига чак до Родопите и се свързва с тях.

Що се отнася до неговия обхват по крайбрежието, Одрисконо царство се простира от град Абдера[139] до Евксински Понт и оттам по него нагоре чак до р. Истър. Цялото това разстояние покрай брега може да бъде изминато по най-кратък път и при попътен вятър с товарен кораб[140] за четири дни и толкова нощи. По суша обаче, и то по най-прекия път, един добър пешеходец[141] — за единадесет дни. Такъв бил обхватът на бреговата линия на царството. А пък навътре в континенталната суша разстоянието от Византион до земите на лесите и до реката Стримон, където била най-отдалечената точка от морето, се извървява от добър пешеходец за тринадесет дни. Данъците, плащани от цялата варварска страна и от елинските полиси, над които одрисите властвували по времето на Севт[142] (който царувал след Ситалк и покачил този данък до неговия най-голям размер), възлизали, доколкото може да се каже, по размер на четиристотин таланта в пари, платими в злато и сребро. Към тази сума се поднасяло във вид на подаръци не по-малко злато и сребро, без да се смятат шарените и гладките тъкани и други предмети. И тези дарове се поднасяли не само на царя, но и на страничните князе (т. нар. парадинасти), облечени в някаква власт, и на знатните одриси. В това отношение сред одрисите се бил установил обичай, противоположен на обичая в персийската държава, а именно да вземат повече, отколкото да дават; и онзи, който отказвал да даде подарък, за който той бил помолен, бил презиран повече от оногова, който получавал отказ, когато молел за него. Този обичай бил разпространен у всички траки, но от него се ползували повече одрисите в съответствие със своите средства и при тях човек не можел да свърши нищо, без да им поднесе подаръци. Така тяхното царство се издигнало до голямо могъщество. И от всички царства, които се намирали в Евро-

па между Йонийския залив[143] и Евксинския Понт, то било най-значителното по своите приходи в пари и изобщо по своето благоденствие. По своята военна мощ обаче и по броя на своите бойци това царство отстъпва значително на Скитското царство. Поради това никоя държава в Европа не е в състояние да съперничи със скитите и даже в Азия никой народ не би могъл отделно да устои на скитите, ако те всички действуват единодушно. Вярно е обаче, че те са далеч от степента на развитие, за да притежават същото превъзходство над другите, що се касае до това да проявят прозорливост и интелигентност по отношение останалите обстоятелства в живота.

И тъй Ситалк, който царувал над една толкова обширна територия, събрал и стегнал своята войска и когато приготовленията били завършени, той потеглил с нея срещу Македония, като минал най-напред през собствените си владения, а сетне през необитаемата планина Керкина, която разграничава синтите от пеонците. Той превел войската си през тази планина, движейки се напред по един път, който той сам бил проправил преди това чрез просеки по време на своите военни действия против пеонците[144]. Преминавайки през тази планина, като идвали от земята на одрисите, войските (на Ситалк) минавали през земи, в които пеонците оставали от дясната им страна, а синтите и медите[145] — отляво. След като превалили планината, те стигнали в пеонското селище Добер. През време на този свой поход войската на Ситалк не само не намалила никак (като оставим настрана ония хора, които станали жертва на болести), но, напротив, се увеличила, защото многобройни от независимите траки се присъединили към нея, без да бъдат повикани от Ситалк, а от жажда за плячка и грабеж. По тоя начин, както се разказва, цялата войска достигнала на брой не по-малко от сто и петдесет хиляди души. По-голямата част от нея била пехота, а конницата съставяла само една трета. По-голямата част от конницата доставили самите одриси, а на второ място след тях — гетите. Най-войнствени от пешата войска били меченосците (махайрофорите), които се спуснали от Родопите и спадали към независимите тракийски племена. Освен тях в похода участвувала една пъстра тълпа, която била страшна само със своята многочисленост, а не иначе.

И тъй, тези сили се съсредоточили в Добер и се готвели да се спуснат от планината в Долна Македония, където царувал Пердика. Към македонците спадат и линкестите, и елимиотите[146], и други племена във вътрешността, които били съюзници и подвластни на македонците, но всички те имали свои царе. Сегашната крайморска Македония завладял най-напред Александър, бащата на Пердика, и неговите прадеди Теменидите, които в миналото произхождали от Аргос. Те

установили своята царска власт тук, след като с оръжие в ръка прогонили пиерите от Пиерия[147], които по-късно се заселили във Фагрет[148] и други места под Пангей[149] отвъд Стримон — и досега крайморската област в подножието на Пангей се нарича Пиерийски залив. От така наречената Ботиея[150] те също така прогонили ботиейците, които сега живеят в съседство с халкидците. От Пеония македонските царе завладели край реката Аксий[151] тясна ивица земя, която се спуска чак до Пела[152] и до морето. Отвъд Аксий чак до Стримон те владеели така наречената Мигдония[153], откъдето прогонили едоните[154]. От наричаната сега област Еордея[155] те изтласкали еордите, повечето от които загинали, а малка част се заселили около Фиска[156]. От Алмопия[157] пък прогонили алмопите. Тия именно македонци подчинили и други племена, над които властвуват и до днес, и областите Антемунт, Грестония и Бисалтия[158], както и голяма част от земите на самите македонци. Цялата тая страна се нарича Македония и когато Ситалк я нападнал, цар на македонците бил Пердика, син на Александър.

С приближаването на тази силна войска македонците, които не били в състояние да й се съпротивяват, се оттеглили на такива места, които били естествено непристъпни, и в укрепленията, които съществували в страната. Последните били впрочем редки. По-късно, когато се възцарил Архелай[159], синът на Пердика, той издигнал укрепленията, които сега съществуват в страната, прокарал прави пътища и уредил всичко, което било във връзка с военното дело. Той подсилил конницата и въоръжението и цялата военна подготовка и направил повече, отколкото всички осем царе преди него. Войската на траките нахлула от Добер най-напред в по-раншните владения на Филип и завладяла със сила Ейдомена, а Гортиния, Аталанта и някои други земи се предали по споразумение от приятелство към Аминта, сина на Филип, който бил с войската[160]. Траките обсадили и Европ, но не могли да го превземат. След това те навлезли в другата част на Македония, тая, която е вляво от Пела и Кирос[161]. По-далеч от тези места, до Ботиея и Пиерия, те не стигнали, но опустошавали Мигдония, Грестония и Антемунт. Македонците дори и не мислели да се съпротивяват с пехота. Те повиквали обаче конницата на своите съюзници от горните части на страната и където смятали, че е изгодно, те нападали войската на траките винаги с малобройни отряди срещу многоброен противник. А там, където нападали, никой не можел да им устои, защото били добри конници и били облечени в ризници. Когато били заобиколени от многоброен неприятел, македонците нямали никакъв успех, а само се излагали на опасност срещу многократно по-голямата войска на неприятеля. Ето защо най-после те престанали да се съпротивяват, защото чув-

ствували, че не са в състояние да се излагат на риск срещу едно толкова голямо мнозинство.

Междувременно Ситалк влязъл в преговори с Пердика по онези въпроси, заради които започнал войната, и тъй като атиняните не се явили с корабите си, защото не вярвали, че Ситалк ще дойде, а изпратили при него само пратеници и подаръци, той изпратил част от войската си срещу халкидците и ботиейците, принудил ги да се затворят в крепостите си и започнал да опустошава техните земи. Докато Ситалк се бил настанил по тия места, тесалийците, които живеят на юг, и магнетите, както и останалите подвластни на тесалийците племена, а също и елините чак до Термопилите[162] се изплашили да не би тракийската войска да напредне и до тях и започнали да се готвят за отбрана. Страх обзел и северните траки отвъд реката Стримон, които обитавали равнините, а именно панеите, одомантите, дроите и дерсеите[163]. Всички те са независими племена. Ситалк предизвикал загриженост дори у онези, които били неприятели на атиняните. Те се страхували да не би той, подбуждан от атиняните, по силата на военния съюз помежду им да нападне с войската си и тях. Ситалк държал обаче Халкидика, Ботиея и Македония и продължавал да ги опустошава. Но понеже и без това той не можел да постигне нищо от това, за което бил предприел похода, а и войската му нямала достатъчно храна и страдала от зимните студове, той бил убеден от Севт, сина на Спарадок, който бил негов братов син и най-влиятелен след него, да побърза да се върне обратно, а Пердика тайно бил успял да привлече на своя страна Севт, като му обещал, че ще му даде за жена сестра си Стратоника, а свръх това и пари. Ситалк последвал съвета му и бързо се завърнал в Тракия с войската си след един поход от тридесет дни[164], от които осем прекарал в Халкидика. По-късно Пердика дал на Севт сестра си Стратоника, която му бил обещал. При такива обстоятелства протекъл походът, предприет от Ситалк.

През същата зима, след като флотата на пелопонесците била разпусната, атиняните предприели отново експедиция от Навпакт под командата на Формион. Те потеглили с корабите си край брега срещу Астак[165] и дебаркирали, като проникнали във вътрешността на Акарнания с четиристотин хоплити от състава на атинската флота и четиристотин месенци; те прогонили от Страт, от Коронти и от други селища гражданите, които не им вдъхвали доверие. След като възстановили на власт в Коронти Кинес, сина на Теолит, те отново се качили на корабите си. Една експедиция срещу жителите на Ойниада, единствените акарнанци, които били винаги враждебно настроени към тях, се струвала на атиняните невъзможна поради лошото зимно време. И наистина реката Ахелой, която извира от планината Пинд и тече през земите на

долопците[166], агрейците[167] и амфилохийците, както и през акарнанската низина и чието горно течение минава наблизо до града Страт, се влива в морето недалеч от ойниадите, чийто град тя (реката) заобикаля с блата; по този начин реката Ахелой прави една зимна експедиция невъзможна. По-голямата част от Ехинадските острови са разположени срещу Ойниада, на едно незначително разстояние от ръкавите на Ахелой, чрез които той се влива в морето. Тъй като реката е пълноводна, тя непрекъснато влече наноси, тъй щото някои от островите са се съединили с континенталната суша и може да се очаква, че същото ще стане и с останалите острови в недалечно бъдеще. Действително течението на Ахелой е бързо, неговият воден дебит е значителен и водите му са тинести. От друга страна, островите са разположени много наблизо едни до други и задържат още повече наноси поради това, че не са разположени правилно в редица, а образуват един оплетен архипелаг, който представя бариера за водите и им пречи да изтичат направо в морето. Ехинадските острови са необитавани и малки. Разказва се обаче, че когато Алкмеон, синът на Амфиарай, след като убил майка си, водил скитнически живот, бил съветван от Аполоновия оракул да се засели тъкмо в тази земя, като му подсказал правилно, че неговите страхове няма да имат край, преди да намери такава земя, която в момента, когато убил майка си, не била виждана под слънцето и не била още земя. Всяка друга земя била осквернена за него. Алкмеон, както разказват, се намерил в безизходица и едва накрая се досетил, че става дума за наносите на Ахелой. Той сметнал, че през време на продължителното му скитане след убийството на майка си тук се е натрупала достатъчно земя, за да се засели. И той се настанил там, станал господар на областта около Ойниада, като самата област приела и запазила името на неговия син Акарнан. Така гласи преданието за Алкмеон, което аз чух и възпроизведох тук.

А пък междувременно атиняните и Формион дигнали котва от Акарнания, отзовали се в Навпакт, а през пролетта[168] се завърнали в Атина по море. Те отвели със себе си заловените кораби и тия от пленниците от морските битки, които били свободни граждани и ги обменили със свои пленници — човек за човек. Така завършила тая зима, а с нея и третата година от войната, която Тукидид изложи в своето съчинение.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ВТОРА

[1] Разделянето на военните действия по лета и зими, което прави Тукидид, не е свързано с астрономическите срокове. Зимата е от ноември до края на февруари, а лятото обхваща и пролетта, и есента и продължава осем месеца — от март до октомври.

[3] Вж. Тукидид, I, 114—115.
[4] Април 432 г. пр. н. е.
[4] Беотия имала олигархическо управление. Върховната власт се намирала в ръцете на колегия от дванадесет беотарси: двама от Тива и по един от десетте съюзни градове. Те същевременно били и военачалници.
[5] Платея от 520 г. пр. н. е. е в постоянен съюз с Атина. Вж. Херодот, VI, 108.
[6] Новата луна се появява на 7 април, така че на 4 срещу 5 април нощта била тъмна.
[7] Около 11 км; един стадий е равен на 180 м.
[8] Гранична река между Тива и Платея.
[9] Срв. Тукидид, II, 2_8.
[10] Появата на група атински кораби би означавало враждебни действия.
[11] Вж. Тукидид, I, 103_3.
[12] Т. нар. Цикладски острови.
[13] След постепенното отслабване на ролята на архонтите поради милитаризацията на страната след Гръко-персийските войни най-голяма власт в Атина добила колегията на ежегодно избираните 10 стратези-военачалници.
[14] Гостоприемството (на гръцки хе ия, ξενία) било пластара институция у елините, посредством която и през класическата епоха се уреждали редица въпроси, които възниквали във външнополитическите отношения на елините. Ксенията и лицата, които били отличавани с нея, много често били натоварвани с важни и поверителни мисии. Носителите на това почетно звание се нарича ли на гръцки ксеноси (ξένοι).
[15] Тукидид, I, 127_1.
[16] Враждебното и подозрително отношение към граждани, дошли от друга държава, правели в античността особено ценни връзките, които се създавали при гостоприемството, когато гражданин на някоя чужда държава бивал приет на гости у някой местен гражданин.
[17] След сражението с персите при Евримедонт в 466 г. пр. н. е. размерът на съюзните вноски достигнал 460 таланта. Вж. и Тукидид I, 96_2. Присъединяването на нови съюзници и превръщането на натуралната вноска в парична увеличили още повече тази сума.
[18] Обичайните приходи на Атина от данъци и мита, от вноски от метеките, от наеми от сребърните рудници в Лаврион, от държавни имоти и жилища, от съдебни такси и глоби до избухването на Пелопонеската война възлизали на 1000 таланта.
[19] Тържественият вход на Акропола от западната му страна, построен през 437—431 г. пр. н. е. от архитекта Мнесикъл и струвал на държавата 2012 таланта.
[20] Обсадата на Потидея до нейното превземане струвала на Атина 2000 таланта. Вж. Тукидид, II, 70_2.
[21] Статуя на богиня Атина Партенос, висока 12 м., произведение на Фидий. Необлечените части на тялото ѝ били от слонова кост, а облечените — от злато.
[22] Равно на около 26 300 кг.
[23] Преселени в града чужденци, свободни, занимаващи се със занаяти, но без политически права и с ограничени до известна степен икономически права.
[24] Между двете дълги стени (северната — от Атина до Пирея и южната — от Атина до Фалерон) имало още една вътрешна стена.
[25] Полуостров и пристанище между Пирея и Фалерон.
[26] Митически основател на дванадесетте града в Атика, поради което в далечното минало Атина и атинският Акропол се наричали Кекропия, а жителите на Атина — кекропиди.
[27] Митически герой на атиняните.
[28] Членове на пританията — комисия, която е избрана като постоянно присъствие на Съвета на 500-те в Атина, на брой 50 души.
[29] Висши длъжностни лица в Атина на брой 9 души.
[30] При обща опасност, изглежда, независимите общини се обединявали около цар — военен вожд, за избора на когото, вероятно от стар и знатен род, не се знае нищо.

[31] Жители на съседната на Атина община Елевсина.
[32] Легендарен жрец на Деметра, тракиец, син на Посейдон, създал рода на Евмолпидите, потомствени жреци в Елевсина.
[33] Атически герой, син на Гея, отгледан и покровителстван от богиня Атина. Във войната с Елевсина убил Евмолп.
[34] Сгради, в които заседавали държавният съвет-буле и колегията притани.
[35] „Празник на обединението". С него се чествувало събирането на жителите на Атика в един град. Празнуван е на 16-и кекатомбейон, първия месец от годината — юни/юли.
[36] Стръмен хълм до центъра на града. Горната неравна площ е широка 130 м и дълга 300 м. Застроена е с храмове и светилища най-вече по времето на Кимон и Перикъл.
[37] Квартал в южната част на Атина, разположен в подножието на Акропола, с голям театър.
[38] Краят на февруари. Дионисиевите празници се наричали антистерии. Други празници в чест на бог Дионис били: Ленейските Дионисии — в края на януари, и полските Дионисии — в края на декември.
[39] Красивият извор.
[40] Място, взето от стари укрепления, приписвани на предгръцкото население.
[41] Юни 431 г. пр. н. е.
[42] Местност в Атика.
[43] Селище и дем в Атика.
[44] Области-общини в Атика, чийто брой възлизал на повече от 170.
[45] Селище в Атика, разположено на югоизток от Ахарна.
[46] От 30 до 40 дни.
[47] Град в северозападната окрайнина на Атика.
[48] Месенците били вечните неприятели на лакедемонците, третирани от тях като поробено население.
[49] Две области с едно и също име, разположени по крайбрежието на о. Евбея: едната била наречена Опунтийска Локрида, а другата — Епикнемидска Локрида.
[50] Град на епикнемидските локрийци.
[51] Град на опунтийските локрийци.
[52] Вж. Тукидид, I, 67_2.
[53] Вж. Тукидид, I, 101—102, III, 54_5.
[54] 3 август 431 г. пр. н. е.
[55] Заради услуги, оказани от страна на чужд граждани, всяка държава могла да го обяви за почетен граждани, защитник на интересите на своите граждани в чуждата страна (проксен).
[56] Най-могъщото тракийско племе. В нач. на V в. пр. н. е. е обединено с други съседни племена от Терес, а при Ситалк границите на царството му достигнали до реките Дунав и Струма. Към края на V в. то се разпаднало на две части.
[57] Легендарен тракийски цар.
[58] Легендарен атински цар. Според преданието Пандион по време на войната с Тива повикал на помощ тракийския цар Терей. И понеже спечелил войната, за награда дал за жена на Терей дъщеря си Прокна, която му родила син Итис. Терей озлочестил сестра й Филомела и за да не се оплаче за станалото, й отрязал езика. Все пак Филомела съобщила това на Прокна. За отмъщение двете сестри убили Итис и с месото му нахранили Терей. Царят ги подгонил, за да си отмъсти, но боговете превърнали Прокна в лястовица, Филомела в славей, Терей в папуняк, а Итис във фазан.
[59] Тази легенда не се среща у гръцките поети; намираме я обаче у Овидий и Катул, но е взаимствувана от някой гръцки писател от елинистическата епоха.
[60] Войници, въоръжени само с лек щит (пелта), късо копие и меч.
[61] Вж. Тукидид, I, 61_2.
[62] Командир на отряда от 3000 атински хоплити. Вж. и Тукидид, I, 61_2.
[63] Коринтска колония в Акарнания на западното крайбрежие на Средна Гърция.
[64] Град в Акарнания.

[65] Септември 431 г. пр. н. е.
[66] Малка държава, съседна на Атина; главен град Мегара.
[67] Пристанище на Мегара.
[68] Вж. Тукидид, II, 30_1.
[69] Става дума за т. нар. Външен Керамейк (Керамейос).
[70] Според Диоген Лаертски държавното погребение било учредено от Солон, а според Диодор Сицилийски възхвалните речи в памет на загиналите в бой герои били въведени след битката при Платея (479 г. пр. н. е.).
[71] У спартанците съществувал закон за изгонване на чужденците—ксенелазия.
[72] 430 г. пр. н. е.
[73] Според описаните симптоми това било петнист тиф. За пръв път чумата със своите специфични признаци се появила в Европа в 542 г. от н. е.; това била т. нар. Юстинианова чума.
[74] Вж. Тукидид, I, 118_3.
[75] Крайморска област на Атика.
[76] Планина на южния край на Атика.
[77] Вж. Тукидид, I, 143_5.
[78] Области в Арголида с едноименни градове.
[79] Нахлули през март (вж. II, 47_2) и следователно отстъпили в края на април или началото на май.
[80] От есента на 432 г. пр. н. е. Вж. Тукидид, I, 64_3.
[81] Вж. Тукидид, I, 64_2.
[82] Следователно събранието било извънредно, а не редовно.
[83] Вж. Тукидид, II, 59_2.
[84] Според Диодор Сицилийски (XII, 45) глобата била в размер на 80 таланта.
[85] Септември 429 г. пр. н. е.
[86] Вж. Тукидид, I, 144_1.
[87] Наименование в Спарта на началника на флота, избиран ежегодно. Според Аристотел навархът имал почти царска власт.
[88] Аргосците стояли още настрана от воюващите групи.
[89] Вж. Тукидид, I, 129_1.
[90] Вж. Тукидид, II, 29.
[91] Вж. Тукидид, I, 127_2.
[92] Отнася се за Атина, понеже Садок бил атински гражданин.
[93] Мястото се намирало край града под хълма на нимфите. Тук били хвърляни телата на престъпниците.
[94] Митичен аргоски герой, който участвувал в похода срещу Тива, подтикнат от жена си Ерифила. Син му Алкмеон наказал със смърт майка си заради преждевременната смърт на баща му.
[95] Жители на областта Акарнания, разположена на западното крайбрежие на Средна Гърция.
[96] Октомври 430 г. пр. н. е.
[97] Пристанищен град на входа на Коринтския залив.
[98] Малък залив на северния бряг на Коринтския залив, между Фокида и Локрида.
[99] Области по южното крайбрежие на Мала Азия.
[100] Град в Ликия (Югоизточна Мала Азия).
[101] Юни 429 г. пр. н. е. Обсадата продължила 2 години (от 429 до 427 г. пр. н. е.).
[102] Прочутото сражение срещу персите при Платея в 479 г. пр. н. е., командувано от страна на гърците от Павсаний. Вж. и I, 130, I, 132.
[103] Планина между Атика и Беотия.
[104] Борова или ясенова греда с железни краища във вид на овнешка глава.
[105] Звезда от съзвездието Волопас; тук е употребено със значение на началото на есента.
[106] Област недалеч от Термейския (дн. Солунския) залив.
[107] Остров в Йонийско море, срещу Акарнания.
[108] Градове по западното крайбрежие на Средна Гърция.
[109] На южния бряг на Коринтския залив.
[110] Вж. Тукидид, II, 69.

[111] Хаони, теспротийци, атинтани и паравеи — племена в Епир от илирийски произход.
[112] Двата елински отряда в левия фланг били разположени на отделни лагери.
[113] Вж. Тукидид, I, 111.
[114] За такива съветници Тукидид споменава в III, 61_1, V 63_4, VIII 39_2, изпращани по време на война дори и при царете, но без да накърняват тяхната власт.
[115] Град на о. Крит.
[116] Кидония и Полихна са градове на о. Крит.
[117] Пристанище, разположено източно от нос Рион, на Коринтския залив.
[118] Т. е. край западния бряг на носа Рион към открито море, а не откъм Коринтския залив. Този нос, разположен срещу архейския нос Рион, се наричал Антирион.
[119] Нос Рион откъм Пелопонес (ахейския Рион) и отвъдният в Средна Гърция Антирион затварят входа на Коринтския залив.
[120] Град и база на атиняните на северния бряг на Коринтския залив, като от своя страна заливчето, на което се намирала Криса, в по-подробните карти се нарича Кисейски залив.
[121] Настанени край Коринтския залив месенци-илоти, прокудени от спартанците след тяхното продължително въстание.
[122] От съюзната флота на пелопонесците.
[123] Един от изпратените от Спарта съветници. Вж. II, 85_1.
[124] 429 г. пр. н. е.
[125] Обикновено във военно време входовете на пристанището се затваряли с железни вериги. Относно Пирея атиняните удължили стените при входа на пристанището, поставили на края им кули и през тях прехвърляли вериги, с които затваряли входа.
[126] Т. е. през Коринтския провлак — от Коринтския до Саронския залив.
[127] Октомври 429 г. пр. н. е.
[128] Пердика лишил брата си Филип от участие в управлението на Македония. Затова пък Филип като претендент бил поддържан от атиняните. Той, както изглежда, умрял преди Ситалковия поход и затова на негово място при Ситалк се явил синът му Аминта, дядо на Александър Велики.
[129] Дн. Черно море и дн. Мраморно море.
[130] Дн. р. Дунав.
[131] Македонски племена.
[132] Дн. р. Струма.
[133] Дн. Витоша.
[134] Тогава жители главно на днешна Източна Сърбия.
[135] Тракийски племена на северозападната граница на одриската държава.
[136] Дн. р. Искър.
[137] Орбел, дн. Рила.
[138] Дн. р. Места и дн. р. Марица.
[139] Град на крайбрежието на Егейска Тракия, близо до устието на р. Нест (Места).
[140] Наричани „кръгли" с бавен ход за разлика от дългите военни кораби. Според Херодот (IV, 86) такъв кораб изминавал денем 700, а нощем 600 стадия.
[141] Според Херодот (IV, 101) добър пешеходец изминавал на ден около 200 стадии.
[142] Братов син на Ситалк и негов наследник. За Север Диодор (XII, 50) казва: „Властвуващ над такава голяма земя, той получавал ежегодно повече от 1000 талайта." Тук вероятно е включена и стойността на даровете.
[143] Дн. Адриатическо море.
[144] В древността те заемали голяма част от земите, които влезли след това в състава на Македония. Делели се на няколко племена. Центърът на държавата им обхващал главно земите по средното течение на р. Аксий (дн. Вардар).
[145] Тракийски племена. Синтите живеели на юг от дн. р. Струмешница (Струмица), а медите — югозападно от тях, главно по средното течение на дн. р. Струма.

[146] Линкестите живеели по горното течение на р. Еригон (дн. р. Черна), а елимиотите — по средното течение на р. Халиакмон (дн. р. Бистрица).
[147] Област между пл. Олимп и Термейския (дн. Солунски) залив с градове Пидна и Дион.
[148] Град в Македония.
[149] Планина в Македония.
[150] Област в северната част на Халкидическия полуостров, източно от р. Аксий (дн. Вардар).
[151] Дн. р. Вардар.
[152] Град в Македония и нейна столица от времето на Филип II.
[153] Област в Македония с главен град Терма (дн. Солун).
[154] Тракийско племе.
[155] Област в югозападното подножие на пл. Бермий (дн. Докса).
[156] Град в Македония.
[157] Област в Македония, която обхваща днешно Мъгленско.
[158] Области северно от Халкидическия полуостров — между дн. р. Вардар и р. Струма.
[159] Царувал от 413 до 399 г. пр. н. е. В неговия двор пребивавали известно време Еврипид, Зевкид и др.
[160] Едомена, Гортиния, Аталанта и Европ са градове по десния бряг на средното течение на р. Аксий.
[161] Кирос е град в Македония северозападно от гр. Пела.
[162] Проход в Локрида край брега на Малийския залив.
[163] Племена, които обитавали земите между реките Стримон и Нест (дн. Струма и Места).
[164] Ноември—декември 429 г. пр. н. е.
[165] Град на брега на Акарнания.
[166] Жители на Долопия, област на север от Етолия, между Тесалия и Амфилохия.
[167] Жители на Етолия.
[168] Март 428 г. пр. н. е.

КНИГА ТРЕТА

Съдържание: ЧЕТВЪРТА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 428 Г. ПР. Н. Е. ТРЕТОТО НАХЛУВАНЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ В АТИКА ПОД ПРЕДВОДИТЕЛСТВОТО НА АРХИДАМ (1). ВЪСТАНИЕТО НА О-В ЛЕСБОС (2–6). ПОХОДЪТ НА АТИНЯНИТЕ В ЛАКОНИЯ, ОЙНИАДА И ЛЕВКАДА (7). ПРАТЕНИЧЕСТВО НА МИТИЛЕНЦИТЕ В ПЕЛОПОНЕС И РЕЧ НА ПРАТЕНИЦИТЕ В ОЛИМПИЯ (8–15). ОТПЛУВАНЕ НА СТО АТИНСКИ КОРАБА КЪМ ИСТМА, СЪСТАВ НА АТИНСКАТА ФЛОТА (16–17). ПОХОД НА МИТИЛЕНЦИТЕ ПРОТИВ АНТИСА, ИЗДИГАНЕ НА УКРЕПЛЕНИЯ ОКОЛО МИТИЛЕНА (18).

ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 428 Г. ПР. Н. Е.: ИЗПРАЩАНЕ НА АТИНСКИ КОРАБИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ДАНЪК ОТ СЪЮЗНИЦИТЕ (19). СПАСЯВАНЕТО НА ЧАСТ ОТ ПЛАТЕЙЦИТЕ И ОБСАЖДАНИТЕ ЗАЕДНО С ТЯХ АТИНЯНИ В АТИНА (20–24). ПРИСТИГАНЕ НА ЛАКЕДЕМОНЕЦА САЛЕТ В МИТИЛЕНА (25).

ПЕТА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 427 Г. ПР. Н. Е. ЧЕТВЪРТО НАХЛУВАНЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ В АТИКА (26). ПРЕДАВАНЕ НА МИТИЛЕНЦИТЕ НА АТИНСКИЯ ВОЕНАЧАЛНИК ПАХЕТ (27–28). ПОЯВАТА НА ПЕЛОПОНЕСКИ КОРАБИ С АЛКИД НАЧЕЛО ВЪВ ВОДИТЕ НА ИОНИЯ (29–35). РЕШЕНИЯТА НА АТИНЯНИТЕ ПО ДЕЛОТО НА МИТИЛЕНЦИТЕ: ПЪРВОТО СЪБРАНИЕ И РАЗКАЯНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ (36). ВТОРОТО СЪБРАНИЕ, РЕЧТА НА КЛЕОН (37–40), РЕЧТА НА ДИОДОТ (41–48). РЕШЕНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ И НЕГОВОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ (49–50). ПОХОДЪТ НА НИКИЙ ПРОТИВ МИНОЯ (51). ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ПЛАТЕЯ И СЪДЪТ НАД ПЛАТЕЙЦИТЕ: РЕЧ НА ПЛАТЕЙЦИТЕ (52–59), РЕЧ НА ТИВАНЦИТЕ (60–67).

НАКАЗВАНЕ НА ПЛАТЕЙЦИТЕ (68). КЪРВАВИТЕ СЪБИТИЯ В КЕРКИРА ВСЛЕДСТВИЕ НА МЕЖДУОСОБИЦИТЕ (69—85). РАЗСЪЖДЕНИЯ НА ТУКИДИД ЗА ОБЩОТО СЪСТОЯНИЕ НА ЕЛАДА (82—84). ПЪРВИЯТ ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ В СИЦИЛИЯ ПОД НАЧАЛСТВОТО НА ЛАХЕТ И ХАПРИАД (86). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 427 Г. ПР. Н. Е.: ВТОРОТО ПОЯВЯВАНЕ НА ЧУМАТА В АТИНА (87). ПОХОД НА НАМИРАЩИТЕ СЕ В СИЦИЛИЯ АТИНЯНИ ПРОТИВ ЕОЛОВИТЕ ОСТРОВИ (88). ШЕСТА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 426 Г. ПР. Н. Е.: ЧЕСТИ ЗЕМЕТРЕСЕНИЯ В ЕЛАДА (89). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНЯНИТЕ В СИЦИЛИЯ (90). ПОХОДИТЕ НА АТИНЯНИТЕ ПРОТИВ ПЕЛОПОНЕС, МЕЛОС, ТАНАГРА И ЛОКРИДА (91). ОСНОВАВАНЕТО НА ХЕРАКЛЕЯ ОТ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (92—93). ПОХОДЪТ НА АТИНСКИЯ ВОЕНАЧАЛНИК ДЕМОСТЕН ПРОТИВ ЛЕВКАДА И ЕТОЛИЙЦИТЕ И НЕГОВОТО ПОРАЖЕНИЕ (94—98)). ПОХОДЪТ НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ ЕПИЗЕФИРСКИТЕ ЛОКРИ (99). ПОХОДЪТ НА ЕТОЛИЙЦИТЕ ПОД НАЧАЛСТВОТО НА ЛАКЕДЕМОНЕЦА ЕВРИЛОХ ПРОТИВ НАВПАКТ (100—102). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 426 Г. ПР. Н. Е.: ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНЯНИТЕ В СИЦИЛИЯ (103). ОЧИСТВАНЕТО НА ДЕЛОС ОТ АТИНЯНИТЕ И СВЕДЕНИЯ ЗА ДЕЛОСКИТЕ ПРАЗНЕНСТВА (104). ПОХОДЪТ НА АМПРАКИЙЦИТЕ И ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ СРЕЩУ АМФИЛОХИЙСКИЯ АРГОС И ПОРАЖЕНИЕТО ИМ ОТ АТИНЯНИТЕ И АКАРНАНЦИТЕ ПРИ ОЛПА И ИДОМЕГОС (105—114). ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНЯНИТЕ В СИЦИЛИЯ (115). ИЗРИГВАНЕТО НА ЕТНА (116).

През следващото лято[1], когато житото започнало да зрее, пелопонесците нахлули отново в Атика. Предвождал ги Архидам, синът на Зевксидам, царят на лакедемонците. Като се установили на позиция, те започнали да опустошават страната. Атинската конница, както обикновено, започнала да ги напада при всеки удобен случай и по този начин да пречи на леко въоръжените сили на противника да се отдалечават и да опустошават околностите на града. Пелопонесците престояли в Атика, докато имали храна, а след това се оттеглили и се разотишли по градовете.

Веднага след нахлуването на пелопонесците Лесбос[2], без Метимна[3], отпаднал от Атина. Лесбосците имали намерение да направят това още преди започването на войната, но лакедемонците се възпротивили и сега те били принудени да отпаднат по-рано, отколкото възнамерявали. Те искали именно да изчакат, докато се завърши насипването на пристанищните кейове, изграждането на крепостните стени и построяването на флотата и да получат всичко отгоре от Евксинския Понт като стрелци, жито и други неща, които били поръчали. Между това тенедосците[4] и жителите на Метимна, които били във враждебни отношения с лесбосците, а също така и някои митиленци, които се били обособили вследствие на междуособиците в отделна фракция и които били проксени на атиняните, ги уведомили, че техните противници се готвят да обединят насила Лесбос с Митилена, че цялата тази подготовка за отпадането на острова се извършва със съгласието на лакедемонците и по силата на племенните родствени връзки и със съгласието на беотийците и че ако не бъдат взети навреме мерки, атиняните ще загубят Лесбос.

Атиняните, въпреки че били изтощени от чумната епидемия и от войната, която тъкмо тогава била в пълния си разгар, сметнали за много голямо начинание разширяването на военните действия на остров Лесбос, който разполагал с флота и с непокътнати военни сили. Отначало те не повярвали на споменатите обвинения, като предпочитали това, което не им се искало да бъде, да не е вярно. Когато обаче изпратили

пратеници и те не успели да убедят митиленците да се откажат от обединяването (синойкизма) на споменатите градове и да преустановят приготовленията си за война, атиняните се изплашили и решили да вземат навреме мерки. Те изпратили незабавно четиридесет кораба, които по това време били готови да потеглят, като плуват около Пелопонес. Командували ги Клеипид, син на Дейний, и още двама стратези. Атиняните били уведомени, че на Лесбос, вън от Митилена, щяло да има празненство в чест на Аполон Малоентски[5], в което митиленците вземали масово участие, и атиняните се надявали, че ако побързат, ще могат да ги нападнат неочаквано. Ако опитът успеел, щяло да бъде добре, а ако не успеел, те щели да заповядат на митиленците да им дадат кораби и да разрушат крепостните стени. В случай че нямало да могат да ги заставят да сторят това, тогава те щели да воюват с тях. Докато корабите се намирали на път, десетте митиленски триери, които по силата на съюзния договор се намирали по това време в Атина, атиняните задържали, а екипажите им интернирали и поставили под стража. Но един човек преплувал от Атина в Евбея и пешком стигнал до Герайст[6]. Там той сварил един товарен кораб, който тръгвал, и като използувал попътния вятър, на третия ден след тръгването си от Атина той стигнал в Митилена и уведомил митиленците за предстоящото нападение откъм морето. Тогава митиленците не напуснали града, за да отидат в светилището на Аполон Малоентски, а като довършили тая част от стените и пристанището, които били изградени наполовина, започнали да ги охраняват.

Когато немного след това пристигнали атиняните и констатирали станалото, стратезите предали на митиленците посланието на Атина, което им било възложено. Но тъй като митиленците не дали ухо на предложенията, атиняните започнали военни действия. Митиленците не били подготвени и били принудени да влязат във войната внезапно. С корабите си те излезли малко пред пристанището с намерение да започнат там морска битка. Когато обаче атинските кораби ги подгонили и започнали да ги преследват, те започнали преговори с атинските стратези, за да постигнат при почтени условия, ако е възможно, незабавното отдалечаване на тези кораби. Атинските стратези приели предложението, защото сами те се страхували, че няма да бъдат в състояние да воюват срещу целия Лесбос. След като сключили примирие, митиленците изпратили в Атина пратеници, между които бил и един от онези, които преди това били техни обвинители, а сега съжалявал вече за това. Целта им била да убедят атиняните да се оттеглят с корабите си, като им обещаят да не предизвикват промени в досегашното положение. В същото време те изпратили с една триера тайно от атинската флота, която стояла на котва при Малея, северно от града, пратеници в Лаке-

демон, защото не вярвали, че ще имат успех в своите преговори с атиняните. Изпратените тайно се добрали с мъка по море до Лакедемон и там поискали настоятелно да им се окаже помощ.

Когато първата делегация се завърнала от Атина, без да постигне нищо, митиленците и останалият Лесбос, без Метимна, започнали да се готвят за война. Метимна, Лемнос и Имброс[7], както и някои други малобройни съюзници, се притекли на помощ на атиняните. Митиленците предприели масов излаз и атакували лагера на атиняните. Завързал се бой, в който митиленците се оказали по-слаби, но въпреки това не останали да нощуват на бивак наблизо до неприятеля и понеже не вярвали на силите си, се оттеглили в града. След това вече те не предприемали нищо, защото имали намерение да се излагат на рискове само с други средства и ако им дойде някаква помощ от Пелопонес. Наистина при тях дошли лакедемонецът Мелей и тиванецът Хермайонд, които били изпратени в Лесбос още преди отпадането на острова, но не могли да изпреварят пристигането на атиняните. По-късно, едва след боя, те се вмъкнали тайно с една триера в града и почнали да убеждават гражданите да изпратят в Лакедемон с друга триера нови пратеници заедно с тях, което те и сторили.

Силно окуражени от бездействието на митиленците, атиняните от своя страна свикали още съюзници, които се явили много бързо, защото не виждали никаква проява на сила от страна на лесбосците. Атиняните хвърлили котва южно от града, укрепили два лагера от двете страни на града и блокирали двете пристанища. По този начин атиняните не дали възможност на митиленците да използуват морето, но затова пък по суша те имали почти навсякъде надмощие, а и останалите лесбосци им се били притекли вече на помощ. Атиняните държали в свои ръце една ограничена зона около своите лагери; затова и флотската база на товарните им кораби, и пазарът се намирали в Малея. Така протичали военните действия около Митилена.

По същото време на това лято атиняните изпратили и покрай бреговете на Пелопонес тридесет кораба начело със стратега Асопий, син на Формион, защото акарнанците молели да им бъде изпратен за управител някой от семейството на Формион — неговия син или друг роднина[8]. По време на своето плаване корабите опустошили крайбрежните области на Лакония. След това Асопий върнал обратно в базата им повечето от корабите, а сам той с дванайсет съда пристигнал в Навпакт. След това той вдигнал на оръжие масово акарнанците и ги повел срещу Ойниада[9]. С корабите си той поел по реката Ахелой, а войската през това време опустошавала страната. Местните жители обаче не отстъпили и тогава Асопий разпуснал сухопътната войска, а сам отплувал за Лев-

када и спрял в Нерик[10]. При оттеглянето им Асопий и част от войската му били избити от тамошните жители и от няколко дошли на помощ войници от гарнизона. По-късно, след като получили от левкадците своите убити въз основа на едно споразумение, атиняните се отправили отново по море.

Митиленските пратеници, които били изпратени с първия кораб[11], пристигнали в Олимпия[12], защото лакедемонците ги били поканили да се явят на олимпийските празненства, за да могат и останалите съюзници да ги изслушат и се съвещават по възникналите въпроси. А това била Олимпиадата[13], когато родосецът Дорией победил за втори път. По-късно след празненството митиленците пристъпили към разисквания и държали приблизително следната реч:

„Установеният обичай в Гърция, лакедемонци и съюзници, ни е известен: онези, които отпадат във време на война, като изоставят един по-раншен съюз, предизвикват задоволство в лагера, който ги приема, съобразно с ползата, която той извлича от тях. Този лагер обаче има отрицателно мнение за тях, защото в неговите очи те минават за предатели на своите предишни приятели. И наистина подобна оценка не е несправедлива, ако се предположи, че онези, които са отпаднали, и лагера, който те напускат, са имали еднакви схващания, са изпитвали еднаква привързаност едни към други и между тях е съществувало равновесие на средствата и силите. В такъв случай не би имало уважителен повод за подобно отпадане. А точно такъв не е случаят с нас и атиняните и тъкмо за това не би трябвало да се съставя лошо мнение за нас за това, че във време на опасности ние отпадаме от тях, въпреки че те във време на мир са се отнасяли внимателно към нас.

„Ние ще говорим преди всичко за справедливост и честност, тъй като сме дошли да търсим съюз, и знаем, че нито приятелството между отделните хора, нито единството между градовете са солидни, ако не съществува доверие в честността на отношенията, които се установяват, и ако изобщо не са налице еднакви начини на действие. Защото, както е известно, когато намеренията са различни, настъпват различия и в действията. Нашият съюз с атиняните бе сключен тогава, когато вие се оттеглихте от войната срещу персите, а те продължиха борбата докрай[14]. Ние обаче влязохме в съюза не за Атина, за да заробим гърците, а за елините, за да ги освободим от персите. И докато атиняните командуваха, като зачитаха равенството, ние ги следвахме охотно, но когато видяхме, че те изоставят своята вражда спрямо персите, а се стремят да заробят своите съюзници, тогава ние вече бяхме обзети от тревога. И понеже съюзниците поради множеството на гласуващите не бяха в състояние да се обединят, за да се защищават, те, с изключение на хиосците и нас, бяха

заробени. Ние, които без съмнение на думи бяхме автономни и свободни, участвувахме във военните операции на атинянитe. Но ние вече престанахме да смятаме атиняните за благонадеждни водачи, защото бяхме извлекли поука от примерите за предишните им действия. И действително не беше съвсем вероятно, че след като те бяха покорили онези градове, които бяха приети едновременно с нас в съюза, няма да направят същото и с нас останалите, ако биха могли.

„Ако ние всички бяхме останали автономни, щяхме да бъдем по-сигурни, че атиняните няма да извършват спрямо нас никакви насилия. Но понеже те са подчинили повечето от съюзниците, а с нас се отнасят като с равни, естествено е, че за тях нашето положение ще бъде много по-непоносимо, а именно че ние единствени още оставаме в еднакво положение с тях, докато повечето от съюзниците са загубили своята автономия. Това положение на нещата те ще търпят още потрудно, тъй като тяхната мощ ще расте едновременно с нашето изолиране. Само равновесието в страха представя гаранция в един съюз. Защото ако някой иска да извърши някакво нарушение, той се отказва, за да не би да се окаже, че не той е по-силният. И ако най-сетне ние сме оставени независими, то това е само защото, стремейки се към разширяване на своето владичество (archê), атиняните смятаха, че ще могат да бъдат господари на положението, като се прикриват зад красиви фрази и като прибягват повече към аргументите на разума, отколкото към грубата сила. Посредством един двояк начин на действие те си служеха със своите съюзници като с аргумент, за да поддържат, че хора, които имат еднакъв решаващ глас като тях, не са се присъединявали никога против волята си в такива военни операции на Атина, не са имали никаква вина спрямо тях. Този същият начин на действие им даваше възможност да поведат срещу по-слабите градове онези, които бяха по-силни, като ги оставят да съществуват, за да ги намерят изтощени след изчезването на по-слабите. Ако те бяха започнали с нас, когато още всички съюзници разполагаха със собствените си сили и знаеха на какво друго можеха да разчитат, техните успехи нямаше да бъдат толкова лесни. Освен това нашата флота им внушава известен страх, да не би обединена и съюзена с вас или с някоя друга държава, да стане опасна за тях. От друга страна, ние досега сме оцелели поради нашата услужливост както към тяхното правителство, така и към управниците, които се изреждаха начело на държавата им. И все пак, като имаме пред вид примерите за отношението им към другите съюзници, ние мислим, че не бихме могли да издържим, ако не беше избухнала тази война.

„Каква гаранция можеха да представляват едно такова приятелство и свобода, при които ние привидно и против

волята си поддържаме взаимни отношения и когато по време на война те ни угаждаха, защото се страхуваха от нас, а ние в мирно време постъпваме по същия начин спрямо тях? У другите народи най-често симпатията създава здрави връзки, докато онова, което ни свързваше с атиняните, беше страхът. Много повече страхът, отколкото приятелството ни задържаше в този съюз. Така че ако някой смята, че ние постъпваме несправедливо, като сме отпаднали преждевременно от атиняните само поради лошите им намерения спрямо нас, без сами от своя страна да изчакаме да разберем ясно, дали ще има някаква враждебна проява от тяхна страна, то той разсъждава неправилно. Ако и ние бихме могли да отвърнем като равни интригите и извъртанията на атиняните, какъв смисъл би имало, щото ако сме поставени на равни начала, да бъдем под тяхна власт? Не! Но тъй като те имат възможност да ни нападнат всеки момент, то и ние би трябвало да имаме възможност да се защищаваме предварително.

„Това са, лакедемонци и съюзници, поводите и причините за нашето отпадане от Атина и те доказват ясно на нашите слушатели, че сме действували законно, и обясняват достатъчно, що се касае до нас, нашата уплаха и нашите стъпки да дирим някаква сигурност (за себе си). Ние отдавна желаехме това нещо, когато още в мирно време изпратихме пратеници да ви уведомят, че имаме намерение да отпаднем. Но тъй като вие не се съгласихте, това ни възпря. Сега обаче, когато беотийците ни поканиха, ние веднага се отзовахме и смятахме, че с отпадането си постигаме двояка цел: що се касае до гърците, да допринесем, щото те да бъдат освободени, а не да помагаме на атиняните те да бъдат заробени; що се отнася пък до атиняните, да вземем инициативата, вместо да изчакваме да ни смажат. Но нашето отпадане от съюза с Атина стана набързо и неподготвено, поради което вие още повече сте длъжни да ни приемете за съюзници и бързо да ни изпратите помощ. От това ще се види, че сте в състояние да помагате на тия, които се нуждаят от помощ, и едновременно с това, че сте в състояние да нанесете щети на вашите врагове. Никога преди това обстоятелствата не са били по-благоприятни. Атиняните са изтощени от чумната епидемия и от своите разходи. Част от тяхната флота се намира във вашите води, а останалата част от нея заплашва нашите брегове. Ето защо не е вероятно, че те ще разполагат с флотски резерви, ако вие през това лято отново не ги нападнете едновременно и по море, и по суша. Тогава те или не ще могат да ви отблъснат по море, или пък ще се оттеглят и от нашите, и от вашите земи. И никой не бива да мисли, че ще си създаде лична опасност заради чужда земя. Ако на някого би могло да се стори, че Лесбос се намира надалече, ползата от него ще го засегне отблизо. Защото войната няма

да се води, както някои си мислят, в Атика, а там, откъдето Атика получава своите приходи. Касае се за паричните приходи, които прииждат от съюзниците ѝ, и те ще се увеличават още повече, ако Атина ни подчини. Тогава вече никой няма да отпада, защото нашите ресурси ще се прибавят към нейните, а ние ще си изпатим още по-зле, отколкото ония, които са заробени от по-преди. Чрез едно енергично отказване на помощ обаче ние ще присъединим към себе си един град, притежаващ силна флота, т. е. онова, което ви липсва най-много, и по този начин ще смажете Атина лесно, като ѝ отнемете съюзниците, тъй като всеки един от тях ще добие повече смелост да минава на ваша страна. Най-сетне вие ще избегнете обвинението, което ви се отправяше, че не подпомагате онези, които са отпаднали от Атина. Ако вие се покажете като освободители, тогава и превъзходството в тази война ще бъде по-сигурно на ваша страна.

„И така, оправдайте надеждите, които елините възлагат на вас и почетете Зевс Олимпийски, в чийто храм се намираме сега като молители. Защитете митиленците, като станете техни съюзници. Не ни изоставяйте в един момент, когато излагаме на опасност своя живот и при успех ще принесем обща полза за всички, но и още по-всеобщи за всички ни ще бъдат щетите, в случай че ако не успеем да ви убедим, претърпим поражение. Покажете се такива, каквито гърците очакват да ви видят, и такива, каквито нашите тревоги изискват да бъдете."

Такава реч приблизително държали митиленците. Когато лакедемонците и съюзниците им ги изслушали, те възприели техните аргументи, съюзили се с тях и решили да нахлуят в Атика. Те веднага наредили на присъствуващите на конгреса съюзници да потеглят към Истма с две трети от войската си. Самите пелопонесци пристигнали там първи и се заели с подготовката на съоръженията за превозване на корабите по сухо от Коринтското море до морето[15] срещу Атина, като имали пред вид една двойна офанзива: по сухо и по море. Лакедемонците действували енергично, докато останалите съюзници се събирали бавно, заети с прибирането на реколтата и без желание да воюват.

Атиняните обаче, които чувствували, че лакедемонците се готвят да воюват, защото ги смятали, че са слаби, решили да им докажат, че неправилно са ги преценили и че те са в състояние, без да оттеглят флотата си при Лесбос, да отблъснат лесно и тая флота, която идвала от Пелопонес. Атиняните екипирали сто кораба, чиито екипажи били набрани от самите граждани и метеките[16], без конниците и пентакосиомедимните[17], минали с корабите край Истма, за да демонстрират силата си и извършвали, където пожелаели, десантни операции по брега на Пелопонес. Тогава пелопонесците констатирали,

че са направили голяма грешка и сметнали, че твърденията на лесбосците били лъжливи. Тъй като, от друга страна, и техните съюзници не се явявали, пък и защото пелопонесците узнали, че тридесетте атински кораба, които кръстосвали около Пелопонес, са опустошили съседните на периеките райони, решили да се приберат у дома си. По-късно лакедемонците подготвили флота, която смятали да изпратят срещу Лесбос, като поръчали и на другите съюзни градове да доставят четиридесет кораба. За наварх назначили Алкид, който трябвало да се присъедини към ескадрата. Когато видяли, че и пелопонесците се оттеглят, атиняните се завърнали на своите бази със стоте кораба.

По време на тези морски операции бойните кораби на атиняните, които били в строя както в тези води, така и на други места, достигнали на брой една от своите върхни точки. Броят на техните кораби обаче още преди войната бил толкова и даже по-голям от сегашния. Сто кораба охранявали Евбея, Атика и Саламин, други сто се намирали във водите на Пелопонес, а освен тях и други кораби имало при Потидея и на други места, така че всички атински кораби през това лято наброявали двеста и петдесет. Тези разходи заедно с обсадата на Потидея били най-изтощителните за държавното съкровище на Атина; хоплитите, които се намирали на позиция при Потидея, получавали по две драхми[18], като всеки хоплит получавал по една драхма на ден за себе си и по една за своя прислужник. Първоначалните ефективи на тези хоплити възлизали на три хиляди души и те не били намалявани до края на обсадата; към тях следва да се добавят и хиляда и шестстотинте хоплити на Формион, които били потеглили обратно преди края на обсадата. Всички екипажи на корабите получавали същата заплата. Така започнало изчерпването на държавното съкровище. Такъв бил и най-големият брой на напълно екипираните кораби.

По същото време, когато лакедемонците се намирали край Истма, митиленците, заедно с отряд помощни войски, предприели поход срещу Метимна по суша, като се надявали, че градът ще им бъде предаден чрез измяна. Те нападнали крепостта, но понеже работите не тръгнали, както те очаквали, митиленците се оттеглили към Антиса, Пира и Ересос[19]. Като стабилизирали вътрешното положение в тези градове и като подсилили крепостните им стени, те се завърнали бързо у дома си. След оттеглянето на митиленците метимнейците също предприели поход срещу Антиса, но при един излаз от крепостта жителите на Антиса и помощните им части ги разбили. Много метимнейци загинали, а останалите се оттеглили бързо. Когато атиняните узнали за това, че митиленците са господари на положението в острова и че техните собствени войски не стигат за блокадата, те в началото на есента[20] из-

пратили хиляда свои хоплити начело със стратега Пахет, син на Епикур. Войниците, които били същевременно и гребци на корабите, пристигнали и обкръжили Митилена с просто устроена обсадна стена по нея. На най-силно издадените части те издигнали фортове. Така Митилена била здраво блокирана от две страни — и откъм сушата, и откъм морето. А тогава започнала и зимата.

Атиняните се нуждаели от допълнителни суми за обсадата и тогава самите те за пръв път[21] направили извънредна вноска от двеста таланта, като изпратили за пари при съюзниците си и дванадесет кораба начело с Лизикъл заедно с още четири стратези. Той започнал да кръстосва по различни места и да събира пари. Но веднаж, отправяйки се от карийския град Миунт през равнината на Меандър към вътрешността, той стигнал чак до хълма Сандий и при едно нападение на карийците и анайитите[22] самият той бил убит заедно с голяма част от своите войници.

През тая същата зима платейците, а те били все още обсаждани от пелопонесците и беотийците, започнали да изпитват остра липса от храна и понеже нямало никаква надежда за помощ от Атина, нито пък имало някакъв изглед за спасение, те и обсадените заедно с тях атиняни[23] решили да се опитат най-напред да предприемат общ излаз и ако могат със сила да преминат през обсадната стена на неприятеля. Към този смел опит ги подбуждали Теайнет, син на Толмид, който бил и гадател, и Евмолпид, син на Даймах, който пък бил тъкмо и стратег. По-късно обаче половината от обсадените, както изглежда, се изплашили, смятайки този риск за твърде голям, и тогава само двеста и двадесет доброволци останали верни на решението си да предприемат излаз, който бил извършен така. Те сковали стълби, високи колкото обсадната стена на неприятеля, като взели мярка според редовете кирпич на мястото, където срещу тях стената случайно не била измазана. Редовете кирпич брояли едновременно мнозина и ако някои могли да сбъркат, повечето от тях броели точно, още повече, че пресмятането било повтаряно често, пък и разстоянието не било голямо. По този начин те лесно наблюдавали онова място на стената, което ги интересувало. Мерките на стълбите били добити, като за тях се съдело по дебелината на кирпичите.

Обсадната стена на пелопонесците имала следното устройство: тя в същност се състояла от две околовръстни стени: едната била насочена срещу платейците, а другата — в случай че някой нападне отвън откъм Атина. Двете отстояли една от друга на шестнадесет стъпки[24]. Пространството между стените от шестнадесет стъпки било застроено с бараки, разпределени между отрядите, натоварени с охраната. Тези постройки били долепени една до друга по такъв начин, че

конструкцията правела впечатление на една цяла дебела стена със зъбери. През всеки десет зъбера се издигали високи кули, еднакво дебели с двойната дебела стена. Те свързвали без прекъсване външното с вътрешното лице така, че минаването край кулите било невъзможно, затова стражите се придвижвали, минавайки през самите тях. През ветровити и дъжделиви нощи стражите напускали зъберите и извършвали охраната от кулите, които били на близко разстояние една от друга и били покрити отгоре. Такова било устройството на стената, с която платейците били обкръжени тогава.

След като се подготвили, платейците изчакали настъпването на една бурна, дъждовна и безлунна нощ и извършили излаз от града. Предвождали ги същите хора, които били инициатори на този план. Най-напред те минали през рова, който заобикалял града, а след това незабелязано от стражите се приближили до обсадната стена на противника. Поради тъмнината стражите не забелязали нищо, а от шума и вятъра, който заглушавал стъпките на приближаващите се, те не чули нищо. Освен това платейците се движели на известно разстояние един от друг, за да не би оръжията им, като се удрят помежду си, да издадат тяхното присъствие. Те били с облекчено въоръжение и с обут само ляв крак, за да бъдат по-сигурни при газенето на калта. Така те се приближили между двете кули до стените със зъбери, понеже знаели, че те не се охраняват. Отпред вървели носачите на стълбите, които те опрели на стената. След това по тях се изкачили дванадесет леко въоръжени воини с къси мечове и ризници, предвождани от Амей, син на Короиб, който и пръв се изкачил. След него се изкачили по шест души на двете кули. След тях вървели други леко въоръжени само с копия, чиито щитове носели отзад други, за да могат те да се изкачат полесно, та когато били готови, да им ги подадат, щом те установят контакт с противника. Когато по-голямата част от тях се изкачили на стените, едва тогава стражите от кулите ги усетили: един платеец, когато се залавял за зъберите, сборил една керемида, която при падането си произвела шум. Незабавно бил нападен вик за тревога и гарнизонът се втурнал към стената, но понеже нощта била необикновено тъмна и бурна, никой не знаел какво става. В това време останалите в града платейци, за да отвлекат вниманието на неприятеля, извършили излаз и нападнали укреплението на пелопонесците на противоположната страна, откъдето техните хора се опитвали да се измъкнат. Пелопонесците се объркали, но останали по своите постове и понеже не могли да разберат какво става, никой от тях не посмял да се притече на помощ. Онези триста души от тях, които имали за задача да се притекат на помощ там, където стане нужда, при вика на стражите излезли вън от обсадната страна. По по-

сока на Тива били дадени огневи сигнали за тревога, означаващи приближаването на противника. Но и платейците от града размахвали на градските стени множество запалени факли, които били предварително приготвени. Те сторили това, за да направят сигналите на обсаждащия противник неразбираеми, и като заблуждават по този начин тиванците, да дадат възможност на своите другари, които били излезли от града, да се измъкнат и да се озоват на сигурно място преди подкрепленията на противника да са пристигнали.

Междувременно платейците продължавали да щурмуват обсадната стена. Тези, които се покатерили първи на стената, овладели двете кули, като избили техните защитници и сами се разположили на техните входове, за да попречат на неприятелските бойци да минават през тях. Освен това те преместили стълбите от стената и ги опрели о кулите на нейния връх и по този начин улеснили мнозина от своите другари да се изкачат на върха на двете кули. Това им давало възможност да държат нападателите в респект, като насочвали своите стрели срещу тях едновременно и отгоре и отдолу. Други пък, и то такива, които представяли мнозинството, опирали о стените множество стълби, събаряли зъберите и се прехвърляли през стената между кулите. Всеки, който се бил прехвърлил, заставал на ръба на външния ров и оттук всички заедно обсипвали със стрели и копия всеки пелопонесец, който се приближавал край стената, за да попречи на излаза на платейците. Когато всички платейци били вече минали през рова, тия, които били по кулите и се спуснали последни, стигнали трудно до рова, защото в това време срещу тях излезли тристата пелопонесци с факли. Понеже стоящите на ръба на рова платейци сами се намирали на тъмно, различавали по-ясно неприятелите и започнали да ги поразяват по незащитените части на тялото със стрели и копия, а самите те в тъмнината били по-малко видими поради светлината на факлите. Така и последните платейци успели да преминат благополучно рова, но не без трудности и без бой. В рова се бил образувал един слой лед, който обаче не бил достатъчно солиден, за да се минава по него. Това се случва обикновено, когато вятърът духа от изток или от североизток: тогава ледът става воднист. Поради този вятър през нощта бил паднал и сняг и равнището на водата в рова се било издигнало толкова, че при преминаването си войниците газели до колене в нея. Но затова пък лошото време улеснило тяхното изплъзване.

Като се прехвърлили през рова, всички платейци вкупом поели с ускорен ход пътя, който води за Тива, като имали от дясната си страна светилището на героя Андрократ[25]. Платейците смятали, че пелопонесците в никакъв случай не биха могли да си помислят, че те ще се отправят тъкмо по-

пътя, който води към противника. Същевременно те виждали как пелопонесците се спускали с факли в ръце да ги преследват по пътя, който води през Китерон и Дриос Кефалай по посока към землището на Атина. Платейците извървели по пътя за Тива шест или седем стадия, а след това направили полукръг и тръгнали по пътя, който води през планината към Еритри и Хисии[26], и като стигнали в планината, успели да намерят незабелязано убежище в Атина. Те били на брой сто и дванадесет души, макар че първоначално били повече, но имало някои от тях, които се върнали в града, преди още да преминат обсадната стена, а един стрелец бил заловен край външния ров. Пелопонесците преустановили преследването и се завърнали на позициите си. Платейците от града не знаели нищо за това, което се случило, а тия, които се върнали назад, им казали, че никой от онези, които били извършили излаза, не е оцелял. Затова на разсъмване те изпратили при пелопонесците вестител и започнали преговори, за да приберат своите мъртви. Като узнали истината обаче, те прекратили преговорите. Така платейците преминали през обсадната стена и се спасили.

В края на тази зима от Лакедемон бил изпратен лакедемонецът Салайт с една триера в Митилена. Той стигнал най-напред в Пира[27] и оттам пешком по коритото на един пресъхнал поток, където можело да се мине през обсадната стена, влязъл незабелязано в Митилена и съобщил на проедрите (ръководители на града), че нахлуването в Атика ще съвпадне по време с пристигането на ония четиридесет кораба, които трябвало да им дойдат на помощ; той самият бил изпратен именно за това, както и да се погрижи за всичко останало. Митиленците се окуражили и вече по-малко мислели да преговарят с атиняните. Изтекла и тая зима и с нея завършила и четвъртата година от войната, която Тукидид описал.

В началото на следващото лято пелопонесците, след като изпратили в Митилена четиридесет и два кораба под командуването на Алкид, който бил техен наварх, сами заедно със съюзниците си нахлули в Атика, за да не могат атиняните, обезпокоявани от две страни, да помогнат на своите кораби, които се намирали на път за Митилена. Това нахлуване ръководел Клеомен вместо малолетния цар Павсаний[28], син на Плеистоанакт, който бил брат на баща му. Те опустошили Атика, която и от по-рано била разорена, като унищожили всичко, което било отново поникнало и което било оцеляло при по-раншните им нахлувания. След второто, това нахлуване било най-мъчително за атиняните. Очаквайки постоянно да узнаят нещо от Лесбос за някакъв подвиг на своята флота, която вече би трябвало да пристигне там, пелопонесците разширявали междувременно своите опустошения

върху по-голямата част от територията на Атина. Но понеже от онова, което те очаквали, не се сбъднало нищо, пък и хранителните им припаси се изчерпали, те се оттеглили и контингентите на отделните градове се разделили.

В това време митиленците, тъй като корабите от Пелопонес все още не пристигали, а се бавели, и хранителните им припаси били изчерпани, се принудили да влязат в споразумение с атиняните, което било последица от следните обстоятелства. Тъй като и самият Салаит не разчитал вече на корабите, раздал на народа тежко оръжие, който дотогава бил леко въоръжен, за да потегли срещу атиняните. Когато обаче получил оръжието, народът престанал да се подчинява на властите; на свикваните сборища било решено или градските първенци да изнесат храните си на открито и да ги разделят между всички, или в противен случай народът щял да се споразумее направо с атиняните, за да им предаде града.

Властите, които, от една страна, се виждали безсилни да удържат народа, от друга страна, били застрашени от опасността да не бъдат включени в споразумението, сключили с Пахет и войската му официално споразумение при следните условия: атиняните щели да решават съдбата на митиленците, а войската им щяла да влезе в града; митиленците трябвало да изпратят в Атина пратеници, които да преговарят за тяхната съдба; до завръщането на пратениците Пахет да няма право нито да хвърли в затвора някого от митиленците, нито да го обръща в робство, нито пък да го убива. Такива били условията на споразумението. Онези от митиленците, които се били изложили най-много чрез своите преговори с лакедемонците, били много изплашени; когато войската влязла в града, те не издържали и насядали за всеки случай край олтарите като молители. Пахет ги накарал да станат от олтарите, като им обещал, че няма да им причинява никакво зло и ги настанил на остров Тенедос, докато атиняните вземат някакво решение относно тях. Той изпратил триери в Антиса и превзел града. Изобщо той взел по отношение на своята войска всички мерки, които сметнал за необходими.

Пелопонесците с четиридесеттех кораба, с които трябвало да се озоват незабавно на Лесбос, се забавили още докато обикаляли около самия Пелопонес. През останалото време от своя поход по море те се движели бавно и останали незабелязани за атиняните в града, чак докато пристигнали на Делос. Оттук те се озовали на островите Икар и Микосос[29], където за пръв път узнали за превземането на Митилена. Желаейки да добият яснота върху събитията, те отплували за Ембатон, на територията на Еритри. В Ембатон те дебаркирали на седмия ден след падането на Митилена. Като се сдобили с точни сведения, те започнали да се

съвещават във връзка с положението. Тогава елеецът Тевтиапъл се обърнал със следните думи към тях:

„Алкиде и всички вие пелопонесци, които заедно с мене командувате тази експедиция, аз мисля, че ние трябва да насочим корабите си към Митилена, преди неприятелите да разберат за нашето пристигане. Вероятно е, че ние ще се натъкнем на голямо безгрижие при охраняването на град, който е превзет наскоро и особено по море, откъдето те не очакват, че срещу тях ще се яви някакъв неприятел. А точно там нашата сила е голяма. Може да се очаква, че и сухопътната им войска, понеже е победила, се е разпръснала нехайно по домовете си. Ето защо, ако ние ги връхлетим внезапно и през нощта, надявам се, че ще успеем в своето начинание с помощта на хората, които се намират в града, ако, разбира се, някой от тия, които са на наша страна, е все още оцелял. Не бива да отстъпваме пред опасността, като имаме наум това, че елементът изненада не е нищо друго, освен следното: един пълководец да може едновременно да се предпази от изненадата, като я наблюдава зорко у противника, за да премине в действие, като по този начин той пожъне най-големи успехи."

С тези няколко думи обаче той не можал да убеди Алкид. Някои емигранти от Йония и плаващите заедно с тях лесбосци го посъветвали, понеже той се опасявал от въпросното начинание, да тури ръка на някой йонийски град или на града Кима в Еолида, така че, имайки за база този град, да предизвика отпадането на Йония (от Атина). А надежда за това съществувала, тъй като никой не бил против тяхното пристигане, понеже така те щели да отнемат на атинянните най-големия източник на приходи и едновременно с това да им причинят нови разходи, в случай че Атина поиска да устрои срещу тях блокада. Те смятали, че ще могат да убедят и Писунта[30] да участвува във войната на тяхна страна. Алкид обаче не приел тези предложения, понеже бил закъснял за Митилена и бил твърдо решил да се завърне в Пелопонес, колкото е възможно по-скоро.

Като вдигнал котва от Ембатон, Алкид се движил край брега и пристигайки в Мионес[31], който бил владение на Теос, той избил мнозина от пленниците, които бил заловил по време на своето плаване. Когато Алкид хвърлил котва при Ефес, при него дошли самоски пратеници от град Анайя, за да му кажат, че неговият начин да освобождава Елада, като избива хора, не е добър. Тези хора не били вдигали ръка срещу него, не били негови неприятели, въпреки че по необходимост били съюзници на атинянните; ако продължава така, той щял да спечели приятелството на малцина врагове, но затова пък щял да си навлече омразата на много повече приятели. Алкид послушал пратениците и пуснал на свобода всички хиос-

ци, които все още задържал заедно с някои други пленници. Причината за големия брой пленници била тази, че много хора, които виждали корабите, не бягали, а, напротив, се приближавали към тях, уверени, че са атически, и най-малко очаквали, че пелопонески кораби са стигнали чак в Йония, когато атиняните имали надмощие по море.

От Ефес Алкид ускорил своя курс и фактически избягал, защото още докато бил на котва при Кларос[32], той бил забелязан от атинските кораби „Саламиния“ и „Парал“[33] — случило се, че тия кораби тогава идвали от Атина — и страхувайки се от преследване, той продължил своя курс, като нямал намерение да спира по свое желание на суша, освен в Пелопонес. Известие за станалото стигнало до Пахет и до атиняните от Еритрея, а после и отвред. Понеже Йония не била укрепена, голям страх обхванал атиняните да не би пелопонесците, плувайки край бреговете ѝ, да не започнат едновременно да нападат и да ограбват нейните градове, въпреки че при тези условия те нямали намерение да останат там трайно. А пък и „Парал“, и „Саламиния“ донесли сигурната вест, че са съгледали Алкид край Кларос. Пахет бързо се спуснал да го преследва, като при тази гонитба стигнал чак до остров Патмос[34], но понеже неприятелят не се виждал вече, се завърнал обратно. Тъй като Пахет не настигнал корабите в открито море, той сметнал, че все пак е постигнал известен успех и с това, че неприятелските кораби, като не били настигнати, не били принудени да се спрат, да се устроят на стан и се окопаят, което пък щяло да принуди атиняните да ги охраняват и да устроят блокада.

На връщане Пахет се движел край брега и стигнал в Нотион, град на територията на колофонците, в който те живеели, защото градът им във вътрешността бил завладян от Итаман и неговите варвари, които били повикани от една от политическите фракции в града. Превземането на града съвпадало по време с второто нахлуване на пелопонесците в Атика. Между настанилите се в Нотион бежанци отново избухнали разпри. Привържениците на едната фракция докарали помощния отряд, доведен от Писунта, който бил съставен от аркадци и варвари, и който те държали в едно укрепление. Към тях се присъединили и влезли в числото на гражданите и колофонците от вътрешния град, които били на страната на персите. Привържениците на другата фракция пък, победени и прогонени от града, повикали на помощ Пахет. Последният предложил преговори на Хипий, началника на аркадците в укреплението, с условие, че ако не се спогодят, ще го върне здрав и читав в укреплението. Хипий действително отишъл при него, но Пахет го задържал под стража, без да го окова във вериги, нападнал изневиделица крепостта и я превзел, защото защитниците ѝ не очак-

вали нападението, като избил всички — и аркадците, и колкото варвари имало. След това съгласно уговореното, той завел Хипий до укреплението, но когато той влязъл, заповядал да го заловят и убият със стрели. Пахет предал Нотион на колофонците, но не на тези, които били на страната на персите. По-късно атиняните изпратили свои заселници в Нотион, организирали го съгласно своя обществен строй и прибрали в него всички колофонци от околните градове, които се намирали там.

А Пахет, като се върнал в Митилена, превзел Пира и Ерес, заловил скрития в града лакедемонец Салайт и го изпратил в Атина, а заедно с него и митиленците, настанени от него на остров Тенедос, и всички, които му се стрували, че са замесени във въстанието. Той разпуснал и по-голямата част от войската си, като останал с останалите си войници тук и като взел в Митилена и на целия остров Лесбос такива мерки, каквито му се стрували целесъобразни.

Щом като митиленските пленници и Салайт пристигнали в Атина, атиняните убили тутакси Салайт, макар че той между другото бил обещал, че ще оттегли пелопонесците от Платея, която все още обсаждали. По отношение на останалите митиленци те се съвещавали и в своя гняв решили да избият не само тези, които били при тях, но и всички митиленци, които били достигнали младежка възраст, а децата и жените да превърнат в роби. Те ги упреквали в това, че са отпаднали, без да бъдат подвластни на атиняните като останалите съюзници и че пелопонеските кораби се осмелили да предприемат поход в Йония, за да им се притекат на помощ. Смятали, че това нападение е извършено след продължително обмисляне. Атиняните изпратили при Пахет триера и го уведомили за своето решение, като му наредили да екзекутира митиленците незабавно. Още на другия ден обаче те се разкаяли, като разсъдили, че тяхното сурово решение ще погуби по-скоро целия град, а не само онези, които са виновни. Намиращите се тук пратеници на митиленците и съчувстващите им атиняни схванали това и успели да убедят властите[35] да поставят въпроса отново на обсъждане. Те успели да ги склонят сравнително по-лесно, защото и на военните длъжностни лица било станало ясно, че по-голямата част от народа желае да му се даде възможност да обсъди делото отново. Народното събрание било свикано веднага и между другите оратори, които изразили различни мнения, Клеон, синът на Клайнет, който се бил наложил и по-рано с предложението си митиленците да бъдат избити и който бил най-влиятелен между гражданите и в момента се ползувал с най-голямо доверие сред народа, излязъл отново на трибуната и произнесъл приблизително следната реч:

„Вече често и при друг случай съм констатирал, че де-

мократическата държава не е способна да властвува над другите, но особено се уверих в това сега при внезапната промяна на вашето мнение относно митиленците. Тъй като в ежедневните си отношения вие действувате помежду си без страх и интриги, по същия начин постъпвате и спрямо съюзниците си. И когато техните аргументи ви заблудят или ако отстъпите от състрадание, вие не се замисляте, че това е слабост, която ви излага на опасност, без да можете да спечелите признателността на вашите съюзници. Вие не разбирате, че властта ви спрямо вашите поданици е тирания, че те кроят сплетни срещу вас и неохотно понасят вашето владичество. Те ви се подчиняват не защото вие им правите добро, като вредите сами на себе си, а защото вашият авторитет е резултат от силата ви, а не от тяхното благоразположение към вас. Най-опасно от всичко обаче е, ако ние не стоим твърдо на онова, което сме решили. Ако не разбираме, че невежеството, съчетано с разсъдливост, е по-полезно, отколкото гъвкавостта, съчетана с необузданост, и че градовете се управляват изобщо по-добре от обикновените, отколкото от дълбокоумните хора. Последните желаят да изглеждат по-умни от законите и винаги да вземат връх при разисквания по държавни въпроси, като че ли не биха могли да проявят своя интелект в други по-важни случаи, като по такъв начин нанасят обикновено големи щети на своята държава. А тия, които не се доверяват на своя интелект, съзнават, че са по-невежи от законите и са по-неспособни да критикуват речта на някой бляскав оратор и понеже те са по-скоро безпристрастни съдии, отколкото спорещи съперници, в повечето случаи пожънват успехи. Затова и ние трябва да постъпваме така, и без да се увличаме в красноречие и в състезание по остроумие, нека не даваме на вас, атинския народ, съвети, които са в разрез с нашите собствени убеждения.

„И тъй, що се отнася до мен, аз оставам на същото мнение и се учудвам на ония, които поставят отново на обсъждане въпроса за митиленците и предизвикват забавяне, което е по-скоро от полза за виновните. Защото в такъв случай онзи, който е жертва, преследва с по-малко озлобление своя неприятел, а този последният получава наказание, отговарящо на неговата простъпка, когато наказанието се наложи по възможност най-бързо след обидата. Аз се учудвам и на всеки, който ми противоречи и иска да докаже, че престъпленията на митиленците са от полза за нас, а че нашите несполуки са за сметка на нашите съюзници. Ясно е, че моят опонент, уверен в силата на своето слово, или ще се постарае да докаже чрез речта си, че не е взето окончателно решение, или пък, привлечен от стръвта на подкупа, ще се опита да ви заблуди чрез външния блясък на своето слово. Но при подобни състезания държавата дава наградите на други, а

самата тя понася само рисковете. Ваша е вината за това, че не сте организирали добре тези словесни състезания, тъй като сте свикнали да бъдете зрители на речите и слушатели на делата. Вие съдите за бъдещите дела и за тяхното възможно осъществяване по речите на изкусните оратори, а що се касае до делата, които вече са извършени, вие се отнасяте с по-голямо доверие към онова, което сте чули от блестящо формулираните критики, отколкото към събитието. Вие, които можете да бъдете подведени отлично от някакъв нов аргумент в речта и да отхвърлите онова, което е вече проверено; вие сте роби на необичайното, а презирате обикновеното. Всеки от вас желае да може да вземе думата и говори най-добре; ако ли не, то той желае да се състезава с оратори със същия стил и за да не изглежда, че остава на последно място с предложението си, той избързва със своите хвалебствия, когато някой говори остроумно. Вие ревностно предусещате това, което се говори, но бавно предвиждате онова, което ще произлезе от тези речи. Вие, така да се каже, търсите някакъв друг свят, а не този, в който живеем, без да мислите достатъчно за настоящето. Накратко: приятното за слуха ви покорява и вие повече приличате на публика, която слуша речи на софистите, отколкото на мъже, които обсъждат държавните въпроси.

„Ето от какво бих желал да ви отклоня и ви заявявам, че от всички градове Митилена е извършила спрямо вас едно изключително тежко престъпление. Аз все пак бих могъл да бъда снизходителен към тези, които са отпаднали поради това, че не са могли да понасят вашата власт или пък са били принудени да сторят това от неприятеля. Когато обаче това са извършили хора, които владеят остров с укрепления, които са заплашени от нашите неприятели само по море, където те самите са добре защитени срещу тях със своя собствена флота от триери, а при това се ползуват със самоуправление и са обкръжени с най-голямо внимание, нима те не са подготвили заговор срещу нас и не са ли те по-скоро въстанали срещу нас, отколкото да са отпаднали от нашия съюз? (Изменят) обикновено онези, които са претърпели някакво насилие. Не се ли опитаха те, като застанаха на страната на нашите най-люти врагове, да ни погубят? Това е по-тежко, отколкото ако воюваха срещу нас със собствените си сили с цел да увеличат своята мощ. Не им послужиха за назидателен пример и нещастията на съседите им, които бяха отпаднали по-рано и бяха усмирени от нас, нито пък сегашното им благоденствие ги разколеба да тръгнат по пътя на авантюрите. Те дръзко се устремиха към бъдещето и обзети от надежди, които превишаваха техните сили, без да бъдат равни на техните желания, започнаха война, като сметнаха за уместно да поставят силата над правото. Тогава, когато

мислеха, че ще ни победят, те ни нападнаха без техните права да са били накърнени. Обикновено благополучието води до високомерие онези държави, които са го спечелили неочаквано и внезапно. Това, което хората са спечелили по разумен начин, е по-сигурно от онова, което е спечелено неочаквано и за тях е по-лесно, така да се каже, да избягнат нещастието, отколкото да запазят щастието. Отдавна вече ние не трябваше да проявяваме някакво по-специално внимание към митиленците и тогава те не щяха да стигнат до такова високомерие, особено пък като се има пред вид, че човек е склонен по природа да презира този, който е внимателен към него, а да уважава онзи, който не му се прекланя. Сега те трябва да получат наказание, което да отговаря на тяхното престъпление; не бива да прехвърляте вината само върху аристократите, а да освобождавате от отговорност народа. Защото, за да ни нападнат, те, аристократите и народът, действуваха по един и същ начин; а привържениците на демократическата фракция (фракцията на народа) можеха да минат на наша страна и днес да бъдат отново в своя град. Те сметнаха обаче, че е по-сигурно да споделят рисковете заедно с аристокрацията и затова отпаднаха заедно от нас. Помислете освен това за съюзниците си! Ако вие им налагате еднакви наказания, когато те отпаднат, принудени от неприятели, или вършат това по своя воля, кажете ми, кой от тях няма да ви изостави, като се възползува от най-незначителния повод, щом като в случай на успех те ще имат като санкция своето освобождение, а в случай на неуспех, няма да ги сполети в никакъв случай някакво непоправимо бедствие. А пък ние ще трябва да излагаме на опасност нашите богатства и нашия живот в борбата срещу всеки град. При успех вие ще получите разорен град и ще се лишите за в бъдеще от годишните си доходи, чрез които ние укрепваме своята мощ; при неуспех ще имаме и нови неприятели, освен онези, които вече имаме, и така ще трябва да воюваме със собствените си съюзници тъкмо по време, когато трябва да водим борба с истинските си неприятели.

„И така ние не трябва да им даваме надежда, която да почива на красноречието или пък да се пресмята с цената на парите, и тяхната простъпка, макар и свойствена на човешката природа, ще бъде простена. Защото, докато те без да искат не са ни нанесли щети, техните сплетни против нас бяха напълно съзнателни. А само онази грешка, която е извършена неволно, заслужава снизхождение. Що се касае до мен, и днес, както и първия път, аз водя борба (щото) вие да не променяте предишните си вече взети решения и (щото) вие да избегнете грешката да се вслушвате в онези три чувства, които са особено вредни за властта: състраданието, наслаждата от красноречието и снизхождението. Състраданието

е оправдано, когато човек се отплаща с него към себеподобните, не обаче към хора, които няма да се отплатят със състрадание и чиято враждебност към нас ще остане винаги неизменна. Що се касае пък до ораторите, чиито речи ви очароват, те ще могат да се състезават по красноречие в други по-малко сериозни случаи, а не в момент, когато градът ще заплати твърде скъпо за една кратка наслада, а те ще получат като награда за своето красноречие високо отличие. Най-сетне снизхождение се проявява по-скоро към такива хора, на чието приятелство би могло да се разчита в бъдеще, а не към такива, които остават неизменно и неотстъпно наши врагове. Едно ще ви кажа накратко: ако ме послушате, ще вземете справедливи мерки спрямо митиленците, които същевременно са и полезни; ако вземете друго решение, вие не ще спечелите тяхната благосклонност, а по-скоро ще осъдите сами себе си. Ако те са постъпили правилно, като са отпаднали, то вие не трябваше да властвувате над тях. Ако ли обаче, макар и противно на справедливостта, вие смятате да упражнявате вашата власт, трябва тогава като водими от своя интерес да накажете Митилена без оглед на нравствените норми, а в противен случай, като се откажете от своята власт, да живеете безбедно като добродетелни хора. Считайте, че е добре да отвърнете, без да промените с нищо наказанието, и когато вие сте избегнали сплетните, да не се показвате по-малко засегнати от авторите на тези сплетни, като премислите само какво те биха направили нормално с вас, ако ви бяха победили, още повече че те първи погазиха правните норми. Най-често когато някои са извършили зло на някого без повод, те стигат чак до неговото унищожение, като подозират опасност от това, което остава от противника. Понеже този, който е станал жертва без причина, става, ако се избави, винаги по-непримирим от такъв, който споделя щетите на равни начала със своя противник. И тъй, не ставайте предатели сами на себе си, като се пренесете мислено по възможност най-близко до момента, в който си изпатихте от тях, и като си помислите за момента, който би ви заставил да дадете всичко възможно, без да се омилостивявате предвид на настоящия момент и без да забравяте опасността, която бе надвиснала над вас. Накажете ги достойно и дайте ясен пример и на другите си съюзници, че всеки, който отпадне, ще бъде наказан със смърт. Щом те разберат това, вие по-малко ще се борите с вашите съюзници, като насочите своето внимание към неприятелите си."

Такава била по същество речта на Клеон. След него излязъл на трибуната Диодот, син на Евкрат, който и в по-раншното събрание най-много се противопоставял на смъртното наказание на митиленците и държал следната реч:

„Аз никого обвинявам лицата, които поставиха отново на

разглеждане въпроса за митиленците, нито пък възхваляваме ония, които критикуват многократното разискване на най-важните въпроси. Смятам обаче, че две неща пречат най-много за вземане на правилното решение: прибързаността и гневът. Първото обикновено върви ръка за ръка със заслепяването, а второто е присъщо на недодяланите и ограничени умове. Който пък води упорито борба против речите, като твърди, че те не са наставници и ръководители на нашите дела, е или глупав, или пък преследва лични интереси. Глупаво е онзи човек, който мисли, че съществува някакво друго средство, чрез което да се обяснява бъдещето, което е неясно, а преследва свои лични интереси, който, когато желае да ви накара да приемете някакъв непочтен съвет и боейки се, че не е в състояние да произнесе хубаво слово за нещо, което не е хубаво, се надява с ловки клевети да смае своите противници и слушатели. Най-опасни са обаче онези оратори, които обвиняват предварително някой оратор, че развива своето изкуство за пари. Ако те биха се ограничили да обвинят някого само в невежество, то онзи оратор, който няма да бъде слушан, ще слезе от трибуната по-скоро с репутацията на глупав човек, отколкото на престъпник. Когато е обаче налице едно обвинение в продажност, ораторът, макар и да бъде слушан, бива заподозрян, ако ли пък не бъде слушан, бива заклеймен не само като глупав, но и като безчестен. Най-сетне при такива обстоятелства държавата няма никаква полза, защото страхът я лишава от нейните съветници. И тя би имала най-големите изгледи за успех, ако такива граждани биха били лишени в нея от възможността да говорят, защото грешките, които й биха били внушени (посредством подобни речи), биха били най-малко. Добрият гражданин трябва, вместо да сплашва онези, които му противоречат, да се стреми да наложи своите аргументи при равни условия. От друга страна, една държава, която се отличава със съобразителност, не трябва да оказва изключително големи почести на своите по-добри съветници. Не трябва обаче да орязваме и почестите на такъв гражданин, с които той вече еднаж е отличен, както и трябва да се спести на автора на някой несполучлив съвет не само наказанията, но и лишаването му от почести. Това е най-доброто средство да се избегне, щото оратор, който има успех и като желае да се издигне още повече, да говори против убежденията си, за да се хареса; да се избегне също и това, щото оратор, който е претърпял неуспех, да се стреми да подведе народа със същите средства.

„Ние обаче вършим тъкмо противното и дори нещо повече: ако някой оратор бъде само заподозрян в користолюбие, даже и когато дава добри съвети, ние от ревност към него лишаваме града от явна изгода, макар че предположението ни за користолюбие е несигурно. Известно е, че добри-

те и открито изказани съвети възбуждат не по-малко подозрения, отколкото лошите. Затова и този оратор, който желае да внуши най-гибелни идеи, трябва да подведе народа посредством измама; но и онзи, който дава най-добри съвети, не може да спечели доверието му, освен ако лъже. Изобщо единствено поради тези хитрини за държавата не може да се извърши нещо добро, открито и без измама. Този, който предлага явно нещо добро, бива заподозрян, че се стреми към някаква бъдеща изгода по някакъв тъмен път. Ние трябва да говорим в такъв труден момент и за такива важни дела, като сме длъжни да бъдем по-далновидни от вас, които обмисляте тези дела твърде набързо; още повече, че ние сме отговорни съветници, а вие — безотговорни слушатели. Ако обаче ораторът и онзи, който го следва, биха били изложени на същите щети, вие щяхте да вземете по-благоразумни решения. Често обаче се наблюдава, че в случай на неуспех вие се поддавате още на първия пристъп на гнева и наказвате единствено онзи, който ви е дал съвета и който вие сте последвали, без сами вие да си правите укори, макар че в огромното си мнозинство сте се солидаризирали с тази грешка.

„Аз дойдох не за да правя възражения по делото на митиленците, нито пък за да ги обвинявам. Понеже ако сме благоразумни, ние трябва да спорим не по въпроса за тяхната виновност, а относно разумността на нашите решения. Даже и ако докажа, че митиленците са напълно виновни, не заради това ще искам те да бъдат наказани със смърт, ако това не е в наш интерес; и даже ако те биха имали някакво оправдание, аз не бих искал те да бъдат пощадени, ако държавата не би извлякла някаква полза от това. Аз мисля обаче, че ние разискваме по-скоро по отношение на бъдещето, отколкото на настоящето. Спрямо тази идея, която Клеон поддържа с такава настойчивост, а именно че в бъдния наш интерес ще бъде да се произнесе смъртното наказание, за да се намали броят на отпаданията, аз, който също размишлявам върху нашите бъдещи интереси, съм на противно мнение. И аз ви моля да не отхвърляте полезното в моето предложение заради съблазнителността на неговата реч. Думите му, като по-обосновани от правно гледище и хармониращи със сегашния ви гняв срещу митиленците може би ще ви увлекат. Ние не водим процес срещу тях, така че не се нуждаем от юридически доказателства, а разискваме за тях с цел те да ни бъдат полезни.

„В нашите помисли много престъпления, дори по-малко тежки от тези на митиленците, се наказват със смърт. Това не пречи обаче на хората да се подмамват от надеждата и да рискуват някаква авантюра. Човек обаче никога не би рискувал да извърши една простъпка, ако би бил сигурен, че няма да има успех в онова, което е кроял. И коя държава,

която отпада от съюз, би могла да предприеме подобна рискована стъпка, ако по своя преценка разполага с твърде недостатъчни средства, било свои, било пък на своите съюзници? Навред отделните лица, както и държавите, са склонни по природа да правят грешки и не съществува закон, който да ги възпре от това. Хората са изпитали постепенно всички възможни наказания, като са увеличавали непрекъснато тежестта на наказанията с надежда да страдат по възможност помалко от простъпките на злосторниците. Вероятно е, че някога за най-тежки престъпления са се предвиждали по-леки наказания. С течение на времето хората непрекъснато нарушавали законите, докато най-после се стигнало дотам, че повечето закони завършвали със смъртно наказание. Хората обаче не се стряскат и пред този риск. Следователно или трябва да се изнамери една още по-страшна заплаха, или пък да се признае, че не съществува никакво средство, чрез което злодеите да бъдат възпрени. Немотията, която по необходимост ни подтиква към дързост, могъществото, което заедно с наглостта и високомерието тласкат към ненаситност и други обстоятелства пък, които се прибавят като последица от човешките страсти, всяка от които се ръководи от някаква неукротима сила, тласкат хората към рисковани начинания и като връх на всичко се прибавят страстното желание и надеждата. Докато то изковава измамния план, тя обещава лесната възможност за успех; тези фактори причиняват най-големи злини и макар да са невидими, те са по-силни от видимите опасности. Освен тях и случайното щастие тласка не по-малко към увлечения. Когато се появи неочаквано, то кара човека да се излага на риск, дори и ако няма достатъчно сили. Това важи най-вече за държавите, още повече че тук се касае за най-големите придобивки, за тяхната свобода и за властвуване над други, а при това отделният гражданин, понеже е обединен с цялата общност, се надценява безразсъдно. Изобщо невъзможно и наивно е, ако някой си въобразява, че със силата на закона или с друга някаква заплаха може да отклони човешката природа, която се е насочила стремително към някаква акция.

„И така не трябва да се доверяваме на смъртното наказание като на нещо сигурно, за да вземем едно непоправимо решение. Не трябва да лишаваме онези, които са се разбунтували, от надеждата, че могат да се разкаят и да поправят своята грешка в най-кратък срок. Разсъдете за малко. В настоящия момент една държава, която е отпаднала и която си дава сметка, че няма да има успех, може би ще постигне споразумение с нас, още докато има възможност да ни обезщети и освен това да си прави вноските по данъка. Не виждате ли обаче, че по онзи начин на действие, който ни се предлага, всяка държава, преди да отпадне, няма да

се приготви по-добре и няма да издържи една обсада до край, независимо от това, дали тази държава би капитулирала бързо или бавно? Но не е ли вредно за нас да харчим за обсада поради нежеланието си да се споразумеем, а ако победим, да получим един разрушен град и да се лишим за в бъдеще от данъка, който бихме получавали от него? А пък нашето надмощие над неприятеля произхожда именно от тези доходи. Затова не трябва да се покажем в своя вреда строги съдии на виновните, но да видим по какъв начин, като накажем умерено, ние ще можем за в бъдеще да имаме полза от държави със значителни парични средства. И вместо да се пазим със суровостта на законите, да постигаме това посредством обмислеността на нашите дела. А сега ние вършим тъкмо обратното: ако някоя свободна държава, подчинена на сила, отпадне от нас, водима от желанието за независимост, ние смятаме, че като я покорим, трябва и сурово да я накажем. Не трябва да наказваме сурово свободни хора тогава, когато те отпаднат, а трябва да ги охраняваме бдително, преди да са отпаднали, и да вземем всички мерки, щото даже мисълта за отпадане да не мине през ума им, а след като ги подчиним, да свеждаме до минимум броя на отговорните за отпадането.

„Помислете си още и това, какви грешки бихте извършили, ако послушате Клеон. В настоящия момент народът (демосът) във всички градове има симпатии към вас и или не отпада заедно с аристократите, или пък, ако бъде принуден да се разбунтува насила, скоро се проявява като противник на онези, които са отпаднали. Така че вие започвате война, като имате за съюзник народа на онази държава, която е против вас. Но ако вие избиете народа на Митилена, който не е взел участие в бунта, а даже когато е разполагал с оръжие ви е предал доброволно града, вие преди всичко ще извършите неправда, като избиете хора, които са ви направили услуга, а освен това ще осъществите най-горещото желание на знатните: като разбунтуват отделните полиси, те ще имат веднага съюзник в лицето на народа, след като вие предварително сте показали, че подлагате на едно и също наказание и виновните, и невинните. Дори и те да са виновни, ние трябва, напротив, да си даваме вид, че не искаме да знаем, за да не си навлечем враждата на единствения елемент, който остава наш съюзник. Ето кое според мен е много по-полезно за запазването на нашата империя (арxé): да понесем с готовност неправдата, отколкото да унищожим справедливо онези, които трябва да пощадим. Според формулировката на Клеон обаче правдата и едновременно с нея и нашият интерес изискват наказанието на митиленците. Очевидно е обаче, че в дадения случай не е възможно тези две изисквания да се съгласуват.

„А вие, като разберете, че моите съвети са по-добри и без да се отдавате много на състрадание или снизходителност — и аз самият не ви препоръчвам да се отдавате на тяхната съблазън, — придържайте се към моите съвети и им вярвайте: осъдете хладнокръвно като виновни онези митиленци, които ви изпрати Пахет, а що се отнася до другите, оставете ги да си живеят мирно у дома си. Това е едно решение, което ще бъде полезно за бъдеще, а за нашите противници ще бъде още отсега опасно. Понеже онзи, който взема разумни решения спрямо противника, е по-силен, отколкото силата на онези действия, които са извършени по време на една безразсъдна операция."

Такава реч произнесъл в общи черти Диодот. След изказването на тези две рязко противоположни помежду си мнения атиняните стигнали изобщо до един сблъсък на мненията, като при гласуването се разделили почти по равно. И все пак мнението на Диодот взело връх. Атиняните изпратили спешно една друга триера[36], тъй като се страхували да не би, като ги изпревари първата триера, те да заварят града разрушен. Първата триера имала преднина от един ден и една нощ. Тъй като митиленските пратеници снабдили екипажа на кораба с вино и ечемичен хляб и обещали на моряците голямо възнаграждение, ако изпреварят първата триера, пътуването се извършвало с такава бързина, че гребели и ядели едновременно хляб, натопен във вино и дървено масло, и като гребели и спели на смени. Тъй като за щастие нямало противен вятър и първият кораб не се движел бързо поради изключителната задача, с която бил натоварен, докато вторият се движил толкова бързо, първият кораб изпреварил втория с толкова време, колкото било нужно на Пахет да прочете декрета на народното събрание, и вече се готвел да изпълни нареждането, когато акостирал и вторият кораб и попречил на екзекуцията. Така митиленците едва се изплъзнали от смъртта.

Останалите граждани пък, които Пахет изпратил като главни виновници за въстанието, по предложение на Клеон, били екзекутирани от атиняните. Тези митиленци били малко повече от хиляда души. Освен това атиняните сринали стените на Митилена и отнели корабите й. След това, вместо да налагат на лесбосците данък, те разделили територията на острова, без онази на Метимна, на три хиляди участъка (клери)[37]. От тях заделили триста, посветени на боговете, а на останалите изпратили по жребие клерухи (военни колонисти) от състава на своите граждани; но като се задължили да плащат на атинските клерухи една сума от две мини в сребро за всеки участък, лесбосците продължили да обработват сами земята. Атиняните турили ръка също и на всички населени и укрепени пунктове, които митиленците владеели

на континенталната суша. Така протекли събитията на о. Лесбос.

През същото лято след превземането на Лесбос атинянните предприели поход под командата на Никий, син на Никерат, срещу остров Минос, който е разположен пред Мегара. Мегарците били издигнали там кула и я използували като стражеви форт. Никий желаел атиняните да имат тук военен пост поради близостта до Атина, а не на Будорор или Саламин, за да не могат пелопонесците да извършат оттам скришно излази с бойни кораби, както ставало по-рано, или пък да изпращат пирати, та по такъв начин да не дадат възможност да се внесе нещо в пристанището на Мегара. Като атакувал (след това) откъм морето с обсадни машини, Никий овладял двете кули, които били разположени на издадени напред пунктове на острова пред Нисея. Така Никий освободил влизането с кораб в протока, който разделял Миноа от отсрещния бряг. На този бряг именно, и то на мястото, където един мост, прокаран върху плитчината, давал възможност да се изпраща (военна) помощ на острова, който не бил отдалечен от сушата, Никий издигнал една укрепителна стена, за да пресече въпросния пасаж. Това било извършено по описания начин за няколко дни и след това, като оставил на острова един форт с гарнизон, Никий се оттеглил със своя отряд.

По същото време на това лято и платейците, като нямали повече храна и не можели да издържат обсадата, се споразумели с пелопонесците да им се предадат при следните обстоятелства. Пелопонесците започнали да атакуват тяхната крепост, а те не били в състояние да отблъснат атаките. Лакедемонският военачалник си давал сметка, че силите им са изчерпани, но не желаел да превземе града със сила (заповядано му било от Лакедемон: ако някога се сключело примирие с Атина и ако се постигнело споразумение, двата воюващи лагера да върнат обратно позициите, които били завладели. Спарта нямало да бъде длъжна да върне обратно Платея, тъй като тя преминала доброволно на нейна страна). И така той изпратил при тях глашатай, който да им каже, че ако желаят да предадат града доброволно на лакедемонците и да ги вземат за съдии, те ще накажат виновните, но никого противозаконно. След тези думи на глашатая платейците предали града, защото били на края на своите сили. Пелопонесците осигурили прехраната на платейците в продължение на няколко дни, докато пристигнат съдиите от Лакедемон, пет души на брой. Когато съдиите дошли, към платейците не било отправено никакво обвинение, а само ги свикали и им задали въпроса, дали през настоящата война са оказвали някаква услуга на лакедемонците и на техните съюзници. В отговор на това платейците помолили да се изкажат по-нашироко и посочили Астимах,

син на Асополай, и Лакон, син на Айемнест, който бил проксен на лакедемонците, които да пледират в полза на тяхната кауза. Като се появили на трибуната, те държали приблизително следната реч:

„Ако ние ви предадохме своя град, лакедемонци, сторихме това, защото ние се отнесохме с доверие към вас и защото не мислехме, че ще бъдем съдени при такива обстоятелства, а разчитахме на една по-редовна съдебна процедура. От друга страна, ние не бихме се съгласили да се явим пред други съдии, освен пред вас и пред които ние фактически сме изправени сега, защото мислехме, че именно от вас ни очаква най-справедливото третиране. Сега обаче ние се боим, че сме се измамили в две неща едновременно: от една страна, ние имаме всичките основания да подозираме, че този процес, който ще се води срещу нас, е свързан с най-страшния залог за нас и че вие в края на краищата няма да се покажете като безпристрастни съдии. В подкрепа на нашите подозрения говорят две указания. Преди всичко (в случая) нямаше налице едно предварително обвинение, което да изисква отговор (в същност ние поискахме думата), и друго, защото вашият въпрос е кратък. При истинен отговор той се обръща против нас, докато лъжливият отговор от само себе си се изобличава. Но тъй като за нас не съществува никакъв друг изход, ние сме заставени, и това ни се струва най-сигурното, да не се излагаме, без да сме казали нещо; понеже в положението, в което се намираме, онези думи, които не са казани, предизвикват упрека, че те биха могли да спасят всички, ако биха били казани. Ние сме изправени обаче пред още една мъчнотия, тъй като става дума да ви убеждаваме. Ако ние не бихме се познавали взаимно, можехме да натрупаме доказателства за факти, които са неизвестни, и по този начин да извлечем полза за себе си. Вие обаче знаете всичко, което ще може да се каже, и ние се боим не толкова от това, че вие предварително сте решили, че нашите заслуги са по-малки от вашите и че бихте ни укорявали за това, а от това, че за да угодите на други, ние сме изправени пред една предварително произнесена присъда.

„И все пак ние ще приведем правните аргументи, които имаме в нашите спорове с Тива, както и в нашите отношения с вас и с останалите елини, и ще се опитаме да ви убедим. На краткия ви въпрос, дали в тази война сме направили някакви услуги за лакедемонците и техните съюзници, ние отговаряме така: ако ни питате като непритатели, не се обиждайте, че не сме ви сторили нищо добро, ако пък ни смятате за приятели, помислете, че по-скоро вие сами сте виновни, като сте потеглили на поход срещу нас. В мирно време и срещу персийския цар ние се проявихме като доблестни, по време на този мир, който ние не нарушихме първи, а за да избавим

Елада от миднйците, ние единствени от беотийците се сражавахме на страната на съюзниците. Макар и да сме жители на континенталната суша, ние участвувахме в морската битка при Артемизион[38], а в сражението, което стана на наша територия, ние се сражавахме рамо до рамо с вас и с Павсаний. Изобщо ние участвувахме заедно с всички, без да щадим силите си, във всички опасности, на които беше изложена Елада през онази епоха. Лично на вас, лакедемонци, ние изпратихме на помощ една трета от своите бойни контингенти, когато панически страх бе обзел Спарта и когато след земетресението бяха въстанали илотите в Итома[39]. Не ви прилича да забравяте това.

„Такова бе нашето поведение по време на въпросните съдбоносни и отдавнашни събития. Ваши врагове ние станахме по-късно и вината за това е ваша. Когато тиванците ни нападнаха и ние се нуждаехме от помощ, вие ни отблъснахте и ни накарахте да се обърнем към атиняните, понеже те били близо, а вие сте живеели далече от нас. И все пак по време на настоящата война вие не претърпяхте, нито пък очаквахте нещо необикновено непристойно от нас. Ако ние отказахме да отпаднем от Атина, въпреки вашия повик, не постъпихме несправедливо, защото те ни оказаха помощ срещу тиванците, докато вие се маехте. Чувството ни за чест не позволяваше да изневерим на тия, които са ни сторили добро и от които по наша молба сме били приети за съюзници и сме получили граждански права[40], и трябваше ревностно да съблюдаваме техните нареждания. Когато единият или другият от двата лагера заповядаше нещо на съюзниците си и то излезе несполучливо, не са отговорни тези, които са изпълнили заповедта, а онези, които са ги насочили към една цел, която не е правилна.

„Тиванците извършиха и много други неправди спрямо нас; вие сами знаете как бе извършена последната от тях, поради която и понасяме сегашните страдания. Те завзеха нашия град във време на примирие и при това, когато имаше празник[41] и ние справедливо ги наказахме съгласно важащия за всички закон, който позволява да отблъснеш нападащия те неприятел; сега обаче не би трябвало да страдаме заради тях. Ако вие обаче ще мерите правдата с оглед към вашата полза в момента или към тяхната враждебност, не ще се покажете като справедливи съдии, а като хора, които преследват по-скоро своите интереси. Но ако вие смятате, че те ви са полезни сега, много по-полезни бяхме ние и другите елини тогава, когато бяхте изложени на още по-голяма опасност. Сега вие нападате и сте страшни за другите, а в оня момент, когато варварите заплашваха с робство всички, тиванците бяха с тях. Справедливо е да се съпостави сегашната ни вина, ако изобщо сме се провинили в нещо, с тогавашната ни

ревностна готовност за борба и вие ще установите, че заслугата ни е по-голяма от провинението; и че тази услуга е сторена в момент, когато беше рядкост елини да се противопоставят мъжествено на мощта на Ксеркс. И получиха най-големи похвали онези елини, които по време на нашествието не се стремяха да осигурят своите интереси на спокойствие, но с върховен риск за себе си извършваха самоотвержено най-бляскави подвизи. В тяхното число бяхме и ние и бяхме удостоени с най-големи почести, а сега въпреки това се страхуваме да не бъдем унищожени, защото сме предпочели да изберем страната на атиняните, което бе и справедливо, а не вашата страна, водими от печалбарско користолюбие. И все пак, понеже случаите са идентични, вашата присъда трябва да бъде една и съща. Вие трябва да имате наум това, че вашият интерес не е никога по-добре запазен освен в онези случаи, когато вашите непосредствени интереси съвпадат с неизменната благодарност към доблестта на вашите добри съюзници.

„Помислете също и за това, че сега повечето елини ви смятат за образец на доблест. Ако отсъдите за нас несправедливо (не мислете, че тази присъда ще остане неизвестна, защото, въпреки че вие се ползвате със слава, и ние нямаме лоша репутация), внимавайте да не ви обвинят, че по отношение на достойни мъже, вие, които имате още по-добра репутация пред тях, сте взели непристойно решение и в общоелинските светилища сте принесли като посвещение плячка, отнета от нас, благодетелите на Елада. Ще се сметне за нещо чудовищно, че лакедемонците са разрушили Платея и че вие заради тиванците сте затрили от списъка на общоелинската общност с цялото му състояние нашия град, чието име бащите ни със своята доблест написаха на триножника в Делфи[42]. Ето до какво бедствие сме стигнали ние: когато персите побеждаваха, ние загивахме, сега вие, предишните наши най-добри приятели, предпочитате тиванците пред нас. На два пъти ние трябваше да понесем най-страшните изпитания: тогава щяхме да загинем от глад, ако не бяхме предали града, а сега да бъдем осъдени на смърт. И ние, платейците, които свръх силите си показахме привързаността си към елините, отблъснати от всички, сме изоставени и беззащитни. Никой от тогавашните ни съюзници не ни помага и ние се боим, че и вие, лакедемонци, единствената ни надежда, не ще се окажете достатъчно сигурни.

„В името на боговете, които някога бяха наши съюзни богове, и заради заслугите ни към елините ние ви молим да ни съжалите и да промените решението си, в случай че тиванците са ви убедили може би в нещо. Ние очакваме да поискате от своя страна от тях като награда да пощадите тези, които не ви подобава да убивате, и да получите за това

достойна благодарност, вместо безчестие; избегнете това да се опозорите, като извършите нещо в угода на други. Лесно е да погубите нашия живот, но е много трудно да прикриете позора на такова дело. Защото вие няма да накажете естествено в наше лице врагове, а приятели, които са воювали по необходимост. Ако пощадите нашия живот, вие ще отсъдите според божественото право, като вземете под внимание, че ние ви се предадохме доброволно, простирайки ръце за пощада (а у елините има закон, който забранява да се убиват хората в такъв случай, още повече че ние винаги сме правили услуги). Обърнете своя взор към гробовете на вашите бащи, които паднаха убити под ударите на персите и бяха погребани в наша земя. Ние ежегодно им оказваме официални почести в празнични одежди и извършваме всички други ритуални жертвоприношения; поднасяме им и ранните плодове, които ражда нашата земя, плодове, събирани (предварително) и поднесени от приятели на приятелска земя и съюзници на по-раншните си другари по оръжие. И тъй вие ще извършите противното на всичко това, ако вземете несправедливо решение. Помислете само за това: Павсаний е погребал падналите, смятайки, че ги полага в приятелска земя и при приятели. Но ако вие ни убиете и превърнете платейската земя в тиванска, не ще ли оставите в неприятелска земя и при убийци вашите бащи и роднини, лишени от почестите, които сега имат? Освен това вие ще заробите онази земя, на която елините бяха освободени, ще опустошите храмовете на боговете, в които те се помолиха преди победата над персите, ще отнемете завещаните от бащите жертвоприношения от онези, които са ги учредили и основали.

„Няма да допринесе за вашата слава, лакедемонци, нито като безчестите общите закони на елините и на своите деди, нито като погубите заради чужда омраза нас, вашите благодетели, които не сме ви нанесли някаква обида. Трябва да ни пощадите и да промените решението си, като размислите тези неща с едно разумно състрадание; вземете под внимание не само ужасната участ, която ще понесем, но и какви са хората, които ще претърпят ударите на съдбата и колко непостоянна е тя, тъй щото дори някой невинен може да понесе нейните удари. Ние, както подобава и както го налага необходимостта, ви умоляваме, като призоваваме гръмко общоелинските богове, които са почитани на общи олтари, да уважите нашата молба и ви напомняме да не забравяте клетвите, с които са се клели вашите бащи. Ние се обръщаме като молители към гробовете на вашите прадеди и умоляваме онези, които са умрели, да ни избавят от това, за да не паднем под властта на тиванците и да не допускат да бъдем предадени ние, вашите най-верни приятели, на нашите най-люти врагове. Ние ви припомняме оня славен ден, когато заедно с ва-

шите бащи ние извършихме най-бляскавите подвизи, а сега, на днешния ден, ние сме застрашени да понесем най-тежкото наказание. Но ние трябва да завършим нашата реч — нещо, което при сегашното ни положение е извънредно мъчително, защото със завършването на речта ни се приближава и гибелта, на която е изложен нашият живот. В заключение ние ви заявяваме отново, че не на тиванците предадохме града (бихме предпочели вместо това да загинем от най-отвратителната гладна смърт), а се обърнахме с доверие към вас; ако не можем да ви убедим, то справедливостта изисква, като ни върнете предишното ни положение, да ни оставите сами да посрещнем опасността, която е надвиснала над нас. Заедно с това ние, които показахме най-голямо усърдие към каузата на елините, дойдохме като молители, за да ни пощадите и ви заклеваме, лакедемонци, да не ни предавате на нашите най-люти врагове, тиванците, когато вашите ръце и нашето доверие във вас би трябвало да ни закрилят и когато ние ви умоляваме: бъдете наши спасители и вие, които освобождавате другите гърци, не ни погубвайте."

Такава реч държали платейците. А тиванците, като се изплашили да не би лакедемонците да отстъпят под влияние на речта на платейците, излезли напред и казали, че и те искат да вземат думата, понеже съдиите въпреки решението си им позволили да произнесат по-дълга реч, отколкото била необходима за отговаряне на зададения им въпрос. И щом съдиите ги поканили, те произнесли приблизително следната реч:

„Ние не бихме искали думата, ако самите платейци бяха отговорили кратко на поставения им въпрос, ако не бяха насочили обвиненията си срещу нас и не бяха произнесли голяма защитна реч за неща, които са далеч от настоящето и за които никой не ги е обвинявал, и не бяха изказали похвали за това, за което никой не ги е порицавал. При тези условия обаче ние трябва най-напред да им отговорим по първата точка, а по втора точка да ги изобличим, за да не могат те да извлекат полза нито от нашата лоша репутация, нито от своята слава, а вие, като знаете истината, да съдите за едната и другата страна. Нашата вражда води началото си оттогава, когато основахме Платея като най-късно по време селище в Беотия, както и други селища заедно с нея, които завладяхме, и прогонихме оттам предишното смесено население. Тогава платейците отказаха въпреки установените преди това правила да се подчинят на нашата хегемония и единствени от всички беотийци престъпиха традиционните закони.

„После, когато варварите потеглили срещу Елада, те твърдят, че единствени от беотийците не минали на страната на персите; с това те най-много се гордеят, а нас обсипват

с ругатни. Ние не твърдим, че те са поддържали персите, но това стана, защото и атиняните не взеха страната на персите. По-късно поради същото обстоятелство, когато атиняните потеглиха срещу елините, те единствени от беотийците минаха на тяхна страна. Но все пак, помислете, при какви условия постъпихме ние и платейците така. В това време градът ни не се управляваше нито от олигархия, която да осигурява справедливото разпределение на политическите права, нито от демокрация. Властта беше в ръцете на шепа хора, една система, която противоречи най-много на законите и на здравия разум и е най-близко до тиранията. Олигархите, като се надяваха да затвърдят още повече личната си власт, ако персите победят, задържаха народа със сила и повикаха персите. Целият наш полис тогава не беше господар на собствената си съдба, когато действуваше така, и затова той не заслужава да бъде упрекван за грешки, извършени по време на беззаконие. Но когато персийците си отидоха и законите бяха възстановени, и по-късно, когато атиняните се опълчихя срещу цяла Елада и се опитаха да подчинят на своята власт и нашата земя, и когато поради фракционните борби те бяха завладели вече голяма част от нея, тогава именно трябва да прецените, дали като се сражавахме при Коронея[43] и ги победихме, не освободихме Беотия и не помагаме и сега усърдно при освобождението на другите, като им предоставяме конница и въоръжение в такова количество, каквото не предлага никой друг от съюзниците.

„Що се отнася пък до вас, платейци, ние ще се опитаме да докажем, че вие сте по-виновни пред елините и че за вас няма достатъчно сурово наказание. Ако се вярва на думите ви, вие сте станали атински граждани и съюзници, за да се отбранявате срещу нас. В такъв случай трябваше да се ограничите да ги повикате срещу нас, а не заедно с тях да нападате и други. И вие сте имали добра възможност да сторите това, даже и ако сте били принудени от Атина против волята си, тъй като е бил вече налице съюзът на лакедемонците против персите[44], на която самите вие най-много се позовавате. Този съюз беше достатъчно силен, за да ни задържа от нападение срещу вас, и най-вече да ви даде възможност да размислите и вземете решение без страх. Но вие доброволно и без да бъдете подлагани на насилие, предпочетохте да вземете страната на атиняните. Вие заявявате, че би било позорно да извършите предателство спрямо своите благодетели. Много по-позорно и несправедливо е обаче да извършите предателство спрямо всички елини, с които сте свързани с клетвен съюз, отколкото само спрямо атиняните, защото те искаха да заробят Елада, а другите — да я освободят. Това, което вие извършихте, за да се покажете признателни спрямо атиняните заради техните услуги, не е пропорционално на

онова, което те са направили за вас, а едновременно с това вие се покрихте със срам и позор. Ако се вярва на думите ви, вие сте повикали атиняните, понеже вашите права били погазени, а сте станали техни сътрудници, когато те погазват правата на другите. Все пак по-малко срамно е, ако не отвърнеш с равностойна услуга за сторена услуга, отколкото да отвърнеш на сторено ти честно благодеяние със злодеяние.

„Тъй вие доказахте ясно, че още тогава единствени от беотийците не бяхте взели страната на персите не заради елините, а защото и атиняните не бяха на тяхна страна и вие желаехте да бъдете и действувате в техния лагер против другия лагер. А днес, понеже други са направили от вас герои, гледате да извлечете полза от спечелената чрез тях доблест. Това обаче е недопустимо. Щом като сте избрали атиняните, сражавайте се рамо до рамо с тях и не се позовавайте на предишния клетвен съюз, и не се мъчете да доказвате, че той трябва да ви спаси. Понеже вие напуснахте този съюз и погазвайки го, участвувахте в поробването на егинците[45] и на някои други съюзници, а не се противопоставихте на това доброволно при същия политически строй, който имате и до днес, без някой да ви е принудил да сторите това, какъвто бе случаят с нас. Вие отхвърлихте и нашия последен апел, който ви отправихме преди издигането на обсадната стена, като ви приканвахме да бъдете мирни и да запазите неутралитет. Кой следователно би бил мразен с повече право, отколкото вас от всички елини, когато вие проявихте вашата храброст за сметка на тяхното бедствие? А сега показахте, че услугите, които някога, както твърдите, сте сторили, не са ви свойствени, и онова, което винаги е било основна тенденция във вашата природа, се показва в истинския си вид: вие крачите рамо до рамо с атиняните по пътя на неправдата, по който те тръгнаха. Такива са обясненията, които ние даваме за нашето принудително сътрудничество с персите и за вашето доброволно сътрудничество с атиняните.

„А що се отнася до последните неправди, които казвате, че сте претърпели, като сме нападнали незаконно вашия град в мирно време, и то по време на празненство — ние не се смятаме за по-виновни от вас. Ние щяхме да бъдем виновни, че сме извършили неправда, ако сами бяхме нападнали вашия град и водехме боеве и опустошавахме земята ви като неприятели. В какво сме виновни ние обаче, ако ваши съграждани, които заемат челно място по богатство и родовитост, са пожелали да турят край на вашия съюз с един чужд град и да ви присъединят отново към традиционната общност на беотийците? Тези, които предвождат при една акция, извършват по-голямо беззаконие, отколкото онези, които ги следват. В случая обаче според нас нямаше беззаконие нито в тяхната постъпка, нито от наша страна; граждани като вас,

излагайки се на по-голям риск, отвориха портите на собствената си крепост и ни въведоха с приятелски, а не с враждебни намерения в собствения си град. Понеже те се ръководеха от желанието най-лошите от вас да не стават още по-лоши, а по-добрите да получат онова, което заслужават; като се стремяха да влеят вразумителна струя в духовете, те не желаеха да отчуждават никого от вас от града, а, напротив, да го възвърнат към неговите родственици, без да правят от вас неприятели на никого, но да живеете еднакво в мир с всички.

„Доказателство за това, че ние не действувахме като неприятели, е следното: на никого не причинихме зло, а поканихме официално да се присъедини към нас всеки, който желае да живее според традиционните закони на всички беотийци. И вие, след като минахте с удоволствие на наша страна и сключихте с нас едно споразумение, запазихте отначало спокойствие. След това обаче вие забелязахте, че ние сме малко на брой. След това, като признаваме, че ние действувахме по един неподобаващ начин, като влязохме във вашия град без съгласието на вашите народни маси, вие би трябвало да ни отвърнете съобразно с нашето поведение и без да прибягвате до насилие, да влезете в преговори с нас и да ни убедите с думи да се оттеглим. Вие обаче ни нападнахте въпреки съществуващото споразумение и ние скърбим не толкова за тия, които вие избихте в ръкопашен бой (понеже те пострадаха все пак по силата на някакъв закон), колкото за ония, които простираха към вас ръце за пощада, които вие заловихте живи в плен и по-късно противозаконно избихте, въпреки че по-сетне вие бяхте обещали, че няма да ги убивате. Та нима тази ваша постъпка не е ужасна? Така вие извършихте едно след друго три престъпления: нарушение на споразумението, след това избиване на нашите съграждани и неспазване на обещанието, което ни дадохте, че не ще ги убиете, ако ние не опустошим вашите полски имоти. И въпреки това вие твърдите, че ние сме нарушили законите, а вие самите искате да не получите като отплата наказание. Но не, ако съдиите вземат справедливо решение за всички тези престъпления, вие ще бъдете наказани.

„Ние изложихме подробно тия въпроси, лакедемонци, и заради вас, и заради нас, за да ви бъде ясно, че ще ги накажете заслужено, а че ние сме си отмъстили още по-заслужено, а именно съобразно със свещените правила. Не се трогвайте, като слушате за предишните им подвизи, ако и това да е вярно. Такива подвизи трябва да помагат на хора онеправдани, а за такива, които постъпват подло, те трябва да служат като повод за двойно по-голямо наказание, защото тяхното прегрешение противоречи на онова, което би трябвало да се очаква от тях.[46] Не бива те да спечелват нищо чрез плачове и молби за милост; нито пък да призовават гръм-

ко гробовете на вашите бащи и своята изолираност. Понеже и ние от своя страна ще изтъкнем, че нашите младежи, които те погубиха, са преживели много по-големи ужаси, а що се отнася до техните бащи, едни от тях, спечелвайки Беотия на ваша страна, загинаха при Коронея, а другите, безпомощни самотни старци, отправят към вас една още по-справедлива молба — да отмъстите за тях. Изобщо хора, които страдат незаслужено, са по-достойни за съжаление, докато едно оправдано нещастие, като това на платейците, предизвиква радост. Те дължат сегашната си изолираност единствено на своята вина: понеже те отблъснаха съзнателно своите подобри съюзници. Те извършиха престъпление, без преди това да сме им сторили нещо лошо, като предпочетоха да се ръководят по-скоро от омраза, отколкото от правото и без днес да ни предоставят едно възмездие, отговарящо на техните злодеяния; понеже тяхната участ ще се реши съобразно със закона, и то тъкмо за тях, които не протягат ръце към нас след поражение, както те твърдят, но които са капитулирали и са се предоставили на вашия съд по силата на споразумение. И тъй, лакедемонци, защитете елинския закон, който е погазен от тях, и проявете към нас след беззаконията, на които сме били жертва, една справедлива признателност за услугите, които сме ви правили усърдно в миналото. Не бива тези хора да унищожат със своите речи нашия кредит пред вас. И дайте на гърците един назидателен пример за това, че вие няма да им предложите състезания по изкусно красноречие, а по дела. Когато делата са добри, достатъчно е едно кратко съобщение, но когато те са порочни, тогава красивите речи ще служат само за тяхното забулване. Ако обаче водачи като вас издадат присъдата си, като изложат само съществения, за в бъдеще по-рядко ще се търсят красиви слова във връзка с деяния."

Такава реч приблизително произнесли тиванците. Лакедемонските съдии сметнали, че е уместно да зададат на платейците отново въпроса, дали във време на тази война те са получили от тях някаква услуга. Защото действително те през цялото време били искали от тях да запазят мира — съгласно с някогашния договор на Павсаний, сключен след Гръко-персийските войни; особено пък, защото по-късно платейците, преди издигането на крепостната стена, не приели техните предложения да останат неутрални по силата на този договор. Затова лакедемонците сметнали, че въпреки предишните си честни намерения те вече не са обвързани от договора и че са жестоко обидени от платейците. След това те отново извели платейците един по един и им задавали въпроса, дали са направили някаква услуга на лакедемонците и на техните съюзници през тази война. Когато те отговаряли с „не", лакедемонците ги отвеждали настрана и ги убивали;

изключение не направили за никого. Така те погубили не помалко от двеста платейци и двадесет и пет атиняни, които били останали заедно с тях в обсадения град, а жените продали в робство. Града предоставили да живеят в него една година мегарски граждани, които били политически емигранти след превратa, и платейците, които останали живи и били на тяхна страна. По-късно те разрушили града напълно до основи и построили близо до храма на Хера странопримемница[47] двеста стъпки на дължина и ширина със стаи горе и долу, разположени в кръг, за които използували покривите и вратите на къщите на платейците. От останалите медни и железни предмети, които намерили в крепостта, те направили легла и ги посветили на Хера; на нея издигнали също и мраморен храм с дължина сто стъпки. Те конфискували земята и я дали под наем за десет години, обработвали я тиванците. Изобщо лакедемонците постъпили спрямо платейците така само заради тиванците, понеже смятали, че те ще им бъдат полезни във войната, която тъкмо тогава се разгаряла. Така завършили събитията в Платея в деветдесет и третата година от сключването на нейния съюз с атинияните.

Четиридесетте пелопонески кораба, които дошли на помощ на лесбосците, като избягали в открито море, преследвани от атинияните, били застигнати от буря при Крит и оттам в разпръснат строй се насочили към Пелопонес: те срещнали в Килена тринадесет триери на левкадците и на амбракийците заедно с Брасид, син на Телид, който бил дошъл като съветник при Алкид. Лакедемонците желаели след своя неуспех на о. Лесбос да си създадат по-голяма флота и да потеглят срещу Керкира, която била отпаднала от тях. Тъй като при Навпакт имало само дванадесет атински кораба, те желаели да изпреварят, преди да дойде на помощ по-многобройна флота от Атина. В такъв смисъл вземали своите мерки и Брасид и Алкид.

Керкира станала арена на гражданска война, след като на острова се завърнали освободените от коринтяните пленници, взети в морските битки при Епидамн[48]. Разказвало се, че те били освободени срещу поръчителството на техните проксени за осемстотин таланта, в същност обаче, защото те се били задължили да помирят Керкира с Коринт. Освободените керкирци започнали да установяват контакт с всички граждани и се стремели да отцепят града от атинияните. Когато пристигнали един атински и един коринтски кораб и довели пратеници, които започнали преговори, керкирците решили да останат съюзници на атинияните съгласно договора, но да продължават, както и по-преди, да бъдат приятели и на пелопонесците. В Керкира живеел един гражданин на име Пейтий, доброволен проксен на Атина, който стоял начело на народа; пристигналите от Коринт граждани го изправили

пред съда, обвинявайки го, че желае да подчини Керкира на атиняните. Той се оправдал, но обвинил от своя страна петима от най-богатите граждани, като казал, че били секли колове[49] от свещената гора на Зевс и Алкиной; наложена им била глоба за всеки кол по един статер. Поради големия размер на глобата, осъдените избягали в светилищата и насядали там като молители, за да измолят изплащането на срокове. Пейтий — в това време той бил член на съвета — убедил керкирците да спазят закона. Понеже законът не допущал това, а същевременно те узнали, че Пейтий имал намерение, докато е член на съвета, да убеди народа да има същите приятели и неприятели с атиняните, се сговорили и като грабнали мечове, неочаквано нахлули в съвета, убили Пейтий и други съветници и обикновени граждани на брой около шестдесет души; малцина от съмишлениците на Пейтий избягали на атинската триера, която била още там.

След като извършили това, заговорниците събрали керкирците и им съобщили, че станалото е от най-голяма полза за тях и че те не ще бъдат поробени от атиняните; че за в бъдеще те трябва да запазят спокойствие и да не приемат кораби от нито една от воюващите страни освен по един кораб; ако се явят повече, да ги смятат за неприятелски. Така говорили и принудили народа да одобри предложението им. Веднага след това изпратили в Атина пратеници, за да представят събитията на Керкира както им изнасяло и да убедят избягалите там керкирци да не предприемат никакви враждебни акции, за да не предизвикат реакция.

Когато обаче пратениците пристигнали, атиняните ги арестували като бунтовници и ги пренесли на остров Егина заедно с всички емигранти, които те били спечелили на своя страна. В това време обаче в Керкира, след като там пристигнала една коринтска триера и едно пратеничество от Лакедемон, фракцията, в чиито ръце се намирала властта, нападнала народа и го разбила. С настъпването на нощта народът избягал на акропола и във високите части на града, събрал се там, като завзел пристанището Хилаик. Техните противници пък заели площада, където живеели повечето от тях, и пристанището, което се намирало близо до площада откъм континенталната суша.

На другия ден станала малка схватка и двете страни изпращали по полето глашатаи, за да призовават на своя страна робите, като им обещавали свобода. По-голямата част от робите се съюзили с народа, а на противниците им дошли от континента осемстотин души помощна войска.

След един ден сражението започнало отново и победил народът, понеже имал превес на своите здрави позиции и благодарение на своето числено превъзходство, още повече че и жените им помагали смело, като хвърляли керемиди от

къщите и издържали противно на своята природа на бойния глъч. Късно следобед аристократите се разбягали, понеже се изплашили да не би народът изведнъж да завладее морския арсенал и да ги избие. Затова те подпалили своите домове, които били разположени около площада, както и сградите с наемни квартири, за да преградят пътя на атакуващите; те не щадели нито своите, нито чуждите жилища. Така изгорели много търговски стоки и имало опасност да пострада целият град, ако духнел вятър, който да насочи огъня към града. Керкирците прекратили боя, като и двете страни си отдъхнали, но прекарали нощта на стража. След победата на народа коринтският кораб отплувал тайно и много от помощните войски незабелязано се прехвърлили на континента.

На следния ден атинският стратег Никострат, син на Диитреф, се притекъл на помощ от Навпакт с двадесет кораба и петстотин месенски хоплити. Той започнал преговори с тях и ги убедил да се споразумеят помежду си да предадат на съд десет граждани, които се били най-много провинили и които били напуснали града, а другите да останат в града, като сключат договор помежду си и с атиняните, че ще имат едни и същи врагове и неприятели. Като постигнал това, той се готвел да отплува. Но водачите на народа го убедили да им остави пет от своите кораби, та ако противниците им се разбунтуват, да бъдат по-слаби, а те се задължавали, като екипират със свои екипажи същия брой кораби, да потеглят заедно с атинските. Никострат се съгласил, но те започнали да набират моряци за корабите измежду своите противници. Моряците се изплашили да не ги изпратят в Атина и седнали в храма на Диоскурите[50] като молещи закрила. Никострат се опитал да ги изведе оттам и да ги успокои. Но понеже не можал да ги убеди, народът грабнал оръжие под предлог, че онези имат зли намерения, щом нямат доверие да отплуват заедно с Никострат, и като изнесъл оръжието от дома си, някои от случайно срещнатите щели да загинат, ако Никострат не ги бил удържал. Останалите, не по-малко от четиристотин души, виждайки разигралите се събития, седнали в храма на Хера като молещи за закрила. Народът се изплашил да не извършат преврат, склонил ги да излязат оттам и ги отвел на острова, който се намира пред храма на Хера, и им изпращал там необходимите хранителни припаси.

Когато вълненията стигнали до това положение, на четвъртия или петия ден след преместването на гражданите на острова се появили от Килена петдесет и три пелопонески кораба, които стоели там на котва, след като се били завърнали от Йония; начело им стоял, както и по-рано, Алкид, а Брасид бил предаден към него като съветник. Те спрели в

Сибота, пристанище на континенталната суша, а на разсъмване отплували, като взели курс към Керкира.

Керкирците били силно разтревожени, понеже се изплашили от събитията в града и от приближаването на неприятелите. Те започнали да екипират шестдесет кораба, които те изпращали срещу неприятеля, щом като всеки кораб бил съоръжаван, макар че атиняните ги съветвали да ги оставят да потеглят най-напред те, а след това да ги последват с всичките си кораби едновременно. Тъй като керкирските кораби се приближавали към противника един по един, два от тях веднага дезертирали на страната на противника, а на останалите кораби екипажите започнали да се бият помежду си; нямало никакъв ред в техните действия. Пелопонесците, като забелязали безредието, се строили с двадесетте си кораба срещу керкирците, а с останалите — срещу дванадесетте атински кораба, два от които били „Саламиния“ и „Парал“.

Керкирците атакували несръчно и с кораби на малки групи и затова изпаднали в много трудно положение. Атиняните пък, страхувайки се от многобройността на неприятеля и от обкръжаване, не нападнали целия неприятелски флот, нито пък центъра на построените срещу тях кораби, а атакували флангове и потопили един кораб. След това пелопонеските кораби се построили в кръг, а атиняните се опитали да ги обкръжат и да ги объркат. Разположените срещу керкирците пелопонесци забелязали това и боейки се да не се повтори онова, което се случило при Навпакт[51], те се спуснали на помощ на своите; корабите се събрали и едновременно предприели атака срещу атиняните. А те вече се оттегляли, като давали заден ход и гледали да прикрият колкото е възможно преди тях оттеглянето на керкирските кораби, а те самите отстъпвали бавно, задържайки строения срещу тях противник. Морската битка се развила по този начин и завършила на залез слънце.

Керкирските демократи се изплашили, че неприятелите, след като победят, ще се насочат срещу града и че или ще приберат от острова депортираните там олигарси, или пък ще извършат някакво друго злодеяние, и затова отново преместили въпросните интернирани граждани на острова в храма на Хера и започнали да охраняват града. Въпреки своята победа по море пелопонесците не се осмелили да се насочат срещу града, а с тринадесетте кораба, отнети от керкирците, се отправили към същото място на континенталната суша, откъдето били потеглили. И на следния ден те не нападнали града, макар че керкирците живеели в смут и страх и макар, че,както разказват, Брасид подканвал Алкид към това, но той нямал равно право на глас с него. Пелопонесците дебаркирали на нос Левкимна и започнали да опустошават нивята.

А демократите в Керкира, обзети от страх, че тези кораби ще ги нападнат, започнали преговори с молещите за закрила и с техните приятели, за да спасят града. Демократите убедили някои от тях да се качат като екипаж на корабите. В същност обаче те въпреки това съоръжили тридесет кораба, понеже се страхували от нападение. Атиняните ги били изпратили там под командуването на Еврimедонт, син на Кукъл, когато научили за гражданските междуособици и за скорошното потегляне срещу Керкира на Алкид и неговите кораби.

Още през същата нощ пелопонесците потеглили бързо, като се движели с корабите си край брега за у дома си. Те пренесли корабите си през Левкадския провлак, за да не ги забележат, когато се движат около острова, и се завърнали у дома си. А керкирските демократи, като узнали за приближаването на атинските кораби и за отплуването на противниковите, прибрали в Керкира месенците, които преди това се намирали вън от града, наредили на корабите, които те били екипирали, да минат в пристанището Хилаик и по време на тази заобиколка избили всички противници, които заловили. Освен това всички, които били убедени да се качат като екипаж на корабите, били накарани да слязат на сушата и били избити. Най-сетне те отишли в Херайона и убедили около петдесет души от молителите да се явят на съд и осъдили всичките на смърт. Мнозина от молещите се, които не се поддали на увещанията им и видели какво става, се избили помежду си на самото място в светилището. Някои се избесили по дърветата, а други се самоубили кой както можел. В продължение на седем дни, през които Еврипедонт останал с шестдесетте си кораба, керкирците избивали всички, които смятали за врагове, като ги обвинявали, че искат да унищожат демокрацията; някои загинали вследствие на лична вражда, други от ръката на своите длъжници заради парите, които те им били заели. Смъртта се проявила във всички свои аспекти; изобщо станало всичко, което се случва при такива обстоятелства и дори още по-лошо. Баща убивал сина си, извличали молещите за закрила от светилищата и ги избивали край тях; други пък били зазидани в светилището на Дионис и там измрели.

До такава степен на жестокост стигнала гражданската война и тя била още по-осезателна, защото се проявявала за пръв път между тях. Впоследствие, така да се каже, в целия елински свят пламнали междуособни борби, които се проявявали навсякъде между поддръжниците на демокрацията, които викали на помощ атиняните, и аристократите, които държали за лакедемонците. В мирно време те не биха имали повод, нито пък се осмелявали да ги викат, но във време на война повикването на съответните съюзници се постигало

лесно от всички, които искали да извършат някакъв революционен преврат било за да причинят зло на противниците си, или пък за да придобият нещо за себе си. По време на гражданските междуособици градовете били сполетени от множество и при това тежки бедствия, както това обикновено става и ще става винаги, докато човешката природа остава същата, каквато е. Но тези злини се увеличават или пък отслабват според обстоятелствата. Те се видоизменят съобразно с промените, които настъпват в положението на отделните държави. Във време на мир и на благополучие държавите, както и отделните граждани, проявяват едно по-примирително разположение на духа, понеже не се натъкват на неизбежни необходимости. Войната обаче, вследствие на ограниченията, които причинява във всекидневния живот, е школа по насилие. Тя променя и оформя страстите на мнозинството, като ги съгласува със ситуацията в даден момент. Така градовете били обзети от гражданска война и в онези от тях, които били засегнати последни от нея, поучени от онова, което се вършело другаде, отишли още по-далеч по пътя на революционните изстъпления, понеже прибягвали до рядко находчиви начинания и до нечувани репресии. Хората стигнали дотам, че за да окачествят постъпките, променяли произволно обикновеното значение на думите: безразсъдната дързост се смятала за храброст и привързаност към съответната фракция, предпазливото благоразумие — за прикрита страхливост, мъдростта — за замаскирано малодушие, съобразителността при всяка работа — за пълна инертност, безразсъдната прибързаност се смятала за мъжка увереност, а на обстойните разисквания се гледало като на благовиден предлог за „измъкване". Онзи, който хулел бясно другите, се смятал винаги за благонадежден, а този, който му противоречал — за подозрителен. Този, който устройвал сполучливо някакъв комплот, се смятал за интелигентен, а този, който подушвал комплота от по-рано — за още по-способен. А ако някой бил успял предварително да не прибягва до такива лукавства, бил смятан за ликвидатор на своята политическа фракция и за човек, който е наплашен от противника. С една реч, хвалели и този, който предотвратявал замисленото от другите злодеяние, и онзи, който подстрекавал други, които не кроели подобни действия. В действителност родинските връзки били по-слаби от връзките между политическите фракции, защото техните членове с по-голяма готовност и без уговорки се решавали на всичко. Защото такива сдружения не се създавали с добри намерения в съгласие със съществуващите закони, а от користни амбиции против съществуващия строй. Доверието помежду им се поддържало не от божествения закон, а от съучастничеството в противозаконни действия. Когато хората имали превъзходство, благородните предложения на против-

ника не се приемали, и то като предпазна мярка, а не от великодушие. И хората отдавали по-голяма стойност на това, да се отмъстят за претърпяна обида, отколкото да не я претърпят. И когато понякога клетви означавали сключването на споразумение, тъй като те били полагани от двете страни поради липса на друг изход, те се зачитали само временно, тъй като нито едните, нито другите могли да разчитат на поддръжка от другаде. Обаче като се представял удобен случай и едната страна се почувствувала по-силна, когато виждала, че противникът е беззащитен, тя изпитвала по-голяма наслада да си отмъсти чрез злоупотреба с доверието (като наруши клетвата — бел. ред. Хр. Д.), отколкото да се впусне в открита борба. А страната, която нападала, държала едновременно сметка за своята сигурност и за лаврите, които ѝ донасяла освен това нейната интелигентност, ако вземела връх посредством хитрост. Повечето хора по-лесно приемали да бъдат наричани ловки мошеници, отколкото добродушни наивници; от последното прозвище се срамували, а с първото се гордеели. Причината за всичко това е властта, която се появява поради алчност и амбиция. Оттук се поражда и склонността у хората да враждуват помежду си. И действително тези, които заставали начело на държавата, снабдени във всеки един от двата лагера със слова на едро, които ги подтиквали да възхваляват повече равенството пред закона на мнозинството от народа (при демокрацията) или пък мъдростта на аристокрацията, се отнасяли към интересите на държавата, на които те служели на думи, като към награда за състезания, която те трябвало да спечелят. И при тази надпревара, в която всички средства били позволени, за да могат едните да възтържествуват над другите, те се решавали на най-страшни злодеяния и отивали още по-далеч, когато си отмъщавали в рамките на справедливостта и на обществената полза, а ги определяли според удоволствието, което те могли да причинят на едната или другата страна. И независимо от това, дали се е касаело за една несправедлива присъда, изречена срещу техните противници, или пък за насилственото заграбване на властта, те били готови на всичко, за да задоволят моментната си омраза. Така че някакво благочестиво поведение не съществувало нито в единия, нито в другия лагер, но с по-добра репутация се ползвали онези, на които под прикритието на благовидни предлози се удавало да успеят в нещо по срамен начин. Що се отнася пък до гражданите, които имали умерени политически схващания, те загивали под ударите и на двете политически фракции било защото те не им оказвали поддръжка, било от омраза за това, че те могли да се изплъзнат.

И така поради междуособиците между елините се проявила развалата във всички свои аспекти и простотата, коя-

то е най-вече присъща на благородството, била осмяна и изчезнала, а се разпространило извънредно много между тях недоверието и разногласието в мненията, като не съществували нито достатъчно силни думи, нито достатъчно страшни клетви, които да ги помирят. И винаги онези, които били най-силни, като си давали точна сметка за несигурността на гаранциите, предпочитали по-скоро да вземат предпазни мерки, отколкото да пострадат. И най-често по-ограничените в умствено отношение спечелвали по-голямо надмощие, тъй като се бояли от своето скодоумие и от проницателността на своите противници; за да не претърпят неуспех в преговорите и за да не станат по-рано жертва на интриги поради хитростта на другите, те пристъпвали смело към акции. А другите хора, като смятали, че са предвидили всичко и че те не трябва да предприемат нищо с насилие, което може да се извърши с разум, по-често загивали поради това, че били незащитени.

И така именно в Керкира били извършени за пръв път повечето от тези изстъпления. Хората били свидетели на всички насилия, на които могат да се отдадат хора, които се бунтуват против неправдите на една власт, която е неспособна за разумна умереност, и на всички престъпления, за които има възможност да бъдат извършени, и специално онези престъпления, които се извършват, за да се избавят хората от постоянна бедност или пък най-вече когато, притиснати от страдания, хората се стремят да присвоят чуждо богатство. Хората са били най-сетне свидетели на всички безпощадно жестоки постъпки, до които може да се стигне вече не от алчност, а когато един заслепяващ бяс противопоставя хората едни срещу други. По време на тази криза животът в държавата бил разтърсен от основи, а човешката природа взела връх над законите, тъй като тя впрочем била свикнала да ги нарушава, за да извършва беззакония и изпитвала наслада, за да покаже, че тя просто не владее своя бясен гняв, че е по-силна от правото и че воюва срещу всякакво превъзходство. Иначе хората не биха предпочели отмъщението пред свещените правила и грубия интерес пред зачитането на справедливостта, ако завистта не притежаваше една гибелна сила. Отнасяйки се по този начин с презрение към законите, които в това отношение важат наред и върху които всеки гради своята надежда, за да може да се избави в случай на беда, хората си позволяват, за да отмъстят на други, да унищожават законите предварително и да не запазят от тях нищо за онзи ден, в който някой, който се окаже в опасност, ще има нужда от някой от тях.

И така, докато първи в Гърция керкирците[52] се отдали на такива жестокости помежду си, Евримедонт отплувал с атинската флота. По-късно керкирските изгнаници, от кои-

то се били спасили около петстотин души, превзели укрепленията, които се намирали на континенталната суша, и завладели там принадлежащата на Керкира територия[53]. Като я използували за база, те ограбвали жителите на острова и им нанасяли големи щети; в града настъпил страшен глад. Керкирските бежанци изпратили също пратеници в Лакедемон и Коринт, за да разискват по въпроса за своето завръщане. Тъй като обаче не постигнали нищо, по-късно те екипирали кораби и помощни войски и дебаркирали всички на острова, на брой повече от шестстотин души. Те изгорили корабите си, за да нямат друг изход, освен да завладеят земята, и се изкачили на планината Истона, като се укрепили там и започнали да причиняват загуби на жителите на града и станали господари на полята.

В края на същото лято атиняните изпратили двадесет кораба в Сицилия[54] под командуването на стратезите Лахет, син на Меланоп, и Харойад, син на Евфилет. Била избухнала война между сиракузците и леонтинците. Съюзници на сиракузците били всички дорийски градове с изключение на Камарина[55]. Тези градове се присъединили към лакедемонския съюз още в началото на войната, макар че не били взели участие в нея. Съюзници на леонтинците били халкидските градове и Камарина; в Италия локрийците били на страната на сиракузците, а регинците се присъединили към леонтинците поради общия си произход с тях. Леонтинците и техните съюзници изпратили пратеници в Атина, като убедили атиняните да им изпратят кораби, защото сиракузците ги притеснявали по суша и по море. Тази атинска експедиция имала официално за цел да се притече на помощ на приятели, но в същност атиняните желаели да пресекат оттам вноса на жито за Пелопонес и да направят опит, ако е възможно, да подчинят Сицилия под своя власт. Като завзели Регион[56] в Италия, те започнали военни действия заедно със своите съюзници, а в това време настъпил краят на лятото.

През следващата зима чумата за втори път връхлетяла върху атиняните[57]; макар че тя не била изчезнала напълно, все пак имало известно затихване на болестта. Втория път тя продължила не по-малко от година, а първия път — две години. Нищо друго обаче не било по-изтощително и не отслабило военната мощ на атиняните. От пехотата загинали не по-малко от четири хиляди и четиристотин хоплити и триста конници, а броят на загубите, понесени от останалото население, не могъл да се определи точно. Тогава имало много земетресения, а именно в Атина, на остров Евбея, в Беотия и най-вече в Орхомен Беотийски.

Намиращите се в Сицилия атиняни и регинците предприели през същата зима поход с тридесет кораба срещу така наречените Еолови острови[58]. През лятото било невъзможно

да ги нападнат вследствие на безводието. Липарите, които експлоатирали островите, били колонисти на Книдос. Те живеели на един голям остров, който се наричал Липара. Прехождайки оттук, те обработвали и останалите острови: Дидима, Стронгила и Хиера. Тамошните жители смятали, че в Хиера Хефест работи в ковачницата си, защото през нощта се забелязвал огън, който се издигал нависоко, а през деня — дим. Тези острови са разположени срещу земите на сикелите и месенците и били в съюз със сиракузците. Атиняните опустошили техните земи, понеже те не се предавали и се завърнали отново в Регион. Свършила се и зимата, а заедно с нея се изминала и петата година от войната, която описал Тукидид.

На следното лято пелопонесците и техните съюзници под командуването на лакедемонския цар Агис, син на Архидам, напреднали до Истма с цел да нападнат Атика, но понеже станали много земетресения, те се завърнали обратно и не извършили нахлуване. По това време морето при Оробия в Евбея се отдръпнало от дотогавашните си брегове, развълнувало се силно и заляло част от града; след това водата отчасти се задържала на сушата, отчасти се отдръпнала и сега има море там, където по-рано е била суша. При това произшествие загинали всички хора, които не успели да избягат по високите места. Подобно наводнение станало и на остров Аталанта, който се намирал близо до Опунтийските Локри, и разрушило част от атинския флот, като унищожило и един от изхвърлените на брега кораби. Отдръпване на морето станало и при остров Пепарет[59], но наводнение не последвало; земетресение разрушило част от градската стена, пританейона и някои други сгради. Смятам, че причината за това явление е следната: там, където трусът при земетресението бил по-силен, той изтласкал морето на брега, а после водата, като нахлувала неочаквано с по-голяма сила, предизвикала наводнение. Струва ми се, че ако не би имало земетресение, нямало да се случи нищо подобно.

През същото лято на остров Сицилия се развили военни действия, в които съобразно с обстоятелствата вземали участие различни народности; воювали помежду си самите сицилийци, пък и атиняните, подпомогнати от своите съюзници. Аз ще спомена само най-важните военни действия, които извършили атиняните и техните съюзници и неприятелите срещу атиняните. Понеже атинският стратег Хоройад загинал в сражение със сиракузците, Лахес поел командуването на цялата флота и предприел поход заедно със съюзниците против месенския град Миле[60]. В това време два отряда, съставени от две месенски фили, охранявали Миле и устроили засада на дебаркиращите атиняни. Атиняните и техните съюзници обаче ги отблъснали и избили мнозина от тях; след това

нападнали крепостта и принудили жителите да предадат акропола въз основа на споразумение и да участвуват в похода срещу Месена. След това, когато атиняните и съюзниците им стигнали до този град, месенците сами се предали, като дали заложници и представили всички възможни гаранции.

В същото време атиняните изпратили тридесет кораба във водите на Пелопонес начело със стратезите Демостен, син на Алкистен, и Прокъл, син на Теодор, както и шестдесет кораба и две хиляди хоплити на остров Мелос, под командата на Никий, син на Никерат. Те искали да привлекат на своя страна мелосците, които, бидейки островитяни, не желаели да им се подчинят, нито пък да влязат в техния съюз. Когато те, макар че земята им била опустошена, не се предали, атиняните изоставили Мелос и отплували към Ороп[61] в Грайя. Те пристигнали привечер и хоплитите, дебаркирайки, потеглили незабавно пешком към Танагра в Беотия. В това време атинянпте, които се намирали в града под командуването на Хипоник, син на Калий, и Евримедонт, син на Тукъл, по даден сигнал се насочили с цялата си войска към същото място. През този ден те се разположили на стан при Танагра, започнали да опустошават полята и пренощували там. На другия ден атиняните в сражение победили излезлите насреща им танагрейци и дошлите им на помощ тиванци, взели от тях оръжия, издигнали трофей и се оттеглили — едните в града, а другите към корабите си. А Никий, като се движил с шестдесетте си кораба край Локрида[62], опустошил нейното крайбрежие и се завърнал у дома си.

По това време лакедемонците основали колонията Хераклея в Трахиния[63] със следната цел: цялото население на Мелида[64] се деляло на три части — паралии, ириеи и трахинци. От тях трахинците пострадали във войната с ойтейците[65], които били техни съседи; отначало трахинците искали да се присъединят към атиняните, но като се боели, че те няма да могат да разчитат на тях, избрали за пратеник Тисамен и го изпратили в Лакедемон. В пратеничеството участвували и дорийци от Дорида, метрополията на лакедемонците, със същата молба, защото и те били притеснявани от ойтейците. Като ги изслушали, лакедемонците решили да основат там колония, понеже искали да защищават и трахинците, и дорийците. Освен това те схващали, че градът е разположен на удобно място при една война срещу атиняните; тук те можели да си подготвят флота срещу Евбея, понеже разстоянието за прехвърляне дотам било късо и щели да имат изгодна позиция по отношение на крайбрежния път за Тракия. Изобщо лакедемонците имали силно желание да основат там този град. Най-напред те се допитали до божеството в Делфи и по негов съвет изпратили колонисти от своите съграждани и от пе-

риеките, които подканили да ги последва всеки от останалите елини, който желаел, с изключение на йонийците, ахейците и някои други племена. Трима лакедемонци били ойкисти на колонията, Леон, Алкид и Дамагон. Като се установили на това място, укрепили с нови стени града, който сега се нарича Хераклея и отстои от Термопилите на повече от четиридесет стадии, а от морето — на двадесет. Почнали да строят корабостроителница и преградили със стена онази страна на Термопилите, която била на височината на теснината, за да улеснят нейната охрана.

Отначало атиняните се изплашили от основаването на този град и мислели, че той е насочен най-вече срещу Евбея, защото оттук до Кенайон[66] на Евбея може да се преплува за кратко време. По-късно обаче, събитията опровергали тези предвиждания: никаква опасност не последвала от страна на този град. Причината за това била следната: тесалийците, под чиято власт са тези области и територията, на която се строял градът, изплашени, че ще живеят в съседство с такава голяма сила, започнали да притесняват и да нападат постоянно новите преселници, докато ги унищожили, макар че в началото те били твърде много; всеки един от лакедемонците колонисти отначало идвал смело в града, смятайки го защитен. Но и вождовете на самите лакедемонци още с пристигането си най-вече утежнили положението и довели до намаляване на населението, защото изплашили мнозина със своето сурово и неблагоразумно поведение; затова и съседите лесно се справили с Хераклея Трахинска.

През същото лято и почти по същото време, когато атиняните били задържани при Мелос, другите атиняни, които сновели на тридесетте кораба във водите на Пелопонес, найнапред устроили засада в Еломен на територията на Левкада и избили няколко охраняващи войника от гарнизона, после потеглили към Левкада с по-голяма войска, в която влизали всички акарнанци, които ги следвали с всичките си сили с изключение на ойниадите, сетне закинтците и кефаленците и петнадесетте кораба на керкирците. А левкадците въпреки опустошаването на територията на Левкада, и то не само отвъд, но и отсам Истма, там, където се намират градът и светилището на Аполон, не предприемали нищо поради своята малобройност; акарнанците обаче молели атинския стратег Демостен да прегради Левкада със стена откъм континента, като смятали, че биха я превзели по-лесно и биха се отървали от града, който постоянно враждувал с тях. В същото време обаче Демостен бил убеден от месенците, че за него е лесно да нападне с голямата си войска етолийците, врагове на Навпакт, и ако ги победи, лесно ще спечели за атиняните и останалото население на континенталната суша. Те твърдели, че етолийският народ е голям и войнствен, но

живее в незащитени със стени села, които се намират на голямо разстояние едно от друго, и е леко въоръжен; те му обяснявали, че няма да е мъчно те да бъдат покорени, преди да се съберат и да си окажат помощ. Те го съветвали да нападне най-напред аподотите, после офионейците, а след това евританите, които съставят по-голямата част от етолийците и говорят на почти неразбираем език, и, както се разказва, ядат сурово месо. След тяхното завладяване щяла да бъде покорена лесно и останалата част от Етолия.

Демостен приел това предложение, за да угоди на месенците, но най-вече защото смятал, че може, без атинската войска, с етолийците и съюзниците от континента да потегли на поход срещу беотийците по суша през земите на озолските локрийци до дорийския Китинион[67], като има от дясната си страна Парнас, докато се спусне в земята на фокидците, които, както мислел, щели да вземат участие в похода поради това, че били винаги в приятелски отношения с атиняните, или пък щели да бъдат принудени със сила; а тук вече Беотия граничела с фокидците. Той потеглил с цялата си войска от Левкада против волята на акарнанците и се отправил към Солион[68]. Демостен съобщил плана си на акарнанците, но те не го одобрили, защото той бил отказал да обгради Левкада с крепостна стена; тогава той потеглил сам срещу етолийците с останалата войска, с кефаленците, месенците и закинтците и с тристата атински моряци от неговите кораби, тъй като петнадесетте керкирски кораби били си отишли. Той потеглил от Ойнеон в Локрида. Тези озолски локрийци били техни съюзници и трябвало да пресрещнат атиняните с цялата си войска във вътрешността на страната. Понеже те били съседи на етолийците и имали еднакво въоръжение с тях, участието им във войната изглеждало много полезно, тъй като познавали от опит както начина на воюване на противника, така и терена.

Демостен преночувал с войската си в светилището на Зевс Немейски, в което, както се разказва, бил убит поетът Хесиод от тамошните жители, точно както оракулът предсказал на поета, че ще загине в Немея[69]. На разсъмване Демостен потеглил отново по посока на Етолия. Първия ден той превзел Потидания, на следния ден Крокилион, а на третия — Тейхион[70]; там се спрял и изпратил плячката в Евпалион в Локрида. Той имал намерение, след като завладее и останалата част от тези земи, да се завърне в Навпакт и след това да предприеме поход срещу офионейците, ако те не пожелаят да се присъединят към него. Тези приготовления не останали обаче в тайна за етолийците още в самото начало, когато той едва бил започнал да замисля този план. Когато атинската войска нахлула, всички се притекли на помощ срещу нея с многобройни сили; даже и онези офионейци, кои-

то били най-отдалечени, а именно бомиите и калиите, които живеели на Малийския залив, дошли на помощ.

Месенците дали на Демостен същия съвет, както и в началото, те го уверявали, че победата над етолийците е лесна и го убеждавали да потегли колкото е възможно по-бързо срещу техните села, не да чака обаче да се съсредоточат всички, за да му окажат организирана съпротива, а да се опитва да превземе всяко селище, на което се натъкваш. Демостен послушал техния съвет и като се надявал на своето щастие, което не му било изневерявало никога, и без да дочака локрийците, които трябвало да му дойдат на помощ, а той се нуждаел най-вече от леко въоръжени копиеносци, потеглил срещу Егитион[71] и го превзел още с първия щурм. Жителите му се разбягали и се настанили по хълмовете, които се издигали над града. Егитион бил разположен на височини и отстоял от морето на повече от осемдесет стадии. Но в това време етолийците били вече дошли на помощ на Егитион и атакували атиняните и съюзниците им, като се спускали от хълмовете на различни места и ги обсипвали с копия. Винаги когато атинската войска настъпвала, те отстъпвали, а когато атиняните се оттегляли, те ги преследвали. И дълго продължили битката по такъз начин — с преследвания и отстъпления, две маневри, при които по-слаби се оказали атиняните.

Докато атинските стрелци имали стрели и били в състояние да ги използуват, те се противопоставяли успешно, защото стрелите отблъсквали етолийците, които били леко въоръжени. Когато обаче командирът на стрелците загинал, те се разпръснали и понеже били много изморени и изтощени от тази борба, а етолийците нападали и ги обсипвали непрекъснато с копия, те обърнали гръб и побягнали; при това те попадали в непроходими теснини и в непознати за тях места и загивали, още повече, че и водачът им, месенецът Хромон, тъкмо по това време паднал убит. А пък етолийците, бидейки бързи и леко въоръжени, като мятали копия, залавяли мнозина от тях във време на бягството им и ги избивали; голяма част от войниците, като объркали пътя, попаднали в гора, от която не могли да намерят изход, а етолийците подпалили гората и ги изгорили. Пораженнето и смъртта приели всички свои форми на изява по отношение на атинската войска. Останалите живи едва достигнали с бяг до морето и до Ойнеон в Локрида, откъдето били потеглили на поход. Загинали мнозина и от съюзниците, а от самите атиняни около сто и двадесет хоплити. Толкова на брой, и то млади, и много добри войници, били загубени в тази война от атинската държава. Паднал убит и другият стратег Прокъл. Своите убити атиняните получили от етолийците въз основа на споразумение и се завърнали в Навпакт, а по-късно се отправили с кора-

бите си в Атина. Демостен бил останал в Навпакт и в неговите околности, понеже се страхувал от атиняните поради станалите събития.

По същото време атиняните, които се намирали в сицилийски води, се отправили към Локрида и при дебаркирането си разбили локрийците, които излезли насреща им и превзели укреплението, което се намирало на река Алек[72].

През същото това лято етолийците, които били изпратили още преди това в Коринт и Лакедемон пратеници — офионеца[73] Толоф, евританеца Бориад и аподота[74] Тисандър, — молели да им изпратят войска против Навпакт, понеже жителите му били повикани на помощ на атиняните. Късно наесен лакедемонците изпратили три хиляди хоплити от съюзниците; между тях имало петстотин души от Хераклея, новопостроения град в Трахина. Командир на войската бил спартанецът Еврилох, а негови помощници били спартиатите Макарий и Менедей.

Войската се събрала в Делфи, откъдето Еврилох изпратил глашатай при озолските локрийци, понеже от една страна, през техните земи минавал пътят за Навпакт, а, от друга страна, желаел да ги накара да отпаднат от Атина. Негова най-добра опора от локрийците били жителите на Амфиса, защото се бояли от враждата на фокидците. От страх пред настъпващата войска те първи дали заложници и убедили и другите да дадат, най-напред своите съседи мионейците — оттук проникването в Локрида било най-трудно, — след това жителите на Хипнея, месапиите, тритеите, халеите, толофонните, исиите и ойантеите. Всички тези племена участвували в похода. Олпеите дали заложници, но не взели участие в похода, а хиеите не му дали заложници, преди да превземе тяхната паланка на име „Полис".

Когато всички приготовления били привършени и заложниците били интернирани в дорийския Китинион, Еврилох потеглил с войската си срещу Навпакт през земята на локрийците и по време на своя маршрут превзел техните селища Ойнеон и Евпалион, понеже те не се били присъединили към него. Отзовавайки се на навпатска територия и подсилени вече от притеклите се на помощ етолийци, всички тези войски започнали да опустошават полята и превзели едно предградие на Навпакт, което било неукрепено. Стигнали до Моликрион, коринтска колония, но подвластна на Атина, и я превзели. Атинянинът Демостен, който след събитията в Етолия се намирал все още около Навпакт, бил уведомен за нападението и се боял за града; затова той отишъл при акарнанците и ги убедил с мъка вследствие на своето оттегляне от Левкада да помогнат на Навпакт. Те изпратили на неговите кораби хиляда хоплити, които пристигнали в града и така го спасили. Съществувала именно опасността, че защитниците

няма да издържат, понеже крепостната стена била голяма, а защитниците малко. Когато Еврилох и неговите съюзници узнали, че войската е влязла в града и че е невъзможно да го превземат със сила, се оттеглили, но не към Пелопонес, а към тъй наречената сега Еолида — в Калидон и Плеврон, в областта, която се намирала в съседство с Просхион в Етолия. Понеже ампракийците били дошли при тях да ги убедят да нападнат заедно с тях амфилохийския Аргос и цяла Амфилохия, а също и Акарнания, като ги уверявали, че в случай че завземат тези места, всички племена от континенталната суша ще станат съюзници на лакедемонците. Еврилох, като послушал съвета им, изпратил обратно етолийците и останал с войската си по тези места в бездействие, докато ампракийците, които били потеглили на поход срещу Аргос, поискат помощ от него. А по това време лятото изминало.

През следващата зима намиращите се в Сицилия атиняни заедно с елинските съюзници и със сикелите, които били под властта на сиракузците, но като отпаднали от тях, станали съюзници на атинянните, предприели поход срещу сицилийското селище Инеса[75], чийто акропол държели сиракузците, нападнали го, но като не могли да го превземат, потеглили обратно. При тяхното оттегляне сиракузците от крепостта се нахвърлили върху крайните редици на атинските съюзници и при нападението обърнали в бягство част от войската и избили мнозина. След това Лахес и атиняните дебаркирали на няколко пъти в Локрида, разбили в сражение при река Кайкин[76] около три хиляди локрийци, които дошли на помощ под командуването на Проксен, син на Капатон, взели оръжието им и се оттеглили.

Още през същата зима атинянните извършили очищение на остров Делос[77], като послушали едно предсказание на оракула. Преди това и тиранинът Пизистрат бил извършил очищение там, но не изцяло, а само на онзи сектор от острова, който се виждал от светилището. Сега обаче било извършено очищение на целия остров, и то по следния начин: отстранили всички гробове от Делос и забранили изрично занапред да умират и да раждат на острова; за тази цел умиращите и родилките трябвало да се отвеждат на остров Ренея[78]. Този остров е толкова наблизо до Делос, че самоският тиранин Поликрат, който някога разполагал със силна флота и владеел и другите острови, превзел Ренея, свързал го посредством верига с Делос и го посветил на Аполон Делоски. Тогава за пръв път след очищението атинянните отпразнували така наречените Делии, т. е. Делоските празненства, които се празнуват всеки четири години. Още в древността на остров Делос ставали големи събори на йонийците и на жителите на съседните острови.[79] Те идвали на празненствата с жените и децата си, както сега йонийците ходят на празнен-

ствата в Ефес[80]. Там се устройвали гимнастически и музикални състезания, а освен това градовете изпращали хорове. Омир дава най-ясни указания, че това е било тъкмо така в следните стихове, които се намират в химна в чест на Аполон:

„Някога, Фебе, ти беше най-възхитен от Делос, където се събират на твоята улица йонийци с дълги хитони с жените и децата си; там в твоя чест те устройват състезания и те радват с юмручен бой, танци и песни."

Че е имало и музикални състезания и че посещавали празненствата, за да вземат участие в тях, става ясно от следните стихове, които се намират в същия химн. Възпявайки делоския хор на жените, той завършва похвалите си със следните стихове, в които споменава и за себе си:

„Хайде, бъдете милостиви, Аполоне и Артемидо, и вие жени, простете. Спомнете си по-късно и за мене, когато дойде тук някой многопострадал обитател на земята и ви попита:

— Девойки, кой добър певец е идвал при вас и кому сте се възхищавали най-много? А вие всички в един глас отговорете благосклонно: — Един слепец, който живее на скалистия Хиос."

Такива доказателства привежда Омир за това, че още в древността на остров Делос ставали големи събори и празненства. По-късно островитяните и атиняните продължавали да изпращат тук хорове със жертвоприношения. Що се отнася до състезанията, то повечето от тях били прекратени поради злощастните събития; накрая атиняните организирали състезанието и въвели едно надбягване с колесници, което порано не съществувало.

През същата зима ампракийците, изпълнявайки обещанието, което те били дали на Еврилох да го задържат по тези места заедно с неговата войска, предприели поход с три хиляди хоплити срещу амфилохийския Аргос[81], навлезли на аргоска територия и завзели Олпи[82], едно яко укрепление, разположено на едно възвишение, недалеч от морето; някога акарнанците били издигнали това укрепление и го използвали за общо съдилище. Олпи е отдалечен от града на аргосците, който е разположен на морето, на около двадесет и пет стадии. От акарнанците едни отишли на помощ на Аргос, а други се разположили в тая местност на Амфилохия, която се нарича Крена, за да наблюдават да не би пелопонесците, начело с Еврилох, да стигнат незабелязано чак до ампракийците. Освен това установили връзка и с Демостен, който командувал атиняните при тяхното нападение срещу Етолия, за да го помолят да поеме командуването, както и с двадесетте атински кораба, които по това време се намирали в пелопонески води под командуването на Аристотел, син на Тимократ, и Хиерофон, син на Антимнест. От своя страна и ампракийците от Олпи изпратили вестител на своя град с искане да

им се окаже солидна помощ с войска; те се страхували, че бойците на Еврилох няма да могат да извършат пробив в редиците на акарнанците и тогава те би трябвало или да се сражават, като бъдат оставени сами на себе си, или пък, в случай че желаят да се оттеглят, да нямат сигурност.

А пелопонесците начело с Еврилох, като узнали, че ампракийците са дошли в Олпи, потеглили от Просхион и бързо им се притекли на помощ. Те минали през реката Ахелой и напредвали през Акарнания, която била оставена без защитници, понеже войската била отишла на помощ на Аргос; от дясната им страна бил градът Стратос[83] със своя гарнизон, а от лявата страна — останалата част от Акарнания. Като минали през земите на стратийците, те се движили през Фития[84] и после през покрайнините на Медеон[85], а по-нататък през Лимнея[86] стигнали до земите на агрейците[87], които вече не били на страната на Акарнания. Стигнали до планината Тиам, която е в земите на агрейците, превалили я и се спуснали вече през нощта в аргоска земя, минали незабелязано между града на аргосците и Амфилохийския Аргос при Крена акарнански гарнизон и се съединили с войската на ампракийците при Олпи.

Като се съединили така на разсъмване, те заели позиции при така наречения Метрополис[88] и там си устроили стан. Немного след това се появили на помощ на аргосците в Ампракийския залив и атиняните от двадесетте кораба, и Демостен с двеста месенски хоплити и шестдесет атински стрелци. Тогава, докато корабите блокирали хълма при Олпи откъм морето, акарнанците и няколко души от амфилохийците — по-голямата част била задържана насила от ампракийците — се били събрали вече в Аргос и се готвели да влязат в бой с противника. За командуващ на целия съюзнически отряд избрали Демостен, като запазили и своите собствени командири. Като се приближил до Олпи, Демостен се разположил на стан. Един голям овраг разделял двете войски. В продължение на пет дни и двете страни бездействували, а на шестия ден се построили за бой. Пелопонеската войска ги превъзхождала по многочисленост и ги надминала по дължина; Демостен се изплашил да не бъде обкръжен и затова той разположил в засада в един гъсталак хоплити и леко въоръжени, всичко около четиристотин души, които, като излязат от засадата във време на боя, да ударят в гръб неприятелите там, където те се били вдали напред от бойния фронт. Когато и двете страни се приготвили, сраженията започнало. Демостен се намирал на дясното крило с месенците и малцина от атиняните, останалата част от фронта заемали отделните акарнански контингенти и намиращите се до тях копиеносци на амфилохийците. Пелопонесците и ампракийците били строени размесено с изключение на манти-

нейците; те били съсредоточени на лявото крило, но не до самия негов край. Еврилох заемал края на лявото крило със своите войници срещу месенците и Демостен.

Във време на битката, когато пелопонесците спечелили надмощие на своето крило и започнали да обкръжават дясното крило на противника, акарнанците излезли от засадата, ударили ги в тил и ги разбили; така те не само не издържали на нападението, но в уплахата си побягнали и увлекли със себе си по-голямата част от войската; а като видели, че и отрядът на Еврилох, който бил най-силен, е разстроен, се изплашили още повече. Месенците, които се намирали в тоя сектор заедно с Демостен, допринесли значително за победоносния изход на сражението. От своя страна ампракийците и бойците на дясното крило разбили неприятелите, които се сражавали срещу тях и ги преследвали до Аргос. Те били действително най-добрите бойци по тези места. Но при отстъплението, като видели, че по-голямата част от войската им е победена и че останалите акарнанци ги атакуват отблизо, те с мъка се спасили в Олпи, но мнозина загинали, понеже тичали към града без никакъв ред и строй, с изключение на мантинейците, които единствени от цялата войска отстъпвали с целия си контингент в боен ред. Сражението завършило късно вечерта.

На другия ден, тъй като Еврилох и Макарий били убити, Менедай поел командуването в свои ръце; той се намирал в голямо затруднение, понеже разбирал, че не може по никакъв начин след това тежко поражение да издържи обсадата, тъй като бил отрязан по суша и по море от атинските кораби, нито пък може да се спаси, като се оттегли. Затова той започнал преговори с Демостен и военачалниците на акарнанците за примирие и отстъпление, а заедно с това и за получаване на своите убити. Победителите им предали наистина убитите, а сами те издигнали трофей и прибрали своите убити, приблизително триста души. Що се отнася пък до отстъплението, Демостен и акарнанските командири не го разрешили официално за всички, но тайно Демостен заедно със своите колеги разрешил на мантинейците, на Менедай и на други първенци на пелопонесците и на всички техни повидни лица да се изтеглят бързо. По този начин Демостен искал да лиши от съюзници ампракийците и тяхната наемна войска, състояща се от чужденци, но най-вече той желаел да дискредитира лакедемонците и пелопонесците пред тамошните елини като предатели, които се грижат преди всичко за своя собствен интерес. А победените събрали убитите си, бързо ги погребали, както могли, и тайно подготвили отстъплението си тези, на които то било разрешено.

На Демостен и акарнанците било съобщено, че намиращите се в града ампракийци, при първото известие от

Олпи, потеглили на помощ с цялата си войска през земите на амфилохийците, като искали да се съединят с войската в Олпи, понеже не знаели нищо за онова, което станало. Той изпратил веднага част от войската си, за да устрои засада по пътищата и да превземе предварително укрепленията, а в същото време се готвел да потегли срещу ампракийците с останалата войска.

В това време мантинейците и другите разбити отряди, на които било разрешено по силата на споразумението да отстъпят, като излезли под предлог, че ще събират зеленчуци и дърва, на малки групи се отдалечавали, като същевременно събирали това, за което привидно били излезли. Щом като се отдалечили от Олпи, те вече започнали да ускоряват крачката си. Ампракийците и другите обаче, които били останали в Олпи, излезли от крепостта и се спуснали след тях бегом, желаейки да ги застигнат. А пък акарнанците отначало помислили, че всички отстъпват, като нарушават споразумението, и започнали да преследват пелопонесците; дори един акарнанец хвърлил копие срещу някои от своите командири, смятайки ги за изменници, понеже те възпирали войниците и им обяснявали, че е сключено споразумение. Накрая все пак пуснали мантинейците и пелопонесците, но избили ампракийците. Имало големи каранци и бъркотия при определянето кой е ампракиец и кой пелопонесец. И от тези хора избили около двеста души. Другите избягали в съседната област Агрея, където те намерили добър прием у царя на агрейците, който бил техен приятел.

Ампракийците от града стигнали до Идомена; Идомена се наричат два високи хълма. По-високият от тях с настъпването на нощта незабелязано заели войниците, които били изпратени от по-рано от Демостен. На по-ниския обаче успели да се изкачат в това време ампракийците и пренощували там. След вечеря, непосредствено след настъпването на нощта, Демостен потеглил на път с останалата войска. Сам той се отправил с половината войска към прохода, а другата част тръгнала през амфилохийските планини. На разсъмване той атакувал ампракийците, които още спели и не били усетили станалите събития, а нещо повече — сметнали нападателите за свои. Демостен пък нарочно построил най-напред месенците и им заповядал да говорят на дорийски, за да заблудят предните стражи; при това, понеже било още тъмно, те не могли да ги различат по външен вид. И така, когато той атакувал ампракийската войска, атаката завършила с нейното пълно поражение, като мнозина от тях избили, а останалите се втурнали да бягат към планините, но пътищата били завардени от по-рано. Освен това амфилохийците познавали собствената си земя и били леко подвижни в сравнение с тежко въоръжените хоплити; ампракийците не познавали мест-

ността, не знаели къде да бягат, врътлитали в оврази и на от по-рано поставени засади и били избивани. Прибягвайки до всички начини на бягство, някои от тях се спуснали дори към морето, което не било далеч. Като съгледали атинските кораби, които случайно се движили покрай брега във време на боя, те се хвърлили в морето към корабите, като смятали, обхванати в момента от ужас, че е по-добре за тях да загинат от ръката на атинските моряци, екипажа на корабите, отколкото от ръката на амфилохийците, тези кръвожадни варвари. Такива премеждия изпатили ампракийците и малцина от тях се спасили в града. А акарнанците ограбили убитите, издигнали трофей и се оттеглили в Аргос.

А на следния ден от страна на ампракийците, които избягали от Олпи при агрейците, дошъл глашатай, за да моли да им разрешат да приберат от бойното поле убитите, които загинали след първото сражение, когато се опитали да излязат, без да се ползват от споразумението заедно с мантинейците и онези, които се ползвали от споразумението. Глашатаят видял струпаното въоръжение на ампракийците от града и се учудил на голямото му количество, защото не знаел за сполетялото ги бедствие, но мислел, че оръжието принадлежи на онези, които били излезли заедно с него. Един гражданин попитал глашатая на какво се удивлява и колко са загинали от техния отряд. Онзи, който питал, мислел, че глашатаят е от онези ампракийци, които били в Идомена. Глашатаят отговорил, че са паднали около двеста души. Подхващайки отново, гражданинът казал: „Това оръжие не изглежда да принадлежи на двеста души, но на повече от хиляда.“ Тогава глашатаят подхванал отново: „То не може да бъде на тези, които се сражават заедно с нас.“ А другият отговорил: „Така е, ако вие наистина вчера сте се сражавали при Идомена.“ — „Но ние вчера не сме се сражавали с никого, а завчера при отстъплението.“ — „Значи ние сме се сражавали вчера с онези, които са идвали в подкрепа на своите от Амбракия.“ Когато глашатаят чул и разбрал, че помощният отряд от града е унищожен, заплакал и, потресен от огромното нещастие, веднага си тръгнал обратно и не поискал повече убитите. Това било най-голямото бедствие, което сполетяло през тази война в разстояние на няколко дни един елински град. Не съобщавам броя на убитите, защото числото на загиналите, за което говорят, изглежда невероятно спрямо големината на града. Знам с положителност обаче, че акарнанците и амфилохийците щяха да превземат още с първия пристъп Ампракия, ако, като следват съвета на атиняните и Демостен, пожелаеха да я нападнат. Но те се боели да не би, като завладеят града, атиняните да им станат едни по-опасни съседи.

След това акарнанците отделили една трета част от

плячката за атиняните, а останалото разпределили между своите градове. Плячката на атиняните била спечелена по море, а това, което се намира и сега в атинските храмове — триста пълни въоръжения, — било отделено за Демостен, с което той се завърнал с корабите. Завръщането му в Атина след този подвиг станало по-безопасно въпреки поражението, което той претърпял в Етолия. А що се касае до атиняните, те се завърнали в Навпакт с двадесетте си кораба. След оттеглянето на атиняните и на Демостен акарнанците и амфилохийците сключили договор с пелопонесците и с избягалите при Солинтий и агрейците ампракийци, с което те им позволявали да напуснат Ойнеада, където се били преселили от земите на Солинтий. За в бъдеще акарнанците и амфилохийците сключили мирен договор и съюз с ампракийците за сто години при следните условия: ампракийците заедно с акарнанците да не воюват против атиняните, а да си помагат взаимно, като ампракийците върнат на амфилохийците всички земи и заложници, които имали, и те нямало да помагат на Анакторион[97], който враждувал с акарнанците. Тези споразумения турили край на войната. След това коринтяните изпратили в Ампракия гарнизон от триста хоплити с командир Ксеноклид, син на Евтикъл. Придвижвайки се трудно по суша, те пристигнали в града. Така се развили събитията в Ампракия.

През същата зима атинската флота в Сицилия извършила десант на територията на Химера[98], подкрепена от сикелите, които се спуснали по суша към границите на същата област; след това атиняните се насочили срещу Еоловите острови. При завръщането си в Регион те заварили там като атински стратег Питодор, син на Исолох, назначен за заместник на Лахес във флота, който той по-рано командувал. Сицилийските съюзници изпратили с кораби пратеници и убедили атиняните да им помогнат с повече кораби. По суша сиракузците имали надмощие в острова, но достъпът им до морето можел да бъде отрязан от една малка ескадра кораби; ето защо сиракузците щели да стъкмят една флота, за да не търпят повече това положение. Затова атиняните въоръжили четиридесет кораба, за да им ги изпратят, като смятали, от една страна, по такъв начин да приключат по-бързо войната там, а, от друга страна, желаели да упражнят своята флота. Атиняните изпратили с малко кораби един от стратезите Питодор, като възнамерявали да изпратят Софокъл, син на Состратид, и Евримедонт, син на Тукъл, с главните флотски сили. Питодор, който бил получил вече командуването над флотата на Лахес, се отправил с корабите в края на зимата към укреплението на локрийците, което по-рано бил превзел Лахес; локрийците обаче го победили в сражението и той се оттеглил.

В началото на пролетта огнен порой от лава избликнал от Етна[91], нещо, което се било случвало и по-рано. Той опустошил част от земите на катанците, които живеят в полите на Етна, която е най-високата планина в Сицилия. Разказват, че това изригване станало на петдесетата година след предишното, а пък изобщо станали три изригвания, откакто елините се били заселили в Сицилия. Такива събития станали през тази зима и така завършила шестата година от войната, която Тукидид описал.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ТРЕТА

[1] Май 428 г. пр. н. е.
[2] О-в Лесбос е един от най-големите острови в Егейско море. На него имало 5 града, от които най-голям бил Митилена.
[3] Вторият по големина град на о. Лесбос.
[4] Малък остров срещу брега на Троада, който членувал в Атинския морски съюз.
[5] Епитет на бог Аполон, получен вероятно от името на нос Малея, в южната част на о. Лесбос.
[6] Град на о. Евбея.
[7] Остров в Егейско море срещу Тракийския Херсонес. Колонизиран от атинянните в V в. пр. н. е. заедно с о. Лемнос, разположен на запад от Имброс.
[8] Формион умрял наскоро след завръщането си от експедицията. Вж. и 11, 103.
[9] Град в Акарнания.
[10] Градче на о. Левкада.
[11] Вж. Тукидид, 1, 111; 11, 102_2.
[12] Местност в областта на Елида (Пелопонес), превърната в голям религиозен и културен център. Тук се намирали само жилищата на жреците, а в дните на празненствата многочислените зрители се разполагали на открито. Централно място заемала свещената гора Алтис, където се намирали храмовете на най-важните елински божества и много забележителни произведения на изкуството. Наблизо имало стадион за надбягване и хиподром. В Олимпия се организирали на всеки 4 години Олимпийските игри. Празненствата започвали в началото на юли и продължавали 5 дни. От 776 г. пр. н. е. започнали да се водят списъци на състезателите-победители; тази дата се смята за начало на олимпиадите. Четиригодишният период на тези състезания е влязъл в основата на елинското летоброене. Състезанията били прекратени по заповед на имп. Теодосий в 394 г. от н. е., след 293-та олимпиада.
[13] Юли 428 г. пр. н. е.
[14] Вж. Тукидид, 1, 95, 96.
[15] Корабите се пренасяли по суша чрез плъзгане по талпи.
[16] Двете най-богати класи в Атика.
[17] Наименование на преселените в Атина чужденци, свободни занаятчии, но без граждански права. Наричани така, защото получавали от своята земя не помалко от 500 медимни зърно или 500 метрети дървено масло или вино.
[18] Заплатата била два пъти по-голяма от обикновената заплата в Атика.
[19] Три града на о. Лесбос, подчинени на Митилена.
[20] Септември, 428 г. пр. н. е.
[21] Атинянните не плащали преки данъци. Извънреден данък, обикновено за военни нужди, се определял със специално решение на народното събрание. Като основа за разпределяне на необходимата сума между гражданите служели съответните разреди.
[22] Жители на гр. Анайя в Йония, срещу о. Самос; негова колония. Те не искали да се подчинят на атинянните.

[23] Вж. Тукидид, II, 78$_3$.
[24] Мярка за дължина; 1 стъпка е равна на 0,31 м.
[25] Местен платейски герой.
[26] Беотийски градчета недалеч от Платея.
[27] Град на о. Лесбос.
[28] Вж. Тукидид, I, 94, 114$_2$.
[29] Икар е остров в Егейско море, близо до о. Самос, а Микнос — малко островче от Цикладските острови.
[30] Вж. Тукидид, I, 115$_5$.
[31] Остров край Йония.
[32] Град в Йония, недалеч от Колофон и Ефес.
[33] Две атински триери, които стояли винаги готови в пристанищата на Атина, били бързоходни и доставяли своевременно известия в Атина за военните действия.
[34] Остров от Спорадските острови.
[35] Стратезите или пританите, които председателствували пред съвета на народното събрание.
[36] Вж. Тукидид, III, 36$_3$.
[37] Участъците се раздавали по жребие на най-бедните, които желаели да се изселят на нова земя. С това се преследвала двойна цел: държавата облекчавала положението на бедните граждани и същевременно осигурявала за себе си покорената земя.
[38] Нос и град с храм на богиня Артемида на северния бряг на о. Евбея. За сражението вж. Херодот, VII, 175.
[39] Вж. Тукидид, I, 101$_2$.
[40] Платейски граждани, които се преселвали в Атика, ставали автоматически атински граждани.
[41] В края на месец антестерион, т. е. в началото на месец април. Тези дни били посветени на боговете.
[42] Вж. Тукидид, I, 132$_2$.
[43] Вж. Тукидид, I, 113$_2$.
[44] Вж. Тукидид, I, 102$_4$.
[45] Вж. Тукидид, I, 105, 108; II, 27.
[46] Вж. Тукидид, I, 86$_3$, III, 64$_4$.
[47] Определена била за многобройните посетители, които идвали тук, за да се помолят на боговете на Платея, спасители на елините.
[48] Вж. Тукидид, I, 47—55.
[49] Употребявали ги като подпорки на плодни дръвчета или лози.
[50] В древногръцката митология име на братята Кастор и Полидевк (у римляните Полукс), синове на Зевс и Леда, братя на Елена.
[51] Вж. Тукидид, II, 84.
[52] Вж. Тукидид, IV, 46.
[53] Изгнаниците, привържениците на олигархическата фракция, избягали на епирския бряг. Част от него спадала към територията (χώρα) на Керкира.
[54] За пръв път атиняните се намесват в работите на Сицилия, което за тях имало съдбоносни последствия. Най-старите имена на острова са Сикания и Тринакрия. Първоначално бил заселен от племената сикани и сикули. От VIII в. пр. н. е. Сицилия е под елинско влияние. Първи елински колонисти били йонийците, които основали Месена, Химера, Катана и Леонтина. От дорийските колонии най-известни били Сиракуза, Мегара, Гела и Агригент.
[55] Колония на сиракузците на югоизточния бряг на Сицилия.
[56] Град в Италия на Месенския проток, колония на халкидските йонийци.
[57] Вж. Тукидид, II, 47.
[58] Група острови от вулканичен произход на север от Сицилия, известни под името Липарски острови.
[59] Най-големият остров от групата острови на север от Евбея.
[60] На северното крайбрежие на Сицилия, на запад от Месина.
[61] Град в Атика срещу о. Евбея.
[62] Разбира се Локрида Опунтийска — област в Средна Гърция, т. к. Локрида Озолска била в съюз с атиняните.

[63] Област по крайбрежието на Малийския залив, под планината Ета, наречена на името на стария тесалийски град Трахина.
[64] Крайбрежието на Малийския залив, южната част на Тесалия; населено е с дорийци.
[65] Тесалийско племе.
[66] Нос на северозападната част на о. Евбея.
[67] Град в Дорида, на северната страна на прохода, който води от анфийската равнина в Локрида.
[68] Коринтски град в Акарнания.
[69] Град в Етолия.
[70] Три селища на аподотите.
[71] Селище на аподотите.
[72] На границата на Локрида.
[73] Локрийски племена.
[74] Локрийско племе.
[75] Малък град, разположен недалеч от Катана, на източния бряг на Сицилия:
[76] В Епизефирска Локрида, Южна Италия.
[77] Целта на очищението била да се успокоят духовете на атиняните след чумата, която престанала да върлува през петата година на войната, а също и да се укрепят политическите връзки на Атина с йонийските градове. Това било един вид осведомяване на атинския съюз, за център на който бил избран първоначално островът на бог Аполон — Делос.
[78] Разстоянието между Делос и Ренея било четири стадии, равно на 720 м.
[79] Някои от Цикладските острови.
[80] В Ефес се честували общойонийски празненства в чест на Аполон и Артемида.
[81] Град в южната част на Епир, център на планинската област Амфилохия.
[82] Малък град пак там, на границата на Акарнания.
[83] Стратос е град в Акарнания, разположен в едно плодородно поле, надясно от р. Ахелой. От града са запазени и до днес значителни развалини.
[84] Малко селище с не напълно сигурно местоположение.
[85] Град във вътрешността на Акарнания.
[86] Град в Акарнания, наблизо до една обширна блатиста местност. Срв. Тукидид, II, 80.
[87] Племе в Етолия, обитавало земите по десния бряг на р. Ахелой.
[88] Град в Северозападна Гърция, във вътрешността на Акарнания, на десния бряг на р. Ахелой.
[89] Град в Северна Гърция, на сев. бряг на Акарнания, на входа на Ампракийския залив. Колония на Коринт.
[90] Град на сев. бряг на Сицилия, йонийска колония, основана в 650 г. пр. н. е.
[91] Вулканическа планина на източния бряг на о. Сицилия.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

Съдържание: СЕДМА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 425 Г. ПР. Н. Е. СИРАКУЗИТЕ И ЛОКРИЙЦИТЕ НАКАРАЛИ МЕСЕНА ДА ОТПАДНЕ ОТ АТИНА (1). В ТОВА ВРЕМЕ, КОГАТО ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ НАХЛУЛИ В АТИКА, АТИНЯНИТЕ НА ПЪТ ЗА СИЦИЛИЯ УКРЕПИЛИ ПИЛОС (2—6). АТИНЯНИНЪТ СИМОНИД ПРЕВЗЕЛ ЕЙОН (7). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ РАЗБИТИ ПРИ ПИЛОС; ОТРЯД СПАРТАНЦИ МИНАЛ НА О-В СФАКТЕРИЯ. РЕЧ НА ДЕМОСТЕН (8—14). ПРИМИРИЕ ЗА ПИЛОС И УСИЛИЯТА НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ДА СКЛЮЧАТ МИР С АТИНЯНИТЕ (15—22). БИТКАТА ПРИ ПИЛОС (23). СЪБИТИЯТА В СИЦИЛИЯ (24—25). ПРЕВЗЕМАНЕТО НА СФАКТЕРИЯ ОТ ДЕМОСТЕН И КЛЕОН (26—41). ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ НА КОРИНТСКА ЗЕМЯ ПОД КОМАНДУВАНЕТО НА НИКИЙ (42—45). ИЗБИВАНЕТО В КЕРКИРА НА БЕГЪЛЦИТЕ В ИСТОНА (46—48). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 425 Г. ПР. Н. Е. ПРЕВЗЕМАНЕТО НА АНАКТОРИОН ОТ АТИНЯНИТЕ (49). ЗАЛАВЯНЕТО НА АРТАФЕРН ОТ АТИНЯНИТЕ (50). СРИВАНЕ НА УКРЕПЛЕНИЕТО В ХИОС (51). ОСМА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 424 Г. ПР. Н. Е. МИТИЛЕНСКИТЕ ЕМИГРАНТИ ПРЕВЗЕЛИ РОЙТЕЙОН И АНТАНДЪР (52). ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ КИТЕРА (53—54). ТРЕВОГА ВСРЕД ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (55). ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ ПИРЕЯ И ЕГИНЦИТЕ (56—57). ПОМИРЕНИЕТО НА СИЦИЛИЙЦИТЕ, РЕЧ НА ХЕРМОКРАТ (58—65). ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ МЕГАРЦИТЕ; ПРЕВЗЕМАНЕ НА НИСЕЯ И НА ДЪЛГИТЕ СТЕНИ (66—74). ПРЕВЗЕМАНЕТО ОТ АТИНЯНИТЕ НА АНТАНДЪР (75). ПРЕГОВОРИ НА НЯКОЛКО БЕОТИЙЦИ С ХИПОКРАТ И ДЕМОСТЕН ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО УСТРОЙСТВО НА БЕОТИЯ

(76—77). ПОХОДЪТ НА БРАСИД КЪМ ТРАКИЙСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ, РЕЧТА МУ В АКАНТ (78—89). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 424 Г. ПР. Н. Е. БИТКАТА МЕЖДУ АТИНЯНИ И БЕОТИЙЦИ ПРИ ДЕЛИОН; ПРЕВЗЕМАНЕ НА ДЕЛИОН; РЕЧ НА ПАГОНД КЪМ БЕОТИЙЦИТЕ; РЕЧ НА ХИПОКРАТ КЪМ АТИНЯНИТЕ (89—100). ДЕСАНТЪТ НА ДЕМОСТЕН В ОБЛАСТТА НА СИКИОН; СМЪРТТА НА СИТАЛК (101). ПОХОД НА БРАСИД СРЕЩУ АМФИПОЛ; НАПАДЕНИЕ ВЪРХУ АМФИПОЛ; СПАСЯВАНЕ НА ЕЙОН ОТ ТУКИДИД (102—108). СЪБАРЯНЕ НА ДЪЛГИТЕ СТЕНИ ОТ МЕГАРЦИТЕ (109). ПОХОДЪТ НА БРАСИД СРЕЩУ ТОРОНА. ПРЕВЗЕМАНЕ НА ТОРОНА И ЛЕКИНТ (110—116). ДЕВЕТА ГОДИНА НА ВОЙНАТА. ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 423 Г. ПР. Н. Е. ЕДНОГОДИШНО ПРИМИРИЕ МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИ И АТИНЯНИ (117—119). ОТПАДАНЕТО НА СКИОНА ОТ АТИНА И СПОРОВЕТЕ ЗА ТОВА МЕЖДУ АТИНЯНИТЕ И ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (120—122). ОТЦЕПВАНЕТО НА МЕНДА ОТ АТИНА (123). ВТОРИЯТ ПОХОД НА БРАСИД И ПЕРДИКА ПРОТИВ АРАБЕЙ (124—128). ПРЕВЗЕМАНЕТО НА МЕНДА ОТ АТИНЯНИТЕ И ОБСАДАТА НА СКИОНА (129—131). СЪЮЗЪТ НА ПЕРДИКА С АТИНЯНИТЕ (132). ПРЕВЗЕМАНЕТО НА УКРЕПЛЕНИЕТО НА ТЕСПИЙЦИТЕ ОТ ТИВАНЦИТЕ. ПОЖАРЪТ В ХРАМА НА ХЕРА (133). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 423 Г. ПР. Н. Е. СБЛЪСКВАНЕТО НА МАНТИНЕЙЦИ И ГЕГЕЙЦИ ПРИ ЛАОДИКИЯ (134). ОПИТЪТ НА БРАСИД ДА ЗАВЛАДЕЕ ПОТИДЕЯ (135).

През следващото лято[1], приблизително по времето, когато житото започва да изкласява, десет сиракузки и толкова локрийски[2] кораби отплували към Месина в Сицилия и по покана на самите месенци превзели града и тогава той отпаднал от атиняните. Сиракузците били подтикнати към тази акция главно понеже виждали, че това място командувало достъпа в Сицилия и от страх да не би атиняните, като използуват някой ден тази база, да ги нападнат с по-големи сили. За локрийците пък главната причина да постъпят така била тяхната омраза към жителите на Регион, който град те искали да разгромят, като го атакуват едновременно от двете страни. Те също нападнали в същия момент територията на Регион с всичките си сили, за да попречат на регийците да окажат помощ на Месина и при това да дадат ухо на настояванията на емигрантите от Регион, които се намирали у тях. Градът Регион бил действително разкъсван от дълго време от междуособни борби и не бил в състояние да окаже съпротива на локрийците и това било за тях още една причина, за да го нападнат. След като опустошили техните земи, локрийците се оттеглили със своите сухопътни войски, докато корабите им останали да охраняват Месина. Други кораби пък, които трябвало да бъдат екипирани, трябвало да акостират на същото място и оттам да вземат участие във военните действия.

По същото време на пролетта, когато житата още не били узрели, пелопонесците и техните съюзници нахлули в Атика; предвождал ги Агис, син на Архидам[3], царят на лакедемонците. Те се установили там на стан и започнали да опустошават страната. А атиняните изпратили в Сицилия предвидените четиридесет кораба, които екипирали, с останалите тук стратези Евримедонт и Софокъл; третият стратег Питодор ги бил изпреварил вече в Сицилия[4]. Наредили им, когато минават край Керкира, да се погрижат за онези керкирски граждани, които били останали в града и които били ограбвани от останалите в града емигранти[5]. В действителност пелопонесците били отправили шестдесет кораба в

подкрепа на онези, които се намирали в планината, като се надявали, че силният глад, който върлувал в града, ще ги направи лесно господари на положението там. От друга страна, тъй като Демостен, който след завръщането си от Акарнания бил останал без назначение във военното командуване[4], бил помолил за такова назначение и в отговор на молбата му му казали, че ако желае, да разполага с тези кораби при обиколката около Пелопонес.

Когато атиняните с корабите си стигнали във водите на Лакония[5], те узнали, че корабите на пелопонесците са вече в Керкира. Евримедонт и Софокъл искали да побързат по възможност по-скоро за там, но Демостен почнал да ги убеждава да се спрат най-напред в Пилос[6] и да вземат оттам необходимите мерки, преди да продължат своята експедиция. Те му се противопоставяли, но разразилата се случайно буря отнесла корабите в пристанището на Пилос. Демостен поискал ведиага след това тази местност да се укрепи, защото, както казвал той, именно заради това той бил потеглил заедно с тях в експедицията по море. Той обърнал внимание на голямото изобилие на дървен материал и камъни, наблегнал на това, че това място е естествено защитено и че на голямо разстояние от него няма войски, понеже Пилос е на повече от четиристотин стадии от Спарта и е разположен в територия, която някога принадлежала на Месения, а лакедемонците го наричат сега Корифасион. Другите стратези му възразили на това обаче, че в Пелопонес има множество ненаселени посове, в случай че желае, да ги завземе и по този начин да причини разходи на държавата. На него му се струвало обаче, че тъкмо въпросното място притежавало особени предимства, по които то се отличавало от всички други места: преди всичко наблизо имало пристанище и после фактът, че месенците, които били запознати отблизо с това място от най-стари времена и говорели същото наречие като лакедемонците, могли да нанесат големи вреди, ако си послужат с него като с изходна база и едновременно с това да бъдат негова сигурна охрана.

Демостен не могъл да убеди нито стратезите, нито войниците, нито пък таксиарсите[9], на които той разкрил впоследствие своя план. И така експедиционният корпус, който бил задържан от лошото време, останал в бездействие дотогава, докато войниците, които също така били принудени да бездействуват, взели сами инициативата да се организират на групи на това място и да го оградят с крепостна стена. Те се заловили с тази работа и зидали, без да имат железни каменоделски инструменти; носели камъните, като ги избирали и ги подреждали, както прилягали един към друг. Ако някъде им трябвало глина, поради липса на съдове те я пренасяли на гръб, като се изгърбвали, за да може тя да се задържи

по-добре, и сплитали ръцете си назад, за да не се изсипе. Атиняните правели всичко възможно, за да успеят със завършването на най-застрашените места, преди лакедемонците да дойдат на помощ. При това по-голямата част от това място била естествено укрепена и не изисквала никаква крепостна стена.

Тъкмо по това време лакедемонците празнували някакво празненство и като узнали за станалото, не му обърнали нужното внимание: мислели, че когато потеглят срещу атиняните, те или няма да ги дочакат, или пък че за тях ще бъде лесно да превземат укреплението със сила. Задържало ги още и това обстоятелство, че тяхната войска била в околността на Атина. През това време обаче атиняните укрепили за шест дни мястото откъм сушата там, където било най-необходимо, като за неговата отбрана оставили Демостен с пет кораба, докато по-голямата част от флотата продължила своя път бързешком към Керкира и Сицилия.

Що се отнася пък до пелопонесците, които се намирали в Атика, те, щом като узнали за превземането на Пилос, потеглили бързо към дома си; лакедемонците и техният цар Агис сметнали, че събитията около Пилос ги засягат отблизо. Освен това те били нахлули в Атика рано и житата били още зелени. По тази причина по-голямата част от войската им страдала от липса на храна. И най-сетне настъпването на един изключителен студ, необичаен за това годишно време, причинило страдания на войската. Ето защо много причини се били събрали, с които може да се обясни това прибързано оттегляне, както и тяхното нахлуване (в Атика) — едно от най-краткотрайните: пелопонесците престояли в Атика само петнадесет дни.

По същото време Симонид, един от атинските стратези, съсредоточил срещу града Ейон, на брега на Тракия и колония на Менде и въпреки това вражески настроен срещу Атина, неголям брой атиняни от стражевите фортове и от съюзниците от околността и го превзели с измяна. Беднага след това, обаче, на помощ (на Ейон) дошли халкидците[10] и ботиеите[11], Симонид бил отблъснат и изгубил много войници.

След оттеглянето на пелопонесците, които били в Атика, самите спартанци и най-близките перйеки потеглили незабавно на помощ на Пилос; пристигането на останалите лакедемонци ставало по-бавно, защото те наскоро се били завърнали от друг поход. Било разгласено из целия Пелопонес, че трябва да се окаже, колкото е възможно по-скоро, помощ на Пилос, и намиращата се при Керкира пелопонеска флота от шестдесет кораба била отзована. Корабите били пренесени през Левкадския провлак и пристигнали в Пилос, без да бъдат забелязани от атическите кораби в Закинт[12]. Била пристигнала вече и сухопътната войска. Още докато пелопонес-

ците се движели с флотата си към Пилос, Демостен успял да изпрати два кораба да съобщят на Евримедонт и на намиращите се на корабите в Закинт атиняни да дойдат, защото укреплението е в опасност. И корабите наистина потеглили бързо, както бил поискал Демостен. А лакедемонците се готвели да нападнат укреплението по суша и по море, като се надявали, че ще го превземат лесно, понеже било построено набързо и имало малоброен гарнизон. Понеже очаквали, че атинските кораби от Закинт ще дойдат на помощ, те имали намерение, ако не могат да превземат преди това Пилос, да затворят фарватерните подстъпи на пристанището, за да не могат атиняните да влязат в него. И наистина островът Сфактерия[13], който се намира наблизо и се простира край пристанището, го отбранява и стеснява фарватерите: от едната страна[14], откъм укреплението на атиняните и Пилос остава фарватер за два кораба, а от другата страна[15], откъм континента — за осем или девет кораба. Целият остров бил обрасъл с гори, бил непроходим и безлюден; на широчина той не бил повече от петнадесет стадия. Лакедемонците трябвало да затворят фарватера на пристанището, като подредят корабите си един до друг, с носовете насочени напред. Понеже се страхували да не би неприятелите да започнат военни действия срещу тях на острова, превозили там хоплити и разположили край брега на континенталната суша други хоплити. По този начин на флотата на атиняните трябвало да бъдат противопоставени едновременно островът и континенталната суша, където тя не могла да се доближи до брега (що се касае пък до самия Пилос, външните части на фарватерите, които били разположени на другата страна, т. е. обърнати към открито море, били лишени от пристанища и затова атиняните нямали да имат никаква база, от която да могат да се притекат на помощ на проатинската фракция). В такъв случай те самите без морска битка и без да се излагат на никакви рискове, щели да могат по всяка вероятност да превземат чрез успешна обсада въпросното укрепено място, в което нямало запаси от хранителни припаси и което било превзето без особена подготовка. Заедно с последните войници, които били пренесени там, се намирали и онези войници, които били пленени на острова. Те били четиристотин и двадесет души на брой заедно с илотите. Техен командир бил Епитад, син на Молобър.

Като виждал, че лакедемонците имат намерение да го атакуват едновременно и по море, и по суша, Демостен започнал и той от своя страна да се подготвя: последните триери, които му били оставени (били му оставени в същност три кораба), той накарал да изтеглят на сушата до подножието на стената и ги прикрепил с колове към системата на отбраната; пред нея те образували (по тоя начин) барикада.

Хората пък от екипажите той въоръжил със слаби и леки щитове, повечето от които били изплетени от върбови пръчки. На това безлюдно място не било възможно да си набави тежко въоръжение, пък и това оръжие той заграбил от тридесетвеслов пиратски кораб на месенците и от една мауна, която случайно се намирала тук. От месенците той набрал още четиридесет хоплити, които прибавил към другите войници. Повечето от своите войници, невъоръжените, както и тежко въоръжените, той поставил на най-добре укрепените и сигурни места на укреплението откъм сушата, като им заповядал да отблъснат неприятелската пехота, ако тя ги атакува. Сам той избрал от всички войници шестдесет хоплити и малко стрелци и излязъл вън от крепостната стена към морето, там, където се очаквало най-много, че пелопонесците ще се опитат да извършат десант. Това място било мъчно достъпно и стръмни скали се спускали към морето, затова тук укреплението било най-слабо и Демостен смятал, че това именно ще подбуди противника да съсредоточи своите усилия в този пункт. Като не очаквали, че някога ще бъдат по-слаби по море, атиняните затова били укрепили съвсем слабо този сектор. Ако обаче противникът решел да извърши тук своя десант насила, това място щяло да бъде превзето. Затова Демостен се спуснал на самия морски бряг, построил тук в боен ред своите хоплити, за да попречи на всеки възможен опит, и ги насърчил със следните думи:

„Войници, вие, които се излагате заедно с мен на тази опасност! Нека никой от вас да не пожелае да се покаже в тези моменти на крайна необходимост като особено прозорлив, като си представя нагледно всички страхотии, които ни заобикалят. Нека вместо това всеки един от вас, като се предостави със затворени очи на надеждата и се насочи в единен устрем срещу противника, се ръководи от мисълта, че даже и при тези обстоятелства той може да победи. Защото всичко, което представя крайна необходимост, каквото е и положението, в което се намираме в настоящия момент, прави неуместни каквито и да било подобни размишления и изисква да се поеме върховният риск незабавно. Що се отнася до мен, аз мисля, че повечето предимства са на наша страна. Достатъчно е ние да сме решени да устоим и не се изплашим от тяхното числено превъзходство до такава степен, че да пожертвуваме предимствата, с които разполагаме. Преди всичко самото място тук чрез своето недостъпно разположение е в наша полза. Ако ние не се огънем, това място е наш съюзник; в случай обаче че отстъпим, преминаването на противника, колкото и да е трудно, ще може да се извърши безпрепятствено, тъй като никой не му се противопоставя. От този момент нататък ние ще имаме работа с един по-опасен противник, тъй като за него няма да бъде по-лесно да се

оттегли, даже и ако приеме, че той отстъпва пред превъзходството на нашите сили. (По-лесно е неприятелят да бъде отблъснат, докато се намира на корабите; ако обаче той извърши десант, ще се окаже при равни условия [с нас].) Освен това ние не трябва да се страхуваме прекомерно от тяхното множество, защото те ще влизат в сражение на малки групи, поради трудностите, с които е съпроводено извършването на десанта. Срещу нас стои по-многочислен враг не на сушата при еднакви условия с нас, а на кораби, за които много неща зависят от благоприятните обстоятелства в морето. Ето защо аз смятам, че нашата малобройност се уравновесява от трудностите, които ги очакват. При това вие, като атиняни, знаете от опит какво значи десант срещу противник и че ако този противник, без да се изплаши от прибоя на вълните или от застрашително приближаване на корабите, не мръдне от мястото си (за да отстъпи), на брега е невъзможно да се стъпи с въоръжена сила. Ето защо аз разчитам, че и вие от своя страна ще устоите днес добре и като се сражавате върху скалите, които са надвесени над самото море, ще осигурите спасението си, като спасите и това укрепено място."

С тези насърчителни думи на Демостен атинянните почувствували по-голяма сигурност и се спуснали чак до брега, като се построили на самия морски бряг. А лакедемонците от своя страна потеглили със сухопътната си войска и започнали да атакуват укрепеното място едновременно по суша и с флотата, която се състояла от четиридесет и три кораба; командир на флотата бил спартанецът Трасимелид, син на Кратесикъл. Той предприел атаката в онзи пункт, в който очаквал Демостен. Тогава, докато атиняните отбивали атаките, които идвали от двете страни — откъм сушата и откъм морето — лакедемонците разделили флотата на малки групи, защото не могли да се приближат до брега с повече кораби и като почивали посменно, предприемали атаките с голям устрем и като се насърчавали едни други, за да си пробият път и да превземат укреплението. От всички обаче най-много се отличил Брасид. Той командувал една трирема и виждал, че поради недостъпността на мястото другите триерарси и кормчии проявявали нерешителност и се страхували да не разбият корабите и не акостирали дори и там, където изглеждало, че това е възможно. Той им подвиквал, като казвал, „че не трябва да щадят дъските, а да допуснат неприятелите да издигнат укрепления на тяхна земя. Той заповядал на лакедемонските кораби даже с риск да се разбият, но да форсират дебаркирането, а от съюзниците изисквал да не се колебаят, но заради цената на големите услуги от страна на Лакедемон да пожертвуват за лакедемонците в този труден момент своите кораби, да стигнат обаче по всякакъв на-

чин на брега, да извършат десант и да турят ръка на укрепеното място."

Така Брасид разпалвал куража на другите, а самият той заставил кормчията на своя кораб да пристане на брега и се втурнал към стълбицата за спускане на сушата. Като се опитвал обаче да слезе, бил отблъснат от атиняните, бил ранен на много места и паднал в безсъзнание. Той се стромолясал на предницата на кораба, а щитът му се плъзнал в морето. Изхвърлен по-късно на брега, той бил прибран от атиняните, които го използували за трофея, който издигнали в чест на тази битка. Лакедемонците пък полагали големи усилия, но не могли да слязат на брега поради недостъпността на укрепеното място, а атиняните се държели здраво и не отстъпвали. Така се променила съдбата, че атиняните отблъснали лакедемонците на суша от самата Лакония, а лакедемонците се опитвали да извършат десант против атиняните на своя собствена земя, която в момента била за тях вражеска. Дотогава преобладавало схващането, че лакедемонците, като предимно континентални жители, са най-силни в сухопътната война, а атиняните, като крайморски жители, превъзхождат най-вече със своите флотски сили.

След като през този ден и през част от следния лакедемонците продължили своите атаки, те прекратили своите нападателни усилия. На третия ден изпратили няколко кораба към Асина[16] за дърва за постройка на обсадни машини; въпреки че стената откъм пристанището била висока, те се надявали да я превземат със стенобитни машини, тъй като там било най-удобното място за абордаж. В това време се появили атинските кораби от Закинт, петдесет на брой, защото им дошли на помощ няколко стражеви кораба от Навпакт[17] и четири хиоски кораба. Атиняните, като видели, че брегът на континенталната суша и островът са изпълнени с хоплити и че в пристанището има кораби, които не излизат оттам, недоумявали къде да хвърлят котва. Тогава те отплували към остров Проте, който бил наблизо и бил необитаем и там пренощували; на следния ден, готови за морска битка, излезли от пристанището в открито море, за да видят дали лакедемонците ще приемат да излязат срещу тях в открито море. В случай че не излязат, те решили сами да влязат в пристанището. Лакедемонците обаче не излезли и случайно не били заприщили фарватерните ръкави на пристанището, както възнамерявали, а спокойно съоръжавали корабите и се готвели да водят морска битка в голямото пристанище, ако някой влезе там.

Като разбрали това, атиняните се насочили срещу тях през двата фарватерни ръкава, нападнали много кораби, които били вече всред пристанището с насочени напред носове и ги обърнали в бягство; при преследването повредили много

кораби, пет пленили и между тях един с целия му екипаж. Спуснали се и върху останалите, които се били приютили на сушата. Що се отнася пък до корабите, които били повредени още докато се товарели и преди да потеглят в открито море, атиняните ги влачели празни на буксир, тъй като техните екипажи избягали. При вида на това бедствие и отчаяни от тягостната мисъл, че техните войници оставали отрязани на острова, лакедемонците им се притекли на помощ, като навлезли в морето с оръжието си, заловили се за корабите и се мъчели да ги върнат назад. Всеки смятал, че там, където той не взема участие, работата се затруднява. Настъпила голяма суматоха и двамата противници си разменили начина на воюване по отношение на корабите: лакедемонците с решителност и настървение водели, така да се каже, морска битка от сушата, а атиняните, вече добили надмощие и желаейки да използуват по възможност най-добре своя успех, водели от корабите сухопътна битка. Най-сетне изтощени след много усилия и понесли много рани, противниците се разделили. Лакедемонците успели да запазят празните си кораби с изключение на заловените в началото. Всяка една от двете страни се разположила на позиции в своите станове. Атиняните издигнали трофей, предали убитите и прибрали рушевините от своите кораби, а след това започнали да кръстосват около острова и го наблюдавали, понеже там били блокирани лакедемонските войници. А пелопонесците от континента и подкрепленията, които им дошли отвред, останали на пост при Пилос.

Щом като в Спарта узнали за събитията при Пилос, там било взето решение с оглед на тежкото положение, главните представители на властта да отидат в лагера, за да обсъдят незабавно на самото място онези решения, които трябва да се вземат. Лакедемонците видели, че е невъзможно да помогнат на войниците, а не искали да ги изложат на риска да умрат от глад или да бъдат заловени от по-многочисления неприятел. Затова те решили да поискат примирие от атинските стратези, отнасящо се само за събитията около Пилос, и ако те се съгласят, да изпратят пратеници в Атина, за да обсъдят сключването на едно споразумение и се опитат да освободят по възможност по-бързо своите войници.

След като атинските стратези приели предложението, било сключено следното примирие: лакедемонците трябвало да предадат на атиняните корабите, на които се сражавали, като ги докарат в Пилос, както и всички дълги кораби, които се намирали в Лакония, и да не нападат крепостта нито по суша, ни по море; атиняните пък трябвало да позволят на лакедемонците от континенталната суша да изпратят на войниците на острова определено количество измесен хляб, по два атически хеника[18] брашно и по две чаши[19] вино и месо, а

на всеки роб — половината от това количество. Лакедемонците трябвало да изпратят храната под наблюдението на атиняните и нито един кораб не бивало да отива тайно; атиняните трябвало да охраняват острова, както и по-преди, но да не извършват на него десант и да не нападат пелопонеската войска нито по суша, нито по море. Ако някоя от двете страни не спазела което и да било от тези условия, примирието да се счита за нарушено. То било сключено, докато лакедемонските пратеници се завърнат от Атина. Атиняните да отведат пратениците със своя триера и да ги върнат обратно. След тяхното завръщане примирието се отменя и атиняните трябва да върнат корабите в същото състояние, в каквото са ги получили. При тези условия било сключено примирието. На атиняните били предадени около петдесет кораба и пратениците си тръгнали. Като пристигнали в Атина, те държали следната реч:

„Атиняни, изпратиха ни лакедемонците, за да преговаряме с вас за войниците на острова и да определим мерките, които едновременно ще бъдат одобрени от вас като отговарящи на вашите интереси и ще бъдат за нас приемливи, за да запазим в нашето нещастие дотолкова нашата чест, доколкото ни позволяват обстоятелствата. Ние ще произнесем сега една малко по-дълга реч, което обаче не противоречи на нашите обичаи да не си служим с много думи там, където са достатъчно и малко, а повече думи да употребяваме тогава, когато случаят налага, за да се изяснят някои съществени моменти, за да се постигне (чрез словото) необходимият резултат. Не възприемайте тези думи враждебно, или пък като урок, предназначен за непросветени хора, а смятайте думите ни като едно напомняне на по-добрите максими, отправени към хора, които ги познават. Вие можете да се възползувате отлично от сегашния си успех, като запазите това, което владеете, и спечелите престиж и слава. Вие не трябва да изпитвате такива чувства, каквито изпитват хора, които са постигнали някакъв успех неочаквано: те се надяват на повече, понеже и настоящият им успех е бил неочакван. Но тия, които са изпитвали множество превратности на съдбата и в добър, и в лош смисъл, имат право да бъдат особено недоверчиви към своите успехи. Такова поведение би подхождало на вашия град поради придобития от вас опит и естествено и на нашия град, особено в настоящия момент.

„За да си дадете сметка за това, обърнете внимание на нашето сегашно бедствено положение. Ние, които се ползувахме с най-голяма почит между елините, се обръщаме към вас, макар че по-рано ние бяхме в състояние да дадем онова, за което сме дошли да ви молим сега. Все пак ние претърпяхме това поражение не защото не ни достигна сила, нито защото се бяхме възгордели от нейното нарастване, а тръг-

вайки при нашите решения от обичайните обстоятелства, се излъгахме в преценките си; това може да се случи на когото и да било, така че не трябва да мислите, че щастливата съдба ще бъде винаги с вас поради настоящото могъщество на вашия град и на неговите придобивки. Мъдрите мъже, които смятат винаги щастието за несигурно, понасят по-благоразумно от другите и злощастието. Те знаят, че във време на война ходът на събитията не се ограничава в онези предели, в които някой би желал да я удържи, но че зависи от съдбата, която ни води. Такива хора най-рядко търпят несполуки, защото не се уповават на своите успехи и не се възгордяват, но даже и когато съдбата им се усмихне, те особено охотно повеждат преговори за мир. И затова вие, атиняни, имате добра възможност да постъпите така с нас сега, за да не би по-късно, ако не ни послушате и претърпите неуспех, което често се случва, неприятелите ви да сметнат, че и сегашните ви успехи са случайни; а вие можете, без да рискувате каквото и да било, да оставите за в бъдеще една репутация за могъщество и благоразумие.

„Лакедемонците ви предлагат да преговаряте и турите край на войната; те ви предлагат да се установи помежду ни мир и съюз, както и отношения на най-близко приятелство и братство. В замяна на това те ви молят за своите съграждани от острова и смятат, че е по-добре и за двете страни да не рискуват, като продължават това изпитание докрай, щото те да избягат с насилие, като се възползуват от някой случай за спасение или пък, като бъдат обсаждани дълго време, да паднат във ваши ръце като капитулират. Ние смятаме, че жестоките вражди се прекратяват не тогава, когато някой продължава борбата за отмъщение и когато победи във войната, обвърже противника си с принудителни клетви и сключи договорно споразумение при неравни условия, а тогава, когато имайки възможност да направи това по-благоразумно, той го побеждава с благородството си и противно на очакванията му се помирява с него посредством едно умерено споразумение. Понеже поради това и противникът се чувствува задължен да отговори с репресалии за насилия, които е претърпял, но чрез други прояви на благородство. Тогава той е и по-склонен да съблюдава разпорежданията на споразумението в името на честта. И хората постъпват така с най-лютите си врагове, отколкото с тия, които са им нанесли незначителни обиди. По природа хората отстъпват с удоволствие на тези, които доброволно са им направили отстъпка; срещу прекомерната арогантност обаче те са готови да се борят, без да разсъждават.

„И така ние, и едните, и другите, имаме повече от когато и да било добър случай да се помирим, преди между нас да се е случило нещо непоправимо. Защото тогава ще

стане неизбежно, щото нашата политическа омраза към Атина да се превърне в омраза и към отделните атински граждани, а пък вие ще изгубите изгодите, които ви предлагаме сега. Докато още нищо не е решено, нека се договорим за следното: вие да спечелите слава и едновременно с това и нашата дружба, а ние, като избегнем позора чрез едно умерено уреждане на нашето тежко положение, да се вдъхновим от други чувства и предпочетем самите ние мира вместо войната, като по този начин турим край на злините и на останалите гърци. Вследствие на това те още повече ще приписват на вас главната заслуга, тъй като те са в положение на война, без да им е ясно, коя от двете страни е започнала войната. Когато се сложи обаче край на войната, а това зависи днес главно от вас, те ще смятат, че са задължени за това на вас. Ако решите така, вие можете да спечелите лакедемонците за сигурни приятели не насила, а доброволно, понеже сами ви предлагат това. Помислете колко много изгоди се крият в това: вие знаете, че ако ние, лакедемонците, и вие, атиняните, говорим на един и същ език и останалият елински свят, като по-слаб, ще ни тачи извънредно високо."

Така говорили лакедемонците като смятали, че атиняните още в миналото желаели да преговарят за мир[20] и били възпрепятствувани в това от тяхната собствена (на лакедемонците) съпротива, сега ще приемат на драго сърце предлагания им мир и ще им върнат техните съграждани от острова. Атиняните обаче, които държали в свои ръце хората на острова, смятали, че примирието е вече сключено в момента, в който те желаели да го сключат, и започнали да предявяват по-големи изисквания. Към това ги подстрекавал най-много Клеон, син на Клеайнет, най-влиятелният по това време политически водач, когото тълпата слушала най-много[21]. Той убедил атиняните да отговорят, че най-напред трябва намиращите се на острова войници да се предадат с оръжието си и да бъдат доведени в Атина; след тяхното пристигане лакедемонците да предадат Нисея, Пега, Трезен и Ахея[22], които завзели не чрез война, но по силата на по-раншния договор, на който атиняните се съгласили поради неуспехите си, понеже се нуждаели извънредно много от мир; едва тогава те щели да върнат съгражданите им и да сключат мир с тях за колкото време решат и двете страни.

Лакедемонските пратеници не възразили нищо на този отговор, но им предложили да определят една комисия, за да се пристъпи към обмяна на възгледите точка по точка и се стигне спокойно до взаимно съгласие. Тогава обаче Клеон започнал да доказва настойчиво, че той и от по-рано разбирал, че те нямат честни намерения, но това сега станало ясно, защото те не желаели да говорят пред народа[23], а предпочитат да заседават в комисия, съставена от малцина. Ако те

имат здрави и честни намерения, казал им той, то те трябва да ги изложат пред всички. Лакедемонците си давали ясно сметка за положението. От една страна, те не могли да говорят пред тълпата, като предполагали даже, че тяхното тежко положение ще ги принуди да направят някаква отстъпка, тъй като те рискували да се компрометират пред своите съюзници, като говорят (пред тълпата), без да постигнат нещо. От друга страна, Атина нямало да приеме умерени условия, каквито те й предлагали. Ето защо те напуснали Атина, без да дойдат до някакъв резултат.

Веднага след като пратениците се завърнали[24], примирието за Пилос било прекратено и лакедемонците си поискали корабите, както било уговорено. Но атиняните се оплакали, че въпреки договора, тяхното укрепено място било нападнато, оплакали се и за някои други нарушения, които смятали, че не заслужават да се споменават и не им върнали корабите. Те се базирали на уговорката, че при най-малкото нарушение примирието престава да е в сила[25]. Лакедемонците възразявали и ги обвинили в незаконно задържане на корабите им; след това те се оттеглили и започнали да се готвят за военни действия. Войната около Пилос започнала с ожесточение и от двете страни. През деня атиняните кръстосвали непрекъснато около острова с два кораба, които се пресрещали, а през нощта всички кораби се разполагали около острова, освен откъм страната, която била обърната към морето, и то тогава, когато духал вятър. От Атина им дошли на помощ още двадесет кораба, така че те станали всичко седемдесет. А пелопонесците се разположили на лагер на сушата и оттам нападали атинския форт, като очаквали да им се отдаде удобен случай, за да избавят своите хора (от блокадата).

В това време сиракузците в Сицилия и техните съюзници присъединили към стоящите на стража кораби в Месена и друга ескадра, която екипирали и започнали военни действия оттук. Към това ги подбуждали най-вече локрийците от омраза към регионците, но и самите сиракузци нахлули с цялата си войска на тяхна територия. Те искали да опитат щастието си в битка по море, понеже виждали, че атиняните имат тук малко кораби и научили, че те обсаждат острова[26] с повечето от корабите, които трябвало да дойдат тук. Ако победели в морската битка, те се надявали, че ще превземат лесно Регион, като го нападнат по суша и море и с това вече техните позиции щели да се затвърдят. Понеже нос Регион в Италия е разположен близо до Месена в Сицилия, те смятали, че атиняните няма да могат да се установят тук на котва и да завладеят протока. Този проток се намира в морето между Регион и Месена, където разстоянието между Сицилия и континента е най-късо. Това е тъй наречената Харибда[27], където

според преданието преплувал Одисей. Тъй като този морски ръкав е много тесен и през него минават течения, идващи от две съседни големи морета — Тиренското и Сицилийското, — и тези течения предизвикват в него вълнение, с право този ръкав се смята за опасен.

В този именно морски ръкав сиракузците и техните съюзници със своите малко повече от тридесет кораба били принудени да водят морска битка късно през деня за един търговски кораб, който се опитвал да преплува протока; те излезли срещу шестнадесет атински кораба и осем регионски. Победени от атиняните, те бързо се оттеглили както могли към своите станове в Месена и Регион, като загубили един кораб. Нощта сложила край на сражението. След това локрийците напуснали територията на регионците, а корабите на сиракузците и на съюзниците им се събрали при носа Пелорида[28] на месенска територия и там хвърлили котва. И пехотата се намирала там. Атиняните и регионците се приближили и като видели, че корабите са празни, нападнали ги, но сами те загубили един кораб, който бил притеглен с желязна кука. Моряците се спасили обаче с плаване. Тогава сиракузците се качили на корабите си и ги теглили на буксир покрай брега към Месена. Атиняните ги атакували отново, но те завили с корабите си към морето, като ги изпреварили със своята атака и унищожили още един кораб. И по време на плаването край брега, и в развилата се по описания начин морска битка сиракузците показали надмощие и се отправили покрай брега към пристанището на Месена. Тогава атиняните, като узнали, че градът Камарина е на път да премине на страната на сиракузците вследствие на сплетните на Архий и неговите привърженици, се отправили нататък със своите кораби. В същото време месенците предприели масово нападение по суша и по море срещу халкидския град Наксос[29], който граничил с тях. През първия ден те изтласкали наксосците зад техните укрепления и започнали да опустошават тяхната територия. На следния ден, докато флотата, която била заобиколила около града, опустошавала територията на града Камарина около реката Акесина[30], тяхната пехота (на месенците) атакувала самия град. В това време голям брой сикели се спуснали от планинските височини, за да им помогнат срещу месенците. Наксосците, като ги видели, се окуражили и се ободрявали помежду си, понеже мислели, че им идват на помощ леонтинците и останалите техни елински съюзници. Те извършили внезапен излаз от града, атакували месенците, обърнали ги в бягство и избили повече от хиляда души, а останалите с мъка се завърнали в своята родина, защото варварите ги нападнали по пътищата и избили мнозина от тях. По-късно и всички кораби, които се били спрели

в Месена, се разотишли по градовете си. Веднага след това обаче леонтинците[31] и съюзниците им заедно с атиняните потеглили на поход срещу Месена, възползвайки се от това, че тя била пострадала, като атиняните се опитвали да я нападнат с корабите си откъм пристанището, а пехотата да атакува самия град. Месенците и някои локрийци заедно с Демотел, които след поражението били оставени като гарнизон, извършили внезапно нападение, обърнали в бягство голяма част от войската на леонтинците и избили мнозина от тях. Като видели това, атиняните извършили десант, притекли им се на помощ, прогонили отново в града месенците, които те сварили в безпорядък, издигнали трофей и се завърнали в Регион. След това елините в Сицилия в отсъствие на атиняните започнали да воюват едни срещу други по суша.

В Пилос атиняните още продължавали да обсаждат намиращите се на острова лакедемонци, а войската на пелопонесците на континента оставала на своите позиции. Охраната на острова била твърде трудна за атиняните поради недостиг на храна и вода: имало само един извор на самия акропол на Пилос, и то неголям. Повечето войници разравяли чакъла на морския бряг и пиели вода, каквато намерели там. Мястото било тясно и понеже нямало пристанище за корабите, те поред ту отивали за храна на сушата, ту стояли на котва в открито море. Проточилата се противно на очакванията им обсада ги отчайвала най-много: те смятали, че обсадата нямало да трае повече от няколко дни на тоя пустинен остров, където хората нямали за пиене освен солена вода. Причината за това била, че лакедемонците поощрявали желаещите да внасят на острова брашно, вино, сирене и друг вид храна, което помагало за издържане на обсадата: те определили голямо парично възнаграждение за това, а на всеки илот, който внасял храна, обещавали свобода. Внасяли храна с риск на живота си и други, но най-вече илоти; те се стичали от всички части на Пелопонес и през нощта се отправяли по море към обърнатата към открито море страна на острова. Най-вече издебвали момента, когато можели да бъдат отнесени към брега от вятъра; тогава по-лесно избягвали бдителността на триерите, когато вятърът духал откъм морето, защото тогава било трудно те да кръжат около острова. Илотите слизали на брега, като не щадели нищо: разбивали лодките си, които били оценени предварително в пари. Хоплитите стояли на стража около удобните за дебаркиране места и прибирали всички, които се решавали да дойдат при тихо време чрез плуване. Откъм пристанището[32] проникнали водолази, които теглели с връв в кожени мехове маково семе, смесено с мед и счукано ленено семе. Отначало те успявали да се укрият, но по-късно атиняните взели предпазни мерки. И двете страни

измисляли всевъзможни хитрости; едните как да изпратят храни, а другите — как да ги открият.

Когато в Атина узнали, че войската им търпи лишения и че се внася храна на блокираните в острова лакедемонци, те не знаели какво да правят и се страхували да не би зимата да завари флотата им там. Те виждали, че пренасянето на хранителните припаси около Пелопонес ще бъде невъзможно, още повече, че дори през лятото те не могли да изпратят достатъчно храна на това пусто място. Те знаели, че не ще имат база за корабите си, защото брегове били лишени от пристанища; разбирали, че с отслабването на охраната или лакедемонците ще добият надмощие над тях, или ще отплуват с лодките, в които им носят храна, като изчакат бурно време. Най-много от всичко се страхували обаче от това, че лакедемонците ще смятат, че имат сигурно основание да не изпращат вече при тях пратеници за преговори и съжалявали, че не приели предложенията им за мир. А Клеон, който разбирал, че срещу него се надига ненавист поради това, че попречил на сключването на примирие, твърдял, че донесените от вестителите новини са лъжливи. Онези обаче, които били донесли новините, съветвали, ако нямат доверие в тях да изпратят анкетьори. И атиняните изпратили за анкетьор Клеон заедно с Теаген. Клеон съзнавал, че ще бъде принуден или да повтори същото, което твърдят упрекваните от него граждани, или, ако съобщи противното, да се окаже лъжец. Затова дал друг съвет на атиняните, а именно да не изпращат анкетьори, понеже виждал, че са по-склонни да воюват и да не се маят, като пропуснат удобния момент, а да потеглят с флотата срещу лакедемонците, в случай че новините им се сторят верни. Той насочвал упреците си срещу стратега Никий, син на Никерат, понеже бил негов противник и изтъквал, че е лесно при това въоръжение да се насочат с корабите си срещу острова и да заловят намиращите се там лакедемонци, стига само стратезите да са доблестни мъже; сам той, ако бил военачалник, щял да стори това.

Атиняните започнали да негодуват срещу Клеон и го питали защо не потегли с флотата незабавно, ако мисли, че това е лесно, а Никий, чувствувайки се обиден от неговите обвинения, му предложил да вземе каквато иска войска и да се заеме със задачата, която била възложена на тях (т. е. на Никий и останалите стратези, включително и на самия Клеон, бел. ред. Хр. Д.). Клеон отначало бил готов да приеме, понеже мислел, че той се отказва само на думи, но като разбрал, че той наистина иска да му предаде командуването, почнал да отстъпва и казвал, че не той е стратег, а Никий. Клеон се боял вече, макар че не вярвал, че Никий ще се реши да му отстъпи своята длъжност. Никий обаче отново му предложил и се отказал от командуването при Пилос, като при-

зовал за свидетели атиняните. Колкото повече Клеон се отказвал от похода, толкова повече атиняните, както тълпата обича да прави, подканвали Никий да предаде командуването, а на Клеон викали да отплува с корабите. Тъй като нямал възможност вече да се откаже от думите си, Клеон поел командуването на флота и заявил, че не се бои от лакедемонците и че не ще вземе от града никого, но ще отплува само с намиращите се тук войници от Лемнос и Имброс[33] и с пелтастите, които били дошли на помощ от Енос[34], както и с четиристотин стрелци от други области. С тази войска и с войниците при Пилос той обещал, че в разстояние на двадесет дни или ще доведе лакедемонците живи, или ще ги избие там. Тези безразсъдни думи на Клеон предизвикали у атиняните смях, но благоразумните хора се радвали, като смятали, че ще се доберат до едно от двете блага: или ще се отърват от Клеон, на което се надявали повече, или пък ако останат излъгани в очакванията си, лакедемонците ще паднат в ръцете им.

След като уредил всичко в народното събрание, където атиняните гласували за неговото отплуване с флотата, той си избрал за помощник Демостен, един от стратезите при Пилос, и бързо се подготвял за заминаване. Избрал Демостен, защото бил чувал, че той възнамерявал да извърши десант на острова: преди всичко войниците, които страдали поради оскъдицата по тия места и имали вид по-скоро на обсаждани, отколкото на обсаждащи, били готови да предприемат рискованата операция. А самият факт, че на острова имало пожар, му вдъхвал още по-голяма решителност. Преди това островът бил обраснал с гори в по-голямата си част, бил непроходим и винаги ненаселен, поради което и Демостен се страхувал, като смятал, че тези обстоятелства са по-изгодни за неприятеля: ако многочислена войска направи десант на острова, то лакедемонците могат да ѝ причинят щети, като я нападнат от някое скрито място. Освен това за тях, атиняните, вследствие на гората грешките и приготовленията на неприятеля щели да бъдат по-малко видими, докато тяхната собствена армия щяла да разкрие съвсем явно всички свои грешки на противника. А последният щял да може да атакува неочаквано, където пожелае, понеже инициативата щяла да бъде в негови ръце. Но, от друга страна, ако решел да мине със сила през гъстата гора, като влезе в ръкопашен бой, той смятал, че по-малко, но запознати с местността бойци ще имат предимство над по-многоброен, но непознаващ местността противник. И неговата собствена войска, макар и многобройна, би могла да бъде унищожена поради липса на видимост, защото отделните части няма да видят къде трябва да си окажат взаимно помощ.

Неговото поражение в Етолия било отчасти последица от гората и това била една от главните причини, която пре-

дизвиквала у него тези размисли. И така атинските войници поради теснотата (липсата на място) на острова били принудени да пристават на неговите крайни пунктове, за да се хранят под охраната на стоящи на караул бойци. Един от тези войници подпалил от нехайство една малка част от гората и под напора на вятъра, който се появил, пожарът се разпространил и по-голямата част от гората била незабелязано унищожена. Така Демостен разбрал, че лакедемонците са много повече, отколкото предполагал по-рано по изпращаната там храна и че островът сега е по-достъпен за десант. Затова започнал да се готви за нападението като за начинание, за което заслужавало атиняните да проявят повече усърдие; той поискал войска и от близките съюзни области и подготвил всичко останало. В това време Клеон, който му бил изпратил предварително съобщение, че ще дойде, пристигнал в Пилос с войската, която поискал. Двамата стратези, като се събрали, най-напред изпратили глашатай в стана на лакедемонците, които се намирали на континенталната суша, с предложение, ако желаят да подканят своите съграждани от острова да се предадат, без да рискуват сражение и да дадат оръжието си, а те щели да ги охраняват човечно, докато се постигне споразумение по всички по-важни въпроси.

След като лакедемонците не приели предложението, атиняните почакали един ден, а през следната нощ натоварили на няколко кораба всички хоплити и потеглили; малко преди зазоряване те извършили десант на острова от двете страни — откъм открито море и откъм пристанището. Хоплитите били около осемстотин души и те се отправили бегом към първия пост на острова. Лакедемонците били разположени на острова по следния начин: на този първи пост имало около тридесет хоплити, средната и най-равна част на острова, богата с вода, заемали най-голям брой войници с командир Епидат. Неголям отряд охранявал крайната част на острова, обърната към Пилос, която откъм морето била стръмна, а откъм сушата — мъчно превземаема: там имало едно старинно укрепително съоръжение, иззидано от струпани камъни, което те смятали, че ще им бъде от полза в случай на принудително отстъпление. Така били разположени войниците на лакедемонците.

И така атиняните избили незабавно защитниците на първия пост, срещу който те насочили своя удар; последните били още в леглата си и тъкмо се готвели да грабнат оръжието си; те не били забелязали десанта, защото смятали, че корабите на атиняните, както обикновено, се движели към своите нощни стоянки. На разсъмване била докарана с около седемдесет кораба и останалата войска. На сушата слезли всички бойци, въоръжени различно, освен обикновените гребци: осемстотин стрелци и не по-малък брой пелтасти, месен-

ците, които били дошли на помощ, и всички други, които се намирали около Пилос, освен защитниците на укреплението. Според плана на Демостен войската се разделила на отряди от по двеста и повече човека, а имало някъде и по-малко; те заели най-високите места, за да причиняват най-големи мъчнотии на противника, понеже така той щял да бъде обкръжен отвред. Лакедемонците нямало да знаят къде да насочат своя удар, а щели да бъдат притиснати от множеството на атинската войска от двете страни. Ако ли пък атакували предния отряд, щели да бъдат обстрелвани от онези, които се намирали в техния тил, ако ли пък нападнели откъм фланговете, срещу тях щели да стрелят построените от двете им страни части. Където и да отстъпели неприятелите, винаги в тила им щели да се намират леко въоръжени войници, с които най-трудно се водел бой, тъй като те действували успешно от далечно разстояние със стрели, копия, камъни и прашки; затова не било възможно да се доближиш до тях; при бягане те винаги имали надмощие, а когато някой отстъпвал, те го преследвали. Демостен изработил такъв именно план преди десанта на острова и така подредил войската си за неговото изпълнение.

Когато войниците на Епидат, които били най-многобройни на острова, видели, че първият пост е унищожен и че срещу тях напредва войска, се построили в боен ред и се устремили срещу атинските хоплити с намерение да влязат с тях в бой. Хоплитите били разположени срещу тях, а по фланговете и откъм тила им били разположени леко въоръжените бойци. При това положение лакедемонците не могли да се сразят с хоплитите и да проявят своята опитност, защото леко въоръжените бойци (на противника, бел. ред. Хр. Д.) ги обстрелвали откъм двата фланга и ги приковавали на едно място, а в същото време и хоплитите не ги контраатакували и не мърдали от местата си. А що се отнася пък до въпросните леко въоръжени войници, там, където най-много се доближавали до лакедемонците, последните успявали да ги обърнат в бягство. Те обаче, като правели полуобръщане, се връщали и ги атакували отново, понеже имали леко въоръжение и преднина при бягството си по този неравен терен, който поради това, че по-рано бил ненаселен, бил трудно проходим. Ето защо лакедемонците не могли да ги преследват със своето тежко въоръжение.

За кратко време те се сражавали така на малко разстояние. След това обаче, тъй като лакедемонците не били вече в състояние да нападат бързо там, където ги атакували, леко въоръжените схванали, че лакедемонците реагират вече по-бавно при своя отпор. Впрочем леко въоръжените се окуражили много, когато забелязали непосредствено, че имат голямо числено превъзходство над лакедемонците и те били

свикнали по-добре с мисълта, че противникът вече не им се виждал толкова страшен, колкото им се струвал по-рано, тъй като те не изпатили от него онова зло, което очаквали (тъй като, когато дебаркирали, те били обзети от мисълта, че потеглят на атака срещу лакедемонците). Сега обаче, изпитвайки презрение към тях, леко въоръжените се втурнали срещу тях, като надавали всички дружно викове и ги обсипвали с камъни, стрели и копия — според това, което те имали под ръка. Тези викове, които съпровождали атаката, извършена устремено и бегом, всели паника в редовете на лакедемонските войници, които не били привикнали към такъв вид сражение. В същото време обилната пепел от неотдавна опожарената гора се издигала във въздуха, образувайки гъсти облаци, та било невъзможно да се види какво човек има пред себе си вследствие на сипещите се стрели и камъни, хвърляни от множество хора и летящи едновременно с пепелта. Тогава положението на лакедемонците станало критично: от една страна, техните плъстени ризници (шлемове?) не били в състояние да ги предпазят от стрелите, а копията, с които ги обсипвали, като се пречупвали, оставали закачени за техните доспехи. От друга страна, те били лишени от възможността да извършат индивидуални действия, понеже съвсем не били в състояние да различават ясно онова, което се намирало пред тях, пък и виковете на неприятеля били извънредно силни, за да им позволят да чуят командите, които им били давани (от техните командири, бел. ред. Хр. Д.). Накрая, застрашени от опасност от всички страни, те нямали повече надежда да се спасят, като се сражават.

Накрая, когато мнозина били ранени, понеже се намирали в границите на все едно и също място, лакедемонците сгъстили редиците си и се оттеглили към крайното укрепление на острова, което не било много далече и към неговите защитници. Щом като отстъпили, леко въоръжените веднага, с още по-голяма дързост и викове се нахвърлили върху тях. Всички лакедемонци, заловени при отстъплението, били избити. Все пак обаче мнозина избягали в укреплението и заедно с неговите защитници заели място за отбрана там, където тя била уязвима. Атиняните ги преследвали, но непристъпността на укреплението им попречила да ги обкръжат или пък да минат в тила им; затова те се приближили фронтално и се мъчели да ги изтласкат от позициите им. През по-голямата част от деня двете войски се сражавали продължително, като се изнурявали от боя, от жажда и от слънцето; едните се опитвали да изтласкат противниците си от височината, а другите — да не я предадат. Лакедемонците сега се защищавали по-лесно от преди, понеже не били обкръжени откъм фланговете.

Тъй като боят се продължавал до безкрайност, коман-

дирът на месенците дошъл при Клеон и Демостен и им казал, че напразно си хабят силите. Ако искали да му дадат един отряд стрелци и леко въоръжени, той щял да мине в тил на неприятеля по път, който сам си намери, като смятал със сила да си проправи достъп до укреплението. Той получил това, което искал, и потеглил от едно прикрито място, за да не го види противникът, като се придвижвал напред, доколкото това било възможно, винаги по върлите места на острова и там, където лакедемонците, доверявайки се на непристъпността на съответното място, не били сметнали за необходимо да поставят стражи. Трудно и с мъка той успял да извърши незабелязано обход, изкачил се внезапно на височината в техния тил, като у едните, за които това било изненада, предизвикал паника, а у другите (т. е. у атиняните, бел. ред. Хр. Д.), които виждали, че онова, което те очаквали, се осъществява — голям изблик на енергия. А лакедемонците, които отсега нататък били изложени на неприятелския обстрел от две страни, се оказали в същото положение, ако въобще може да се съпоставя и сравнява това малко поражение с онзи голям подвиг, както при Термопилите. Тогава спартанците били разгромени, защото персите, използвайки една пътека, били минали в техния тил. Сега те били обкръжени от всички страни и не били в състояние да се съпротивяват. И като се сражавали, бидейки шепа хора срещу едно числено мнозинство, изтощени при това физически от липсата на храна, те се огънали и отстъпили, а атиняните завзели подстъпите към укреплението.

Тогава Клеон и Демостен, като си давали сметка, че ако лакедемонците, ако отстъпят още малко, ще бъдат унищожени от тяхната войска, прекратили боя и възпрели своите бойци. Те искали да заведат лакедемонците в Атина живи и се надявали, че ако им бъде отправен апел (посредством глашатая, бел. ред. Хр. Д). и тяхната гордост бъде пречупена, като предадат оръжието си, те ще отстъпят пред изпитанието, което ги очаквало. И така атинските стратези посредством един апел ги подканили, ако искат да се предадат заедно с оръжието си на атиняните, като предоставят на тях да вземат такова решение, каквото те намерят за добре.

Като чули този апел, повечето лакедемонци пуснали щитовете си на земята и размахвали ръцете си нагоре, показвайки по този начин, че приемат апела на глашатая. След това било сключено примирие и започнали преговори, като от едната страна били Клеон и Демостен, а от страна на лакедемонците — Стифон, син на Фарак. От предишните командири (на лакедемонците) Епитад бил убит пръв, избраният за негов заместник командир Хипагрет лежал полумъртъв всред труповете на убитите, а Стифон бил третият командир, избран според правилата, в случай че загинат другите. Стифон

и неговите другари заявили, че желаят да се посъветват посредством вестителя с намиращите се на континента лакедемонци как трябва да постъпят. Но атиняните не допуснали никого, а сами повикали вестители от континенталната суша. След двукратно или трикратно допитване последният вестител, който дошъл при тях от страна на лакедемонците, им предал следния отговор: „Лакедемонците ви подканват вие сами да решите своята съдба, но без да извършите нещо позорно." Те се посъветвали помежду си, сложили оръжие и се предали. През този ден и през следващата нощ атиняните ги държали под стража. На следния ден те дигнали трофей на острова и приготвили всичко за отпътуване, като предали пленените под охраната на началниците на триерите, а лакедемонците изпратили вестител и пренесли своите убити. Броят на загиналите на острова или пък на пленените живи бил следният. На острова минали всичко четиристотин и двадесет хоплити; от тях били отведени в Атина живи двеста деветдесет и двама души, а другите загинали. Между пленниците имало около сто и двадесет спартиати. От атиняните загинали малцина, защото до редовно сражение в истинския смисъл на думата не се стигнало.

Времето, през което лакедемонците били обсаждани на острова, от морската битка до битката на самия остров, било всичко седемдесет и два дни. От това число имало приблизително двадесет дни по време на отсъствието на пратениците, които били отишли да преговарят за мир, където те получавали (определена) порция хранителни припаси. През останалите дни те се хранели с припасите, които били внасяни тайно. Впрочем на острова било намерено жито и други храни, които лакедемонците оставили след себе си: техният командир Епидат давал на всеки войник по-малко, отколкото му позволявали запасите. И така атиняните и лакедемонците се изтеглили с войските си от Пилос, за да се завърнат у дома си, а обещанието на Клеон, макар и налудничаво, било изпълнено: вътре в двадесет дни той довел в Атина пленниците, както бил обещал.

От всички събития през войната това според елините било най-неочакваното. Мнението за лакедемонците било, че нито глад, нито поради друга крайна необходимост не предават своето оръжие, а че умират с оръжие в ръка, като се сражават до последния си дъх. Хората не могли да повярват, че онези бойци, които предали своето оръжие били еднакви с онези, които загинали. И когато някой от съюзниците на Атина запитал един от пленените от острова, с намерение да го дразни, дали техните другари, които паднали в боя, били храбри хора, той отговорил, че „вретеното" — така той наричал стрелата, би било едно много ценно оръжие, ако би могло да различава храбрите от другите. С това той искал да каже,

че от камъните и стрелите загивал всеки, който попадал под техните удари.

След като докарали пленниците, атиняните решили да ги държат оковани, докато се сключи споразумение, и в случай, че пелопонесците преди това нахлуят на тяхна територия, да ги изведат от затвора и ги избият. В Пилос те оставили един гарнизон за охрана, месенците от Навпакт (като смятали, че се касае за тяхна родна земя, тъй като Пилос спада към някогашна Месения) изпратили там най-храбрите от своите бойци. И като подложили Лакония на ограбване, те причинили там големи щети, поради това че те говорели на същото наречие. Що се касае пък до лакедемонците, които дотогава не били патили от грабежи и не познавали този начин на воюване, а сега, след като илотите били дезертирали (на страната на неприятеля), се страхували от избухването на повече безредици срещу тях в страната и понасяли това положение трудно. И въпреки че не желаели да покажат това пред атиняните, те изпращали при тях пратеници и полагали усилия да възвърнат Пилос и своите съграждани. Атиняните обаче се стремели да получат повече и макар че лакедемонските пратеници ги навестявали често, те ги отпращали обратно без резултат. Такива били събитията, които се разиграли около Пилос.

Непосредствено след тези събития атиняните предприели през същото лято[35] една експедиция на територията на Коринт с осемдесет кораба и две хиляди свои хоплити, както и с двеста конници в кораби, приспособени специално за превозване на коне. От съюзниците те водели със себе си контингенти от Милет, Андрос и Карист. Начело на експедицията бил Никий, син на Никерат, и двама негови колеги. На зазоряване атинската флота стигнала на крайбрежието на Коринт между предпланината Херсонес и носа Рейтос, и то на пясъчния бряг на коринтската област, над която се издига планинското възвишение Солигей, точно там, където някога се били установили дорийците по време на войната срещу коринтците от града, които тогава били еолийци. Сега там се намира едно село, наречено Солигея. От песъчливия бряг, на който флотата се била спряла, до споменатото село има дванадесет стадия, а шестдесет от града Коринт и двадесет до Истма (Коринтския провлак). Коринтците били обаче предварително уведомени от Аргос, че атинската експедиция ще пристигне скоро, и затова на Истма се били стекли всички освен онези, които живеели на неговата отвъдна страна. Също така петстотин души от тях били задържани на територията на Амбракия и Левкада като гарнизон. Всички останали бдели зорко, за да видят къде атиняните ще слязат на брега. Флотата обаче, движейки се през нощта, избягнала тяхната бдителност и могла да дебаркира. Коринтците били уведоме-

ни за дебаркирането посредством (огневи) сигнали за тревога и, като оставили половината от своята войска в Кенхрея[36], в случай че атиняните се насочат срещу Кромион[37], потеглили бързешком срещу тях.

Батос, единият от стратезите (на коринтците) — а те били двама за сражението, — взел със себе си един лох (т. е. около една рота, бел. ред. Хр. Д.) в селото Солигея, за да го охранява, понеже то било неукрепено, а Ликофрон атакувал с останалите войници. Коринтяните нападнали най-напред дясното крило на атиняните, които били дебаркирали при нос Херсонес, а след това те предприели атака срещу останалата тяхна войска. Сражението се водело ожесточено: навред се биели гърци срещу гърци. Дясното крило на атиняните и на каристийците[38] (последните били разположени на края на това крило) издържали удара на коринтяните и подир това могли с мъка да ги отблъснат. Коринтяните се оттеглили обаче към една малка преградна стена и като се възползвали от това, че теренът бил съвсем стръмен, обсипвали атиняните с градушка от камъни от командната позиция, която заемали, и като изпели един пеан (бойна песен), атакували противника отново. Атиняните удържали удара и ръкопашният бой започнал отново. Но един коринтски лох (рота) дошъл тогава на помощ на лявото коринтско крило и обърнал в бягство дясното крило на атиняните, като го преследвал чак до морето. След това обаче атиняните и каристийците се завърнали отново при корабите си. През това време останалите части и от двете войски се сражавали безспирно, особено обаче на дясното крило на коринтяните, които под командата на Ликофрон се отбранявали срещу лявото атинско крило. Коринтяните очаквали в същност от страна на атиняните един опит за нападение срещу селото Солигея.

И едните, и другите издържали продължително, без да отстъпят. След това обаче (тъй като на атиняните оказвала полезна помощ тяхната конница, докато коринтяните нямали конница) те били разбити и се оттеглили към хълма. Там те се разположили на позиции и повече не се спускали от хълма, като стояли, без да помръднат от местата си. (Във време на отстъплението на дясното крило паднали убити по-голямата част от коринтските бойци и специално Ликофрон, техният командир.) Останалата коринтска войска, отстъпвайки пред неприятелския натиск, се оттеглила по същия начин към височините и заела там позиции, без да бъде принудена да бяга презглава. Тогава атиняните, тъй като вече никой не ги нападал, смъкнали доспехите от телата на убитите си неприятели, прибрали своите убити и издигнали веднага трофей. В това време другата половина на коринтската войска, която била останала в Кенхрея, за да наблю-

дава всеки опит за нападение срещу Кромион откъм морето, не могла да различи ясно сражението, понеже планината Онейон[39] й пречела. Когато обаче съгледали облаците прах, онези от коринтските бойци разбрали какво става и се притекли незабавно на помощ. Притекли се също на помощ и останалите в града по-възрастни коринтяни, когато си дали сметка за това, което става. Като видели, че всички настъпват масово срещу тях и като сметнали, че пристига помощ от най-близките пелопонески околности, атиняните отстъпили бързо към корабите си; те носели плячката и всички свои убити освен двама, които оставили на бойното поле, защото не могли да ги намерят. Те се качили на корабите си и се отправили към близките острови; оттам изпратили глашатай и след като сключили споразумение, вдигнали труповете на убитите, които били оставили. От коринтяните загинали в това сражение двеста и дванадесет души, а от атиняните — малко по-малко от петдесет.

Като напуснали след това островите, атиняните още същия ден се отправили на корабите си към Кромион на коринтска територия, който бил отдалечен от града на сто и двадесет стадия. Те хвърлили там котва, опустошили полята и пренощували. На другия ден, след като се движили по протежение на брега до територията на Епидавър и извършили едно кратко дебаркиране, те пристигнали в Метана[40], разположена между Епидавър и Трезен. Те прекъснали провлака на полуостровчето, на което се намира Метана, и го укрепили. След това те оставили там един гарнизон, който трябвало занапред да опустошава територията на Трезен, Халиейс и Епидавър[41]. И след като укрепили това място, атиняните се завърнали с флотата у дома си.

Почти по същото време, когато ставали тези събития, Евримедонт и Софокъл, след като потеглили с атински кораби от Пилос към Сицилия и стигнали Керкира, започнали военни действия заедно с керкирците от града срещу настанилите се на планината Истона техни съграждани, които били минали там веднага след вътрешните размирици; те завладели полята и причинявали големи щети[42]. Атиняните предприели атака и превзели укреплението, а керкирците избягали всички заедно на една височина и постигнали споразумение да предадат своите помощни отряди, да сложат оръжие и да изчакат решението на атинския народ. Военачалниците наредили да бъдат пренесени съгласно споразумението на остров Птихия[43], за да ги държат там под стража, докато бъдат изпратени в Атина; в случай че някой бъде заловен в бягство, споразумението загубвало сила за всички. Но водачите на керкирската демократическа фракция се страхували, че атиняните няма да избият пленниците, когато те пристигнат в Атина, и затова измислили следната хитрост: те склонили

и изпратили няколко приятели на затворените в острова, като ги подучили под предлог на приятелски чувства към тях да им кажат, че за тях е най-добре да побягнат, колкото е възможно по-скоро, и че самите те държели на тяхно разположение една готова за целта лодка, тъй като атинските военачалници замислят да ги предадат на керкирските демократи.

Пленниците повярвали и цялата работа била комбинирана по такъв начин, че те били заловени тъкмо когато потегляли с лодката; по този начин споразумението било нарушено и всички те били предадени незабавно на керкирците. Едно обстоятелство, което улеснило много изпълнението на този коварен план, като се явило на помощ на представения претекст и като възможност на авторите на въпросния план да действуват по-свободно, се състояло в това, че атиняните трябвало да потеглят с флотата за Сицилия и че очевидно не желаели пленниците да бъдат отведени в Атина от други и почестите за това да се отдадат на онези, които ги съпровождат. Междувременно, когато пленниците паднали в ръцете им, керкирците ги затворили в една голяма сграда; а по-късно, като ги извеждали на групи от по двадесет души, те ги водели между две редици хоплити, наредени от едната и от другата страна, през които пленниците минавали навързани един зад друг, като били шибани с бичове и мушкани от хората от двете редици според това, ако някой от последните виждал някого, който бил негов противник. А хора, въоръжени с бичове, вървели от страна на пленниците, като подгонвали тези (от тях), които се движели по-бавно.

Около шестдесет човека били изведени и загинали по този начин, без онези, които били затворени в сградата, да разберат това. Те мислели, че ги извеждат, за да ги преместят някъде другаде. Някой ги уведомил обаче и те разбрали какво става. Те започнали тогава да викат, като молели атиняните, ако желаят, те самите да ги убият. Отсега нататък те отказвали да излязат и заявили, че ще употребят всичките си сили, за да не допуснат някой да влезе вътре. Но и самите керкирци нямали намерение да влязат със сила през вратите: като се покачили на покрива на сградата и пробили една дупка на тавана, оттам те хвърляли върху тях керемиди и стреляли. Заварените в сградата се пазели, както могли, но същевременно повечето от тях се самоубивали: едни забивали в гърлата си изстреляните отгоре стрели, а други се удушвали с въжетата от леглата, които случайно се намирали там, или с ивици плат, накъсан от дрехите им. През по-голямата част от нощта — бедствието продължило и през нощта — пленниците се самоубивали по всевъзможни начини или загивали, обстрелвани от горе. Когато настъпил денят, керкирците нахвърляли труповете им на куп в коли и ги изнесли вън от града. Жените, които били заловени в укрепената

сграда, станали техни робини. По такъв начин били избити от привържениците на демократическата фракция керкирците, които били от планината. Така завършили гражданските смутове, които бушували с голяма сила, поне докато траяла войната. В същност от едната от двете фракции не оцеляло на практика нищо. Атиняните потеглили с корабите за Сицилия, закъдето се били насочили първоначално, и продължили да воюват заедно с тамошните си съюзници.

Атиняните, които се намирали в Навпакт, и акарнанците в края на лятото[44] предприели експедиция и като се възползували от предателство, завзели Анакторион, коринтски град, който е разположен на входа на Ампракийския залив. След като прогонили оттам коринтяните, акарнанците завладели това място, като привлекли заселници от цялата своя територия. И така завърши лятото.

На следната зима[45] Аристид, сина на Архип, един от стратезите, командуващи атинските кораби, които събирали данъците[46] и които били изпратени при съюзниците, заловил в Ейон[47] на Стримон персиеца Артаферн, който отивал в Лакедемон, изпратен от персийския цар. След като бил отведен в Атина, атиняните превели писмото му от асирийски език и го прочели. В него главното, покрай многото друго написано до лакедемонците, било, че царят не разбира какво искат те: никой от различните пратеници, които били дошли при него, не казвал едно и също; ако искат да му кажат нещо ясно и определено, да изпратят заедно с персиеца при него хора. По-късно атиняните отправили Артаферн с една триера в Ефес и заедно с него свои пратеници. Там те узнали, че цар Артаксеркс, син на Ксеркс, неотдавна бил умрял (той действително бил починал по това време), и се завърнали у дома си.

През същата зима хиосците разрушили новата си крепостна стена по нареждане на атиняните, които ги подозирали, че кроят някакъв преврат. Те все пак получили от Атина всички възможни уверения и гаранции, че против тях няма да бъде предприета никаква акция. Така завършила зимата и заедно с нея и седмата година на войната, описана от Тукидид.

В самото начало на следното лято, по време на новолуние, станало частично слънчево затъмнение[48], а в началото на същия месец имало и земетръс. Митиленските и други изгнаници от Лесбос потеглили от континента, като наели от Пелопонес помощна войска, набрали оттам и други войници и завзели Ройтеон[49]. После, без да причиняват никакви щети, те го върнали обратно, като получили две хиляди фокейски статера[50]. След това те потеглили срещу Антандър[51] и превзели града, като се възползували от предателство. Техният план бил да освободят тъй наречените Актейски („край-

брежни") градове[52], които по-рано владеели митиленците, а сега били в ръцете на атиняните, но преди всичко Антандър. Понеже там имало гори и планината Ида[53] била наблизо, те имали възможност да строят кораби и други съоръжения и затова мислели, че ако укрепят този град и го използват за база, лесно ще могат да причиняват щети оттук на Лесбос и ще покорят еолийските фортове на малоазийския бряг. Такива били проектите на изгнаниците, които те имали намерение да осъществят.

През същото лято атиняните предприели експедиция срещу остров Китера с шестдесет кораба, две хиляди хоплити, както и малко конница, а от съюзниците водели със себе си милетците и някои други. Техни командири били Никий, син на Никерат, Никострат, син на Диитреф, и Автокъл, син на Толмей. Китера е остров, който се намира близо до Лакония при нос Малея. Жителите му са лакедемонци от средите на периеките; управител („съдия за Китера") на острова изпращат ежегодно от Спарта; лакедемонците държали там винаги гарнизон от хоплити и проявявали особена бдителност по отношение на острова. В същност той представлявал пристан за товарните кораби, които идвали от Египет и Либия, като едновременно с това и морски разбойници заплашвали Лакония по-малко откъм морето. Единствено от тази страна те били в състояние да я обезпокояват, защото островът господствува отвсякъде над Сицилийското и Критското море.

И така атиняните пристигнали с войската си на острова (Китера): с десет кораба и две хиляди хоплити те превзели крайморския град, наречен Скандея. С останалата си войска извършили десант в оная част на острова, която е обърната към Малея, насочили се срещу отдалечения от морето град на китерийците и ги заварили в положение на пълна бойна готовност. Завързала се битка и за кратко време китерийците устоявали, но след това отстъпили и побягнали към „горния" град (т. е. към неговата висока част); по-късно капитулирали пред Никий и неговите колеги, като предоставили съдбата си на атиняните, те да ги накажат, както решат, но само не със смърт. И по-рано имало преговори между Никий и някои китерийци и заради това с тях било сключено споразумение и по-бързо, и на по-изгодни условия за тях както в настоящия момент, така и за в бъдеще. Понеже в противен случай атиняните щели да изселят китерийците, които са лакедемонци и техният остров е разположен, както видяхме, срещу Лакония. След споразумението атиняните превзели Скандея, градче с пристанище, оставили гарнизон в Китера и отплували към Асина, Хелос[54] и по-голямата част от градовете, които били разположени край морето. Те извършвали десанти, но-

щували на удобни места и опустошавали полята в продължение на около седем дни.

Лакедемонците, като видели, че атиняните завладели Китера, и очаквайки, че те ще извършат десант и на тяхна територия, никъде не им се противопоставили със своите обединени сили, а изпращали из страната стражеви отряди от хоплити, където и колкото било необходимо. И във всяко друго отношение те проявявали голяма бдителност, защото се боели да не би у тях да настъпят бунтовни надигания срещу установения ред, като се имало пред вид неочакваното и голямо бедствие, което ги постигнало на острова (т. е. на о. Сфактерия), сетне завземането на Пилос и Китера, както и заплахата от война, която се надигала отвсякъде срещу тях със своите бързи и непредвидени удари. Вследствие на това те нарушили своите дотогавашни навици, като формирали и екипирали отряд от четиристотин конници и стрелци[55]. А пък по отношение на военните въпроси лакедемонците станали тъкмо в този момент по-плахи, отколкото всеки друг път, понеже те били ангажирани, противно на своята нормална подготовка за война, в борба по море, и то срещу атиняните, които смятали, че ако не предприемат едно нещо, това означавало винаги загуба в сравнение с резултата, който те очаквали да осъществят. А заедно с това многобройните и неочаквани удари на съдбата, които ги били сполетели за кратко време и били измамили често техните очаквания, им причинявали извънредно голяма уплаха и те се боели да не би отново да станат жертва на някакво нещастие като онова на острова (Сфактерия). Това им отнемало куража да потеглят на бой и те не смеели да мръднат, без да мислят дали няма да сгрешат, понеже техният дух нямал на какво да разчита, тъй като дотогава те не били свикнали да търпят поражение.

Спрямо атиняните, които тогава опустошавали крайбрежните области, лакедемонците в повечето случаи се държали пасивно; и винаги когато някой войнишки пост на лакедемонците виждал, че се извършва един от тези десанти, всяка такава лаконска войнишка група се смятала съответно за по-слаба в числено отношение и оставали сковани в такова състояние (на боязън, за което вече говорих. Заб. текстът в скоби от ред. Хр. Д.). Единственият лакедемонски пост, който в същност оказал съпротива в околността на Котирта и Афродития[56], успял наистина чрез устремна атака да обърне в бягство масата на лековъоръжените неприятелски сили, които били разбити. Когато се натъкнали обаче на атинските хоплити и същата спартанска група трябвало на свой ред да отстъпи; неголям брой от техните войници били убити, доспехите им били смъкнати, а атиняните издигнали един трофей и потеглили с корабите си отново към Китера. Оттам

те извършили обиколка покрай брега чак до Епидавър Лимера[57], опустошили част от полята и дошли в Тирея, град, разположен в пределите на границата между Арголида и Лакония. Лакедемонците, които владеели Кинурия, я предоставили на егинците, които били прогонени от своя остров, като награда за тяхната помощ по време на земетресението и на въстанието на илотите[58], както и за това, че те, макар и поданици на атиняните, винаги били на страната на лакедемонците[59].

Още с приближаването на атиняните егинците изоставили стената, която те строели на брега на морето, и се оттеглили в града, разположен нависоко, в който те живеели и който бил отдалечен на около десет стадия. Един от лакедемонските гарнизони, които се намирали из страната и който тъкмо им помагал при строежа на стената, отказал да се оттегли заедно с тях зад крепостните стени, както искали егинците, защото му се струвало, че има опасност да бъде блокиран в крепостта. Ето защо лакедемонският гарнизон се оттеглил по високите места и останал в бездействие, тъй като смятал, че няма достатъчно сили, за да води бой. В това време атиняните дебаркирали и, като потеглили незабавно с цялата си войска, превзели Тирея. Градът бил опожарен и всичко, каквото имало в него, било разграбено, като при това атиняните отвели в Атина всички егинци, които те не били избили по време на тази своя акция. Заедно с тях те отвели и лакедемонския командир Тантал, син на Патрокъл, който се намирал в града и паднал в плен, понеже бил ранен. Атиняните водели със себе си и малък брой мъже от Китера, тъй като от съображения за сигурност им се струвало, че е добре те да бъдат преместени другаде. Що се отнася до тия китерийци, атиняните решили да ги заселят по островите, като оставят останалите жители на Китера да живеят на своите земи, но като плащат на Атина данък от четири таланта. Що се касае пък до егинците, атиняните решили да избият всички, които били заловени в плен, вследствие на старата вражда, която съществувала винаги помежду им, докато Тантал трябвало да бъде интерниран заедно с другите лакедемонци, които били заловени на остров Сфактерия.

През същото лято било сключено примирие най-напред между жителите на Камарина[60] и Гела[61]; след това и другите сицилийци се събрали на свой ред в Гела, където пристигнали пратениците от всички градове, които започнали да водят помежду си преговори, за да могат да се помирят по някакъв начин. Между многобройните мнения, които били изказани за или против и чрез които се изразявали разногласия и оплаквания за онези неща, с които жителите на отделните градове смятали, че са уязвени, сиракузецът Хермократ, син на Хермон, чиито думи били най-убедителни за

пратениците, се обърнал към общото събрание и държал приблизително следната реч:

Сицилийци, аз ще говоря от името на един град, който не е от най-малките, нито пък е пострадал особено от войната. И аз ще говоря, за да изложа тук общо пред всички онова мнение, което ми се струва, че е най-полезно за Сицилия. Каква полза има от това да се говори надълго за войната и за злините, които тя носи със себе си? Защото никой не е принуден от невежество (т. е. от непознаване на злините от войната) да я предприеме, нито пък да я избягва от страх, ако мисли, че ще спечели нещо повече. Оказва се, че в един случай печалбите изглеждат по-големи от рисковете и опасностите, а в друг случай хората предпочитат да поемат рисковете и опасностите, отколкото да понесат някаква непосредствена щета. Понякога се случва така обаче, че и за едните, и за другите възприетото от тях поведение се оказва неуместно, и тогава съветите за помиряване са полезни. Впрочем в настоящия момент ще ни се падне нещо извънредно ценно, ако се вслушаме в тези съвети. Отначало ние започнахме да воюваме с цел всеки един от нас да уреди по възможност по-добре своите лични работи. Нека сега да се постараем, като противопоставим нашите становища и ги разискваме, да се помирим. И ако случайно не може да стане така, щото, преди да се разделим, всеки да може да получи справедливо удовлетворение, тогава ще започнем да воюваме отново.

„Ако сме благоразумни обаче, трябва да разберем добре, че настоящото събрание ще се занимае не само с нашите лични работи: цяла Сицилия е заплашена според мен от атиняните и в случай, че се касае дали ние ще можем да осигурим нейното спасение. И трябва да се мисли, че за изграждането на нашите спорове моите думи имат много помалко решаваща стойност, отколкото тези атиняни, които, притежавайки най-голямата мощ в Елада, дебнат зорко нашите грешки на самото място. И под прикритието на привидно законното име на съюзници използуват това, което е (помежду ни) естествена вражда, за да служат под благовиден предлог на своите собствени интереси. Ако наистина ние предпочитаме да воюваме, ако ние викаме у нас тези хора, които се намесват (с оръжие в ръка) даже и тогава, когато никой не ги вика, и ако ние сами си причиняваме щети, изразходвайки своите собствени средства, като проправяме пътищата за тяхното владичество, вероятно е, че когато те разберат, че ние сме изтощени, този път ще дойдат с по-голяма флота, за да се опитат да поставят всичко под свой контрол.

„Ако действуваме обаче благоразумно, трябва всеки от нас да се стреми не да придобие външни блага, а да не излага на опасности вече съществуващи предимства, когато привличаме съюзници или пък поемаме рискове. Трябва да

се проникнем от мисълта, че разногласията са най-гибелното нещо за градовете на Сицилия. Ние обаче, нейните жители, макар че сме застрашени всички вкупом от интриги, сме разединени и възправени град срещу град. Ето това трябва добре да се разбере, за да може да се помирят помежду си както отделните индивиди, така и отделните държави и да се опитаме с общи усилия да осигурим спасението на цяла Сицилия. И никому не би трябвало да минава през ума, мисълта, че между нас само дорийците са неприятели на атиняните, а че халкидският елемент[62] вследствие на своите връзки с йонийците е гарантиран от заплаха. Не противопоставянето на два етнически елемента, враждебни един на друг, тласка атиняните насам, а ги привличат богатствата на Сицилия, които са наша обща собственост. Атиняните показаха това неотдавна посредством начина, по който те се отзоваха на халкидските градове. Въпреки че атиняните не са получавали никога и най-малката помощ по силата на съюзния договор, който свързва тези градове с Атина, самите атиняни се престараха при изпълнението на своите задължения по начин, който излиза далеч извън рамките на споразуменията. Впрочем амбициите на атиняните да придобият повече и това, че те обмислят предварително своите планове, са напълно извинителни. И аз не упреквам тези, които желаят да властвуват, а тези, които се подчиняват с голяма готовност. Понеже такава е природата на човека, че той винаги властвува, когато му се правят отстъпки, а се пази, когато го нападнат. Ние обаче грешим, ако, виждайки добре това положение, не вземаме необходимите предпазни мерки и ако ние сме дошли тук, без да решим, че нашата първа грижа трябва да бъде да вземем всички заедно подходящите мерки, за да отстраним общата заплаха. Впрочем ние бихме могли да отстраним много бързо тази заплаха, ако се споразумеем помежду си. В същност атиняните нямат за база своята собствена територия, а територията на тези, които са ги повикали. Също така в случая не се касае за това да се прекрати една война посредством друга война, но да се премине без усилия от раздори към мир. А тези, които, отзовавайки се на апела, са дошли, които маскират под благовидни предлози своята несправедливост, ще се завърнат, като дължат своя неуспех на достатъчно основателни причини.

„А що се касае до нашите отношения с атиняните, именно такова предимство се разкрива за нас, ако вземем едно благоразумно решение. От друга страна, ако от всички хора единодушно се признава, че мирът е най-върховното благо, защо да не го установим ние и помежду си? Не вярвате ли прочее, че ако едни са благоденствували, а други, напротив, са страдали, спокойствието на мира е по-полезно, полезно и за едните, и за другите; за едните — за да запазят своите при-

добивки, а за другите, които са изпаднали в бедствено положение — да се прекратят техните бедствия? Или пък не вярвате, че почестите и славата са по-добре гарантирани във време на мир? Или най-сетне, че всички тези блага, върху които изложението тук би могло да се удължи многократно, са по-добре осигурени в мирно време, отколкото във военно време? Ето за какво трябва да помислите, като не отхвърляте лекомислено моите аргументи, а те да бъдат от полза за всеки един от вас, за да вижда той в тях своето спасение. И ако има някои, които вярват, че могат да си осигурят известни предимства, като се уповават на правото или на силата, дано не бъдат жестоко измамени от пропадането на своите надежди. Те трябва да се замислят върху следното: народи, които са предприемали да отмъстят за някаква неправда, която те са изпитали вследствие насилието на някакъв агресор, или пък други, които са се надявали, че благодарение на силите си ще могат да задоволят някаква своя амбиция, са се оказали, първите от тях, неспособни не само да се отбраняват, но даже и да се спасят, а на вторите се е случвало така, че вместо да завоюват повече, са загубвали и това, което са притежавали. Реваншът не се увенчава със справедлив успех поради факта, че той се явява като отговор на неправда, както и силата не предлага повече сигурност, въпреки че поражда надежди. Най-често недоловимостта на бъдещето, въпреки че няма нищо по-измамно от нея, се оказва извънредно полезна, понеже тя ни внушава еднаква боязън и ние проявяваме взаимно повече предпазливост, преди да се нападнем помежду си.

„Днес смътната боязън пред това неизвестно бъдеще и обезпокояващото присъствие на атиняните (и то още отсега) представя двойна заплаха за нас. А що се отнася до частичния неуспех на плановете, които ние си въобразяваме, че ще бъдем в състояние да осъществим, въпросните затруднения са достатъчни като обяснение за подобен неуспех. Ето защо нека прогоним от нашата земя неприятеля, който ни заплашва; да сключим, ако това е възможно, помежду си мирен договор за неограничено време, или, ако е невъзможно, да сключим едно примирие за по възможност най-дълъг срок, като отложим за по-късно нашите спорни въпроси. Накрая, като се вземе пред вид всичко, нека знаем, че ако възприемем моите съвети, всеки един от нас ще живее в една свободна държава, в която ние разполагаме с пълната суверенност, за да отговорим на еднакво равнище на онова, което е полезно и което е вредно за нас. Ако, напротив, вследствие на това, че не се доверяваме на тези съвети и дадем ухо на други, тогава вече не ще може да става и дума за нас да наказваме когото и да било. Тогава ние ще бъдем принудени, и то в най-добър случай, ако не сме лишени напълно от своята са-

мостоятелност, да станем приятели на нашите най-люти врагове. И в такъв случай ние ще бъдем в конфликт с тези, с които би трябвало да бъдем в приятелски отношения.

„И така, както казах и в началото, аз съм представител на най-голямата държава, която е по-скоро от онези държави, които нападат, отколкото от онези, които се отбраняват. Въпреки това, като държа сметка за положението, аз смятам за добре да проявя отстъпчивост. И аз не съм съгласен с това да нанасяме на противника удари, от които аз самият бих пострадал пръв. Нито пък бих желал, щото безразсъдната жажда да тържествувам над своя съсед да ме заслепи дотам, щото да ме накара да вярвам, че съм еднакво властен над собствените си чувства и над съдбата. Имам пред вид това именно, че трябва да се правят разумни отстъпки. Аз също така мисля, че е справедливо и другите да постъпват по същия начин, и то под формата на една жертва, която е наложена не от противника, а от самите вас. Понеже няма нищо срамно в това да си правим взаимни отстъпки: дорийците на дорийци, а халкидците на своите едноплеменници, и изобщо да се правят взаимни отстъпки между съседи, между хора, които като нас населяват съвместно същата страна, която се мие от всички страни от морето, и които носят едно и също име — сицилийци. При случай, аз зная това добре, че между нас ще избухнат нови войни и че ще ни се случи още да се споразумяваме по силата на съвместни преговори. Когато обаче бъдем нападнати от чужди нашественици, ние ще съумеем, ако сме благоразумни, да образуваме единен фронт, за да се отбраняваме, ако е вярно, че вредите, нанесени на всеки един поотделно, представят опасност за всички. И така ние никога в бъдеще няма да викаме на помощ нито съюзници, нито посредници. Ако възприемем тази линия на поведение, ние още в непосредственото настояще ще имаме възможност да не лишим Сицилия от двойно предимство, а именно, като я отървем от атиняните, както и от междуособните борби, а в бъдеще — да живеем помежду си в една свободна страна, която да бъде изложена по-малко, отколкото днес на заплахи, които идват отвън."

Хермократ, след като държал такава реч на сицилийците, ги убедил и те започнали да се споразумяват помежду си, като всеки запази онази територия, която владее, а Моргантина[63] да остане на камаринците посредством една определена сума, която те заплатили на сиракузците. След това атинските военачалници били извикани от техните съюзници и уведомени, че ще поведат преговори и че Атина ще бъде включена в споразумението. Атинските военачалници одобрили този проект и споразумението влязло в сила. След това атинските кораби отпътували от Сицилия. Когато обаче се завърнали, атинските стратези били наказани от на-

мирящите се в града атиняни, които осъдили от стратезите двама, а именно Питодор и Софокъл на изгнание, а третия, Евримедонт — на парична глоба. Обвинението срещу тях било, че, въпреки че имали възможност да подчинят Сицилия, те били подкупени, за да се завърнат обратно.

През същото лято[64] мегарците от града били измъчвани двойно, едновременно от атиняните вследствие на войната (понеже атиняните извършвали редовно два пъти всяка година масови нахлувания на тяхна територия) и от мегарските емигранти (т. е. от своите собствени съграждани, бел. ред. Хр. Д.), които се били настанили в Пеги[65] вследствие на граждански междуособици (прогонени от града от демократическата фракция) и оттам предприемали ожесточени нападения. Също така и жителите на самата Мегара започнали да обсъждат в разговори помежду си, че би трябвало да позволят на емигрантите да се завърнат, за да не би градът да загине от удари, нанасяни му от две страни. А приятелите на емигрантите, като узнали за това, което се говори, решили да поддържат тази идея по-открито, отколкото по-рано. Водачите на демократическата фракция обаче, като си давали сметка, че народът, който бил смазан от тези страдания, не ще бъде в състояние да ги следва в съпротивата, се изплашили и направили предложение на атинските стратези Хипократ, син на Арифрон, и на Демостен, син на Алкистен, в смисъл, че те желаели да им предадат града и смятали, че това представя за тях по-малка опасност, отколкото да оставят да се завърнат онези хора, които те били прокудили. И така те се споразумели, че атиняните ще сложат най-напред ръка върху Дългите стени (които на дължина били приблизително осем стадия, от града до Нисея, която била неговото второ пристанище). По този начин щяло да се избегне пристигането на подкрепления от Нисея, изпратени от пелопонесците, които там извършвали охраната лично, за да бдят над сигурността на Мегара. След това те щели да положат усилия да предадат и горния град. Те смятали, че тази част от града ще се склони по-лесно на това, след като бъде постигнат сполучливо първият резултат.

Когато и практическите мерки, и преговорите били приключени и от двете страни, атиняните се прехвърлили благодарение на нощта на мегарския остров Миноа с един отряд от шестстотин хоплити под командата на Хипократ. И те се разположили в рова, от който се вадела пръст за приготовляването на кирпичите, необходими за постройката на стената, и който се намирал на неголямо разстояние. Бойците пък, които били под командата на другия стратег — Демостен, и чийто отряд се състоял от лековъоръжени платейци и от перипoли (т. е. от войници, които служили в пограничните части), се установили на засада до храма на Ениалий[66],

който бил още по-близо. И никой не забелязал нищо освен хората, които имали да изпълняват през тази нощ някаква задача и които били осведомени по тези работи. А когато започнало да се зазорява, онези мегарци, които трябвало да предадат града, направили следното. Те имали една лодка с гребла, предназначена уж за пиратски действия, и се били споразумели вече от дълго време насам да им отворят градските порти. Със съгласието на началника, който бил отговорен за охраната на града, те били свикнали да превозват нощем лодката на една кола от другата страна на рова и след това да я пренасят на ръце до морето, да се качват на нея и да излизат в открито море. Преди да настъпи ден, те превозвали отново обратно лодката до градските стени и я вкарвали през портите с цел, щото атиняните, като не виждат никакъв плавателен съд в пристанището, да нямат никакъв външен знак, подбуждащ тяхната бдителност. И тъй, през въпросната нощ лодката се намирала вече пред градските порти и когато те били отворени, както това се и правело обичайно заради лодката, атиняните, както това било уговорено, като видели това, изтичали бегом от скривалищата на своята засада, искайки да успеят да стигнат, преди портите да бъдат затворени отново, а докато колата се намирала в портите, тя ги задръствала и пречела те да бъдат залостени отново. В същото време мегарците, които участвували в този комплот в съгласие с тях, избили стражевите постове, поставени на портите. Най-напред платейците и периполите на Демостен нахлули в града бегом там, където сега се издига трофеят, и щом като те влезли през портите, се завързала битка, тъй като пелопонесците, които се намирали най-близо, били усетили това, което става, и се били притекли на помощ. Платейците успели да се наложат на защитниците и по този начин осигурили на атинските хоплити, които се движили след тях, използуването на портите.

Отсега нататък всеки атинянин, който влизал в града, се отправял бегом към крепостните стени. От пелопонеските бойци, които били на пост, някои оказвали отначало успешна съпротива и отблъсвали атиняните, при което някои от пелопонесците паднали убити, но по-голямата част от тях ударили на панически бяг, понеже се изплашили, като видели, че противникът атакувал посред нощ и че мегарците, които предали града, се сражавали в редовете на противника. Това ги накарало да мислят, че всички мегарци са им изменили. Освен това се добавило и едно друго обстоятелство: глашатаят на атиняните започнал по своя собствена инициатива да възвестява, че всички мегарци, които желаят да застанат на страната на атиняните, трябва да се присъединят към тях с оръжие в ръка. А пелопонесците, като чули това, престанали да се съпротивяват и, смятайки, че ще трябва да се сража-

ват срещу обединените сили (на Атина и Мегара), намерили убежище в Нисея. Призори, когато крепостните стени били превзети и мегарците в града били обзети от най-голяма тревога, онази политическа фракция, която действувала в полза на атиняните, и оная част от народа, която била посветена в тайната, заявили, че трябва да се отворят портите и да потеглят на бой. В онова, което било уговорено, се предвиждало, че щом портите бъдат отворени, атиняните щели да нахлуят в града, а те самите щели да бъдат разпознавани лесно, понеже щели да се намажат с мазнина, за да не пострадат. Тези последните, като отворели портите, можели да разчитат вече на една по-голяма сигурност, тъй като четирите хиляди хоплити на атиняните и техните четиристотин конници, които съгласно споразумението били изпратени от Елевсина, били извършили прехода през нощта и се намирали вече тук. Когато обаче съзаклятниците със своите намазани с мазнина тела се намирали вече при портите, един от техните съучастници издал съзаклятието на хората от другата политическа фракция. Тогава тези последните се събрали и се явили масово, за да заявят, че моментът не е подходящ да се предприеме излаз и градът се излага на явна гибел още повече, че те не се били осмелявали никога на такава стъпка дори и по-преди, когато разполагали с по-големи сили. И в случай че някои не се вслушали в техните думи, те били готови да водят сражение в самия град. Те обаче не показали с нищо, че знаят онова, което се крояло, а само поддържали настойчиво, че тяхното мнение е най-доброто, и оставали на пост при градските порти, и то така, че съзаклятниците се оказали в невъзможност да осъществят своите намерения.

Атинските стратези, като разбрали, че се е появило някакво препятствие и че те не ще могат да превземат града веднага с щурм, започнали, без да се маят, да обкръжават Нисея със стена, като смятали, че ако успеят да я превземат, преди да е пристигнала помощ, Мегара ще се предаде по-бързо. За тази цел им пристигнали от Атина желязо, както и каменоделци, пък и всичко друго, което им било потребно. Те започнали от Дългите стени, които били завзели, и зазидали прелеза откъм Мегара; след това от двете страни на Нисея чак до морето войската си разделила работата по изграждането на стената и на рова на групи, като за целта употребявали камъни и кирпичи от предградието и като сечели дървета и дървен материал и издигали палисади там, където имало нужда. Впрочем и самите къщи на предградието, на които те добавяли зъбери, представлявали нещо като ровови укрепления. През целия този ден те работили там и на следния ден привечер стената била, тъй да се каже, завършена. Тогава защитниците на Нисея се изплашили, за-

щото разполагали с оскъдни хранителни припаси, тъй като се снабдявали от ден за ден от горния град. Освен това те не вярвали, че пелопонесците ще им се притекат бързо на помощ. И най-сетне те мислели, че мегарците са техни противници. Затова те сключили с атиняните споразумение, по силата на което всеки имал възможност, като предаде оръжието си, да се освободи срещу една определена парична сума. Що се отнася пък до лакедемонците, техният командир и заедно с него всички останали лакедемонци, които се намирали в Нисея, били предадени безусловно на атиняните, за да правят те каквото искат с тях. И след като се споразумели на тези начала, те могли да излязат от града. А пък атиняните, като направили пробив в Дългите стени, за да прекъснат връзката с Мегара и като турили ръка на Нисея, продължили останалата си подготовка.

Лакедемонецът Брасид, син на Телид, се намирал тъкмо по това време в околностите на Сикион и Коринт, където подготвял една военна експедиция за Тракия. Когато Брасид узнал за превземането на стените, той се изплашил за пелопонесците от Нисея, както и за евентуалното падане на Мегара. Ето защо той изпратил пратеници на беотийците, като ги молил настоятелно да изпратят по спешност един отряд, който да се присъедини към него при Триподиск[67]. Такова име носи едно село в Мегарида, което е разположено в подножието на Геранийските планини[68]. И самият той (Брасид) потеглил с две хиляди и седемстотин коринтски хоплити, с четиристотин флиунтийци, шестстотин сикионийци и войниците от неговата собствена войска, които били вече набрани под негова команда. Брасид мислел, че ще завари Нисея още непревзета. Когато той научил новината (тогава той тъкмо напуснал тази област през нощта, за да стигне в Триподиск), Брасид отбрал триста души от своята войска и преди неговото придвижване да стане известно, той стигнал в околностите на Мегара, без да го забележат атиняните, които по това време се били разположили покрай морето. Той искал, както твърдял той, да предприеме удар срещу Нисея, и действително неговите намерения били такива, в случай че това начинание се окажело възможно. Неговата главна цел била обаче да влезе в Мегара, за да си осигури нейната лоялност. И той поискал настоятелно да му отворят градските порти, като казвал, че се надява да превземе Нисея отново.

В Мегара обаче и двете политически фракции се страхували: едната фракция се бояла Брасид да не върне обратно изгнаниците, а тях самите да прокуди. Другата фракция пък се бояла, че народът, изпитвайки страх от абсолютно същите неща, ще се надигне срещу тях, а градът, хвърлен по този начин в гражданска война, тъкмо когато атиняните го дебнели съвсем отблизо, ще бъде обречен на гибел. Ето защо

мегарците не приели Брасид, като и двете фракции сметнали за по-благоразумно да запазят спокойствие, като изчакат бъдещото развитие. Всяка една от двете фракции разчитала, че ще има сражение между атиняните и войските, които са се притекли на помощ на града. Ето защо за всяка от тях щяло да бъде по-сигурно, преди да се ангажира на страната на онези, които се ползвали с нейните симпатии, да изчака и се присъедини към онези, които са излезли победители. А Брасид, като не успял да ги убеди, се оттеглил и се върнал при главното ядро на своята войска.

На зазоряване обаче пристигнали беотийците. Те били намислили, още преди да ги повика Брасид, да се притекат на помощ на Мегара, тъй като смятали, че са лично засегнати от тази заплаха. Ето те се стекли с всичките си сили при Платея, а когато пристигнал пратеникът на Брасид, това ги окуражило много повече: те изпратили две хиляди и двеста хоплити и шестстотин конници, а с по-голямата част от войската се завърнали обратно (в Беотия). От този момент цялата войска била събрана там, и то не по-малко от шест хиляди хоплити. Възползвайки се от това, че хоплитите на атинската войска били построени в боен ред в покрайнините на Мегара и край брега на морето, а атинските леко въоръжени отреди били разпръснати из равнината, беотийската конница атакувала неочаквано леко въоръжените отреди и ги изтласкала чак до морето. Тази атака била за атиняните пълна изненада, защото досега не била идвала отникъде помощ на мегарците. Сега на свой ред и атинската конница предприела атака и влязла в боя. И така се завързал продължителен кавалерийски бой, в течение на който и двете страни смятали, че не са победени. Наистина беотийският хипарх (командир на конницата) и една малка група бойци, които били напреднали до самата Нисея, били убити от атиняните, които смъкнали доспехите им и взели техните тела, но покъсно ги предали по споразумение и издигнали трофей. В цялата тази битка никой от воюващите не постигнал окончателен успех и те се разделили: беотийците отишли при своите (т. е. при войските на Берисад, бел. ред. Хр. Д.), а атиняните се завърнали в Нисея.

След това Брасид и неговата войска се приближили до морето и до града Мегара, заели позиции в една удобна местност и като се построили в боен ред, не предприемали нищо повече. Те предполагали, че атиняните ще ги нападнат и знаели, че мегарците изчаквали, за да видят на чия страна ще бъде победата. И тъй те смятали, че две обстоятелства са особено благоприятни за тях: от една страна, като не се ангажират първи в бой и като не вземат инициативата за битката заедно с нейните рискове, особено след като са показали ясно своите намерения да се отбраняват, щели да могат да

си приписват с право победата, без да проливат кръв. А в същото време по отношение на мегарците всичко щяло да се уреди, както трябва. Понеже, ако не биха били видени, че са дошли, тогава за тях не би имало никакъв риск, а това щяло да бъде за тях равносилно на поражение, което щяло да им коства веднага и загубата на града. Сега обаче, ако те имали шанса да им се случи така, че самите атиняни да не желаят да ги атакуват, тогава те щели да могат да постигнат без бой онази цел, за която били дошли. Така и станало. Атиняните се построили в боен ред пред Дългите стени, но когато видяли, че пелопонесците не предприемали атака, и самите атиняни останали неподвижни на своите позиции. Понеже наистина техните (на атиняните) стратези имали пред вид съображения от същото естество: рисковете, смятали атинските стратези, не били еднакви, понеже трябвало, след като били пожънали успех при постигането на главните обекти, сега да поемат инициативата за едно сражение срещу сили, които ги превъзхождали, с перспективата в случай на победа да превземат Мегара, но в случай на поражение да пожертвуват най-отбраното ядро на хоплитите, което било налице в цялата атинска войска. В същото време обаче у противника, както в цялата му войска, така и във всяко нейно поделение, били налице готовността да се излага на опасности и дързостта да извършва това с желание. И така те изчакали известно време и понеже след това не се предприемало никакво действие нито от едната, нито от другата страна, първи атиняните се завърнали в Нисея, а след тях и пелопонесците отишли там, откъдето били потеглили. Вследствие на това Брасид и съюзническите командири, които го съпровождали, станали победители в очите на онези мегарци, които били приятели на изгнаниците, докато според тях атиняните се били отказали да се сражават. Окуражени, тези мегарци отворили градските порти на Брасид, приели го в града и като се възползвали от уплахата, в която сега били изпаднали онези мегарци, които били преговаряли с атиняните, започнали с него преговори.

След това пелопонеските контингенти се разпръснали по градове, а Брасид на свой ред се завърнал в Коринт, където подготвял своя поход за Тракия, закъдето се бил насочил първоначално. Тогава онези от жителите на Мегара, които вземали особено живо участие в преговорите с атиняните и които видяли, че атиняните също си отиват у дома, а знаели, че тяхната дейност не е останала незабелязана, побързали да изчезнат. Другите жители на Мегара обаче влезли в преговори с приятелите на изгнаниците, повикали обратно онези, които се намирали в Пеги, като положили тържествена клетва да не си спомнят за миналото и да не мислят за нищо друго, освен за благото на държавата. Щом като обаче из-

гнаниците взели властта, те извършили преглед на въоръжените сили, разделили отделните роти (лохи) на известна дистанция една от друга, като отделили настрана в един лох от около сто души своите противници и онези хора, които били свързани най-много с атиняните. Те заставили народа да се произнесе върху съдбата на тези хора чрез явно гласуване, а след това установили в града един режим на крайна олигархия. От всички политически преврати, този, който впрочем бил извършен от най-малък брой хора вследствие на гражданските междуособици, имал най-продължително съществуване.

През същото лято, когато изгнаниците от Митилена се готвели, както били решили, да превърнат Антандър[69] в укрепена база, командирите на атинските кораби, натоварени със събирането на съюзните данъци, а именно Демодок и Аристид, които се намирали в Хелеспонта (третият от тях, Ламах, бил отишъл с десет кораба в Евксинския Понт), узнали за тези приготовления на Антандър. Те сметнали, че това място, подобно на Анайя срещу Самос, може да представлява опасност за Атина. (В Анайя срещу Самос се били настанили изгнаниците от Самос, които помагали на пелопонесците, като им изпращали кормчии за техните кораби, предизвиквали смутове на Самос и предоставяли убежище на своите съотечественици, които бягали от Самос). Ето защо споменатите атински военачалници набрали войска между съюзниците на Атина и се насочили с корабите си срещу Антандър, който те превзели, и разбили във време на боя онези митиленци, които излезли от Антандър срещу тях, и завладяли отново това място, както и по-преди. Не много след това Ламах, който бил влязъл с корабите си в Понта (Евксински понт)[70], хвърлил котва на територията на гр. Хераклея Понтийска[71] при устието на реката Калес[72] и изгубил своите кораби. Те били разрушени от едно внезапно прииждане, което настъпило вследствие на наводнението, което било станало в планинските области (на хинтерланда, бел. ред. Хр. Д.). Самият Ламах и неговата войска минали пеша през земите на траките — витинци, които живеят на отвъдния (мало) азиатски бряг и стигнали в Халкевод[73], мегарска колония, разположена на устието на Понта.

През същото лято и атинският стратег Демостен пристигнал с четиридесет кораба в Навпакт, и то веднага след като се завърнал от Мегарида. Хипократ и Демостен наистина били установили в градовете на Беотия връзки с някои хора, които желаели да смъкнат установения политически ред и на негово място да учредят демокрация, каквато имали атиняните. Според съветите, които те получавали главно от Птоидор, един емигрант от Тива, Демостен и Хипократ изработили следния план. Сифи, един крайбрежен пункт, на-

мираш се на теспийска територия, и то на Кисейския залив, трябвало да мине в техни ръце чрез предателство; също така им била предадена Херонея (град, който бил зависим от града Орхомен и който по-рано се наричал Херонея Минсейска, а сега — Херонея Бестийска) от хора, които този път били от Орхомен. Изгнаниците от този град проявявали особена ревност при изпълнението на проекта и набирали наемници в Пелопонес. От друга страна, Херонея се намира на най-отдалечения (южния) край на Беотия, точно срещу територията на Фанотея във Фокида, и в тази акция участвували и някои фокидци. Атинянните пък от своя страна имали за задача да завземат Делион, светилище на Аполон, намиращо се на танагрейска територия, точно срещу остров Евбея. И всичко това трябвало да стане едновременно, в един уречен ден, за да попречат на беотийците да се групират и да отидат масово на помощ на Делион, а да ги задържат чрез смутовете, които ще избухнат в отделните техни области. Ако опитът успеел и Делион бъдел превърнат в укрепен пункт, даже и ако се приемело, че в режима на беотийските градове нямало да настъпи непосредствена промяна, атинските военачалници все пак очаквали някакъв резултат: когато въпросните пунктове бъдели завзети и страната бъдела подложена на плячкосване и всеки човек бъдел в състояние да намери убежище, разположено на късо разстояние, положението нямало да може да се запази напълно неизменно и с течение на времето атиняните, като идвали на помощ на ония, които се били разбунтували, а противниковите войски не бъдели групирани на едно място, щели да могат да предизвикат в него желания обрат.

Такова било подготвяното съзаклятие. Самият Хипократ пък трябвало да потегли с войската си от Атина, за да може да навлезе в удобен момент в Беотия. Той изпратил предварително Демостен с четиридесет кораба в Навпакт, за да набере по тия места войска от акарнанци и други съюзници и да се отправи към Сифи, който трябвало да мине в негови ръце чрез предателство. Уречен бил и денят, на който всичко трябвало да се извърши едновременно. И така Демостен, когато пристигнал, заварил Ойниади (и неговата околност) подчинен от съюза на акарнанците, които го принудили да влезе в Атинския съюз. Самият той (Демостен) вдигнал на оръжие всички тамошни съюзници и потеглил най-напред срещу Салинтий и агрейците. Изобщо във всяко отношение той взимал необходимите мерки, за да се отзове на уречения ден при Сифи.

Приблизително по същото време на това лято Брасид, който бил потеглил с хиляда и седемстотин хоплити към крайбрежието на Тракия, стигнал Хераклея Трахинска[74]. Тук той изпратил напред вестител във Фарсал[75] при своите прия-

тели, като ги молел да преведат него и войската му през страната. И ето че в Мелитея, която се намира в Ахайя, при него дошли Панаирос, Дорос, Хиполохид, Торилай и Строфак, който бил проксен на халкидците. Тогава именно той потеглил на път. Той имал за водачи и други тесалийци, като например Никонид от Лариса, който се намирал в приятелски връзки с Пердика. Никога не било лесно да се мине през Тесалия без водач, но още по-трудно било да се мине през нея с въоръжена сила. В същност всички гърци без разлика смятали за подозрително да се минава през територията на някоя съседна държава без нейно съгласие. При това симпатиите на народа в Тесалия били открай време на страната на атиняните. Така щото, ако тесалийците тогава нямали един политически режим, който бил по-скоро авторитарно-династически, а един режим на демократично равновесие, Брасид едва ли щял да може да напредне при своето придвижване. Дори и сега, когато той бил на път, имало една група хора, които били на противно мнение на неговите пътеводачи. Те дошли, за да го пресрещнат на реката Енипей[76] и да му попречат да мине, като твърдели, че той върши неправда, като минава така (през страната им) без съгласието на общия съвет. Неговите водачи отговорили, че не биха го превели, ако има настроения против това, но че като го видели да пристига неочаквано те го съпровождали само, защото са задължени спрямо него поради връзките на ксения (гостоприемство), които съществували между тях. А самият Брасид добавил към това, че той е приятел на Тесалия и на самите тесалийци и че той не бил вдигнал оръжие срещу тях, а срещу атиняните, които били негови неприятели. И че той знаел, че между тесалийците и лакедемонците съществува такава вражда, щото едните да нямат достъп към земята на другите. В случай че той днес срещнел съпротива от тяхна страна, той нямало, пък и не би могъл да продължи своя път. И все пак той не виждал защо те да му пречат. След този негов отговор въпросните тесалийци си отишли, а Брасид, слушайки съветите на своите водачи, не се маял, за да не се съберат по-големи сили, които да му пречат при преминаването, и потеглил с ускорен марш, без да се спира никъде. В същия ден, в който потеглил от Мелитея, той стигнал във Фарсал и се разположил на стан на брега на реката Апидан[77]. Оттук той стигнал във Факион[78], а оттам — в Перебия[79]. Оттук придружаващите го тесалийски водачи го напуснали, за да се завърнат у дома си, но перебите, които били подвластни на тесалийците, го завели в Дион, който бил във владенията на (цар) Пердика. Това селище се намира в Македония и е разположено в полите на Олимп, точно срещу Тесалия.

Така Брасид успял да прекоси Тесалия бегом, преди

някой да вземе мерки да го възпре и стигнал при Пердика, а след това и в Халкидика. И ако тази войска била пристигнала от Пелопонес, то тя била дошла тук поради това, че полисите по крайбрежието на Тракия, виждайки успехите на Атина, а те били отпаднали от нея и заедно с тях и Пердика, се били изплашили и поискали нейното изпращане. Халкидците смятали, че атиняните ще нападнат най-напред тях. От друга страна, и съседните градове, които още не били отпаднали, им давали тайно кураж. Пердика пък, без да бъде явно във война с Атина, се боял също поради своите някогашни спорове с нея и най-вече той желаел да подчини Арабей, царя на линкестите[80]. В същност едно друго обстоятелство им позволило да постигнат по-лесно изпращането на войска от Пелопонес. Това било тежкото положение, в което се намирали лакедемонците.

И действително, тъй като Атина заплашвала Пелопонес отблизо и главно територията на лакедемонците, те се надявали, че най-лесно ще отклонят атиняните оттук, ако на свой ред ги обезпокоят, като изпратят войска при техните съюзници, още повече че последните били готови да осигурят издръжката на тяхната войска и ги викали с цел да скъсат с Атина. Същевременно те щели да бъдат доволни, ако имат повод да изпратят част от илотите навън, за да не би те да се разбунтуват, като се възползуват от обстоятелствата и от присъствието на неприятеля в Пилос. Страхувайки се от бунтовния дух на илотите и от тяхната многочисленост, лакедемонците взели още следната мярка (впрочем големият проблем на лакедемонците във връзка с илотите бил преди всичко те да се пазят от тях): така лакедемонците обявили, че всички онези от илотите, които смятали, че са проявили в лицето на противника най-голяма храброст в полза на Спарта, да използуват правата си, за да бъдат освободени. В същност лакедемонците провеждали изпитание и смятали, че онези от илотите, които ще имат достатъчно самонадеяност, за да претендират да бъдат освободени първи, ще бъдат в същност и най-способни евентуално да се разбунтуват срещу тях. И лакедемонците набелязали и подбрали по този начин около две хиляди души, които били увенчани и обикаляли храмовете като освободени. Те обаче наскоро след това изчезнали и никой не знаел как е загинал всеки един от тях[81]. И тогава лакедемонците изпратили охотно с Брасид седемстотин хоплити от илотите, а останалите войници той набрал от Пелопонес като наемници.

Самият Брасид желаел извънредно много да бъде натоварен с тази мисия от лакедемонците, а това отговаряло и на желанията на халкидците. В Спарта този човек имал репутацията, че е извънредно енергичен във всяко отношение, пък и вън от страната той проявил най-големи способ-

ности, бидейки на служба на Лакедемон. В момента обаче, в който Брасид се проявил като справедлив в своите отношения към градовете, той отнел на атиняните много селища, а други превзел благодарение на предателство, което давало възможност на лакедемонците, ако искали, да сключат споразумения, както и станало, при условие да разменят някои селища срещу други. Що се отнася пък до войната, Пелопонес получил също толкова облекчение от нея. И по-късно, в хода на военните действия, които се водили след експедицията в Сицилия, доблестта и интелигентността, които Брасид проявил тогава, било че тези негови качества били оценени направо, било че за тях се узнавало по разкази, допринесли особено много, за да спечелят горещи симпатии на атинските съюзници към лакедемонците. Понеже той бил първият, който бил излязъл от своята страна и в чието лице се откривали всички споменати качества. И така той оставил у хората сигурната вяра, че и всички останали лакедемонци са такива.

Тогава, когато атиняните узнали за пристигането на Брасид в Тракия, те обявили Пердика за враг на Атина, защото виждали в негово лице виновника за експедицията на лакедемонците и започнали да упражняват по-строг контрол над своите съюзници по тези места.

Що се касае пък до Пердика, той взел незабавно войската на Брасид, която той присъединил към своята собствена войска и потеглил срещу Арабей, сина на Бромер, който бил цар на македонските линкести и негов съсед: помежду им съществувала вражда и Пердика желаел да ги подчини. Когато обаче при своя поход той стигнал заедно с Брасид до подстъпите към Линкестида, Брасид заявил, че преди да започне военни действия, той желае най-напред да се срещне с Арабей и да го убеди, ако може, да стане съюзник на лакедемонците. Истината е, че самият Арабей бил направил посредством глашатай официални предложения, като бил готов да вземе Брасид за съдия, който да разреши техния спор. От друга страна, и халкидските представители, които се намирали там, съветвали Брасид да не разсейва всички опасения на Пердика, та по тоя начин да го направи по-усърден, когато този път ще се отнася и за техните собствени интереси. Освен това и пратениците на Пердика в Лакедемон били направили една декларация в смисъл, че македонският владетел ще спечели за техни съюзници и много от племената, които били негови съседи. При тези обстоятелства Брасид сметнал, че преди всичко трябва да уреди спорните въпроси с Арабей посредством едно общо споразумение. На това обаче Пердика му отвърнал, че той не го е извикал, за да направи от него съдия — помирител по спорните въпроси с неговия съсед, но той (Брасид) да бъде покорител на онези

неприятели, които той самият ще му покаже. И че той ще се провини спрямо него, ако се споразумее с Арабей, тъй като той (Пердика) доставя хранителни припаси на половината му войски. Брасид обаче, въпреки нежеланието на Пердика и след като се скарал с него, осъществил своята среща с Арабей. Убеден от неговите аргументи, той отвел обратно своите войски, преди да е навлязъл на територията на линкестите. От този момент нататък Пердика, тъй като се смятал за уязвен, не доставял повече от една третина от снабдяването с храна на пелопонеската войска вместо половината.

През същото лято[62], и то веднага след този инцидент, Брасид, като водил освен своите и халкидските контингенти, предприел една експедиция срещу Акант[63], който бил колония на Андрос. Това било малко преди гроздобер. Между жителите на този град избухнали спорове, при които две фракции се борели една срещу друга по въпроса, дали да отворят градските порти пред Брасид: едната фракция се била споразумяла с халкидците да го повика, а другата представяла народното мнозинство. И все пак, понеже се страхувал за плодовете, които още не били прибрани от полето, народът приел Брасид, като се вслушал в молбата му да пусне в града само него и да не взема решения, преди да го изслуша. Като застанал пред народа — за лакедемонец той не бил лош оратор — Брасид произнесъл следната реч:

„Акантийци, моето изпращане и изпращането под моя командуване на войската от лакедемонците потвърждава причината, която ние посочихме в началото на войната, а именно че ще воюваме, за да освободим Елада от атиняните. Нека никой не ни упреква, че сме дошли късно, тъй като бяхме излъгани в предвижданията си при воденето на войната в Атика, където ние се надявахме, че ще смажем бързо атиняните сами, без да ви излагаме на опасност. Ние дойдохме сега, когато се яви възможност, и с ваша помощ ще се опитаме да свършим с тях. Очудва ме само затварянето на градските порти пред мен и това, че моето пристигане не бе посрещнато с радост. Защото ние, лакедемонците, предполагахме, че тук ние ще заварим хора, които по чувства са наши съюзници и които даже преди нашето пристигане да се е осъществило на дело са го желали. По тази именно причина ние поехме един толкова голям риск, като се съгласихме да извършим преход от толкова много дни през чужда земя и като вложихме цялото наше усърдие в това начинание. Би било обаче гибелно, ако вашите собствени намерения са други и вие бихте станали пречка за собственото си освобождение и за освобождението на другите елини. Ще бъде гибелно, защото в случая не се касае само за вашето противопоставяне, а защото, когато аз бих отишъл да търся други съюзници, те ще се присъединяват към мене с по-малко желание. Тях

ще ги измъчва фактът, че не сте приели мене, който дойдох най-напред при вас, които представяте един толкова важен град и за които се смята, че сте съобразителни хора. Аз не ще мога да им приведа един приемлив мотив за това, но те ще си помислят, че аз или нося една свобода, при която липсва справедливост, или пък, че съм дошъл недостатъчно силен и неспособен да осигуря тяхната отбрана срещу атиняните, ако те евентуално ги нападнат. Въпреки това обаче с тази същата войска, която имам и днес под своя команда и която ми послужи, за да се притека на помощ на Нисея[84], атиняните не се решиха да влязат в бой. Малко вероятно е също така, че те ще изпратят, когато се касае за експедиция по море, срещу вас войска, която се равнява по численост с войската им в Гърция.

„По мое искане аз получих от лакедемонското ръководство най-тържествени клетви, уверявайки, че всички, които аз лично привлека в нашия съюз, ще бъдат автономни. Освен това нашата цел не е да ви направим наши съюзници, като употребяваме било насилие, било лукавство, а, напротив, да се явим като ваши съюзници, на вас, които сте поробени от атиняните. Ето защо аз не мисля, че е правилно нито да бъда аз лично подозиран тогава, когато ви предлагам най-големи гаранции, нито пък да бъда смятан за неспособен да осигуря вашата закрила. Ето защо аз ви приканвам да се присъедините към мен, без да се колебаете. И ако сега някои хора изпитват боязън лично за себе си да не би аз да предоставя управлението на града на неколцина и затова са неблагоразположени, нека тези хора имат абсолютно доверие в мен! Аз не идвам тук, за да се присъединя към фракционните борби и не смятам, че ще ви донеса истинска свобода, ако се отнеса пренебрежително към наследеното от бащите ви политическо устройство и подчиня мнозинството на малцинството или пък малцинството на мнозинството. Подобно господство би било по-непоносимо от чуждо иго и в такъв случай за нас, лакедемонците, не ще има признателност за нашите усилия, а по-скоро упреци, вместо слава и почести. И в такъв случай обвиненията, в името на които ние сега воюваме срещу Атина, да се обърнат срещу нас, и то с една толкова голяма омраза, каквато не се изпитва към ония, които не са изваждали своите добродетели на показ. За хора, които се ползуват с уважение, лукавството, което се прилага, замаскирано зад красиви декори за постигане на амбициозни цели, е наистина по-срамно, отколкото явното насилие. Последното преследва своите цели според правото на силата, която е дарена от съдбата, а лукавството — движено от коварните замисли на един нелоялен дух.

„Затова и ние проявяваме крайна бдителност по отношение на онова, което е от съществена важност за нас и, освен

клетвите, вие не бихте могли да намерите по-несъмнена сигурност, освен делата, надлежно хармониращи с думите и които внушават наложително схващането, че интересът на хората съвпада с онова, което е било казано. Възможно е обаче, че вие, въпреки тези предложения, които ви направих, ще ми кажете, че нямате сили, но че в името на вашата доброжелателност ще поискате да ни накарате да си отидем, без да претърпите щети; може би вие ще поддържате схващането, че свободата не ви се представя без известни заплахи, че е справедливо тя да се предлага на онези, които могат да я приемат, но да не се налага на никого против волята му. Ако това е така, аз ще призова за свидетели боговете и героите, които охраняват тази земя, за да потвърдя това, че съм дошъл за нейното добро и че не съм ви убедил. След това, като опустошим вашите земи, ще се опитам да действувам чрез сила. И аз не ще се смятам вече, че съм извършил неправда, но че моето поведение ще се окаже оправдано поради една двояка необходимост. На първо място аз ще бъда принуден, ако вие не желаете да се присъедините към нас, да ви попреча, щото вие, които заявявате, че сте наши приятели, да вредите на Спарта, като помагате на Атина с вашите финансови средства. От друга страна, аз не мога да позволя, щото заради вас останалите гърци да не могат да се освободят от робство. В противен случай ние не бихме имали основание да действуваме така, както правим сега: ние, лакедемонците, нямаме задължението да освобождаваме тези, които не желаят да бъдат свободни, освен ако това не се налага от общите интереси. И ние не се стремим да властвуваме, а желаем да турим по-скоро край на владичеството на други. Ето защо ние бихме се показали като несправедливи спрямо мнозинството, ако ние при този наш стремеж да осигурим независимостта (букв. автономията) на всички, бихме ви оставили да противодействувате и пречите. И тъй, помислете за всичко това и вземете добро решение, като си поставите за амбициозна цел да подадете първи в Гърция сигнала за свободата; това ще ви осигури вечна слава. Тогава няма да увредите и своите лични интереси, пък и целият град ще дължи на вас своята най-бляскава репутация."

Такава реч държал Брасид. Акантийците, след като изслушали мнозина оратори, говорещи в единия или в другия смисъл, гласували тайно; както поради това, че думите на Брасид били съблазнителни, тъй и поради това, че се страхували за жътвата, те решили с мнозинство да отпаднат от атиняните. Те накарали Брасид да положи същата клетва, каквато положили хората от ръководството на лакедемонците; преди да потегли, Брасид дал твърди гаранции, че всички, които той привлича в съюза, ще бъдат независими (автономни) съюзници. При тези условия те пуснали войската му да

влезе. Не много след това и градът Стагир[85], колония на Андрос, също отпаднал от атиняните. Такива събития станали през това лято.

В самото начало на следната зима[86] настъпил такъв момент, когато имало изгледи градовете в Беотия да се предадат на атинските стратези Хипократ и Демостен. Единият от тях, Демостен, трябвало да се представи с флотата си в Сифи, а другият — в Делион. Станала обаче грешка при определянето на дните по дати, на които двамата стратези трябвало да предприемат своите експедиции. Демостен, потегляйки по посока на Сифи, пристигнал там преди своя колега. Тази операция, при която на корабите имало акарнанци и много съюзници от околните места, се оказала безрезултатна вследствие на донос, който извършил един фокидец от Фанотея[87] на име Никомах. Той разказал на лакедемонците за плана (на двамата атински стратези, бел. ред. Хр. Д.), а тези последните от своя страна го предали на беотийците. Една помощна войска, изпратена от всички беотийци, била пристигнала (а Хипократ още не бил тук, за да може да ги отклони чрез диверсионни действия). По тоя начин Сифи и Херонея били превзети (преди да пристигнат тук Демостен и Хипократ, бел. ред. Хр. Д.). И когато съзаклятниците си дали сметка за извършената от тях грешка, те не предприели повече никакви бунтовнически действия в своите градове.

Що се касае пък до Хипократ, той, след като провел масова мобилизация на всички атински граждани, метеки и чужденци, които се намирали в Атина, се озовал пред Делион, но пристигнал там със закъснение (т. е. след своя колега), когато беотийците били оттеглили вече своите войски от Сифи. Тогава той разположил своята войска на стан и започнал да укрепява Делион, по-точно светилището на Аполон по следния начин. Войниците копаели един кръгообразен ров около светилището и храма и с пръстта, която вадели от рова, те я трупали във вид на склонест насип, който трябвало да служи вместо стена, като по протежение на насипа те набивали колове (в редица). Освен това те режели лозите около храма и ги хвърляли в рова заедно с камъни и кирпичи, взети от съседните постройки, които те разрушавали. С една дума, били използвани всички разполагаеми материали, за да могат да направят укреплението високо. Те издигнали също така и дървени кули там, където това било възможно и където нямало никакви постройки, които принадлежали на светилището (колонадата, която се издигала някога тук, била разрушена отдавна). Атиняните започнали тази работа на третия ден, след като били потеглили от дома си, и продължили работата си на четвъртия и една част от петия ден докъм обяд. След това, когато по-голямата част от работата била свършена, войската напуснала Делион и

изминала бързешком около десет стадии по обратния път за у дома си. Повечето от лековъоръжените бойци си отишли направо, докато хоплитите заели позиции и не предприемали повече никакво придвижване. Хипократ пък останал назад, защото имал да организира още стражевите постове по укреплението, както и да завърши както трябва онова, което трябвало да се извърши по отбранителните съоръжения.

Беотийците пък през тези няколко дни съсредоточили своите въоръжени сили в Танагра[88]. Скоро контингентите от всички градове били там и се разбрало, че атиняните се били завърнали у дома си. От беотарсите, които били единадесет на брой, десетте били на мнение да не се зазърза сражение, понеже противникът не бил вече в Беотия. И действително атинските хоплити, когато направили престой, се намирали тъкмо на границата с територията на Ороп. Само Пагонда, син на Айолад, който бил беотарх за Тива, с Ариантид, син на Лисимахид, желаел да започне сражението, като смятал, че (за беотийците) ще бъде по-изгодно да поемат този риск. И така, като извиквал лохите (ротите) един подир друг (за да избегне това, щото всички бойци да не оставят наведнаж своето оръжие, т. е. да не напускат всички отведнаж своята караулна служба), той се обърнал към беотийците, за да ги подтикне да потеглят срещу атиняните и да влязат в бой, като им държал приблизително следната реч:

„Беотийци, на нито един от нас, военачалниците, не би трябвало да минава през ума мисълта, че ако не заварим атиняните още на беотийска територия, не би било законно да започваме срещу тях сражение. Затова защото те са дошли в Беотия от една съседна област и като са устроили едно укрепление, се готвят да сеят разруха (сред нас). Така че те са несъмнено наши врагове, на което място и да бъдат застигнати и специално в тази област, от която те са потеглили да предприемат враждебни действия. Но ако наистина има някои, на които подобно поведение (на въздържаност) се е струвало по-сигурно, нека да променят това свое схващане. За някои хора, които са заплашени от нашественици, предпазливостта не се състои в това да пресмятат шансовете, както това става при друг, чиято земя е защитена и който, алчен за повече, охотно предпочита да предприеме нападение срещу другиго. Открай време у вас съществува традицията да отблъсвате чуждите агресори, независимо от това дали на ваша територия или у съседите. И тъй, когато се касае за атиняните и когато отгоре на всичко те живеят в съседна с нас област, трябва повече от всеки друг път те да бъдат отблъснати. Способността да устоиш на съседите си е първото условие да си опазиш свободата. А как пък да не водиш борбата докрай с такива хора, които се стремят да заробят не само своите съседи, но и онези, които се намират

надалеч? Ние имаме също така примера с жителите на остров Евбея, който е разположен отсреща ни, знаем също така какво е състоянието на нещата и по отношение на голяма част от останалата Гърция. И трябва да разберем, че ако впрочем съседните държави навред водят борби за териториални граници, в случай че претърпим поражение, нашата целокупна територия ще бъде очертана с една единствена гранична линия, по която повече не може да се разисква. Те (в случая атиняните, бел. ред. Хр. Д.) ще навлязат и ще ни отнемат това, което ни принадлежи. Много вярно е, наистина, че нашето съседство с тях е по-опасно, отколкото съседството с други. Обичайно е, когато някой е нападнат от един народ, опиянен от своята мощ, каквито са днес атиняните, онзи, който е нападнат да запази спокойствие и се отбранява на своя територия, докато нападателят атакува с още по-голяма стремителност. Ако обаче нападнатият се опре на нападателя вън от своите граници и ако, когато се представи изгоден момент, онзи, който е нападнат, вземе инициативата за война в свои ръце, нападателят да проявява по-малко готовност да се наложи. Прочее, като доказателство за това ние имаме своите собствени отношения с атиняните: като ги победихме при Коронея[89] в един момент, когато те, възползувайки се от нашите вътрешни борби, бяха окупирали наша територия, тази наша победа ни даде възможност да осигурим до голяма степен и до днес безопасността на нашата страна. Като се вдъхновяваме от тези спомени, ние, старите, трябва да запазим високата на предишните си дела и за да могат по-младите, рожби на ония, които проявиха тогава своята доблест, да се стараят да не опетнят добродетелите, които им подобават. Уповавайки се на това, че божеството, чието светилище тия, които окупираха напълно противозаконно (и го оскверниха), като го превърнаха в укрепление, ще бъде на наша страна и, вярвайки в предзнаменованията, добити от жертвоприношенията, се показват като благоприятни, трябва да застанем с лице срещу тях. Трябва да покажем, че ако те имат завоевателни аспекти, то нека те ги задоволят за сметка на тези, които не се отбраняват. Нека ги научим обаче, че тези, на които е вродено да се сражават винаги, за да освободят своята страна, без да заробват несправедливо земята на други, няма да им позволят да се оттеглят, без да се сражават."

С такива насърчителни слова Пагонда убедил беотийците да потеглят срещу атиняните и без да се маят, защото денят бил вече напреднал. Той дал сигнал за тръгване и застанал начело на войските. Когато се приближил до противниковите сили, той заел позиции в една местност, която била издигната, наподобявала на хълм и пречела на двамата противници да се наблюдават един други. След това той постро-

ил войската в боен ред и наредил да се готви тя за бой. Хипократ се намирал в Делион, когато му било съобщено, че беотийската войска се приближава. Той отдал заповед на своята войска да се построи в боен ред и малко след това самият той се озовал при нея, като оставил в Делион около триста конници, които трябвало да охраняват това място, ако някой го нападне, и да дебнат за удобен момент, в който да се намесят и те в хода на битката срещу беотийците. Но и беотийците разположили от своя страна срещу тези конници отбраняващи части, за да ги държат в респект, а в изгодния за тях момент се появили на върха на хълма и заели там позиция, като се построили в боен ред тъй, както било предвидено. Там имало приблизително седем хиляди хоплити, заедно с повече от десет хиляди леко въоръжени бойци, както и хиляда конници и петстотин пелтасти. Дясното крило заемали тиванците и зависимите от тях съюзнически контингенти, в центъра били разположени отрядите на Халиарт, Коронея и Копи, както и всички онези, които обитавали по бреговете на Копаидското езеро; лявото пък крило заемали контингентите от Теспии, Танагра и Орхомен. Конницата и леко въоръжените войски били разположени на двете крила. Тиванците били построени в дълбочина на двадесет и пет редици, а останалите — както се случило. Такива били разположението и строят на беотийците.

На страната на атинянните хоплитите били наредени по целия фронт на дълбочина от осем редици, като техният брой бил равен на броя на неприятелските хоплити; конницата били разположени от двете крила. Що се отнася пък до лековъоръжени контингенти, екипирани с оръжия според правилата, нямало нито в случая, нито пък Атина притежавала някога такива войски. Известен брой леко въоръжени (войници) взели наистина участие в нахлуването (на атинянните в Беотия, бел. ред. Хр. Д.), като представяли един ефектив, който бил многократно по-многочислен от леко въоръжените войски на противника. Хората, от които бил съставен този ефектив, следвали (главното ядро на атинската войска, заб. ред. Хр. Д.), като голяма част от тях били невъоръжени, тъй като масовото опълчение се набирало от всички, от чужденците, които се намирали в Атина, и от гражданите, и тъй като те първи се впуснали по обратния път за у дома си, твърде малцина от тях били останали при хоплитите. Когато двете войски били строени и се готвели вече да започнат боя, стратегът Хипократ обходил редиците на атинянните и ги насърчил, като им държал приблизително следната реч:

„Атиняни, моето насърчително слово е кратко, но то има не по-малко значение, тъй като е предназначено за сърцати мъже: нейното съдържание представя по-скоро напомняне, отколкото насърчение. И нека никой от вас да не мисли, че

не си струва да поемаме такива големи рискове на една чужда земя, защото битката ще се води на тяхна земя, за да отбраняваме нашата. И ако ние победим, никога вече пелопонесците няма да нахлуят на ваша земя без конницата на беотийците. Напротив, с едно и също сражение вие ще придобиете една нова страна и ще утвърдите свободата на другата (т. е. на Атика, бел. ред. Хр. Д.). Вървете прочее устремено срещу тях, както е достойно и за града, с който всеки от вас се гордее, че има родина, която заема първото място в Елада, и за вашите бащи, които, предвождани от Миронид, победиха тези хора при Ойнофита и завладяха някога Беотия."[50]

Както държал тази насърчителна реч, Хипократ бил стигнал до средата на бойния строй, но не успял да отиде по-нататък: беотийците, които Пагонда окуражил отново, доколкото това било възможно в бързината на самото място, като запяли пеан, започнали да се спускат стремително от хълма. Атиняните отвърнали на атаката с контраатака и двете войски се сблъскали, като тичали стремително. Наистина най-крайните сектори от фланговете на двете бойни линии не могли да влязат в допир помежду си, защото и от едната, и от другата страна имали една и съща участ: те били възпрепятствувани от порои. По останалите сектори от фронта обаче войските се вплели в ожесточена битка, и то като се блъскали щит срещу щит. На лявото крило и чак до центъра на фронтовата линия беотийците били разбити от атиняните, като при това атиняните притиснали на този сектор от фронта противниковите войски, но най-много теспийците, съвсем отблизо. Тъй като онези поделения, които се намирали на същата линия с тях в строя, отстъпили, теспийците се оказали обкръжени на едно тясно пространство и били избити в един бой, който се водел гърди срещу гърди; работите дошли впрочем така, че също и някои атиняни, които се били объркали от обкръжаването, не могли да се разпознаят и се избили помежду си. И тъй на тази страна на фронтовата линия беотийската войска претърпяла поражение и се оттеглила по посока на оная част от фронта, на която беотийските части устоявали. Дясното крило на беотийската войска обаче, на което се намирали тиванците, взело връх над атиняните. То ги отблъснало и започнало да ги преследва съвсем отблизо. Към това се притурило и едно друго обстоятелство: тъй като Пагонда бил изпратил два ескадрона конница да минат скришно зад хълма поради тежкото положение на тяхното ляво крило и когато последните се появили отведнъж, бойците от онова крило на атиняните, което било победило, помислили, че се приближава нова войска и били обзети от страх. От този момент насетне, притисната едновременно от две страни, както от онова, което току-що се случило (т. е. от

намесата на конниците, заб. ред. Хр. Д.), така и от тиванците, които напредвали и извършили пробив, цялата атинска войска ударила на бяг. Едни от атиняните се втурнали към Делион и морето, други — по посока на Ороп, трети — към планината Парнет[91]. И най-сетне всеки един бягал там, където съзирал някаква надежда за спасение. А беотийците, като напирали напред, избивали бягащите с конницата — било със своята собствена, било с онази на локрийците. Последната била пристигнала тъкмо в момента, когато започвало бягството на атиняните. С настъпването на нощта обаче прекъснали и бойните действия и това улеснило спасението на повечето от бягащите атиняни. А на следния ден атиняните, които се намирали в Ороп, и онези от Делион, като оставали един отряд за охрана (тъй като въпреки всичко го държели в свои ръце), били превозени у дома си по море.

Беотийците издигнали трофей и прибрали своите убити; те снели доспехите на убитите неприятелски бойци и като оставили един пост за охрана, се завърнали в Танагра. След това те започнали да кроят план, за да превземат отново Делион. Между това пристигнал един глашатай, който бил изпратен от атиняните, за да прибере убитите, и се срещнал с беотийския глашатай. Последният го накарал да се върне обратно и му казал, че няма да свърши никаква работа, преди той самият да се завърне. След това той се явил пред атиняните и им предал посланието на беотийците: в него се казвало, че те (атиняните) били погазили важащите за всички елини традиционни правила. Понеже, въпреки че съществувало общоважащо правило, когато се предприема нападение на чужда територия, да се тачат намиращите се на нея светилища, атиняните били укрепили Делион и се били настанили вътре; и всичко, което се вършело на обикновени общодостъпни места, се вършело в светилището; дори и водата, до която те не се осмелявали да се докоснат, освен за обрядните ръкоизмивания, атиняните изчерпвали за своите всекидневни нужди. И че в името на бога (Аполон, бел. ред. Хр. Д.), както и от лично свое име, беотийците изискващи официално, призовавайки Аполон и божествата, чийто култ бил почитан съвместно с неговия в светилището, щото атиняните да евакуират светилището, като вземат със себе си онези неща, които били техни.

След като глашатаят произнесъл тези думи, атиняните изпратили при беотийците един друг глашатай. По отношение на светилището те заявявали, че не са го осквернили и че и за в бъдеще няма да извършат, доколкото това зависи от тях, нещо кощунствено в него. И без това те в началото не влезли там с такива намерения, но за да могат да се отбраняват срещу беотийците, които много повече вършели насилия срещу тях. Що се отнася пък до традиционното правило, което

съществувало у гърците, то било такова, че който разполагал като господар с една страна, била тя малка или голяма, той винаги разполагал и с нейните светилища с уговорката да се съобразява, доколкото това е възможно, с обредите, които дотогава били там в сила. Беотийците, както и повечето други племена, които били завзели една територия, след като били изгонили оттам със сила тамошните жители, били дошли в светилищата отначало също така като чужденци, а сега ги владеели като свои собствени. Също така и те, атиняните, ако биха могли да станат господари на земята, и то на една по-голяма част от нея, те биха останали днес нейни господари. По същия начин и на оная територия, която те били завладели, те гледали като на своя и не щели да я напуснат доброволно. Що се отнася пък до водата, те не биха се докоснали до нея, ако не действували под натиска на една необходимост, която те не били предизвикали, тласкани от някакъв користен дух, а защото беотийците били дошли първи да ги нападнат на собствената им земя и единствено грижата да се защищават ги принудила да използуват водата. Ето защо поведението, което е наложено от войната или от каквато и да било заплаха, би трябвало да заслужи милост даже и от страна на божеството. Ето защо и неговите жертвеници служели за убежище на неволните прегрешения. И обикновено ставало дума за погазване на традиционните правила, когато се говорело за престъпления, които са извършени, без за това да има налице крайна необходимост, а не когато бедствените обстоятелства са тласкали хората да пристъпят към някаква безочлива дързост. И че когато беотийците претендирали да им върнат техните убити в замяна на светилището, те извършвали много по-голямо користие, отколкото атиняните, които не желаели да употребяват светилища, за да извлекат полза от своите искания, които били законни. И така атиняните помолили (чрез своя глашатай, заб. ред. Хр. Д.) беотийците да ги поканят без увъртания да приберат своите убити, но не при условие, че атинските войски трябва да евакуират беотийската територия (в действителност те не се намирали вече на беотийска територия, а на земя, която е завоювана със силата на оръжието), но въз основа на примирие, което е сключено на основата на традиционните обичаи.

Беотийците обаче им отговорили по следния начин: ако атиняните се намират в Беотия, те трябва да напуснат чуждата територия, като вземат със себе си онова, което им принадлежи. Ако биха се намирали на своя земя, те самите би трябвало да решат какво трябвало да правят. Те (беотийците) смятали наистина, че територията на Ороп, на която се случило да бъдат телата на убитите атиняни (тъй като битката била станала в пограничния район), принадлежала по право на атиняните. Беотийците не вярвали обаче, че ати-

няните ще могат да си вземат мъртвите със сила. От друга страна, те обаче нямали намерение да сключват примирие, понеже се касаело за атинска територия. Ето защо те сметнали, че спазват благовидните форми на отношения, като кажат на своите противници, че те ще получат това, за което настояват, ако опразнят територията на Беотия. Атинският глашатай, като чул този отговор, се завърнал обратно, без да добие някакъв резултат.

Незабавно след това беотийците предприели действия. Те повикали конници и пращкари от околностите на Малеакския залив, а след сражението им се притекли на помощ и две хиляди коринтски хоплити заедно с пелопонеските контингенти от гарнизона на Нисея, както и бойци от Мегара. С тези подкрепления те потеглили срещу Делион и атакували укреплението на светилището. Те се опитвали да го превземат посредством различни способи и най-сетне докарали една машина, с която го превзели. Ето как била устроена тя. Те разцепили на две една дълга греда, издълбали я по цялата ѝ дължина и натъкмили отново частите да прилегнат точно, за да направят нещо като тръба; на края те закачили на вериги един котел, а от гредата се спускало към него едно коляно от желязна тръба на ковашки мех; и останалата част от дървото (т. е. гредата) била обкована на значително протежение също така със желязо. Тази машина била тласкана отдалеч върху колѝ към онзи сектор на укреплението, който бил построен главно от лозови пръчки и от дървета. Когато гредата била близо до стената, беотийците поставили големи духала към нейния обърнат към тях край и започнали да духат. А въздухът, който преминавал под натиска на котела, в който имало разпалени въглени, сяра и смола, предизвиквал голям пламък, който подпалил укреплението така, че никой не могъл да остане повече в него. Хората го напуснали и побягнали и укреплението било превзето по този начин. От тези, които носели гарнизонната охрана, някои били избити, а двеста души били заловени в плен. Повечето от тях обаче успели да се качат на корабите и да бъдат върнати у дома си.

Делион бил превзет на седемнадесетия ден след битката. Глашатаят, който бил изпратен от Атина, се завърнал малко след това, за да поиска отново убитите, без да знае нещо от онова, което се било случило. Беотийците не му дали вече предишния отговор и му предали телата на убитите. В битката паднали убити от беотийска страна малко по-малко от петстотин души, а от атинска страна — малко по-малко от хиляда души, между които и стратегът Хипократ, както и голям брой леко въоръжени бойци и войници, които служели в обоза. Малко след тази битка и Демостен, който по времето, когато бил потеглил по море, претърпял неуспех в своята

операция срещу Сифи вследствие на предателство, имайки тогава на разположение акарнански и агрейски контингенти, които били на борда на корабите, и с четиристотин атински хоплити направил опит да извърши десант на територията на Сикион. Преди обаче цялата флота да акостира, сикионците се притекли на помощ и разбили тези, които били дебаркирали, като ги преследвали чак до корабите им; едни от тях те избили, а други пленили. След това издигнали трофей и върнали мъртвите по споразумение. Почти през същите дни, когато се разиграли събитията при Делион, умрял Ситалк, царят на одрисите. Той бил предприел поход срещу трибалите[92] и във време на сражението бил разбит. Неговият племенник Севт, син на Спарадок, станал цар на одрисите и на останалата част от Тракия, над която властвувал някога Ситалк.

През същата зима Брасид, заедно със своите съюзници от крайбрежието на Тракия, предприел една експедиция срещу Амфиполис[93] на река Стримон, който бил атинска колония. На това място, на което се намира сега този град, Аристагор от Милет, когато бягал от цар Дарий, се бил опитал преди това да се установи и положи основите на селище, но бил прогонен от едоните[94] (срв. Херодот, V, 26). След това дошъл редът и на атиняните: тридесет и две години след това те изпратили десет хиляди колонисти било измежду самите атиняни, било от средите на желаещи от другаде. Тези колонисти били избити обаче от траките при Драбеск[95]. А подир това атиняните се върнали отново двадесет и осем години по-късно, предвождани от Хагнон, син на Никий, прогонили едоните и се заселили на това място, което по-рано се наричало „Деветте пътя" (Енеаходой)[96]. Тяхната изходна база бил Ейон, едно морско тържище на устието на реката, което те завзели лично, то било отдалечено на около двадесет и пет стадии от сегашния град. Него Хагнон нарекъл Амфиполис (или „град на две части"), понеже Стримон го заобикаля от две страни. А интервала (между двата ръкава на завоя) той запълнил, като издигнал една дълга стена от река до река и основал така един град, който се виждал отвред, откъм морето и откъм континенталната суша.

Брасид потеглил от Арни[97] на Халкидическия полуостров и се насочил с войската си към този град (Амфиполис). Привечер той стигнал при Авлон и Бромиск, там, където езерото Болбе[98] се изтича в морето. Там той накарал войската да вечеря и продължил своя марш през нощта. Времето било лошо и превалявал сняг. Той обаче се движел въпреки това толкова по-бързо, защото искал това да остане скрито за амфиполците, с изключение на онези, които трябвало да му предадат града. Между жителите на Амфиполис имало наистина хора от Аргил[99] (който бил колония на Андрос), както и други, които в този заговор действували в негова полза;

едни от тези последните били привърженици на Пердика, а други — на халкидците. Най-дейни били обаче аргилците; те живеели съвсем наблизо, към атиняните изпитвали от край време недоверие, а пък те имали свои кроежи спрямо Амфиполис. При първа възможност и с пристигането на Брасид те започнали да преговарят с тези от своите съграждани, които се били установили в Амфиполис, за да им предадат града. И така Брасид бил приет през тази нощ в Аргил, който скъсал с Атина; аргилците завели още преди зазоряване войската до моста, който водел над реката (Стримон, бел. ред. Хр. Д.). Градът Амфиполис се намирал на известно разстояние от този мост, където се преминава реката, и тогава нямало, както днес, стени, които стигали дотам. Имало само един малоброен стражеви пост, с който Брасид се справил без особени усилия. Като се възползувал едновременно от предателството, от лошото време и от изненадата, предизвикана от внезапното му появяване, Брасид минал моста, като сложил отведнаж ръка на всичко, което жителите на Амфиполис, които живеели в тази област, владеели, освен на самия град.

Тъй като преминаването на Брасид (през реката, бел. ред. Хр. Д.) представяло изненада за хората от града, а мнозина от онези, които живеели вън от града, били заловени в плен, други пък избягали в крепостта, амфиполците били обзети от силно вълнение, още повече, че между самите тях царяло взаимно недоверие. И дори се говори, че ако Брасид, вместо да се отдава заедно със своята войска на плячкосване, би пожелал да потегли веднага срещу града, той щял, както изглежда, да го превземе. Сега обаче, след като той бил настанил своята войска на лагер и извършил набези върху районите, разположени вън от града, но отвътре не се появил никой, който да отговори на неговите очаквания, Брасид преустановил своите действия. А тъй като противниците на онези, които трябвало да му предадат града, ги превъзхождали значително по численост, за да попречат на незабавното отваряне на градските порти, те успели да се споразумеят през това време със стратега Евкъл, който бил дошъл там от Атина, за да охранява този район, изпратили пратеник при другия стратег Тукидид, син на Олор, авторът на това историческо съчинение, който бил натоварен с командуване на крайбрежието на Тракия, и го замолили да се притече на помощ. Тогава Тукидид се намирал близо до о. Тасос (този остров е колония на Парос), отдалечен от Амфиполис на около половин ден път с кораб. Като получил това известие, той потеглил бързо със седемте кораба, които се намирали там. Тукидид искал да пристигне навреме, за да завземе Амфиполис, преди той да е капитулирал, или ако не успее, го поне да завземе Ейон.

В това време Брасид, който едновременно бил обезпокоен от помощта по море, която могла да пристигне от Тасос, и като узнал, че Тукидид притежавал концесии да експлоатира златните мини в тази област на Тракия, вследствие на което се ползувал с известно влияние сред ръководните лица на континенталната суша, бързал да пристигне по възможност по-рано, за да завземе града навреме. Той се боял, че с пристигането на Тукидид, мнозинството от народа в Амфиполис, уповавайки се на него, като разчита на това, че Тукидид ще повика на помощ по море и ще мобилизира съюзни контингенти в Тракия, които ще спасят положението, няма да желае вече да се присъедини към него (Брасид). Ето защо и предложенията на Брасид за споразумение били много умерени, което се вижда от текста на прокламацията, която оповестил: всеки от намиращите се в града амфиполци или атиняни можел да остане там, като запази своето имущество и се ползува с пълно равноправие. Които обаче не желаели, могли да напуснат града, като отнесат своето имущество в петдневен срок.

Мнозинството от гражданите, като чули предложението, променили мнението си, тъй като в града живеели малко атиняни, а по-голямата част от населението било от смесен произход. Освен това в града имало много хора, които били пленени във от града. А като преценявали съдържанието на прокламацията и го сравнявали с онова, което било предмет на техните страхове, те я намирали справедлива и умерена. Така мислели, от една страна, атиняните, защото били много доволни, че ще могат да излязат от града (тъй като преценявали своите собствени рискове, без да държат сметка за рисковете на другите, а също така и не очаквали, че ще получат скоро помощ). От друга страна, много доволно било и останалото население на града, защото при равни права то нямало да бъде заставено да се лиши от своя роден град (т. е. да го напуска) и че по тоя начин тези хора съвсем неочаквано избягвали опасностите. Също така и онези хора, които били предани на Брасид, вече явно възхвалявали това разрешение, особено сега, когато и народът се бил ориентирал в този смисъл и не слушал вече атинския стратег, който се намирал там. И така, споразумението било сключено и Брасид бил пуснат в града при условията, които се съдържали в неговата прокламация. Така именно тези хора предали града; що се отнася пък до Тукидид и неговите кораби, късно на този ден те пристигнали в Ейон. Брасид току-що бил завзел Амфиполис и му трябвало още една нощ, за да завладее също и Ейон. И ако въпросните (седем) кораба не се били притекли бързо на помощ, той щял да превземе града призори.

След това единият от двамата мъже (а именно Тукидид, бел. ред. Хр. Д.) взел мерки в Ейон, за да обезпечи не

само непосредствено засега, но и за в бъдеще при евентуално нападение от страна на Брасид сигурността на града; там той приел и онези, които по силата на сключеното споразумение желаели да се изселят от Амфиполис. Що се касае пък до другия мъж (т. е. Брасид, бел. ред. Хр. Д.), той предприел един енергичен опит за офанзива срещу Ейон; той се спуснал внезапно по течението на реката с многобройни лодки, за да се опита, като се докопа до един остро вдаващ се във водата език от сушата, който бил вън от крепостната стена, да може да контролира входа на пристанището. Същевременно той предприел и опит по суша, но и от двете места бил отблъснат. Освен това той извършил приготовления за отбраната на Амфиполис. Освен това и Миркин, град на едонците[100], се присъединил към него, след като техният цар Питак бил убит от синовете на Гоакс и от своята жена Брауро. Малко подир това последвало присъединяването на Галепс и Ойсиме[101], колонии на Тасос. Пердика, който пристигнал веднага след превземането на Амфиполис, съдействувал на Брасид при извършването на тези действия.

Превземането на Амфиполис хвърлило атиняните в извънредно голяма тревога; между другите причини за това била и тази, че градът им бил полезен със своите доставки на дървен материал за тяхното корабостроителство и освен това с паричните доходи, които той им осигурявал. Свръх всичко друго, атиняните се тревожели и поради това, че чак до Стримон за лакедемонците било лесно да минават, превеждани от тесалийците дори до атинските съюзници. Дотогава обаче, докато те не държали в свои ръце моста, при положение, че нагоре (т. е. срещу течението на реката, бел. ред. Хр. Д.) от реката се образувало обширно езеро[102], което заемало голяма част от тази област, и че откъм Ейон те били дебнати от флотата, за тях не било лесно да се приближат. Отсега нататък обаче атиняните смятали, че последното е станало лесно и те се страхували, че техните съюзници ще започнат да отпадат. Брасид се проявявал във всяко отношение наистина като умерен, а в речите си заявявал навсякъде, че неговата мисия е да освободи Елада. А подчинените на Атина градове, като научили за превземането на Амфиполис и за предоставените условия, както и за снизходителността, която Брасид проявявал, възприели с най-голям ентусиазъм надеждата да се надигнат и отърсят от игото. Посредством тайно изпращани при Брасид вестители те го приканвали да дойде при тях, като всички те се надпреварвали кой пръв да отпадне от атиняните. Градовете си представяли, че няма от какво повече да се боят и подценявали силата на Атина, като се заблуждавали напълно по отношение на нейните размери, в които тя се проявила по-късно, и те правели своите преценки повече въз основа на неизяснени желания, отколкото въз ос-

нова на сигурни предвиждания. Понеже хората обикновено се надяват неоснователно на онова, което желаят силно, а отхвърлят с решителни аргументи онова, което не им се нрави. Същевременно, понеже атиняните били претърпели неотдавна поражение в Беотия[103], а Брасид говорел по-съблазнително, макар и недействителни неща, а именно че атиняните не се решили при Нисея[104] да влязат с него в бой, макар че тогава той разполагал само със своята войска, съюзниците добили кураж и вярвали, че никой не ще може да се притече на помощ против тях. И най-сетне — а това било и съществено, — че по това време в градовете господствувало едно настроение на самодоволство и повишено самочувствие. Населението в тези градове очаквало да види за пръв път лакедемонците, обзети от пламенен жар при осъществяването на това рисковано начинание, и затова то било обзето от горещото желание да поеме риска на всяка цена. При това положение, за което атиняните си давали сметка, те изпратили, доколкото това било възможно за краткото при тогавашните обстоятелства време и при лошите климатични условия, последица от зимата, охраняващи отряди в отделните градове. Що се отнася пък до Брасид, той се обръщал настойчиво към Спарта, като искал да му изпратят подкрепления, а самият той оборудвал една корабостроителница на Стримон. Лакедемонците обаче не пожелали да се вслушат в неговите искания, отчасти по причина на завистта, която вдъхновявала ръководните лица, а отчасти също и затова, защото те повече желаели да си възвърнат хората от остров Сфактерия и да турят край на войната.

През същата зима мегарците превзели Дългите стени, които заемали атиняните, и ги сринали до основи, а Брасид след падането на Амфиполис предприел със своите съюзници поход срещу така наречената Акте (т. е. „Нос“)[105]. Това е област, която се вдава отсам канала на персийския цар и която завършва в Егейско море посредством високата Атонска планина (Атос). Тук се намира град Сане, колония на Андрос, до самия канал, който е обърнат към морето при Евбея. Другите градове тук са Тис, Клеони, Акротойон, Олофикс и Дион. Тези градове са със смесено население, съставено от варвари, които говорят на два езика. Там е налице също един малоброен халкидски елемент, но най-вече тук преобладава един пеласгийски елемент, който се състои от онези тирсени[106] (тиренци), които някога населявали Лемнос и Атина; тук има най-сетне бисалтско, крестонско население, както и едони[107]. Те всички живеят в малки селища от полисен тип.

Тъй като тези градове отказвали да се подчинят, Брасид, без да се бави, потеглил с войската си срещу Тороне[108] на Халкидика, която била завзета от атиняните. Той бил повикан от няколко граждани, които били склонни да му пре-

дадат града. Той стигнал тук през нощта, преди да се зазори, и заел позиции със своята войска близо до светилището на Диоскурите на разстояние приблизително три стадии от града. Населението на Тороне изобщо, а също и атиняните от гарнизона не забелязали нищо. Тези обаче, които развивали дейност в негова полза, като знаели, че той щял да пристигне, били излезли тайно, а няколко от тях като разузнавачи вън от града изчаквали зорко неговото приближаване. Когато те узнали, че Брасид бил вече там, те въвели в крепостната стена седем леко въоръжени войници, въоръжени с ятагани (само толкова войници не се побояли да влязат в града, въпреки че първоначално за целта били определени двадесет души; предвождал ги олинтиецът Лисистрат). Те се прехвърлили през стената откъм морето, преди да бъдат забелязани, избили войниците от стражевия пост, който се намирал на най-високия пункт на крепостта (тъй като градът опира на един хълм) и разбили малката градска порта (потерна), която е обърната по посока на носа на Канастрей[103].

А пък Брасид, който се бил придвижил малко напред, преустановил марша на своите главни сили; той обаче изпратил напред сто пелтасти, които трябвало, когато вратите се отворели и уговореният сигнал бъдел даден, да се втурнат първи в града. Хората от този отред, виждайки, че времето минава напразно и като се чудели какво става, напредвали по мъничко и стигнали близо до покрайнините на града. В същност обаче торонейците, които подготвяли отвътре тази работа, заедно с онези войници, които били влезли в града, когато малката порта била разбита и когато те били заети с отварянето на вратата, която давала достъп до агората, след като строшили железния прът, който служел за залостване на портата, те вкарали най-напред няколко души през малката порта, като ги накарали да извършат една обиколка, за да изплашат ненадейно онези жители на града, които не подозирали нищо, като ги нападнат и в тил, и от двете страни, а след това вкарали през портата, която водела към агората, и останалите пелтасти (леко въоръжени войски).

Тогава Брасид, като видял сигнала, заповядал на своите бойци да се върнат и се спуснал бегом заедно с тях. Дружният вик, нададен от цялата войска, предизвикал силна уплаха всред населението на града. Едни от нападателите навлезли във вътрешността на града през портите, а други се изкачвали, щурмувайки стената с помощта на четириъгълни греди, които били предназначени да се издигат с тях камъни и били опрени до една част от стената, която била срутена и тогава била възстановявана. С главните сили на своята войска Брасид се изкачил незабавно във високите квартали, за да завземе командните места в града и по тоя начин да

го държи здраво в свои ръце. Останалите войници пък се разпръснали във всички посоки без разлика.

Между гражданите на Тороне, докато се извършвало превземането на града, имало две групи: от една страна, народните маси, които не знаели нищо и се вълнували, а от друга страна, привържениците на Брасид или онези, които били благосклонни към онова, което се случило и които минали незабавно на страната на онези, които нахлули. Атинянните пък (в това време в града имало около петдесет хоплити, които спали на агората), когато узнали за онова, което е станало, една част от тях, малцина на брой, загинали в една схватка, сражавайки се гърди срещу гърди, а от останалите едни се спасили било по сушата, било като се качили на двата кораба, които се намирали тук на пост, и намерили убежище, като избягали във форта Лекит, който те заемали за свои нужди. Това е един нос, образуван от терена на града, който се вдава в морето и е изолиран върху един тесен провлак. Тук избягали и всички онези от торонейците, които били привърженици на атинянните.

С настъпването на деня градът бил завладян напълно и Брасид отправил една прокламация към онези хора, които били избягали при атинянните, в смисъл че всеки, който желаел, може да се завърне у дома си и да се ползува свободно от своите граждански права. А що се касае до атинянните, той изпратил при тях глашатай с предложение да напуснат по съгласие Лекит заедно със своите имущества, понеже той принадлежал на халкидците. Те отказали да напуснат крепостта, но го помолили за еднодневно примирие, за да приберат своите убити. Брасид обаче се съгласил на двудневно примирие. През тия дни той укрепил съседните къщи, а атинянните укрепили позициите, които заемали. След това той свикал торонците и произнесъл пред тях реч, подобна на онази, каквато бил държал и пред жителите на Акант[110]: несправедливо било от тяхна страна, казал той, да гледат на онези граждани, които се били споразумели с него за превземането на града, като хора с опетнена чест или пък като на предатели. Те били сторили това не за да заробят града или пък защото били подкупени с пари, но в името на неговото добро и свобода. И обратно: не трябвало да се смята, че онези от гражданите, които не били участвували в това начинание, нямало да бъдат третирани на равни начала. Той не бил дошъл, за да погуби било града, било някой отделен индивид. Прокламацията, която той отправил към онези, които били избягали при атинянните, била замислена върху идеята, че тези хора не се били опетнили ни най-малко чрез своето приятелство с атинянните. Щом като те опознаели лакедемонците, мислел той, те щели да станат не по-малко благоразположени към тях, а, напротив, много по-благоразполо-

жени, в съответствие с размера, в който лакедемонците постъпвали по-справедливо. Сега обаче те се боели от тях, защото не ги познавали. И така, той ги подканвал настоятелно, като се съберат всички вкупом, да бъдат лоялни съюзници, които щели да отговарят само за онези грешки, които те щели да извършат отсега нататък. Ако по отношение на предишния период били нанасяни щети и увреждания, тяхна жертва била не Спарта, а те самите, които пострадали от други, които били по-силни от тях. И че било понятно и извинително, ако те били оказали известна съпротива.

След като Брасид се обърнал с приблизително тези думи към торонейците и ги окуражил и след като споразумението било сключено, той започнал да извършва нападения върху Лекит. На следния ден една машина трябвало да бъде вкарана в действие срещу тях от неприятелите, с която възнамерявали да изпращат огън върху дървената палисада. И ето, че войската на Брасид се била приближила вече там, където укреплението било най-уязвимо и където атинянните очаквали, че противникът ще насочи машината. Затова атинянните издигнали над сградата една дървена кула; там те донесли и много амфори и делви с вода, както и големи камъни. Там се изкачили и много хора. Сградата поела обаче много голям товар и рухнала изведнаж с голям трясък. Тези от атинянните, които били наблизо и могли да видят, били по-скоро наскърбени, отколкото ужасени, но онези, които се намирали на известно разстояние, и особено онези, които били най-далеч, помислили, че от тази страна укреплението е вече превзето и се втурнали да бягат презглава към морето и корабите.

Когато Брасид разбрал, че те изоставят бойниците и укреплението и, виждал това, което ставало, той се устремил натам с войските си и завзел укреплението бързо, като избивал всички, които залавял там. Така атинянните напуснали със своите товарни съдове и военни кораби това място и се прехвърлили на полуострова Палена. В Лекит има светилище на Атина; когато възнамерявал да предприеме атаката, той (Брасид) оповестил чрез глашатай, че ще даде възнаграждение тридесет сребърни мини на този, който пръв се изкачи на стената. И като смятал, че превземането е станало по някакъв друг начин, а не с човешки сили, той отдал тридесетте мини на богинята, като ги депозирал в съкровището на светилището. И като разрушил Лекит, изравнявайки го със земята, той направил от цялото това място един свещен участък. След това Брасид употребил останалата част от зимата в това да реорганизира местата, които бил завзел, и да крои планове за нови завоевания. Междувременно обаче с края на тази зима завършила и осмата година от войната.

Но в началото на пролетта от следното лято[111] лакеде-

монците и атиняните сключили примирие за една година. Атиняните мислели, че по този начин те ще могат спокойно да се подготвят, преди Брасид да е успял да отцепи други съюзници. В същото време, ако условията били благоприятни, те смятали да водят и по-нататъшни преговори. Що се касае пък до лакедемонците, те не се заблуждавали относно страховете, които изпитвали атиняните, и мислели, че ако чрез примирие се сложи край на злините и страданията, атиняните след изпитанията, на които те били подложени, ще бъдат по-благосклонни към примирие, ще им върнат пленниците и ще сключат мир за по-продължително време. Понеже тяхната най-голяма грижа били именно тези хора (пленниците), които те желаели да си възвърнат, докато Брасид имал успехи и ако той продължавал своето напредване (на тракийския фронт, бел. ред. Хр. Д.) или пък постигнел някакво равновесие, те би трябвало да се откажат от своите пленници, за да водят борба с атиняните на равни начала, при която щели да поемат рискове и щели да имат успехи. И така било сключено между тях и техните съюзници примирие при следните условия:

„Що се касае до светилището и оракула на Аполон Питийски, ние сме на мнение, че всички, които желаят да имат достъп там, би трябвало да могат да отиват в тях, при пълна лоялност и свобода, съобразно с традиционните правила. Това е мнението на лакедемонците и на техните съюзници, които присъствуват; и те заявяват, че като изпратят глашатаи (вестители), те ще действуват с всички сили пред беотийците и фокидците, за да добият и тяхното съгласие. А що се касае до съкровищата на бога (Аполон), ние ще трябва да полагаме усърдно грижи, за да откриваме онези, които са извършили светотатство (спрямо тях, бел. ред. Хр. Д.), като съблюдаваме коректно и справедливо традиционните правила; и това важи за вас и за нас, и за всеки друг, който ще желае да прави това, като спазва традиционните правила. Такова било мнението на лакедемонците по тези въпроси и на другите членове на техния съюз. А ето сега какво решили лакедемонците и другите членове на пелопонеския съюз, ако атиняните сключат договор. Всяка една от двете договарящи страни трябва да остане на територията, която заема сега, а именно: тези войски, които се намират в Корифасий[112], да останат отсам Буфрада и Томей[113]; онези пък, които се намират на остров Китера, да не се намесват в отношенията със съюзниците (нито ние с тях, нито те с нас). Тези войски пък, които се намират в Нисея и в Миноа, да не минават отвъд пътя, който води от портата на Нисос към храма на Посейдон и който оттам се съединява направо с моста за към Миноа (нито мегарците и техните съюзници бивало да минават отвъд този път). И атиняните да продължават да задържат,

от една страна, в свои ръце отрова[114] (Миноа?), който те били завзели и владеели, без да има взаимни набези нито в едната, нито в другата посока, а, от друга страна, атиняните да продължават да задържат също така онази част от територията на Трезен, която те владеят и която се предвижда по споразумението, сключено с атиняните. Лакедемонците и техните съюзници да могат да използуват морето, което мие техните брегове, но лакедемонците и техните съюзници да не се движат на големи военни кораби, но само с търговски плавателни съдове, и то само с такива, които се движат с гребла и с товар до петстотин таланта[115]. А глашатай или посланичество, а също така и ония лица, които те изберат, за да ги съпровождат, да могат, ако те отиват в Атина или в Пелопонес за преговори за мир или за уреждане на спорни въпроси, да отиват и се връщат спокойно по суша и по море. В това време нито вие, нито ние да не приемаме дезертьори, били те свободни хора, или пък роби. И да се подчиняват и едната, и другата страна на присъдите, издадени съобразно с традициите на едната и на другата страна, и споровете да се разрешават по юридически път, без война. Такива били решенията, взети от лакедемонците и техните съюзници. Ако някои други решения ви се струват по-добри и по-справедливи, отидете в Лакедемон и се обяснете там; никакво предложение, което е справедливо, няма да бъде отхвърлено нито от лакедемонците, нито от техните съюзници. Тези обаче, които дойдат при нас (с мисия, бел. ред. Хр. Д.), трябва да имат пълномощия (за сключване на договор, бел. ред. Хр. Д.), така, както и вие изисквате от нас. Договорът за примирие ще трае една година." По решение на атинското народно събрание, през време на пританията[116] на акамантидската фила, секретар бил Фенип, а председател (епистат) Никияд, предложението внесъл Лахес: да бъде на добро щастие на атиняните; да се сключи примирието при условията, приети от лакедемонците и техните съюзници и одобрени от атинския народ. Примирието да трае една година, и то да започва на този ден, а именно на четиринадесети Елафеболион[117]. През време на примирието посланици и глашатаи да сновят между отделните държави и да преговарят за условията, при които ще се сложи край на войната. Когато стратезите и пританите свикат народното събрание, атиняните ще обсъдят въпросите, свързани с мира в зависимост от предложенията, направени от (съответното) пратеничество, за да се сложи край на войната. Още отсега обаче присъствуващите пратеничества трябва да ратифицират (договора) пред народното събрание, като положат клетва да се съобразяват с него в продължение на една година."

Такива били клаузите на споразумението за примирие, сключено под клетва от лакедемонците и техните съюзници,

от една страна, и атиняните и техните съюзници, от друга страна, на дванадесетия ден на лакедемонския месец Герастий[118]. Договорните клаузи били признати и ратифицирани за лакедемонците от Тавър, син на Ехетимид, Атеней, син на Перикleид, Филохарид, син на Ериксиланд; за коринтците: от Еней, син на Окит, Евфамид, син на Аристоним; за сикионците: от Дамотим, син на Навкрат, Онасим, син на Мегакъл; за мегарците: от Никаз, син на Амфидор; за епидаврийците: от Амфий, син на Евпаи; за атиняните: от стратезите Никострат, син на Диитреф, Никий, син на Никерат, и Автокъл, син на Толмей." Такова било примирието и докато то траяло, се водели преговори за сключването на окончателен договор за мир.

В дните, през които се изпълнявали първите формалности във връзка със споразумението[119], градът Скионе на полуострова Палена отпаднал от Атина и се присъединил към Брасид. Скионийците твърдят, че те произлизат от Пелене в Пелопонес и като потеглили със своите кораби от Троя, те били отнесени на това място от бурята, която връхлетяла ахейската флота, и те се заселили на това място. Когато те отпаднали, Брасид извършил преминаването по море нощно време и стигнал в Скиона. Пред него плувала една съюзническа триера, а самият той се движел далеч след нея на една ладия, за да може триерата да го защити, в случай че се натъкне на някакъв кораб; ако го пресрещнела обаче равна по сила триера, той смятал, че тя ще се нахвърли не на ладията, а на военния кораб, а в това време той ще може да се измъкне. След като пристигнал, Брасид свикал скионейците и държал пред тях същата реч, каквато той държал и в Акант и Тороне[120], като заявил освен това, че измежду всички тяхното поведение заслужавало най-голяма похвала, тъй като въпреки че били изолирани отвъд провлака (истма) на Палене от атиняните, които се били настанили в Потидея и били поставени в положението на островитяни, те се били наредили спонтанно на страната на свободата, вместо да изчакват, поради липса на смелост, натискът на принудата да ги накара да вземат страна в едно начинание, което засягало тяхното лично добруване. Това показвало (вярвал Брасид), че те, бидейки храбреци, били в състояние да издържат и всяко друго изпитание. И Брасид добавил, че ако той успеел да уреди нещата, както възнамерявал, той щял да гледа на скионийците като на действително най-сигурните приятели на лакедемонците и щял да им засвидетелствува във всяко отношение своята почит.

Неговите думи въодушевили скионийците и техният кураж се увеличил, като всички без разлика се изпълнили с увереност, та даже и онези, на които дотогава това, което се правело, не се нравело. И те били решени да поддържат

войната с жар, а едновременно с това умножили почестите при хубавия прием, който оказали на Брасид. Така градът го отличил със златен венец, чест, която се оказва на освободител на Елада, докато гражданите го чествували по частен път, като го отрупали с панделки и първите плодове на реколтата, чест, която се оказва на победоносните атлети. Що се отнася пък до самия Брасид, то той се задоволил с това, да остави един отряд на гарнизон в Скионе и потеглил отново по море. Наскоро след това обаче той изпратил в Скионе повече войска, за да може да предприеме заедно със скионийците опит за нападение срещу Менде[121] и Потидея. Той се опасявал, че атиняните биха могли да изпратят тук една помощна експедиция, тъй като тази област имала вид на остров, а Брасид искал да ги изпревари. А освен това се водели преговори в самите градове с цел да ги накарат да му се предадат.

Тъкмо когато Брасид се готвел да премине към бойни действия срещу тези градове, пристигнала една трирема, на борда на която се намирали представителите, които били натоварени да разгласят примирието: представител на Атина бил Аристоним, а на Спарта — Атеней. И докато експедиционният отряд се прехвърлил отново в Тороне, представителите осведомили Брасид върху клаузите на споразумението за примирие. Всички съюзници на Спарта по крайбрежието на Тракия приели взетите решения. И Аристоним се съгласил с всички други случаи, но за Скионе се досетил, като пресметнал дните, които били изтекли от отпадането на скионийците, че то е станало след ратификацията на споразумението; ето защо той отказал да включи този град в примирието. Брасид обаче поддържал упорито, че отпадането на този град било станало преди това и той не желаел да се откаже от него. Когато Аристоним съобщил за това в Атина, атиняните били готови да предприемат незабавно поход срещу Скионе. Но лакедемонците изпратили пратеници и заявили, че атиняните ще нарушат договора, и доверявайки се на Брасид, претендирали за града, но били готови да предоставят разрешаването на този спорен въпрос на арбитражен съд. Атиняните не желаели обаче да се излагат на риск в съд и искали да потеглят час по-скоро на поход, тъй като били разгневени, че дори и жителите на островите се осмеляват да отпадат от тях, като се доверявали повече на сухопътните сили на лакедемонците, които не могли да им бъдат полезни за нищо. А факт е, че истината за отпадането отговаряла повече на преценката на атиняните: градът Скионе бил отпаднал два дена след примирието. Като възприели незабавно едно предложение на Клеон, атиняните решили да унищожат Скионе и да избият неговите жители. И като оставили всичко друго настрана, те започнали да се готвят да атакуват този град.

Подир това отпаднал от атиняните градът Менде (разположен на полуостров Палена и колония на Еретрия). Брасид го приел. Отпадането се извършило по време на примирието, но той не се възпрял от тези юридически съображения, защото от своя страна и той имал да се оплаква от нарушения на договора за примирие, извършени от атиняните. Вследствие на това жителите на Менде се одързостили. Те и без това виждали в лицето на Брасид един решителен човек, за което свидетелствувал между другото и случаят със Скионе, който град той не предал; а освен това неговите привърженици, които действували заедно с него, били малцина на брой (в града) и понеже били подготвили заедно с него отпадането, не желаели да се откажат от своя проект, и то тъкмо тогава, когато били на път да го осъществят. И тъй като се боели да не би техният заговор да бъде издаден, те принудили огромната маса от населението да ги следва против волята си. Атиняните узнали веднага за това, разгневили се още повече и насочили своите приготовления срещу двата града. А Брасид, очаквайки, че тяхната флота ще предприеме нападение, евакуирал тайно в Олинт на Халкидика жените и децата от Скионе и Менде, като изпратил в тези градове петстотин пелопонески хоплити и триста пелтасти от Халкидика, а всичките те се намирали под командата на Полидамид. Предвиждайки една скоропша атака на атинските сили, скионийците и мендейците взели общо необходимите мерки за своята отбрана.

В това време Брасид и Пердика предприели повторно[122] експедиция срещу Арабей, в земята на линкестите. Пердика повел контингентите, набрани от неговите македонски поданици, както и хоплитите, набрани измежду гърците, които живеели на територията на Македония, а Брасид повел за целта останалата част от своите собствени пелопонески контингенти, както и войници от Халкида, Акант и от други градове, според техния военен потенциал. Целият хоплитски отряд на елините възлизал на около три хиляди души, а конницата — македонска и халкидска — която ги придружавала, наброявала почти хиляда души; освен това имало и голям брой варвари. Тези войски нахлули на територията на Арабей и заварили линкестите, които били заели вече позиции, за да им се противопоставят; и войските на Пердика и Брасид се разположили от своя страна на позиции срещу тях. Пехотните части и от двете страни заемали по едно възвишение, а между тях се простирала една равнина; конниците и от двете страни се спуснали стремително и така се започнала и от двете страни най-напред конна битка. След това, когато Брасид и Пердика видели, че от хълма напредвали заедно с конницата и хоплитите на линкестите и че те са готови да влязат в бой, заповядали на свой ред на своите войски да

минат също в атака и те влезли в действие. Линкестите били разбити и обърнати в бягство. Мнозина от тях били избити, а останалите, като избягали на височините, се спотаили там. След това те издигнали трофей и останали тук два или три дена, за да изчакат илирите, които тъкмо трябвало да се явят. А подир това, докато Пердика предпочитал да потегли срещу паланките и селата, подвластни на Арабей, отколкото да остане в бездействие, в същото време Брасид се опасявал за Менде, където атиняните могли да го изпреварят със своята флота и градът да пострада. И тъй като освен това илирите не се явявали, Брасид не проявявал усърдие (по отношение на Пердиковия план, бел. ред. Хр. Д.), а по-скоро предпочитал да потегли обратно.

В това време, когато Брасид и Пердика не могли да се споразумеят, се получило известие, че илирите изменили на Пердика и минали на страната на Арабей. Затова и двамата военачалници били на мнение да отстъпят от страх пред илирите, които били воинствени хора. Вследствие на несъгласията между тях обаче не било точно уредено, кога трябва да потеглят. А с настъпването на нощта македонците и варварската маса били внезапно обзети от панически страх, както това се случва често с големи войскови групировки, и то по неизяснени причини; и така, като хукнали да бягат внезапно obзели, те се насочили към родните си краища. А Пердика, който отначало не знаел за това, когато се научил, се видял принуден да отстъпи; той трябвало да стори това, преди да види Брасид (тъй като двата стана били на голямо разстояние един от друг). Пък и самият Брасид, когато призори видял, че македонците били тръгнали, без да го чакат, и че илирите и Арабей се готвят да предприемат атака срещу него, построил своите хоплити във форма на каре и като поставил леко въоръжените в центъра, решил и той да се оттегли. Брасид определил за ударни отреди най-младите щурмовaци, за да ги насочи срещу противника, в случай че той атакува някъде, а самият той, с триста елитни бойци, възнамерявал да отстъпи последен, за да окаже съпротива на нападателите, които от най-близо застрашавали неговата оттеглящa се войска. И преди противникът да бъде съвсем близо, той се обърнал към своите войски с такава бързина, която е присъща на подобни обстоятелства, и ги окуражил, като им казал приблизително следното.

„Пелопонесци, ако не подозирах, че вие сте обзети от страх поради това, че сте изолирани, и поради това, че сте заплашени от множеството варвари, които са се насочили срещу вас, аз не бих прибавял към моите насърчителни слова и едно поучение. В този момент обаче, когато нашите съюзници ни изоставят и когато многобройни противници ни заплашват, ще се опитам да ви припомня накратко някои неща

и да ви окуража, та по тоя начин да ви убедя в значението на великите истини. Да, наистина, на вас подобава да бъдете доблестни във време на война, но не поради това, че на ваша страна са налице винаги съюзници, а поради присъщата ви доблест; на вас също така подобава да не се страхувате никога от многочислеността на другите (т. е. противника), тъй като в държавите, от които сте дошли, не мнозинството властвува над малцинството, а, напротив, малцинството се налага на масата на мнозинството, и при това вие сте спечелили своето господство не с нещо друго, а с победоносни битки. А що се отнася до варварите, от които вие днес се боите поради това, че ви липсва опитност, то ще трябва да извлечете поука от предишните си сражения срещу някои от тях — касае се именно за македонците — и за познанията, които аз самият дължа било на собствените си догадки, било на сведенията, които имам: всичко показва, че те няма да бъдат страшни. Когато един противник се представя така, че може привидно да внуши сила, а в същност е слаб, тогава, като се прибави истинската информация по отношение на него, тя прави по-смели онези, които му се противопоставят, и, обратно: когато противникът притежава изпитани качества, е рисковано, ако човек не е запознат предварително с тях, да проявява прекалена дързост към него. И наистина тези хора предизвикват страх у онези, на които липсва опитност: големият им брой плаши окото и силата на техните викове е непоносима; освен това начинът, по който размахват своите оръжия напразно (т. е. във въздуха), предизвиква известна заплаха. Когато обаче те трябва да влязат в сражение с противник, който издържа на тези техни прояви, тогава те не проявяват толкова голямо умение. Те нямат боен строй и не биха се посвенили да изоставят някое място, принудени от натиска на противника; да бягаш и да атакуваш се смята у тях, че носи еднаква слава, така че тяхната доблест не може да се докаже, без да се държи сметка и за това, че едно сражение без общо командуване е особено пригодно да предостави на човека благовидни предлози да се „подслони" с чест. Най-сетне те смятат за по-сигурно, вместо да влязат в бой с вас, да ви изплашат, без самите те да се излагат, понеже в противен случай те биха ни атакували вече. И тъй, вие виждате ясно, че целият този ужас, който те вдъхват предварително, в действителност е незначителен и поразява само зрението и слуха. Ако издържите натиска им и в удобен момент започнете да отстъпвате бавно, като спазвате ред и дисциплина, ще стигнете по-скоро до сигурно място и за бъдеще ще знаете, че срещу войска, която е устояла на тяхната първа атака, такива тълпи се задоволяват с това да изваждат на показ доблест посредством заплахи на разстояние; ако ли обаче се отстъпи пред тях, те проявяват извън-

редно голямо усърдие да преследват противника по петите и да показват безопасно своя кураж."

След като дал тия съвети, Брасид повел войската си назад. Като видели това, варварите се втурнали след тях със силни викове и голяма врява, понеже смятали, че те бягат и се надявали, като ги застигнат, да ги унищожат. Навред обаче, където варварите нанасяли удар, техните атаки били посрещани с контраудар и самият Брасид със своите отбрани бойци успял да удържа техните набези. Така варварите били изненадани, като видели, че въпреки своите очаквания, пелопонесците издържали тяхната първа атака и че след това се били подготвили, в случай на атака от тяхна страна, да ги посрещнат, като се отбраняват твърдо, а щом бездействуват, да продължат своето отстъпление. Тогава по-голямата част от варварите престанали да нападат елините под командуването на Брасид на открит терен. Те оставили един отряд да се движи след пелопонесците и да ги обезпокоява, а останалите се спуснали след бягащите македонци и избивали всички, които настигали. От друга страна, те успели да завземат тясното дефиле между два хълма, което водело в земите на Арабей, понеже знаели, че Брасид няма друг път за отстъпление. И когато той се приближил и навлязъл в тази трудна част от пътя, те започнали да го обкръжават с цел да му пресекат пътя.

Брасид обаче схванал техните намерения. Той заповядал на своите триста отбрани бойци, като им посочил хълма, който те биха могли да превземат по-лесно, да се изкачат бегом на него, и то колкото всеки един от тях може по-скоро, като не спазват строя и се опитат да изтласкат от хълма варварите, които вече се намирали там, преди главните им сили, предназначени за тяхното обкръжаване, да са успели да се наместят. И така пелопонеските войници се изкачили със щурм на хълма и сразили онези варвари, които били на хълма, а след това главните сили на елинската войска могли да продължат своя път в тази посока. Изпървом варварите се изплашили от поражението, вследствие на което те били изтласкани от височината, но освен това те нямали намерение да преследват повече войската, защото смятали, че тя е стигнала вече на границата и им се е изплъзнала. Брасид пък, след като бил заел височините, се движел с по-голяма сигурност: той се озовал още на същия ден в Арниса[123], първия пункт от владенията на Пердика. Войниците (на Брасид), разгневени от това, че македонците се били оттеглили, без да чакат, започнали да си присвояват всичко, каквото намирали по пътя си, като запрегнат рогат добитък или пък вещи, които били изпаднали и изоставени, което обикновено могло да стане при едно отстъпление, извършвано нощно време и при извънредно силна уплаха. Пелопонеските войници отпря-

гали добитъка и го изколвали, а останалото си присвоявали. От този момент води началото си поведението на Пердика, който започнал да смята Брасид за неприятел. И оттогава, въпреки че неговите чувства спрямо македонците поради неговата вражда с атиняните не придобили формите на привична омраза, той, без да държи повече сметка за големите рискове (които бил избягнал, бел. ред. Хр. Д.), търсел всички възможни средства, за да се споразумее по възможност по-скоро с атиняните и да се изскубне от пелопонесците.

Брасид, след като напуснал Македония, пристигнал в Тороне, като установил, че атиняните били завзели вече Менде. Той останал в Тороне, защото смятал, че вече не е в състояние да се прехвърли на полуостров Палена, за да помогне на Менде, и се задоволил с това да охранява Тороне. И наистина в това време, когато описаните събития в Линкос били (още) в ход, атиняните, както се били приготвили, се отправили с корабите си срещу Менде и Скионе; те имали петдесет кораба[124], от които десет били хиоски, хиляда свои хоплити, шестстотин стрелци, въоръжени с лъкове, хиляда тракийски наемници и най-после пелтасти, доставени от съюзниците на Атина в тази област; тази войска се командувала от Никий, син на Никерат, и Никострат, син на Диитреф. Флотата дигнала котва от Потидея, хвърлила след това котва при храма на Посейдон, след което атиняните се насочили срещу Менде. Самите мендейци, подкрепени от триста скионийци и от войските на пелопонесците, всичко около седемстотин хоплити, се командували от Полидамид. Те били заели позиция на една добре защитена от природата височина вън от града. Никий със сто и двадесет леко въоръжени бойци от Метоне[125], шестдесет отбрани атински хоплити и всички въоръжени с лъкове стрелци се опитал да си проправи достъп до една пътека на хълма, но понеже бил ранен от техните стрели, не успял да ги достигне. В същото време Никострат поел с цялата останала войска един по-дълъг път, за да атакува хълма, който бил трудно достъпен. При това обаче той бил напълно дезорганизиран (от отбраната, бел. ред. Хр. Д.) и насмалко цялата атинска армия щяла да бъде разбита. И така, през този ден мендейците и техните съюзници не отстъпили никак и атиняните се оттеглили, за да се разположат на стан, а мендейците с настъпването на нощта се завърнали в града.

На следния ден атиняните заобиколили с корабите си носа при Скионе, спрели се пред града и превзели неговото предградие и през целия ден опустошавали тази област, без някой да предприеме срещу тях излаз, понеже в града бил избухнал смут между гражданите. Що се отнася пък до тристата скионийци, те се завърнали през следната нощ в свои град. След това на другия ден Никий, като взел със себе си

половината от войската и се придвижвал напред в пограничната зона на скионийците, опустошавали земята в този район. Никострат пък с останалата войска заел позиции пред града, там, където се намирала горната градска порта и откъдето се отива за Потидея. Тогава, когато мендейците и техните съюзници се били тъкмо разположили на стан, и то вътре в града, именно на тази страна Полидамид ги строил в боен ред и започнал да окуражава мендейците да извършат излаз. Един гражданин обаче, който бил от демократическата фракция и бил възбуден под влияние на гражданските смутове, възразил срещу това, че не ще участвува в излаза, нито пък че вижда нужда да воюва. В отговор на неговия протест Полидамид уловил този човек за ръка и го изтласкал грубо. А народът, като грабнал незабавно оръжие, се насочил гневно срещу пелопонесците и срещу тези, които поддържали заедно с тях противната политическа фракция. Като се нахвърлили върху тях, те ги разбили вследствие на страха, който предизвикал у тях това неочаквано сражение и едновременното отваряне на градските порти за атиняните; те сметнали именно, че нападението срещу тях се извършва по предварително уговорен план. И всички онези от тях, които не били избити веднага, побягнали на акропола, който те самите заемали по-рано. Що се отнася пък до атиняните (между това Никий се бил завърнал обратно и се намирал наблизо), те нахлули в града (Менде) и като се възползували от обстоятелството, че нямало никакво предварително споразумение за отварянето на портите, те опустошили града с цялата си войска като завоювана страна; стратезите успели дори с мъка да попречат на избиването на жителите. След това те казали на гражданите на Менде да въведат управление с каквото били свикнали преди това, като съдят сами, които те считат за виновни за отпадането (от съюза); що се отнася пък до войниците на акропола, те ги заградили от две страни със стена, която стигала до морето, и разположили по нея стражеви постове. А след като атиняните овладели положението в Менде здраво в свои ръце, те потеглили срещу Скионе.

Скионийците и пелопонесците потеглили срещу тях и се разположили на един хълм пред града, който бил естествено защитен. Ако този хълм не паднел в ръцете на противника, това щяло да попречи на ограждането на града с обсадна стена. Атиняните предприели обаче ожесточена атака срещу хълма, изтласкали с бой войниците, които били се настанили там, а подир това самите те разположили там своя стан и след като издигнали трофей, се заели с ограждането на града със стена. Малко след това обаче, тъкмо когато те били започнали да работят, помощните войски, които били обсадени на акропола в Менде, след като си пробили път със

сила откъм морето въпреки стражевите постове, стигнали през нощта пред Скионе. По-голямата част от тях успели да се вмъкнат в града, като се изплъзнат от атинските войски, които били разположени на лагер пред града.

Ограждането с обсадна стена на Скионе било вече започнало, когато Пердика изпратил при атинските стратези глашатай и сключил с Атина споразумение. Изпълнен от ненавист към Брасид, откакто той се бил оттеглил от земята на линкестите, той (Пердика) незабавно след това започнал да води преговори с Атина. И тъй като лакедемонецът Исхагор се готвел тъкмо да доведе на Брасид войски по сушата, Пердика се подчинил едновременно и на желанието на Никий, който го подканвал да даде на Атина след сключването на споразумението някакво явно доказателство за своята лоялност, и на своето собствено желание да не идват повече при него пелопонесци. И той започнал да упражнява въздействие върху своите ксени (приятели, буквално „гости") в Тесалия — той впрочем се ползвал винаги от услугите на тамошните първенци, — поставил такива пречки на преминаването на пелопонеския експедиционен корпус и неговата подготовка, щото не бил предприет дори опит за това пред тесалийците. Въпреки това обаче Исхагор, Амейний и Аристей пристигнали лично при Брасид, за да упражняват по заповед на лакедемонците контрол над положението, и в разрез с всички правила[126] те му довели със себе си от Спарта млади хора, които трябвало да се поставят начело на градовете, вместо да остават там за ръководители случайни хора. Така в Амфиполис бил поставен Клеарид, син на Клеоним, а в Тороне — Пасителид, син на Хегесандър.

През същото лято тиванците разрушили цялата крепостна стена на Теспия, като обвинили теспийците в проатински чувства: впрочем такова било винаги желанието на тиванците, като сега те били улеснени от обстоятелството, че теспийците били изгубили цвета на своята младеж в сражението, което те били водили срещу атиняните. Също през това лято изгорял храмът на Хера в Аргос: жрицата Хрисида била поставила един запален светилник близо до куп гирлянди и след това заспала тъй, щото пламъкът се разпространил и унищожил всичко, без тя да забележи нещо. Тогава Хрисида, посред нощ, изплашена от това, което щели да направят аргосците, побягнала незабавно във Флиунт. Що се отнася до аргосците, те, позовавайки се на съществуващото още преди това правило, назначили друга жрица на име Фаинида. А пък Хрисида била преживяла осем години и половина от войната, когато избягала от Аргос. Към края на лятото Скионе бил обкръжен напълно с обсадна стена. Атиняните оставили срещу града охраняващ отряд, а се завърнали с останалата войска.

През следващата зима[127], тогава, когато вследствие на примирието не били предприемани никакви действия нито от страна на атиняните, нито от страна на лакедемонците, мантинейците и тегейците заедно със съответните си съюзници водили бой при Лаодикейон на територията на Орестей[128], в резултат на който била налице една островна победа, тъй като и двамата противници разбили по едно крило от онези, които били разположени срещу тях, издигнали трофеи и изпратили от военната плячка като приношение в Делфи. В действителност, след като се избивали продължително време помежду си и след едно сражение без определен изход, което било прекъснато от настъпването на нощта, тегейците, които станували на бойното поле, издигнали веднага трофей, докато мантинейците се били оттеглили в Буколион[129] и издигнали своя трофей едва по-късно.

През тази зима[130], а именно към нейния край и по-скоро в началото на пролетта, Брасид се опитал да завземе Потидея. Той се приближил през нощта и опрял стълба, докато това не било забелязано: стълбата била поставена именно в момент, когато стражът, натоварен с предаването на (сигналния) звънец, го бил предал (по-нататък) и тъй, в интервала преди неговото завръщане, станало поставянето на стълбата. След това обаче работата била разкрита веднага и Брасид се отказал от своите намерения, като бързо оттеглил своята войска, без да дочака настъпването на деня. С това завършила зимата, а заедно с нея завършила и деветата година на тази война, която е описана от Тукидид.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ЧЕТВЪРТА

[1] Април 425 г. пр. н. е.
[2] Подразбира се на епизефирските локрийци.
[3] Пето и последно нахлуване. Вж. II, 10, 47, III, 1.
[4] Вж. Тукидид, III, 115[6].
[5] Вж. Тукидид, III, 85.
[6] Вж. Тукидид, III, 114[1].
[7] Под Лакония тук се разбира Месения, която била подчинена от нея дълго преди това.
[8] Издаваща се в морето височина, която образува на западното крайбрежие на Пелопонес прекрасно пристанище, дн. Наваринski залив. То било защитено от западния вятър от о. Сфактерия. По времето на Тукидид названието Пилос се отнася не към града, който бил отдавна разрушен, а към пустия скалист нос.
[9] Име на началниците на атинските хоплити, които били разделени на десет отряда. Всеки отред имал свой такспарх. Десетте такспарси били подчинени на стратезите и заедно с тях образували военен съвет.
[10] Жители на Халкидическия полуостров.
[11] Жители на областта Ботиейя, в Македония.
[12] Дн. Занте, остров западно от Пелопонес.
[13] Остров Сфактерия, дн. Сфария, затваря Пилоския залив, като оставя два протока до него от север и юг. Протоците днес са по-широки, отколкото са били по времето на Тукидид.

[14] Северната страна.
[15] Южната страна.
[16] На югоизточния край на Месения.
[17] Вж. Тукидид, I, 102_3, III, 102_4, 114_3.
[18] Хеник (chénix) — мярка за зърнени храни.
[19] Мярка за течности, равна на приблизително 0,27 л.
[20] Вж. Тукидид, 59.
[21] Вж. Тукидид, III, 36_3.
[22] Вж. Тукидид, I, 115_1.
[23] Т. е. в народното събрание.
[24] Края на май 425 г. пр. н. е.
[25] Вж. Тукидид, IV, 16_2.
[26] Т. е. о. Сфактерия.
[27] Според Омир (Одисея, XII, 235 ст.) Харибда е морско чудовище, което три пъти на ден поглъщало и три пъти отново изхвърляло морската вода. В този образ народното въображение е въплотило бързото течение в пролива между Италия и Сицилия. На изток от водната бездна в областта на гр. Регион в Италия се намира скалист нос, олицетворяван от неопитните мореплаватели като кръвожадно чудовище Сцила.
[28] Крайната северна част на Сицилия.
[29] Град в Сицилия на северните склонове на планината Етна. Колония на евбейските халкидци, метрополия на Леонтина и Катана.
[30] Река, която се влива в морето южно от нос Наксос; дн. р. Алкантара.
[31] Вж. Тукидид, III, 86_3.
[32] Между острова и континента.
[33] Вж. Тукидид, III, 5_1.
[34] Колония на еолийците, на устието на р. Хеброс (Марица) на тракийското крайбрежие, която била в съюз с атиняните; дн. Енос.
[35] Месец юли 425 г. пр. н. е.
[36] Търговско пристанище на Коринт, разположено в извивката на Сароския залив; дн. Кенкри.
[37] Укрепено селище близо до Коринт на Сароския залив; дн. Кастро Тихос.
[38] Жители на град Кариста на о. Евбея.
[39] Планинска верига на юг от Коринт.
[40] Град в Арголида, на западния бряг на едноименен полуостров; дн. Метани.
[41] Вж. Тукидид, II, 56_6.
[42] Вж. Тукидид, III, 85_4.
[43] Остров до Керкира.
[44] Октомври 425 г. пр. н. е.
[45] Ноември 425 г. пр. н. е.
[46] Вж. Тукидид, II, 69, III, 19.
[47] Град на тракийското крайбрежие.
[48] През март 424 г. пр. н. е.
[49] Град на Хелеспонта.
[50] Златна монета с малко по-ниска цена от атинския статер.
[51] Йонийски град в Мала Азия.
[52] Градове в Мала Азия.
[53] Планина в Мала Азия.
[54] Селище в Лакония.
[55] Обикновено лакедемонците изпращали само хоплити, като към стрелбата с лък се отнасяли презрително.
[56] Местност в Лакония.
[57] Град в Лакония на източния й бряг.
[58] Вж. Тукидид, I, 101_3.
[59] Вж. Тукидид, III, 11_3; I, 27, 67.
[60] Вж. Тукидид, III, 86.
[61] Колония на критяни и родосци, основана в 689 г. пр. н. е. на югозападния бряг на Сицилия. Като дорийски град Гела била на страната на Сиракуза.
[62] Йонийски колонии в Сицилия, основани от йонийците на Евбейска Халкида.
[63] Местност между Сиракуза и Катана.

[64] Юли 424 г. пр. н. е.
[65] Пристанище на Мегарида. Второто й пристанище е Нисея, разположено на противоположната страна, срещу о. Саламин.
[66] Светилище на бог Арес.
[67] На югозапад от Мегара.
[68] Планинска верига в областта Мегарида.
[69] Вж. Тукидид, IV, 52_3.
[70] Дн. Черно море.
[71] Милетска колония във Витиния.
[72] Дн. р. Кокола.
[73] Град на азиатския бряг срещу Бизантион.
[74] Град в тесалийската област Трахиния.
[75] Град в Тесалия.
[76] Река в Тесалия, която извира от Фтиотида и се влива в р. Пеней.
[77] Река в Тесалия, приток на р. Пеней; дн. р. Софадитико.
[78] Град в Тесалия на пътя от Фарсал за Перебия.
[79] Северната част на Тесалия, между Камбунските планини и Олимп. Жителите й са родствени на тесалийците и са вероятно от илирийски произход.
[80] Македонско племе, населявало Линкестида.
[81] Това се случило, изглежда, недълго преди похода на Брасид. В Лакония имало обичай, според който спартански юноши ежегодно избивали най-силните и способни илоти.
[82] Края на август 424 г. пр. н. е.
[83] Град на полуостров Акте, на север от Ксерксовия канал; дн. Хериаза.
[84] Вж. Тукидид, IV, 70—73.
[85] Град на Халкидическия полуостров на север от Акант; дн. Ставро. Родно място на Аристотел.
[86] Ноември 424 г. пр. н. е.
[87] Град във Фокида, близо до границата с Беотия.
[88] Град в Беотия.
[89] Също.
[90] Вж. Тукидид, I, 108_5.
[91] Планина в Атика.
[92] Тракийско племе, което населявало пограничните области между одрисите и илирийските племена.
[93] Град на тракийското крайбрежие.
[94] Тракийско племе.
[95] Селище на тракийското племе едони. Отговаря на дн. Здравик.
[96] Хронологията на трите опита за заселването на „Деветте пътя" може да бъде възстановена само приблизително: 497 г. пр. н. е., 465 г. пр. н. е. и 437 г. пр. н. е.
[97] Мястото се намирало до Акант и Страгир, на западния бряг на Стримонския залив.
[98] Езерото се излива в Стримонския залив чрез една рекичка, която е може би Авлон. На нея се намирало селището Бромиск.
[99] Град на Стримонския залив, между Амфиполис и Страгир.
[100] Разположен между планината Пангей и езерото Керкина.
[101] Галепс бил разположен в склоновете на планината недалеч от р. Стримон, а Ойсиме — на крайбрежието между р. Стримон и р. Нест.
[102] Езерото Керкина.
[103] Вж. Тукидид, IV, 96_3.
[104] Вж. Тукидид, IV, 73.
[105] Източната част на Халкидическия полуостров.
[106] Неелинско население.
[107] Тракийски племена.
[108] Главният град на Ситония, средния полуостров на Халкидика.
[109] Крайната част на Палена — западния полуостров на Халкидика.
[110] Вж. Тукидид, IV, 85—87.
[111] Март 423 г. пр. н. е.
[112] Другото име на Пилос.

[113] Пограничници пунктове на атинските позиции при Пилос.
[114] Вж. Тукидид, III, 51.
[115] Мярка за тежина.
[116] Атинските граждани се делели на десет фили, една от които била акаманидската.
[117] Краят на март.
[118] Отговаря на месец елафеболион у атиняните. В Елада нямало единен календар; той се различавал по племена, държави и градове.
[119] Сключването на договор се освещавало непременно с жертвени излияния.
[120] Вж. Тукидид, IV, 85—87, 114.
[121] Град на полуостров Палена откъм Термейския залив, на северозапад от Скионе.
[125] Вж. Тукидид, IV, 83.
[126] На североизточната граница на Македония.
[124] Вж. Тукидид, IV, 122—123.
[125] Град на македонското крайбрежие.
[126] Защото за тази цел изпращали възрастни хора.
[127] Ноември 423 г. пр. н. е.
[128] Област в Аркадия.
[129] Град в Аркадия.
[130] Краят на февруари 422 г. пр. н. е.

КНИГА ПЕТА

Съдържание: ДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (1—24). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 422 Г. ПР. Н. Е. АТИНЯНИТЕ ИЗСЕЛВАТ ЖИТЕЛИТЕ НА ДЕЛОС ОТ ОСТРОВА (1). ПОХОДЪТ НА КЛЕОН СРЕЩУ ТОРОНА, ЗАВЛАДЯВАНЕТО НА ПАНАКТОН ОТ БЕОТИЙЦИТЕ И ИЗПРАЩАНЕ НА ФЕАК В СИЦИЛИЯ (2—5). БИТКАТА МЕЖДУ АТИНЯНИТЕ И ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПРИ АМФИПОЛИС, СМЪРТТА НА БРАСИД И КЛЕОН (6—11). ЛАКЕДЕМОНСКА ВОЙСКА НАЧЕЛО С РАМФИЙ ПРИСТИГА В ХЕРАКЛЕЯ ТРАХИНСКА (12). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 422—421 Г. ПР. Н. Е. ЗАВРЪЩАНЕ НА ВОЙСКАТА НА РАМФИЙ В РОДИНАТА (13). ПРИЧИНИТЕ, КОИТО НАКАРАЛИ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И АТИНЯНИТЕ ДА СКЛЮЧАТ МИР (14—17). СКЛЮЧВАНЕ НА ПЕТДЕСЕТГОДИШНИЯ МИРЕН ДОГОВОР МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИ И АТИНЯНИ. ТЕКСТ НА ДОГОВОРА И ОТНОШЕНИЕТО НА СЪЮЗНИЦИТЕ КЪМ НЕГО (18—21). СКЛЮЧВАНЕ НА ПЕТДЕСЕТГОДИШЕН ВОЕНЕН СЪЮЗ МЕЖДУ АТИНЯНИТЕ И ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ. ВРЪЩАНЕ НА ПЛЕННИЦИТЕ, ВЗЕТИ ПРИ О. СФАКТЕРИЯ (22—24). ШЕСТ ГОДИНИ И ДЕСЕТ МЕСЕЦА БЕЗ ПРЕКИ ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ (25). ХАРАКТЕРИСТИКА НА НЕЗДРАВИЯ МИРЕН ПЕРИОД И МЕТОДЪТ НА ИЗЛОЖЕНИЕ НА ТУКИДИД (26). ЕДИНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (27—39). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 421 Г. ПР. Н. Е. КОРИНТЯНИТЕ УБЕЖДАВАТ АРГОСЦИТЕ ДА ОРГАНИЗИРАТ ОТДЕЛЕН ОТБРАНИТЕЛЕН СЪЮЗ (27—28). ПЪРВИТЕ ЧЛЕНОВЕ НА СЪЮЗА (29). ПРОТЕСТЪТ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПРЕД КОРИНТЯНИТЕ И ОПРАВДАНИЯТА НА ПОСЛЕДНИТЕ (30). АРГОСЦИТЕ ВКЛЮЧВАТ В СЪЮЗА ЕЛЕЙЦИТЕ, КОРИНТЯНИТЕ И ХАЛКИДЦИТЕ. АТИНЯНИТЕ ПРЕВЗЕМАТ СКИОНЕ И ВРЪЩАТ

ДЕЛОСЦИТЕ НА ОСТРОВА. ВОЙНА МЕЖДУ ЛОКРИЙЦИ И ФОКИДЦИ. НАПРАЗНИ ОПИТИ НА КОРИНТЯНИТЕ И АРГОСЦИТЕ ДА ОТКЪСНАТ ТЕГЕЯ ОТ СПАРТА. БЕОТИЙЦИ И КОРИНТЯНИ ПРЕГОВАРЯТ ЗА ПРИМИРИЕ С АТИНЯНИТЕ (31—32). ПОХОД НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СРЕЩУ ПАРАСИЙЦИТЕ (33). ОТНОШЕНИЕТО НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ КЪМ ИЛОТИТЕ ВЪВ ВОЙСКАТА НА БРАСИД И КЪМ СВОИТЕ ПЛЕННИЦИ ОТ СФАКТЕРИЯ (34). СПОР МЕЖДУ АТИНЯНИТЕ И ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИРНИЯ ДОГОВОР (35). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 421—420 Г. ПР. Н. Е. ВОЕННАТА ПАРТИЯ В СПАРТА СЕ ОПИТВА ДА НАРУШИ МИРНИЯ ДОГОВОР (36—38). ОЛИНТИЙЦИТЕ ПРЕВЗЕМАТ МЕКИБЕРНА. ОТДЕЛЕН СЪЮЗ МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИ И БЕОТИЙЦИ (39). ДВАНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (40—51). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 420 Г. ПР. Н. Е. ПРЕГОВОРИ МЕЖДУ АРГОСЦИ И ЛАКЕДЕМОНЦИ (40—41). АТИНЯНИТЕ НЕДОВОЛНИ ОТ СКЛЮЧВАНЕТО НА СЪЮЗ МЕЖДУ БЕОТИЙЦИТЕ И ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (42). СЪЮЗ МЕЖДУ АТИНА И АРГОС (43—47). КОРИНТЯНИТЕ СЕ СБЛИЖАВАТ С ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (48). СПОР МЕЖДУ ЕЛЕЙЦИ И ЛАКЕДЕМОНЦИ ПО ВРЕМЕ НА ОЛИМПИЙСКИТЕ ПРАЗНЕНСТВА (49—50). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 420—419 Г. ПР. Н. Е. ПОБЕДА НА ЕЛЕЙЦИТЕ НАД ХЕРАКЛЕЙЦИТЕ (51). ТРИНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (52—56). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 419 Г. ПР. Н. Е. БЕОТИЙЦИТЕ ПРЕВЗЕМАТ ХЕРАКЛЕЯ (АКЦИЯ НА АЛКИВИАД В ПЕЛОПОНЕС). ВОЙНА МЕЖДУ АРГОС И ЕПИДАВЪР (52—55). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 419—418 Г. ПР. Н. Е. СПОРОВЕ МЕЖДУ АТИНА И ЛАКЕДЕМОН (56). ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (57—81). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 418 Г. ПР. Н. Е. ВОЙНА МЕЖДУ АРГОС И ЛАКЕДЕМОН. ВРАЖДЕБНИ ДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ АРГОС И ЕПИДАВЪР (57—75). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 418—417 Г. ПР. Н. Е. ДОГОВОР И СЪЮЗ МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОН И АРГОС (76—79). АТИНЯНИТЕ НАПУСКАТ ПЕЛОПОНЕС. СЪЮЗ НА ПЕРДИКА С АРГОС И ЛАКЕДЕМОН. СЪЮЗ МЕЖДУ МАНТИНЕЯ И ЛАКЕДЕМОН. ОЛИГАРХИЯ В СИКИОН И АРГОС (80—81). ПЕТНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (82—83). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 417 Г. ПР. Н. Е. ДИОН

ОТПАДА ОТ АТИНА. ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ В АХЕЯ. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА В АРГОС (82). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 417—416 Г. ПР. Н. Е. ПОХОД НА ЛАКЕДЕМОН СРЕЩУ АРГОС И НА АРГОС СРЕЩУ ФЛУИНТ. АТИНА БЛОКИРА МАКЕДОНСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ (83). ШЕСТНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (84—VI, 7). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 416 Г. ПР. Н. Е. ПОХОД НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ О. МЕЛОС. ПРЕГОВОРИ МЕЖДУ АТИНЯНИТЕ И МЕЛОСЦИТЕ. ОБСАДАТА НА ГРАД МЕЛОС (84—114). ВТОРИ ПОХОД НА АРГОСЦИТЕ В ЗЕМИТЕ НА ФЛУИНТ. АТИНСКИЯТ ГАРНИЗОН В ПИЛОС НАГРАБВА ПЛЯЧКА ОТ ЗЕМИТЕ НА ЛАКЕДЕМОН. РЕАКЦИЯ ОТ СТРАНА НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ. ВОЙНА МЕЖДУ КОРИНТ И АТИНА. ЗАЩИТНИЦИТЕ НА МЕЛОС ПРЕДПРИЕМАТ НОЩНА АТАКА (116). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 416—415 Г. ПР. Н. Е. ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕСЛЕДВАНИЯ В АРГОС. МЕЛОСЦИТЕ КАПИТУЛИРАТ ПРЕД АТИНЯНИТЕ. ЖЕСТОКА РАЗПРАВА С МЕЛОСКИТЕ ГРАЖДАНИ (116).

През следващото лято едногодишното примирие[1] било изтекло, но било сключено друго примирие до Питийските игри.[2] По време на примирието[3] атиняните изселили делосците от техния остров. Те смятали, че тези хора вследствие на някакво старо прегрешение не се били очистили от него по времето, когато били посветени (да служат на бога Аполон, бел. ред. Хр. Д.). От друга страна, атиняните смятали, че подобна мярка липсвала при очищението, за което аз говорих по-рано[4], като изложих как те отстранили погребенията на покойниците и смятали, че по този начин те постъпват, както се следва. Благодарение на едно дарение от Фарнак[5] едни от делосците се заселили в Атрамитион[6] в Мала Азия, а други — където пожелаел всеки.

След като примирието изтекло, Клеон спечелил атиняните за своите планове и потеглил на кораби към крайбрежието на Тракия с хиляда и двеста хоплити и триста конници от Атина, както и с по-многобройни съюзнически контингенти и тридесет кораба. Най-напред той се спрял в града Скионе, който все още бил обсаждан, като прибавил на място още хоплити, които той взел от състава на войските, които били поставени тук като охраняващи части и след това стигнал до пристанището на Кофос, което е зависимо от Тороне и се намира недалеч от този град. Оттам, след като се осведомил от бегълци, че нито Брасид се намира в Тороне, нито пък че силите, които се намират в града, са боеспособни, той потеглил (от Кофос, бел. ред. Хр. Д.) със своите войски по суша срещу града, като едновременно с това изпратил десет кораба да обиколят покрай брега чак до пристанището на града. Той стигнал най-напред до онази стена, която Брасид бил присъединил към крепостната стена на града с цел да включи в тях и предградието, и като пробие старата стена, да образува един цялостен град.

Пасителид, командирът на лакедемонците, се отправил с отряда, с който разполагал, и започнал да отбива приспъпите на атиняните. Когато обаче по-сетне съпротивата на неговите войници била преодоляна и те отстъпили, а същe-

временно изпратените (десет) кораби обикаляли покрай брега, за да влязат в пристанището, Пасителид се изплашил, от една страна, да не би корабите да изпреварят и превземат града, лишен от защитници, а, от друга страна, и самият той можел да бъде хванат с изненада в клопка, ако укреплението на предградието бъде превзето; ето защо той напуснал укреплението, за да се отправи бегом в града. Атиняните се оказали обаче по-бързи от него: хората от корабите завладели Тороне, а сухопътната войска, която се втурнала по петите им, нахлула през разрушеното място на старата стена в града. Атиняните избили някои от пелопонесците и торонейците още във време на боя, а други, между които бил и техният командир Пасителид, заловили в плен. Брасид потеглил на помощ на Тороне, но като узнал по пътя, че градът е превзет, той се върнал обратно, като се намирал на разстояние от около четиридесет стадии, преди да успее да пристигне навреме. Клеон и атиняните издигнали два трофея — единият на пристанището, а другият при укреплението. Торонските жени и деца те заробили, а самите пелопонесци и другите халкидци, всичко към седемстотин души, изпратили в Атина. По-късно, след сключването на мирния договор, пелопонесците се завърнали в родината си, а другите били възвърнати от олинтийците и разменени с техни пленници, човек за човек. По същото време беотийците с измама завзели пограничното атинско укрепление Панактон. А Клеон, като оставил в Тороне гарнизон, вдигнал котва и се отправил по море, движейки се покрай Атон, към Амфиполис.

Приблизително по това време Феак, син на Ерасистрат, заедно с още двама души бил изпратен с два кораба като посланик в Италия и Сицилия. Причината била тази, че когато атиняните след сключването на споразумението напускали Сицилия, леонтийците вписали в градските списъци много нови граждани и демократическата фракция започнала да крои нови планове за преразделяне на земята. Усетили това, олигархите повикали на помощ сиракузците и прогонили демократите от Леонтини. Изгнаниците се пръснали кой накъдето видял. Олигархите се споразумели със сиракузците и като опустошили своя град, го изоставили и се заселили в Сиракуза като пълноправни граждани. По-късно някои от тях били недоволни тук, напуснали Сиракуза и заели Фокея, едно място, което съставя част от територията на леонтийците, а също и Брикинии, който бил леонтински форт. Тогава по-голямата част от демократите, които били прогонени, дошли тук и като се установили, започнали да водят военни действия от двата форта. Узнавайки за тия неща, атиняните изпратили Феак: те искали да се опитат да убедят своите тамошни съюзници, а ако е възможно и останалите, за една обща експедиция срещу Сиракуза, която, както каз-

ват те, се домогва до надмощие, като по тоя начин спасят леонтинските демократи. Като пристигнал, Феак успял да убеди камаринците и акрагантинците, но от страна на Гела се натъкнал на съпротива. И като си давал сметка, че не ще може да ги убеди, се отказал да продължи своите постъпки другаде. Той се завърнал в Катана, като минал през земите на сикелите. По пътя си той стигнал до Брикинин, чието население окуражил, а след това отплувал обратно с корабите.

И при своето прехвърляне на кораба, за да отиде в Сицилия, и на връщане оттам Феак започнал преговори и с някои градове в Италия, за да се установят връзки на приятелство с Атина. Той се срещнал и с преселници от Локри[7], прогонени от Месена, където те се били установили: след споразумението между сицилийците[8] между месенците избухнали междуособици и една от враждуващите фракции повикала локрийците; тези хора били изпратени тогава като (нови) заселници и така Месена за известно време била владение на локрийците. Когато Феак се срещнал с тази група хора, които тъкмо се преселвали, той не им сторил никакво зло, понеже бил постигнал с Локри споразумение за сключването на мирен договор с Атина. Единствени между членуващите в съюза (на сицилийците) локрийците се били въздържали да влизат в преговори тогава, когато междувременно било постигнато общото споразумение в Сицилия. Те и този път щели да се въздържат да сторят това, ако войната срещу Хипоний и Медма, които били техни близки съседи и техни колонии, не им връзвала ръцете. И така след известно време Феак се завърнал оттам в Атина.

Що се отнася пък до Клеон, след като той, както видяхме, извършил прехода по море от Торона, за да атакува Амфиполис, избрал за своя база Ейон; оттук той атакувал най-напред Стагира, колония на Андрос, но не я превзел; затова пък той превзел с пристъп Галепс, колония на Тасос. И след като изпратил пратеници при Пердика, за да получи военна помощ от него съобразно с техния съюзен договор, и други пратеници при Полес, царя на одомантите, за да доведе той по възможност по-голям брой тракийски наемници, Клеон чакал, бездействувайки, в Ейон. Когато Брасид узнал тези неща, заел позиция срещу атиняните при Кердилион. Тази местност принадлежи на аргилците на високия бряг отвъд реката и не е много отдалечена от Амфиполис. Оттук се виждало всичко, така че Клеон не би могъл да потегли със своите войски, без да бъде забелязан. А Брасид очаквал, че Клеон, като пренебрегне броя на отбранителните войски, ще се насочи с наличните си войски срещу Амфиполис. В същото време самият Брасид се готвел за битката, като повикал на помощ хиляда и петстотин тракийски наемници и всички едонци, пелтасти и конници. Освен войските в Амфи-

полис той имал хиляда пелтасти от Миркин, както и халкидци. Така се набрали всичко около две хиляди пелтасти и триста елински конници. С хиляда и петстотин души от тях Брасид се разположил на лагер при Кердилион, а останалите, начело с Клеандрил заели позиции при Амфиполис.

Клеон стоял известно време в бездействие, но скоро се принудил да стори това, което Брасид и очаквал. В същност войниците на Клеон понасяли с мъка бездействието; те пресмятали „качествата" на неговото командуване, премисляйки некомпетентността и мекошавостта на един човек, под чието командуване те трябвало да се противопоставят на толкова голямо умение и смелост от страна на противника, и те си спомняли с какво нежелание били потеглили с него. Ето защо Клеон, като слушал тези мърморения и като не желаел те да отпаднат духом вследствие на това, че стоят на едно място, вдигнал лагера и ги повел. Той и тук се намирал в същото разположение на духа, както и при Пилос, и понеже тогава щастието му се усмихнало, повярвал в своите възможности; той даже и не помислял, че някой може да се появи и да потегли срещу него на поход. Клеон казвал, че като се отправял към града, по-скоро искал да огледа тези места и че ако очаквал по-големи войскови ефективи, това било не за да може да вземе в случай на необходимост връх над противника, но за да обкръжи града и да го превземе чрез пристъп. И тъй, той разположил своята войска върху една естествено защитена височина пред Амфиполис и отишъл да огледа сам блатистата местност на Стримон, както и разположението на града откъм Тракия. И той мислел, че ще може да се върне оттам, когато пожелае, без да трябва да води бой. И наистина той не виждал никого нито на крепостните стени, нито пък някой да излиза от градските порти, които всички били затворени. Ето защо той си правел упреци, че не взел със себе си обсадни машини. Той мислел, че би могъл да превземе града, тъй като в него нямало защитници.

Като видял, че атиняните потеглят, Брасид се спуснал от Кердилион и се завърнал в Амфиполис. Там той не предприел срещу атиняните излаз, съчетан с редовно сражение, понеже изпитвал страх за своите собствени ефективи и смятал, че те са по-слаби, и то не по численост (тъй като в това отношение двете войски приблизително се изравнявали), а по качество (защото войската на атиняните се състояла изключително от атиняни заедно с най-добрите контингенти на Лемнос и Имброс)[9]. Ето защо Брасид се готвел да се сражава с ловкост. И наистина, ако той извадел на показ пред противника броя на своите сили и тяхното оскъдно въоръжение, което се свеждало до необходимото, той не мислел, че ще може да се справи с положението тъй добре, както ако от-

немел (на противника) възможността да преценява отведнаж неговите сили и да се отнася към тях с презрение, което впрочем и не би било основателно. И така Брасид отбрал сто и петдесет хоплити за себе си, като поверил останалите войници на Клеарид, и решил да нападне атиняните ненадейно, преди те да се били оттеглили. Понеже той си казвал, че никога друг път той нямало да ги завари по-изолирани от сега, особено ако се случело, щото подкрепленията, които те очаквали, пристигнели. И, като свикали всички войници, той желаел едновременно да ги окуражи и да им обясни своите намерения, като им казал накратко следното:

„Пелопонески воини, това мое кратко указание ще трябва да бъде достатъчно, за да ви напомня страната, от която ние идваме, и да ви кажа, че вашето мъжество я е направило свободна; за да ви кажа, че вие ще се сражавате с йонийци, които вие сте свикнали да побеждавате. Затова пък аз ще ви обясня обстойно по какъв начин смятам да ръководя нашата офанзива, за да не би някой да загуби своята смелост вследствие на това, че ние предприемаме това рисковано начинание на малки групи, а не с всичките си сили и по този начин ще бъдем по-слаби. Понеже това, което предполагам в момента, е, че неприятелят се е изкачил на онова място, където е сега, защото той ни презира и никога не би помислил, че е възможно да се извърши излаз и срещу него да се излезе на бой, сега противникът трябва да се намира в безпорядък, като се занимава нехайно с наблюдения. И само този, който може да забележи грешки от такъв род у противника, като едновременно с това държи сметка за собствените си сили и така започне нападателни действия, но не толкова открито и построен в боен ред (срещу противника си, бел. ред. Хр. Д), колкото с оглед на онова, което отговаря на интереса му в дадения момент, само той би могъл да има най-големите шансове за успех. Такива военни хитрости именно се смятат за извънредно благородни, които дават на човека възможност да се измами по-добре противникът, за да осигури на своите приятели по възможност по-големи изгоди. И така докато тяхната самоувереност им пречи да бъдат подготвени и докато техните настроения, доколкото съм в състояние да ги схвана, клонят повече към това, те да се оттеглят, отколкото да удържат своите позиции, и докато още се колебаят в своето решение, аз заедно с моите хора, без да им оставям никакво време, ще извърша стремителна атака в центъра на техния фронт. След това ти, Клеариде, когато видиш, че аз вече ги притискам и че, както може да се очаква, съм предизвикал смут в техните редове, поведи своите войници, амфиполците и другите съюзници и като отвориш внезапно вратите, да се спуснеш стремително и да влезеш, колкото е възможно по-скоро, в ръкопашен бой. Можем да се надяваме,

че така те най-много ще се изплашат, защото този, който влиза в боя по-късно, е по-страшен за неприятеля, отколкото онзи, с когото той се сражава в момента. И ти сам се прояви като доблестен воин, както това подобава на истински спартанец, а вие, съюзници, го следвайте смело и знайте, че за успех във войната са необходими три условия: решителност, чувство за чест и подчинение. И че ако вие на този ден проявите доблест, ще отстоите своята свобода и званието, че сте съюзници на лакедемонците, или пък ще станете подвластни на атиняните, и това би било в най-благоприятен случай, защото можете да бъдете и продадени в робство или пък избити. И вашето робство да бъде по-тежко от онова, което сте носели по-рано. Освен това вие ще попречите за освобождаването и на останалите елини. Не, вие не ще проявите мекошавост, защото знаете цената на настоящата борба; що се отнася пък до самия мен, аз ще ви покажа, че ако умея да давам съвети на другите, но и сам умея да пристъпвам към дела."

Ето всичко, което казал Брасид; след това той самият започнал да се готви за излаз, а другите войски с Клеарид разположил при тъй наречените Тракийски порти[10], за да извърши Клеарид оттам излаз, както му било наредено. А нека сега се върнем към Клеон; когато се видяло, че Брасид се бил спуснал от Кердилион и че се намирал в града (а в града могло да се види отвън), като извършвал жертвоприношение на олтара на Атина и правел и други приготовления, тези новини били известени на Клеон. (В това време той бил отишъл по-надалеч на разузнаване.) Съобщили му, че цялата войска на противника се вижда в града и че под градските порти се виждало раздвижването на коне и на хора, което означавало подготовка за предстоящ излаз. Като узнал тези неща, Клеон се приближил до града и сам констатирал въпросните факти. Тъй като не желаел обаче да започва сражение, преди да му са пристигнали подкрепленията, и смятайки, че ще може да отстъпи, той заповядал да се даде сигнал за отстъпление, като предал в момента на войските, които потегляли, да отстъпят по посока на Ейон, като това движение започне най-напред от левия фланг; това впрочем била и единствено възможната маневра. След това му се сторило обаче, че движението се извършва мудно, той наредил лично на дясното крило да извърши обръщане (т. е. да се изравни с лявото крило, бел. ред. Хр. Д.), като по този начин оголил своя фланг за ударите на неприятеля. Тогава Брасид, като видял, че удобният момент е настъпил и че атинската войска е в движение, казал на своите и на другите войници: „Тези хора няма да ни се съпротивяват! Това се вижда от посоката, в която се движат техните копия и техните глави. Войници, които се държат така, обикновено

не са в състояние да издържат на атака. Да вървим! Да ми бъдат отворени ония порти, които указах, и да извършим с увереност излаз, колкото е възможно по-бързо!" След това Брасид, като излязъл от портата, която водела към палисадата и през първата порта на тогавашната дълга стена, се втурнал бегом по пътя, който бил съвсем прав и който минава близо до трофея, който се вижда днес, като се движел покрай оная част от града, която е естествено защитена най-добре. И като атакувал фронта на атинската войска в центъра, втурвайки се върху хора, които били объркани вследствие на собственото си безредие и вследствие на това, че били изумени от неговата дързост, той я разбил. В същото време Клеарид извършил излаз, както му било заповядано, през Тракийските порти и се устремил срещу атиняните. Скоро настъпило пълно объркване между атиняните, които не очаквали да бъдат атакувани неочаквано и внезапно едновременно и от двете страни. И тяхното ляво крило, което се било насочило към Ейон и се било придвижило напред, се откъснало веднага и ударило на бягство. То се намирало вече в пълен безпорядък и отстъпвало, когато Брасид, който сега се насочил срещу дясното крило, бил ранен; атиняните не забелязали, че той е паднал, и войниците, които се намирали наблизо, го вдигнали и изнесли. А що се отнася до дясното крило на атиняните, то оказало по-продължителна съпротива. Клеон пък, който още от началото нямал намерение да противостои на атаката, бил ударил на бягство, но бил застигнат от някакъв пелтаст от Миркин и убит. Неговите хоплити, които се били прегрупирали на хълма, на два или три пъти отблъснали пристъпите на Клеарид и се огънали едва след като миркинската и халкидската конница заедно с пелтасти ги обкръжили и като ги обсипали с копия, ги обърнали в бягство. И така оттогава насетне цялата войска на атиняните била разбита, отстъпвайки с мъка по различни пътища, които водели през планините. Онези от тях, които не загинали или още веднага в ръкопашния бой, или от халкидската конница и пелтасти, били единствените живи, които се добрали до Ейон. А пък войниците в другия лагер, които били изтеглили Брасид от битката и го подслонили, го пренесли в Амфиполис, когато още дишал: там той могъл да узнае, че неговите войски са извоювали победата и скоро след това издъхнал. Останалата войска, начело с Клеарид, се завърнала след преследването (на бойното поле, бел. ред. Хр. Д.) и като свалила доспехите на убитите, издигнала един трофей.

След това съюзниците извършили официалното тържествено погребение на Брасид, в което те всички участвували с оръжие и което станало на държавни разноски; те го погребали в града, на входа на сегашната агора (главния площад). От този ден насетне, след като издигнали ограда

около неговата гробница, гражданите на Амфиполис му принасят жертви като на Херос. Освен това всяка година амфиполците организират в негова чест състезателни игри и ежегодни жертвоприношения. Те също така му посветили и града, като го обявили за основател (ойкист) на тази колония, след като разрушили всички паметници в чест на Хагнон[11] и премахнали всичко, което би могло да запази спомена за това, че той е основател на града. Те смятали Брасид за свой спасител, а едновременно с това при тогавашните обстоятелства вследствие на страха, който те изпитвали от атиняните, проявявали особени предпочитания към своя съюз с лакедемонците. Що се отнася пък до Хагнон, тъй като амфиполците се намирали в положение на война с Атина, те смятали, че вече нито имат интерес, нито пък изпитвали някаква наслада да му оказват почести. Те предали на атиняните техните убити. От атиняните загинали около шестстотин души, а от техните противници само седем, защото в случая нямало редовно сражение, а битката станала при особени обстоятелства и при бъркотия, която била предизвикана предварително. След погребението на падналите, атиняните отплували у дома си, а хората начело с Клеарид останали в Амфиполис, за да вземат необходимите организационни мерки.

По същото време в края на лятото лакедемонците Рамфий, Автохарид и Епикилид потеглили с подкрепления от деветстотин хоплити към крайбрежието на Тракия и като пристигнали в Хераклея Трихинска, започнали да уреждат всичко там, което им се струвало, че не е в добър ред. Докато обаче те се бавели там, закъснели, битката при Амфиполис завършила и дошъл краят на лятото.

Още в началото на следната зима хората на Рамфий стигнали до Пиерон в Тесалия, но понеже тесалийците оказвали съпротива, а и Брасид, за когото водели войската, умрял, те се завърнали обратно: решили, че удобният момент е пропуснат, защото атиняните са се били оттеглили след своето поражение, а сами не смятали, че ще бъдат в състояние да извършат нещо от това, което замислял Брасид. Те се завърнали обаче най-много, защото още при своето тръгване узнали, че сред лакедемонците преобладават настроенията за сключване на мир.

Стигнало се до това, че веднага след битката при Амфиполис и завръщането на Рамфий от Тесалия нито една от двете страни не предприемала някакви военни действия, като настроенията и на двете страни клонели повече към мир. Атиняните, защото били претърпели тежко поражение при Делион, а наскоро след това и при Амфиполис, нямали вече истинска увереност в своята сила, която ги подтикнала порано да отхвърлят предложението за примирие, защото, упо-

вавайки се на тогавашните си успехи, смятали, че ще вземат връх. Освен това техните съюзници им причинявали безпокойства. Те (атиняните) се боели да не би съюзниците им, окуражени от техните неуспехи, да започнат да отпадат в още по-голям брой от тях и съжалявали за своето поведение след събитията при Пилос, когато те имали изгоден случай да водят преговори, но не сторили това. Лакедемонците пък от своя страна виждали, че войната взима един такъв изход, какъвто те съвсем не били очаквали (защото те си въобразявали, че ще могат да унищожат за малко години могъществото на Атина, като опустошават нейната територия; те били претърпели нещастието на остров Сфактерия, такова нещастие, което дотогава не било сполетявало Спарта) и тяхната територия била подложена на набезите на неприятелските сили, разположени в Пилос и на Китера[12]. Илотите пък или бягали на страната на противника, или пък тези, които оставали, създавали постоянни страхове, да не би, като се надяват на онези, които са вън, да се възползват от обстоятелствата и да се вдигнат на бунт, като по-рано[13]. Към това се прибавяло и обстоятелството, че сключеният от тях с Аргос тридесетгодишен договор изтичал и аргосците не желаели да сключат друг договор, ако не им се върне територията на Кинурия[14]. Ето защо на лакедемонците им се струвало невъзможно да воюват едновременно срещу Аргос и Атина. Най-сетне те подозирали, че някои от градовете в Пелопонес ще отпаднат от тях в полза на Аргос, както впрочем и станало.

Ръководейки се от тези съображения, и едната, и другата страна смятали, че трябва да сключат мирен договор. Специално склонни към това били лакедемонците, защото желаели да им бъдат върнати хората от остров Сфактерия (между които имало хора, които произхождали от първенците на града и имали сродници, които били равни на тях по произход). Ето защо те започнали преговори веднага след тяхното пленяване; атиняните обаче, докато имали още успехи, не били склонни да водят преговори на равни условия. Когато лакедемонците веднага след поражението на атиняните при Делион разбрали, че сега и те ще им окажат подобър прием, уговорили и сключили едногодишно примирие[15], през време на което те трябвало да се срещнат и да разменят мисли за договор с по-дълъг срок.

След като атиняните претърпели поражението при Амфиполис и загинали Клеон и Брасид, които най-много се противопоставяли на мира — първият поради това, че чрез войната печелил успехи и почести, а вторият заради това, че ако се установял мир, злоупотребите му ще станат по-явни, а неговите доноси ще загубят от своя кредит, — оттогава двама мъже, от които единият в Спарта, а другият в Атина ас-

пирирали да играят ръководна роля, а именно лакедемонският цар Плейстоанакт, син на Павсаний, и Никий, син на Никерат, който тогава имал най-големи успехи от стратезите в командуването на военните операции, проявявали най-голямо усърдие за установяването на мир. Никий именно желаел, като се възползува от това, че той не бил претърпявал поражения и че се ползувал с добра репутация, се стремял да осигури своите шансове за успех. Той желаел да види в най-близко бъдеще края на изпитанията за себе си, като освободи от тях едновременно и своите съграждани и закани в бъдеще своята репутация на човек, който е живял, без да увреди някога държавата. Той смятал, че това може да се постигне, като избягват рисковете и когато човек разчита по възможност най-малко на щастието: следователно само мирът могъл да обезпечи безопасност (т. е. сигурност откъм рискове). Що се касае до Плейстоанакт, той бил изложен на нападките на своите противници поради завръщането си от изгнание. И когато лакедемонците претърпявали някакъв неуспех, той винаги бил укоряван от тях, че подобен неуспех се дължал на неговото незаконно завръщане (в Спарта)[16]. Те го укорявали в това именно, че той заедно с брат си Аристокъл бил спечелил (чрез подкуп) на своя страна жрицата в Делфи[17], та тя да повтаря до безкрайност на теорите[18] (наблюдателите), изпратени от Спарта, съвета да върнат от чужбина в родината му потомците на полубога, син на Зевс: в противен случай те щели да орат със сребърен плуг[19]. С течение на времето жрицата била склонила лакедемонците, осемнадесет години след изгнанието на Плейстоанакт на Ликеон, да бъде върнат от своите съграждани. Той бил отишъл в изгнание, защото се смятало, че бил подкупен, за да опразни Атика. И понеже се боял от лакедемонците, той се бил настанил в една къща, едната половина на която била включена в светилището на Зевс[20]. Упреквали го още и в това, че той бил възвърнат след осемнадесет години (от изгнание) със същите хорове и жертвоприношения, с каквито си служели в началото по време на основаването на Спарта при тържественото въвеждане на царете в длъжност.

Измъчван от тези обвинения, Плейстоанакт си мислил, че с настъпването на мира нямало да има никакви неуспехи и в същото време лакедемонците щели да получат своите пленници[21], а заедно с това той щял да престане да бъде прицелна точка за нападките на своите противници. Той бил преизпълнен с искрено желание да се постигне споразумение за мир, защото във време на война ръководителите в случай на неуспех по правило били изложени на обвинения. И тъй преговорите за мир продължили през тази същата зима, а когато наближила пролетта, лакедемонците с цел да сплашат атиняните и ги направят по-отстъпчиви разгласили по

отделните държави да готвят да издигнат (контролни) укрепени бази (в Атика). След това в резултат на разговори (и преговори), в хода на които и двете страни предявили голям брой претенции, постигнали споразумение да сключат мир, като и едната, и другата страна върнат онези земи, които са завладели във военните действия. Атиняните обаче да задържат Нисея. (Когато обаче те поискали да им бъде върната и Платея, тиванците заявили, че те завзели този град не насилствено или чрез намеса на предателство, но по силата на споразумение, което било прието от населението; по същия начин и атиняните владеели Нисея.) След това лакедемонците свикали своите съюзници и всички с изключение на беотийците, коринтяните, елейците, мегарците (които не одобрили споразумението) гласували в полза на мира; и така те сключили споразумението, като лакедемонците се задължили спрямо атиняните и съответно атиняните спрямо лакедемонците посредством тържествени възлияния и клетви, и то в следния вид.

„Сключен бе мир между атиняните и лакедемонците, както и между техните съюзници, при следните условия: Що се отнася до общите светилища[22], то всеки, който желае, да може според традициите на своите деди да извършва жертвоприношения, да се допитва до оракулите и да изпраща делегации от наблюдатели (теори) напълно свободно и по суша, и по море. Светилището и храмът на Аполон в Делфи и делфийците да бъдат самостоятелни и те самите и техните земи да бъдат освободени от данъци и да бъдат подчинени на своето собствено правосъдие според наследените от своите деди закони. Този мирен договор между атиняните и съюзниците на атиняните и лакедемонците и техните съюзници да остане в сила петдесет години, без те да се мамят и да си нанасят щети както по суша, така и по море. Забранява се каквото и да било прибягване до въоръжена сила, както и всяка враждебна дейност, под каквато и форма да бъде тя, която да е насочена било от лакедемонците и техните съюзници срещу атиняните или техните съюзници, било от атиняните или техните съюзници срещу лакедемонците или техните съюзници. В случай че между тях възникне някакъв спор, те трябва да се споразумеят, за да го разрешат, като се съобразяват със съдебната процедура и с клетвите, при които са ратифицирани техните споразумения. Лакедемонците и техните съюзници са длъжни да върнат Амфиполис на атиняните. За градовете, които са върнати от лакедемонците на атиняните, да бъде разрешено на техните жители да отидат, където желаят, заедно със своето имущество; градовете (които бъдат върнати) да плащат данък в размера, в който са го плащали по времето на Аристид, но да бъдат самостоятелни. На атиняните и техните съюзници

се забранява да вдигнат оръжие срещу тези градове, с намерение да им нанесат щети, след сключването на мирния договор, стига те да са заплатили данъка си. А тези градове са следните: Аргил, Стагир, Акан, Сколос, Олинт и Спартол. Те не ще бъдат съюзници нито на лакедемонците, нито на атиняните. В случай обаче, че атиняните добият съгласието на тези градове, да им бъде позволено, ако желаят, да станат съюзници на атиняните. Мекибернейците, санейците и сингийците[23] да живеят в своите градове на еднакви начала с олинтийците и акантийците. Лакедемонците и техните съюзници да върнат на атиняните Панактон. А пък атиняните да върнат на лакедемонците Корифасий, Китера, Метона, Птелеон и Аталанта и онези хора, които са от Лакедемон и се намират в затворите на Атина или на някое друго място, което се намира под тяхна власт. Също така и лакедемонците и съюзниците им трябва да върнат всички атиняни и техни съюзници при същите условия. Относно скионците, торонците и сермилийците и ако атиняните имат под властта си някой друг град, да се предостави за тях на атиняните да решават, както намерят за добре. Атиняните се задължават да положат клетва пред лакедемонците и техните съюзници, и то пред всеки град поотделно. И от двете страни по седемнадесет души от всеки град трябва да положат обичайната най-тържествена клетва. А клетвата трябва да има следната формулировка: „Аз ще се придържам към тези споразумения и мирен договор лоялно и без да прибягвам към измама.“ Същата клетва трябва да положат и лакедемонците и техните съюзници пред атиняните. И двете страни трябва да подновяват клетвата всяка година. Трябва да се поставят стели (плочи) с текста на договора в Олимпия, в Делфи, на Истма[24], както и на Акропола в Атина и в светилището на Аполон Амиклейски[25] в Лакедемон. В случай че е допуснат някакъв пропуск, по какъвто и въпрос да бъде той, текстът на договора да може да бъде модифициран, без да се нарушават клетвите, и то след като бъде постигнато споразумение между лакедемонците и атиняните.“

„Договорът влиза в сила при ефора Плейстол на четвъртия ден преди края на месец Артемисий, а в Атина при архонта Алкей на шестия ден преди края на месец Елафеболион.[26] Положиха клетва и извършиха тържествените възлияния при сключването на договора следните лица: от лакедемонска страна — Плейстоанакт, Агид, Плейстол, Дамагет, Хионид, Метаген, Акант, Даитос, Исхагор, Филохарид, Зевксид, Антип, Телид, Алкинад, Емпедий, Менас, Лафил, а от атинска страна — Лампон, Истмионик, Никий, Лахес, Евтидем, Прокъл, Питодор, Харон, Миртил, Трасикъл, Теаген, Аристократ, Иолкий, Тимократ, Леон, Ламах, Демостен.“

Този договор бил сключен[27] в края на зимата и нача-

лото на пролетта непосредствено след градските Дионисии, след като вече бяха изминали точно десет години без няколко дена от времето, когато било извършено първото нападение в Атика и тая война започнала. Всеки трябва да пресмята събитията, да не се доверява вече на списъците с имената на магистратите или на висшите сановници, според които се изчисляват събитията, които са станали. Такова датиране е точно, защото някое събитие може да стане в началото, по средата или по някое друго време от служебния срок на въпросните длъжностни лица. Ако ли обаче той възприеме, както съм писал аз, изброяването на събитията по лета и зими, когато всяка година ще се смята за половина, тогава относно тази първа война[23] ще може да се установят десет лета и също толкова зими.

Лакедемонците — тъй като по жребие на тях се паднало да върнат първи това, което били завладели, освободили незабавно намиращите се в техни ръце пленници и изпратили по градовете на Тракийското крайбрежие като пратеници Исхагор, Менас и Филохарид с нареждане до Клеарид да предаде на атиняните Амфиполис, а останалите градове да приемат договора, както било решено за всеки един от тях. Градовете, разположени на Тракийското крайбрежие, сбаче отказали да се подчинят, защото смятали договора за неприемлив за тях. Също и Клеарид, за да угоди на халкидците, не предал Амфиполис, като твърдял, че не може да го предаде против тяхната воля. После, придружен от пратеници от тези градове, той тръгнал за Лакедемон, за да се оправдае, ако Исхагор и другарите му го обвинят, че не се е подчинил. Същевременно той искал да разбере дали условията на спогодбата все още не може да се променят[29]. Когато сбаче видял, че лакедемонците са обвързани с договора, той сам бързо заминал обратно, изпратен от лакедемонците със заповед да предаде веднага Амфиполис, а в противен случай поне да изведе, колкото пелопонесци има там.

Тъкмо в този момент в Спарта се били събрали представители на съюзни градове. Някои от тях били отказали да приемат договора и лакедемонците ги заставили да го приемат. Съюзниците пък, на същото основание, на което още в началото отхвърляли договора, и сега твърдели, че няма да го приемат, докато не се сключи друг договор, който да бъде по-справедлив. Тъй като съюзниците не ги послушали, лакедемонците ги върнали обратно и се обърнали към Атина, за да сключат съюзен договор с нея. Преди това те били изпратили Ампелид и Лихас в Аргос, но аргосците били отказали да продължат договора за мир. За да обезвредят аргосците, те искали да ги лишат от подкрепата на атинянте, без която подкрепа Аргос бил безопасен, както и да постигнат това, щото и останалата част от Пелопонес да за-

пази спокойствие (тъй като и тези градове, ако биха имали възможност, биха минали на страната на атиняните). И тъй като и атинските представители се намирали там и били започнати (с тях) преговори, те постигнали споразумение. След това те разменили помежду си тържествени клетви и сключили мирен договор при следните условия:

„Атиняните и лакедемонците ще бъдат съюзници в продължение на петдесет години при следните условия. Ако някой противник нахлуе на лакедемонска територия или извърши акт на агресия срещу лакедемонците, атиняните ще трябва да им окажат най-действена помощ с всички разполагаеми средства. А ако нападателят се оттегли, след като е причинил опустошения, неговата страна трябва да се смята, че е в положение на война и с Лакедемон, и с Атина, като бъде изложен на репресалии и от едната, и от другата страна, а мир с него да се сключи едновременно и от двете страни. Тези задължения трябва да се спазват, като правото се зачита стриктно и без измама. Също така, ако някой противник нахлуе на атинска територия и причини щети на атиняните, лакедемонците ще трябва да окажат на атиняните най-голямата възможна помощ, която е по силите им. А ако неприятелят, след като е причинил опустошения на атинска територия, се е оттеглил, неговата държава да се счита в положение на война с лакедемонците и атиняните и да бъде изложен на репресалиите и на едните, и на другите, а мир с него да се сключи и от двете държави. Това трябва да се изпълнява с абсолютна стриктност, като се зачита правото без измама. Ако ли пък класата на робите (в Лакедемон) въстане, атиняните трябва да помагат на лакедемонците с всички сили и съобразно с размера на средствата, с които разполагат. Тези клаузи (на договора) ще бъдат ратифицирани с клетва от същите лица и от двете страни, които са положили клетва и при другия договор. Този съюз подлежи на подновяване от лакедемонците, които ще идват в Атина по време на Дионисиите, и от атиняните, които ще отиват в Лакедемон по време на Хиакинтиите[30]. И двете страни трябва да поставят стели (плочи) с текста на договора, едната в Лакедемон, при храма на Аполон Амиклейски, а другата — в Атина на Акропола при храма на Атина. Ако лакедемонците и атиняните счетат за уместно да добавят нещо към съюзния договор или пък да махнат нещо от неговия текст, това да бъде право и на двете страни и в съгласие с клетвата."

Клетвата положиха следните лица от страна на лакедемонците: Плейстоанакт, Агид, Плейстол, Дамагет, Хионид, Метаген, Акант, Дантос, Исхагор, Филохарид, Зевксид, Антип, Алкинад, Телид, Емпедий, Минас, Лафил, а от страна на атиняните: Лампон, Истмионик, Лахес, Никий, Евтидем, Прокъл, Питодор, Хагнон, Миртил, Трасикъл, Теаген, Ари-

стократ, Иолкий, Тимократ, Леон, Ламах, Демостен". Този съюзен договор бил сключен наскоро след сключването на мирния договор и атиняните предали на лакедемонците пленниците от острова[31]. Започнало лятото на единадесетата година от войната. Завършено е и описанието на първата война, водена непрекъснато през тези десет години.

След мирния договор и съюза между лакедемонците и атиняните, сключени след десетата година от започването на войната, по времето на Плейстол, ефор в Лакедемон, и на Алкей, архонт в Атина, между държавите, които приели договорите, настъпил мир. Коринтяните обаче и някои държави в Пелопонес започнали да нарушават постигнатите резултати, като хвърлили лакедемонците в борба с техните съюзници. Заедно с това атиняните започнали да подозират с течение на времето лакедемонците, защото между тях имало хора, които не изпълнявали някои от разпорежданията, предвидени в договора. В продължение на седем години и десет месеца[32] и двете държави се въздържали да предприемат военни операции срещу земите на другата страна, но другаде, при наличието на това нестабилно примирие, си нанасяли най-големи взаимни вреди. Сетне, заставени най-после да нарушат договора след единадесетгодишен период, те се отзовали отново в положението на открита война помежду си.

Същият този Тукидид, атинянинът, описал и тези събития поред, тъй като всяко едно от тях ставало по зими и лета, чак до времето, когато лакедемонците и съюзниците им сложили край на господството на атиняните и завладели Дългите стени и Пирея. До този момент във война изминали всичко двадесет и седем години. А ако някой мисли, че примирието, сключено в промеждутъка, не може да се смята за война, то той ще сгреши в своята преценка. Ако за този период се съди по тези факти, които го отличават от периодите преди и след него, ще се види, че на този период не би трябвало да се гледа като на мирно време. През този период двата града в същност нито върнали всичко, нито пък получили обратно, според както било договорено. Освен това и от двете страни били извършени нарушения на договора в Мантинейската и Епидавърската война, пък и в други случаи. Съюзниците по крайбрежието на Тракия проявявали не помалка враждебност спрямо атиняните, отколкото по-рано, а беотийците съблюдавали примирието, като го подновявали всеки десет дена. Така всеки, който изчислява времето по лета и зими от първата десетгодишна война и съмнителното примирие, и войната, която последвала подир него, ще получи посочените години с разлика от няколко дена. Дори и за тия хора, които се осланят на предсказанията на оракулите, това е единственото събитие, което може да се потвърди сигурно чрез тези предсказания. И наистина аз лично си спом-

ням, че мнозина твърдяха винаги, че тая война от своето начало до своя край ще трябва да трае три пъти по девет години. Аз преживях цялата война и поради своята възраст, която ми даваше необходимата зрелост, можех да си дам добра сметка и като се занимавах внимателно, да получа точни сведения. Освен това ми се случи така, че в продължение на двадесет години бях в изгнание след моето командуване при Амфиполис и бях в течение на работите и на двете воюващи страни, а главно поради това, че бях в изгнание, бях в течение в работите на лакедемонците. Така можех да си дам спокойно сметка за тези събития. И така аз ще разкажа за периода, който последвал подир десетте години[33] с характерните за него разногласия и провалянето на мирния договор, както и за последвалия подир това период на военни действия.

След сключването на петдесетгодишния мирен договор, а след това и на съюза поканените по този случай пратеници от целия Пелопонес си заминали от Лакедемон. Изобщо те се завърнали по домовете си, но коринтяните се отбили първо в Аргос и влезли в преговори с някои от тамошните длъжностни лица. Тъй като лакедемонците били сключили договор за мир и съюз с атиняните, които преди това били техните най-люти врагове, и то далеч не за благото, а за заробването на Пелопонес, Аргос именно трябвало да бди за спасението на Пелопонес; тъкмо Аргос трябвало да постанови, щото всяка самостоятелна елинска държава, която зачита принципа на равноправието, да сключва, ако желае, договор за взаимна отбрана с аргосците. От друга страна, Аргос трябвало да посочи неголям брой лица, облечени в неограничени пълномощия, и преговорите да не се водят с народа (т. е. с народното събрание), за да се избегне това, щото тези, които не били успели да добият съгласието на мнозинството, да бъдат разкрити. А коринтяните твърдели, че мнозина щели да се присъединят към тях от омраза към лакедемонците. След като направили тези препоръки, коринтяните се завърнали у дома си.

Що се касае пък до аргосците, които водели преговорите с коринтяните, те, след като изслушали техните предложения, ги докладвали на правителството и народа. Аргосците решили да приемат предложението и избрали дванадесет души, с които всеки от елините, който желаел, освен атиняните и лакедемонците, можел да сключи съюз: с нито една от последните две страни не се разрешавало да се сключват договори без разрешението на аргоския народ. Аргосците на драго сърце приели предложенията, защото предвиждали, че войната им с лакедемонците ще се поднови отново — мирният им договор с тях изтичал, — а те се надявали освен това, че ще могат да застанат начело на Пелопонес. По това

време Лакедемон бил наистина дискредитиран твърде много и поради неговите поражения към него се отнасяли с пренебрежение, докато аргосците били във всяко отношение в по-благоприятно положение, защото не се били намесили във войната срещу Атика[34] и дори извлекли полза от това, че били неутрални и имали договорни отношения и с двете страни. Ето защо и аргосците започнали да приемат за съюзници всички елини, които желаели това.

Първи се присъединили към тях мантинейците и техните съюзници от страх пред лакедемонците, защото още по време на войната срещу Атина мантинейците били завладели известна част от Аркадия и сега, когато войната срещу Атина продължавала още, те се страхували, че лакедемонците няма да им позволят да владеят тази област. Затова те с радост се обърнали към Аргос, в чието лице те виждали един голям и могъщ град, който бил постоянно във враждебни отношения с лакедемонците и че той подобно на тях имал демократично управление. След като мантинейците отпаднали, в останалата част от Пелопонес се разпространило (като вълна) настроението, че и тук трябва да се стори същото. Пелопонесците смятали, че мантинейците са минали на другата страна, защото познавали по-добре нещата, а същевременно те били сърдити на лакедемонците между другото и за това, че в мирния договор с Атина било написано, че нямало нарушаване на клетвата, ако атиняните и лакедемонците вмъкнат или махнат от договора нещо, което биха решили тези две държави. И наистина тая формулировка в договора смущавала най-напред пелопонесците и събуждала у тях подозрението, че лакедемонците с помощта на атиняните ще пожелаят да ги заробят. Те твърдели, че ще бъде справедливо промени в договора да могат да извършват и всички съюзници. И така много пелопонесци от страх започнали да се насочват към Аргос и да сключват поотделно военен съюз с тази държава.

Лакедемонците си давали сметка, че въпросната вълна на настроения се разпространявала в Пелопонес и че коринтяните, които подстрекавали към това движение, възнамерявали също да сключат военен съюз с Аргос. Ето защо лакедемонците изпратили пратеници в Коринт с цел да предвардят коринтяните от техните намерения. Лакедемонците протестирали за това, че те били предизвикали всички тези смутове и че се готвят да отпаднат от Лакедемон, за да сключат военен съюз с Аргос, като по този начин ще погазят своите клетви. Коринт според тях се бил вече провинил сериозно, като не признавал споразумението за примирие с Атина, макар че в него се постановявало, че всяко решение, взето посредством мнозинството от гласовете на съюзниците, да бъде задължително за всички, освен ако се появи някаква пре-

ка от страна на боговете и героите. Представители на другите съюзни градове, които също така били отказали да признаят договора, се намирали по това време в Коринт, където те били поканени предварително да отидат, и в тяхно присъствие коринтяните отговорили на лакедемонците. Те обаче не изнесли открито обидите, които били претърпели, а именно не споменали нито за Солион, нито за Анакторион[35], които спартанците не накарали атиняните да им върнат, нито за някои други неща, с които смятали, че са засегнати, а изтъквали като причина, че не желаят да извършат предателство спрямо полисите, които били разположени по крайбрежието на Тракия. Спрямо тях, казвали коринтяните, те били обвързани посредством лична клетва още когато били отпаднали заедно от Потидея, а по-късно и отново се обвързали и с други клетви. Тъкмо по това време в Коринт се намирали и аргоски пратеници, които подканвали настоятелно коринтяните да влязат в съюза, без да се маят. Коринтяните ги помолили обаче да дойдат при тях отново на следващия конгрес.

Веднага след това в Коринт пристигнали пратеници и на елейците и те първо сключили съюз с коринтяните, а след това заминали оттук за Аргос и съобразно с предишните инструкции станали съюзници на аргосците. По това време елейците били скарани с лакедемонците заради Лепреон. Работата била там, че някога била избухнала война между някои градове в Аркадия и лепрейците. Елейците били повикани като съюзници на помощ от Лепреон, като в замяна на това им била обещана половината от неговата територия. След като завършили войната, елейците оставили земята на лепрейците, но ги задължили да внасят всяка година в храма на Зевс Олимпийски по един талант.[36] До избухването на войната срещу Атина лепрейците внасяли сумата, но след това престанали да правят вноски под предлог, че е военно време. Тъй като елейците се заели да ги принудят, лепрейците се обърнали към лакедемонците. И тъй като решаването на делото било предоставено на лакедемонски арбитражен съд, а елейците, подозирайки, че тяхната присъда няма да бъде безпристрастна, отхвърлили решението на лакедемонците и опустошили територията на лепрейците. Въпреки това обаче лакедемонците отсъдили, че лепрейците са автономни, а елейците, че са извършили нарушение, защото не дочакали решението на съда и изпратили в Лепреон гарнизон от хоплити. Елейците смятали, че лакедемонците са взели под своя закрила един град, който е отпаднал от тях, и, позовавайки се на договора, в който се казвало, че държавите запазват в края на войната срещу Атина само това, което са притежавали при влизането си в нея, обявили въпросното съдебно решение за несправедливо и минали на

страната на аргосците и, както бе споменато по-горе, сключили съюз с тях. Веднага след тях с аргосците се съюзили и коринтяните, и халкидците по егейския бряг на Тракия. Беотийците и мегарците били единодушни помежду си и, изчаквайки да видят какво ще сторят лакедемонците, запазвали спокойствие. Те били на мнение, че демократическият строй на Аргос ще бъде по-малко пригоден за тях, които имали олигархическо управление, отколкото политическият строй на Лакедемон.

Приблизително по същото време през това лято атинячите превзели Скионе чрез обсада, избили възрастните мъже, жените и децата отвели в робство, а нейната територия предоставили на платейците[37] да я обработват. Намирайки се под впечатлението на пораженията, които били претърпели в сраженията, и, подчинявайки се на едно предсказание на божеството в Делфи, те върнали обратно делосците на остров Делос. И накрая между фокидците и локрийците[38] избухнала война. Пратеници на коринтяните и аргосците, отсега нататък като съюзници, се отзовали в Тегея с цел да я подтикнат да отпадне от Спарта. Те си правели сметка, че ако успеят да спечелят на своя страна един толкова важен град, ще могат да имат на своя страна и целия Пелопонес. Тегейците заявили обаче, че те няма да предприемат нищо против лакедемонците, вследствие на което коринтяните, които дотогава водели най-ревностно преговорите, сега отслабили своето усърдие и се изплашили много, че никой друг вече няма да се присъедини към тях. Въпреки това обаче те установили контакт с беотийците да се съюзят с тях и с Аргос и да имат обща политика с тях. Те им припомнили освен това примирието, което се подновявало всеки десет дни, което беотийците били сключили с атиняните и което било станало наскоро след сключването на петдесетгодишния договор за мир. И тъй коринтяните поканили беотийците да ги последват в Атина, за да издействуват и за тях подобно споразумение, както за беотийците. В случай, че Атина им откажела, коринтяните искали настоятелно от беотийците да денонсират своето споразумение с Атина и да не водят в бъдеще повече преговори с нея без участието на Коринт. На искането на коринтяните да сключат съюз с аргосците беотийците отговорили, че ще трябва да почакат. А когато отишли в Атина заедно с коринтяните, беотийците не могли да издействуват за тях десетдневно примирие, тъй като атинянните им отговорили, че те автоматически имат вече съюзен договор с коринтяните, щом като са съюзници на лакедемонците. Въпреки това беотийците не денонсирали десетдневния си договор, макар че коринтяните настоявали за това, като възразявали и ги упреквали заради ангажиментите, които те били поели. Самите коринтяни пък имали пря-

мирие с атинянните, което не било последвано обаче от мирен договор.

През това същото лято лакедемонците предприели масов поход, предвождани от лакедемонския цар Плейстоанакт, син на Павсаний, срещу парасийците в Аркадия, които били подвластни на мантинейците. Лакедемонците били повикани там вследствие на гражданските междуособици, а едновременно с това парасийците желаели да бъде разрушено, ако е възможно, укреплението Кипсела, което мантинейците били издигнали и охранявали със свой гарнизон. Това укрепление се намирало на парасийска територия, надвесено непосредствено над местността Скиритида на Лаконска територия. Докато лакедемонците опустошавали земите на парасийците, мантинейците предоставили отбраната на своя град на аргосците, за да изпратят своите войски като охраняващи части на съюзническа територия. Тъй като обаче те не се оказали в състояние да запазят едновременно укреплението на Кипсела и градовете, намиращи се на парасийска територия, се оттеглили. Лакедемонците пък обявили парасийците за автономни и след като разрушили форта в Кипсела, се завърнали у дома си.

Все през това лято, щом като войниците, които били потеглили с Брасид за крайбрежието на Тракия и били доведени обратно от Клеарид, след като бил сключен мир, лакедемонците гласували две решения: илотите, които взели участие в сраженията заедно с Брасид, били обявени за свободни и им се разрешавало да живеят където желаят; малко по-сетне те ги настанили заедно с неодамодите[39] в Лепреон, на границата между Лакония и Елида, тъй като Спарта била в много лоши отношения с Елида. Противно на това пък онези техни бойци (спартиати), които били заловени в плен на остров Сфактерия и били предали своето оръжие, вдъхвали недоверие у своите съграждани. Според последните след бедата, която ги била сполетяла, те могли да се почувствуват заплашени от санкции и може би щели да се опитат, в случай че запазели пълните си граждански права, да агитират за някакъв държавен преврат. Следователно те ги лишили от пълни граждански права, въпреки че мнозина от тях заемали определени обществени длъжности, като им определили такъв граждански статут, който не им позволявал да заемат обществени длъжности, нито пък да сключват сделки за покупко-продажби. Впоследствие обаче всички тези права им били възвърнати.

През същото лято дийците, които били в съюз с атинянните, завладели Тисос,[40] град, разположен на Атонския нос. През цялото това лято атинянните и лакедемонците поддържали помежду си контакти, въпреки че взаимните им подозрения се проявили непосредствено след сключването на

мирния договор, тъй като те не си реституирали взаимно завладените места. Лакедемонците трябвало по жребие първи да върнат Амфиполис, но те не върнали нито него, нито останалите завоювани обекти. Освен това те не заставили нито своите съюзници по крайбрежието на Тракия, нито беотийците, нито пък коринтяните да приемат договора, ако и постоянно да твърдели, че заедно с атиняните те ще ги принудят да сторят това, дори те и да не желаят. Без писмено съглашение обаче те определяли срокове, след които онези, които не се били присъединили към мирния договор, трябвало да се смятат за неприятели и на лакедемонците, и на атиняните. Атиняните като виждали, че от всичко това нищо не се осъществява на дело, започнали да подозират, че лакедемонците нямат честни намерения и затова, въпреки техните настоявания, не им връщали Пилос (и дори съжалявали, че им били върнали пленниците от остров Сфактерия). Ето защо те задържали останалите селища, като изчаквали и лакедемонците да изпълнят спрямо тях онова, което било постановено в договора. В отговор на това лакедемонците от своя страна твърдели, че са изпълнили онова, което е възможно: били върнали намиращите се у тях атински пленници, били изтеглили войските си от крайбрежието на Тракия и били изпълнили всичко останало, което било по силите им. Противно на това обаче относно Амфиполис те твърдели, че не го владеели, за да могат да го върнат, а що се отнася до беотийците и коринтяните, те щели да се опитат да ги включат в договора, за да могат атиняните да придобият отново Панакт и да върнат всички атински военнопленници, които се намирали у беотийците. И все пак те настоявали Пилос да им бъде върнат. В противен случай, то поне да бъдат изтеглени оттам месенците и илотите[41], както сами те били сторили това на крайбрежието на Тракия, а атиняните, ако искат, сами да охраняват този укрепен пункт. След чести и многобройни преговори през това лято атиняните се съгласили да изведат от Пилос месенците и илотите и тези, които били избягали от Лакония и ги заселили в Крании на остров Кефаления. И тъй това лято изминало спокойно и двете страни поддържали помежду си чести контакти.

В началото на следната зима, когато в Спарта други лица били станали ефори[42], а не тези, при които бил сключен мирният договор (и от които някои били негови противници), в Лакедемон пристигнали пратеници на съюзниците. Лакедемонците дълго водили преговори с намиращите се у тях атиняни, беотийци и коринтяни, но не стигнали до никакъв резултат. И тъкмо когато пратениците се готвели да си тръгнат, Клеобул и Ксенар, тия ефори, които желаели най-много да се анулира договорът за мир, започнали отделни преговори с беотийците и коринтяните, като ги увещавали да постиг-

нат колкото е възможно по-голямо единодушие помежду си и да се стремят, щото беотийците, след като преди това се съюзят с аргосците, да сключат подир това друг съюзен договор, който да свърже аргосците и беотийците с лакедемонците. Това било, според Клеобул и Ксенар, най-доброто средство за беотийците те да не бъдат заставени да се присъединят към съюза с Атина, тъй като лакедемонците биха предпочели охотно враждебността на атиняните и анулирането на договора, за да придобият приятелството и съюза на аргосците. А беотийците знаели, че лакедемонците винаги желаели да бъдат добри приятели с Аргос, защото смятали, че така щяло да им бъде по-лесно да воюват вън от пределите на Пелопонес. Все пак ефорите помолили беотийците да върнат Панактон на Лакедемон, за да могат, ако им се удаде, да получат в замяна на това Пилос, което пък щяло да улесни тяхното влизане във война срещу Атина.

Изпроводени с тези инструкции от Ксенар и Клеобул и от другите им приятели в Лакедемон, беотийците и коринтяните си тръгнали, за да ги докладват на своите правителства. На връщане обаче две висши длъжностни лица от Аргос ги причакали по техния обратен път и като започнали преговори с тях, ги запитали дали беотийците не биха им станали съюзници, както коринтяните, елейците и мантинейците. Според тях, ако това би се осъществило, то за беотийците вече щяло да бъде лесно и да воюват, и да сключат мир по свое желание с лакедемонците или пък в случай на нужда с някоя друга държава, стига да действуват по силата на едно общо решение. Тези предложения допаднали на беотийските пратеници, защото това, за което молели аргосците, съвпадало с инструкциите на техните приятели в Лакедемон. Когато двамата аргосци разбрали, че беотийците са склонни да приемат предложението, те им казали, че ще изпратят пратеници в Беотия и си отишли. След като пристигнали в родината си, беотийците уведомили беотарсите за предложенията, получени от Лакедемон и от аргосците, които те срещнали на връщане. Беотарсите одобрили всичко и го приели с голяма готовност, защото и приятелите от Лакедемон ги молели за съвсем същото, към което ги подтиквали и аргосците. Не много след това пристигнали и пратениците от Аргос и със споменатите вече предложения. Беотарсите, преди да ги изпроводят обратно, одобрили тези предложения и обещали да изпратят пратеници в Аргос, за да сключат военен съюз.

Между това беотарсите, коринтяните, мегарците и пратениците от градовете по крайбрежието на Тракия решили да се обвържат най-напред помежду си с клетва, че ще си помагат в случай на нужда и че не ще започнат война с някого, нито пък ще сключат мир без общо решение, а едва

след това беотийците и мегарците — а те действували единно — да сключат договор с аргосците. Преди да положат взаимните клетви обаче, беотарсите уведомили за това четирите съвета на Беотия[43], които единствено държат върховната власт, и им препоръчали да се обвържат с клетва спрямо всички градове, които, за да запазят своите интереси, биха желали да се съюзят с тях. Но ето че членовете на съветите на Беотия не възприели тези препоръки! Те се боели, че се опълчват срещу Спарта, ако се обвържат с Коринт, който бил отпаднал от Спарта, понеже беотарсите не им били съобщили за онова, което станало в Спарта, нито им били казали, че ефорите Клеобул и Ксенар, както и техните тамошни приятели, ги подтиквали към това да станат най-напред съюзници на аргосците и на коринтяните, за да могат след това заедно с тях да станат съюзници на Спарта. Те смятали, че членовете на съвета не биха взели някакво друго решение освен това, което биха ги посъветвали след грижливо обсъждане. След като работите тръгнали недобре, коринтяните и пратениците, които били дошли от градовете по крейбрежието на Тракия, си отишли, без да сключат каквато и да било договор. Беотарсите пък, които трябвало, ако тяхното предложение бъдело прието, да се опитат да сключат след това съюза с Аргос, не внесли повече в съветите (за разглеждане) въпроса за Аргос и не изпратили в Аргос пратениците, които били обещали. Целият този въпрос бил оставен висящ и нещата се протакали.

През същата зима олинтийците нападнали града Мекиберна[44], охраняван от атински гарнизон и го превзели. След това, понеже между атиняните и лакедемонците се водели непрекъснато преговори относно взаимните реституции на земите, които окупирали, лакедемонците, надявайки се, че ако атиняните получат от беотийците Панактон, самите те ще си възвърнат Пилос, отправили пратеници при беотийците и ги замолили да им предадат Панактон и атинските пленници, та вместо тях да получат Пилос. Беотийците обаче отказали да им възстановят тези обекти, ако те не сключат с тях сепаративен военен съюз, аналогичен на онзи, който те били сключили с Атина. Лакедемонците знаели, че с това те ще навредят на атиняните, защото между тях било уговорено нито да сключват договор с някого, нито да започват война без взаимно съгласие. От друга страна обаче те искали да получат Панактон, за да си възвърнат вместо него Пилос. И понеже в същото време и ония, които желаели да подкопаят мирния договор, подтиквали към сближение с беотийците, лакедемонците в края на зимата и в началото на пролетта сключили този военен съюз. Веднага след това беотийците започнали да разрушават Панактон. Така завършила единадесетата година от войната.

През следващото лято[45], още в началото на пролетта, аргосците, понеже пратениците на беотийците, които те обещавали да изпратят, не дошли, а и понеже аргосците узнали, че беотийците разрушавали Панактон и били сключили сепаративен военен съюз с лакедемонците, се изплашили, да не би те да останат изолирани, а целият военен съюз да премине на страната на лакедемонците. Те смятали именно, че беотийците са разрушили Панактон по внушение на лакедемонците и са сключили мирен договор с атинияните и че атинияните са в течение на всички тези неща и следователно за тях няма да бъде вече възможно да сключат военен съюз с атинияните. По-рано те се надявали, че поради разногласията между атиняни и лакедемонци те ще сключат съюз пак с атинияните, ако техният договор с лакедемонците не бъде продължен. И така, бидейки жертва на тези безпокойства, и, опасявайки се и от това да не би да се наложи да воюват едновременно срещу лакедемонците, тегейците, беотийците и атинияните, аргосците, които преди това отказвали да преговарят със Спарта и живеели с дръзката мечта, че ще застанат начело на Пелопонес, сега изпратили с възможната най-голяма бързина като пратеници в Лакедемон Евстроф и Есон, за които се мислело, че били гледани особено добре в Лакедемон. При сегашното положение аргосците смятали, че за тях ще бъде най-добре да сключат договор с лакедемонците при каквито и да било условия и след това да не предприемат никакви действия.

Още с пристигането си в Спарта пратениците започнали преговори с лакедемонците относно евентуалните условия за сключване на договор. Най-напред аргосците поискали да се заведе арбитражен процес, който да се повери на някоя държава или пък на частно лице по въпроса за Кинурийската територия, която като гранична зона била предмет на постоянни разпри — в нея се намират градовете Тирея и Антена, а я обработват лакедемонците. След това обаче, когато лакедемонците не позволили и да се споменава за Кинурия и казали, че са съгласни, ако аргосците желаят да сключат договор при предишните условия, то аргоските пратеници предложили все пак на лакедемонците да се съгласят на следното споразумение: да сключат засега договор за петдесет години при условие, че по-късно всяка от страните ще има възможност, ако в Лакедемон и Аргос няма нито епидемична болест, нито война, да призове другата страна на борба за разрешаване на спора за тази земя с оръжие така, както е било някога, когато и двете страни смятали, че са победили, но при условие да не се преследва противникът вън от границите на Аргос и Лакедемон. Отначало на лакедемонците това предложение се сторило глупаво. По-късно обаче

(понеже те искали да спечелят на всяка цена приятелството на Аргос) се съгласили с това искане на аргосците и пристъпили към редактирането на текста на споразумението. Лакедемонците обаче предложили преди окончателното завършване на тия преговори пратениците най-напред да се върнат в Аргос и да уведомят за тях народа и, ако той ги одобри, да дойдат отново по време на празника Хиакинтии, за да положат клетва. След това аргоските пратеници си отишли.

Докато аргосците били заети с тези преговори, лакедемонските пратеници Андромед, Федим и Антименид, които трябвало да получат от беотийците Панактон и пленниците и да ги върнат на атиняните, установили, че Панактон е сринат от беотийците под предлог, че някога поради спор за него атиняните и беотийците се били заклели и двете страни да не се заселват на това място, а да го ползуват заедно. Тогава Андромед и другарите му получили атинските пленници, които се намирали у беотийците, отвели ги и ги предали на атиняните. Те им съобщили за разрушаването на Панактон, смятайки, че той им е върнат, защото никакъв неприятел на Атина не би могъл вече да се засели на това място. Тези думи били възприети много зле от атиняните, защото те смятали, че с разрушаването на Панактон, който трябвало да им бъде върнат цял и невредим, те са уязвени от лакедемонците, а на всичкото отгоре и като узнали, че те са сключили сепаративен военен съюз с беотийците, въпреки че преди това заявявали, че с общи усилия щели да принуждават да приемат мирния договор ония, които не били съгласни с него. Затова и атиняните, виждайки и други нарушения на договора, и, смятайки, че са измамени, отговорили грубо на пратениците и ги отпратили.

Тогава, когато такива разногласия противопоставяли лакедемонците на атиняните, тези хора в Атина, които желаели много да бъде анулиран мирният договор, проявили на свой ред внезапна настойчивост в тази насока. Между тези хора бил и Алкивиад[46], син на Клиний. Той бил мъж, който по своята възраст в друга държава би бил смятан за млад човек. Широката известност на неговите деди обаче му спечелила именитостта, на която той се радвал. Той действително бил на мнение, че за Атина ще бъде по-изгодно да се сближи с Аргос. Неговата амбиция обаче, която се дължала на засегнато самолюбие, го карала да застъпва също противно, а именно враждебно гледище спрямо Спарта, загдето те пренебрегнали Алкивиад поради неговата младост и не оказали почит, отговаряща на неговата някогашна проксения (в Спарта), от която наистина дядо му се бил отказал, но той самият възнамерявал да поднови, като се грижил за лакедемонците-пленници на остров Сфактерия. Смятайки се за пренебрегнат във всяко отношение, Алкивиад в началото про-

тестирал (против сключването на мира, бел. ред. Хр. Д.), като заявявал, че лакедемонците не били хора, на които могло да се разчита, че те били сключили мирния договор само за да смажат аргосците, а след това да се обърнат срещу атинянните, които щели да се намерят изолирани. И сега, когато между Спарта и Атина избухнали разногласията, той побързал да изпрати в Аргос едно частно послание, като приканвал жителите на този град да се явят по-скоро заедно с мантинейците и елейците, за да предложат на атинянните сключването на военен съюз. Сега бил според Алкивиад удобният момент за това и той самият щял да стори всичко, което било по силите му, за да им съдействува.

Аргосците изслушали посланието и като разбрали, че военният съюз на беотийците с лакедемонците е сключен без съгласието на атинянните и че, напротив, между атинянните и лакедемонците имало остри разногласия, не се грижили повече за своите пратеници, изпратени в Лакедемон, за да преговарят за сключването на споразумение, и техните чувства започнали да клонят на страната на Атина. Те си казвали, че една държава като Атина, която от край време е техен приятел и която има демократическо управление като тях, а при това притежава значителна мощ по море, в случай на война ще бъде на тяхна страна. И така те изпратили незабавно пратеници при атинянните, за да сключат военен съюз. Заедно с тях пристигнали и пратеници на елейците и мантинейците. И от Лакедемон пристигнали бързешком като пратеници Филохарид, Леон и Ендий, които минавали за приятели на атинянните. Лакедемонците се боели да не би атинянните, в гнева си срещу тях, да сключат военен съюз с аргосците. Същевременно те щели да поискат да им бъде върнат Пилос срещу Панактон, а своя военен съюз с беотийците да оправдаят с това, че са го сключили не с цел да нанесат вреда на атинянните.

Когато лакедемонските пратеници изложили пред съвета естеството на своята мисия и заявили, че те са дошли, снабдени с пълномощия да уредят всички спорни въпроси, те изплашили Алкивиад, че ако те държат същия език и пред народното събрание, биха могли да привлекат на своя страна широките слоеве от народа и военният съюз с аргосците да бъде отхвърлен. Ето защо Алкивиад измислил следната хитрост спрямо пратениците на лакедемонците. Той успял да ги убеди, като им дал честна дума, че ако те се съгласят да не потвърдят пред народното събрание своите пълномощия, той щял да им върне Пилос, защото сам той лично щял да се намеси, за да увенчае атинянните в този смисъл, по същия начин, както досега той вършел това в обратен смисъл, и че щял да изгладн всички други спорни въпроси. Алкивиад действувал по този начин, защото искал да откъсне лакеде-

монците от Никий и едновременно с това да ги представи пред атинското народно събрание в лоша светлина като хора, които нямат искрени намерения, нито пък държат един и същ език, и по този начин да направи аргосците, елейците и мантинейците съюзници на Атина. Така и станало. Когато пратениците се явили пред народното събрание и когато били запитани и те не заявили, както в съвета, че са дошли, облечени в пълномощия, атиняните изгубили търпение и когато Алкивиад издигнал своя глас срещу лакедемонците още по-високо, отколкото по-преди, атиняните започнали да възприемат неговите думи охотно и били готови да въведат незабавно аргосците и техните другари, за да сключат с тях съюз. Преди да бъде обаче ратифицирано нещо, станал земетръс и разискванията на това събрание били отложени.

На събранието, свикано на следния ден, Никий, макар и лакедемонците да били изиграни (от Алкивиад) и самият той на свой ред да бил изигран напълно чрез това, че пратениците отрекли, че са дошли като пълномощници, заявил, че е за предпочитане да поддържат приятелски връзки със Спарта, да преустановят преговорите с аргосците и да изпратят нови пратеници в Спарта, за да бъдат наясно какви са нейните намерения. Защото според думите му за тях (атиняните) ще бъде благоприятно отлагането на войната, а много по-неизгодно за лакедемонците. За тях (атиняните), които са действително в добро състояние, е най-добре да запазят колкото е възможно по-продължително това свое благоденствие, докато за лакедемонците, които се намират натясно, ще представлява една неочаквана щастлива находка да си опитат шансовете, като рискуват по възможност по-скоро една война. Никий убедил атиняните да изпратят пратеници, между които бил и самият той, които да подканят лакедемонците, в случай че имат честни намерения, да им върнат Панактон цял и невредим, а също така и Амфиполис и ако беотийците не се присъединят към мирния договор, да анулират своя военен съюз с тях, тъй като по силата на една клауза, никой не бивало да влиза в договорни отношения без участието на другата страна. Освен това на атинските пратеници било възложено да кажат, че и Атина, ако би желала да действува нечестно, вече би направила от аргосците свои съюзници, защото тъкмо за това се намират в Атина и техните пратеници. Накрая те изпратили пратениците начело с Никий, като им заръчали да изнесат пред лакедемонците и всички останали своите оплаквания, които имали спрямо тях. Когато пратениците пристигнали в Лакедемон и изложили всичко, и в заключение казали, че ако лакедемонците не анулират своя съюз с беотийците, които не признават мирния договор, то и те ще направят от аргосците и тия, които са с тях, свои съюзници. На това лакедемонците отвърнали, че

няма да анулират своя военен съюз с беотийците, а това означавало победа за ефора Кинар и неговия антураж, както и за други граждани, които мислели по същия начин. Все пак, по молба на Никий, те подновили клетвата[47], защото Никий се страхувал да не би, ако се завърне с празни ръце, да бъде гледан зле, както и станало, тъй като се смятало, че той е отговорен за мирния договор със Спарта. Когато Никий се завърнал и атиняните узнали, че в Лакедемон не е постигнато нищо, те се разгневили и тъй като се смятали за уязвени, сключили с аргосците и съюзниците им, които по съвета на Алкивиад се намирали по това време в Атина, следния мирен договор и военен съюз:

„Сключи се мирен договор за срок от сто години между атиняните, от една страна, и аргосците, мантинейците и елейците, от друга страна: те (т. е. двете договарящи страни, бел. ред. Хр. Д.) действуват от свое име и от името на своите съюзници, над които те съответно властвуват от едната и от другата страна. Всички ще съблюдават договора, без да прибягват до измама и без да си нанасят вреди както по суша, така и по море. Ще трябва да бъде забранено както на аргосците, елейците и мантинейците и на техните съюзници да вдигат оръжие с враждебни намерения срещу атиняните и съюзниците, над които те властвуват, така и на атиняните и на техните съюзници, над които те властвуват, да вършат същото срещу аргосците, елейците, мантинейците и техните съюзници, над които те властвуват, било с хитрост или с каквото и да било друго средство. Атиняните, аргосците, елейците и мантинейците да бъдат съюзници за сто години при следните условия: ако неприятели нахлуят на територията на атиняните аргосците, елейците и мантинейците трябва да се притекат на помощ на Атина съобразно с това, което атиняните ще им съобщят официално, с всички сили, с които те ще са в състояние да разполагат, и с всички възможни средства. Ако нашественците се оттеглят, след като са извършили опустошение, тяхната държава да се намира в положение на война с аргосците, елейците, мантинейците и атиняните и тя да бъде подложена на репресалии от страна на всички изброени по-горе държави. И да не бъде позволено на никоя от тях да прекъсне военните действия срещу тази държава, ако за това не се вземе решение от всички държави. Също така и атиняните трябва да се притекат на помощ на Аргос, Мантинея и Елида, ако неприятели нахлуят на територията на елейците или на мантинейците, или на аргосците, съобразно с това, което тези държави ще им съобщят официално, с всички сили, с които те ще могат да разполагат и с всички възможни средства. А ако нашественците се оттеглят, след като са извършили опустошения, тяхната държава да се намира в положение на война с атиняните, аргосците, мантин-

нейците и елейците и да бъде изложена на репресалиите на всички тези държави. И да не бъде позволено на никоя от споменатите държави да сключва мир с тая държава, ако това не се реши от всички. Договарящите държави не трябва да пускат никой да минава с оръжие в ръка с военни цели нито през своя територия, нито през територията на съюзниците, над които всяка от страните властвува, нито пък по море, освен ако всички държави не са съгласували преминаването чрез своя вот, а именно и атиняните, и аргосците, и мантинейците, и елейците. Държавата, която е изпратила войсковите контингенти на помощ, трябва да ги снабдява с храна до тридесет дни в държавата, която е поискала помощ; също така и през времето, докато трае обратният марш на тези контингенти. Ако пък някоя държава пожелае да използува тези военни контингенти по-продължително време, то именно държавата, която ги е повикала, трябва да им доставя припасите за издръжката, като заплаща възнаграждение всеки ден на хоплит, лековъоръжен пехотинец или стрелец-лъчник по три египски обола, а на конник — по една египска драхма[48]. Онази държава, която е повикала войсковите контингенти, трябва да осигури и тяхното командуване, докато военните действия се водят на нейна територия. Ако ли обаче договарящите страни решат да предприемат някъде съвместна експедиция, то в такъв случай командуването трябва да се разпредели по равно между всички държави. Клетвите, които ратифицират този договор, трябва да се положат от атиняните от тяхно име и от името на техните съюзници; аргосците, мантинейците и елейците и техните съюзници трябва да положат клетвата по държави. Клетвата трябва да се положи под формата, която за всяка отделна държава е най-тържествена, и да бъде съпроводена с принасянето в жертва на съвършени (т. е. вече отгледани, бел. ред. Хр. Д.) жертвени животни. А клетвата трябва да има следната формулировка: „Аз ще бъда верен на военния съюз и ще съблюдавам най-лоялно неговите клаузи, без да се стремя да извърша измама или пък да нанеса вреда. И аз не ще наруша военния съюз нито чрез коварство, нито по какъвто и да било друг начин.“ В Атина клетвата трябва да положат съветът и местните власти, а като поръчители за клетвата да действуват пританите; в Аргос пък клетвата трябва да положат съветът, осемдесетте и артиите[49], а като поръчители за клетвата да действуват осемдесетте; в Мантинея клетвата трябва да положат демиурзите, съветът и останалите власти, а като поръчители за клетвата да действуват полемарсите и теорите[50]; в Елида клетвата трябва да положат демиурзите, висшите магистрати и и шестстотните, като демиурзите и тесмофилаките (пазители на закона) действуват като поръчители за клетвата, т. е. тя се повтаря пред тях текстуално.[51]

Тези клетви ще бъдат подновявани: за целта атинянитe ще отиват в Елида, в Мантинея и в Аргос тридесет дни преди Олимпийските игри, а аргосците, елейците и мантинейците ще отиват в Атина десет дни преди великите Панатенейски игри. Текстът на споразуменията във връзка с мирния договор, с клетвите и със съюзния договор ще бъде издълбан върху мраморна стела (плоча), която да бъде поставена за Атина на Акропола, за Аргос — в светилището на Аполон на Агората, за Мантинея — в светилището на Зевс на Агората. Една бронзова стела ще бъде поставена общо от всички в Олимпия за тазгодишните Олимпийски игри. Ако някоя от договарящите държави сметне за целесъобразно да се прибави нещо към клаузите, то решенията, взети при едно съвместно обсъждане от всички договарящи, да бъдат задължителни за всички и се изпълняват."

Така били сключени мирният договор и военният съюз, без въпреки това съюзният договор между Спарта и Атина да бъде денонсиран нито от едната, нито от другата страна. Що се отнася пък до коринтяните, въпреки че били съюзници на аргосците[52], те не се включили в договора и не се обвързали с клетва. Те също така отказали да се присъединят към отбранителния и нападателния съюз, сключен между елейците, аргосците и мантинейците, като заявили, че за тях е достатъчно отбранителният съюз, който бил сключен първоначално и чрез който договарящите държави са били обещали взаимна помощ, без да става дума те да се ангажират заедно в една агресивна война. Така именно коринтяните се откъснали от своите съюзници и започнали да клонят отново към Спарта.

През същото това лято[53] се състояли Олимпийските игри, на които аркадецът Андростен завоювал своята първа победа в панкратиона[54]. А на лакедемонците бил забранен достъпът до светилището от елейците[55], а това ги изключвало и от жертвоприношенията, и от състезателните игри. Причината за това била тази, че те не били платили глобата, на която ги били осъдили елейците, позовавайки се на олимпийския закон, като виновни, загдето лакедемонците били нападнали с въоръжена сила техния форт във Фиркос. Освен това лакедемонците били изпратили по време на олимпийското примирие един отряд хоплити в Лепреон. Глобата възлизала на две хиляди мини[56] или по две мини на хоплит според както това се предвижда по закона. Лакедемонците обаче, като изпратили свои представители, възразили, че те са несправедливо осъдени, тъй като, както казвали те, когато те изпратили тези хоплити, в Спарта още не било пристигнало съобщение за примирието. Елейците заявили обаче, че примирието у тях било вече в сила (тъй като те го оповестяват най-напред у тях в Елида). Ето защо те били спокойни

и без да очакват нещо, както става по време на примирие, а пък лакедемонците извършили ненадейно акт на агресия. Срещу това лакедемонците възразили, че елейците не би трябвало да съобщават за примирието в Спарта, ако наистина са смятали още тогава, че този град се е провинил в някаква неправда. Фактът обаче, че елейците съобщили в Спарта за примирието, показвал, че те не смятали този град за виновен; а след оповестяването на примирието Спарта се била въздържала от употребата на каквато и да било въоръжена сила срещу елейците. Елейците обаче продължавали да поддържат това, което твърдели, а именно, че лакедемонците не биха могли да ги убедят, че не се били провинили спрямо тях. Ако обаче лакедемонците желаели да им върнат Лепреон обратно, те щели да се откажат от своята част от паричната сума (която им се падала от глобата)[57] и самите те щели да изплатят на божеството обезщетението, което му дължали лакедемонците.

Тъй като лакедемонците не дали ухо на това предложение, елейците направили ново предложение: лакедемонците да не им връщат обратно Лепреон, щом не желаят да сторят това, но да се качат на олтара на Зевс Олимпийски, тъй като държали толкова много на това да имат достъп до светилището и да се закълнат пред елините, че ще изплатят впоследствие своята глоба. Тъй като обаче лакедемонците не се съгласили и на това, то те не били допуснати до светилището (и до жертвоприношенията, и до състезанията) и принесли своите жертви у дома си,[58] докато останалите елини, с изключение на лепрейците, изпратили на тържествата теори и участвували в тях. Въпреки това обаче елейците се страхували, да не би лакедемонците да дойдат и извършат със сила жертвоприношение в светилището и затова организирали там въоръжена охрана, съставена от младежи. Към тях се присъединили и аргосци, и мантинейци, по хиляда от двете страни, както и атински конници, които очаквали започването на празненството в Харпина[59]. Силна тревога обхванала елините, събрани на празненството, да не би лакедемонците да се явят с въоръжена сила, особено пък след като лакедемонецът Лихас, син на Аркесилай, бил набит на арената от рабдухите.[60] Причината за това била, че макар и колесницата на Лихас да била победила, за победител бил провъзгласен народът на беотийците, тъй като спартанецът нямал право да участвува в състезанието. Тогава Лихас излязъл на арената и увенчал своя кочиаш, като с това искал да покаже, че колесницата е негова. Затова всички се боели още повече, че ще се случи нещо лошо. Лакедемонците обаче запазили спокойствие и празненството протекло така. След Олимпийските игри аргосците и техните съюзници пристигнали в Коринт с намерение да помолят коринтяните да

се присъединят към тях, а тъкмо по това време се намирали и лакедемонски пратеници. Продължителните преговори не довели в края на краищата до никакъв резултат и вследствие на внезапното земетресение всички се разотишли по домовете си. Така завършило лятото.

През следващата зима жителите на Хераклия Трахинска трябвало да водят боеве с айнианите, долопците и малиенците, както и с част от тесалийците. Тези племена живеели в съседство с Хераклея и воювали с нея, защото превръщането на това селище в крепост бе насочено единствено срещу тях. И още от основаването на този град те се били насочили срещу него и с каквото могли го увреждали; а този път те разбили хераклийците в една битка. Лакедемонецът Кнпар, син на Книдис, който ги предвождал, бил убит, а между хераклейците имало също така и други убити. Така завършила зимата и заедно с нея завършила дванадесетата година от войната.

В началото на следното лято[61] беотийците завладели Хераклея, която била зле пострадала след боевете, и прогонили оттам лакедемонеца Хегесипид поради неговото лошо командуване. Те заели това укрепено място от страх, да не би докато лакедемонците са обърканн от работите в Пелопонес, да го завладеят атиняните. Въпреки това обаче лакедемонците им се разсърдили заради тяхната постъпка. През същото лято Алкивиад, синът на Клиний, който бил стратег в Атина и действувал заедно с аргосците и техните съюзници, минал Пелопонес с малоброен отряд от атински хоплити и стрелци, към които се прибавили войските на тамошните съюзници, и прекосил със своя отряд Пелопонес, като привличал към военния съюз и други градове. Той убедил жителите на Патра да продължат своите крепостни стени чак до морето, а сам замислил да издигне един форт при ахейското селище Рион, но коринтяните и сикионците и всички други, които смятали, че укрепяването на Рион е заплаха, насочена срещу тях, се притекли на помощ и попречили на осъществяването на това начинание.

През същото лято избухнала война между Аргос и Епидавър. Аргосците, които били главните администратори на светилището на Аполон Питийски,[62] упреквали епидавърците, че не са изпратили на бога жертвата, която те му дължели заради пасбищата, от които те се ползували. Независимо от този упрек Алкивиад и аргосците били решили да завземат, ако е възможно Епидавър, за да неутрализират по този начин Коринт, а атинските подкрепления, изпращани от Егина, щели да могат да пристигат по един по-кратък път, отколкото ако обикалят покрай носа Скилеон. И така, аргосците се готвели да нахлуят сами на епидавърска територия, за да изискат дължимата жертва.

По същото това време и лакедемонците предприели масов поход под командуването на цар Агид, сина на Архидам, срещу Левктра, която е разположена на границата по посока на Ликей. Никой не знаел срещу кого е насочен походът, даже и съюзните държави, които били изпратили помощни отреди. Но тъй като жертвите, които принесли, преди да прекосят границата[63], се оказали неблагоприятни, лакедемонците се завърнали по домовете си, а на съюзниците наредили да се разгласи да са готови за поход за през следващия месец, защото този месец бил Карней[64], който за дорийците бил свещен месец. След като лакедемонците се били оттеглили, на четвъртия ден преди края на месец Карней, аргосците нахлули на епидавърска територия и започнали да я опустошават. През цялото време на тази експедиция те спрели своя календар на онази дата, на която били започнали своя поход. Епидавърците пък извикали на помощ своите съюзници; някои от тях се извинили, като се позовали на свещения месец или пък се придвижили до границите на територията на Епидавър и след това преустановили своя марш.

Докато аргосците се намирали на епидавърска територия, в Мантинея се събрали по покана на атиняните пратеничества на различни държави. По време на преговорите коринтянинът Евфамид заявил, че техните думи не били в съгласие с техните дела; те тук се съвещавали за мир, а епидавърците и техните съюзници били строени в боен ред срещу аргосците — две войски, изправени една срещу друга с оръжие в ръка. Затова според Евфамид трябвало най-напред представители от двата лагера да отидат и да помирят войските, а след това отново да преговарят за мир. Пратениците приели това предложение, отишли и извели аргосците от епидавърска територия. След това пратениците отново се събрали на същото място, но понеже не могли да се споразумеят, аргосците отново нахлули на епидавърска територия и продължили да я опустошават. Лакедемонците също предприели поход срещу селището Карий, но се завърнали, защото и този път принесените жертви при преминаването на границата не били благоприятни за тях. Аргосците пък, след като опустошили една трета от територията на Епидавър, се завърнали у дома си. А когато атиняните узнали, че лакедемонците потеглят на поход, изпратили помощ на аргосците хиляда хоплити начело с Алкивиад. Но понеже не станало нужда от тях, те се върнали обратно. Така изминало лятото.

В началото на следната зима лакедемонците, като успели да се укрият от бдителността на атинските стражеви кораби, изпратили в Епидавър по море под командуването на Агесипид един гарнизон от триста души. Тогава аргосците, като отишли при атиняните, се оплакали, че в договора

било казано, че отделните договарящи се няма да позволяват на неприятели да минават през тяхна територия, а сто че Атина допускала неприятели да се движат с кораби по протежение на нейните брегове. При това аргоските пратеници добавили, че ако атиняните не настанели в Пилос илотите и месенците, за да заплашват Спарта, аргосците щели да се чувствуват уязвени. Тогава атиняните, като приели едно предложение на Алкивиад, добавили към текста на договора с лакедемонците, че те не били спазили своите клетви; след това атиняните настанили илотите от Крании[65] в Пилос, за да плячкосват страната. Иначе обаче атиняните не предприели никакви други действия. През тая зима, въпреки че между аргосците и епидавърците имало война, до редовно и грижливо подготвено сражение не се стигнало. Устройвали си засади и схватки, при които се случвало да загинат по няколко души от двете страни. В края на зимата и когато вече наближавала пролетта, аргосците се приближили до Епидавър с (обсадни) стълби, като смятали, че ще заварят града поради войната без гарнизон и ще го превземат със сила. Те се оттеглили обаче обратно, без да постигнат някакъв резултат. Така се изминала зимата, а с нея завършила и тринадесетата година от войната.

Към средата на следващото лято[66], когато лакедемонците виждали, че техните съюзници, епидавърците, се намирали в тежко положение, а от другите държави в Пелопонес едни били отпаднали от Лакедемон, а други роптаели, лакедемонците решили, че ако не изпреварят бързо събитията, положението ще се влоши още повече. Затова те с цялата си войска и заедно с илотите потеглили на поход срещу Аргос. Предвождал ги Агид, синът на Архидам, лакедемонският цар. Заедно с тях в похода участвували и тегейците, и останалите аркадци, които били съюзници на Лакедемон. Съюзниците им от останалия Пелопонес и вън от него се събрали във Флиунт: от страна на беотийците тук имало пет хиляди хоплити и също толкова лековъоръжени и петстотин конника и също толкова спешени конници; от страна на коринтяните пък имало две хиляди хоплити, а от страна на другите държави — различни контингенти, заедно със силите на флиунтийците, които участвували с целия си военен потенциал, защото тези войски бяха съсредоточени на тяхна територия.

Аргосците били уведомени още от самото начало преди всичко за приготовленията на лакедемонците, а когато лакедемонците потеглили, за да се присъединят към останалата войска във Флиунт, то и аргосците тръгнали на свой ред на поход. Със себе си те водели подкрепления, съставени от мантинейци и от техните съюзници, и от три хиляди хоплити от Елида. Те напредналн чак до Метидрион в Аркадия, къде-

то се отзовали лице с лице срещу войската на лакедемонците. Всяка от двете войски заела тогава позиции на един хълм. Като искали да се възползват от това, че лакедемонците са изолирани, те се готвели да започнат сражение, но Агис заповядал да се вдигне посред нощ станът, и като се възползвал от вниманието на противника, стигнал във Флиунт, където се намирали неговите съюзници. Аргосците, като разбрали това привори, се отправили най-напред към Аргос, а след това взели пътя, по който се отива за Немея, по който те смятали, че лакедемонците и техните съюзници ще се спуснат от височините. Агис обаче не взел този път, който те предвиждали; след като дал необходимите разпореждания на лакедемонците, аркадците и епидаврците, той избрал един друг много стръмен път, по който той се спуснал в равнината на Аргос. Коринтяните, както и хората от Пелена и от Флиунт се движели също така по един друг път, който се спускал твърде стръмно. Що се отнася пък до беотийците, мегарците и сикионийците, те получили заповед да се спуснат по пътя за Немея, където аргосците били заели позиции, за да могат да заплашват противника в неговия тил посредством своята конница, в случай че той се отзове в равнината и за да изпреварят остатъка от неговата армия. И така, след като Агис разпределил силите си по този начин, навлязъл в равнината, където той започнал да опустошава Самнит и други места.

Било съмнало вече и аргосците, като узнали за движенията на противника, напуснали околностите на Немея, за да потеглят срещу него. Те се натъкнали обаче на стана на флейасийците и коринтяните и убили неколцина от флейасийците, а сами те дали неколцина убити от страна на коринтяните. След това беотийците, мегарците и сикионийците напредвали по посока на Немея, както им било заповядано, но не заварили там вече аргосците, защото последните, като видели, че техните земи се опустошават, се били спуснали в равнината и се приготвили за бой. Срещу тях се построили в боен ред и лакедемонците. Така аргосците се оказали застрашени (от всички страни) от различни противници: откъм равнината лакедемонците и тези, които били с тях, им отрязвали пътя към града; откъм възвишенията пък ги обкръжавали коринтяните, флейасийците и пеленейците, а откъм Немея — беотийците, сикионийците и мегарците. От друга страна аргосците не разполагали с конница, защото атиняните, единствените техни съюзници, които имали конница, още не били пристигнали. Въпреки това обаче преобладаващата маса от аргосците и техните съюзници не си давали сметка за това, че тяхното положение е толкова тежко. Те напротив очаквали, че битката ще се развие при идеални условия за тях и че в същност лакедемонците били уловени в клопка на ар-

госка територия, и то близо до техния град. Двама аргосци обаче, а именно Трасил, един от петте стратези, и Алкифрон, който бил лакедемонски проксен, установили контакт малко преди двете войски да влязат в сражение с Агис и започнали да го увещават да не дава сражение. Аргосците били според тях готови да се съобразят с решението на един арбитражен съд, който да зачита равни права, в случай че Спарта имала някакви оплаквания спрямо Аргос, за да могат след това да живеят в мир със Спарта, след като сключат с нея мирен договор.

Двамата аргосци били направили тези предложения от свое име, а не по поръчение на народа. Също така и Агис приел техните предложения по свой личен почин, а не въз основа на подкрепата на мнозинството, нито пък след неговото обсъждане, а споделил това само с едно от висшите длъжностни лица[67], които участвували в похода, и сключил примирие за четири месеца, през време на което аргосците трябвало да изпълнят предложението, което били направили. След това Агис повел незабавно войската обратно, без да даде за това обяснение на никого от съюзниците. Лакедемонците и техните съюзници обаче, въпреки че се подчинили на неговите заповеди по силата на закона и го последвали, помежду си упреквали силно Агис. Те смятали, че е имало възможност да се влезе в бой при крайно изгодни условия, че противникът е бил обкръжен от всички страни, и то както от конницата, така и от пехотата, и че въпреки това те се връщали обратно, без да са извършили нещо, отговарящо по достойнство на тяхната подготовка. Защото действително дотогава това била най-великолепната (в качествено отношение) войскова групировка на елините; и наистина такава групировка на сили не била виждана никога, освен когато всички сили били съсредоточени в Немея. Там били събрани масово лакедемонците, заедно с аркадците, беотийците, коринтяните, сикионийците, пеленейците, флейасийците и мегарците. Всички тези контингенти били съставени от отбрани бойци на съответните държави и такава голяма сила изглеждала, че е в състояние да се противопостави не само на съюза на аргосците, но и на една двойно по-мощна коалиция. Така тази войска се оттегляла обратно с чувство на упрек срещу Агис и нейните части се разотишли по своите домове. Но също и аргосците отправяли още по-горчиви упреци срещу онези, които сключили договора без съгласието на народа. Понеже и те мислели, че не биха могли да имат по-изгоден случай и че въпреки това лакедемонската войска могла да им се изплъзне, тъй като (в дадения случай) сражението би могло да се разиграе в близост до техния град и при наличието на многобройни храбри съюзници. Ето защо при своето завръщане те започнали да бият с камъни Трасил в Харадоса[68], онази

местност, където, преди да влязат в града, издават присъди за престъпленията, извършени по време на техните походи. Той успял да ощелее, като прибягнал до подножието на един съседен олтар, но неговите имоти били конфискувани.

След това на аргосците дошли в подкрепление хиляда атински хоплити и триста конника под командуването на Лахет и Никострат. Аргосците обаче се колебаели да нарушат споразумението за примирие с лакедемонците и затова им казали да се завърнат обратно и не ги въвели в народното събрание, с което те желаели да преговарят дотогава, докато мантинейците и елейците, които били все още там, не ги заставили чрез своята намеса да сторят това. И атиняните, между които като пратеник бил и Алкивиад, поддържали пред аргосците и техните съюзници, че сключването на споразумението за примирие без останалите съюзници[79] е неправилно и че сега, когато те са в благоприятно положение, трябва да започнат отново военни действия. Благодарение на тези свои речи атиняните успели да убедят своите съюзници без аргосците и те потеглили съвместно срещу града Орхомен в Аркадия. Аргосците, въпреки че били убедени, отначало изоставали назад, но след това и те се отзовали тук. Заемайки позиция край Орхомен, войските започнали да обсаждат града и да предприемат нападения срещу него, защото желаели и той да се присъедини към тях, пък и защото тук се намирали оставените от лакедемонците аркадски заложници. Слабостта на укрепленията им, многочислеността на неприятелската войска и обстоятелството, че никой не им идвал на помощ, изплашили орхоменците и те, за да избягнат гибелта, се съгласили да се присъединят към съюза и да дадат на мантинейците заложници измежду своите съграждани, като им върнат и тия, които били оставили у тях лакедемонците.

Бидейки един път господари на Орхомен, съюзниците започнали да разискват срещу кой от останалите градове да насочат най-напред своите удари. Елейците искали това да бъде Лепреон, а мантинейците — Тегея. Аргосците и атинянините се присъединили към желанието на мантинейците. Тогава елейците се разсърдили, загдето не решили да атакуват Лепреон и потеглили за у дома си. Що се отнася до останалите съюзници в Мантинея, те започнали да се готвят за поход срещу Тегея, още повече че между тегейците имало техни привърженици, които били готови да им предадат града в техни ръце.

А пък лакедемонците, като се завърнали от Аргос, след като сключили четиримесечното примирие, започнали да отправят ожесточени упреци срещу Агис, за това, че той не бил превзел за тях Аргос, въпреки че подобен случай по-рано не

им се бил предоставял никога, тъй като не било лесно да се намерят събрани на едно място толкова много и такива добри съюзници. А когато отгоре на всичко пристигнали съобщенията за падането на Орхомен, техният гняв се удвоил и те, поддавайки се на своята ярост и противно на своите обичаи, решили, че трябва да съборят къщата на Агис и да наложат на царя глоба от сто хиляди драхми. Той ги заклевал да не предприемат никоя от тези стъпки: той твърдял, че ще съумее да заличи техните упреци чрез хубави бойни подвизи по време на своя следващ поход и че ако той не успеел да стори това, тогава лакедемонците да постъпят, както биха желали. И така лакедемонците отложили за по-късно събирането на глобата и събарянето на къщата му, но издали една наредба-закон, която влизала незабавно в сила и не съществувала преди това у тях: те назначили именно десет души спартиати, които трябвало да бъдат негови съветници и без които той нямал право да извежда войски вън от пределите на държавата.

През това време лакедемонците получили от своите привърженици в Тегея известието, че ако те не се отзоват там незабавно, Тегея ще отпадне от тях, за да премине на страната на Аргос и на неговите съюзници. Отпадането на Тегея било според получените съобщения, тъй да се каже, свършен факт. Веднага лакедемонците изпратили в подкрепа една експедиция, съставена масово от граждани и илоти, която била бърза и безпрецедентна. Войската се движела по посока на Орестион и областта на Менал. Те (лакедемонците) били уведомили своите съюзници от Аркадия да се съберат и да ги последват по посока на Тегея; междувременно самите те се придвижили с всичките си сили чак до Орестион. А като стигнали веднаж там, те върнали обратно у дома им една шеста част от гражданите, която се състояла от хора от най-възрастните и най-младите набори, които трябвало да осигурят охраната на страната. С останалата част от войската те стигнали на тегейска територия, наскоро след като техните съюзници от Аркадия били пристигнали там. Освен това те също така отправили куриери в Коринг при беотийците, фокидците и локрицийте и ги замолили да им изпратят бързо подкрепления в Мантинея. Тези последните разполагали обаче с малко време и не било лесно, без да съсредоточат силите си да се изчакат взаимно, да минат през територията на противника, който им се препречвал насред път; при все това те бързали извънредно много. Що се отнася пък до лакедемонците, те като взели със себе си своите аркадски съюзници, които се намирали на самото място, нахлули на територията на Мантинея, разположили своя стан близо до светилището на Херакъл и започнали да опустошават страната.

Когато аргосците и техните съюзници ги съгледали, те

заели една естествено укрепена и мъчно достъпна позиция, на която се построили в боен ред, за да влязат в бой. Лакедемонците се устремили незабавно срещу тях и се приближили на разстояние от един хвърлей място с камък или копие. Тогава обаче един от по-старите военачалници, виждайки към каква яко укрепена позиция се насочват, подвикнал на Агис, че той се е заел да лекува едно зло с друго зло. Тези думи означавали, че неговото неуместно престараване било предназначено да бъде поправка на неговото оттегляне от Аргос, което (както видяхме, бел. ред. Хр. Д.) било критикувано тъй остро. И царят, било поради въпросното предупредително подвикване, било поради това, че той самият променил своите намерения, повел бързо своята войска назад, преди тя да е влязла в бой. Той се приближил с войската си до територията на Тегея и се заел да отклонява водите (на местната река, бел. ред. Хр. Д.) към територията на Мантинея. Тези води, които причинявали щети било на едната, било на другата страна според това, в коя посока те се изтичали, предизвиквали постоянни военни конфликти между Тегея и Мантинея. Ето защо Агис искал да накара противниковата войска, която била на хълма (т. е. аргосците), като поиска да попречи на отбиването на посоката на водите, когато узнае за това, да се принуди да се спусне от хълма, което пък ще му даде възможност да започне сражението в равнината. И така Агис останал тук през целия ден, като се занимавал с отбиването на реката. А що се отнася до аргосците и съюзниците им, те отначало били смаяни от оттеглянето на лакедемонците от едно толкова близко разстояние и не знаели какво да мислят. После, когато противникът се отдалечил и скрил от погледа им, а те останали неподвижни, вместо да го преследват, те започнали да обвиняват отново своите стратези, че както и по-рано изпуснали хванатите като в клопка при Аргос лакедемонци, така и сега, загдето никой не ги преследва въпреки че бягали и че се измъквали спокойно, а стратезите изпаднали в положението на предатели. Стратезите отначало се смутили, но след това повели войските от хълма и като се спуснали в равнината, се разположили на стан с намерение да потеглят след това срещу противника.

На следния ден, докато аргосците и техните съюзници се строявали в боен ред с намерение да влязат в сражение с противника, ако се натъкнат на него, лакедемонците, след като се занимавали с отбиването на водата, се оттеглили по посока на своя предишен стан при светилището на Херакъл. Те видели войската на своите противници недалеч оттам, където се била спуснала от височината, да се разгъва в боен ред. При вида на това зрелище лакедемонците били обзети от ужасен страх и те не си спомняли да са изпитали преди това такова вълнение като тогава. Времето, с което те разпо-

лагали, за да се приготвят, било съвсем кратко и все пак те, обзети от боен устрем, успели да възстановят своя добър боен порядък, като всичко ръководел цар Агис, както това се предвиждало според бойния правилник. Когато у спартанците начело на войската се намира царят, всички заповеди се дават от негово име. Той лично обяснява на полемарсите[70] онова, което трябва да се извърши, а те от своя страна предават тези разпореждания на лохазите. Тези последните пък ги предават на пентеконторите[71]; а те от своя страна на еномотарсите[72]; последните пък — всеки един еномотарх ги предава на своята еномотия. По същия начин се процедира и всеки път, когато царят желае да предаде някакво нареждане и то да стигне по възможния най-бърз начин до онези, за които то е предназначено. Би могло да се каже изобщо, че почти цялата лакедемонска войска се състои от командуващи лица, които са степенувани в йерархичен порядък; по този начин всяка акция, която предстои да се проведе, пада върху плещите на голям брой лица.

И тъй този път скиритите[74] се разположили на лявото крило. Това са ония лакедемонци, които единствени имали привилегията да заемат това място (в строя, бел. ред. Хр. Д.). Непосредствено до тях били разположени войниците на Брасид, които се били завърнали от Тракия, а заедно с тях и известен брой неодамоди. След това лакедемонците в истинския смисъл на тази дума оформили в права линия своите батальони (лохи); непосредствено до тях следвали аркадците от Херея, а след тях — меналийците; най-после на дясното крило били разположени тегейците и малък брой лакедемонци, разположени на самия край на това крило; конниците пък застанали на двата фланга. Такъв боен строй били възприели лакедемонците. Дясното крило при техните противници било заето от мантинейците, защото бойните действия ставали на тяхна територия; непосредствено до тях били техните съюзници от Аркадия, след това елитният отряд от хиляда аргоски бойци, които били подложени за сметка на държавата на едно продължително военно обучение. До тях били застанали останалите аргосци, а заедно с тях и техните съюзници от Клеона и Орхея. А след тях идвали атиняните, които заемали самия край на лявото крило заедно със собствената си конница.

Такова било построяването и подготовката на двете страни; все пак могло да се види, че войската на лакедемонците била по-голяма. Аз не бих могъл да дам точно нито броя на отделните контингенти от двете страни, нито пък техния общ брой. Числеността на лакедемонците оставаше неизвестна поради секретността, която е присъща на техния политически строй. Броят на другите пък будеше подозрения и изглеждаше невероятен поради склонността на хората към

самохвалство по отношение на онова, което е тяхно. Все пак посредством следното пресмятане човек би могъл да си състави една идея за силите на лакедемонците, които тогава се намирали в строя. Освен скиритите, които били шестстотин души, в боя участвували още седем лохи (батальона); всеки лох бил съставен от четири пентекостии (роти), а всяка пентекостия се състояла от четири еномотии (взвода). От всяка еномотия четирима бойци се сражавали на първата линия; що се отнася пък до дълбочината на бойния ред, не всички бойци били построени по същия начин (т. е. в еднакъв брой редици по цялото протежение на фронта, бел. ред. Хр. Д.), последното зависело от командира на съответния лох, но по общо правило бойците били разположени в дълбочината на осем редици и като оставим настрана скиритите, на първата редица се строявали четиристотин и четиридесет и осем души.

И когато двете войски се готвели вече да хвърлят една срещу друга, тогава командирите на отделните контингенти се обърнали към своите хора с увещателни думи. Те им казали по същество приблизително следното: на мантинейците, че те ще се сражават едновременно за своята родина и за господство или за падане под робство. Ето защо те трябвало да гледат да не загубят първото, тъй като били вкусили вече от него, нито пък да вкусват тепърва от второто. На аргосците пък командирите говорили, че те ще се сражават едновременно за своята някогашна хегемония и за своето някогашно равноправно положение в Пелопонес, от което те не трябвало в никакъв случай да търпят да бъдат лишени и за да отмъстят за многото оскърбления от страна на неприятели, които били техни съседи. На атинянните пък командирите казали, че е нещо красиво да се сражават рамо до рамо с многобройни и доблестни съюзници и да не отстъпват на никого от тях по доблест и че със своята победа над лакедемонците те ще укрепят и разширят своята политическа хегемония (владичество, на гръцки ἀρχή), без да рискуват повече някой друг да нахлуе на тяхна земя. Такива били увещанията, отправени към аргосците и техните съюзници. Лакедемонците пък имали други увещания, които те отправяли към всеки отряд поотделно и посредством бойни песни, за които знаели, че те ще събудят в техните редици спомена за подвизите на храбреците. Те знаели също, че едно продължително военно обучение допринася много повече за спасението, отколкото словесното увещаване, произнесено в последния момент, макар и то да е изразено в красиви слова.

След това двете войски се устремили една срещу друга. Аргосците и техните съюзници напредвали поривисто, а лакедемонците крачели бавно в ритъма на бойната песен, изпълнявана от многобройни флейтисти, чието присъствие между бойците се изисква от военните правилници. И това се правело не

от религиозни съображения, но за да могат, като правят отмерени крачки, да напредват заедно, без да разкъсват своите редици, както това обикновено правят многобройните войски, когато те се сблъскат.

Двете войски се движели още една срещу друга, когато Агис решил да извърши следната маневра. Това е впрочем едно действие, което извършват всички армии (които предприемат атака, бел. ред. Хр. Д.). Те се стремят да се отклонят по време на своето придвижване към своето собствено дясно крило, тъй като всеки противник обхожда със своето дясно крило лявото крило на своя противник. В същност поради страх всеки боец притиска своята незащитена (буквално: оголена) страна[75] към щита на своя съсед отдясно и мисли, че колкото по-плътно е долепен до него, толкова по-добре е защитен. И първоначалната отговорност за това движение пада върху първия човек от края на дясното крило, тъй като той винаги се стреми да прикрие своята незащитеност, а другите бойци го следват поради същия страх. И тъй в дадения случай мантинейците обхванали отдалеч фланга, на който се намирали скиритите, а лакедемонците и тегейците обхванали още по-отдалеч фланга на атиняните, тъй като техните войски имали числено превъзходство. Тогава Агис се изплашил да не би лявото му крило да бъде обкръжено и сметнал, че редиците на мантинейците се простират много надалеч. Ето защо той заповядал на скиритите и на Брасидовите бойци да разширят дистанциите спрямо неговите отреди, като по този начин изравнят своите линии с линията на мантинейците, а в пространството на извършения по този начин пробив той наредил да кажат на двамата полемарси Аристотел и Хипоноид да вземат два батальона и се прехвърлят от десния фланг, като по този начин запълнят пробива. Агис смятал именно че неговото дясно крило ще запази още своето превъзходство и че онези части (т. е. онова крило), които се намират срещу мантинейците, ще бъдат по този начин консолидирани.

Тъй като тази заповед била дадена в последната минута, когато настъплението срещу противника било вече в ход, Аристокъл и Хипоноид отказали да извършат въпросната маневра. Тази постъпка впоследствие трябвало да бъде наказана, като двамата офицери били осъдени на изгнание, понеже били признати за виновни поради страха, който проявили. Като установил, че не били заели позиция до скиритите, Агис заповядал на последните да се придвижат обратно към центъра. Противникът могъл обаче да установи контакт, преди скиритите да успеят да запълнят пробива. Те не успели също тъй да установят връзка и с неговите войскови части. Що се отнася до маневреноспособност, лакедемонците се показали като изцяло по-слаби, но затова пък проявили едно не по-малко

превъзходство по отношение на своето мъжество. След като битката започнала, дясното крило на мантинейците се врязало в линиите на скиритите и на Брасидовите бойци, а след това заедно със своите съюзници и с хиляда елитни аргоски войници те се втурнали в открития пробив, където не могла да се осъществи връзката между отделните части, и започнали да избиват лакедемонците. И като ги притиснали откъм тила и откъм фланга, те ги обърнали в бягство, като ги изтласкали чак до колесниците и убили няколко от по-старите войници, които охранявали тази местност. Докато обаче на тази част от фронта лакедемонците претърпели поражение, на останалата част и най-вече в центъра, където се намирал цар Агис с тристата войници, така наречените конници[76], лакедемонците атакували аргоските ветерани и така наречените „пет лохи"[77], а също така и клеонците, орнейците и строените до тях атиняни и ги обърнали в бягство. Мнозина от тях дори не дочакали ръкопашния бой, а щом лакедемонците атакували, те отстъпили веднага. Някои от тях от страх да не бъдат застигнати и хванати били стъпкани.

След като войските на Аргос и на съюзените с него градове били отстъпили на тази част от фронта, те се оказали отрязани и откъм двата си фланга. Едновременно с това с въоръжените сили, които на тяхното дясно крило обхождали противниковите линии, лакедемонците започнали да обкръжават атиняните. По такъв начин атиняните били изложени на двойна опасност: от едната страна те били заобиколени, а от другата страна — вече разбити. И те щели да си изпатят най-много от цялата войска, ако не били налице конниците, които се оказали полезни за тях. А пък Агис, като си давал сметка за трудното положение, в което се намирало неговото ляво крило, срещу което били мантинейците и аргосците, заповядал на цялата си войска да се насочи именно към тази част от фронта, която търпяла поражение. Благодарение на изпълнението на тази заповед, атиняните се възползували от придвижването на противниковата войска, която по този начин се отдалечила от тях, за да се изтеглят спокойно, следвани от разбитите аргоски части. Що се касае пък до мантинейците и техните съюзници, както и до елитния аргоски отряд, те вече нямали намерение да атакуват противника, но като виждали поражението на своите и настъплението на лакедемонците, ударили на бягство. От мантинейците паднали наистина повече убити, докато по-голямата част от елитния аргоски корпус се спасила. В същност бягството далеч от фронта не било нито силно, нито продължително, защото лакедемонците обикновено се сражават продължително и упорито, докато накарат противника да обърне гръб, а отстъпи ли, те го преследват за кратко време и на недалечно разстояние.

Така или приблизително така протекла тази битка. Тя

била най-важната битка, която от много години насам станала между гърци и в която били събрани и групирани най-значителните елински държави. След това лакедемонците се строили в боен ред пред труповете на противника, а после те се погрижили да издигнат незабавно трофей и свалили доспехите от убитите, прибрали своите мъртви и ги откарали в Тегея, където ги погребали. Неприятелските трупове пък предали въз основа на споразумение. От аргосците, орнейците и клеонците загинали седемстотин души, от мантинейците — двеста, от атиняните заедно с егинците също двеста и двамата стратези.[78] Съюзниците на лакедемонците не претърпели някакви сериозни загуби, а по отношение на загубите на самите лакедемонци било трудно да се узнае истината. Говорело се, че от тях паднали убити около триста души.

Малко преди да започне битката, от Лакедемон потеглил на помощ с по-млади и по-стари войници и другият цар Плейстоанакт. Когато пристигнал обаче в Тегея и научил за победата, той се завърнал обратно. Чрез пратеници лакедемонците върнали назад и съюзниците си от Коринт и от държавите, които се намирали отвъд Коринтския провлак. Самите те разпуснали съюзниците и като се прибрали у дома си, започнали да празнуват. Тъкмо по това време у тях се провеждали празненствата в чест на Аполон Карнейски.[79] Упреците, които гърците отправяли по това време срещу тях, като ги обвинявали в мекушавост поради сполетялата ги на остров Сфактерия беда, както и в нерешителност и бавност, и по отношение на техните останали начинания, чрез този техен единствен подвиг били заличени. В същност тези упреци се дължели, както изглеждало, на съдбата, защото, що се касае до техния боен дух, той бил винаги един и същ. В навечерието на тази битка се случило така, че от своя страна епидавърците били нахлули масово на територията на Аргос, защото смятали, че тя била останала без гарнизон. Голям брой от аргосците, които били останали като охрана в отсъствие на войските, които тогава се намирали вън от Аргос, били избити. Също така с три хиляди елейски хоплати, които били дошли, за да се присъединят към мантинейците след сражението, и с хиляда атиняни, които се присъединили към предишните контингенти, всички съюзници, събрани така, потеглили незабавно на поход срещу Епидавър, като се възползували от това, че лакедемонците провеждали празненствата в чест на Аполон Карнейски. Те си разпределили работата на терена и започнали да издигат съоръжения за обсадата на града. Другите, освен атиняните, изоставили обаче тези работи, докато атиняните завършили незабавно онази част, която им се падала, т. е. височината на храма на Хера (Херайона). След това, като оставили в това съоръжение един гарнизон, набран от всички контингенти, отделните гарнизо-

ни се оттеглили от съответните градове. Така завършило лятото.

В началото на следната зима лакедемонците, след като отпразнували Карнейските празненства, потеглили на поход. И като стигнали в Тегея, изпратили в Аргос пратеници с предложение за помиряване. В Аргос имало и от по-рано хора, приятелски разположени към лакедемонците, които искали да свалят демократичния строй в града. След сражението тези хора имали много по-голяма възможност да убедят народа и го накарат да се съгласи на споразумение. Те искали да сключат най-напред мирен договор със Спарта, а след това и военен съюз и след като извършат това, да предприемат удар срещу демокрацията. Тогава тъкмо пристигнал един пратеник на лакедемонците на име Лихас, син на Аркесилай, който бил аргоски проксен. Той носел в Аргос две предложения: едното, в което се предвиждал случаят, че Аргос желае война, а другото при хипотезата, че тази държава желае да живее в мир. След продължителни разисквания (защото се случило така, че тъкмо по това време там бил също и Алкивиад) онези хора, които развивали дейност в полза на Спарта, този път се окуражили да действуват открито и накарали аргосците да се съгласят и приемат предложението за помиряване. Текстът на предложението гласи, както следва:

Народното събрание на лакедемонците реши да се споразумее с аргосците при следните условия: аргосците да върнат на орхоменците техните деца, на меналийците — техните граждани, които се намират в Мантинея, да евакуират територията на Епидавър и да разрушат издигнатите укрепителни съоръжения. Ако ли пък атиняните не приемат да напуснат Епидавър, то те да се смятат за неприятели на аргосците и на лакедемонците, както и на съюзниците на аргосците. Също така, ако лакедемонците държат в свои ръце някакви деца, да ги върнат съответно на всяка държава. Относно жертвоприношението, дължимо на бога,[80] аргосците трябва, ако желаят, да положат клетва[81] пред епидавърците или пък да се закълнат сами. Всички държави в Пелопонес, и малки, и големи, да бъдат независими съобразно със своите традиции. Ако някоя държава извън Пелопонес нахлуе с враждебни намерения в Пелопонес, договарящите страни трябва да я отблъснат съвместно по начин, който пелопонесците решат, че е най-справедлив. Каквито съюзници лакедемонците имат вън от Пелопонес, да бъдат в същото положение, в каквото се намират и съюзниците на лакедемонците и аргосците, като упражняват суверенните си права върху своите територии. Този договор да се сключи, след като бъде показан на съюзниците и бъде одобрен от тях. А те да докладват за това на своите правителства, ако сметнат това за необходимо.[82]

Аргосците отначало приели тези предложения и лакеде-

монската войска евакуирала територията на Тегея, за да се завърне у дома си. Немного след това, когато отношенията между двете държави били вече възстановени, същите ония граждани побързали да издействуват чрез преговори една нова мярка: аргосците, като напуснат своя съюз с мантинейците, елейците, както и с атиняните, да сключат мирен договор и съюз с лакедемонците, чийто текст бил следният:

„Лакедемонците и аргосците решиха да имат помежду си мирен договор и съюз със срок от петдесет години при следните условия. Те ще уреждат своите спорни въпроси чрез арбитраж, като зачитат правата на всяка от договарящите страни съобразно с традициите. Другите държави в Пелопонес да се присъединят към мирния договор и съюз, като запазят своята автономия и независимост, както и суверенните си права върху своите владения, като приемат съобразно със своите традиции арбитражни решения, зачитащи равноправието. Съюзниците на лакедемонците вън от Пелопонес да бъдат в същото положение като аргосците, като запазят суверенните си права върху своите владения. Ако пък се появи нужда да се предприеме съвместно военна експедиция; лакедемонците и аргосците са длъжни да решат и определят начина, който ще бъде най-справедлив за съюзниците. Ако възникне спор между някои от държавите в Пелопонес или вън от него било за граници или за нещо друго, то той трябва да бъде разрешен чрез арбитражен съд. Ако за някоя от съюзните държави възникне спор с друга държава, то те трябва да се обърнат към държава, която биха сметнали, че ще бъде безпристрастна към двете страни. Споровете между частните лица да се решават чрез съд съобразно с установените традиции."

Такива били мирният договор и съюзът, които те сключили. Двете страни се споразумели и по отношение на всичко, което те държели в свои ръце като военна плячка, както и по отношение на всичко останало. И тъй като те вече обсъждали въпросите съвместно, решили да не приемат никакъв глашатай, нито пък пратеничество от страна на атиняните, ако те не напуснат укреплението[83] и не евакуират Пелопонес, а също така да не сключват мир или водят война с някого освен въз основа на общо съгласие. Във всички области двете държави проявили голяма енергия. И двете държави изпратили пратеници (в градовете, бел. ред. Хр. Д.) по крайбрежието на Тракия и при Пердика и го убедили да сключи съюз с тях. Той наистина не отпаднал веднага от Атина, но възнамерявал да стори това, като имал пред очи примера на Аргос; при това той самият по произход бил от Аргос. От друга страна, те подновили старите си клетви с халкидците, като разменили с тях и нови клетви. Аргосците изпратили също така пратеници при атиняните, като ги мо-

лели да напуснат укреплението при Епидавър; атиняните, като виждали обаче, че са по-малобройни в сравнение с останалите части, които охранявали съвместно с тях укреплението, изпратили Демостен, който да изведе техните войници и ги върне обратно. А той, като се отзовал там, организирал атлетически състезания вън от укреплението, което му послужило като предлог, за да накара и останалата част от гарнизона да излезе вън, след което той наредил да затворят портите. Впоследствие атиняните, след като подновили договора, лично върнали укреплението на епидавърците.

След отпадането на аргосците от военния съюз, мантинейците, които отначало се опитали да се съпротивяват, видели, че не са в състояние да го направят без подкрепата на аргосците. И тъй и те на свой ред се споразумели по пътя на преговори с лакедемонците и се отказали от господството, което упражнявали над други държави. Подир това лакедемонци и аргосци на брой по хиляда души от всяка страна предприели съвместно поход. Лакедемонците потеглили сами срещу Сикион и установили там един още по-олигархически режим, отколкото той бил по-рано. След това двете войски, действувайки заедно, премахвали демократичното управление в Аргос и там се установила олигархия, която била благоразположена към Спарта. Това станало в началото на пролетта, когато зимата била към своя край. Така завършила и четиринадесетата година от войната.

През следващото лято[84] жителите на Дион, на Атонския полуостров, отпаднали от атиняните и минали на страната на халкидците, а лакедемонците, които дотогава имали мъчнотии с Ахея, се намесили в нейните вътрешнополитически отношения, за да ги уредят в своя изгода. В Аргос обаче демократическата фракция постепенно се сплотила, съвзела се и нападнала олигархите по време, когато в Спарта се празнували Гимнопедиите.[85] В града започнало сражение, в което демократите победили. Едни от олигархите те избили, а други прогонили. Лакедемонците обаче не били дошли предварително, когато техните приятели ги молели за това. Този път обаче, като отложили Гимнопедиите за по-късно, те потеглили, за да окажат помощ. В Тигея те узнали за поражението на олигархите. Тогава те не пожелали да продължат своя марш въпреки молбите на бежанците, които били оцелели, и като се завърнали у дома си, отпразнували Гимнопедиите. По-късно при тях дошли пратеници от онния аргосци, които били в града, и от тия, които били вън от него. Присъствували и пратеници на съюзниците. След продължителни обяснения, представени от двете страни, лакедемонците намерили за виновни онези аргосци, които били в града, и решили да предприемат поход срещу Аргос, но се губело време вследствие на постоянни закъснения. В това време привърженици-

те на демократическата фракция в Аргос, понеже се страхували от лакедемонците, се насочили отново към съюз с атинянните [86], като очаквали от него големи изгоди. Аргосците изградили дълги стени до морето, та в случай че бъдат подложени на блокада откъм сушата, да могат с помощта на атинянните да си осигурят подвоза за хранителни припаси по море. За строежа на стените се узнало и в някои от пелопонеските държави. Аргосците участвували в строежа масово, включително и жените, и робите, а от Атина им пристигнали зидари и каменоделци. И така настъпил краят на лятото.

В началото на зимата, като узнали за строежа на стените, лакедемонците потеглили на поход срещу Аргос заедно със своите съюзници без коринтяните. Заедно с това лакедемонците разчитали и на онези елементи, които развивали дейност в тяхна полза и в самия Аргос. Войската предвождал Архидам, царят на лакедемонците. Но това, за което те се надявали, че ще стане, не се сбъднало.[87] Тогава лакедемонците превзели стените, които още се намирали в строеж, и ги разрушили. След това те превзели селището Хисии в Арголида и избили всички свободни граждани, които паднали в плен, а след това се оттеглили и разотишли по градове. Потеглили на поход след това и аргосците, насочвайки се срещу територията на Флиунт и след като я опустошили, се оттеглили. Те постъпили така, защото флейасийците приели техните изгнаници и много от тях се заселили там. През тая зима атинянните наложили блокада на Македония, упреквайки цар Пердика, че заговорничел с аркадците и лакедемонците и че когато те били готови да поведат своята войска под командуването на Никий, син на Никерат, срещу халкидците по крайбрежието на Тракия и срещу Амфиполис, той (Пердика) изменил на съюза и експедиционният корпус бил разпуснат най-много по негова вина. Така завършила тази зима и заедно с нея изтекла и петнадесетата година от войната.

През следното лято[88] Алкивиад потеглил за Аргос с двадесет кораба, (завзел града) и накарал да му бъдат предадени триста души, които все още се смятали за подозрителни и за привърженици на лакедемонците. Атинянните ги настанили по най-близките острови, които се намирали под тяхна власт. Освен това те предприели поход и срещу остров Мелос с тридесет свои, шест хиоски и с два лесбоски кораба и с хиляда и двеста свои хоплити, триста стрелци и двадесет конни стрелци, както и с около хиляда и петстотин хоплити на своите съюзници от островите. Мелосците са колонисти на лакедемонците и за разлика от другите островитяни не желаят да се подчинят на атинянните. Отначало те били неутрални и не предприемали никакви действия, но след това, принудени от натиска на атинянните, които опустошавали тяхната територия, те влезли в открита война с тях.

И тъй като заели позиции на острова със споменатите военни контингенти, стратезите Клеомид, син на Ликомед и Тисий, син на Тисимах, преди да нанесат някакви щети на страната, изпратили пратеници, за да водят преговори. Мелосците обаче не ги представили на народа, т. е. не ги въвели в народното събрание, а ги помолили да изложат онова, за което са дошли, пред магистратите и пред малцина първенци. Атинянните държали тогава приблизително следната реч:

„Тъй като нашите разисквания не протичат пред народа, и то без съмнение за това, за да се избегне, щото широките слоеве от народа, като изслушат една цялостна и последователна реч, съдържаща съблазнителни мисли, които са изложени, без да се чуе противоположно мнение, може да бъдат подведени (тъй като вие именно по тази причина ни оставяте да говорим пред ограничения брой на малцината знатни първенци[89] и вие разбираме вашите съображения); в такъв случай обаче вие, които седите пред нас, можете да се гарантирате още по-добре. Вземете нашето изказване точка по точка и избягвайте и вие да държите една последователна реч, като ни прекъсвате при всички наши аргументи, които не ви се струват убедителни, и ги подлагайте на критична преценка. И така, за да започнем, кажете допада ли ви това предложение?"

На това милоските представители, които заседавали в съвета, отговорили:

„Въпросният начин на процедиране, при който да си разменим взаимно своите становища, е разумен и по него ние нямаме никакви възражения. Онова обаче, което ни се струва, че не е в съгласие с тези предложения, са условията за война, които са налице (т. е., с които вие ни заплашвате непосредствено, бел. ред. Хр. Д.), а не като нещо, което се очертава в бъдеще, понеже ние ви виждаме, че се явявате тук като съдии в спора. Нормалният резултат, който ще произлезе при това положение от този разговор, е следният: ако ние успеем да се наложим в правната област и откажем да отстъпим, това ще означава за нас война, ако ли пък се оставим да бъдем убедени, то ще означава за нас робство."

Атинянните: „Ако желаете да гадаете относно бъдещето по пътя на предположения и ако вие преследвате при това събиране някаква друга цел освен тази да изхождате от сегашното положение и да държите сметка за онези факти, въз основа на които да размишлявате за спасението на вашия град, то би било уместно да прекъснем заседанието; в противен случай ние сме готови да започнем разискванията."

Мелосците: „В положението, в което се намираме, е нормално и извинително да прибягваме до всевъзможни аргументи и до много размисли. Както и да бъде обаче, вярно е, че това събрание е свикано, за да разисква въпроса за на-

шето спасение и затова, ако вие смятате за добре, нека разговорът ни протече така, както вие предлагате."

Атинянните: „И така, що се касае до нас, ние ще се въздържим от големите и красиви фрази. Ние няма да казваме, че фактът, че сме разгромили персите, ни дава правото да господствуваме и че нашият сегашен подход тук е последица от едно посегателство върху нашите права, извършено от вас. Ние не ще прибягваме към нито една от онези дълги речи, които не предизвикват друго освен недоверие, и ние разчитаме на това, че и вие от ваша страна няма да се опитате да ни убеждавате, като ни кажете или че не сте влезли във войната на страната на лакедемонците, макар че сте техни колонисти, или пък че не сте накърнили с нищо нашите интереси. Не се опитвайте да постигнете освен онова, което е възможно, като си давате сметка за истинските намерения на всяка една от двете страни, които спорят. Вие знаете също тъй добре, както и ние, че ако аргументите на правото се намесват в човешките преценки, те нямат тежест, освен ако двете споречи страни, които са изправени една срещу друга, имат на разположение еднакви средства за принуда. В противен случай онези, които са по-силни, постигат онова, което е възможно, а слабите отстъпват."

Мелосците: „Според както ние виждаме нещата, интересът (ние трябва да употребим тази дума, тъй като вие приехте да говорите по принцип за *интерес*, като изоставихте настрана *правото*) налага, щото ние да не унищожаваме онова, което е общо благо за всички, а всякога, когато някой човек се намира в голяма опасност, да може да апелира към нормалното зачитане на своите права, въпреки че неговите аргументи не са във всяко отношение решаващи и убедителни, и да намери някаква подкрепа. И вие първи ще извлечете полза от това, защото в случай на поражение вие ще понесете възможното най-тежко наказание, за да служите за пример на другите."

Атинянните: „На нас, ако предположим, че нашето властвуване трябва да престане, неговият край не ни задава страхове, защото не тия, които властвуват над други, какъвто е случаят например с лакедемонците, са страшни за онния, които са победени (при това нашата борба не ни води срещу лакедемонците); единствено страшни могат да бъдат онези, които са подвластни и когато те са въстанали срещу своите господари и са ги победили. И затова нека ни оставят на мира, тъй като рискът, който ние поемаме, е наша работа! Това, което искаме да кажем, е по-скоро, че нашето присъствие тук преследва да постигне едно предимство за нашето властвуване (империя) и че словата, които ще произнесем сега, са предназначени за спасението на вашата държава. Понеже ние желаем, от една страна, щото нашето владичество

над вас да се установи, без да ни коства мъки, а, от друга страна, желаем, щото вашето спасение да служи на нашия интерес."

Мелосците: „Но как ние бихме могли да имаме толкова интерес в това ние да ви робуваме, колкото вие да властвувате над нас?"

Атинянните: „Именно така, щото вместо да ви се случи най-лошото, би ви се случило само вие да ни се подчините, а ние бихме спечелили от това."

Мелосците: „Значи вие не бихте се съгласили, ако ние, вместо да ви бъдем неприятели, ви станем приятели, без да имаме съюз с нито една от двете страни?"

Атинянните: „Не, защото вашата омраза не ни вреди толкова, колкото вашето приятелство. В очите на членовете на нашия съюз вашето приятелство би било доказателство за нашата слабост, докато вашата омраза би била доказателство за нашата сила."

Мелосците: „Нима вашите поданици имат такива представи за справедливостта? Та нима те не правят разлика между държави, които нямат никакви роднински връзки с вас, и между други държави, по-голямата част от които са колонии на Атина и някои от които са били подчинени вследствие на това, че са се разбунтували и отпаднали?"

Атинянните: „Нашите поданици смятат, че нито на едните, нито на другите липсват законни основания за това и че само силата позволява на някои от тях да се избавят и това ни причинява страхове, които ни пречат да ги нападаме. Ето защо, ако ни се подчините, не само ще увеличите броя на нашите поданици, но и ще укрепите нашата сигурност, още повече, че в случая с вас не става дума за това, че един островен народ се избавя от властта на господарите на морето, а за народ, който е по-слаб от другите."

Мелосците: „А нима вие не съзирате сигурност в това, което ви предлагаме? Но тъй като вие отклонихте нашите справедливи съображения и ни убеждавате да ви се подчиним във ваша изгода, то нека, от друга страна, и ние се опитаме да ви убедим, като ви докажем, че това, което е полезно за нас, в този случай същото това ще бъде полезно и за вас. Защото как ще можете да не влезете във война с тези, които сега не са в съюз с никого, щом като те, като видят това, което става сега, ще си кажат един ден, че ще нападнете и тях? И дали по този начин няма да увеличите броя на сегашните си неприятели и не ще ли ги накарате против волята им да ви станат такива, макар и да не са имали подобни намерения?"

Атинянните: „Според нас най-опасни са не онези народи, които живеят на някои места в континента и които, бидейки свободни, няма да положат особени грижи, за да

вземат предпазни мерки срещу нас. По-опасни са обаче островитяните, които на места се изплъзват от нашата власт подобно на вас, и онези, които още отсега са озлобени срещу тежката принуда, каквато представя за тях нашата власт. Тези именно държави могат най-вече, като се увлекат по пътя на безразсъдството, да изложат себе си, но да изложат и самите нас на явна гибел."

Мелосците: „Е добре, щом като вие и вашите поданици сте готови да поемете толкова много рискове, вие, за да не пастъпи краят на вашето владичество, а онези, които вече са заробени, за да се избавят (от робство), каква подлост и низост бихме проявили тогава ние, които сме още свободни, ако не бихме били готови да предприемем всичко възможно, преди да изпаднем в робство?"

Атиняните: „Ако вие разсъждавате разумно, това съвсем не е така. За вас в случая не се касае да се домогвате до палмата като награда за военно мъжество в една борба при равни условия, при която целта е да не се опетните. Касае се да вземете решение, което се отнася до вашето спасение; целта в такъв случай е да не се съпротивявате на хора, които са много по-силни."

Мелосците: „Но ние знаем, че успехът във войната понякога зависи от количественото превъзходство на едната или другата страна и че щастието се разпределя по равно и за двете страни. Да отстъпим веднага, това за нас би означавало да загубим всяка надежда, а ако продължаваме да се съпротивяваме, все пак съществува надежда, че няма да паднем."

Атиняните: „Действително във време на опасности надеждата дава кураж; когато човек прибягва до нея с добри резерви, тя, въпреки че нанася вреди, не ни погубва. Тези обаче, които рискуват всичко, което имат (а надеждата по своето естество е разточителна), се запознават с нея заедно с неуспехите, и то тъкмо в момента, когато вече не им остава възможност да се пазят от нея, след като са я опознали. И понеже вие сте слаби и висите на косъм, би трябвало да се стремите да избегнете именно това. Ето защо не подражавайте на онова, което правят обикновено хората: вместо да осигурят своето спасение с помощта на човешки средства, с които те все още разполагат, веднага след като изпаднат в беда и явните и осезаеми надежди ги изоставят, те прибягват към несигурни надежди, а именно към гадания, предсказания и други неща от този род, които се свързват със слепата надежда, за да ги тласнат те към тяхната гибел."

Мелосците: „Сами ние смятаме, че е трудно (бъдете уверени в това!) да се борим срещу вашите сили и срещу съдбата, която е еднаква към воюващите страни. И все пак ние имаме упование: що се касае до съдбата, ние разчитаме на

това, че божеството няма да ни изостави в неблагоприятно положение. Ние, които сме благочестиви хора, се надигаме срещу такива хора, които са несправедливи. Що се отнася пък до това, че не ни достигат сили, то ние разчитаме на своя съюз с лакедемонците, които ще трябва да ни се притекат на помощ по необходимост, и то ако не за друго, то поради нашето родинство и в името на честта. Ето защо нашата увереност не е чак толкова неоснователна."

Атиняните: „Ние мислим, че можем също да разчитаме на благоволението на боговете, тъй като нито в нашите преценки, нито в нашето поведение има нещо, което да е в противоречие с онова, което хората мислят по отношение на божественото, или пък желаят при своите взаимоотношения. Ние вярваме действително, че по отношение на божественото, както и по отношение на човешкото (за първото това е предположение, а за второто е нещо сигурно), съществува един природен закон, по силата на който онзи, който е по-силен, той властвува. А не ние сме, които първи сме установили този принцип, нито пък го прилагаме първи. Той съществува преди нас и ще съществува винаги и след нас и ние само на свой ред го прилагаме, като знаем, че също така и вие, пък и други хора, които разполагат със същата мощ, биха постъпили по същия начин. Също така ние нямаме основание да се безпокоим по отношение на благоразположението на боговете. Остава вашето мнение за лакедемонците, ако вие наистина разчитате на тяхното чувство за чест, като вярвате, че те ще ви дойдат на помощ; ние се удивляваме на вашата доверчивост, но не ви завиждаме за вашата наивност. Лакедемонците, когато се касае за техните отношения помежду им и за техните собствени институции, проявяват наистина високи морални качества. По отношение на другите обаче би могло да се каже много нещо за техния начин на действие. А то би могло да се изрази най-добре с няколко думи (като се каже), че от всички народи, които познаваме, те най-откровено смятат за хубаво онова, което им допада, и за справедливо онова, което служи на техните интереси. Ето защо подобно разположение на духа като това не ще ви донесе спасението, на което вие разчитате толкова много, противно на здравия разум."

Мелосците: „Та ние именно за това вярваме най-много, че те, като държат сметка за своя собствен интерес, няма да искат да изоставят мелосците, които са техни колонисти, за да не се покажат пред своите привърженици в Гърция, че са хора недостойни за доверие и че услужват на своите противници."

Атиняните: „А нима мислите, че интересът е там, където е сигурността, докато справедливото и доброто се при-

лагат, съпроводени с рискове? Та нали затова именно лакедемонците проявяват изобщо малко смелост?"

Милосците: „Ние мислим обаче, че лакедемонците именно заради нас ще поемат тези рискове с още по-голяма готовност и че ще ни смятат за по-верни от другите особено затова, защото сме по-близо до Пелопонес и защото в морално отношение нашите родствени връзки ни правят по-верни, отколкото другите."

Атиняните: „За евентуалния съюзник добрите чувства на онези, които го викат да им се притече на помощ, не представляват достатъчно гаранция. За него е необходимо още да бъде сигурен, че разполага чрез тях с едно голямо надмощие. Това е едно съображение, на което лакедемонците държат много повече от всички други. Във всеки случай поради липса на увереност в своите собствени сили лакедемонците се заобикалят с многобройни съюзници даже за да нападнат своите съседи. Ето защо е малко вероятно, че те ще прехвърлят войска на вашия остров с кораби тогава, когато ние нямаме надмощие по море."

Мелосците: „Те биха могли да изпратят обаче и други, тъй като Критското море е обширно и поради това за тия, които владеят морето, е по-трудно да заловят неприятеля, отколкото за последния да се спаси, ако иска да избегне преследването. А ако лакедемонците не успеят да ни помогнат тук, те биха могли да се насочат срещу вашата територия и срещу останалите ваши съюзници,[90] които Брасид не е сварил да нападне, и тогава вие ще трябва да се сражавате не за земята, над която нямате право, а за собствената си земя и за земята на вашите съюзници."

Атиняните: „Но дори и да се случи нещо подобно, вие знаете много добре, че ние, атинянте, никога не сме вдигали обсада от страх пред други. Ние забелязваме с учудване обаче, че вие, въпреки че заявихте, че ще разисквате за спасението си, не казахте в течение на толкова продължителното разискване нито едно нещо, на което хората биха могли да разчитат, за да осигурят своето спасение. Вашите по-силни упования произтичат от една надежда, която се отнася към бъдещето. Вашите настоящи сили са обаче малки, за да можете да устоявате с успех срещу силите, които са съсредоточени и насочени против вас. И наистина вашето разположение на духа представлява голямо безразсъдство, ако когато бъдете помежду си, не обмислите в последния момент вашето сегашно решение, за да вземете едно по-мъдро. Съществува едно известно схващане за честта, което при унизителни условия и при вида на явни гибелни опасности предизвиква у човека най-злополучни реакции. Вие все пак не ще дадете ухо на това гибелно чувство и не ще го възприемете! Колко често, когато хората са още в състояние да различават накъде ги

носи течението, са допускали да изпаднат под впечатлението на думата „безчестие". И сломени от привлекателната сила на една дума, те стават нейни жертви и доброволно изпадат в нещастия, които в същност са непоправими и се покриват със срам, който е още по-позорен, тъй като той не е резултат от съдбата, а от тяхното безразсъдство. Ето защо, ако вие вземете разумно решение, ще се пазите от това. И не ще смятате за срамно да отстъпите пред умерените предложения, които ви прави най-голямата (и силна) държава, да станете нейни съюзници и да плащате данък, като запазите своята земя. И сега, когато ви се дава възможност да направите избор между война и сигурност, не бива да държите упорито на онова, което е по-лошо. Понеже най-много преуспяват онези, които не отстъпват на равните на себе си, които проявяват отстъпчивост към онези, които ги превъзхождат, и които са снизходителни към онези, които са по-слаби. И тъй размислете и когато ние излезем (от тази зала, бел. ред. Хр. Д.), кажете си неколкократно, че вземате решение за вашето отечество и че едно единствено решение, взето за тази единствена родина, може съответно на това, дали то е щастливо или злополучно, да осигури нейното запазване или пък да я погуби."

Атиняните напуснали след това събранието, а мелосците останали сами и взели решение, аналогично на онези решения, които те поддържали дотогава. Те отговорили по следния начин: „Нашето решение, атиняни, не е различно от онова, което то беше в началото, и ние не ще лишим от свобода един град в един момент, който съществува отпреди седемстотин години.[91] Като се уповаваме на благоволението на боговете, което го е запазило до този ден, и на помощта на хората, специално на лакедемонците, ние ще се опитаме да го избавим. Ние ви предлагаме да станете наши приятели, без да влизаме във война нито от едната, нито от другата страна, и да се изтеглите от наша територия, като сключите мирен договор, който да бъде задоволителен и за двете страни."

Такъв бил отговорът на мелосците, а атиняните, като прекъснали преговорите, заявили: „Ако се съди по вашите решения, вие сте единствените хора, които смятате, че бъдещето е по-ясно, отколкото очевидното настояще и че това, което е неизвестно, ще го виждате осъществено съобразно с желанията си. Колкото повече се отвръщате обаче от действителността и вярвате на лакедемонците, на щастието си и на надеждата, толкова по-силно и ще се провалите."

Тогава пратениците на атиняните се завърнали при войската. От момента, от който мелосците не желаели да чуят нищо, атинските стратези се заели веднага с подготовката на военните действия и като си разпределили работата по полиси,[92] обкръжили Мелос с обсадна стена. След това атиняните

оставили гарнизон от свои и съюзнически войски и на сушата, и в морето и се оттеглили с по-голямата част от войската. Оставените тук войници продължили обсадата на крепостта.

По същото това време аргосците нахлули на територията на Флиунт, но, нападнати от засада от флеасийците и от собствените си изгнаници, те загубили около осемдесет убити. Атинянните пък, които се намирали в Пилос, задигнали голяма плячка от лакедемонците. Поради това лакедемонците, без да нарушават мирния договор, започнали военни действия срещу тях и чрез глашатай обявили, че всеки лакедемонец, който желае, може да ограбва атинянните. Коринтяните поради някакви свои спорове, също започнали военни действия срещу атинянните. Останалите пелопонесци обаче не предприели никакви действия. Мелосците пък нападнали през нощта тая част от атинската обсадна стена, която била до пазара, завладели я и убили няколко войници. След това те внесли в града храна и колкото могли повече други полезни неща, оттеглили се и не предприемали нищо повече. По-късно атинянните подсилили гарнизона. Така изминало лятото.

В началото на следната зима лакедемонците решили да предприемат поход срещу Аргос, но понеже жертвите, пренесени при преминаване на границите, не били благоприятни за тях, те се завърнали обратно. Това намерение на лакедемонците предизвикало подозрения у аргосците срещу някои от техните съграждани. Едни от тях те заловили, а други успели да избягат. По това време мелосците отново завладели една друга част от обсадното укрепление на атинянните, защото там стражата била малобройна. Вследствие на тази случка от Атина пристигнал един нов експедиционен корпус, предвождан от Филократ, сина на Демей. Оттогава насетне обсадата срещу мелосците била поведена енергично. И вследствие на предателство отвътре мелосците започнали преговори с атинянните и предоставили съдбата на населението на техните разпореждания. Атинянните избили всички мъже, които по своята възраст били годни да носят оръжие, а жените и децата продали в робство. Самите атиняни се заселили на това място, където те изпратили впоследствие петстотин колонисти.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ПЕТА

[1] Вж. Тукидид, IV, 117—119. Договорът бил сключен в 423 г. пр. н. е.
[2] 422 г. пр. н. е.
[3] Свещени примирия се установявали по време на Олимпийските, Истмийските, Питийските и Немейските празненства.
[4] Вж. Тукидид, III, 104.
[5] Вж. Тукидид, IV, 131—133.
[6] Вж. Тукидид, IV, 65.

[7] Подразбира се Епизефирските Локри в Южна Италия.
[8] Вж. Тукидид, IV, 65_1.
[9] Вж. Тукидид. IV, 132.
[10] Портите били разположени на северната страна на крепостта, на пътя за Драбеск.
[11] Хагнон бил ойкист от Атина, основател на Амфиполис.
[12] Вж. Тукидид, IV, 41_2, 54.
[13] Вж. Тукидид, I, 101_2.
[14] Вж. Тукидид, IV, 56_2; V, 41_2.
[15] Вж. Тукидид, IV, 117_1, 118_{13}, 119_3; V, 1.
[16] Вж. Тукидид, I, 114_2, II, 21_1.
[17] Т. е. Пития.
[18] В случая официални пратеници, дошли да се допитват до оракула.
[19] Оракулът заплашил пелопонесците с глад, който щял да ги принуди да внасят отвън скъпо платено жито.
[20] При опасност Плейстоанакт можел да намери убежище в храма.
[21] От остров Сфактерия.
[22] Олимпийското, Делфийското, Немейското и Истмийското.
[23] Жителите на Мекиберна, Сана и Синг останали верни на атиняните; към тях Олинт и Акант не трябвало да имат никакви претенции.
[24] Центрове на общоелинските празненства.
[25] Храм на бог Аполон в Амикла, югоизточно от Спарта.
[26] Артемисий и Елафеболион са месеци от атинския и спартанския календар, отговарящи на средата на месец април.
[27] Установеният по договора мир в историята е наречен Никиев мир.
[28] Т. нар. Архидамова война.
[29] По отношение на тракийските градове.
[30] Празник в чест на митическия герой Хиакинтий, празнуван в средата на месец май.
[31] Сфактерия. Вж. и V, 15_1.
[32] Тукидид вероятно смята този период от сключването на Никиевия мир (април 421 г. пр. н. е.) до опустошаването на лакедемонското крайбрежие от атинските кораби през лятото на 414 г. пр. н. е.
[33] Война, т. е. след първата половина на Пелопонеската война.
[34] Архидамова война (431—421 г. пр. н. е.), наричана и Атическа, поради честите военни действия, водени в Атика.
[35] Градове в Акарнания, владения на Коринт и завладени от атиняните. Вж. и II, 30_1, IV, 49.
[36] Храмът се намирал на територията на елейците.
[37] Тия, които преди обсадата на Платея намерили убежище в Атина (вж. II, 6_4, 78_3), и тия, които сполучили да се измъкнат от обсадата (вж. III, 24_2).
[38] Озолските локрийци.
[39] Неодомодите били „не нови граждани", а една група от освободени илоти, които били „новоприравнени", т. е. към освободените спартанци. Те служели обаче в отделни от останалите спартиати отделения и едва ли били напълно приравнени по права с тях.
[40] Градът, който е бил в съюз с атиняните (вж. IV, $109_{3,5}$), изглежда, че заедно с другите градове на Халкидическия полуостров е бил минал на страната на Брасид.
[41] Вж. Тукидид, IV, 41_2.
[42] Ежегодните избори за ефори в Спарта ставали през есента.
[43] Общобеотийският държавен съвет се състоял от избрани по имуществен ценз граждани от всяка от съюзните четири области на Беотия начело с Тива. Той се разделял на четири групи, които заседавали на смени. При важни случаи се събирали и четирите съвета.
[44] Мекиберна е елински град на източния бряг на п-в Палена (на Халкидика) при дн. Моливопиргос. Негръцкото, вероятно тракийско име на града, както и

археологическите находки показват, че преди селището да придобие елински облик и да стане пристанище на гр. Олинт, на негово място е имало селище на местните траки (?).

[45] 420 г. пр. н. е.

[46] Името на Алкивиад тук се споменава за пръв път. Той бил роден около 450 г. пр. н. е. и по това време е бил тридесетгодишен. Неговият дядо Алкивиад, съвременник на Клистен, участвувал в изгонването на Пизистратидите от Атина.

[47] Вж. Тукидид, V, 18_9.

[48] Монетната единица на о. Егина била по това време най-разпространената в цяла Гърция и затова се употребявала най-често като валутна единица и в повечето международни договори по същото време.

[49] Осемдесетте и артинтите са били вероятно някакъв съвет и длъжностни лица с неизвестни за нас функции.

[50] Полемарсите и теорите са длъжностни лица с неизяснени функции.

[51] Приведеният тук от Тукидид текст на договора е идентичен с този върху намерените фрагменти от стелата в Атина. Малките разлики се обясняват или с допуснати грешки при преписването на оригинала, или със стилистични поправки, направени от автора.

[52] Вж. Тукидид, V, 31.

[53] 420 г. пр. н. е.

[54] Съчетание на юмручен бой със свободна борба.

[55] Олимпия се намирала на елейска територия, с което се обяснява фактът, че елейците не се задължават в текста на договора да издигат друга стела, както това трябвало да сторят другите договарящи държави.

[56] Монетна стойност от сто драхми.

[57] Очевидно глобата се поделяла между Елида и храма на Зевс Олимпийски.

[58] Участието на Лакедемон в олимпийските жертвоприношения влизало в държавния култ на Спарта.

[59] Град в елейската област Писатида.

[60] Съдии или разпоредители при състезанията.

[61] 419 г. пр. н. е.

[62] Вероятно става дума за храма на Аполон в град Асина на източния бряг на Аргоския залив. Аргосците разрушили града, но храмът се запазил.

[63] Те се приписяли на Зевс и Атина от лакедемонските царе.

[64] Отговаря на месец август. През този месец се празнували Карнеите, главният празник на дорийците.

[65] Вж. Тукидид, V, 35_7.

[66] 418 г. пр. н. е.

[67] Вероятно на някой от ефорите.

[68] Обширен дол край североизточната част от крепостната стена на Аргос.

[69] Елейци, мантинейци и атиняни.

[70] Военачалници на военни поделения.

[71] Пентоконторите били кораби с петдесет гребла (гребци).

[72] Командири на една еномотия.

[73] Еномотията била най-низшото поделение в спартанската войска. През V—IV в. пр. н. е. тя наброявала обикновено от 32 до 36 души.

[74] Жители на планинската област Скиритида в Пелопонес.

[75] От щита, носен на лявата ръка, се защищавала добре само лявата част от тялото.

[76] Този отряд се набирал между най-добрите спартански младежи и служел за личната гвардия на царете. Младежите били пеши войници и названието „конници" е вероятно почетно.

[77] За характера на тези лохи не е известно нищо.

[78] Лахес и Никострат.

[79] Празнуваши в Лакедемон в течение на девет дена на месец Карней, т. е. във втората половина на месец август.

[80] Аполон Питийски.

[81] Мястото в старинния текст е повредено и четенето и преводът са спорни и неясни.

[82] Двата проектодоговора (вж. и 79), представени от лакедемонците на аргаеците, са на дорийски диалект, цитирани от Тукидид дословно, както той е имал възможност да се запознае с един от оригиналите.
[83] Вж. Тукидид, V, 75_6, 77_1.
[84] 417 г. пр. н. е.
[85] Спартански празници с повече спортно, отколкото религиозно значение. Голи младежи танцували и извършвали гимнастически упражнения пред статуята на бог Аполон. Чрез празника се чествувала и паметта на падналите при Термопилите спартанци.
[86] Този съюзен договор между Аргос и Атина, сключен със съдействието на Алкивиад (вж. VI, 29_3), се потвърждава от намерените в Атина фрагменти от плочата с договора.
[87] Т. е. да се извърши преврат в града от олигархите.
[88] 416 г. пр. н. е.
[89] Вероятно върховен съвет от малцина избрани олигарси.
[90] Повечето тези по Тракийското крайбрежие.
[91] Т. е. от началото на II хилядолетие пр. н. е.
[92] Т. е. разпределили работата по изграждането на обсадната стена между държавите, участвуващи в похода. Ср. V, 84_1.

КНИГА ШЕСТА

Съдържание: АТИНЯНИТЕ ЗАМИСЛЯТ ПОХОД СРЕЩУ СИЦИЛИЯ. ДЕМОГРАФСКО ОПИСАНИЕ НА ОСТРОВА (1–5). ЕГЕСТЯНИТЕ МОЛЯТ ЗА ПОМОЩ (6). ВРАЖДЕБНИ ДЕЙСТВИЯ В АРГОС И МЕТОНА (7). СЕДЕМНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА – 415 Г. ПР. Н. Е. (8–93). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО. ПРАТЕНИЦИ ОТ СИЦИЛИЯ В АТИНА. НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ НАЗНАЧАВА СТРАТЕЗИ ЗА ПОХОДА (8). РЕЧ НА НИКИЙ (9–14). РЕЧ НА АЛКИВИАД (15–18). НИКИЙ СЕ ПРОТИВОПОСТАВЯ НА ПОХОДА (19–23). АТИНЯНИТЕ СЕ ГОТВЯТ ЗА ПОХОД (24–26). ПОВРЕЖДАНЕ НА ХЕРМИТЕ. ВЪЗБУДА В АТИНА. ПОДОЗРЕНИЯ КЪМ АЛКИВИАД (27–29). БОГАТАТА ПОДГОТОВКА НА АТИНСКАТА ВОЙСКА (30–32). СЪВЕЩАНИЕ В СИРАКУЗА. РЕЧ НА ХЕРМОКРАТ (33–34). РЕЧ НА АТЕНАГОР (35–40). КРАЙ НА СПОРА МЕЖДУ СИРАКУЗКИТЕ ПЪРВЕНЦИ (41). АТИНСКИЯТ ФЛОТ В КЕРКИРА (42–43). ПРИСТИГАНЕ В РЕГИОН (44). СИРАКУЗЦИТЕ СЕ ГОТВЯТ ЗА СЪПРОТИВА (45). АТИНСКИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ КОРАБИ В СИЦИЛИЯ (46–49). ПЪРВИ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНЯНИТЕ (50–52). ОТЗОВАВАНЕ НА АЛКИВИАД (53). ИСТОРИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ТИРАНИЯТА НА ПИЗИСТРАТИДИТЕ (54–59). ДОНОСЪТ СРЕЩУ АЛКИВИАД И БЯГСТВОТО МУ В ПЕЛОПОНЕС (60–61). АТИНЯНИТЕ НАПАДАТ СИЦИЛИЙСКИТЕ ГРАДОВЕ ХИКАРА И ГИБЛА (62). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА. ПЪРВО НАПАДЕНИЕ НА СИРАКУЗА (63–71). РЕЧ НА СИРАКУЗЕЦА ХЕРМОКРАТ И РЕШЕНИЕ ЗА ИЗПРАЩАНЕ НА ПРАТЕНИЦИ В КОРИНТ И ЛАКЕДЕМОН (72–73). ЗИМУВАНЕ НА АТИНЯНИТЕ В НАКСОС И ИЗПРАЩАНЕ НА ТРИЕРИ В АТИНА ЗА ИСКАНЕ ПОМОЩ (74). СИРАКУЗЦИТЕ НАПАДАТ АТИНЯНИТЕ ПРИ КАТАНА (75). АТИНЯНИ И СИРАКУЗЦИ В КАМАРИНА. РЕЧ НА

ХЕРМОКРАТ И ЕВФЕМ (76–87). РЕШЕНИЕТО НА КАМАРИНЦИТЕ. АТИНСКАТА ВОЙСКА ТЪРСИ СЪЮЗНИЦИ В СИЦИЛИЯ. ПРЕМЕСТВАНЕ НА ФЛОТАТА В КАТАНА. ПОДГОТОВКА ЗА НАПАДЕНИЕ НА СИРАКУЗА. СИРАКУЗКИ ПРАТЕНИЦИ В КОРИНТ И ЛАКЕДЕМОН (88). РЕЧ НА АЛКИВИАД ПРЕД НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ В ЛАКЕДЕМОН (89–92). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ РЕШАВАТ ДА ПОМОГНАТ НА СИРАКУЗА. ГИЛИП НАЗНАЧЕН ЗА СТРАТЕГ. РЕШЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ ДА ИЗПРАТЯТ В СИЦИЛИЯ ПАРИ И КОННИЦА (93). ОСЕМНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА – 414 Г. ПР. Н. Е. (94–VII, 18). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО. ПОХОД НА АТИНСКАТА ВОЙСКА СРЕЩУ МЕГАРА ХИБЛЕЙСКА И ДРУГИ ГРАДОВЕ В СИЦИЛИЯ (94). ВРАЖДЕБНИТЕ ДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОН И АТИНА. МЕЖДУОСОБИЦИ В ТЕСПИЯ (95). АТИНЯНИТЕ ОБСАЖДАТ СИРАКУЗА (96–103). ГИЛИП ПРИСТИГА В ТАРЕНТ (104). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ НАХЛУВАТ В АРГОС, А АТИНЯНИТЕ В ЛАКЕДЕМОН (105).

През тази същата зима атиняните решили да минат отново в Сицилия, но вече с по-значителни военни сили от онези, с които били потеглили с Лахет и Евридемонт с цел, ако успеят, да завладеят острова. По-голямата част от атиняните нямали идея за големината на острова, нито за броя на неговите жители — елини и варвари, и не си давали сметка, че започвали една война, която по значение едва ли била помалка от онази, която водели срещу пелопонесците. Обиколката на Сицилия с търговски кораб изисква не по-малко от осем дни. И въпреки че неговият периметър е толкова голям, морският проток,[1] който го отделя от континента, е на широчина най-много двадесет стадии. От друга страна, островът бил обитаван още от дълбока древност и различни племена и народности се заселили тук. Разказва се, че най-старите жители на една част от неговите земи били циклопите и лестригоните. За техния произход обаче аз не мога да кажа нищо, нито откъде са дошли, нито къде са отишли. Трябва да се задоволим с това, което ни се разказва от поетите и което всеки знае за тях.

Първите заселници след тях и даже преди тях били, както изглежда, сиканите[2], които, както сами твърдят, били там по-рано, понеже били коренни (автохтонни) жители. Може да се установи обаче, че се касаело в същност за иберийци, които били изтласкани от лигурите от бреговете на река Сикан. По тяхно име островът, който по-рано се наричал Тринакрия[3], получил името си Сикания. И до днес още сиканите населяват западната част на Сицилия. След превземането на Троя част от троянците, като бягали от ахейците, стигнали с кораби в Сицилия. Те се установили в съседство със сиканите, като всички се нарекли елини и едновременно с това образували два града — Ерикс и Егеста. Към тях се присъединили и някои фокидци, които на път от Троя били изтласкани от буря най-напред в Либия, а оттам в Сицилия.

Самите сикели пък били дошли от Италия (те живеели именно там), като се прехвърлили в Сицилия, за да се

избавят от опиките[4]. Това е вероятно, щък се разказва и в преданието така, че те се били прехвърлили на салове в Сицилия, като дочакали удобното време за прехвърляне през протока, когато вятърът задуха от сушата към морето. Възможно е обаче те да са преплували и по някакъв друг начин. (И до днес в Италия има още сикели и страната е наречена Италия по Итал, един от царете на сикелите, който носел това име.) Като дошли в Сицилия с многобройна войска, сикелите разбили сиканите в бой, изтласкали ги в южната и западната част на острова и променили името му от Сикания в Сицилия. Те се заселили в най-плодородната част от страната и живеели там през всичкото време, което изминало между тяхното идване на острова и идването на гърците, т. е. приблизително триста години. И до днес още те владеят централната и северната част от острова. Също и финикийци се заселили по брегове на цяла Сицилия. Те се настанили по различни командни височини, вдаващи се в морето и по малките крайбрежни островчета, за да търгуват със сикелите. Когато обаче и множество елини започнали да пристигат на свой ред, те напуснали по-голямата част от своите дотогавашни владения и заселили градовете Мотия, Солоент и Панорм, като се установили там в съседство с елините. Те постъпили така, защото, от една страна, разчитали на своя военен съюз с елините, а, от друга страна, защото там прехвърлянето по море от Картаген в Сицилия е най-кратко.

Толкова много били варварите,които се заселили в Сицилия, и те сторили това по описания по-горе начин.

От елините първи дошли халкидците от Еврея, предвождани от ойкиста Тукъл. Те основали града Наксос[5] и издигнали в чест на Аполон Архегет[6] един олтар, който сега се намира вън от града. Върху този олтар правят жертвоприношения теорите, когато те потеглят с кораби от Сицилия.

Сиракуза била основана през следната година от Архий, произхождащ от рода на Хераклидите, който бил дошъл от Коринт. Той най-напред изгонил сикелите от островчето, което днес вече е съединено със сушата, където се намира вътрешният град. По-късно, с течение на времето, вътрешният град, като бил присъединен към външния град посредством крепостната си стена, станал много населен.

На петата година след основаването на Сиракуза Тукъл заедно с халкидците потеглил от Никос. След като прогонили сикелите с въоръжена сила, те основали Леонтини, а след това Катана. Жителите на Катана обявили обаче за свой ойкист Еварх.

Приблизително по същото време Ламис, идващи от Мегара, пристигнал в Сицилия начело с група колонисти и се

установил на река Пантакия на едно място, наречено Тротил. Оттук той отишъл по-късно в Леонтини и за известно време бил допуснат от халкидците да вземе участие в управлението на града. Но впоследствие той бил прогонен от тях и отишъл да основе колония в Тапс. Той обаче умрял, а другарите му били прогонени от Тапс. Предвождани от Хиблон, един сикелски цар, който им предоставил своята територия, те основали колония, наречена Мегара Хиблейска.

След като живели тук двеста четиридесет и пет години до момента, когато били прогонени от сиракузкия тиранин Гелон, те трябвало да напуснат града и неговата територия. Преди да бъдат прогонени оттук и сто години след своето заселване, те изпратили Памил да основе града Селинунт. Той дошъл от Мегара, който бил тяхна метрополия, за да основе заедно с тях този град.

Що се отнася пък до Гела, тя била основана съвместно от Антифем и Ентим, които пристигнали тук с колонисти. Единият от тях бил от Родос, а другият от Крит. Това станало четиридесет и пет години след основаването на Сиракуза. Градът получил своето име от реката Гелас, но мястото, където сега се издига акрополът, и което било оградено най-напред с крепостна стена, се нарича Липдии. Тази колония получила дорийски институции. Около сто и осем години след тяхното заселване жителите на Гела основали града Акрагант, като този град бил назован на името на реката Акрагант. За ойкисти определили Аростоной и Пестил и дали на този град институциите на Гела. Занкла пък била основана първоначално от морски разбойници, които дошли от халкидския град Киме, основан на територията на опиките. По-късно от Халкида и от останалата част на остров Евбея надошли многобройни колонисти и си разделили земята съвестно. Официални ойкисти на тази колония били Периер и Кратаимен, единият от Киме, а другият от Халкида. Името на страната било още в началото Занкла (на гръцки Ζαγκλη). Това име му било дадено от сикелите, защото брегът има очертанията на сърп, а на сикелски език сърпът се нарича занклон. По-късно тези колонисти били прогонени от самосци и от други йонийци, които, като бягали от персите, се озовали в Сицилия. Не много след това тиранинът на Регион Анаксилай прогонил от Занкла самосците, като я заселил със смесено население и я преименувал на Месена, по името на своята предишна родина.

И Химера била основана от Занкла под предводителството на ойкистите Симос, Евклид и Сакон. В колонията дошли най-много халкидци, но заедно с тях тук се заселили и изгнаници от Сиракуза, които били прогонени вследствие на междуособици и се наричали Милетиди. Езикът тук станал смесен: нещо средно между наречието на халкидците и

дорийското наречие. В държавните институции обаче преобладавали халкидските елементи. Акра и Касмена били основани от сиракузците; Акра — седемдесет години след основаването на Сиракуза, а Касмена — около двадесет след Акра. И Камарина първоначално била основана от сиракузците близо сто тридесет и пет години след основаването на самата Сиракуза. Ойкисти били Даскон и Менекол. Поради това, че се били разбунтували и поради избухналата война камаринците били прогонени от града от сиракузците. След известно време тиранинът на Гела Хипократ[7] вместо откуп за пленени сиракузци получил земята на камаринците, сам станал ойкист и отново заселил Камарина. За трети път тя била заселена от жителите на Гела, след като била опустошена отново от тиранина Гелон.[8]

Такива били гръцките и варварските племена, които населявали Сицилия. И срещу едни толкова голям остров атиняните решили да водят война. Истината е, че те искали да завладеят целия остров, но прикривали това свое намерение под благовидния претекст, че желаят да окажат помощ на свои сънародници и предишни съюзници. Към това ги подбуждали най-много дошлите от Егеста пратеници, които ги молели настойчиво за помощ. Като съседи на селинунтците егестейците влезли във война с тях поради някакви брачни въпроси[9] и заради земи, чието владение било оспорвано. И селинунтците, като повикали Сиракуза на помощ, бидейки тяхна съюзница, повели безмилостна война срещу Егеста и я поставили натясно по суша и по море. Вследствие на това, като припомняли съюза, сключен по времето на Лахет и на предишната война, егестейците молели атиняните да им изпратят на помощ кораби. Техният главен аргумент между многото други бил, че „ако сиракузците останат ненаказани, след като са прогонили леонтинците и след като са унищожили и последните съюзници, които Атина имала още, и те да бъдат господари на всички сили в Сицилия, сиракузците могли да се явят с голяма въоръжена сила и, бидейки дорийци, да окажат поддръжка на дорийци от Пелопонес, с които ги свързвали родствени връзки, а също така и като колонисти на пелопонесци, които са ги изпратили те да им окажат помощ и по този начин да могат да съборят атинската мощ. Егестейците твърдели, че, напротив, разумното за атиняните решение било да потеглят с всички съюзници, с които още разполагали, да окажат съпротива (се опрат) на сиракузците, докато самата Егеста щяла да предостави достатъчно парични средства за воденето на войната.“ Като изслушали в народното събрание речите на егестейците, които говорили на няколко пъти, и на онези, които ги подкрепяли, атиняните решили да изпратят най-напред в Егина пратеници, които да проверят дали егестейците разполагат дей-

ствително с парични средства в държавното съкровище и в светилищата, както твърдят, и в същото време да се осведомяват докъде е стигнала войната на Егеста със Селинунт.

И така атиняните изпратили пратеници в Сицилия. През същата зима лакедемонците и техните съюзници, с изключение на коринтяните, предприели поход срещу аргоска територия, като опустошили незначителна част от тяхната земя и отнесли със себе си неголямо количество зърнени храни на колите, които те водели със себе си. Освен това се заселили в Орнея аргоските изгнанници, като оставили при тях неголяма част от своите ефективи (за да ги охранява, бел. ред. Хр. Д.). И след като сключили за определено време споразумение, в което се предвиждало изрично жителите на Орнея и аргосците да не си нанасят взаимни щети, се оттеглили заедно със своята войска у дома си. След като атиняните се появили малко по-късно с тридесет кораба и шестстотин хоплити, аргосците заедно с атиняните, потегляйки с всички свои сили, обсаждали в продължение на един ден тези (изгнанниците), които се намирали в Орнея. Тъй като обаче войската се разположила на известно разстояние от града, през нощта изгнанниците избягали от Орнея. На другия ден, като разбрали какво е станало, аргосците разрушили града и се оттеглили; по-късно и атиняните на свой ред се завърнали със своите кораби у дома си. Атиняните били изпратили пак по море в Метона, която е съседна на Македония, един отряд конници, които били намерили убежище в Атина. От Метона те започнали да предприемат набези срещу земите на Пердика. Лакедемонците изпратили тогава пратеници при халкидците на брега на Тракия, които били сключили с атиняните само едно примирие, което било подновявано всеки десет дни. Те ги подканвали да влязат във войната на страната на Пердика, но халкидците отказали. Междувременно завършила и зимата и заедно с нея шестнадесетата година от тази война, чиято история написа Тукидид.

През следната лятна кампания[10] в самото начало на пролетта атинските пратеници се завърнали от Сицилия. Заедно с тях пристигнали и егестейците, които носели шестдесет таланта на слитъци. Тази сума представлявала (заплатата) за един месец на екипажа на шестдесет кораба, за чието изпращане те трябвало да молят. Атиняните свикали народното събрание и след като чули от егестейците и от своите собствени пратеници много примамливи, но малко достоверни неща, между другото те чули и за това, че в храмовете и в държавната хазна на Егеста имало много готови пари, решили да изпратят шестдесет кораба в Сицилия. Алкивиад, синът на Клиний, Никий, синът на Никсерат, и Ламах, синът на Ксенофан, били облечени с пълномощия да предвождат отряда, със задача да подпомогнат Егеста срещу Селинунт, след

това, ако видят, че войната взима благоприятен за тях обрат, да върнат отново жителите на Леонтини в техния град и изобщо за уредят работите в Сицилия така, както биха сметнали, че това отговаря най-добре на интересите на Атина. Пет дни след това народното събрание било свикано отново, за да разисква за средствата, чрез които да осигури по възможния най-бърз начин екипировката на корабите, за да може експедицията да потегли. Никий, който вече бил избран против волята си за командуващ, смятал, че държавата взела погрешно решение и че тя под някакъв привиден, но благовиден предлог се е заела с тежката задача да завладее цяла Сицилия. В желанието си да отклони атиняните от това начинание той се изкачил на трибуната и се обърнал към тях с приблизително следната реч:

„Днешното събрание е свикано във връзка с въоръженията, които са необходими за една експедиция в Сицилия. Що се отнася до мен, аз мисля, че ние също трябва да помислим, като се върнем отново на този въпрос, да се запитаме дали е разумно да изпращаме нашата флота там и да се пазим да се впускаме в едно толкова важно начинание в резултат на едно толкова прибързано решение и подстрекавани от чужденци, да започваме една война, която не ни засяга. Наистина от тая война аз ще придобия големи почести и аз се боя по-малко от всеки друг за своята личност. Въпреки това обаче аз смятам, че всеки добър гражданин трябва да мисли малко и за своя живот, и за своя имот. А за един такъв човек няма ли да бъде в неговия собствен интерес да бъде крайно грижлив и за преуспяването на неговата собствена държава? Но каквото и да бъде, никога и в миналото почестите, с които съм бил отличаван, не са могли да ме накарат да говоря неща, които са против това, което мисля (против моето убеждение). И още по-малко днес и аз не ще кажа друго нещо освен това, което мисля, че е най-добро. Може би, като имам пред вид вашия характер, моята реч ще бъде безсилна, ако бих ви посъветвал да запазите това, което притежавате, и да не излагате на рискове такива блага, които са сигурни, заради предимствата, които зависят от едно неясно бъдеще. Аз ще ви докажа и това, че нито вашето усърдно престараване е навременно, нито пък че е лесно да постигнете това, към което се стремите.

Аз поддържам наистина, че това, към което вие се стремите, означава в действителност да оставите в Гърция, в своя тил, многобройни неприятели, за да отплувате с корабите си и си доведете тук нови неприятели. Може би вие си въобразявате също, че договорите, които сте сключили, имат нещо трайно; наистина, докато вие бъдете мирни, тези договори ще съществуват на думи, защото това е положението на нещата вследствие на действията на определени ли-

да при нас и при нашите противници. Стига обаче ние да претърпим някакъв неуспех с донякъде значителни сили, нашите неприятели ще предприемат незабавно нападение срещу нас. Понеже преди всичко тези противници са дошли до споразумение поради неблагоприятни събития, при условия, които са по-унизителни за нас, отколкото за тях, т. е. по принуда. Освен това въпреки споразумението между тях и нас остават още много спорни въпроси. А има и полиси, и то такива, които не са от най-слабите, които все още не са признали сключеното споразумение. Едни от тях продължават да воюват открито с нас, а други са задържани от примирия, които се подновяват всеки десет дни, и то само защото лакедемонците са още мирни. Кой знае обаче, ако тези хора заварят нашите сили разделени — а в същност към това водят нашите прибързани действия, няма ли те да се нахвърлят решително върху нас в съдружие със сицилийците, съюз, който те някога са ценели много по-високо, отколкото съюза с много други народи? При тези условия нещата трябва да се разглеждат така и да не поемаме върху себе си отговорността да излагаме държавата на опасности, когато тя се намира далеч от спасителното пристанище, и да се стремим към нови завоевания, преди да сме затвърдили съществуващите, особено когато халкидците от тракийския бряг са отпаднали от толкова години насам и все още не са подчинени, пък и някои други тук-таме на континенталната суша се подчиняват колебливо. А ето че тъкмо сега ние бързаме да се притечем на помощ на егестейците като съюзници, защото те търсели неправди, като едновременно с това ние самите сме жертви на народи, които отдавна са отпаднали от нас, а ние все още се маем да ги накажем.

„И все пак, след като подчиним тези народи, които се намират тук, ние ще им бъдем господари. Но над онния там, макар и да възтържествуваме, ние мъчно бихме ги удържали под своя власт, тъй като са толкова далеч и са толкова много. Безразсъдно е да си създаваш противници, над които даже и една победа не те прави техен господар и при които в случай на неуспех вие губите позициите, които сте имали, преди да предприемете нападението. Струва ми се, че сицилийците, като ги гледаме такива, каквито са сега, ще бъдат по-малко опасни за нас, ако им се случи да паднат под властта на Сиракуза — онова, с което егестейците ни плашат най-много. При сегашното положение остава само тази възможност, щото отделни държави да ни нападнат в угода на лакедемонците, но от това не следва да се прави предвиждането, че в такъв случай едно владичество (власт) ще започне война срещу друга власт. Понеже ако сиракузците биха унищожили нашето надмощие с помощта на пелопонесците,

може да се предвиди, че същите средства ще служат на същите хора да унищожат на свой ред тяхната империя.

„Най-добрият начин, по който ние бихме могли да сплашим сицилийските гърци, е да не потегляме за там или пък в краен случай да демонстрираме нашите сили и да се завърнем бързо. Защото, както всички знаем, това, което импонира най-много, е онова, което е най-далеч от нас и чиято репутация е подлагана най-малко на проверка. Ако обаче ние претърпим и най-малкия неуспех, те ще ни презират и ще връхлетят върху нас заедно с местните гърци. Точно в такова състояние на духа вие, атиняни, се намирате спрямо лакедемонците и техните съюзници. След като въпреки очакванията си взехте връх над тях, макар и отначало да се боехте, сега започнахте да ги презирате и насочвате погледите си чак до Сицилия. И тъй не бива да се възгордявате от превратностите на съдбата, които са засегнали противника, но да градите увереността си върху успехи, които са резултат от обмислени планове. Що се касае пък до лакедемонците, да не забравяме, че поради своето поражение и унижение те нямат в главата си друга мисъл, освен да дирят начин да ни нанесат, ако е възможно, поражение, за да измият по този начин своя собствен срам, още повече че те всякога и над всичко държат за своята военна слава. Затова, ако сме разумни, ние ще разберем, че в настоящата борба не се касае за егестейците на остров Сицилия, които са варвари, а че ще трябва да проявим бързо изострена бдителност срещу една държава, чийто олигархически дух ни застрашава.

„Ние трябва да помним освен това, че съвсем неотдавна едва си отдъхнахме от тежка болест,[11] за да можем да изпитаме известно облекчение и да увеличим нашите ресурси както по отношение на парични средства, така и по отношение на жива сила. Справедливо е да употребим тези ресурси за нас самите, а не за изгнаници, които се нуждаят от помощ. За хора, които имат всички интерес да разказват красиви лъжи и когато изложат другите на близката опасност, без те самите да донесат нищо друго освен празни приказки и да се задоволят в случай на успех с една недостатъчна благодарност, а в случай че претърпят поражение, да погубят заедно със себе си и своите приятели. Ако ли пък някой най-сетне се радва за това, че е избран за командир, и ви съветва да предприемете експедицията по море, то той гледа само своя личен интерес, толкова повече, че е още млад, за да бъде военачалник.[12] Онова, към което той се стреми, е да предизвика удивление чрез лукса на своя обор за отглеждане на породисти коне за надбягване и че ще може, като заема и упражнява длъжността на военачалник, да си помогне и покрие своите огромни разноски.[13] На този човек

вие също така не бива да давате възможност да печели личен блясък, като излага държавата на рискове. Имайте наум, че такива хора увреждат интересите на държавата и разпиляват своите собствени средства и че освен всичко друго тази работа е извънредно важна, и че не би трябвало да се допуска млади хора да вземат решения и да се впускат прибързано в акция.

„Що се касае до мен, то аз, като гледам тази младеж, че седи днес тук, отзовавайки се на повика на същото това лице, изпитвам страх; и затова аз отправям от своя страна апел към по-възрастните граждани. Нека те не се изчервяват от срам, ако някой от тях е седнал до някой от тези хора, че ще мине в неговите очи за страхливец, като не гласува в полза на войната. И нека те също така не се поддават на опасната съблазън към далечни неща, както може би на самите тях може да им се случи, защото те знаят, че със слепи страсти се постига най-малко, а с предвидливост най-много. Напротив, в интерес на своето отечество, което никога не е било изложено на по-голяма опасност, нека те, убедени в това, да вдигнат ръка и гласуват против въпросния проект. И нека по отношение на сицилийците те гласуват, че ако сицилийците се придържат заедно с нас към сегашните си граници, които са напълно приемливи — а именно Йонийския залив, за онзи, който се движи с кораб по протежение на брега, и Сицилийския залив, за онзи, който прекосява с кораб морето направо — бидейки господари на собствената си съдба, те ще изгладят помежду си и своите спорове. Що се касае пък частно за егестейците, на тях ще се заяви, че тъй като те са започнали войната със Селинунт, без да се съветват с Атина, то те и сами трябва да я приключат помежду си. И че най-сетне в бъдеще ние вече няма да се съюзяваме с хора, както сме правили обикновено досега, с хора, на които, като изпаднат в бедствие, ще трябва да окажем помощ, но на които, когато ние самите се нуждаем от помощ, не ще можем да разчитаме.

„А ти, притане, ако, разбира се, смяташ, че си длъжен да бдиш над интересите на държавата и искаш да се проявиш като добър гражданин, постави на гласуване тези мои предложения и предизвикай нови разисквания от страна на атиняните. Ако ли пък се боиш да поставиш на повторно гласуване едно вече взето решение, бъди уверен, че нарушаването на закона в присъствието на толкова много свидетели, не би могло да бъде инкриминирано. Че, напротив, държавата, която е била заблудена, ще намери в твое лице своя лекар и че добър магистрат е онзи, който оказва на своята родина по възможност най-големите услуги, или поне онзи, който не ѝ причинява съзнателно никаква вреда."

Такава приблизително била речта, която произнесъл

Никий. Повечето от атиняните, които говорили на събранието, настоявали походът да се предприеме и да не се обезсилват решенията, взети от народното събрание. Някои се изказали обаче и против взетите решения. Най-разпалено поддържал начинанието Алкивиад, синът на Клейний. Той бил обзет от желанието да се бори против Никий, на когото той изобщо бил политически противник и към когото той бил отправил в своите изказвания злостни нападки. Алкивиад се стремял обаче преди всичко да вземе длъжността на стратег, като се ласкаел от надеждата, че по този начин той ще може да завладее Сицилия, подир това Картаген, а ако щастието му се усмихне, да бъде полезен и на своите собствени интереси, като забогатее с пари и се покрие със слава. Тъй като Алкивиад се ползувал със значителен престиж вред своите съграждани, той проявявал такива склонности към лукс, които надхвърляли неговите средства, и то както във връзка с издръжката на неговата конюшня, така и във връзка с останалите му разноски. Впоследствие това именно негово поведение допринесло съществено за разгрома на Атина. И така огромното мнозинство от неговите съграждани започнало да се бои от поведението на Алкивиад, от крайната разпуснатост, която той проявявал в своя начин на живот, както и от намеренията, които проличавали последователно във всяко начинание, с което той се заемал. И така народните маси се убедили, че той се стреми към властта на тиранин, и станали негови неприятели. При изпълнението на своите официални функции Алкивиад вземал отлични решения по отношение на воденето на войната. Неговият начин на живот обаче бил непоносим за широките слоеве от народа и като поверили ръководството на работите на други политически водачи, след кратко време те провалили държавата. Тогава, като се изкачил на трибуната, Алкивиад се обърнал към атиняните с приблизително следните съвети:

„На мен, атиняни, подобава повече, отколкото на всеки друг да бъда командуващ; принуден съм да започна с това, тъй като Никий ме уязви. Аз мисля, че и лично не съм недостоен за такъв един пост. Постъпките, в които ме упреква обществената мълва, са за моите предци и за самия мен източник на слава, пък и отечеството ми извлича полза от тях.

„Отначало гърците си мислеха, че нашата държава е напълно изтощена от войната. При вида на изключителния блясък на моето участие в Олимпийските игри обаче те си създадоха даже една пресилена представа за силата на нашата държава; аз извадих на арената седем колесници — повече отколкото което и да било частно лице досега. При това аз спечелих първата, както и втората и четвъртата награда. Подир това аз направих всичко необходимо, за да от-

празнувам достойно една такава победа. Ако по силата на обичая всичко това носи почести, самата манифестация е като факт една изява на сила. Даже и в самата Атина блясъкът, с който аз изпълнявам известни обществени длъжности, като например длъжността на хорег[14], предизвиква завистта на моите съграждани, но в очите на чужденците това е също признак на сила. Ето това е един вид лудост, която сигурно не е лишена от предимства; това е лудостта на човек, който на свои разноски служи не само на своите собствени интереси, но и на държавата. И когато човек има високо мнение за себе си, не е ли справедливо да не се отнася на равна нога с другите? Понеже и онзи, който изпада в неволя, не намира никого, който да сподели неволята с него. Ето защо е достатъчно да изпаднем в бедствено положение, за да ни обърнат гръб. Също така би трябвало всеки да приеме, че онези хора, които имат успехи, са в правото си да гледат от високо и да искат за себе си равен дял, ако самият той отговаря с взаимност. Аз знам добре, че амбициозни хора, за които говоря, и всички онези, които са се отличили в някаква област, са били приживе винаги бреме за онези, с които те са равни, но също така и за онези, с които те поддържат връзки. Това обаче не пречи, че след тяхната смърт хората се домогват да докажат своите родински връзки с тях, даже и тогава, когато в много случаи те не съществуват, а тяхната родина не само че не ги отрича като чужденци или като заблудени, или като хора, които са извършили грешки, но се гордее да претендира за тях като за свои хора, които са извършили големи дела.

„Ето към какви неща аз аспирирам и затова злостната критика се нахвърля върху моя частен живот. Погледнете обаче внимателно дали аз съм по-малко способен от някой друг да уреждам държавните дела. Като групирах без големи рискове и разноски за вас една коалиция, съставена от най-силните държави в Пелопонес, принудих лакедемонците да рискуват при Мантинея всичко в един ден и да се сражават за своето съществуване. В резултат на това, макар че те излязоха победители в битката, те и до днес още не са добили сигурна увереност в силите си.

„И този резултат в политиката аз добих благодарение на моята младост и на това, което някои наричат неестествена екстравагантност. Аз намерих подходящите думи, чрез които стана възможно да се установят контакти в недрата на силната пелопонеска коалиция. Моето пламенно усърдие вдъхна доверие и моите идеи бяха възприети. Е добре, същата тази младост днес не ви плаши! Напротив, докато аз я притежавам и съм в разцвета на силите си, както и докато съдбата, както изглежда, се усмихва на Никий, възползувайте се от услугите, които всеки един от нас е в състояние да

ви стори. И не се отказвайте да изпратите флотата в Сицилия под претекст, че вие нападате една голяма сила. Тамошните градове са много населени, но от разнородни маси. Те лесно променят състава на своите граждани и приемат нови.

„Вследствие на това, тъй като никой няма чувството, че се касае за неговата истинска родина, не си е и доставил нито оръжията за своята лична отбрана, нито пък е снабдил страната с необходимите съоръжения. И всеки един не се стреми към нищо друго, освен да присвои това, което той предполага, че може да вземе от общото било посредством умението да убеждава чрез своето слово, било пък чрез бунтовни действия и в случай че не успее, е готов да се засели другаде. Малко вероятно е, че обръщайки се с реч към подобна сбирщина, човек може да предизвика всред нея единодушие в желанията, нито пък, че тя е в състояние да пристъпи с еднакви възгледи към действия. Достатъчно ще бъде без съмнение да им се направи някакво предложение, което да им се хареса, и те охотно да приемат едни след други да преговарят с нас, още повече, че както узнаваме, между тях съществуват вътрешни борби. Освен това сицилийците не разполагат и с толкова тежко въоръжени хоплити, с колкото се хвалят. А впрочем стана ясно, че и останалите елини не разполагат с толкова много войска, колкото те си наброяваха. И Гърция, която по този въпрос бе предоставила най-погрешни цифри, се оказа през тази война, че е в състояние да мобилизира с голяма мъка тежко въоръжени пехотинци, чийто брой да отговаря на нейните нужди.

„И така, от това, което зная по слух, положението там е такова, а то ще стане и още по-благоприятно за нас, защото ние ще имаме и много варвари, които от омраза към сиракузците ще се сражават на наша страна. Пък и тукашното състояние на нещата няма да бъде пречка за нас, ако вземете правилно решение. Нима нашите бащи нямаха срещу себе си същите противници, за които днес ни се прави упрек, че трябва да ги оставим в своя тил, като потегляме на поход със своята флота? А нима те нямаха срещу себе си освен това и персийския враг, когато придобиха своята власт без друга някаква сила освен благодарение на числеността превъзходство на своята флота? Днес положението е такова, от една страна, че пелопонесците не са хранили никога помалко надежди да могат да вземат връх над нас. И макар ако предположим, че те са изпълнени с енергия и могат, даже и ако се откажем от експедицията по море, да нахлуят на наша територия, тяхната флота не би могла в никакъв случай да ни нанесе щети, защото тази флота, която ни остава тук, е достатъчна, за да им се противопоставим.

„И тъй, какъв разумен аргумент бихме могли да при-

ведем, за да изоставим нашето начинание, и каква причина бихме могли да посочим на нашите съюзници, за да оправдаем нашия отказ да им се притечем на помощ? Тъй като сме обвързани спрямо тях със съюзни клетви, ние трябва да им помогнем, без да им противопоставяме това, че те не са сторили нищо такова за нас. Нашата цел, когато ги спечелихме за наши съюзници, беше не те да ни окажат на свой ред помощ тук, а по-скоро, като обезпокояват нашите противници там, да им попречат те да ни нападнат тук. Най-сетне ние сме придобили властта си и сме упражнявали своята власт, както и другите народи, които са я притежавали и упражнявали, не другояче, а като сме се отзовавали винаги с готовност било на варвари, било на елини, които са ни викали на помощ. Понеже, ако всички биха наблюдавали събитията със скръстени ръце и биха държали сметка за етническия произход на тези, на които би трябвало да окажат помощ, с много малко бихме могли да увеличим своята власт и по-скоро бихме я изложили на опасност. Защото онзи, който е по-силен, не е нужно да напада, за да се отбранява; той трябва да бъде изпреварен, за да не нападне. Нека добавя и това, че ние не бива да определяме, както това се прави при едно (земеделско) стопанство, докъде да се простира нашето владичество. Необходимо е, след като сме се поставили в такова положение, по необходимост ние трябва на едно място да подготвим нови завоевания, а на друго място да не правим каквито и да било отстъпки, защото ние рискуваме в случай на неуспех да попаднем под властта на други, ако ние не упражняваме своята власт над други. И на вас не ви е позволено да гледате спокойствието от същата точка зрение като другите, освен ако промените всички ваши жизнени принципи, за да живеете като тях.

„И така, убедени, че като потеглим за нататък, ще увеличим своите сили също и тук, нека предприемем експедицията, за да сломим преди всичко гордостта на лакедемонците, като им покажем, че не зачитаме мира, на който се наслаждаваме в момента, и че предприемаме експедицията по море срещу Сицилия. И тогава, след като се уголемим посредством това далечно владение, ще можем по всяка вероятност да разпространим нашето владичество над цяла Елада, или пък най-малкото ще нанесем удар на Сиракуза, чрез което ще услужим на своите интереси, както и на интересите на нашите съюзници. Що се отнася пък до сигурността (на експедиционния корпус — добавката от ред. Хр. Д.), било, че ние останем в Сицилия, в случай че работите тръгнат добре, било, че ние ще трябва да си отидем, нашите кораби ще могат да осигурят това; посредством флотата ние ще господствуваме над обединените сили на всички сицилийци.

„И нека думите на Никий, които проповядват бездействие и раздори между младото и старото поколение, не ви отклоняват от вашето начинание! В случая ние разполагаме с традиционен ред и по примера на нашите бащи, които, като са обсъждали съвместно, и млади и стари, са издигнали нашата държава на нейната сегашна висота. Положете и вие сега усилия като тях да тласнете вашата държава още по-напред. Бъдете уверени, че нито младите, нито старите могат да направят едни без други нещо, но че истинската тайна на силата се състои в това да се обединят, като се смесят по малко доброто, средното и действително съвършеното. И че колкото по-продължително държавата прекарва в спокойствие, толкова повече тя се изхабява, както и всичко останало за самата нея, така и всички науки и умения в нея ще упадат. Помнете, че, напротив, в безспирната борба държавата ще обогатява своя опит и че в същото време тя ще привикне все повече да се отбранява не с думи, а с дела. За да кажа накрая всичко, аз мисля, че една държава, която по естество не е бездейна, би могла да загине бързо, ако би променила своя начин на съществуване, и че най-сигурно живеят ония хора, които при своята политика се отклоняват най-малко от съществуващите у тях правила и обичаи, макар и те да не са от най-добрите."

Такава приблизително била речта на Алкивиад. След като изслушали и него, и егестейците, и изгнаниците от Леонтини, които се явили в събранието и се молели, като напомняли клетвите за вярност и настоявали за помощ, атиняните били обзети от още по-голям ентусиазъм към експедицията, отколкото по-рано. Когато Никий схванал, че вече не ще може да ги отклони (от тяхното намерение, бел. ред. Хр. Д.) посредством същите доводи и че ще може да ги убеди бързо само ако им посочи колко голяма ще трябва да бъде военната подготовка за едно такова начинание, се изкачил отново на трибуната и държал приблизително следната реч:

„Тъй като виждам, че вие, атиняни, сте решили да предприемете на всяка цена експедицията, то дано резултатът да отговаря на нашите желания. Що се отнася обаче към настоящето, аз ще ви кажа как го виждам. Ние се готвим да потеглим на поход срещу държави, които според това, което узнавам по слух, са големи и силни. В същото време те са независими една от друга и не се нуждаят от една от онези промени, при които човек може да бъде щастлив, ако би могъл да се отърве от един режим на насилническо робуване и го смени с един по-мек режим. Също така не е разумно да се предполага, че те ще предпочитат охотно нашето владичество с цената на своята свобода. Освен това в този остров има значителен брой градове, които са гръцки. С изключение

на Наксос и Катана, които аз се надявам, че поради своя общ произход с леонтинците ще застанат на наша страна, има още седем града (полиси)[15], които са снабдени с едно въоръжение, което е много близко по качество до нашето. Това важи особено за Селинунт и Сиракуза, срещу които ние главно сме потеглили по море. Те разполагат с много хоплити, стрелци и копиеносци и много триери и народ, с който да попълнят екипажите им. А що се касае до паричните средства, те не им липсват, и то както частни, така и в светилищата, като например в Селинунт. А сиракузците получават дял от данъка на някои варвари, които им са подвластни. Те обаче ни превъзхождат най-много с това, че разполагат с многобройна конница и използуват местни хранителни припаси, а не такива, които са внесени отвън.

„Срещу подобна военна сила не е достатъчна само флота, и то не особено многобройна. Ние ще трябва да вземем с нас на корабите и многобройни пехотни контингенти, ако искаме, щото една подобна акция да отговаря на нашите намерения и да не бъдем възпрепятствувани в своите действия на суша от многобройна конница. И колко срамно ще бъде, ако бъдем принудени със сила да се връщаме обратно, или пък да дойдем и да молим за подкрепления — само затова, че сме взели едно необмислено решение! Още оттук ние трябва да потеглим, като си осигурим значително въоръжение. И нека бъдем наясно, че ние възнамеряваме да предприемем експедиция по море за една страна, която едновременно е много отдалечена от нас и където условията за воюване съвсем няма да бъдат такива, каквито бяха, когато вие потегляхте на поход срещу някакъв противник, заобиколени от подвластни градове. Тогава за вас беше лесно да си доставяте от една приятелска страна това, което ви липсваше. Този път обаче вие ще се озовете в една напълно чужда страна, откъснати от всички, откъдето в продължение на четири месеца, т. е. зимните месеци, е трудно даже за обикновен пратеник да пристигне тука.

„При тези условия аз мисля, че ние ще трябва да водим с нас и една многочислена тежко въоръжена пехота, която да бъде набрана у нас или у нашите съюзници, независимо от това, дали се касае за подвластни нам жители, или пък за пелопонесци, които ние бихме могли било да печелим за нашата кауза, или пък да ги привлечем посредством наемническа заплата. Освен това ние ще имаме нужда от многобройни стрелци с лъкове и прашници, за да можем да излезем на глава на вражеската конница. Най-сетне и по отношение на корабите ние ще трябва да си осигурим едно голямо числено превъзходство, та по този начин да улесним пристигането на хранителни припаси. От друга страна, ние ще трябва да докарваме тук с кораби нашите зърнени храни — жи-

то и печен ечемик, да поведем и персонал, който да обслужва мелниците съобразно с тяхната големина, та в случай, че бъдем възпрепятствувани от неблагоприятно за корабоплаване време, войската да бъде осигурена с храна, защото тя ще бъде многобройна и не всеки град ще може да я приеме. Ние ще трябва да приготвим и всичко останало във възможното най-голямо количество, за да не зависим от другите, и най-важното: да вземем оттук колкото е възможно повече пари. Що се отнася до паричните средства на егестейците, за които ни уведомяват, че били приготвени там, те са приготвени най-вече на думи.

„Дори ако пристигнем оттука не само подготвени еднакво с противника, но и като ги превъзхождаме по всичко, освен по тежко въоръжената пехота, едва ли ще бъдем в състояние да ги победим и да осигурим и собственото си запазване. Изобщо на нас трябва да ни е ясно, че отиваме да се заселваме сред чуждо по произход и враждебно настроено население и че нашите трябва още на първия ден, на който стъпят на сушата или да станат господари на страната, или пък в случай на поражение, да знаят, че всичко ще се опълчи срещу тях. Аз се боя именно от всичко това, понеже зная, че макар успехът да зависи до голяма степен от нашите мъдри решения, но до още по-голяма степен от щастливата съдба, а това е трудно, тъй като сме (смъртни) хора. Затова и аз искам да потегля по море, като не разчитам ни най-малко на щастливата съдба, а като съм сигурен, че съм подготвил всичко необходимо. Аз смятам действително, че такъв начин на действие предлага на цялата държава най-много гаранции и че той в същото време осигурява на нас, които потегляме, нашето спасение. Ако някой вижда тези неща другояче, аз му отстъпвам командуването."

Такава реч държал Никий, като се надявал да отклони атиняните от похода поради многото мерки, които трябва да се вземат, или пък, ако му се наложи да воюва, то да отплува по този начин при по-голяма сигурност. Атинянините обаче не само не се отказали от намерението си да предприемат морската експедиция поради тежките военни разходи, но дори още по-силно желаели това, така че Никий постигнал обратен резултат. Събранието все пак одобрило предложенията му и изглеждало, че сега и сигурността ще бъде по-голяма. Всички били обзети от страстното желание да предприемат експедицията по море: старите при мисълта, че или ще покорят страната, за която бяха потеглили, или пък най-малкото, че големи военни сили не са изложени на никаква опасност. Младежта пък, която била вече на зряла възраст, била обзета от същото желание при мисълта да отиде да види, разгледа и се запознае с далечни страни, като хранела благата надежда, че ще се завърне здрава

читава. Огромната маса пък, в това число и войниците, разчитали, че ще получават по време на похода заплата, а след като увеличат могъществото на държавата, ще си осигурят от това безкрайни възнаграждения. Ето защо поради прекомерното желание за война у повечето граждани, дори ако някой не одобрявал това, си мълчал от страх, да не би, ако гласува против, да бъде сметнат за лош патриот.

Накрая един атинянин излязъл пред събранието и като се обърнал към Никий, му казал, че той не бива да измисля повече предлози и да се бави, а да каже веднага пред всички каква военна сила ще трябва атиняните да му гласуват. Никий неохотно отговорил, че би предпочел да се посъветва на спокойствие по този въпрос с другите военачалници, но все пак смятал, че самите атиняни ще трябва да спуснат в морето не по-малко от сто триери, а и толкова триери ще служат за пренасяне на хоплитите, колкото определят те. Други триери ще трябва да се поискат от съюзниците. Всички хоплити от Атина и от съюзниците трябва да бъдат не по-малко от пет хиляди, а ако е възможно и повече. Съответно с техния брой ще трябва да приготвят и поведат и останалата военна сила от атински и критски стрелци, прашници и други, ако те се окажат необходими.

Като изслушали декларацията на Никий, атиняните веднага решили стратезите да имат неограничени пълномощия при определянето на броя на войската и през време на целия поход да действуват така, както биха сметнали, че ще бъде най-добре за атинската държава. След това започнала подготовката за похода: до съюзниците изпратили вестители, а в Атина започнали да набират войници. Държавата току-що се е била съвзела от болестта и непрекъснатата война[16], броят на възрастните мъже се увеличил, а благодарение на мира се натрупали и пари, така че всичко се извършвало лесно.

Тъкмо когато се намирали в подготовка, мраморните херми[17], колкото ги е имало в Атина, а според местния обичай тези четиристенни статуи се намирали в голям брой в преддверията на частните жилища и в храмовете, се оказали в една нощ с обезобразени лица. Никой не познавал виновниците. Но от името на държавата срещу обещаване на големи награди започнало тяхното дирене, като същевременно било решено, че всеки, бил той местен жител, чужденец или роб, ако знае нещо за извършеното светотатство, може, ако желае, без страх да го съобщи. Атиняните сметнали тази афера за много сериозна, защото в нея те виждали предзнаменование за похода и същевременно и заговор за държавен преврат и унищожаване на демократическия строй.

Някои метеки и роби, без да съобщят нещо за хермите, направили донос, че по-рано млади хора на шега и пияни изпочупили други статуи и че същевременно в някои частни жилища се гаврели с мистериите[18]. Тези обвинения засягали между другото и самия Алкивиад. Това обвинение подхванали най-много онези, които били недоволни от Алкивиад, загдето пречел да застанат здраво начело на народа, и смятали, че ако го прогонят, ще бъдат първи в държавата. Така те започнали да надуват нещата и да викат, че и аферата с мистериите и изпочупването на хермите са насочени към премахването на демократическия строй и че всички тези неща няма нито едно, в което да не е замесен Алкивиад. Доказателство за това те виждали в цялото му държане и изобщо в незачитането на демократическите порядки.

Тогава Алкивиад започнал да се защищава срещу тези обвинения и бил готов още преди да замине, да бъде съден, ако е извършил нещо от това (а приготовленията за похода били вече приключени) и ако е извършил някакво престъпление, да бъде наказан, а ако бъде оправдан, да запази поста си на командуващ. Той заклевал атиняните да не вярват в негово отсъствие на обвиненията, отправяни срещу него, а ако е виновен, още сега да го накажат със смърт и че още по-разумно би било при едно такова обвинение да не го изпращат на такъв поход, преди делото да се е разгледало. Противниците на Алкивиад се страхували обаче да не би, ако процесът започне сега, войската да бъде на негова страна и народът да се покаже снизходителен от признателност за това, че благодарение на него аргосците и част от мантинейците вземали участие в похода. Затова те старателно разубеждавали и изпращали в събранието други оратори, които да настояват той да замине още сега и да не пречи на експедицията, а да бъде съден в определен срок, след като се завърне. Те целели посредством по-тежки обвинения, които в негово отсъствие смятали да намерят, да го отзоват и предадат на съд. Решено било Алкивиад да замине.

След всичко това, вече посред лято[19], флотата излязла в открито море и потеглила към Сицилия. На повечето съюзници било наредено най-напред да се съберат на остров Керкира ведно с корабите, натоварени с храна, с другите малки товарни съдове и с всичко необходимо, което носели, тъй като оттук всички наедно щели да се отправят през Йонийския залив към Япигийския нос. Самите атиняни и някои от съюзниците, които се намирали при тях, в определения ден се отправили на разсъмване към Пирея и се натоварили на корабите, готвейки се да отплуват. Заедно с тях тук се събрало цялото население, което се намирало в града, и местни граж-

дани и чужденци. Местните хора били дошли, за да изпрати всеки от тях своите близки: едни — приятелите си, други — роднините си, а трети — синовете си. Те ги изпращали с надежда, че ще осъществят завоевания, но и със сълзи на очи, защото се тревожели, дали някога ще видят тия, които сега изпращат по море тъй далеч от родината.

В този момент, когато хората, мислейки за опасността, вече се готвели да се простят едни други, начинанието започнало да им се струва много по-страшно, отколкото когато взимали решението за експедицията по море. При все това обаче те отново се окуражавали от своята сила в настоящия момент вследствие на изобилието, което виждали пред очите си. Чужденците пък и останалото множество били дошли тук от любопитство, за да видят едно начинание, което наистина заслужавало да се види и което човек мъчно можел да повярва. И действително тази военна мощ, която се готвела да потегли по море, била вдигната на крак от една единствена държава и била съставена само от елински части. Тази експедиция била най-скъпата по средствата, които били изразходвани за нея, и най-грандиозната от всички експедиции, които били предприемани дотогава. Без съмнение по броя на корабите и на тежката пехота войската, изпратена преди това срещу Епидавър начело с Перикъл, както и войската, изпратена подир това срещу Потидея начело с Хагнон, не беше помалобройна. Тя се състоеше от четири хиляди тежко въоръжени пехотинци и от триста души конници, и то все атиняни, от сто атински триери и петдесет триери от Лесбос и Хиос, без да се броят още много съюзници, които участвуваха заедно с тях в похода по море. Тогава обаче те потегляха на кратко плаване и без особено въоръжение, докато относно сегашната експедиция се предвиждаше, че тя ще трае продължително време. Същевременно тя бе добре снабдена, съобразно с нуждите както с кораби, така и със сухопътна войска. Триерарсите и държавата бяха извършили значителни разходи и положили големи грижи, като на всеки човек от флотските екипажи се отпускаше по една драхма на ден и като държавата бе доставила шестдесет леки невъоръжени кораба, както и повече от четиридесет кораба за превозване на тежко въоръжената пехота и предадени към тях екипажи с най-високо качество. Триерарсите пък от своя страна давали на гребците от най-горния ред[20] и на останалите гребци добавка към заплатата, отпускана от държавата, и снабдили корабите с украса[21] и скъпа вътрешна уредба. Всеки един от тях се стараел да постигне на свои разноски щото неговият кораб да се отличава най-много със своя красив външен вид и със своята бързина. Що се отнася пък до сухопътните сили, то те били съставени от елитна войска, която била набирана въз основа на сигурни наборни списъци, а между бойците

грижите, които се полагали както за въоръжаването, така и за останалата екипировка, били предизвикали едно пламенно съревнование. И станало така, че докато те се състезавали помежду си, всеки на поста си, който му бил поверен, някой би могъл да помисли, че се касае за някаква демонстрация на могъщество и величие спрямо гърците, отколкото за военни приготовления, насочени срещу някакъв противник. И действително, ако някой би пресметнал сумите, които бяха изразходвали и държавата от хазната, и участниците в експедицията от своите собствени средства — държавата бе изразходвала тези средства, които бяха вече ангажирани предварително, и онези суми, които стратезите бяха взели със себе си, а частните лица — онези средства, които те бяха употребили за своята лична екипировка — или пък средствата, които всеки един от триерарсите бил изразходвал за своя кораб и колкото той се готвел да изразходва допълнително, и ако към всичко това биха се прибавили сумите, които всеки един, независимо от заплатата, предвидена от държавата, е трябвало да предвиди нормално, за да посрещне личните си нужди по време на една толкова продължителна експедиция, както и паричните суми, които войниците и търговците бяха понесли със себе си, за да търгуват — едно такова пресмятане би дало възможност да се види, че като цяло от града били изнесени огромни парични суми, изчислени в таланти. И най-сетне тази експедиция имала силен отзвук. Учудващата смелост, за която свидетелствувала тя, и грандиозното зрелище, която тя представяла, произвели истинска сензация. Не по-малко удивление предизвиквало обаче и несъответствието, което съществувало между средствата, които били изразходвани, и силите на неприятеля, срещу когото тя била насочена. Към това се прибавяло и обстоятелството, че преди това никога една армия не се била решавала да предприеме едно толкова далечно плаване от родната си земя, нито пък се била впускала с толкова големи надежди за бъдещето спрямо своите настоящи възможности.

Когато товаренето на корабите било завършено и целият материал, с който трябвало да потеглят в открито море, бил поставен на мястото си, с тръби бил даден сигналът „тишина". Тогава по знак на глашатая на всички кораби едновременно, а не на всеки поотделно се извършили обичайните пред тръгване молебствия. Всички екипажи и техните командири, като смесили виното в кратерите[22], извършили в цялата войска възлияния със златни и сребърни чаши. В молебствието взел участие и останалият народ, който стоял на брега — и граждани, и всички други, които хранели приятелски чувства към атиняните. След като изпели пейаните[23] и извършили възлиянията, корабите потеглили отначало един след друг, а след това чак до Егина се състезавали в бързина. Атиняните бър-

зали да стигнат Керкира, където се съсредоточавала останалата войска на съюзниците.

От много места в Сиракуза пристигали съобщения за морския поход, но дълго време никой не вярвал на това. В свиканото народно събрание били произнесени речи от едни, които вярвали в съобщенията за похода на атиняните, и от други, които твърдели противното. Тогава и Хермократ, синът на Хермон, убеден, че знае истината по тези въпроси, излязъл пред събранието и се обърнал към сиракузците със следните препоръки и съвети:

„Ще ви се стори може би, че и аз като някои други твърдя малко вероятни неща във връзка с нападението, което е насочено срещу нас. Аз обаче зная, че когато някой говори неща, които не изглеждат вероятни, не само че не е в състояние да убеди, но минава и за лишен от разум. Такава една възможност не ме плаши обаче до такава степен, че да ми затвори устата в един момент, когато държавата е застрашена от гибел. Аз смятам, че съм по-добре осведомен от други, за да говоря.

„Атиняните са потеглили срещу нас, колкото и това да ви се вижда чудно, със значителни сухопътни и морски сили под предлог да окажат помощ на егестейците като на съюзници и да върнат леонтинциите по родните им места. В същност обаче те желаят да завладеят Сицилия, а най-вече нашата държава: защото завладеят ли нея, те са убедени, че по-лесно ще станат господари и на всичко останало. И така, понеже те ще пристигнат скоро, помислете как най-добре ще можете да ги отблъснете с това, което имате налице. Пазете се също така от това да ги подценявате, или пък да бъдете заварени неукрепени, както и като не вярвате на тази цялата работа, да се отдадете на пълно безгрижие.

„Ако някои от вас се отнасят с доверие към сведенията, които ни пристигат, не би трябвало да се впечатляват и изпадат в уплаха от дързостта и могъществото на атинянитe. Те не ще бъдат в състояние да ни причинят повече злини, отколкото сами да претърпят от нас. Не е безполезно и това, че те са потеглили срещу нас с една толкова голяма флотска сила. Това даже представя голямо предимство с оглед към останалите сицилийци, защото, изплашени, те по-охотно ще желаят да се сражават на наша страна. А ако успеем да ги сразим напълно, или пък ги отблъснем, без те да постигнат онова, към което се стремят (защото те не ще успеят да осъществят своите планове — по отношение на това аз не се безпокоя ни най-малко), това ще бъде най-хубавият успех и според мен ние имаме пълно основание да се надяваме на този успех. Редки са случаите, когато големи походи по море, предприемани от елини или от варвари надалеч

от родната им земя, са завършвали с успех. Онези, които са потеглили на завоевателен поход, не могат да превъзхождат по численост местните жители и техните съседи (а от страх всичко живо се обединява против агресорите). И ако поради липса на снабдяване нашествениците претърпят поражение на чуждата земя, независимо от това, че те самите са си били виновни за своето поражение, те ще оставят едно славно име на онези, срещу които те са замисляли своята агресия. Именно такъв беше случаят с нашите атиняни. Когато мидийците претърпяха, въпреки всички очаквания, голямо поражение, атиняните се прославиха, понеже мидийската агресия беше насочена срещу тях. Съвсем не е невероятно същото нещо да се случи и с нас.

„Ето защо да имаме увереност и да извършим незабавно необходимите приготовления, като установим посредством пратеници контакти със сикелите, като с едни от тях заякчим връзките си, които вече съществуват, а с други положим усилия да сключим договори за приятелство и военен съюз. Да изпратим най-сетне и пратеници в останалата част от Сицилия, които да разяснят, че опасността е обща. Да се обърнем и към Италия и или да я направим наша съюзница, или тя да не оказва прием на атиняните. Аз мисля, че е добре да изпратим пратеници и в Картаген. За картагенците това не е неочаквано, защото те постоянно живеят в страх, че някога атиняните ще нападнат техния град. Ето защо те може би бързо ще разберат, че ако не обърнат внимание на това, сами ще си пострадат, и сигурно ще пожелаят да ни помагат тайно или открито, или пък по някакъв друг начин. Сега, ако желаят, те най-много от всички останали могат да сторят това, защото притежават много злато и сребро, което е ключът на успеха във време на война и във всичко друго. Нека изпратим пратеници и в Лакедемон и Коринт, като ги помолим да ни се притекат бързо на помощ, а в самата Гърция да засилят военните действия. Това, което смятам, че е най-изгодно и което вие с вашето обичайно бездействие ще посрещнете може би с голяма съпротива, аз все пак ще го кажа. Ако сицилийците, всички заедно или повечето, ведно с нас решим да спуснем в морето цялата си налична флота с осигурени припаси за два месеца и пресрещнем атиняните при Тарент и нос Япигия и им покажем, че преди да се сражават за Сицилия, ще трябва да водят бой за прехвърлянето си през Йонийско море, ние ще ги объркаме извънредно много и ще ги накараме да разберат, че имаме за база една приятелска страна, която ние отбраняваме — и наистина тук е Тарент, който ще ни укаже прием — докато за тях морето е много обширно, за да бъде прекосено с всичките им сили. И че е много трудно, когато преминаването по море е продължително, да се запази добрият боен ред и че по тоя на-

чин те ще се изложат на нападение, тъй като ще се движат бавно и ще се приближат към нас на малки части. Ако ли пък допуснем, че те облекчат своя товар и ни атакуват в сгъстен строй само със своите леки съдове, или дори, че те си служат при това с гребла, то ние ще можем да ги нападнем, когато те са изморени. В случай пък, че стане обратното, ние ще имаме винаги възможност да се оттеглим в Тарент, докато те, които са предприели плаването с малко провизии, тъй като са се готвили за морска битка, ще се окажат в безизходица на пусти места. И тогава, ако ни изчакват, ние ще ги обсадим, а ако пък се опитат да продължат по протежение на брега, като бъдат заставени не само да изоставят след себе си останалото свое снаряжение, но като не могат да разчитат сигурно на приема на градовете, ще загубят своя кураж.

„Аз също съм убеден, че възпрени от тези съображения, те дори няма да тръгнат от Керкира: или пък след продължителни размишления, в хода на които те ще правят разузнаване за нашата численост и за нашето местонахождение, хубавото годишно време ще свърши и те ще бъдат изтласкани чак до зимата. Или пък, изплашени от непредвидените обстоятелства, те ще се откажат от експедицията, още повече, че и най-опитният от техните стратези е поел, както узнавам, командуването против волята си и ще се възползува охотно като претекст от всяко по-сериозно начинание, което той би видял от наша страна.

„Прибавете и обстоятелството, че сведенията за нас, аз съм сигурен в това, ще бъдат преувеличени, а мненията на хората се определят от тези неща, които се разказват. Ако човек има инициативата при нападението или пък дава на онзи, който напада, да разбере предварително, че ще се отбранява, другият ще се бои повече от него, защото ще смята, че е в състояние да посрещне и да се справи с опасността. Тъкмо такъв е случаят днес с атиняните.

„Потегляйки срещу нас, те са убедени, че ние няма да се отбраняваме и не без основание ни презират, загдето някога не ги унищожихме заедно с лакедемонците. Ако обаче те видят, съвсем противно на своите очаквания, от наша страна смелост, те ще бъдат изплашени повече от това обстоятелство, отколкото от нашата сила, с която ние разполагаме в действителност.

„Ето защо, послушайте моите съвети: преди всичко като предприемете това смело начинание. Ако ли пък не желаете, то пригответе колкото е възможно по-бързо всичко необходимо за водене на война. И нека всеки от вас се проникне от мисълта, че ако презрението към противника се изразява в съпротивата, която му се оказва, най-доброто нещо, което можем да направим в момента, е да се предпазим от

опасността, като не забравяме, че най-сигурните предпазни мерки са онези, които се взимат от страх. Затова да действуваме с чувството, че ни заплашва опасност. Е добре, войските на противника са потеглили срещу нас. Аз съм съвсем добре осведомен, че те са излезли вече в открито море. Добре, че те не са вече тук."

Такава била приблизително речта, която произнесъл Хермократ. Всред сиракузкия народ избухнал голям спор. Едни твърдели, че атиняните по никакъв начин няма да дойдат и че това, което казал Хермократ, е невярно. Други казвали, че дори и да дойдат, те едва ли ще причинят по-големи загуби от ония, които те самите ще понесат. Трети се отнасяли с пълно пренебрежение към всичко и обръщали цялата работа на смях. Малка била групата, която вярвала на Хермократ, и се страхувала от бъдещето. Тогава пред сиракузците излязъл Атенагор, който бил водач на демократическата партия и по това време се ползувал с най-голямо доверие всред мнозинството от гражданите, и произнесъл приблизително следната реч:

„Говори се следното за атиняните: всеки, който не желае атиняните да изгубят до такава степен своя разум и като дойдат, да паднат в нашите ръце, е или страхливец, или пък не мисли доброто на държавата. Аз не се удивявам на дързостта на онези, които разпространяват сред вас тези новини и ви вдъхват страх, а на тяхната глупост, ако си въобразяват, че тяхната игра не е прозрачно ясна за всички. Тъй като имат основание да се безпокоят лично за себе си, те сеят панически страх в държавата и използуват всеобщия страх, за да засенчат своите собствени намерения. Тъкмо такава цел преследват и днес тези новини. Те не са поникнали от само себе си; хора са ги съчинили, и то същите, които срещаме тук, за да поддържат своята агитация и смущават духовете. Ако обаче вие сте благоразумни, ще вземете подходящите решения, като държите сметка не за онова, което ви разказват ония хора, а за това, което биха сторили хора, съобразителни и притежаващи голям опит, каквито са според мен атиняните.

„Понеже едва ли е за вярване, че атиняните ще изоставят пелопонесците и преди да са завършили трайно военните действия там, ще тръгнат за тук на драго сърце, за да дирят една друга война, която е не по-малко сериозна от онази. И аз си представям живо колко доволни са вече те, че ние, които сме толкова много и толкова големи държави, не се вдигаме да ги нападнем в собствената им страна.

„Но даже и да предположим, че те, както се говори, ще дойдат тук, аз мисля, че Сицилия е според мен повече в състояние от Пелопонес да им се съпротивява до крайната по-

беда, доколкото тя разполага във всяко отношение с повече ресурси, и че нашата държава сама по себе си има едно грамадно превъзходство над този експедиционен корпус, който, както казват, се бил насочил срещу нас, па даже и ако той е два пъти по-многоброен. Аз във всеки случай съм съвсем сигурен, че те не ще доведат със себе си нито коне, нито че ще могат да си ги набавят на самото място, освен малкия брой коне от егестейците, нито най-сетне хоплитите, които пристигат с корабите, не ще могат да бъдат еднакви по брой с нашите, защото при едно толкова продължително пътуване по море трудно могат да се докарат много хоплити, дори и когато корабите са ненатоварени. Да помислим най-сетне и за останалия боен материал, който те трябва да понесат със себе си срещу един такъв град като нашия, което съвсем не е дребна работа. И също така ми се струва (доколкото, разбира се, съм в състояние да предвиждам), че те даже ако идвайки тук, разполагаха с друг град, толкова голям, колкото е Сиракуза, и ако заемаха позиции пред нашите порти и започнеха бойни действия срещу нас, едва ли не щяха да бъдат напълно разбити, толкова повече, че цяла Сицилия ще бъде враждебно настроена спрямо тях, понеже ще се обедини. Срещу това те ще разполагат с един стан, който ще организират при своето дебаркиране, с няколко ненужни бараки и с един боен материал, който в количествено отношение ще бъде сведен до необходимото. А нашата конница ще се намира тук наблизо, за да им пречи да се отдалечават много. Изобщо аз съм убеден, че атиняните не ще могат дори да стъпят по-здраво на наша почва и да установят на нея свое предмостово укрепление. До такава степен смятам, че нашите сили ги превъзхождат."

„Това обаче, както ви казах, атиняните знаят и те, аз съм сигурен в това, не се стремят към нещо друго, освен да запазят това, което притежават вече. Но тук има хора, които измислят и ни разказват такива неща, които не съществуват и са невъзможни. Тези лица, аз зная това, и то не за пръв път днес, а през цялото време, желаят чрез приказки от подобен род или пък дори чрез още по-зловредни думи и дела да сеят паника сред вас, да изплашат вас, народните маси, и сами да се доберат до властта в държавата. И все пак аз се боя да не би те един ден след многократни опити да успеят в своите попълзновения. Но ние сме също много слаби, за да започнем, преди злото да ни е сполетяло, да вземем предохранителни мерки и се пазим и веднага щом усетим нещо, да предприемем действия срещу тях. Ето защо вследствие на тези именно сплетни нашата държава рядко е спокойна. Тя пострада от чести междуособни борби и води повече борби със себе си, отколкото със своите неприятели, а понякога търпи и управлението на тирани и престъп-

ното властвуване на лични режими. От тези злини обаче аз ще се опитам, ако вие сте готови да ме следвате, да не допускаме, докато сме живи, да ни сполети нито една. За тази цел аз ще искам от вас, които сте мнозинството, да накажете тези, които коват метежнически сплетни, и то не само тези от тях, които са уличени на местопрестъплението, нещо, което не всякога ще бъде лесно, но освен това и тези, които възнамеряват да вредителствуват, но без да имат още възможността да действуват. Понеже срещу врага е необходимо да се пазим не само от неговите действия, но да се пазим отнапред и от неговите намерения. Понеже онзи, който не е съумял да действува пръв, ще си изпати пръв. Що се отнася пък до олигархите, аз ще се погрижа да ги изоблича, да не ги изпускам от под окото си и да ги поучавам, защото мисля, че така ще мога най-добре да предотвратя тяхното злосторничество. И вижте, млади хора, аз наистина често съм си задавал въпроса: Какво собствено по-точно желаете вие? Да заемете още отсега ли ръководни обществени длъжности? Но законът не позволява това. И този закон не е създаден толкова, за да ви наказва с лишаване от граждански права, ако вие бихте били способни да заемете тези длъжности, колкото затова, защото вие сте неспособни за това. Но може би вие не желаете да живеете в една такава държава, като споделяте равни права с народните маси? А нима е справедливо едни граждани да не се смятат за достойни наравно с другите граждани?

„Някой ще каже, че демокрацията не е нито разумна, нито справедлива и че тези, които държат в свои ръце паричните средства, са също и по-способни да управляват най-добре. Аз обаче ще отговоря, че думата „народ" (δῆμος) означава съвкупността от всички граждани, а думата „олигархия" означава само част от гражданството. Ще отговоря освен това, че ако богатите умеят най-добре да бдят над финансите, интелигентните хора са най-компетентни да дават най-добри съвети и че мнозинството взима най-добри решения, след като бъде осведомено. Ще добавя най-сетне, че при демократичния режим всяка една от тези три категории граждани вземат, без да се прави разлика, поотделно или всичките три заедно, еднакво участие. Олигархическият строй, напротив, споделя с мнозинството само рисковете, а управляващите върхове не се задоволяват само с по-голямата част от предимствата; тя си ги присвоява изцяло и ги запазва за себе си. Такъв именно режим биха желали да учредят богатите и младите от вас; невъзможно е обаче той да се удържи в една голяма държава.

От всички елини, които познавам, вие сте или най-глупавите, ако не схващате, че целта, която преследвате, е гибелна, или пък сте най-престъпните, ако, като знаете това,

имате дързостта да упорствувате. За вас обаче има още време да се окопитите и да се разкаете, като увеличите това, което в държавата е общо благоденствие, за всички без разлика и като бъдете убедени в това, че между вас най-добрите ще участвуват в това благоденствие не само с еднаква, но и с по-голяма част, отколкото преобладаващото мнозинство от народа. Ако ли обаче желаете нещо друго, вие рискувате да изгубите всичко. И престанете да разпространявате новини като тези днес, защото хората ви познават добре и не ще допуснат да изпълните намеренията си. Нашият град ще съумее наистина да узнае дали атинияните потеглят срещу нас и да ги отблъсне по един достоен за него начин и ние имаме стратези, които ще бдят за изпълнението на тази задача. И ако в тези ваши новини, както аз предполагам, няма нито зрънце истина, нашият град няма да се изплаши от тези новини и като ви повери властта, да се хвърли доброволно в робство. И като се погрижи сам за своята собствена съдба, той ще гледа на всяка реч, която изхожда от вашата среда, като реч, която има стойност на проведена акция. И нашият град няма да се лиши от свободата, на която той се радва сега, затова че е чул вашите речи, но ще положи усилия да я запази ненакърнена, като посредством една дейна бдителност не ви се поддаде."

Такава била приблизително речта, която държал Атенагор. Тогава станал един от военачалниците (стратезите) и без да допусне някой друг да се качи повече на трибуната, казал следното във връзка с положението в момента. „Не е благоразумно нито да си отправяме взаимни обвинения, нито пък народното събрание да дава ухо на тези обвинения. Като имаме пред вид съобщенията, които ни пристигат, по-добре е да помислим за мерките, които трябва да се вземат, така щото и всеки един поотделно, и целият град заедно да се подготвим, за да се отбраняваме срещу нападателите. И ако се окаже, че нищо от тези неща не е било нужно, нашата държава няма да претърпи никаква вреда от това, ако се екипира и украси с оръжия, с коне и с всички други неща, които придават блясък на войната. Грижата за всички тези приготовления и контролата над тях ще имаме ние (стратезите). Също тъй ние ще имаме грижата и контролата относно пратеничествата, които следва да бъдат разпратени по градовете с цел да се осведомим и да действуваме и с оглед към всяка друга цел, която се окаже, че е от полза за нашите интереси. Впрочем ние вече приведохме в изпълнение някои разпореждания и всичко, което узнаваме, ще ви го съобщаваме."

След тези изявления на стратега събранието било закрито и сиракузците се разотишли.

Между това атиняните и техните съюзници се намирали в момента събрани всички в Керкира. Най-напред стратезите пристъпили към един общ преглед на експедиционния корпус и определили реда, по който щяло да се извършва хвърлянето на котва и разполагането (на войската) на стан. Те разделили войската на три части, които те си разпределили помежду си по жребие. По този начин те искали, щото ако преминат морето с флотата, да не страдат от липса на вода, или пък да им липсват места за абордиране и всичко друго, което е необходимо, когато се отбият в пристанищата. Те искали освен това, щото войските да спазват по-добър ред и да бъдат командувани по-лесно. След това те изпратили напред три кораба в Италия и Сицилия, за да се осведомят кои градове са разположени да ги приемат.

На тези кораби било наредено да се върнат, за да посрещнат останалата флота, за да може тя да акостира, като е добре осведомена.

След това атиняните вдигнали котва от Керкира и се запътили към Сицилия. Ето какви били ефективите, с които те разполагали тогава. Те имали всичко сто и тридесет и четири триери, към които се присъединили две пентеконтери от Родос. От тях Атина била набавила сто кораба, от които шестдесет били бързи (т. е. леки) плавателни съдове, а останалите служели за превоз на войски. Останалите морски сили произхождали от Хиос и от други съюзници. Хоплитите били всичко пет хиляди и сто души. От тях хиляда и петстотин били атиняни, мобилизирани по наборните списъци, и седемстотин тети като флотски войници[24]. Останалите участвували в похода като съюзници; между тях имало бойци от подвластните на Атина градове, но имало освен това и петстотин аргосци и двеста и петдесет наемници от Мантинея и от други места. Стрелците-лъчници възлизали всичко на четиристотин и осемдесет души (от които осемдесет души били от Крит); имало и седемстотин прашкари от Родос. Освен това имало сто и двадесет леко въоръжени изгнаници от Мегара. Върху един-единствен кораб-конюшня пък имало тридесет конници.

Такъв бил на брой първият контингент, който потеглил по време на война. Към тези кораби се прибавили, от една страна, тридесет товарни кораба, които обслужвали интендантския превоз. На тях се превозвали хранителни припаси; освен това на техния борд имало също хлебари, зидари и дърводелци, както и сечивата, които са необходими за обсада. Освен това имало сто големи ладии, които били реквизирани и се движели по принуда заедно с товарните. Най-сетне имало и голям брой големи ладии и товарни кораби, които следвали доброволно войската, за да вървят търговия. Като излязла от Керкира, цялата тази флота потеглила на

път през Йонийския залив заедно с останалата част от корабите.

Когато целият експедиционен корпус акостирал на Япигийския нос в Тарент и на други места съобразно с удобствата, които се предоставяли, и продължили своя път по протежение на бреговете на Италия, там градовете им затворили както своите тържища, тъй и своите порти, като не им предоставили нищо друго освен вода за пиене и възможност да влязат в техните пристанища. Тарент и Локри отишли толкова далеч, че им отказали даже и тези улеснения. Най-после те стигнали до носа на Регион на (най-южната) върхна точка на Италия. Едва тук станало възможно да се извърши сбор на цялата войска. Тя не била допусната в града, но могла да си устрои стан вън от него на територията около светилището на Артемида, където им била предоставена възможност да уредят тържище. Тук те (атиняните) изтеглили корабите на суша и си отпочинали. Те започнали освен това преговори с регинците, за да ги поканят в качеството им на халкидци да се притекат на помощ на леонтинците, които също тъй били халкидци. Регинците заявили обаче, че те ще останат неутрални и че ще съобразят своето поведение с решенията, които ще бъдат взети общо с останалите гърци в Италия. От друга страна, атиняните започнали да проучват коя ще бъде най-добрата линия на поведение, която те да следват с оглед към положението в Сицилия. Едновременно с това те изчаквали завръщането на корабите, които били изпратили на разузнаване в Егеста, тъй като желаели да си съставят определено мнение относно това, дали паричните суми, за които били говорили пратениците на този град в Атина, действително съществуват.

Междувременно сиракузците започнали да получават от много места и преди всичко от своите разузнавачи (шпиони) сигурни известия, че атинската флота се намирала в Регион и въз основа на тези сведения те се приготовлявали с цялата си енергия, без повече да се съмняват. Те изпратили охранителни отряди в някои от сикелските градове и пратеници в други. По фортовете, пръснати из цялата страна, се изпращали гарнизони, а в самия град (Сиракуза) се провеждали инспекторски прегледи на оръжията и конете, за да добият увереността, че всичко било в добър ред. Най-сетне били взети всички останали необходими мерки с оглед към една непосредствено грозяща и почти вече започнала война.

През това време трите кораба, които били изпратени от атиняните напред на разузнаване, се завърнали от Егеста и се присъединили към тях в Регион, като им съобщили, че от всички обещани суми те не могли да видят повече от тридесет таланта. Атинските военачалници се обезкуражили

веднага до известна степен, когато видели, че се натъкват още в самото начало на тази неочаквана несполука, както, от друга страна, и на отказа на регинците да участвуват заедно с тях в похода. Това бил първият град, чието съдействие те се опитали да спечелят и на които атиняните имали най-много основания да разчитат, понеже били родственици на леонтинците и били винаги предани на Атина. Що се отнася до това, което се узнало за егестейците, за Никий то не било нещо неочаквано, но за останалите двама негови колеги било нещо съвсем необяснимо. Ето в какво се състояла военната хитрост, измислена от егестейците в онзи момент, когато първите атински пратеници били дошли при тях, за да проверят техните парични средства. Те завели пратениците в светилището на Афродита в Ерик и им показали посветителните дарове, а именно фиали, ойнохоета, тимиатерии (т. е. мангалчета за горене на благовония), както и множество други предмети, които били от сребро и произвеждали силен ефект за окото, въпреки че тяхната действителна стойност била в същност незначителна. В същото време егестейците организирали за екипажите на корабите по частен път угощения. Те събрали в Егеста златните и сребърните съдове за пиене, или пък взели на заем от съседните финикийски (т. е. картагенски) и елински градове и като ги изваждали на показ по време на угощенията, всеки един ги представял като (свои) собствени. В повечето случаи това била същата посуда, която се употребявала отново, и зрелището на това разточителство от богатства, което се предлагало навред, произвело силно впечатление хората от атинските екипажи и когато те се завърнали в Атина, разказвали из целия град, че те били видели там големи богатства. Сега обаче, когато новината, че Егеста нямала онзи парични суми, които била обещала, се разпространила, те били обсипани с упреци от войниците, загдето тогава са се оставили да бъдат измамени и загдето убедили и другите да участвуват в тяхното измамване. А при създалото се положение стратезите се събрали на съвет.

Никий застъпвал гледището да потеглят с цялата войска по море срещу Селинунт, който бил и главният обект на тяхната експедиция, и в случай, че егестейците решили да набавят паричните средства, необходими за издръжката на цялата войска, то тогава съобразно с това и да вземат някакво решение. В противен случай да принудят егестейците да поемат разноските по издръжката на шестдесетте кораба, които те били поискали, и като останат наблизо по тези места, да уредят било с добро, било насила своите спорни въпроси със селенунтците. Като направят това, да се движат с флотата си край останалите градове и да демонстрират пред тях военната мощ на атинската държава. Същевременно да

им покажат нагледно привързаността на Атина към нейните приятели и съюзници. След това да се завърнат у дома си, освен ако не се е представил внезапно и неочаквано някакъв изгоден случай да окажат помощ на леонтинците или пък да привлекат на своя страна някой от другите сицилийски градове, без обаче да излагат Атина на рискове, като я заставят да изразходва своите собствени средства.

Алкивиад обаче не бил на това мнение. Той поддържал схващането, че след като са потеглили на поход по море с толкова значителни сили, не трябвало те да си отидат жалко, без да са направили нещо. Те трябвало да изпроводят пратеници въз всички градове освен в Селинунт и Сиракуза и по отношение на сикелите да се стремят да накарат едни от тях да отпаднат от Сиракуза, а други да направят свои приятели, за да могат да имат по този начин хранителни припаси и войска. Те трябвало обаче преди всичко да убедят жителите на Месена. (Разположен на самия вход на протока — Месенския, бел. ред. Хр. Д.), този град представлявал за тях наистина подстъп за нахлуване в Сицилия и посредством неговото пристанище атиняните щели да разполагат с една извънредно удобна, наблюдателна и отправна база за своята експедиция. Така, след като атиняните се помирели с градовете (на острова, бел. ред. Хр. Д.), те щели да знаят кой на чия страна ще се сражава, тогава най-после те щели да нападнат Сиракуза и Селинунт, в случай че последният град не се споразумеел със Сегеста, а другият не позволел на леонтийците да се завърнат у дома си.

Ламах пък заявявал, че трябва да се предприеме експедиция по море направо срещу Сиракуза и колкото е възможно по-скоро да се даде сражение пред самия град, докато неговите жители били още неподготвени и тяхното обърквание се намирало на своята върхна точка. Понеже според Ламах всяка войска била страшна главно в първия момент и че ако тя закъснеела да се покаже, хората се съвземали духом и се одързостявали дотам, че по-скоро започвали да се отнасят към нея с пренебрежение дори и когато те я виждали. Ако обаче атиняните се хвърлели върху неприятеля, докато той още треперел в очакване, те имали според Ламах най-голям шанс да вземат връх над противника и че всичко заедно, а именно външният вид на войската (която никога нямало да му се види толкова голяма и силна, колкото в един такъв момент), очакването на онова, което той трябвало да претърпи, и особено непосредствената опасност от предстоящата битка, щяло да допринесе, за да го хвърли в ужас. Освен това, според Ламах, било твърде вероятно, че голяма част от населението на града, която се намирала на полето, щяла да бъде откъсната от града, тъй като тези хора не вярвали, че атиняните ще пристигнат. Така, докато тези

хора щели да полагат усилия да се приберат, тогава атинската войска, която в случай на победа би заела позиции вън от града, не би страдала от липса на източници за снабдяване. При такива условия според Ламах и останалите сицилийци щели от този момент насетне да бъдат по-склонни да отхвърлят военния съюз със сиракузците, ще се присъединят към атиняните и няма да изчакват повече, за да видят на чия страна ще бъде победата. А като морска база и като пункт за временно хвърляне на котва и наблюдение, добавил Ламах, трябвало, като върнат обратно флотата (след атаката срещу Сиракуза, бел. ред. Хр. Д.), да вземат Мегара, защото това селище в момента не било населено и оттам било възможно да се стигне бързо в Сиракуза и по суша, и по море.

Въпреки че говорил в този смисъл, Ламах се присъединил към мнението на Алкивиад.

След това Алкивиад потеглил на борда на своя личен кораб и като минал през протока, се отзовал в Месена, с която той подхванал преговори с цел да сключи военен съюз. Той обаче не успял да убеди месенците; отговорили му, че те не могли да го приемат в града, но че били готови да им устроят тържище вън от градските стени. И така Алкивиад се завърнал в Регион. Веднага след това стратезите наредили да се екипират шестдесет от техните кораби и като взели със себе си необходимите припаси, се отправили към Наксос, като се движили покрай брега. Другата част от войската останала в Регион начело с един от стратезите. След като били приети от наксосците в града, те продължили своя път край брега чак до Катана, но тъй като жителите отказали да ги приемат (понеже в града имало хора, които били предани на сиракузците), те се насочили към устието на реката Териас и се разположили там на стан. На следния ден те потеглили към Сиракуза, като построили корабите си в дълга верига един подир друг. Десет от тези кораби те изпратили напред със задача да проникнат в голямото пристанище[25] и проверят дали сиракузците са спуснали вече някаква флота във водата, а след това, като се приближат към града, да оповестят от мостиките на корабите, че атинянте са дошли по силата на военния съюз и на общия произход да върнат леонтинците в родината им. Ето защо, ако в Сиракуза имало леонтинци, те трябвало да гледат на атинянте като на приятели и благодетели и да отидат при тях без страх. След като оповестили тази декларация и след като огледали града, пристанищата и цялата околност — обекти, които атинянте трябвало да завземат като оперативна база, те се завърнали на корабите си обратно в Катана.

След като било свикано народното събрание, катанците поканили стратезите да се представят, за да изложат пред

тях своите искания. Докато Алкивиад говорел и вниманието на жителите било погълнато от разисквания в народното събрание, войниците разбили незабелязано една малка и лошо вградена в крепостната стена врата, влезли в града и като завзели пазара (агората), започнали да пазаруват. Апък онези от катанците, които били привърженици на сиракузците, като видели, че войската на атиняните се намира в града, обезумели от страх и се изплъзнали. Те обаче не били многобройни. Останалите гласували за сключването на военен съюз с атиняните и им предложили да доведат тук и останалата войска от Регион. Като се прехвърлили на корабите си отново в Регион, атиняните потеглили този път с всички свои войски за Катана и щом стигнали там, устроили свой стан.

Там ги заварила една двойна новина. От една страна, им съобщавали, че Камарина ще застане на тяхна страна, ако те отидат там, а, от друга страна, че сиракузците екипирали флота. Вследствие на това те се отправили с цялата си войска към Сиракуза, като се движели с корабите си край брега. Като не намерили обаче там никакъв кораб, който да бъде екипиран, те продължили своя път покрай брега чак до Камарина. Тук те стигнали до брега и установили официален контакт посредством глашатай. Камаринците обаче отказали да ги приемат, като се позовавали на това, че техните (договорни) клетви ги задължавали да окажат прием на атиняните при условие, че те акостират със само един кораб, освен ако те самите (камаринците) са поискали от тях посредством пратеници да изпратят повече кораби. И тъй атиняните потеглили отново на път с празни ръце. Като направили на една точка на сиракузка територия десант, те извършили там малко грабеж. Но сиракузката конница обаче се притекла на помощ и избила неколцина леко въоръжени пехотинци, които се били разпръснали. След това те се завърнали отново в Катана.

Там те заварили кораба Саламиния, който бил пристигнал от Атина едновременно заради Алкивиад, който трябвало да бъде поканен да се върне, за да се защищава за ония неща, в които държавата го упреквала, както и заради известен брой войници, които също така били отзовани обратно, срещу които имало донос за светотатство било заедно с Алкивиад във връзка с мистериите, било във връзка с хермите. В същност потеглянето на експедицията за Сицилия не попречило на атиняните да продължат активно своето разследване във връзка както с аферата около мистериите, така и във връзка с аферата около хермите. Понеже след като войската потеглила с флотата, атиняните продължили още по-ревностно следствието върху фактите, отнасящи се до мистериите и до хермите. Без да подлагат на проверка мина-

лото на доносчиците и като се отнасяли с подозрение спрямо всички показания, те арестували и хвърляли в затвора въз основа на показанията на лица със съмнителна репутация граждани, които били напълно почтени. Те смятали за по-полезно да разследват задълбочено даден случай, който засягал въпросните граждани, за да знаят как да постъпят с тези граждани, отколкото поради опетнеността на доносчика да оставят някой обвиняем да се изплъзне неразследван, въпреки че той имал репутацията на почтен човек. Понеже народът знаел по устна традиция, че тиранията на Пизистрат и неговите синове била станала към своя край непоносимо тежка и освен това, че тиранията не била свалена нито от народа, нито от Хармодий, а от лакедемонците, затова и народът живеел в постоянни опасения и проявявал подозрителност към всичко.

И наистина дързостната постъпка на Аристогейтон и Хармодий[26] била причинена от следния инцидент, който бил свързан с едно любовно приключение. Аз смятам за уместно да разкажа по-подробно тази история, за да покажа, че нито останалите елини, нито пък атиняните разказват нещо точно както за своите тирани, тъй и за въпросното събитие. Пизистрат все още бил тиранин, когато умрял на преклонна възраст.[27] Властта тогава наследил не Хипарх, както мнозина мислят, а Хипий, който бил по-стар. Хармодий бил тогава младеж, който блестял с изключителната си красота. Аристогейтон, един атинянин от града, който произхождал от средноимотните среди, се влюбил в Хармодий и живеел с него. Но ето че Хармодий станал прицелна точка на ухажванията на Хипарх, сина на Пизистрат, обаче този последният нямал успех при своите домогвания. Хармодий съобщил за това на Аристогейтон. Този последният се почувствувал силно уязвен в своите любовни чувства и понеже се боял да не би всесилният Хипарх да му отнеме Хармодий насила, започнал веднага да крои заговор, като разчитал на (обществения) кредит, с който той разполагал, да свали тиранческата власт. Междувременно Хипарх се опитал отново да съблазни Хармодий, но пак не успял. Той обаче нямал намерение да прибягва до груба сила, а търсил само един такъв начин, по който да опозори младия човек, без неговите истински мотиви да излязат наяве. В същност преобладаващата маса от гражданите изобщо нямала основание да се оплаква от начина, по който той упражнявал своята власт, тъй като той извършвал това по такъв начин, който не давал повод за завист. И никое друго семейство не съумяло (като Пизистратидите, бел. ред. Хр. Д.) да упражнява толкова продължително време тиранческата власт, да прояви толкова много морални добродетели и интелектуални качества. От атиняните те (Пизистратидите) събирали само една двадесета

част от техните доходи и с тези средства те извършили строителни работи, които разкрасили града, финансирали воденето на войните и изпълнявали своите задължения във връзка с жертвоприношенията в светилищата. По отношение на всичко друго те оставили държавата да се управлява според съществуващите от по-рано закони с изключение на това, че те гледали старателно на това една от висшите длъжности да се заема винаги от някого от тяхното семейство. Така между тези, които изпълнявали едногодишната длъжност на архонта, е Пизистрат, синът на тиранина Хипий, който носел името на своя дядо. Това бил онзи Пизистрат, който по време на своето архонтство издигнал на агората жертвеника в чест на дванадесетте богове, а в Патиона — олтара в чест на Аполон. Наистина по-късно атиняните, като удължили олтара (жертвеника) на агората посредством нови пристройки, изтрили посветителния надпис. Върху жертвеника в Пятиона обаче надписът и до днес е четлив, макар че неговите букви са повредени. Неговият текст гласи, както следва:

„Пизистрат, синът на Хипий, издигна този олтар за спомен на своето архонтство в светилището на Аполон."[28]

Че именно Хипий като най-стар (от синовете на Пизистрат, бел. ред. Хр. Д.) е упражнявал властта, аз сега съм по-добре осведомен от други посредством устното предание, за да мога да твърдя това. Човек би могъл да се убеди в това, като има пред вид следното. Сигурно е, че Пизистрат единствен между своите законни братя е имал деца. Това се узнава не само от олтара, но също тъй и от стелата, която била поставена на Акрополa в Атина като спомен за беззаконията на тираните. Там не фигурира никакъв син на Тесал, нито на Хипарх, докато пак там се виждат имената на петима синове, които Хипий имал от Мирсина, дъщерята на Калий, който от своя страна бил син на Хипорохид. Напълно нормално било да се ожени пръв най-старият (брат, бел. ред. Хр. Д.). Освен това на тази същата стела неговото име (на Хипий, бел. ред. Хр. Д.) е написано след името на неговия баща, в което няма впрочем нищо чудно, защото след него той бил най-възрастен в семейството и защото той е бил тиранин. Аз не вярвам обаче, че Хипий би могъл да се докопа веднага и без мъчнотии до тиранството, ако Хипарх би умрял, докато е бил на власт, и ако той е трябвало още на същия ден на убийството на своя брат да наложи признаването на своята власт. Напротив, той бил свикнал отдавна да кара своите съграждани да се страхуват от него и неговата гвардия да му се подчинява поради царящата строга дисциплина. С други думи, той разполагал с предестатъчни средства, за да има неограничени възможности на сигурност, без да срещне онези мъчнотии, на които той би се натъкнал, ако би бил по-млад от своя брат. Понеже при подобна презумп-

ция той не би имал продължителния опит и познания, за да упражнява властта. Що се отнася пък до Хипарх, то неговият тъжен край, който се дължал на неговата безуспешна авантюра, го направил знаменит, а следващите поколения му добавили и титлата тиранин.

Както и да бъде, понеже Хармодий бил отблъснал неговите ухаживания, Хипарх му нанесъл онова унизително оскърбление, което кроел. Неговата сестра, която била млада девойка, била повикана да носи кошницата в някаква процесия. След това обаче тя била изгонена, като й казали, че никога не е била канена, защото тя не заслужавала тази чест[29]. Хармодий бил засегнат дълбоко от тази постъпка на Хипарх, но двойно повече се разгневил заради него Аристогейтон. Всички техни мерки били взети заедно с ония хора, които трябвало да се присъединят към тяхната акция. И така сега те не изчаквали големите Панатенеи[30], единствения ден, на който гражданите, които трябвало да участвуват в шествието, могли да се събират въоръжени, без да събудят подозрения. Било решено те двамата да започнат първи с ударите, а останалите да им окажат помощ срещу телохранителите. За по-голяма сигурност съзаклятниците били малцина на брой, понеже се надявали, че дори и онези граждани, даже и да не били предупредени и да виждали, че само шепа хора се били решили да нанесат удара, щели веднага, щом са въоръжени, да пожелаят да им съдействуват за своето собствено освобождение.

Празникът дошъл. Докато Хипий, придружаван от своите телохранители (или т. нар. дорифори, т. е. копиеносци, бел. ред. Хр. Д.) се намирал вън от Атина в предградието, наречено Керамик[31], където той уреждал подробностите около реда на шествието, Хармодий и Аристогейтон вече с мечове в ръка пристъпвали към изпълнението на своите намерения. Когато видели обаче, че един от техните съучастници подел интимен разговор с Хипий (а Хипий бил впрочем лесно достъпен за всички), те се изплашили и помислили, че са издадени и че всеки момент ще бъдат арестувани. В желанието си да си отмъстят, ако могат, най-напред на този, който ги бил обидил и по чиято вина рискували всичко, те се спуснали, както били във вътрешността на града, и намерили Хипарх близо до местността, която се нарича Леокорион[32]. Незабавно, без да помислят за каквото и да било, те се нахвърлили върху него. Обзети от необуздан гняв, у единия гняв, предизвикан от любовна ревност, а у другия гняв на човек, засегнат в своето честолюбие, те започнали да му нанасят удари и го убили. Единият от тях, Аристогейтон, могъл при втурването на тълпата да се изплъзне от телохранителите. По-късно той бил заловен и жестоко убит[33]. Хармодий пък бил убит веднага на самото местопроизшествие.

Когато Хипий бил уведомен за това, което се случило в Керамик, той се затекъл веднага не на местопроизшествието, а направо при хоплитите, които участвували в тържественото шествие, преди те да могат да узнаят нещо поради това, че се намирали надалеч. И като придал на израза на своето лице непроницаем вид, като се престорил, че не знае за нещастието, Хипий заповядал на хоплитите да се придвижат без оръжието си до един пункт, който той им посочил. Те отишли там, като мислели, че той ще има да им каже нещо. Той обаче, след като обяснил на своите телохранители, че те трябвало да скрият оръжието, побързал да отдели тези, които той смятал за виновни, и тези, у които било установено, че носели меч. Щитът и копието били единствените оръжия, които било обичайно да се носят във време на шествията.

По този начин именно една уязвена любов била отначало причина за заговора на Хармодий и Аристогейтон, а посетне и за дръзкия и необмислен удар, предизвикан от една внезапна и безразсъдна уплаха. След този атентат тиранията станала по-непоносима за атиняните, а Хипий, обзет тогава от още повече страхове, увеличил броя на екзекуциите между гражданите и едновременно с това търсел навън някакво обезпечаване на своята лична сигурност в случай, че настъпи някакъв преврат. От тези именно съображения той, макар и атинянин, дал дъщеря си Архедика за жена на лампсакеца Еантид, син на лампсакския тиранин Хипокъл, защото виждал, че тези хора се ползуват с много силно влияние пред персийския цар Дарий. Гробът на Архедика се намира в Лампсак и на него има следния надпис:

„Рожба на този, който на своето време е бил
най-големият човек в Елада
Архедика, дъщерята на Хипий почива тук.
Тя беше дъщеря, съпруга, сестра и майка на
тиранин,
но въпреки това тя не допусна нейното
сърце да се препълни с безразсъдно високомерие."

След като бил още три години тиранин в Атина, през четвъртата година той (Хипий) бил свален от лакедемонците и от Алкмеонидите-изгнаници.[34] Той успял да се оттегли под гаранцията на едно споразумение в Сигейон[35], после при Еантид в Лампсак, а оттам при цар Дарий. Двадесет години по-късно той вече като старец потеглил оттам за Маратон, за да участвува в похода на персите.

Като размишлявал върху тези събития и като си спомнял за онова, което знаел по разкази за тях, атинският народ се показал суров и недоверчив към ония хора, които били обвинени в аферата с мистериите. И народът виждал във всичко, което се било случило, указание за една конспира-

ция, която целела установяването на олигархия или тирания. Раздразнението, което се поддържало вследствие на тези обстоятелства, довело до това, че много изтъкнати личности се намирали вече в затвора. Не се виждали никакви признаци за възстановяване на спокойствието. Вместо това ожесточението на атиняните растяло с всеки изминат ден; растяло и освирепяването в настроенията, както и бясното желание да арестуват все повече хора. Тогава един от задържаните[36], а именно този, който бил подозиран най-много, се съгласил по внушение на един от своите другари по затвор да направи разкрития. Дали обаче тези негови изявления са били истински или лъжливи? Мненията по този въпрос са разделени. И в двата случая работите се свеждат до предположения и нито тогава, нито по-късно никой не бил в състояние да каже нещо ясно и сигурно относно извършителите на това престъпление. И така, като го уговарял, другарят му по участ (в затвора, бел. ред. Хр. Д.) успял да убеди въпросния гражданин, че той трябвало да направи признания, макар и да не е виновен, и че по този начин той щял да си осигури безнаказаност, което ще го спаси, и че по този начин той щял да избави държавата от кошмарната атмосфера на подозрения, която царяла там. И че той наистина щял да си осигури по-добре спасението, ако направи признания, отколкото да се остави да бъде съден, като отрича. И така този гражданин се самообвинил и обвинил заедно със себе си и други в аферата с хермите. А атинският народ с радост приел признанието, като го смятал за сигурно, а преди това негодувал за това, че не знаел кои са онези, които съзаклятничели срещу демокрацията, и затова освободил веднага не само доносника, но и всички други, които той не бил обвинил. Ония обаче, срещу които той отправил обвинения, атинският народ дал под съд и когато те били арестувани, екзекутирал, или пък, ако те били избягали, осъдил на смърт, като определил парична награда на този, който ги убие. Останало неясно дали онези, които пострадали тогава, са били наказани несправедливо, но държавата като цяло изпитала при тогавашните обстоятелства явно облекчение.

Що се отнася пък до Алкивиад, настроението срещу него било враждебно, и то под натиска на същите негови неприятели, които още преди потеглянето му (за Сицилия) били започнали да го обсипват с нападки. И когато атиняните сметнали, че въпросът с хермите е изяснен, у тях се затвърдило мнението, че гаврата с мистериите, в която той бил замесен, била извършена по негова инициатива, и че в случая се касаело за един и същ комплот, насочен против демокрацията. Тъкмо по това време, когато въпросните инциденти вълнували духовете, един малоброен лакедемонски отряд се бил придвижил чак до Истма (Коринтския провлак), с цел да

води някакви преговори с беотийците. В Атина помислили, че това било резултат от сплетните, кроени от Алкивиад, и че лакедемонците били дошли не заради беотийците, а в резултат на някакво споразумение с него и че ако те не били изпреварили да арестуват онези лица, срещу които бил направен донос, държавата щяла да падне като жертва на предателство (в ръцете на неприятеля, бел. ред. Хр. Д.). Атинянните даже прекарали една нощ въоръжени в Тезейона[37], който се намирал в града. По същото време и близките приятели (т. нар. ксеной) на Алкивиад в Аргос били заподозрени, че кроят замисли против демокрацията, и поради тази причина атиняните екстрадирали на аргоските демократи онези техни съграждани, които атиняните били интернирали на островите като заложници, за да бъдат те ликвидирани. И така атмосферата на подозрение спрямо Алкивиад се сгъстявала отвред. Затова и атиняните в своето желание да го предадат на съд и да го унищожат, изпратили кораба „Саламиния" да го прибере, а заедно с него и другите лица, посочени в доноса. Било им наредено да го помолят да ги последва, за да се защищава (пред съда), но не да го арестуват. Към него се отнасяли отначало внимателно, за да не предизвикат в Сицилия смутове както вред своите собствени войски, така и в редовете на противника. Те желаели обаче най-много от всичко да задържат при себе си мантинейците и аргосците и смятали, че благодарение на своето влияние сред тях Алкивиад ги бил убедил да участвуват в похода. И така Алкивиад се качил на своя кораб и заедно с него и другите обвиняеми потеглили след кораба „Саламиния" от Сицилия, като си давали вид, че отиват в Атина. Щом като пристигнали в Турии обаче те престанали да следват кораба „Саламиния", напуснали го и изчезнали. Те се страхували от мисълта да се завърнат с кораба си у дома си и да бъдат съдени въз основа на клеветнически доноси. Хората от екипажа на „Саламиния" търсили известно време Алкивиад и неговите спътници. След това обаче, като не ги открили никъде, те потеглили отново с кораба и си заминали. Малко след това Алкивиад като изгнаник се прехвърлил на борда на един търговски кораб от Турии в Пелопонес, а атиняните осъдили него и другарите му задочно на смърт.[38]

След това атинските стратези, които останали в Сицилия, разделили експедиционния корпус на две части и вдигнали котва заедно с цялата войска, като се отправили към Егеста и Селинунт. Те искали да знаят дали егестейците ще дадат обещаната сума, но също така да наблюдават положението в Селинунт и също тъй да се осведомят за неговия спор със Сегеста. Като се движили покрай брега, Сицилия се намирала от лявата им страна, и то онази част (от острова), която е обърната към Тиренския залив, и акостирали

в Химера, единствения елински град в тази част на страната. Тъй като тя отказала да ги приеме, те продължили своето плаване покрай брега. По пътя си те превзели Хикара, едно малко сиканско укрепено градче, което било във враждебни отношения с егестейците. То се намирало съвсем наблизо до морето. След като взели в робство неговите жители, те предали селището на егестейците, които ги подпомогнали с конница. Самите те потеглили, като техните пехотни сили се придвижили напред през земите на сикелите, докато стигнали в Катана, а в същото време корабите с пленниците на борда си се движили покрай брега на Сицилия. Никий пък се отправил направо от Хикара за Егеста, като се движил с кораб покрай брега и след като уредил другите въпроси и взел тридесетте таланта, се присъединил към останалата войска от експедиционния корпус. Пленниците били продадени и от тази сделка спечелили сто и двадесет таланта. По време на своето плаване атиняните се обърнали посредством пратеници към своите сикелски съюзници с апел, като им искали да им изпратят войски. С половината от своята войска атиняните се насочили към Хибла — Гелеатис[39], неприятелски град, без да могат да го превземат. И лятото завършило.

В началото на следната зима атиняните започнали да се готвят веднага за своята офанзива срещу Сиракуза. От своя страна и сиракузците се приготовлявали да потеглят срещу тях. Откакто те видели, противно на своите първоначални страхове и на своите предвиждания, че атиняните не ги нападнали веднага, техният кураж растял с всеки изминат ден. И когато се оказало, че атиняните отплуват с корабите си на отвъдния (противоположния) бряг на Сицилия много отдалечени (от Сиракуза) и след като те били предприели нападението срещу Хибла и претърпели неуспех в своя опит да я подчинят със сила, презрението на сиракузците към атиняните се засилило още повече. И така обзети от онзи стремителен порив, който е присъщ на тълпите, когато те се окуражават, сиракузците започнали настоятелно да упражняват натиск над своите стратези да ги поведат срещу Катана, щом като атиняните не потеглят срещу тях. Също така сиракузки конници стигали при своите разузнавателни разезди безспирно до стана на атиняните и между другите обидни думи, които отправяли към тях, те ги питали дали те (атиняните) не са дошли по-скоро, за да се заселят те самите на чужди земи, или пък да върнат леонтинците на тяхната земя.

Атинските стратези си давали сметка за положението и искали да привлекат масово сиракузците колкото е възможно по-далеч вън от града, като в същото време самите те да напреднат през нощта по протежение на брега с флотата и да завземат необезпокоявани някаква благоприятна позиция, където да се разположат на стан. Те знаели, че при та-

кива условия ще имат съвсем други шансове за успех, отколкото, ако би трябвало да дебаркират на сушата на един бряг, и то в лицето на един противник, който е подготвен да ги посрещне, или пък ако бъдат изненадани, като се движат без прикритие по суша. В последния случай сиракузката конница, която била многочислена, а те самите нямали никаква конница, била в състояние да нанесе големи загуби на техните леко въоръжени и обозни части. По начина, по който те действували обаче, те щели да си осигурят един такъв терен, на който конницата не била в състояние да им причини чувствителни загуби. Сиракузките изгнаници, които ги придружавали, им посочили една такава местност, разположена в непосредствена близост с Олимпиейона, т. е. храма на Зевс Олимпийски (бел. ред. Хр. Д.). А за да постигнат това, което възнамерявали да постигнат, ето приблизително каква военна хитрост измислили атинските стратези. Те изпратили един човек, в когото те имали доверие, но който минавал за приятел и на сиракузките стратези. Този човек, който бил от Катана, казал, че бил изпратен от свои съграждани, чиито имена били известни на сиракузците, и те знаели, че тези хора са останали още в града като верни техни съмишленици. Той им казал (освен това), че атиняните отивали да нощуват в Катана, като оставяли своето оръжие в лагера (който се намирал на известно разстояние, бел ред. Хр. Д.), и че ако те (сиракузците) решат на един уречен ден още призори да потеглят масово срещу атинската войска, техните (на сиракузците) съграждани щели да се заемат с това, да задържат атиняните, които се намират при тях, и да подпалят корабите им, докато самите сиракузци щели да се хвърлят върху палисадата, щели лесно да изловят атинската войска. И освен това (добавил той) в Катана имало много хора, които щели да участвуват в операцията, че те били вече готови и че той идел от тяхна страна.

Сиракузките стратези, които били вече изобщо изпълнени с увереност, и даже без тази постъпка възнамерявали да потеглят срещу Катана. Сега те се доверили толкова полекомислено към този пратеник и след като уговорили деня, на който те щели да се явят пред Катана, го изпратили тутакси обратно. Що се касае пък до тях, тъй като селинунтците (и други техни съюзници били вече пристигнали) те заповядали на всички сиракузци да се подготвят за един масов излаз. Когато приготовленията били завършени и когато дните, на които те били уговорили да се отзоват там, наближили, те потеглили по посока на Катана и се разположили да нощуват на брегове на реката Симет[40] на леонтинска територия. Веднага щом като атиняните узнали за тяхното приближаване, те вдигнали целия свой експедиционен корпус, чиято численост била увеличена от

всички сикели и други съюзници[41], които се били присъединили към тях, качили ги на военните кораби и на товарните съдове и с настъпването на нощта се упътили по посока на Сиракуза. Докато атиняните извършили призори десант в района на Олимпиейона, за да си осигурят място, на което да разположат своя стан, сиракузката конница, която отначало напредвала упорито по посока на Катана, щом узнала, че голямата атинска войска е потеглила по море се завърнала обратно и уведомила за това пехотата. Тогава цялата сиракузка войска извършила вкупом полуобръщение и се върнала назад, за да окаже помощ на града (Сиракуза).

През това време, като се възползували от обстоятелството, че противникът трябвало да измине дълъг път, атиняните могли да разположат спокойно своите войски на една удобна местност. Оттам те могли да започнат бой, когато пожелаели и там конницата могла най-малко да ги безпокои и по време на битката, и преди нея. От едната страна прегради стени, къщи, дървета и едно блато пречели на нейното минаване, а от другата страна имало стръмни склонове. Освен това атиняните изсекли дърветата, които се намирали наблизо, и като ги пренесли чак до морето, издигнали там една палисада (преграда от колове), пред своите кораби. А на Даскон[42], и то на онова място, където теренът бил най-достъпен за противника, атиняните издигнали бързо едно укрепление от натрупани камъни и дънери и прекъснали моста на р. Анап[43]. По време на тези подготвителни работи никой не излизал вън от града, за да им попречи. Сиракузката конница пристигнала първа на помощ. По-късно към нея се присъединила пехотата в своя пълен състав. Най-напред те се придвижили съвсем наблизо до атинската армия, но след това, тъй като атиняните от своя страна не се придвижвали напред, за да ги пресрещнат, те се оттеглили назад и пресекли пътя, водещ на Елор, за да се разположат на стан и пренощуват.

На следния ден обаче атиняните и техните съюзници се подготвили, за да започнат сражение. Те се построили в следния ред. Дясното крило заемали аргосците и мантинейците, атиняните заемали центъра, а на другото крило се разположили останалите съюзници. Половината от войската била разположена на първа линия и била строена в осем редици. Останалата част от войската близо до стана била построена в каре, също така в осем редици; на тази част от войската било заповядано да наблюдава, за да се притече на помощ на ония от сражаващите се, които се изтощели най-много. От своя страна сиракузците разположили цялата своя тежко въоръжена пехота в шестнадесет редици. Тя се състояла от целия техен набор и от всички техни съюзници, които били дошли; (на помощ им се били притекли преди всичко се-

линуитийците; освен това бил дошъл един отряд конници от Гела, чийто брой възлизал всичко на двеста души, както и конници от Камарина, чийто брой достигнал приблизително двадесет души, придружени от около петдесет души стрелци (с лъкове) от Камарина. Що се отнася пък до тяхната конница, която не наброявала по-малко от хиляда и двеста души, те я били разположили концентрирана в подкрепа на дясното крило, като поставили освен това непосредствено до тях и бойците, въоръжени с метателни копия. В момента, когато атиняните готвели да атакуват първи, Никий, като обходил последователно контингентите на всеки полис поотделно, се обърнал към всички със следната реч:

„Защо ли има нужда, войници, да ви окуражавам надълго, когато всички тук сме се нагърбили с една и съща борба? Сама по себе си нашата бойна подготовка, ми се струва, е достатъчна да вдъхне повече доверие, отколкото бляскавите речи, произнесени пред една слаба войска. В момента, когато ние се намираме тук така събрани, а именно аргосци, мантинейци, атиняни и най-изтъкнатите от жителите на островите, как е възможно всеки от вас при такива и толкова многобройни съюзници да не бъде преизпълнен с голяма надежда за победа, особено когато има срещу себе си не някакви елитни войски, какъвто е случаят от наша страна, а хора, които са вдигнати на крак с цялата си войска, за да се защищават, и отгоре на това сицилийци, които се отнасят с презрение към нас, но които не са в състояние да устоят срещу нас, защото техният опит в областта на военното дело не е в съответствие с тяхната дързост. И нека на всеки от вас бъде ясно това, че ние тук се намираме далеч от родната си земя и че тук, в съседство, ние нямаме друга приятелска земя освен тази, която сами вие ще придобиете, като се сражавате. Аз също така зная добре, че това, което бих желал да ви припомня, е противоположно на онова, с което се окуражават нашите врагове. Те си казват, че битката, която започва, ще се води за тяхната родина, а аз ви казвам, че вие не се намирате в родината си и че трябва да удържите победа, за да не стане нужда да се оттегляте в противен случай с мъка, защото ще бъдете изложени на нападенията на многочислена конница. И тъй спомнете си за вашата доблест и решително се устремете срещу противника. И бъдете убедени, че изискванията на настоящото положение и трудността да се справите с тях са по-страшни, отколкото са нашите неприятели."

След като произнесъл тази насърчителна реч, Никий незабавно повел своята войска напред. Сиракузците обаче не очаквали в този момент, че трябва да влязат тъй скоро в действие. (Някои между тях, като се възползували от близостта на града, си били отишли. Други пък въпреки бър-

зината, с която се притичвали на помощ, пристигали със закъснение и всеки застaвал в строя там, където могъл да се присъедини към общия строй. Понеже както в тази, така и в другите битки на сиракузците не липсвал никога нито боен устрем, нито пък смелост и без да бъдат по-долу по храброст от своя противник, когато техните познания по военното дело били достатъчни, случвало им се, че когато тези познания били недостатъчни, те неволно издавали и своите намерения). Така те, изненадани, като видели, че атиняните атакуват първи, и бидейки принудени да се отбраняват бързешком, незабавно грабнали оръжието си и се устремили на свой ред срещу противника. Най-напред хвърлячите на камъни, прашкарите и стрелците с лъкове (лъчниците) и от двете страни започнали схватка пред бойните линии и, както се случва обикновено при леко въоръжените войски, едните или другите се обръщали в бягство. След това гадателите извършили обичайните жертвоприношения, а тръбачите дали на хоплитите сигнала за атака и двете войски потеглили една срещу друга. При сиракузците бойците щели да се сражават за своята родина и за да защищават всеки един поотделно в момента своя живот, а в бъдеще — своята свобода; на противната страна пък, при атиняните, бойците се сражавали, за да си присвоят една чужда земя и за да не нанесат щети на собствената си земя, като претърпят поражение. При аргосците и независимите съюзници бойците се сражавали, за да спечелят заедно с атиняните облагите от победата, заради които били дошли тук (в Сицилия), и за да зърнат след победата отново своята родина. Що се отнася пък до останалата част от съюзниците, които били подвластни (на атиняните), то онова, което им вдъхвало кураж, била преди всичко грижата им да спасят своя живот, за което трябвало да изоставят всяка надежда, в случай че не победели. Те хранели освен това и надежда, че ако подпомогнат атиняните да подчинят други, това щяло да облекчи тяхното положение на подвластни.

Като се счепкали в ръкопашен бой, двете страни устоявали продължително едни срещу други, без да отстъпват. В същото време започнало да гърми, да се святка и завалял силен дъжд, тъй щото ония бойци, които се сражавали за пръв път и били привикнали най-малко с войната, намирали една причина повече, за да се страхуват. Ония бойци обаче, които били по-опитни, смятали, че това, което ставало, се дължало чисто и просто на годишното време. Те се озадачавали много повече от обстоятелството, че противникът устоявал на техните нападения, без да отстъпи. Междувременно, след като аргосците извършили първи пробив в лявото крило на сиракузците, и след като атиняните отблъснали войските, които се намирали срещу тях, останалата сиракузка войска

била разкъсана и обърната в бяг. Атиняните обаче не продължили преследването на противника надалеч, тъй като сиракузката конница, която била многобройна и била невредима, ги парализирала. И като атакувала онези хоплити, които виждала, че се вдигат много напред (в редиците на нейните другари, бел. ред. Хр. Д.), тя ги отблъсвала. Така победоносната войска на атиняните се задоволила с това да преследва вкупом бегълците дотам, докъдето тя могла да прави това, без да излага на риск своята собствена сигурност, а след това, като се върнала обратно по същия път, тя издигнала трофей. Що се отнася пък до сиракузците, те се събрали на пътя, който води за Елор, и доколкото това било възможно при тогавашните обстоятелства, се прегрупирали и подредили. Те въпреки това изпратили от своя състав един отряд да охранява Олимпиейона от страх да не би атинянините да турят ръка на съкровищата, които се намирали там. Останалата войска (на сиракузците, бел. ред. Хр. Д.) се оттеглила в града.

Атиняните се въздържали обаче от всякакви набези срещу светилището. Те събрали телата на своите убити, изгорили ги на клада и останали да нощуват на същото място. На следващия ден те предали по договор на сиракузците телата на техните убити (от сиракузците и техните съюзници били паднали убити около двеста и шестдесет души), събрали костите на своите (от тях и съюзниците им паднали убити около петдесет души) и потеглили на корабите си с плячката, която взели от противника, за Катана. Било вече зимно време и атиняните сметнали, че на тях няма да им бъде възможно да предприемат повече военни действия от това място, преди да им бъде изпратена конница от Атина и преди да наберат такава на самото място от своите съюзници, за да не бъдат доминирани от конницата на противника. Освен това трябвало да се наберат парични средства на самото място и да се изчака да пристигнат такива от Атина. Трябвало също така да спечелят на своя страна някои градове, които, както (атиняните) се надявали да присъединят към себе си по-лесно след изхода от сражението, както и изобщо да си приготвят жито и всичко, което иначе би могло да бъде необходимо с оглед към една офанзива срещу Сиракуза.

Такива били намеренията на атиняните, когато те се качили отново на корабите си, за да отидат и презимуват в Наксос и Катана. Сиракузците пък погребали своите мъртви и след това свикали народното събрание. Тогава на трибуната се качил Хермократ, синът на Хермон. Този мъж се проявявал не само с такава интелигентност в различни области, по която той не отстъпвал на ничия друга, но се бил отличил с особено голяма опитност в областта на военното дело и бил блеснал със своето мъжество.[44] Той насърчил свои-

те съграждани и ги подканил да не падат духом вследствие на това, което се било случило. „Тяхната воля да победят", казал той, „се била запазила непоколебима, но вредите произлезли от бъркотията в техните редове. И въпреки това те не се били оставили да бъдат надминати дотолкова, колкото би могло да се предполага, като се има пред вид преди всичко това, че те се сражавали срещу такива елини, които били на първо място по своята опитност във военното дело. Или, тъй да се каже, те се сражавали като любители срещу майстори във военното изкуство. Големи вреди произлезли за тях и от числото на стратезите (те били петнадесет на брой), и от многоначалието, към което в редовете на войската се добавило безредието на анархията[45]. Хермократ твърдял, че ако стратезите биха били малко на брой и опитни, ако те се възползували от лошото време през зимата, за да подготвят тежко въоръжената пехота, като снабдят с оръжие онези бойци, които нямали оръжие, и по този начин увеличили максимално нейните ефективи, а (освен това), ако принудели хората и към друго задължително обучение, те би трябвало, казвал Хермократ, много естествено да вземат връх над своите противници. Понеже (твърдял той) те притежавали мъжеството и към него щяла да се прибави дисциплината по време на военните действия. По този начин те щели да напредват и в двете области едновременно: докато тяхната дисциплина щяла да се закалява посредством срещите с опасностите, тяхната вродена сърцатост щяла да укрепва още повече посредством срещите с увереността, която е резултат от опитността във военното изкуство. Що се отнасяло пък най-сетне до стратезите, те, казал Хермократ, трябвало да изберат (от тях) малцина на брой и да ги облекат в пълномощия, но заедно с това да се задължат с клетва пред тях, че ще ги оставят да командуват, както те разбирали, че трябва да се върши това. По този начин плановете, които трябвало да се държат под секрет, щели да бъдат запазени по-добре в тайна, пък и всички други разпореждания щели да се вземат редовно и без протакания.

Като изслушали речта на Хермократ, сиракузците приели с гласуване всички негови предложения. За стратег те избрали самия Хермократ заедно с Хераклид, сина на Лизимах, и Сикан, сина на Ексент. Те избрали тези трима без никой друг в повече. Освен това те изпратили пратеници в Коринт и Лакедемон с цел да си осигурят изпращането на съюзническа войска и да накарат лакедемонците, за да окажат помощ в полза на Сиракуза, да действуват по-твърдо, като водят открито война срещу Атина и я принудят по този начин или да отзове своите войски от Сицилия, или пък да не подсилва така лесно онези свои войски, които се намирали там, чрез изпращането на нови подкрепления.

През това време атинските войски, които се били завърнали в Катана, се насочили незабавно по море срещу Месена, като очаквали, че градът ще мине в техни ръце чрез предателство; наченатата сплетня завършила обаче с неуспех. Когато Алкивиад, след като бил отзован в Атина и снет от своя команден пост, бил напуснал Сицилия и като знаел добре, че го очаква изгнаничество, той разкрил на привържениците на Сиракуза в Месена това, което се подготвяло, понеже бил посветен в тайната. Тогава въпросните месенци избили най-напред съзаклятниците; след това, понеже се били разбунтували и с оръжие в ръка те се наложили да не бъдат приети атиняните (в града). Въпреки това атиняните останали да чакат около тринадесет дни пред Месена; измъчвани обаче от лошото време, лишени от провизии и без да постигнат някакъв резултат, те потеглили обратно за Наксос. И там, след като издигнали фортове и обкръжили своя стан с палисада, те зазимували на това място. Те изпратили една трирема в Атина с искане за пари и конница, за да могат последните да пристигнат в началото на пролетта.

От своя страна и сиракузците извършили през тази зима укрепителни работи. В покрайнините на своя град те издигнали една стена, която включвала Теменита[46] и се простирала срещу Епиполи по цялата широчина на платото; по този начин, ако сиракузците претърпели поражение, противникът нямал повече възможност да обкръжи селището (Сиракуза) посредством една обикновена стена, издигната в непосредствена близост до града.[47] От друга страна, сиракузците укрепили като преден пост и Мегара[48], като превърнали в друг такъв пост и Олимпиейона[49]. А по морския бряг те издигнали заграждения от колове навред, където имало възможност да се извърши десант. Освен това, като знаели, че атиняните зимували в Наксос, те потеглили с всичките си въоръжени сили срещу Катана, опустошили нейната територия и след като опожарили палатките и стана на атиняните, се завърнали у дома си. След това, като узнали, че атиняните се позовават на съюзния договор, който били сключили с Камарина по времето на Лахет, сиракузците побързали да изпратят и те от своя страна друго пратеничество. Те подозирали камаринците, че са проявили малко усърдие да им изпратят, както били сторили това, помощ за първата битка и че не желаят да им окажат за в бъдеще повече помощ, след като били видели вече успеха на атиняните в това сражение, а че, напротив, са по-склонни да приемат едно сближаване с тях в името на своето предишно приятелство с тях. Така от Сиракуза пристигнал Хермократ, а от Атина Евфем и заедно с тях тези, които ги придружавали. След като камаринците свикали своето народно събрание, Хермократ в

желанието си да ги предварди срещу атиняните произнесъл приблизително следната реч:

„Ние дойдохме тук като пратеници, камарински граждани, не подтиквани от страх, че присъствието на атинския експедиционен корпус ще ви изплаши, а по-скоро, като се безпокоим от мисълта, че речите, които атиняните ще държат пред вас, биха могли да ви убедят, преди даже да сте изслушали и нас. Вие вече знаете под какъв предлог атиняните са дошли в Сицилия. Ние всички подозираме обаче техните истински намерения. И това, което те желаят, не е според мен да възстановят леонтинците на предишните им места, а по-скоро да изселят нас от нашите места. Понеже наистина не е особено логично в самата Гърция градовете да се опразват от своето население, а да се претендира, че се възстановява населението на тукашните градове, нито пък да се привежда като аргумент грижите за родствените (племенни) връзки по отношение на леонтинците, които по произход са халкидци, а самите халкидци на остров Евбея, на които нашите халкидци тук са колонисти, да се държат в положението на роби. И наистина същия метод, посредством чието приложение те имаха своите завоевания оттатък (в Елада), те сега се опитват да приложат и тук. Наистина йонийците и другите съюзници, които произхождаха от Атика, им предоставиха доброволно върховното командуване с цел да отмъстят на персите. След това обаче те им наложиха своята власт, като обвиниха едни от тях, че дезертирали от служба във войската, други пък, че воювали помежду си и че и така всеки път изнамираха нещо, за да ги упрекват в него, за да имат по този начин благовиден предлог. В тази борба срещу персите не ставаше дума за свобода. Нито атиняните се сражаваха за свободата на елините, нито пък елините се съпротивяваха заради собствената си свобода. Атиняните се сражаваха, за да заробят елините в свой интерес, а не да допуснат тяхното заробване от персите, а елините се сражаваха да сменят своя господар, като го заменят с друг, чиято интелигентност е не по-малка, но е по-зловредна.

„Ние обаче днес не сме дошли тук, за да обвиняваме атинската държава, една задача, която е извънредно лесна, и да излагаме всички нейни нарушения на справедливостта пред хора, на които те са известни. Ние сме дошли, за да обвиним по-скоро сами себе си загдето, след като имаме пред очи примера за начина, по който гърците в Елада са били заробени, понеже не са си оказали взаимна помощ, ние днес сме изправени пред същите хитрувания: възстановяване на леонтинците на предишните им места вследствие на общия племенен произход и оказване помощ на егестейците поради съществуващия съюзен договор. И въпреки това ние отказваме сега да покажем на атиняните чрез нашата устремна

ревност да се сплотим в едно цяло, че те нямат работа с йонийци, нито пък с хелеспонтийци и островитяни, които винаги сменят своите господари, като робуват вечно или на персите, или на някой друг господар, но със свободни дорийци, които са дошли от Пелопонес, една самостоятелна земя, за да се заселят в Сицилия. Или пък да изчакаме, като се оставим да ни вземат едни подир други, град по град, когато знаем, че само по този начин е възможно да бъдем завоювани, и когато ние ги виждаме, че възприемат тази система спрямо нас, която се състои в това, едните да бъдат откъсвани от общността чрез техните речи, а другите да подтикват към междуособни войни като създават у тях надеждата да направят от тях свои съюзници, а при трети да държат такъв език, който подхожда във всеки случай, с цел да вредят? И може ли да се вярва, че когато някой отдалечен съсед загине преди нас, че опасността няма да се разпростре за всеки един чак до него и че онзи, който е пострадал по-рано от другите, претърпява изпитанието единствено за своя собствена сметка?

„Ако обаче някой си представя, че атиняните воюват не срещу него, а срещу Сиракуза, и намира, че не е добре да поема рискове заради мене, нека си втълпи добре тази мисъл в ума, че в моята родина той няма да се сражава само специално за мен, но също така и за самия себе си, и то с толкова по-голяма сигурност, доколкото аз не бъда преди това унищожен, тъй като ще ме има за свой съюзник в борбата и няма да се сражава самичък. Освен това нека той знае, че това, което атинянинът желае, не е да накаже враждебността на сиракузеца, а най-малкото това, щото, като използува за претекст мене, да укрепи своето приятелство със съседните градове. А пък ако някой ни завижда и се страхува от нас, а големите сили имат да пратят обикновено и от едното, и от другото, и поради това желае ние, сиракузците, да претърпим поражение, за да се вразумим, а след това да вземем връх в интереса на неговата собствена сигурност, желанието, на което той възлага своите надежди, надхвърля човешките възможности; понеже един и същи човек не би могъл да разполага едновременно със съдбата и със своите желания. И ако един ден се окаже измамен в своите очаквания и след като е оплакал своите собствени злополуки, може би ще пожелае да се върне отново онова време, когато той е завиждал на моето благополучие. Това време обаче никога не ще се върне отново, защото той ме е изоставил и не е споделил едни и същи опасности с мен, и то не на думи, а на дело. Понеже на думи той ще спасява нашето могъщество, а в действителност ще осигури своето собствено спасение. Специално пък от вас, камаринци, които граничите с нас и които веднага след нас ще бъдете изложени на опасността, би било разумно

да се очаква, че вие ще съумеете да предвидите всички тези неща, а не да се очаква тази мекушавост, която вие сега проявявате в ролята си на наши съюзници. Би било разумно да се очаква вие да дойдете спонтанно при нас и също тъй, както бихте направили, когато щяхте да ни призовавате на помощ, ако атиняните бяха потеглили най-напред срещу територията на Камарина, да ни подканите също и днес да не им отстъпваме. Нито вие обаче, нито пък другите проявявате каквото и да било усърдие в тази насока.

„Може би вие от страх ще се помъчите да си уредите отношенията едновременно и с нас, и с нашествениците, като се оправдавате, че сте във военен съюз с атиняните. Този съюз вие сключихте обаче не срещу вашите приятели, а срещу вашите неприятели в случай, че някой от тях потегли срещу вас. Що се отнася пък до атиняните, вие сключихте съюза, за да им окажете помощ, в случай че те бъдат нападнати от други, а не в случай, че самите те, както в дадения случай, извършат нападение срещу други. В същност вие виждате, че дори и жителите на Регион, които са халкидци, не желаят да подкомогнат леонтинците да се завърнат отново у дома си, въпреки че и леонтинците са по произход халкидци. И би било наистина странно, когато тъкмо регионците показват скептицизъм относно реалната стойност на въпросното красиво оправдание и проявяват сдържано благоразумие въпреки аргументите на логиката, тъкмо тогава именно да желаете под предлог на някаква благовидна логика да оказвате помощ на своите естествени неприятели и да погубвате в съюз с този, който е настроен най-враждебно към тях, хора, които при това по произход са свързани с вас с родствени връзки. Не, това не е справедливо! Вие по-скоро би трябвало да грабнете оръжието и да се отбранявате, без да се плашите от силите, които те са вдигнали на крак, защото, ако ние всички сме сплотени, тези сили не са страшни. Те обаче ще станат страшни, ако ние, напротив, както впрочем те силно желаят това, бъдем разединени. Понеже и без това те, въпреки че потеглиха само срещу нас и ни разбиха в битката, не постигнаха това, което желаеха, и се оттеглиха на бърза ръка.

„Ето защо няма основание, когато бъдем заедно, да губим кураж; онова, което е необходимо, е да проявим, напротив, повече усърдие и се присъединим към военния съюз, особено при наличието на факта, че ние ще имаме помощта на Пелопонес, който превишава във всяко отношение нашите противници в областта на военното дело. Нека обаче никой не си въобразява, че би могло да има справедливост за вас, както и едновременно с това сигурност за нас, при едно благоразумие, което би се изразило в това да не поддържате нито една от двете страни, като се извинявате с това, че сте съюзници и на двете страни. Подобна справедливост в същност не съ-

ществува; тя се съдържа само в приведената аргументация. Понеже, ако наистина, тъй като вие не сте действували като съюзници, този, който претърпи поражение, се сгромоляса и онзи, който е по-силен, възтържествува, какъв ще бъде резултатът от вашата въздържаност, освен че вие нито сте защитили едните по такъв начин, щото да ги спасите, нито пък че сте попречили на другите (т. е. на победителите) да извършат злодеянието? И все пак ще бъде по-красиво, ако се присъедините към жертвите на неправдата, още повече, че те по произход са ваши братя, за да запазите по този начин общите интереси на Сицилия и да не допуснете атиняните, които са ваши приятели, да извършват една фатална грешка. Обобщавайки, ние, сиракузците, ви казваме, че не е никак трудно да дадем подробни обяснения за неща, които вие знаете тъй добре, както и ние. Ние отправяме към вас молба, едновременно с това обаче отправяме и протест, ако не се вслушате в нашите думи, че тогава, когато сме изложени на сплетсме били предадени от вас дорийци. И ако атиняните ни заробят, то те ще успеят да ни смажат благодарение на вашата политика, но при това единствено само тяхното име ще се прослави. И от тази победа те ще получат съвсем сигурно като награда не нещо друго, а оногова именно, който им е предоставил победата. Ако ли пък, напротив, ние вземем връх, то в такъв случай наказанието ще отнесете вие като виновници за опасностите, на които сме били изложени. И така размислете и решете: било да изберете, без да рискувате нещо, направо робството, било да се присъедините към нас с надеждата да възтържествувате и да избегнете позора да имате за господари онзи именно хора. По този начин вие ще избегнете и враждебните чувства от наша страна, които няма да бъдат краткотрайни."

Такава приблизително била речта на Хермократ. След него Евфем, пратеникът на атиняните, казал по същество следното:

„Ние дойдохме тук с цел да подновим някогашния наш съюзен договор. Тъй като обаче сиракузците се нахвърлят със силни упреци, ние ще трябва да говорим и за нашата власт, като покажем, че я притежаваме съвсем заслужено. Самият Хермократ приведе впрочем най-силното доказателство за това, като подчерта, че йонийците са били открай време неприятели на дорийците. Трябва да се добави обаче още и следното. Тъй като ние сме йонийци, ние сме се стремили да бъдем колкото е възможно по-малко зависими от пелопонесците, които са дорийци и които при това са по-многобройни от нас и наши близки съседи. И тъй след Гръко-персите войни, като се сдобихме с флота, ние можахме да се освобо-

дим от господството на лакедемонците и да не признаваме тяхната хегемония.[50] Понеже наистина лакедемонците нямаха повече право да ни дават заповеди, отколкото ние да заповядваме на тях, освен, разбира се, дотолкова, доколкото по това време те бяха по-силни от нас. А и ние самите установихме своята хегемония над онези (йонийците в Мала Азия), които до преди това бяха подвластни на персийския цар; защото ни се струваше, че за да бъдем по възможност по-малко зависими от пелопонесците, трябва да разполагаме с достатъчна сила, за да им се съпротивяваме. Впрочем, за да назовем нещата с техните истински имена, ние не извършихме нищо осъдително, като подчинихме йонийците и островитяните, за което сиракузците ни упрекват, че сме ги заробили, въпреки че по произход са сродни с нас. Те обаче потеглиха заедно с персийския цар против нашия град, който е тяхна метрополия,[51] като нямаха смелостта да отпаднат от него и да пожертвуват своите материални блага, така както постъпихме ние, като изоставихме свой град. Робството, което бяха приели за себе си, те желаеха да го донесат и на нас.[52] Ето защо, ако властвуваме, то не е само защото имаме право на това. Има в същност две причини: най-напред затова, защото предоставихме в служба на елините най-многобройната флота и заедно с това проявихме към тях безрезервна преданост. И после затова, защото тези хора (йонийците от Мала Азия и островитяните), като се престараваха в своето усърдие да служат на персите, вредеха на нас. И най-сетне, защото ние желаехме да бъдем силни срещу пелопонесците. Така също ние не ще се впускаме в красиви словоизлияния и да твърдим, че ние сме придобили правото да упражняваме своята власт, като сме разбили сами варварите или като сме се сражавали по-скоро за свободата на специално такива хора, отколкото за свободата на всички и особено за своята собствена свобода. И на всички хора е позволено да осигурят своето спасение по най-подходящия начин, без да станат чрез това предмет на завист. И тъй и днес също ние сме дошли тук (в Сицилия) с оглед към нашата сигурност и констатираме, че вашите интереси съвпадат с нашите. Като доказателство за това ние привеждаме същите тези факти, които сиракузците привеждат с цел да ни клеветят и които, като ни правят подозрителни във вашите очи, ви причиняват тревоги. Също така ние знаем добре, че когато подозрението предизвиква пресилени страхове, хората могат да се поддадат и увлекат охотно под въздействието на очарованието на думите, но и след това, когато трябва да минат към дела, те възприемат такава линия на поведение, която отговаря на техните интереси. И тъй, както вече заявихме, че ние упражняваме своята власт в Гърция от страх, така също ние заявяваме, че по същите причини сме дошли и тук, с намерение да вземем за-

едно с нашите приятели мерки за сигурност. Ние нямаме за цел да ви заробваме, а по-скоро да попречим да не паднете в робство.

„Никой не трябва да мисли, че това, гдето ние се грижим за вас, не е наша работа. Нека всеки да си даде ясно сметка, че ако вашето спасение е осигурено чрез самия факт, че вие останете силни, за да се опрете на сиракузците, ние рискуваме по-малко те да изпратят войска на пелопонесците и по този начин ни навредят. Ето защо и вашите работи днес ни засягат съвсем отблизо. Тази именно е причината, поради която е съвсем логично да възстановим леонтинците на родните им места, и то не като наши подвластни, каквото сторихме с техните родственици по кръв на остров Евбея, но като бъдат по възможност най-силни, за да могат те от своята територия, която граничи с територията на Сиракуза, да ни бъдат от полза, като безпокоят сиракузците. Там, в Елада, ние сами сме достатъчно, за да се справим със своите неприятели, и въпреки че Хермократ твърди по отношение на халкидците, че не е логично, гдето ние сме ги заробили, а сме освободили тези халкидци (тук), нашият интерес налага, щото тамошните халкидци да не бъдат подготвени във военно отношение и да се ограничат само с това да ни подпомагат във финансово отношение, но леонтинците и другите наши приятели да се ползуват с възможната най-голяма автономия.

„И така за един тиранин или за една държава, която притежава власт, няма нищо нелогично в една политика, щом като тя е изгодна за тях. Роднинските връзки също така нямат никакво значение, ако не е налице някаква друга гаранция. Само че човек трябва да знае да действува уместно съобразно с обстоятелствата, било като приятел, било като неприятел. И това, което тук е от полза за нас, не е да вършим злини на нашите приятели, но да оползотворим тяхната сила, за да обезсилим нашите неприятели. От друга страна, вие не трябва да проявявате недоверие. Ние упражняваме нашата хегемония там (в Елада) спрямо съюзниците си според изгодите, които всеки един от тях притежава за нас. Така Хиос и Метимна запазват своята автономия, като ни доставят кораби. От другите изискваме обаче изобщо с повече строгост плащането на данъци, като предоставяме най-сетне на някои, въпреки че те са островитяни и могат лесно да бъдат завладени, пълната им свобода в съюза, водими от съображението, че те ще заемат важни пунктове около Пелопонес. Следователно е разумно да се очаква, че нашата линия на поведение при уреждането на политическото положение в Сицилия, ще се ръководи от чувството за онова, което е изгодно, или, както казваме, от страх от сиракузците. Те действително се стремят да властвуват над вас и искат да се възползуват от подозрението, което съществува спрямо нас, за да ви

съберат в една коалиция срещу нас (бел. ред. Хр. Д.). По този начин било със силата на оръжието, било като се възползуват от изолираното положение, в което вие бихте се оказали вследствие на нашето поражение тук и от нашето оттегляне, без да сме постигнали нещо, те смятат да властвуват над Сицилия. И това неизбежно ще стане, ако вие се съюзите с тях. Понеже тогава, щом като се образува една толкова мощна коалиция, не ще бъде лесно да я обуздаем, а пък на тях, щом като ние не присъствуваме вече, няма да им липсват сили срещу вас.

„И който не е на това мнение, то самите факти са налице, за да го убедят. Когато вие ни бяхте повикали преди това, заплахата, която вие рисувахте пред нас тогава, беше тъкмо тази, че ако ние не ви оставим да паднете под владичеството на сиракузците, самите ние ще се изложим на опасност. Ето защо днес не е справедливо да се отнасяте с недоверие към същото онова разсъждение, с което ние се стараехте да ни убедите, нито пък да будим у вас подозрения за това, че се явяваме тук, като противопоставяме на тяхната войска едни по-големи военни сили. В същност вие би трябвало да се отнасяте с много по-голямо недоверие именно към тях. Ние не сме в състояние да се задържим в Сицилия без ваше съдействие. И даже ако се предположи, че един ден ние ще извършим тази гадост да завладеем острова, ние не ще бъдем в състояние да го задържим в свои ръце, като се има пред вид морският простор, който ни отделя от него, и невъзможността да охраняваме (под наша власт) големи градове, които разполагат с всички военни средства, присъщи на континенталните държави. Сиракузците, напротив, ви застрашават не с войска, която се е разположила на стан, но живеят в съседство с вас в един град, който представя нещо повече от нашето присъствие: те плетат безспирно козни против вас и щом им се удаде удобен случай, те не го изпускат; това те са показали в много случаи и особено в случая с леонтинците. И днес свръх всичко друго те имат лице да ви викат на помощ, сякаш вие не сте схванали нищо, срещу тези, които се противопоставят на тази политика и които до днес са възпирали, щото Сицилия да не падне под тяхна власт. Апелът, който ние ви отправяме днес в отговор на това, се вдъхновява от една по-искрена загриженост за вашето спасение. Ние ви молим да не извършвате предателство спрямо това спасение, имайки пред вид, че ние сме в състояние да го осигурим, като си оказваме взаимна помощ. Молим ви да имате пред вид и това, че пътят на сиракузците до вас, даже и без съюзници, ще бъде открит вследствие на тяхното числено превъзходство, докато вие не ще имате така често случай да имате на свое разположение една толкова значителна помощ. И ако вие вследствие на ва-

шата недоверчивост ни оставите да си отидем, без да сме постигнали някакъв резултат, и даже да претърпим поражение, вие по-късно ще желаете да видите отново даже и една мъничка частица от тази войска, но тогава нейното явяване няма да има вече никакъв ефект.

„Ето защо, камаринци, и вие, другите сицилийци, пазете се от това да се доверявате на клеветите на сиракузците. Ние ви изложихме цялата истина във връзка с подозренията, на които сме изложени. Няколко думи още, за да ви припомним съществения, след което би трябвало да се смята, че ще ви убедим. И тъй ние заявяваме, че отвъд (в Елада) ние властвуваме над тамошните елини, за да не бъдем подчинени на някой друг, но тук идваме като освободители, за да не позволим да ни се навреди от тях. Ние заявяваме освен това, че ако ние се месим в много работи, правим това, защото сме принудени да се предпазваме от множество заплахи. И най-сетне, че днес, както и преди това, ние идваме като съюзници на тези от вас, които са станали жертва на агресия, и че идваме тук не без да бъдем канени, а след като сме повикани на помощ. Вие няма защо да бъдете съдии на нашето поведение, нито пък да ни давате съвети за умереност; и не се опитвайте да ни отклонявате от нашия път, защото това сега е трудно. Ако обаче в нашата многообразна дейност и в нашия характер има нещо, което е от полза за нас и същевременно и за вас, възприемете го и се възползувайте от него. И оставете всички други съображения настрана и смятайте, че нашата дейност, без да бъде вредна за всички, е полезна за мнозинството от елините. И наистина дори и в онези области, в които ние не присъствуваме, всеки, който се бои, че е застрашен от някакво нападение, или пък който започва да плете кознн, и единият, и другият хранят готовата надежда, че ще се намесим; единият, че той ще получи от нас помощ, която е равностойна на заплахата, а другият, че той рискува, в случай че ние се озовем на място, да не остане ненаказан. И двамата обаче са принудени — единият да бъде благоразумен против волята си, а другият — да осигури своето спасение, без да полага усилия. Ето защо не отхвърляйте тази безопасност, която е достъпна за всеки, който се нуждае от нея и която сега ви се предлага. Действувайте в крак с другите сицилийци и вместо да бъдете постоянно нащрек по отношение на сиракузците, съюзете се най-после с нас и се решете най-сетне да им отвърнете със същото, като на техните козни отговорите с подобни мерки."

Такава била по същество речта на Евфем. Ето какво било състоянието на духовете всред камаринците. Те били благосклонно разположени към атиняните, въпреки че им приписвали намерението да завладеят Сицилия; а със сира-

кузците, тъй като граничели непосредствено с тях, те имали постоянни разногласия. Тъкмо поради тази близост обаче камаринците се страхували да не би сиракузците да се наложат без съдействие от тяхна страна. Ето защо те им изпратили преди това малко конници и имали също и в бъдеще намерението да подпомагат предимно сиракузците на дело, въпреки че тази помощ трябвало да бъде по възможност най-умерена. В момента обаче, за да не изглежда, че те дават на атиняните по-малко, а те току-що били успели да вземат връх в сражението, те решили да дадат на думи еднакъв отговор и на двете страни. Като се съобразявали с резултата от своите разисквания, те отговорили, че като съюзници на двете воюващи страни те смятат, че трябва, за да спазят клетвите (които са полагали при сключването на съюзните договори, добавка от ред. Хр. Д.), да не помагат на нито една от тях. След това пратениците на двете страни отпътували. Докато сиракузците продължавали своята подготовка за война, атиняните, които се били разположили на стан в Наксос, продължавали да водят преговори със сикелите, за да спечелят за свои съюзници възможния най-голям брой от тях. Неголям брой от сикелите от равнината, които били подвластни на Сиракуза, отпаднали от нея. Онези обаче, които населявали вътрешността и които преди това били винаги автономни (независими), застанали с малко изключения на страната на атиняните и изпращали на войската хранителни припаси, а имало и такива, които й изпращали даже и пари. Срещу онези, които не се присъединявали към тях, атиняните предприемали експедиция. В някои случаи те успявали да ги подчинят със сила, а понякога били възпирани от сиракузците, които или изпращали гарнизони, или пък им оказвали помощ. През зимата[53] най-после атиняните сменили своето пристанище, като вместо Наксос избрали Катана и след като възстановили стана, който бил изгорен от сиракузците, те се разположили там и зазимували. Атиняните изпратили една трирема в Картаген, за да преговарят за сключване на договор за приятелство и ако е възможно, да извлекат известна полза (под формата на помощ). Те също така изпратили пратеници в Етрурия (Тирения), където някои градове им били предложили сами да участвуват във войната. Докато пратениците обикаляли из страната на сикелите и се били обърнали посредством едно пратеничество към Егеста с искане да им доставят по възможност повече коне, атиняните започнали да складират всичко останало с оглед към една обсада, като тухли, желязо и друг необходим материал, за да могат да се заловят с военни действия още в началото на пролетта. Междувременно пратениците, изпратени от Сиракуза и Коринт в Спарта, като се движили по протежение на бреговете на Италия, се опитали по пътя си да убедят

италийците да не си затварят очите пред положението, което било създадено от атиняните, защото техните (на атиняните) действия представлявали заплаха, насочена (така също) и срещу самите тях. Щом като пристигнали в Коринт, те взели думата, за да поискат помощ, като се позовавали на своите роднински връзки с коринтяните. А коринтяните, след като първи взели решение чрез гласуване да окажат с най-голямото възможно усърдие помощ на сиракузците, изпратили заедно със сиракузките пратеници и свои, за да отидат в Спарта и да помогнат на сиракузците да склонят заедно лакедемонците, щото те да водят по-открито война срещу Атина и да изпратят, от друга страна, някакви подкрепления така също в Сицилия. В Спарта заедно с пратениците, които дошли от Коринт, се намирал и Алкивиад заедно с другите изгнаници. Той току-що бил пристигнал тогава на един търговски кораб от Турии. Алкивиад бил отишъл най-напред в Килена, град в Елида, а по-късно в Лакедемон, където той се озовал след официалната покана на лакедемонците, но под гаранция, защото се боял от тях поради ролята, която играл по време на събитията в Мантинея.[54] И се случило така, че в народното събрание на лакедемонците исканията на коринтяните и сиракузците съвпадали с тези на Алкивиад и успели да убедят лакедемонците. Ефорите и висшите длъжностни лица, след като размислили, решили да изпратят пратеници в Сиракуза, които да им попречат да се споразумяват с атиняните, но те не проявили особена готовност да им изпращат помощ. Алкивиад обаче, като се изкачил на трибуната, подтикнал лакедемонците към действие, като се обърнал с приблизително следната реч към тях:

„Необходимо е най-напред да дам обяснения във връзка с някои нападки, насочени лично към мен, за да не би от предубеждение спрямо мен да изслушате зле моите обяснения и по въпросите, които се отнасят до обществените интереси. Моите прадеди, които не знам вследствие на какви обиди са се отказали от титлата на ваши проксени, но аз положих по своя инициатива усилия да я добия отново, като ви оказвах помощ по различни случаи и тъкмо по време на вашето нещастие в Пилос. И въпреки че аз продължавах да бъда ревностен в своите приятелски чувства към вас, когато сключвахме мир с атиняните, вие дадохте доверие на моите врагове, като водихте преговорите посредством тях, а мене унизихте.[55] И заради това вие претърпяхте справедливо ударите от мен, като аз се обърнах на страната на мантинейците и аргосците и като ви създадох чрез своята опозиция всички останали мъчнотии. Ето защо, ако някои от лакедемонците, които тогава са претърпели тези удари и са се гневели неоправдано срещу мен, нека гледат сега нещата в истинската им светлина и да променят своите настроения. И ако някои от същите

хора (лакедемонците) са си съставили за мен лошо мнение поради това, че съм клонял повече към демокрацията, нека и те да не смятат, че ми са се сърдили с право. Наистина ние (т. е. нашето семейство) сме били открай време противници на тираните. Оттам и всичко, което е оказвало съпротива на абсолютната власт, се нарича демократично;[56] оттам е останало и прозвището на нашето семейство „водачи на народа". А тъй като в същото време нашият град имаше демократическо управление, необходимо бе ние да се съобразяваме в общи черти със съществуващите тогава порядки и да ги следваме. Въпреки царящата при демокрацията разпуснатост нашето семейство се стараеше да запази една по-голяма умереност в политиката. Имаше обаче в наше време, както и в далечното минало, такива хора, които подвеждаха по най-мизерен начин народните маси. Тъкмо тези хора ме изпратиха в изгнание. И тъй ние бяхме водачи на народа в неговата съвкупност и смятахме, че изпълняваме своя дълг, като допринасяме да се запази една форма на управление, при която държавата притежаваше най-голяма мощ и разполагаше с най-голяма свобода и която представляваше за всекиго някаква част от едно общо наследство. Тъй като ние, сравнително разумните хора, имахме свое мнение относно това, какво представлява тя, и аз бих бил един от първите, който да ругае против нея, още повече, че тя ми е причинила най-големите злини. По отношение на една всеобщо призната лудория обаче как би могло да се каже нещо ново? А да променим този режим на управление ние смятахме, че е рисковано, когато вие се бяхте разположили сред нашите като неприятели.

„Това са именно фактите, които послужиха като основание за личните нападки против мен. Сега обаче узнайте онова, върху което трябва да помислим, вие и аз, и ако аз зная нещо повече от други, да ви го разясня и дам съвет. Ние потеглихме срещу Сицилия с цел преди всичко, ако бихме могли, да подчиним сицилийците, а подир тях и италийците. А след това да извършим опит срещу владенията на картагенците и срещу самия Картаген. В случай че този проект успееше напълно или пък в по-голямата си част, ние смятахме да нападнем веднага Пелопонес, като щяхме да отведем там цялата елинска войска, придобита неотдавна там и присъединена към нашия лагер, както и многобройните варвари, които ние щяхме да вземем като наши наемници, а именно иберийците и другите известни между тамошните народи като особено войнствени. Най-сетне ние смятахме да си построим и голям брой нови триери освен тези, които имахме, благодарение на дървения материал, с който изобилствува Италия. С тези кораби ние смятахме да обсадим Пелопонес отвред, а същевременно с пехотните си войски, като предприемаме

действия по суша, ние се надявахме, че ще завладеем градовете в Пелопонес със сила или пък че ще можем да издигнем срещу тях укрепителни съоръжения. Ние се надявахме, че по време на войната ще завладеем Пелопонес лесно, а след това ще разпростремо своята власт над цяла Елада. Що се отнася пък до паричните средства и хранителните припаси, необходими, за да се улесни изпълнението на тези планове, ние смятахме, че земите, които щяхме да завладеем отвъд (т. е. в Сицилия), ще ни ги доставят в достатъчно количество, без даже да става нужда да прибягваме до използуване на тукашните си доходи.

„И така вие узнахте всичко това за похода, който е в ход, от устата на този, който е осведомен най-точно по въпроса, какви са били нашите планове. И всички (атински) стратези, които са останали там, ако могат, ще преследват изпълнението на тези планове без промяна. Сега обаче трябва да разберете, че без ваша помощ положението в Сицилия е неудържимо. На сицилийците наистина им липсва опит. Ако те биха могли да обединят силите си така, че да образуват единен блок, те биха могли и сега да вземат връх. Оставени обаче на себе си, сиракузците, които вече веднъж са били разгромени в сражение, въпреки мобилизацията на всичките свои войски, пък и блокирани освен това от флотските сили (на противника), не ще бъдат в състояние да устоят на силите, с които атиняните разполагат там. Ако Сиракуза падне, цяла Сицилия ще бъде завладяна едновременно с нея, а непосредствено след това и Италия; и опасността, която аз току-що припомних, няма да закъснее да сполети и нас. И никой да не си мисли, че в случая се разисква само за Сицилия. Касае се и за Пелопонес, ако вие не вземете незабавно следните мерки, а именно да изпратите там флота с войници, който да е така обучена, че онези войници, които по време на преминаването на морето са гребци, да могат да служат веднага, след като дебаркират, като тежко въоръжени пехотинци (хоплити). От друга страна, и аз мисля, че това ще бъде много по-ефикасно, отколкото войската, а именно вие да изпратите там за командир един спартанец с цел той да организира силите, с които разполага, на самото място и да принуди тези, които отказват да се сражават, да окажат помощ. По този начин приятелите, с които вие разполагате, ще добият повече смелост, а онези, които се колебаят, няма да се боят да се присъединят към вас. А тук, в Гърция, военните действия трябва да се подемат по-явно, за да могат сиракузците, като видят, че вие се грижите за тях, да се съпротивяват по-енергично, а атиняните да се окажат възпрепятствувани да изпратят на своите войски там нови подкрепления. Освен това Декелея в Атика трябва да се укрепи, а това е, от което атиняните се боят през цялото време най-много. Те

смятат, че това е единственото изпитание, от което те са били пощадени през време на войната. Понеже най-сигурното средство да се нанесе удар върху неприятелите е, когато човек си дава ясна сметка за онова, от което те се боят най-много, и когато ударите им се нанасят въз основа на сигурни сведения. А естествено е, че като всички хора, които знаят своите слаби места и се боят за тях, и атиняните да изпитват боязън. А пък що се отнася до предимствата, които укрепяването на един контролен пункт (в Дерклея) ще донесе на вас и какви затруднения ще причини то на противника, аз ще пропусна много от тях, за да изброя най-важните. По-голямата част от благата, които тази област е предоставяла на атиняните, ще бъдат завладени от вас със сила или пък ще паднат чисто и просто във ваши ръце от само себе си. Така атиняните ще се лишат веднага от приходите от сребърните рудници в Лаврион и от доходите, които те получават сега от земята и от работилниците (ергастериите) и най-вече от доходите, които те получават от съюзниците и които те вече няма да получават в същите големи количества, понеже, когато съюзници видят, че вие водите войната енергично, ще се почувствуват по-малко притеснени.

„Единствено от вас зависи, лакедемонци, да изпълните нещо от тези планове бързо и енергично, тъй като аз съм напълно уверен, че те са изпълними, и не мисля, че се мамя в това отношение. И аз ви моля никой от вас да не си съставя за мен лошо мнение, ако след като някога съм минавал за човек, който обича своята родина, днес аз се нахвърлям тъй силно върху нея, и то на страната на нейните най-върли врагове. И нека никой не ме подозира, че аз говоря така, тласкан от ожесточението на изгнаник. Аз наистина съм изгнаник. По този начин аз избягах от злобата на тези, които ме изпратиха в изгнание, но не съм избягал от възможността да ви бъда полезен, ако ме послушате. А от друга страна най-големите неприятели на Атина не са тези като вас, които понякога ѝ са правили зло, понеже са се намирали в положение на война с нея, но тези, които са принудили нейните собствени приятели да ѝ станат неприятели. Що се отнася пък до любовта към своя роден край, аз не изпитвам това чувство никак сега, а тогава, когато се ползувах спокойно от всички права на гражданите. Според мен не е вярно, че аз имам родина и че днес аз съм се опълчил срещу нея. Аз по-скоро имам чувството, че градът, срещу който аз се опълчвам, е престанал да бъде моя родина и че аз се стремя да завоювам отново едно благо, което съм изгубил. И истински родолюбец е не този, който, когато е изгубил несправедливо своята родина, се отказва да се опълчи срещу нея, но когато той с всички средства и горящ от силно желание се стреми да си я възвърне отново. Ето защо аз моля, лакедемон-

ци, вие да се възползвате без страх от мен при всяка опасна ситуация и при всички изпитания от моите услуги. Понеже знаете това, което днес се изтъква от всички, а именно че като неприятел съм ви причинил големи вреди, но като приятел мога да ви служа твърде добре, още повече че аз познавам работите в Атина, докато по отношение на вашите работи имам само догадки. Що се отнася до вас, недейте изпуска из пред вид, че вие разисквате по един въпрос, който засяга вашите жизнени интереси, и не се майте да изпратите една двойна експедиция в Сицилия и в Атика. По този начин вие ще можете с една малка част от вашите сили да запазите вашите големи интереси и да разгромите както сегашната, така и бъдещата мощ на атиняните. След това вие самите ще можете да живеете в сигурност и да застанете начело на цяла Елада, която ще се присъедини към вас доброволно, а не на сила."

Такава била по същество речта на Алкивиад. А лакедемонците, които още преди това възнамерявали да предприемат по своя инициатива една експедиция срещу Атина, но които все още се колебаели и отлагали, сега се почувствували много по-насърчени, след като узнали всички тези неща от устата на един човек (като Алкивиад, бел. ред. Хр. Д.), за когото те смятали, че разполага с най-сигурни сведения. И тъй, те възприели оттогава плана да укрепят Декелея и заедно с това да изпратят незабавно известна помощ на сицилийците. Гилит, син на Клеандрид, бил назначен за командуващ на сиракузците, като му възложили да установи връзки с пратениците на Сиракуза и с коринтяните, за да види по какъв начин при тогавашните обстоятелства да изпрати помощ на Сицилия. Гилит се обърнал тогава с молба към коринтяните да му изпратят незабавно два кораба в Асина[57] и да екипират и останалите кораби, които те смятали да изпратят, така че когато дойде времето, да бъдат готови да потеглят. След като уговорили тези въпроси, пратениците отпътували от Лакедемон. В същото време от своя страна пристигнала (в Атина) и атинската триера, изпратена от Сицилия от стратезите, за да иска парични средства и конница. Атиняните, като изслушали доклада, който им бил изпратен (с триерата), решили да изпратят на експедиционния корпус исканите хранителни припаси и конница. Междувременно наближавал краят на зимата и заедно с това завършила и седемнадесетата година на войната, чиято история написа Тукидид.

През следващото лято[58], и то още през първите дни на пролетта, атиняните, които се намирали в Сицилия, вдигнали котва от Катана и се движили с корабите си по протежение на брега чак до Мегара в Сицилия. Както отбелязах вече по-рано,[59] по времето на тирана Гелон сиракузците прого-

нили жителите на Мегара и оттогава те владеят тази територия. Атиняните извършили десант, опустошили нивята и се отправили срещу един малък сиракузки форт. След като не могли да го превземат, те се движили по обратния път едновременно по суша и по море, като се придържали край брега и стигнали до реката Терпас. Като напреднали след това във вътрешността, те опустошили равнината и запалили посевите. По пътя си те се натъкнали на един отряд сиракузци и като избили няколко души от неговия състав, се завърнали на корабите си, след като издигнали трофей. После те потеглили с корабите си, за да се завърнат в Катана, и след като се снабдили там с хранителни припаси, потеглили с цялата си войска срещу Кенторипа,[60] едно сикелско селище. След като я принудили да сключи с тях споразумение, те потеглили обратно, но по пътя подпалили посевите на инесейците[61] и хиблейците.[62] Когато стигнали в Катана, те заварили там конниците, които били пристигнали от Атина екипирани, но без коне, тъй като конете трябвало да им бъдат доставени на самото място. Заедно с тях имало и тридесет конни стрелци и триста таланта сребро.

През същата пролет лакедемонците предприели експедиция и срещу Арголида и стигнали чак до Клеони, но вследствие на това, че станало земетресение, те се принудили да се върнат обратно. След това аргосците нахлули в областта на Тирея, която граничи с тяхната територия, и взели голяма плячка от лакедемонците, чиято продажба им донесла не по-малко от двадесет и пет таланта.[63] Не много след това през същото лято привържениците на демократическата фракция в града Тестин се вдигнали на бунт срещу тогавашните власти, но не могли да успеят, тъй като от Тива пристигнали подкрепления и едни от тестийските демократи били арестувани, а други избягали в Атина.

През същото лято сиракузците, щом като узнали, че атиняните се сдобили с конница и че те сега възнамеряват вече да потеглят срещу тях, си казали, че даже и ако атиняните вземат връх в боя, за тях ще бъде трудно да блокират града, като го оградят с обсадна стена, ако не завладеят Епиполи. Това (високо) плато, което е със стръмни склонове, е надвиснало над града. Ето защо сиракузците решили да охраняват подстъпите към Епиполи, за да не могат неприятелите да ги завземат и да се изкачат, без да бъдат забелязани от тях на платото. Те смятали именно, че нямало друг освен този път, по който да могат да се изкачат. И наистина останалият терен в тази част на платото е надвиснал и образувал една стръмна наклоненост чак до града, от която последното може да се види в своята цялост. И понеже образува една издигната повърхност, надвесена над останалия град, сиракузците са му дали името Епиполи (т. е. „Високо

плато"). И тъй на разсъмване сиракузката войска, която била напълно мобилизирана, се събрала на поляните, които се разстилат по протежение на реката Анап. (Хермократ и другите стратези, които тъкмо били встъпили в длъжност), започнали да правят преглед на войските. Още преди това те били сформирали един отряд от шестстотин отбрани хоплити, които били поставени под командуването на Диомил, един изгнаник от остров Андрос, и получили задачата да охраняват Епиполи и да бъдат готови да се явяват бързо на всеки друг пункт, в случай че се явяла нужда от тях.

През нощта обаче, която предшествувала прегледа на войските, атиняните, които били напуснали Катана с всичките си войски, извършили десант със своите сухопътни сили на едно място, наречено Леонт, което се намирало на шест или седем стадии от Епиполи. Флотата им пък хвърлила котва в пристана на Тапсос — един полуостров, който посредством един тесен провлак се вдава в морето и който не е много отдалечен от Сиракуза нито по море, нито по суша. Докато там морските сили на атиняните, след като преградили провлака с палисада и оставали по местата си, без да предприемат нищо, техните сухопътни сили се устремили незабавно срещу Епиполи и успели да избързат и да се изкачат по Евриел,[84] преди сиракузците да узнаят за това и да се притекат на помощ от поляните, където правели преглед на своята войска. И все пак те се притекли на помощ, като всеки бързал, колкото можел, и между тях били и шестстотинте души бойци на Диомил. Преди да влязат обаче в допир с противника, те трябвало да изминат от поляните не по-малко от двадесет и пет стадии. При това положение сиракузците атакували атиняните при голям безпорядък и след като били разбити на Епиполите, те се оттеглили в града. Триста души паднали убити в това сражение и между тях бил и Диомил. След това атиняните издигнали трофей и въз основа на споразумение върнали на сиракузците техните убити. На следния ден те се спуснали и по посока на самия град. Тъй като никой не излязъл насреща им, те се оттеглили и издигнали на Лабдалон, на покрайнината на стръмните склонове на Епиполи, едно укрепление (форт), което било обърнато към Мегара. Това укрепление било предназначено да им служи като депо (хранилище) за припасите и парите, когато те щели да потеглят напред в бой или пък да започнат строеж на укрепления.

Наскоро след това атиняните получили триста конници от Егеста и още сто, които били изпратени от сикелите, от наксосците и от други места. И тъй като самите атиняни разполагали с двеста и петдесет конници, чието снаряжение им било доставено било от Егеста и Катана, или пък било купено, по този начин им се събрали всичко шестстотин и петде-

сет конници. След като оставили един охраняващ отряд на Лабдалон, атиняните напреднали до местността Сике[65]. Тук те се разположили на стан и бързо издигнали едно укрепление във форма на ротонда. Бързината, с която била издигната тази постройка, предизвикала уплаха сред сиракузците. И те предприели излаз сред атиняните, като възнамерявали да дадат сражение, а не да бъдат бездейни зрители. И ето вече двете войски заемали позиции една срещу друга, когато стратезите на сиракузците забелязали, че тяхната войска била групирана лошо и отстоявала трудно. Ето защо те я оттеглили обратно към града, освен една част от конницата, която останала на място, за да пречи на атиняните да пренасят камъни и да се разпростират на по-далечно разстояние. Един пехотен отряд на атиняните, отговарящ на една фила,[66] заедно с всички конници, като предприели атака, разбили конницата на сиракузците и избили известен брой от нейния състав, като издигнали трофей в памет на конното сражение.

На следния ден една част от атиняните работили на стената, и то откъм северната страна на укреплението с форма на ротонда, а останалите пренасяли камъни и дървета и ги поставяли по протежение на една линия, която завършвала при така наречения Трогил,[67] а именно там, където трасето на обсадната стена, която атиняните се готвели да издигнат от Голямото пристанище до другото море,[68] било най-късо. Самите сиракузци пък, като следвали съветите на своите стратези и специално на Хермократ, не искали да се излагат повече на опасност в сражения срещу атиняните с цялата си войска, а сметнали, че ще бъде по-добре да построят една стена точно откъм онази страна, откъм която атиняните трябвало да прокарат своята стена, и ако успеят да ги изпреварят, да им пресекат пътя. А пък ако в това време противникът ги нападне, те щели да могат да изпратят срещу него само част от своята войска, като в същото време щели да имат евентуално възможност под прикритието на своите палисади да заемат подстъпите преди него. Що се отнася пък до атиняните, те трябвало да преустановят работата, за да потеглят с цялата си войска срещу тях. И тъй сиракузците излезли от града и като го взели като изходен пункт, те започнали да изграждат под (споменатото) атинско укрепление във форма на ротонда една стена, чието предназначение било да прекъсне другата напряко. Освен това, като изсекли маслиновите дръвчета на светилището, те издигнали дървени кули. А атинската флота не била извършила още обиколката, за да мине от Тапсос в Голямото пристанище, и сиракузците оставали господари на крайбрежието. Затова пък атиняните си доставяли от Тапсос по суша припасите, които им били необходими.

След като сиракузците сметнали, че извършената работа по изграждането на дървената палисада и издигането на успоредната стена срещу атинската са достатъчни и че атиняните не се противопоставили на това — а последните наистина се боели, че по този начин ще раздвоят силите си и ще се окажат по-слаби във военно отношение, а още повече, че те бързали с построяването на своите собствени обсадни съоръжения, — самите сиракузци, като оставили само една своя фила да охранява техните конструкции, се оттеглили в града. Междувременно атиняните разрушили, от една страна, подземните канали, които докарвали вода за пиене в града. От друга страна, атиняните, като наблюдавали зорко сиракузците, забелязали, че онези от тях, които не били на пост, оставали под палатките си или даже се връщали често в града, пък и че тези от тях, които охранявали палисадата, правели това небрежно. Тогава атиняните взели триста елитни бойци от своите хоплити и известен брой подбрани леко въоръжени войници, но екипирани като хоплити, като им възложили задачата да щурмуват на бегом ненадейно стената, издигната от противника срещу тяхната обсадна стена. Останалата част от войската се разделила на два отряда: единият начело с единия стратег се отправил към града, в случай че оттам се притечели на помощ, а другият начело съответно с другия военачалник се насочил към онази част от дървената палисада, която била близо до потерната (малката портичка). И сега, като се хвърлили стремително в атака, тристата хоплити превзели дървената палисада. Неинният гарнизон, като я изоставил, побягнал във вътрешното укрепление, което закриляло Темента. Атиняните, които ги преследвали, се втурнали заедно с тях, но когато били вече вътре, те били изтласкани назад от сиракузците. Там загинали няколко аргосци, както и неголям брой атиняни. Като се оттеглила назад, цялата атинска войска разрушила стената, която била издигната пред тяхната, съборила палисадата, отнесла със себе си коловете и издигнала трофей.

На следния ден, като започнали от своето подобно на ротонда укрепление, атиняните се заели да укрепяват стръмния склон, надвиснал над блатото и който в тази част от Епиполи е обърнат към Голямото пристанище. Оттам трябвало да мине обсадната стена, като се спусне през равнината и блатото по най-късото трасе, за да стигне до пристанището. В същото време и сиракузците извършили излаз от града и започнали да издигат от своя страна палисада, която, като започнала от крепостната стена, трябвало да минава през блатото. Освен това те изкопали по протежение на тази конструкция един ров, за да попречат на атиняните да изкарат своята обсадна стена чак до морето. Атиняните обаче, след като завършили своята конструкция чак до стръмнината,

предприели повторна атака срещу палисадата и рова на сиракузците. Те били наредили на флотата да извърши обиколка, за да дойде от Тапсос в Голямото пристанище на Сиракуза, а те самите на разсъмване се спуснали от Епиполи в равнината. Те минали през блатото, като поставяли там, където тинестата почва била по-устойчива, плетове и широки дъски. На разсъмване те завзели дървената палисада, освен една малка част от нея, и рова. По-късно те превзели и останалото. Започнало се сражение, от което атиняните излезли като победители. Сиракузците от дясното крило ударили на бяг по посока на града, а онези от лявото крило — към реката.[69] В желанието си да им пресекат пътя, за да не могат да минат реката, тристата отбрани атински хоплити се втурнали бързо към моста. Обзети от уплаха, сиракузците, които имали там по-голямата част от своята конница, потеглили срещу тези триста души и като ги принудили да отстъпят, се устремили срещу дясното крило на атиняните. Вследствие на този удар и първата фила на това крило била обзета от паника. Като видял това, Ламах се спуснал от лявото крило, за да отиде на помощ с малък брой от своите стрелци и аргасците, които взел със себе си. При своето напредване той се прехвърлил през един ров и се оказал изолиран заедно с неколцина, които участвували в прескачането на рова, и бил убит заедно с пет или шест души от ония, които го придружавали. Сиракузците побързали и успели да вдигнат навреме техните тела и да ги отнесат на сигурно място на отвъдния бряг на реката. После, като видели, че останалата част от атинската войска напредва сега към тях, те започнали да отстъпват.

В това време обаче сиракузците, които били побягнали по посока на града, като видели това, което ставало, придобили отново смелост. Самите те започнали да оказват от крепостните стени на града съпротива срещу атиняните, които държели този сектор, а същевременно изпратили един отряд да атакува онова укрепление във форма на ротонда, което се намирало на Епиполи, което те мислели, че не е отбраняване, и се надявали да го превземат. И наистина те успели да превземат издадената напред протейхизма на укреплението (предната стена), която била дълга десет плетри.[70] За превземането на самото кръгло като ротонда укрепление обаче им попречил Никий. Случило се така именно, че той поради заболяване бил оставен там. Като разбрал, че поради липса на войници не му остава никакво друго средство, за да може да окаже успешна съпротива, Никий заповядал на прислужниците да подпалят бойните машини, както и дървата, които били натрупани при издадената напред част на укреплението. И наистина той добил очаквания резултат: вследствие на пожара сиракузците преустановили своето напредване

и се оттеглили. Станало така и вследствие на това, че атиняните, които били отблъснали своите противници в равнината, били започнали вече да се изкачват на платото (Епиполи), за да окажат помощ на укреплението, което било с форма на ротонда, а в същото време флотата, която пристигнала от Тапсос, съобразно с дадените нареждания влизала в Голямото пристанище. Като видели това, онези сиракузци, които се намирали тогава на височината, се оттеглили бързо и заедно с тях цялата войска се завърнала в града. Те не вярвали вече, че със силите, с които разполагали сега, са в състояние да попречат на атиняните да издигнат обсадната стена чак до морето.

След това атиняните издигнали трофей и въз основа на споразумение върнали на сиракузците техните убити, като от своя страна атиняните успели да получат от сиракузците телата на Ламах и на неговите другари. После, след като цялата войска на атиняните — и тяхната флота, и тяхната сухопътна войска, била събрана на едно място, те продължили обкръжаването на Сиракуза, като издигали двойна стена от стръмното подножие на Епиполи чак до морето. Сега атинячите получавали хранителни припаси от всички краища на Италия; така много сикели, които дотогава изчаквали развоя на събитията, сега се явили като техни съюзници; а от Етрурия дошли при тях три кораба с по петдесет гребла. С една реч, всичко се нареждало тъй, както желаели те. Сиракузците не се надявали вече, че ще могат със силата на оръжието да се наложат, тъй като даже от Пелопонес те не били получили никакви подкрепления. И те говорели както помежду си, така и на Никий само за споразумение; понеже Никий след смъртта на Ламах бил поел командуването сам. Наистина сиракузците не стигнали до никакво решение, но, както могло да се очаква от хора, които се намирали в безизходно положение и били притиснати сега по-тежко от обсадата, отколкото по-рано, те водели много разговори с него, а още по-оживено се разисквало вътре в самия град. И понеже злополучията, които ги били сполетели в момента, ги карали да бъдат подозрителни помежду си, били снети от длъжност стратезите, по време на чието командуване били станали въпросните събития, като последните се приписвали било на това, че те (стратезите) били преследвани от съдбата, било пък на тяхното предателство. И така на тяхно място били назначени други стратези, а именно Хераклид, Евкъл и Телий.

Междувременно лакедемонецът Гилип и корабите, които идели от Коринт, се намирали вече във водите на остров Левкада и желаели да се притекат бързо на помощ на Сицилия. Тъй като тревожните новини пристигали непрестанно и всички те представяли положението в невярна светлина, като на-

пример, че Сицилия била вече напълно обкръжена, Гилип бил изгубил вече всяка надежда по отношение на Сицилия и гледал да запази поне Италия. И тъй, самият той и коринтянинът Питен с два кораба от Лакония и два от Коринт пресекли с най-голяма бързина Йонийския залив, за да се озоват в Тарент; коринтяните трябвало да потеглят по море по-късно, след като екипират освен своите десет кораба още два левкадски и три амбракийски. От Тарент Гилип изпратил най-напред пратеници в Турии, като се позовавал на правото на турийското гражданство, присъдено някога на баща му, но тъй като не можал да ги привлече на своя страна, той вдигнал котва и потеглил по протежение на брега на Италия. Тъкмо пред входа на Турийския залив[1] обаче той бил изненадан от северния вятър, който духа постоянно и силно, и бил отнесен в открито море. След това отново една буря, която бушувала с много голяма сила, го тласнала отново към Тарент. Тук той изтеглил на суша корабите, които били пострадали от бурното море, и се заел с техния ремонт. Никий междувременно бил узнал за пристигането на Гилип, но се отнесъл пренебрежително към броя на неговите кораби, както впрочем постъпили и турийците. Той смятал, (че тези кораби) са подготвени по-скоро за пиратски акции, и не вземал още никакви предохранителни мерки.

По същото време на това място лакедемонците нахлули в Арголида и опустошили голяма част от нейната територия. Атиняните пък се озовали с тридесет кораба на помощ на аргосците. И тези именно кораби представлявали най-голямото нарушение на договора с лакедемонците. Наистина атиняните и преди това участвували в пиратски набези на аргосците и на мантинейците, потегляйки от Пилос, като предприемали десантни действия повече на други пунктове в Пелопонес, отколкото в Лакония. Често пъти даже аргосците ги молели настоятелно да слязат само с оръжие в Лакония и да извършат заедно с тях, макар и най-малки опустошения, но те отказвали да сторят това. Този път обаче атиняните под командуването на Питадор, Лесподий и Демократ извършили десант при Лимерийския Епидавър, при Прасии и на някои други места, които те опустошили, като давали по този начин за в бъдеще възможност на лакедемонците достатъчно добри основания да се отбраняват. И след като атиняните, а също тъй и лакедемонците напуснали със своята флота Арголида, аргосците нахлули в територията на Флиунт, опустошили една част от нея, убили неколцина от нейните жители и след това се завърнали в дома си.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ШЕСТА

[1] Месниският проток, широк около 3600 м.
[2] Някои учени застъпват схващането на Тукидид, че сиканите са дошли от Иберия (дн. Испания), а други — че са родствени на сикелите и са следователно италийско племе.
[3] Според древни тълкувания островът първоначално се наричал така, защото имал триъгълна форма с три носа.
[4] Гърците наричали централната част на Италия Опикия, а жителите ѝ — опики или оски.
[5] В 736 г. пр. н. е.
[6] Епитет на Аполон като водач и покровител на колонистите-преселници.
[7] Хипократ бил тиранин на Гела от 498 до 491 г. пр. н. е.
[8] Гръцките колонии в Сицилия били основани, както следва: Наксос в 736 г. пр. н. е., Сиракуза в 735 г. пр. н. е., Леонтини в 730 г. пр. н. е., Мегара Хиблейска в 729 г. пр. н. е., Селинунт в 629 г. пр. н. е., Занкла в 731 г. пр. н. е., Химера в 679 г. пр. н. е., Акра в 661 г. пр. н. е., Касмена в 645 г. пр. н. е., Акрагант в 582 г., Камарина в 500 г. пр. н. е. От тях Сиракуза, Гела, Акра, Касмена, Селинунт, Камарина и Акрагант били дорийски, Наксос, Леонтини и Катана — йонийски, а Занкла и Химера — смесени. Мегара Хиблейска е била владение на Сиракуза от 483 г. пр. н. е.
[9] Не е ясно какви са били в случая споровете, но според гръцкото право за законни се смятали браковете между граждани от две държави, ако между тях е имало нарочно сключен за това договор.
[10] 415 г. пр. н. е.
[11] Т. нар. чумна епидемия в Атина по време на Архидамовата война.
[12] В случая се визира Алкивиад.
[13] Алкивиад поддържал богата конюшня с коне за състезания с колесници.
[14] Уреждането и поддържането на хорове за разни празненства, и особено за театрални представления, е било едно от задълженията (литургии) на богатите граждани.
[15] Сиракуза, Селинунт, Гела, Акрагант, Месена, Химера, Камарина.
[16] Десетгодишната т. нар. Архидамова война.
[17] Статуи на бог Хермес, представляващи мраморна четвъртита колона само с главата на бога. Поставяни са по пътищата, площадите, градските порти, в частните жилища и др.
[18] Тайни религиозни обряди в чест главно на Деметра в Елевсина, а също така и на Дионис и Орфей. След Пелопонеската война се разпространили много и мистериите на Адонис, Кибела, Изида, Митра и други божества.
[19] 415 г. пр. н. е.
[20] Обикновената заплата е била три обола, равни на половин драхма.
[21] Става дума главно за дървени статуарни изображения на богове, животни и др., поставяни на носовата част на кораба.
[22] Големи глинени или метални съдове във форма на камбана, чаша и др., украсени с рисунки, в които виното се смесва с вода и оттам се налива в чашите.
[23] Хвалебни песни в чест на бог Аполон, а по-късно и на други божества.
[24] Гражданите от първите три разреда според делението на Солон.
[25] Сиракуза имала три пристанища: Голямото пристанище — южно от остров Ортигия, Малкото пристанище — северно от острова и Трогил — в подножието на северния склон на височината Епиполи.
[26] Убийци на Хипарх, сина на Пизистрат.
[27] Вероятно около 528 г. пр. н. е.
[28] Надписът в оригинал е под формата на двустишна елегия, т. е. хекзаметър и пентаметър. Този надпис е бил намерен в най-ново време в Атина и неговото съдържание потвърждава автентичността на неговия текст у Тукидид.
[29] Върху фриза на Пантеона в Атина, на която е изобразена процесията на големите Панатенеи, се виждат изображенията на младите атински девици, които носят на главите си кошници, съдържащи жертвени дарове или култови

предмети. Това са прочутите канефори, или носачки на кошници, и тези девойки, които били натоварени с тази длъжност, били тачени особено високо.

[30] В този случай Панатенеите били празнувани през 514 г. пр. н. е.

[31] През класическата епоха в Атина различавали две предградия с името Керамик κεραμικός): вътрешен и външен Керамик. В последния се извършвали официалните погребения.

[32] Леокорион е стар храм в Атина, посветен на дъщерите на митическия герой цар Реонт, които били принесени в жертва, за да се прекрати някаква болест в града.

[33] Според Аристотел (Атинската полития, глава 18) Аристогейтон бил подложен най-напред на продължителни мъки, а накрая бил промушен с меч от Хипий, който присъствувал на неговия разпит.

[34] За бурната история на знатния атински род Алкмеониди, прочут със своите демократични традиции, вж. Херодот, V, 62—65, и Аристотел, Атинската полития, 19.

[35] Град на западния бряг на Мала Азия (Мизия или Троада), разположен на един нос със същото име на западния вход на Дарданелите.

[36] Става дума за Андокид. Вж. неговата реч „За мистериите", гл. 48 сл.

[37] Храм на Тезей.

[38] Имотите на осъдените били конфискувани и техните имена били издълбани върху една позоряща ги стела, изложена на Акропола. В същото време жреците на Елевсинското светилище изрекли срещу тях тържествено проклятие. Вж. част от списъка на конфискуваното имущество на осъдените, запазен върху един атински надпис, у Хр. Данов, Христоматия на история на стария свят, 5 изд. С., 1976 г., стр. 289 и сл., номер 139.

[39] Хибла-Гелеатис отговаря на дн. Патерно, селище, разположено в подножието на пл. Етна.

[40] Реката Симет (Simaithos) е най-голямата река на остров Сицилия и отговаря на днешната р. Симето или Джарета.

[41] Тук се имат пред вид керкирците, кефаленците и закинтийците.

[42] Даскон било, както изглежда, името на един хребет.

[43] Реката Анап отговаря на днешната речица Анапо. По този мост водел пътят от Сиракуза за град Елор (Хелор), дн. Колисео Сан Филипо, на югоизточния бряг на Сицилия. Елор бил основан, както изглежда, от Сиракуза и дори в римско време бил зависим от нея. След като атиняните се оттеглили, мостът на Анап бил отново възстановен (вж. Тукидид, 101,4).

[44] За Хермократ и неговата предишна дейност вж. Тукидид, IV, 58 и VI, 32₃.

[45] В случая думата анархия („безначалие", „безвластие") се употребява в гръцкия текст в своя първоначален смисъл. В този смисъл това понятие се превежда и в дадения случай.

[46] Т. е. храма на Аполон Темснитски и неговата околност, които се намирали на запад от селището Епиполи, разположено на едно високо плато при Сиракуза. Затова в речниците на гръцките собствени имена Епиполай се тълкува като „Горните (високите) къщи" или „Горната махала". При сиракузкия тиранин Дионисий I селището Епиполи било включено в рамките на Сиракуза.

[47] В топографията на античната Сиракуза съществуват неизяснени спорни въпроси. Най-компетентните коментатори на това място си представят, че работите около укрепването на Сиракуза са взели приблизително следния ход. Сиракузците включили неукрепеното дотогава предградие на Сиракуза в новата стена. Ако се приеме, че дотогава външният град, или т. нар. Ахрадина, бил укрепен, то новоиздигнатата стена се простирала във формата на дъга около предишната, и то по източния склон на платото, на което се намирал Епиполи, и оттам се спускала към Голямото приотанище на Сиракуза.

[48] Мегара представлявала отбранителен пункт на север.

[49] Олимпиейонът бил превърнат в отбранителен пункт на юг.

[50] Във връзка с този пасаж от речта на атинския пратеник следва да припомним, че през годините, които изминали между падането на тиранията в

Атина и първата фаза на Гръко-персийските войни, Спарта предприемала неколкократни опити, за да установи своето господство над Атина. Последната се видяла принудена да се присъедини, макар и за кратко време, към Пелопонеския съюз.

[51] Приема се, че йонийците, които впоследствие се заселили по западния бряг на Мала Азия и по част от островите, отначало минали през Атика. Самите атиняни били, както е известно, йонийци.

[52] За участието на елините от Западна Мала Азия и островите в похода на персите срещу Елада вж. Херодот, VII, 94—95.

[53] Очевидно става дума за зимата 415—414 г. пр. н. е. Изложението на събитията започва в гл. 63.

[54] За тези събития вж. Тукидид, V, 43 и сл., VI, 89_3.

[55] Срв. Тукидид, V, 43.

[56] Срв. Тукидид, V, 43; от изложението на Тукидид, VI, 54, се вижда че сваляне́то на Хипий било дело на рода на Алкмеонидите, които били поддържани от една лакедемонска войска. В случая Алкивиад се стреми да отхвърли неяснотата, която създавали демократичните кръгове по отношение на горния епизод, от политическата история на Атина. Според Алкивиад не демосът, а аристокрацията поддържала режима на тираните. Онези атински аристократи, които се намирали в изгнание, имали подкрепата на спартанците в борбата им срещу Пизистратидите. След като обаче тези аристократи се завърнали в Атина, те по думите на Алкивиад се стремели да установят един такъв политически режим, който нямал нищо общо с демокрацията.

[57] По всяка вероятност в случая става дума за пристанищния град Асина, разположен на месенския полуостров в Пелопонес и основан от спартански перйеки.

[58] 414 г. пр. н. е.

[59] Срв. Тукидид, VI, 4_2.

[60] Дн. Ченторипе на югозапад от планината Етна.

[61] Инеса е едно сикелско селище.

[62] Хибла е също така селище на сикелите.

[63] Изглежда, че именно от тази „печалба“ аргосците могли по същото време да поднесат като дар в Делфи една голяма статуарна група от бронз.

[64] Мястото е недалеч от западния край на Епиполи и близко до днешното Белведере.

[65] Сикѐ (Sykē) значи на гръцки „местност, засята със смокини“. Вероятно по склоновете на Епиполи е имало такива смокинови насаждения.

[66] Т. е. приблизително един съвременен батальон.

[67] Трогил се наричал един пристан, който се намирал на север от Сиракуза.

[68] „Другото море“ било морето при Трогил.

[69] Т. е. по течението на Анап. Според горните указания фронтът на сиракузката войска бил обърнат на север.

[70] Десет плетъра се равняват приблизително на 310 метра, тъй като един плетър е равен на около 3,90 м.

[71] В някои кодекси стои Теринейският залив (т. е. заливът на Терина).

КНИГА СЕДМА

Съдържание. ГЕЛОН ПРИСТИГА В СИЦИЛИЯ И ЗАЕМА ЛАБДАЛОН (1–3). СИРАКУЗЦИТЕ ИЗГРАЖДАТ УКРЕПЛЕНИЕ НА ЕПИПОЛИ, А АТИНЯНИТЕ НА ПЛЕМИРИОН. ДВЕ СУХОПЪТНИ СРАЖЕНИЯ (4–6). ЧУЖДИ КОРАБИ В ПОМОЩ НА СИРАКУЗА И ПО-НАТАТЪШНИ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ЗА ВОЙНА (7). НИКИЙ ТЪРСИ ПОМОЩ ОТ АТИНА (8). ПОХОДЪТ НА ЕВЕТИОН И ПЕРДИКА СРЕЩУ АМФИПОЛИС (9). ПИСМОТО НА НИКИЙ ДО АТИНЯНИТЕ. НОВИТЕ АТИНСКИ СТРАТЕЗИ ЕВРИМЕДОНТ И ДЕМОСТЕН (10–16). АТИНСКИ КОРАБИ СРЕЩУ КОРИНТЯНИТЕ (17). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СЕ ГОТВЯТ ЗА НАХЛУВАНЕ В АТИКА (18). ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА — 413 Г. ПР. Н. Е. ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ УКРЕПВАТ ДЕКЕЛЕЙА И ПРАЩАТ НОВА ПОМОЩ НА СИРАКУЗЦИТЕ (19). АТИНСКИ ФЛОТ КРАЙ ПЕЛОПОНЕС НА ПЪТ ЗА СИЦИЛИЯ (20). РЕЧИ НА ГИЛИП И ХЕРМОКРАТ КЪМ СИРАКУЗЦИТЕ И ДЕЙСТВИЯ СРЕЩУ АТИНЯНИТЕ (21–24). СИРАКУЗЦИТЕ ТЪРСЯТ НОВИ ПОДКРЕПЛЕНИЯ (25). ДЕЙСТВИЯТА НА ДЕМОСТЕН И ХАРИКЪЛ В ЕПИДАВЪР ЛИМЕРСКИ (26). ПРИСТИГАНЕ НА ТРАКИЙСКИ НАЕМНИЦИ В АТИНА И ПРИЧИНИ ЗА ОТПРАЩАНЕТО ИМ (27–28). ТРАКИТЕ НАПАДАТ МИКАЛЕСА (29). РАЗБИВАНЕТО ИМ ОТ ТИВАНЦИТЕ (30). ДЕМОСТЕН И ЕВРИМЕДОНТ В АКАРНАНИЯ (31). ВЪНШНА ПОМОЩ ЗА АТИНЯНИТЕ И ЗА СИРАКУЗЦИТЕ. ДЕМОСТЕН И ЕВРИМЕДОНТ В ТУРИИ (32–33). МОРСКАТА БИТКА МЕЖДУ АТИНЯНИ И ПЕЛОПОНЕСЦИ ПРИ ЕРИНЕЯ (34). ДЕМОСТЕН И ЕВРИМЕДОНТ В РЕГИОН (35). СРАЖЕНИЯ МЕЖУ АТИНЯНИ И СИРАКУЗЦИ (36–41). ДЕМОСТЕН И ЕВРИМЕДОНТ В СИЦИЛИЯ (42). НОЩНАТА БИТКА НА ЕПИПОЛИ И ПОРАЖЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ (43–45). СИРАКУЗЦИТЕ ТЪРСЯТ СЪЮЗ С АКРА-

ГАНТ И НОВА ПОМОЩ ОТ СИЦИЛИЯ (46). МНЕНИЯТА НА ДЕМОСТЕН И НИКИЙ ЗА ПО-НАТАТЪШНИЯ ХОД НА ВОЙНАТА (47—49). РЕШЕНИЕ ЗА ИЗТЕГЛЯНЕ ОТ СИРАКУЗА. ЛУННО ЗАТЪМНЕНИЕ (50). СИРАКУЗЦИТЕ РЕШАВАТ ДА НЕ ПУСКАТ АТИНЯНИТЕ ОТ СИЦИЛИЯ (51). МОРСКА И СУХОПЪТНА БИТКА. ПОРАЖЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ. СМЪРТТА НА ЕВРИМЕДОНТ. УНИНИЕ ВСРЕД АТИНЯНИТЕ (52—55). ПЛАН НА СИРАКУЗЦИТЕ ЗА ЗАТВАРЯНЕ НА АТИНЯНИТЕ В ГОЛЯМОТО ПРИСТАНИЩЕ (56). ИЗБРОЯВАНЕ НА СЪЮЗНИЦИТЕ НА ДВЕТЕ ВОЮВАЩИ СТРАНИ (57—58). ЗАТВАРЯНЕ ВХОДА НА ГОЛЯМОТО ПРИСТАНИЩЕ (59). РЕШЕНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ ДА НАПУСНАТ ОБСАДНАТА СТЕНА И ДА ДАДАТ МОРСКА БИТКА (60). РЕЧ НА НИКИЙ (61—64). СИРАКУЗЦИТЕ СЕ ГОТВЯТ ЗА БИТКАТА. РЕЧИ НА СИРАКУЗКИТЕ СТРАТЕЗИ И ГИЛИП (65—68). НОВ АПЕЛ НА НИКИЙ КЪМ ВОЙСКАТА (69). МОРСКАТА БИТКА В ГОЛЯМОТО ПРИСТАНИЩЕ. ПОРАЖЕНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ (70—71). РЕШЕНИЕ ЗА ИЗТЕГЛЯНЕ ПО СУША (72—74). СМУТ ВЪВ ВОЙСКАТА. ОБОДРИТЕЛНА РЕЧ НА НИКИЙ (75—77). ОПИТИ НА АТИНЯНИТЕ ДА ЗАВЛАДЕЯТ АКРЕЙСКАТА ПЛАНИНА (78—79). НОЩЕН ПОХОД НА НИКИЙ И ДЕМОСТЕН. ПАНИКА В АТИНСКАТА ВОЙСКА (80). ДЕМОСТЕН СЕ ПРЕДАВА НА СИРАКУЗЦИТЕ. НИКИЙ МИНАВА РЕКАТА ЕРИНЕЙ (81—82). ПОСЛЕДНИ СБЛЪСКВАНИЯ МЕЖДУ НИКИЙ И СИРАКУЗЦИТЕ. НИКИЙ СЕ ПРЕДАВА НА ГИЛИП (83—85). СМЪРТТА НА НИКИЙ И ДЕМОСТЕН. СТРАДАНИЯТА НА ПЛЕНЕНИТЕ ВОЙСКИ В КАМЕНОЛОМНИТЕ. РАЗМЕРИ НА СИЦИЛИЙСКАТА КАТАСТРОФА (86—87).

След като поправили корабите си, Гилип и Питен, като се движили покрай брега, стигнали в Локри Епизефирски. Там те узнали, този път по-точно, че Сиракуза още не била напълно обкръжена и че все още имало възможност, като пристигнат там с войска, да влязат през Епиполи в града. Тогава те започнали да се съвещават дали да рискуват и да влязат в пристанището на Сиракуза, като Сицилия остане от дясната им страна, или най-напред да потеглят с корабите си към Химера, като Сицилия остане от лявата им страна и те се движат по протежение на нейния бряг. И след като увеличат силите си едновременно с контингентите на самите жители на Химера и с помощта, която те биха могли да привлекат от вътрешността на острова, да стигнат след това по суша в Сиракуза. И накрая решили да насочат своите кораби към Химера, още повече, че в Регион не били пристигнали четирите атински кораба, които Никий най-сетне изпратил, когато узнал, че пелопонесците са в Локри. Пелопонесците успели да минат през протока, преди противникът да успее да го охранява, спирали се в Регион и Месена, след което стигнали в Химера. Докато били там, те успели да убедят химерийците да се присъединят като съюзници на тяхна страна и да доставят на онези от техните моряци оръжие, на които то липсвало (понеже те били изтеглили своите кораби на сушата при Химера). Същевременно те подканили (с пратеници) жителите на Селинунт да се присъединят към тях с всичките си сили, като се явят на едно определено място. Жителите на Гела, както и някои от сикелските племена, пък им обещали, че ще изпратят един неголям отряд. Тези последните (т. е. сикелите) били много по-разположени да се присъединят към тях, особено след неотдавнашната смърт на Архонид. Като царувал над една част от сикелите, които населявали тази област, Архонид бил доста силен приятел на атиняните. От друга страна, на сикелите им се струвало, че Гилип, който пристигал по този начин от Лакедемон, бил решил да действува енергично. И тъй Гилип взел със себе си около седемстотин пелопонески моряци и войници от бор-

да на корабите, снабдени с тежко въоръжение, както и хиляда пехотинци, между които имало хоплити и лековъоръжени бойци, както и сто конници от Химера. Той разполагал освен това с известен брой лековъоръжени бойци и с конници, които били доставени от Селинунт, както и с един малък контингент, изпратен от Гела, и с всичко хиляда сикели. И тъй с тази войска Гилип се отправил към Сиракуза.

В същото време коринтяните от Левкада[1] с по-голямата част от флотата бързали да се притекат на помощ на града и даже Гонгил,[2] един от коринтските ръководители, който бил потеглил само с един кораб, успял да пристигне в Сиракуза пръв, като изпреварил малко Гилип. Тук той заварил гражданите на Сиракуза, че се готвят да се събират (в народното събрание, бел. ред. Хр. Д.), за да обсъждат въпроса за прекратяването на войната. Гонгил обаче ги възпрял от това им намерение и ги насърчил, че още други кораби били на път и че за военачалник от лакедемонците бил изпратен Гилип, синът на Клеандрид. Вследствие на това духът на сиракузците укрепнал и те незабавно излезли масово с цялата си войска, за да го посрещнат, понеже били узнали, че Гилип е съвсем близо. По време на своя поход Гилип превзел Иетас, един укрепен пункт на сикелите, и като наредил на своите войници да се построят като за бой, той се озовал пред Епиполи. Изкачил се на платото (Епиполи), също както сторили това отначало атиняните,[3] като минал през Евриел и след това заедно със сиракузците се насочил срещу атинската обсадна стена.[4] Неговото пристигане съвпаднало по време тъкмо с онзи момент, когато атиняните били завършили стената на едно разстояние от седем или осем стадии във вид на една двойна стена, която стигала до Голямото пристанище. Оставал недостроен само един къс участък от стената при морето, на който атиняните зидали още. Що се отнася пък до останалата обсадна стена (на атиняните), т. е. до онази част от тази стена, чието трасе водело от укреплението във вид на ротонда към Трогил, от другата страна на морето, камъните за по-голямата част от трасето били докарани до самото място на строежа. А имало и някои откъслеци от тази стена, които били наполовина завършени, и други, които били вече напълно готови. От това се вижда колко близо е била Сиракуза до своята гибел.

Атиняните, които от внезапната атака на Гилип и сиракузците отначало се объркали, все пак успели да се построят в боен ред. Гилип заповядал на войската да спре наблизо и накарал да кажат на атиняните посредством вестител, че ако те са съгласни да евакуират Сицилия в срок от пет дни, като вземат със себе си своите оръжия и материал, той е готов да сключи примирие с тях. Атиняните обаче се отнесли пренебрежително към предложението и отпратили

вестителя, без да отговорят. След това и от едната, и от другата страна започнали да се готвят за сражение. Когато Гилип видял, че в редиците на сиракузките царе безпорядък и че те не са в състояние да се построят лесно в боен ред, той повел своята войска назад към едно по-широко пространство.[2] Въпреки това обаче Никий, вместо да поведе атиняните напред, останал неподвижен пред атинското укрепление. Когато Гилип видял, че атиняните не напредват, той се оттеглил със своята войска към височината Теменит и там останал да нощува. На следния ден Гилип повел по-голямата част от своята войска и я построил в боен ред пред стената на атиняните, за да им попречи те да изпратят помощ на други места, а останалата част от войската изпратил срещу укреплението Лабдалон[3] и го превзел, като накарал да бъдат избити всички, които били заловени там. А това укрепление не могло да се види от атинските позиции. На същия ден една атинска триера, която била на котва пред пристанището, била пленена от сиракузците.

След това сиракузците и съюзниците им започнали строежа на една проста напречна стена, която, като започвала от града, трябвало да пресече Епиполи. По този начин те искали, ако не им се попречи в работата, атиняните да не могат вече никога да ги обкръжат. Междувременно атиняните били току-що завършили своята стена в съседство с морето и тъкмо се били изкачили вече на платото, когато Гилип, като се възползувал от това, че на стената на атиняните имало едно слабо място, предприел с войската си нощен излаз, за да ги атакува тъкмо на това място. Случило се обаче така, че атиняните нощували вън от своите укрепления и когато си дали сметка за действията на противника, те от своя страна го контраатакували. Гилип обаче ги видял и побързал да изтегли своята войска назад. А атиняните, като издигнали тази част от своята стена високо, предоставили занапред на съюзниците си грижата да охраняват останалата част от укрепителното съоръжение, като разставили всеки един от тях (съюзниците) върху онзи сектор, който те му определяли. От друга страна Никий решил да укрепи Племириона; така се нарича една височина, която образува един нос на срещуположния на града бряг, който стеснява входа на Голямото пристанище. Никий смятал, че ако това място бъдело укрепено, пристигането на хранителни припаси по море щяло да се улесни. А като хвърлели там котва, атинските кораби щели да могат да блокират пристанището на сиракузците по-отблизо и нямало да бъдат принудени, както ставало досега, да потеглят от дъното (т. е. най-отдалечения край на пристанището от неговия вход) на Голямото пристанище, за да се придвижат напред (в атака), в случай че сиракузците предприемели някакви действия със своята флота. Сега ве-

че Никий обръщал по-голямо внимание на войната по море, защото виждал, че след пристигането на Гилип операциите по суша не обещавали вече същите големи надежди. И така, като прехвърлил войската и корабите при Племирион, Никий устроил там три укрепителни пункта. В тях била прибрана по-голямата част от оръжието и останалите съоръжения, а край брега застанали на котва големите транспортни кораби, както и леките плавателни съдове. Главно от този момент насетне екипажите започнали да търпят извънредно тежки загуби. Тъй като се снабдявали с малко вода, и то не отблизо, а, от друга страна, моряците били принудени да се отдалечават, за да събират дърва, те били избивани от сиракузките конници, които имали надмощие по суша. Вследствие на това, че Племирион бил завзет, сиракузците били разположили една трета част от своята конница, за да попречат на онези, които се намирали в укреплението, да предприемат излази и да извършват грабежи. От друга страна, Никий узнал, че и останалата част от флотата на коринтяните[7] се приближавала. За да се пази от нея, Никий изпратил двадесет кораба, на които наредил да бъдат нащрек във водите на Локри и на Регион, както и около подстъпите към Сицилия.

Гилип пък продължавал междувременно постройката на стената, пресичаща Епиполи, като (за целта) използувал камъните, които атиняните били натрупали преди това[8] за себе си. Едновременно с това той редовно карал сиракузците и съюзниците да излизат от крепостните стени и ги строявал в боен ред пред своята стена. От своя страна и атиняните се строявали лице с лице срещу тях. Когато Гилип сметнал, че часът е ударил, той пръв преминал към атака; като се счепкали в ръкопашен бой, двете войски се сражавали между строежите,където сиракузката конница не могла да бъде използувана. И когато сиракузците и техните съюзници били разбити, те прибрали своите убити въз основа на споразумение, а атиняните издигнали трофей. Като свикал своите бойци, Гилип им заявил, че вината за поражението не е тяхна, а само негова, тъй като чрез тесния терен, който той им отредил твърде навътре между укрепените линии, той бил лишил своите бойни линии от съдействието на конниците и на онези бойци, които се сражавали с метателни копия (на гръцки: аконтистите, бел. ред. Хр. Д.); ето защо той щял незабавно да ги поведе отново в атака. Освен това той ги подканил да се проникнат от мисълта, че по своето въоръжение и подготовка те няма да бъдат по-слаби от противника и че в морално отношение ще бъде недопустимо, ако те, като пелопонесци и дорийци, не сметнат за свой дълг да победят йонийците и островитяните и тази сбирщина от хора отвред и ги прогонят от своята страна.

След това, когато настъпил удобният момент, той ги повел отново в атака.[9] Никий и атиняните пък от своя страна смятали, че даже и ако противникът не се решал да започне сражението, за тях било необходимо да не позволят, щото противниковата стена да пресече тяхната. (Понеже стената на сиракузците била издигната вече дотам, щото оставало малко, за да надхвърли края на атинската стена. И ако тя продължавала да напредва още и нататък, за тях, атиняните, които я обсаждали, резултатът щял да бъде един и същ независимо от това, дали се сражават и жънат победи навред, или пък не се сражават); ето защо атиняните се устремили в атака срещу сиракузците. Още преди да влезе в допир с противника, Гилип бил извел своята пехота по-надалеч, отколкото първия път, вън от укрепленията. Своите конници, пък и стрелците, въоръжени с копия, Гилип разположил във фланг на атиняните, и то на открито място, там където завършвали крепостните работи, извършени от двамата противници. Когато битката започнала, конницата атакувала лявото крило на атиняните, което се намирало срещу нея, и го обърнала в бягство. Вследствие на това и останалата част от войската на атиняните претърпяла поражение и била отблъсната със сила в своите укрепления. През следната нощ сиракузците, като надминали своите противници по бързина, успели да продължат своята стена и да стигнат чак до мястото, на което атиняните извършвали своите строежи, и го задминали. По този начин сиракузците не рискували да бъдат възпрепятствувани занапред от атиняните, а последните се оказвали абсолютно лишени от възможността да обсадят сиракузците даже и в случай, че те победели.[10]

След това останалата част от корабите на коринтяните, ампракийците и левкадците, а именно на брой дванадесет кораба, които били командувани от коринтянина Ерасинид, като останали незабелязани от атинската охрана, навлезли в пристанището на Сиракуза. Новодошлите войски оказали съдействие на сиракузците при изграждането на останалата част от напречната стена.[11] Тогава Гилип напуснал града както за да набира морски и сухопътни войски от останалата част на Сицилия, тъй и за да привлече на своя страна някои от градовете, които или не проявявали особена готовност да се присъединят към Сиракуза, или пък се държали още напълно настрана от войната. От друга страна пък, били изпратени сиракузки и коринтски пратеници в Лакедемон и в Коринт, за да молят да им бъдат изпратени с плоскодънни плавателни съдове, търговски кораби или по какъвто и да било друг начин още войски, особено като се имало пред вид това, че от своя страна и атиняните настоявали да им бъдат изпратени подкрепления. Междувременно и сиракузците еки-

пирали своята флота и обучавали екипажите си с намерение да се опитат да предприемат военни действия и с това оръжие, като тяхната увереност се засилвала много във всяко отношение.

Никий си давал сметка за тези неща и като виждал освен това, че силите на неприятеля се увеличават с всеки изминат ден и че заедно с това се увеличават и неговите собствени затруднения, той също тъй изпратил пратеници в Атина. Впрочем той и при други обстоятелства бил свикнал да известява за всички събития, които ставали. Сега обаче той правел това повече от всеки друг път, тъй като смятал своето положение за критично, като бил убеден, че или трябва да го отзоват колкото е възможно по-скоро обратно, или пък да му изпратят многобройни подкрепления, защото в противен случай всичко щяло да бъде загубено. Тъй като обаче Никий се страхувал, че неговите пратеници било поради това, че са лишени от способността да се изразяват като оратори, било вследствие на това, че паметта може евентуално да им изневери, било най-сетне поради желанието, че когато говорят, да произнасят такива слова, с които да ласкаят народа, без обаче да съобщават точно относно действителното положение, той им изпратил писмено послание. Той смятал, че по този начин атиняните ще узнаят най-добре неговото мнение, без нещо от него да бъде замъглено по вина на вестителя, и ще могат да вземат решение съобразно с истинското положение на нещата. Докато онези хора, които Никий бил изпратил да занесат неговото послание заедно с устни указания, отсъствували, той проявявал много голяма бдителност към всичко, което се отнасяло до войската, като полагал повече грижи да осигури нейната безопасност, отколкото да я излага доброволно на рискове.

Към края на същото това лято атинският стратег Еветион, придружен от Пердика и заедно с един многоброен тракийски отряд, предприел поход срещу Амфиполис, но не успял да го превземе. Тогава той, като се движел покрай брега, навлязъл с триери в Стримон и започнал да обсажда града, като за целта избрал за изходен пункт Хемереон.[12] Така завършило това лято.

Зимата била вече започнала, когато в Атина пристигнали пратениците на Никий. Те съобщили указанията, които им били дадени устно, като отговорили на въпросите, които им били зададени във връзка с устните указания, и предали писменото послание. А секретарят на града, като се явил в народното събрание и се изкачил на трибуната, прочел пред атиняните текста на посланието, който гласял приблизително, както следва:

„Атиняни, вие знаете от много други послания онова, което се е случило по-рано. Днес обаче е по-навременно, от-

колкото когато и да било по-рано, да бъдете осведомени за положението, в което се намираме, за да можете вие да вземете решение. След като ние победихме в много битки сиракузците, срещу които бяхме изпратени, и издигнахме укрепителни съоръжения, в които ние се намираме и сега, тук пристигна лакедемонецът Гилип с войска, която едновременно е набрана от Пелопонес, но е доставена и от някои сицилийски градове. По време на първата битка ние го разбихме. На следния ден обаче ние бяхме принудени под натиска на многочислените конници и стрелците, въоръжени с метателни копия, да отстъпим в своите укрепления. В настоящия момент поради многобройния противник нашите действия за неговото обкръжаване са преустановени и ние бездействуваме, понеже пък и не бихме могли да използуваме цялата си войска, тъй като самото охраняване на нашите укрепителни съоръжения поглъща част от нашите въоръжени сили. Нашите противници обаче издигнаха единична стена, която пресича нашата, така щото, ако тази напречна стена не бъде превзета с щурм от една силна войска, не е възможно вече те да бъдат обкръжени. И накрая стана така, че докато по-рано ние си мислехме, че обсаждаме другите, сега, поне що се отнася до сушата, ние сме обсадени, тъй като поради тяхната конница ние не предприемаме даже малко по-далечни излази във вътрешността на страната.

„Освен това сиракузците са изпратили в Пелопонес едно пратеничество с цел да искат нов експедиционен корпус, а Гилип обикаля из градовете в Сицилия, за да убеди онези от тях, които още се държат настрана и мируват, да ги накара да предприемат общи военни действия с тях, а от други да постигне, ако е възможно, щото да ги накара да доставят още една сухопътна войска, както и корабни съоръжения. Понеже според сведенията, с които разполагам, те наистина възнамеряват да атакуват нашите крепостни стени едновременно и откъм сушата с пехотни сили, и по море — със своята флота. И никой от вас да не се чуди, че става дума и за атака по море! В началото, както и самите наши противници са осведомени за това, нашата флота бе в безупречно състояние, тъй като и корабите бяха сухи, пък и техните екипажи бяха отлични по качество. Сега обаче и корабите пропускат вода, тъй като се намират толкова продължително време в морето, пък и нашите екипажи са с изтощени сили. А ние не сме в състояние да изтеглим корабите си, за да ги изсушим, по причина на това, че корабите на противника са равни по брой и дори са по-многобройни от нашите и непрекъснато ни карат да очакваме, че ще предприемат нападение срещу нас. Те явно извършват маневри и противникът държи едновременно в свои ръце инициативата да ни атакува и има повече възможност от нас да изсуши корабите си, тъй като не е за-

ставен, подобно на нашите кораби, да стои на котва и да наблюдава другите.[13]

„За нас обаче щеше да бъде трудно да извършваме всички тези операции даже и ако бихме имали огромно числено превъзходство и ако не бихме били принудени, както сме принудени сега, да охраняваме с всички свои кораби. Понеже, ако бихме отслабили даже и съвсем малко нашата бдителност, ние не ще имаме възможност да се снабдяваме с продоволствие, тъй като даже и сега вече успяваме с голяма мъка да превозим продоволствието покрай техния (на сиракузците) град, за да го докараме дотук. А пък това, че корабните екипажи са дезорганизирани и ще продължават и досега да се дезорганизират, се дължи на следните причини. Едни от моряците стават жертва на конниците, когато се отдалечават, за да отидат било за дърва, било за грабеж, било пък за да донесат вода. Робите пък, които са прислужници на корабите, откакто нашите сили са изравнени, преминават на страната на неприятеля. Що се отнася пък до чужденците, едни от тях, които бяха натоварени принудително на корабите, едва пристигнали, се разпръснаха незабавно по градовете. Други пък, които отначало са били примамени от голямата заплата и които се били условили (за наемници) с намерението по-скоро да печелят пари, отколкото да се сражават, сега, след като видяха, че противно на техните очаквания както срещу флотата, така и срещу останалата войска от страна на противника имаме налице съпротива, едни от тях изчезнаха под претекст, че дезертират, а други си отидоха кой както може; а Сицилия е голяма! Други пък се отдадоха на търговия, като за целта си осигуриха съучастничеството на триерарсите, които пък ги заместиха на борда на корабите посредством военнопленници от Хикара[14]. По този начин обаче бе нарушен строгият ред всред корабния персонал.

„В случая аз пиша впрочем на хора, които знаят колко краткотрайно е онова състояние на корабните екипажи, при което те отбелязват най-добри постижения, и колко малко са на брой моряците, които, като дадат началния тласък на корабите, успяват да поддържат такта (при ударите) на греблата. Най-мъчителното от всичко това е обаче, че аз, бидейки (командуващ) стратег, не съм в състояние да сложа край на тези злоупотреби, понеже вие, атиняни, имате такъв характер, който се поддава извънредно трудно на управление, а пък и ние не притежаваме средствата, с които противникът разполага от много места, за да попълним своите екипажи. Напротив: от ефективите, с които ние разполагахме, когато дойдохме тук, трябва да се черпи и това, което имаме, и това, което изразходваме, защото нашите сегашни съюзници Наксос и Катана не са в състояние да ни окажат по-

мощ. Ако неприятелят добие нови подкрепления и ако онези италийски племена, които ни снабдяват с продоволствие, видят положението, в което се намираме, и узнаят, че вие не ни оказвате никаква подкрепа, те ще се решат да преминат на тяхна страна, това ще означава, че войната ще бъде спечелена от тях без бой, защото ние ще бъдем заставени да капитулираме. Аз бих могъл да ви пиша в писмото си и други неща и да ви съобщя работи, които са по-приятни, но по-малко полезни, особено ако вие трябва да добиете една ясна представа за положението, за да вземете съответно решение. При това аз познавам вашия характер: вие обичате да слушате само приятни вести, но ако след това нещо от тях не се потвърди от събитията — да дирите виновници. Ето защо аз реших, че е по-сигурно да ви изложа ясно истината.

„А сега, що се отнася до задачите, които бяха първоначално поставени на нашата експедиция, бъдете съвсем убедени, че държането на нашите хора — и на войниците, и на командирите, спрямо вас беше безупречно. От момента обаче, от който цяла Сицилия се е съюзила, и от Пелопонес те очакват една друга войска, вземете, без да се маете, решение, като разсъдите добре относно това, че войските, с които разполагаме тук, не са достатъчни даже за нуждите на настоящия момент и че трябва да избирате: или да ги отзовете обратно, или пък да им изпратите в подкрепа една друга не по-малко силна и морска, и сухопътна войска. Едновременно с това обаче и обилни парични средства. Да изпратите най-сетне и един заместник, който да ме наследи по длъжност, защото аз не съм в състояние да остана повече тук поради това, че боледувам от нефрит. Смея да разчитам на вашата снизходителност, тъй като, докато бях здрав, по време на моите различни командувания аз ви сторих много услуги. Каквото и да възнамерявате да правите, сторете го без отлагания още в началото на пролетта, като имате наум, че неприятелят ще получи по-рано подкрепления от самата Сицилия, че войските от Пелопонес може би ще се забавят малко, но че ако вие не бдите с напрегнато внимание, ще допуснете, както и по-преди,[15] от една страна, да ви изненадат, а, от друга страна, да ви изпреварят."

Такива били сведенията, които се съдържали в посланието на Никий. След като изслушали неговото съдържание, атиняните отказали да освободят Никий от длъжността главнокомандуващ, а докато се изчака пристигането в Сицилия на новите стратези, определени да му бъдат колеги в командуването, те му назначили на място за помощници двама души, а именно Менандър и Евтидем, за да не бъде той сам, бидейки болен, натоварен с една толкова тежка длъжност. От друга страна, след това атиняните решили чрез гласуване изпращането на един друг експедиционен корпус от морски

и пехотни сили, чийто състав бил набран от атиняните, вписани в наборните списъци, и от съюзниците. Те определили Демостен[16], сина на Алкистен, и Евримедонт, сина на Тукъл, за помощници на Никий във върховното командуване. При това атиняните изпратили Евримедонт непосредствено след настъпването на зимното обръщане[17] на слънцето в Сицилия с десет кораба, като носел със себе си и сто и двадесет таланта сребро. Едновременно с това той трябвало да съобщи на тамошните войски, че щяла да им пристигне помощ и че за тях щели да положат грижи.

А Демостен останал в Атина, като се готвел да потегли по море през пролетта; той набирал от съюзниците войски и си осигурявал в Атина също така и парични средства, кораби и войници. От друга страна, атиняните изпратили двадесет кораба и около Пелопонес със задача, щото никакъв кораб да не може да потегли по море от Коринт или пък от някъде другаде. Понеже действително коринтяните след пристигането на пратениците, които им съобщили, че положението в Сицилия се подобрява, сметнали, че първото изпращане на кораби[18] било съвсем навременно, поради което и техният кураж се увеличил още повече. Ето защо те се готвели сами да изпратят в Сицилия хоплити с товарни кораби, докато пък в същото време лакедемонците се готвели да изпратят по същия начин войска от останалата част на Пелопонес. Освен това коринтяните екипирали двадесет и пет кораба, които трябвало да извършат опита да влязат в бой с корабите, които охранявали на котва при Навпакт. Заставени по този начин да охраняват строените срещу тях коринтски триери, атиняните нямали да имат възможност да попречат на потеглянето на техните товарни кораби.

От друга страна, лакедемонците се готвели да извършат нахлуване в Атика съответно на решението,[19] което те били взели преди това. Към тази акция те били подтиквани още повече от коринтяните и сиракузците, които били узнали, че подкрепленията щели да потеглят от Атина за Сицилия, и които смятали, че тази операция ще им попречи да потеглят. На всичко отгоре и Алкивиад непрестанно ги съветвал да укрепят Декелея и да не преустановяват военните действия. Най-сетне и преди всичко обаче лакедемонците били обзети от някакъв (нов) пристъп на решителност. Те смятали, че тъй като Атина има да води двойна война, срещу тях и срещу сицилийците, ще бъде победена по-лесно; те смятали освен това, че Атина първа била нарушила примирието.[20] По време на предишната война, те признавали това, правонарушението било извършено по-скоро от тяхна страна. Не само че тиванците били потеглили на поход срещу Платея във време на примирие, но и въпреки че в предишните договори да било упоменато да не прибягват до въоръжена сила, ако ед-

на от страните изрази желание да се подчини на съдебно решение, тъкмо те били отказали да разискват (по въпроса), когато атиняните ги призовавали да се явят на съд. Така именно лакедемонците си обяснявали поражението, което те претърпели при Пилос, както и всичко останало, което им се било случило. Когато обаче атиняните, потегляйки от Аргос със своите тридесет кораба, били опустошили част от територията на Епидавър и Прасий и други местности, като в същото време извършвали грабителски набези, използувайки за изходна база Пилос, и че неизменно, когато възниквали конфликти във връзка с някои спорни точки от (текста на) примирието, лакедемонците напразно ги подканвали да се явят на съдебен арбитраж, а те отказвали, тогава лакедемонците, като сметнали, че правонарушението, в което те самите се били провинили по-рано, този път било обратно — на страната на атиняните, желаели пламенно войната. И тъй в течение на тази зима лакедемонците накарали съюзниците да предадат желязото почти отвред и изобщо си осигурили да им бъдат доставени железните сечива, необходими за издигането на (контролното) укрепление. Освен това те решили да изпратят с товарни кораби подкрепления в Сицилия. За тази цел те сами доставили войски, а накарали и съюзниците си да сторят същото. Междувременно зимата завършила, а заедно с нея завършила и осемнадесетата година от тази война, която описа Тукидид.

Още в самото начало[21] на следната пролет, по-рано, отколкото преди, лакедемонците и техните съюзници нахлули в Атика. Предвождал ги лакедемонският цар Агис, син на Архидам. След като опустошили най-напред страната откъм равнината, те започнали да укрепяват Декелея,[22] като разпределили работата между контингентите на отделните градове. Декелея е отдалечена на около сто и двадесет стадии от Атина и приблизително на толкова или на не много повече — от Беотия. Укреплението, което се издигало (там), доминирало над равнината и ония пунктове от Атика, които благоприятствували за опустошения. То се виждало даже от Атина. Докато пелопонесците, които се намирали в Атика, работели заедно със своите съюзници на укреплението, ония, които били в Пелопонес, изпращали в същото време на товарни кораби хоплитите в Сицилия. Лакедемонците, които били избрали за целта най-добрите илоти и неодамоди, изпратили от едните и от другите всичко около шестстотин души, а за техен командир назначили спартанеца Еккрит. Беотийците пък изпратили триста хоплити под командуването на тиванците Ксенон и Никон и на теспиеца Хегесандър. Това били първите войскови контингенти, които потеглили, като тръгнали от нос Тенар, за да излязат на открито море. Немного след тяхното заминаване коринтяните изпратили пет-

стотин хоплити, като едни от тях били набрани в самия Коринт, а други били взети допълнително като наемници измежду аркадците, и като им назначили за командир на коринтяните Алексарх, ги изпратили. И Сикион от своя страна изпратил заедно с коринтския контингент двеста хоплити, които командувал сикионецът Саргей. От друга страна, двадесетте и пет кораба, които Коринт бил екипирал през зимата, се намирали на котва в пристанището срещу двадесетте атински кораба в Навпакт. Те останали там дотогава, докато споменатите хоплити потеглили с товарните кораби. Именно затова в началото било решено тези кораби да бъдат екипирани, за да бъде вниманието на атиняните насочено по-малко към товарните кораби, отколкото към триерите.

Междувременно, когато Декелея била укрепявана, и то още в началото на пролетта, атиняните изпратили около Пелопонес тридесет кораба под командуването на Харикъл[23], син на Аполодор. Било му заповядано, когато стигне в Аргос, да поиска от аргосците хоплити за корабите, като се позове на техния военен съюз. От друга страна, те, както и възнамерявали, изпратили Демостен в Сицилия с шестдесет атински и пет хиоски кораба. Като пехота те изпратили хиляда и двеста атински хоплити, набрани по наборните списъци, и всички жители на островите, които били годни за военна служба и които били набрани почти отвсякъде във възможния най-голям брой. И най-сетне от останалите подвластни им съюзници те събрали целия материал, който можел да бъде от полза във войната. На Демостен било наредено да се присъедини най-напред към ескадрата на Харикъл и да участвува заедно с него във военните операции по бреговете на Лакония. И тъй Демостен дигнал котва и се отправил към Егина, където щял да изчака онези части от експедиционния корпус, които били изостанали назад, а също така и докато Харикъл качи на борда си аргоските войници.

Между това в Сицилия през същото време от пролетта Гилип се завърнал в Сиракуза, като довел със себе си всичките войски, с които той могъл да се сдобие от онези градове, към които се обърнал (за подкрепления), и убедил. Той свикал сиракузците и им заявил, че „те трябва да екипират възможния най-голям брой кораби и да опитат щастието си в една морска битка. Това, казал той, бил риск, който си струвало да бъде приет, защото той се надявал, че по този начин ще осъществи една операция, която е от (голямо) значение за воденето на войната." От друга страна, и Хермократ не по-малко от него настоявал пред сиракузците „да не падат духом затова, че трябва да се сражават срещу атиняните по море". Той им напомнил, че „даже за атиняните опитността им по море не представя някакво наследствено благо и че те не са я притежавали вечно; че те повече от си-

ракузците са хора на континенталната суша и че само необходимостта, произлизаща от персите, ги била принудила да станат морски народ. Хермократ подчертал освен това, че на хора, които като атиняните са смели до дързост, онези, които проявяват същата смелост, ще им се сторят като най-опасните и корави противници; а че ако атиняните предизвикат всред своите съседи страх, те постигат това не защото ги превъзхождат със своята сила, а със стремителната си дързост на своите атаки, то и на самите атиняни би могло да бъде противопоставено от техните противници същото оръжие." И Хермократ добавил, „че той бил убеден, че ако сиракузците въпреки всички очаквания се осмелят да се противопоставят на атинската флота, то те ще спечелят посредством сумatoхата, която ще предизвикат по този начин всред атиняните, по-големи предимства, отколкото атиняните посредством своите познания (в морското дело) ще (могат да) нанесат вреди на неопитността на сиракузците". Вследствие на това Гилип подканвал сиракузците „да подложат своята флота на това изпитание, без да се колебаят". Убедени от аргументите на Гилип, на Хермократ и на някои други, сиракузците решили да предприемат битката по море и екипирали своите кораби.

А Гилип, когато флотата била вече готова, излязъл през нощта с всички пехотни сили, за да атакуват откъм сушата укрепителните съоръжения на Племирион. В това време по даден сигнал триерите на сиракузците се придвижили напред заедно на открито море. От тях тридесет и пет потеглили от дъното на Голямото пристанище, а другите, на брой четиридесет и пет, като излезли от Малкото пристанище, където се намирал и морският арсенал на сиракузците, и обиколили около острова, искали да се присъединят към онези, които се намирали вътре, и да потеглят заедно с тях срещу Племирион. По този начин те възнамерявали, като атакуват атиняните[24] от две страни, да предизвикат всред тях смут. На свой ред обаче атиняните екипирали бързо шестдесет кораба. С двадесет и пет от тях те влезли в бой с тридесетте и пет триери на сиракузците от Голямото пристанище. С останалите кораби те се насочили да посрещнат онези кораби, които идели от морския арсенал, като обикаляли около острова, и започнали морската битка точно пред входа на Голямото пристанище. И от двете страни противниците се сражавали ожесточено дълго време. Едните полагали усилия да форсират своето влизане с корабите си в пристанището, а другите — да им попречат.

Междувременно Гилип, като се възползувал от това, че атиняните от (гарнизона на) Племирион се били спуснали на брега и наблюдавали морската битка, успял да действува бързо и атакувал призори ненадейно укрепителните съоръже-

ния и превзел последователно първо най-голямото от тях, а след това и двете по-малки. Гарнизонът на последните две укрепления не могъл да удържи, след като видял, че най-голямото укрепление било превзето с такава лесота. Когато първото укрепление било превзето, всички войници от неговия гарнизон, които били намерили убежище на търговските кораби и на една плоскодънна товарна лодка, се добрали с мъка до лагера, защото били преследвани от една много бързоходна трирема на сиракузците, а в същото време сиракузката флота от Голямото пристанище тогава била излязла победителка в морската битка. Когато обаче другите две укрепления били превзети, сиракузците започнали на свой ред да отстъпват и онези, които се били изплъзнали, могли сега лесно да отстъпят, като се движели по протежение на брега. Онези сиракузки кораби пък, които били започнали битката при входа на Голямото пристанище, били успели да отблъснат атинската флота и сега те напредвали без всякакъв ред. По този начин, като си причинявали взаимно бъркотия, те оставили победата в ръцете на атиняните. Последните пък ги разбили и обърнали в бягство, а едновременно с това разбили и обърнали в бягство и ония кораби на сиракузците, от които преди това били разбити в Голямото пристанище. Така атиняните потопили единадесет кораба на сиракузците и избили по-голямата част от техните екипажи с изключение на екипажите на три кораба, които били заловени в плен живи. От корабите на атиняните били унищожени три. Те изтеглили остатъците от потопените неприятелски кораби, издигнали трофей на островчето, разположено пред Племирион, и се завърнали в своя стан.

Докато морската битка завършила по този начин за сиракузците, те завладели крепостните съоръжения на Племирион. В чест на тяхното превземане те издигнали три трофея. След това те съборили едното от малките укрепления, а възстановили двете други и поставили в тях гарнизон. По време на щурмуването на тези укрепления загинали или паднали в плен много хора и изобщо била заловена в плен голяма плячка, тъй като атиняните използували своите укрепления за складове, в тях имало големи парични средства, които принадлежали на търговците, и зърнени храни, както и парични средства, принадлежащи на триерархите. Там били пленени даже платната на четиридесет кораба, а също тъй и целият останал техен такелаж, както и три изтеглени на сушата триери. Най-тежкият удар обаче, ударът от първостепенна важност, който понесъл атинският експедиционен корпус, това било превземането на Племирион. Сега даже достъпът на корабите в пристанището не бил осигурен, особено що се касае до конвоите, превозващи храни, тъй като сиракузките кораби, които били поставени да наблюдават на самото мяс-

то, ги спирали; по този начин доставките на хранителни припаси ставали с бой. Най-сетне и във всяко друго отношение въпросната военна операция хвърлила атинската войска във вцепенение и отчаяние.

След това сиракузците изпратили по море дванадесет кораба под командуването на сиракузеца Агатарх. Един от корабите взел курс към Пелопонес с пратеници на своя борд, които да съобщят и изложат, че военното положение в Сицилия вдъхва надежди, и да подканят войната в Гърция да се води по-енергично. Другите единадесет кораба взели курс към Италия. Те били узнали, че към Сицилия се били отправили кораби, които превозвали припаси за атиняните. Сиракузците успели да ги изненадат и да унищожат по-голямата част от тях. Освен това те изгорили и приготвения за атиняните в областта на Кавлония[25] дървен корабостроителен материал. След това те взели курс към Локри и докато се намирали там на котва, един от транспортните кораби, който бил потеглил от Пелопонес, влязъл в пристанището, като носел на борда си хоплити от Теспии. Сиракузците пък ги прехвърлили на своите кораби и взели курс за у дома си, като се движили покрай брега. Атиняните ги причакали обаче близо до Мегара с двадесет кораба. Те заловили един от техните кораби заедно с неговия екипаж, но не могли да заловят другите, които успели да избягат в Сиракуза. Станала също така схватка в пристанището заради преградата от колове, която сиракузците били забили в морето пред старите покрити докове, за да могат корабите им да стоят на котва зад прикритие, без корабите на атиняните да могат да ги атакуват, и като се вкопчат в тях, да ги повредят. Срещу тази преграда от колове атиняните докарали най-напред един кораб с голям тонаж,[25] снабден с дървени кули и парапет около палубата. След това, като се приближили, качени на леки лодки, те прокарали едно котвено въже около коловете на дървената ограда, за да ги изтръгнат с рудана (за навиване на въжета) и ги изтеглят назад; освен това те се гмуркали във водата, за да прерязват коловете. Подслонени в постройките на своите докове, сиракузците ги обсипвали със стрели, а атиняните им отвръщали със същото, като стреляли от големия кораб. Накрая атиняните успели да изтръгнат голяма част от коловете. Най-трудна за справяне с нея била скритата част от преградата. Някои от коловете били забити по такъв начин, че не стърчали над морската повърхност. Затова било опасно да се приближават до тях от страх да не би, като не ги съзрат, да приковат своите кораби като върху риф. И тези колове били прерязани обаче от наети срещу заплата гмурци (водолази). Въпреки това обаче сиракузците забивали нова преграда от колове. Впрочем и от едната, и от другата страна, както обикновено се случва при армии, които са възправе-

ни отблизо една срещу друга, растял броят на всевъзможните схватки и опити, към които те прибягвали. От друга страна, сиракузците изпратили в градовете на Сицилия пратеници, а именно коринтяни, амбракийци и лакедемонци, на които било възложено да съобщят за превземането на Племирион и това, че причината за тяхното поражение в морската битка била не толкова силата на неприятеля, колкото тяхната собствена обърканост. Те трябвало освен това да изложат, че са обнадеждени, и да поискат да им бъдат изпратени срещу техните неприятели съвместно подкрепления, съставени от флотски и от сухопътни сили, защото се очаквало пристигането на атиняните с един нов експедиционен корпус. И ако те бъдели изпреварени, като техните сегашни сили бъдели унищожени предварително, войната щяла да бъде окончателно спечелена. Такива действия развивали войските в Сицилия.

Междувременно пък Демостен, след като помощните войски, които били поставени на негово разположение, се събрали, вдигнал котва от Егина и плавайки с курс към Пелопонес, съединил своите сили с тридесетте атински кораба на Харикъл. И като качили на борда на своите кораби аргоските хоплити, те взели курс по посока на Лакония. Тук те опустошили най-напред територията на Епидавър — Лимера[27], а след това извършили десант на онази част от брега на Лакония, която е срещу остров Китера, където се намира светилището на Аполон. Те опустошили известни части от страната и укрепили една ивица земя, която имала форма на провлак, за да могат по този начин да предоставят убежище на избягалите лакедемонски илоти и за да имат, както в Пилос, една изходна база, за да могат от нея разбойниците да извършват своите грабителски нападения. След като взел участие в завземането на въпросния пункт, Демостен продължил незабавно своето плаване по посока на Керкира, като се движил покрай брега. Той желаел да вземе на борда на своите кораби съюзническите контингенти от тези области, за да може да вземе колкото е възможно по-скоро курс към Сицилия. Харакъл пък останал тук, докато споменатата ивица земя бъде окончателно укрепена. След това, като оставил тук един охраняващ отряд, потеглил на свой ред със своите тридесет кораба, за да се завърне в Атина. Заедно с него си заминали и аргоските хоплити.

През това същото лято[28] в Атина пристигнали хиляда и триста тракийски пелтасти,[29] въоръжени с къси мечове, които били от племето дии[30]. Те трябвало да придружават Демостен в Сицилия. Тъй като обаче траките били пристигнали със закъснение, атиняните възнамерявали да ги върнат обратно в Тракия, откъдето били дошли. А да ги задържат за военните действия във връзка с Декелея им се виждало мно-

го скъпо, тъй като всеки един от тях получавал наемническа заплата по една драхма на ден. След като през това лято Декелея била укрепена от цялата пелопонеска войска, тя сега била държана от войскови контингенти, които съюзниците изпращали поред. Това представлявало бреме за страната, като подлагало атиняните на тежки изпитания. И наистина вследствие на материалните щети и човешки жертви, които окупацията на Декелея водела след себе си, тя представлявала извънредно тежък удар за атиняните. Преди това нахлуванията (в Атика), които били краткотрайни,[31] давали възможност през останалото време земята да се използува. Сега обаче, след като противникът бил уседнал трайно на тяхна земя, понякога той предприемал атаки с подсилени ефективи, а понякога редовният гарнизон на Декелея, за да задоволи своите нужди, се отдавал на грабежи; най-сетне вследствие на присъствието на лакедемонския цар Агид, който воювал не на шега, атиняните търпели тежки загуби. Те се лишили от целокупната своя територия; повече от двадесет хиляди роби, по-голямата част от които били занаятчии преминали на страната на противника; всичките стада, както и товарните животни били загубени. Що се касае пък до конете, тъй като конниците предприемали всекидневно излази било за да извършат нападения срещу Декелея, било за да патрулират по полето, то едни от тях окуцявали от каменистата почва,[32] на която се движили с мъка, а други били ранявани.

От друга страна, и доставката на продоволствие от Евбея, която по-рано се извършвала бързо по най-краткия път по суша от Орон през Декелея, сега ставала по море, като се обикаляло около Суний[33] и по този начин било свързано с много разноски. И тъй абсолютно всичко, от което Атина се нуждаела, се внасяло отвън. И сега Атина се превърнала от град в крепост. През деня атиняните се редували на смени при охраната по бойниците на стените, а през нощта всички, с изключение на конниците, прекарвали в активна военна служба, едни в различните военни поделения, а други — на крепостните стени. Така те се изтощавали непрестанно и зиме, и лете.[34] Най-много обаче атиняните се измъчвали от това, че трябвало да водят едновременно две войни. И те достигнали до такава степен на пламенно боево усърдие, че ако някой би чул за него преди това, не би го повярвал. Понеже въпреки че те самите били държани блокирани от пелопонесците чрез укрепяването на Декелея, не само не евакуирали Сицилия, но даже обсаждали по същия начин чрез блокада Сиракуза, един град, който сам по себе си бил не по-малък от Атина. И противно на очакванията на елините те проявявали такава сила и смелост, каквито в началото на войната едни смятали, че при едно нахлуване на пелопонесците на тяхна

територия ще бъдат в състояние да проявят в продължение на една година, други — на две, трети — три, но никой не смятал, че те ще издържат и по-продължително време. А ето че на седемнадесетата година от първото нахлуване, изтощени вече във всяко отношение от войната, атиняните се озовали в Сицилия и започнали една война, която не била по-малка от онази, която те били започнали с Пелопонес. Вследствие на всичко това и вследствие на тежките загуби, причинени от Декелея, както и вследствие на другите големи разходи, които се струпали допълнително върху тях, атиняните отслабнали във финансово отношение. Ето защо приблизително по това време те заместили фороса (данъка), който бил плащан от техните поданици, с налог в размер на една дванадесетина от стойността на стоките, които били превозвани по море. По този начин те се надявали, че ще увеличат своите доходи. А техните разходи не били, както по-преди: те били силно нараснали пропорционално на разширяването на войната, а от друга страна, приходите намалявали.

И тъй, атиняните изпратили незабавно траките обратно, които били закъснели за (експедицията) на Демостен, тъй като не искали поради липса на парични средства да влизат в разноски. Те наредили на Диейтреф да ги отведе и тъй като по пътя си по море те трябвало да минат през Еврипския проток,[35] те заповядали на Диейтреф да ги използува, където е възможно, и да нанесе на противника щети. А Диейтреф ги накарал да извършат десант на територията на Танагра, където той събрал набързо малко плячка. След това, като потеглил вечерта от Халкида на остров Евбея, Диейтреф преплувал с корабите Еврип и стоварил траките на суша в Беотия, като ги повел към Микалес. През нощта той се разположил на стан, без да бъде забелязан, при светилището на Хермес, което се намира на около шестнадесет стадии от Микалес; на разсъмване той потеглил срещу града, който не бил голям, и го превзел. Той връхлетял с изненада върху хора, които не били нащрек и не очаквали, че бидейки толкова далече от морето, някакъв неприятел ще стигне дотам, за да ги нападне. Освен това крепостната стена била слаба и на някои места се била срутила, а на други места била твърде ниска, а сверх всичко друго поради това, че съществувала сигурност, градските порти били оставени отворени. Като се втурнали в Микалес, траките започнали да разрушават къщите и светилищата и да избиват хората, без да щадят нито старите, нито младите, като погубвали всеки срещнат на пътя си, включително и жените и децата, та дори и впрегатния добитък и изобщо всичко живо, което зървали. Понеже траките, когато смятат, че няма от какво да се боят, са особено свирепи, подобно на най-кръвожадните варвари. Така и тогава измежду спените от страшна бъркотия и на всевъзможни на-

силия, придружени с убийства, те връхлетели върху едно училище за деца, което било най-голямото в града, и избили всички деца, които току-що били влезли в час. За целия град това било едно нещастие, което по своите размери надминавало и най-големите бедствия, тъй като било по-неочаквано и същевременно по-трагично от всяко друго.

Когато узнали за това, което станало, тиванците се притекли на помощ. Те изненадали траките, които се били отдалечили вече на малко разстояние, отнели им плячката, всели страх всред тях и ги преследвали чак до Еврип и до морето, където стояли на котва товарните кораби, които ги били докарали. Те избили техните хора, по-голямата част от тях когато се качвали на корабите, защото те не знаели да плават, и екипажите на товарните кораби, като виждали това, което ставало на сушата, били оттеглили плавателните съдове вън от обсега на метателните копия. (В началото на своето оттегляне обаче траките, напротив, се отбранявали много изкусно от онези части на тиванската конница, които първи ги били атакували, и то по начин, който е присъщ на тяхното родно военно изкуство, като се изплъзвали и отстъпвали бързо, за да атакуват след това отново на сгъстени групички, така че твърде малцина от тях били убити през време на тяхното оттегляне.) Известна част от тях загинали също и в самия град, когато се били отдали на грабеж. От хиляда и триста траки загинали всичко двеста и петдесет души. От своя страна траките избили от тиванците и от тези, които им се притекли на помощ, около двадесет души, както конници, така и тежко въоръжени пехотинци, между тях и Скирфондас, един от тиванските беотарси.[36] Значителна част от населението на Микалес било избито. Такива били събитията в Микалес, една катастрофа, която въпреки своите ограничени размери не отстъпва по своята трагичност на най-плачевните епизоди през тази война.

През това време Демостен държал с корабите си курс към Керкира, след като завършил работите във връзка с укрепяването на Лакония. В елейския град Фейя той потопил един товарен кораб на котва, на който коринтските хоплити имали намерение да се прехвърлят в Сицилия. Последните обаче успели да избягат. Те се снабдили по-късно с друг кораб и потеглили с него отново по море. Като пристигнал след това в Закинт и Кефаления, Демостен набрал там хоплити, като изпратил да повикат хоплити и от месенците в Навпакт. След това той се прехвърлил на другата страна на протока, а именно на брега на Акарнания в Ализия, след това в Анакторион, който бил завзет от атиняните. Тъкмо когато той бил зает с тези неща, той срещнал Евримедонт, който се връщал с кораб от Сицилия, където бил изпратен, както видяхме, през зимата, за да занесе пари на войската. Между другото

той му съобщил какво бил научил тогава, когато бил вече на път, а именно, че Племирион бил превзет от сиракузците. От своя страна и Конон[37], който бил командувал гарнизона в Навпакт, дошъл също при тях, като съобщил, че двадесетте и пет коринтски кораба, които се намирали на котва и били разположени срещу неговите собствени флотски единици, нямали ни най-малко намерение да се откажат да воюват, а, напротив, се готвели да дадат морска битка. Ето защо той ги молел настоятелно да му изпратят кораби, тъй като осемнадесетте кораба, с които той разполагал там, не могли, казвал той, да издържат една битка срещу двадесетте и пет кораба на противника. При това положение Демостен и Евримедонт предоставили на Конон десет кораба, и то най-бързите, от тези, които имали при себе си, за да попълнят ескадрата в Навпакт. А самите те се занимавали с това да наберат войска за себе си. Евримедонт се отправил в Керкира, като приканвал жителите ѝ да екипират петнадесет кораба и набирал хоплити (като прекъснал своето пътуване, той сега споделял командуването с Демостен като негов колега, както това се предвиждало, когато той бил назначен); Демостен пък набирал от Акарнания и от околните места прашкари и бойци, които се сражавали с метателни копия (аконтисти).

Междувременно пратениците, които, както видяхме, били изпратени от Сиракуза след превземането на Племирион, за да отидат из градовете на Сицилия, намерили там благосклонен прием и се готвели да доведат войските, които били набрали. Никий, който бил предупреден за това, наредил да изпратят пратеници при сикелите, които били съюзници на атиняните и чиято територия се намирала на пътя, по който минавали въпросните войски (а тези съюзници били кенторипите, халикиейците и други) и да им кажат да не дават пропуск на неприятелите, но че трябва да стегнат своите редици, за да им попречат да си пробият път през тяхна територия, тъй като те нямало да се опитат да сторят това от никоя друга страна, понеже Акрагант им забранявал да минат през негова територия. Сицилийските войски били потеглили вече на път, когато сикелите, за да се отзоват на молбата на атиняните, им устроили тройна засада, без сицилийските войски да били взели някакви предпазни мерки и понеже били нападнати изневиделица, избили около осемстотин души от тях, в това число и всички пратеници, с изключение на един от Коринт. Той именно отвел останалите живи на брой около хиляда и петстотин души в Сиракуза.

Приблизително през същите тези дни на Сиракуза пристигнали подкрепления от Камарина на брой петстотин хоплити, триста души въоръжени с метателни копия и триста стрелци. Жителите на Гела също изпратили флота, състояща се от една ескадра от пет кораба, четиристотин бойци, въо-

ръжени с метателни копия, и двеста конници. По този начин сега наистина почти цяла Сицилия, с изключение на жителите на Акрагант, които останали неутрални, и останалите градове, които дотогава изчаквали, сега се обединила със сиракузците и им се притекла на помощ срещу атиняните. Вследствие на поражението, което претърпели на сикелска територия, сиракузците се въздържали да предприемат незабавно нападение срещу атиняните. През това време, щом като войсковите контингенти, които били оставени от Керкира и от населението на континенталната суша, били вече готови, Демостен и Евримедонт се прехвърлили с цялата си войска през Йонийския залив и акостирали на Япигийския нос. Потегляйки оттам, те стигнали до Хойрадските острови,[38] които принадлежали на Япигия, взели на борда си около сто и петдесет япигейски бойци, въоръжени с метателни копия, които били от племето месапи, и след като подновили някакъв стар договор за приятелство с Артас, княза на месапите, който им бил предоставил споменатите бойци, въоръжени с метателни копия, се озовали в Метапонт, град в Италия.[39] И като убедили метапонтците като техни съюзници да участвуват в експедицията с триста бойци, въоръжени с метателни копия (аконтисти) и две триери, които те взели със себе си, атиняните се движили с корабите си по протежение на морския бряг до Турии. Когато те пристигнали там, вследствие на политически преврат били паднали от власт противниците на Атина. Тъй като атиняните желаели да извършат преглед на цялата своя войска, след като събрали всичко, което могло да бъде изостанало назад, и същевременно да убедят турийците да участвуват на тяхна страна в похода колкото е възможно по-енергично, и като се възползували от положението, което се било създало за този град вследствие на неотдавнашния политически преврат, да ги убедят да сключат с Атина един нападателен и отбранителен съюз. Ето защо атиняните останали на турийска територия, за да уредят тези въпроси.

По същото време пелопонесците, които със своите двадесет и пет кораба стояли на котва[40] срещу атинските кораби при Навпакт, за да осигурят прехвърлянето на товарните кораби за Сицилия, се приготвили за морска битка, като екипирали допълнително още кораби, така щото техните ефективи били съвсем незначително по-малобройни от корабите на атиняните и хвърлили котва при Ериней[41] в Ахайя на територията на града Рипи. Брегът, пред който те хвърлили котва, образувал по форма (нещо като) полумесец. Пехотата, която напреднала, за да им окаже поддръжка от две страни, заедно с коринтяните, както и с тамошните[42] съюзници, се разположила на позиция на двата рога (на полумесеца), които се вдавали в морето като продължение на суша-

та. Корабите заемали междинното пространство (между двата рога на полумесеца) и го прегражда̀ли. Флотата командувал коринтянинът Полиант. Атинянитe пък, като потеглили от Навпакт, се насочили срещу тях с тридесет и три кораба. Техен командир бил Дифил. Отначало коринтяните не предприемали нищо. Когато обаче им се сторило, че моментът, който подхожда за действие, е настъпил, сигналът бил издигнат и те се спуснали срещу атинянитe. Битката започнала и двамата противници дълго време устоявали един срещу друг. Три от корабите на коринтянитe били разрушени, а от атинскитe кораби, въпреки че не бил потопен действително нито един, седем кораба били извадени от строя. Те били атакувани фронтално и техните носове били разбити от коринтскитe кораби, чиито предници били подсилени тъкмо за целта с по-дебели странични греди.[43] Въпреки че сраженето продължавало, без равновесието да се наруши, и по такъв начин, щото всеки от противниците могъл да се смята за победител, междувременно атинянитe успели да се доберат до останките от онези кораби, които били разбити. Те били облагопрѝятствувани в това отношение и от вятъра, който тласкал корабните останки в открито море, и от това, че коринтянитe не се върнали отново, за да атакуват, тъй щото двамата сражаващи се противници се разделили. Нямало никакво преследване и от никоя страна не били взети пленници. Коринтянитe и пелопонесцитe водели морския бой близо до сушата и това ги улеснявало да се спасяват, а що се отнася до атинянитe, нито един от техните кораби не бил потопен. След като обаче атинската флота се оттеглила в Навпакт, коринтянитe издигнали незабавно трофей. Те се смятали за победители, тъй като били извадили от строя повече кораби, отколкото техните противници, а също така и защото имали същите основания да не се смятат за победени, каквито техните противници имали, за да не се смятат за победители. Понеже действително, ако от гледна точка на коринтянитe могло да се смята за успех това, че те не били напълно разбити, от гледна точка на атинянитe това, че те не спечелили пълна победа, могло да се смята за поражение. И все пак, когато флотата на пелопонесцитe се била оттеглила и тяхната пехота се била разотишла, атинянитe, смятайки се за победители, издигнали на свой ред трофей на ахейска земя, на едно разстояние от около двадесет стадия от Ериней, където коринтянитe били държали своитe кораби на котва. Така завършила тази морска битка.

През това време Демостен и Евримедонт, към които сега турийцитe се били присъединили със седемстотин хоплити и триста бойци, въоръжени с метателни копия, наредили на флотата да се движи покрай брега, като държи курс към територията на Кротон. А самите те, след като направили пре-

глед на всичките свои пехотни сили на брега на реката Сибарис, ги повели през територията на Турии. Като се озовали на реката Хилиас, понеже кротонците им заявили посредством пратеници, че те не биха желали да дадат съгласието си, щото войските да минат през тяхна територия, те се приближили към морския бряг и към устието на реката Хилиас, за да се разположат там на стан, (а) в същото време флотата пристигнала тук, за да се присъедини към тях. На следния ден те се качили на корабите си и продължили да се движат покрай брега, като се отбивали във всички градове освен в Локри, докато стигнали най-сетне до Петра,[44] разположен на територията на Регион.

Междувременно, когато сиракузците узнали за приближаването на атинските ескадри (под командуването на Демостен и Евримедонт), те пожелали да се решат и да извършат още един опит с флотата и със сухопътните си войски, които те набрали именно затова, за да могат да изпреварят тяхното (на атиняните) пристигане. Те предприели изобщо поправки и подобрения на своята флота, от които въз основа на поуката, която добили от предишната морска битка, очаквали да извлекат по-големи предимства. Те направили именно носовете на своите кораби по-къси и по-масивни, като удебелили и страничните греди (епотидите) на предната част на корабите и ги прикрепили към туловището на корабите посредством вътрешни и външни подпори на дължина по шест лакътя, точно по същия начин, както и коринтяните били подсилили предните части на своите кораби, за да се сражават срещу ескадрата кораби при Навпакт. Сиракузците смятали именно че срещу атинските кораби, които не им противопоставяли същата конструкция (като на техните кораби), и че, напротив, предните части на атинските кораби били изтънени и атиняните прилагали (при сблъскване) по-скоро фланговия удар посредством заобикаляне отстрани, отколкото удара на нос срещу нос, те не щели да бъдат без предимства. Те вярвали също така, че морската битка, която щяла да се води в Голямото пристанище на едно неголямо пространство с многобройни кораби, щяла да бъде благоприятна за тях. Понеже, като нанасяли удар на нос срещу нос, те щели да разбият предните кухи и слаби части на неприятелските кораби, като при атаките им нанасяли удари с яките и плътни носове на своите кораби. В същото време атиняните нямало да могат да предприемат вследствие на тясното пространство нито обход срещу тях, нито пък да пробият техните линии, а тъкмо на тези тактически маневри атиняните разчитали най-много. Понеже щяло да зависи от самите сиракузци да не позволят на атиняните да извършат пробив в техните редици, а що се отнася до обходните движения, липсата на пространство щяла да ги направи невъзмож-

ни. И сега те съзирали най-големи предимства в тактиката да се сблъсква корабен нос с друг корабен нос, на което порано се гледало като на признак на неопитност на (техните) кормчии. А ако атиняните бъдели отблъснати, те нямало да могат да извършат движение назад освен по посока на сушата, т е. на едно малко разстояние и само на една малка ивица от брега, която се простирала край техния стан, тъй като останалата част от пристанището щяла да бъде в техните (на сиракузците) ръце. И така че ако те успеели по някакъв начин да ги насъберат заедно и ги изтласкат срещу една малка ивица земя, която да бъде една и съща за всички, те щели да се блъскат едни други и да изпаднат в пълно безредие, а тъкмо това именно било, което вредело най-много на атиняните във всички морски битки, че не разполагали с цяло пристанище, за да могат да извършват заден ход като сиракузците. Най-сетне атиняните нямало да могат да се придвижат с корабите си към открито море, тъй като откъм открито море щяла да бъде флотата на сиракузците, която била свободна както да се движи напред, така и да дава заден ход. Този маньовър щял да бъде толкова по-труден за атиняните, тъй като Племирион се намирал в ръцете на противника, пък и входът на пристанището съвсем не бил широк.

Такъв бил планът, който сиракузците замислили, като държали сметка за своя опит и за своите сили. Освен това те били насърчени от резултатите на предишната битка и сега решили да положат усилия и по суша, и по море. Малко преди това Гилип извел от града по суша онази войска, която била разквартирувана там, и ги повел срещу онази част на атинското укрепление откъм страната, която била обърната към Сиракуза. След това, като потеглили от Олимпейона, всички тежко въоръжени пехотинци, които се намирали в този сектор, както и конниците и леко въоръжените бойци напреднали срещу неприятелските укрепления откъм противоположната страна. Непосредствено след това сиракузците и съюзническите кораби излезли в открито море и се понесли напред. Отначало атиняните мислели, че неприятелят ще предприеме опит само с пехотните си сили. Когато обаче видели, че флотата също потегля внезапно срещу тях, се разтревожили. Едни от тях заели позиции по стените или пред тях срещу войските, които настъпвали заплашително. Други пък се насочили да се противопоставят на онези войски, които напредвали бързо откъм Олимпейона и от разположените вън от него места — това били многобройни конници и въоръжени с метателни копия бойци. Най-сетне трети се качили на корабите или пък се разположили на брега, за да окажат поддръжка. След като натоварването на корабите завършило, те се отправили на свой ред в открито море със седемде-

сет и пет кораба. Сиракузците имали приблизително осемдесет кораба.

През по-голямата част от деня противниците си опитвали силите, като маневрирали ту напред, ту назад. Никоя от двете страни не успявала обаче да спечели някакви значителни предимства, освен това, че сиракузците потопили един или два кораба на атиняните. Накрая и двете страни прекъснали контактите помежду си, докато едновременно с това сухопътната войска на сиракузците се оттеглила от терена пред атинските укрепления. На следния ден сиракузците запазвали спокойствие и не проявявали нищо от онова, което имали намерение да предприемат. Никий обаче, който могъл да забележи, че по време на морската битка силите на двете страни се изравнили, очаквал, че противникът ще предприеме отново нападение. Ето защо той задължил триерарсите да ремонтират корабите, които били пострадали, и поставил на котва товарни кораби срещу преградата (баража) от колове. Този бараж от колове той бил издигнал в морето, за да замества едно пристанище, което да може да се затваря. Никий разположил товарните кораби на едно разстояние от около два плетра[45] един от друг, та в случай че някоя триера изпадне в тежко положение, да намери сигурно убежище и след това да може да потегли спокойно в открито море. Атиняните прекарали целия ден в тези приготовления, докато се стъмнило.

На следния ден, но този път много рано сутринта, сиракузците подновили по същия начин своята офанзива срещу атиняните по суша и по море. И след като били изправени една срещу друга, двете флоти прекарали отново голяма част от деня, като едната „опипвала" другата. Най-сетне обаче коринтянинът Пирих, син на Аристон, най-добрият кормчия, който бил на служба у сиракузците, посъветвал сиракузките командири на флотата да наредят чрез пратеници на съответните власти в града да прекъснат пазара на храни в града, като го преместят на брега на морето, и да изискат, щото всеки, който притежава съответни продукти, да ги изкара тук за продан. По този начин те, когато дебаркират своите екипажи, да ги заставят да се хранят на корабите, тъй щото много бързо след това, и то още същия ден, да могат да подновят с изненада своите нападения срещу атиняните.

Това предложение било одобрено от командуването; един пратеник бил изпратен и пазарът бил открит и организиран. Сиракузците започнали да се отправят с корабите си веднага към града и щом дебаркирали, те получавали ядене на самото място. Атиняните помислили обаче, че сиракузците се оттеглят към града, защото са се почувствували послаби от тях, и затова те дебаркирали спокойно и се заели с

другите свои работи, главно с приготовляването на обяда, уверени в това, че през този ден няма да има повече сражение по море. Отведнъж обаче сиракузците се качили на корабите си и минали отново в настъпление. Атиняните пък, силно възбудени и повечето от тях още ненахранени, се качили на корабите си при голяма бъркотия и накрая успели да потеглят с мъка срещу противника. Известно време двамата противници се държали предпазливо на разстояние един от друг. След това обаче атиняните решили, за да не би чрез продължително отлагане поради изтощение сами да си докарат нещастие, да атакуват по възможност по-скоро. След като били надлежно насърчени, те се понесли стремително напред и започнали морската битка. Сиракузците ги посрещнали с насочени напред носове на своите кораби, както се предвиждало по техния план за действие. А със заострените като шипове приспособления, прикрепени към носа на корабите си, сиракузците разрушили на голяма дължина предниците на неприятелските кораби, докато в същото време войниците, застанали върху палубите на сиракузките кораби, нанасяли със своите копия големи загуби на атиняните. Още по-големи загуби нанесли (на атиняните) онези сиракузци, които се движили наоколо на малки лодки и се вмъквали под греблата на неприятелските кораби или като плавали отстрани, обсипвали моряците с копия.

Накрая, водейки по този начин морската битка с такова ожесточение, сиракузците извоювали победата. А атиняните, като завили в обратна посока, потърсили между товарните кораби убежище в своя пристан. А корабите на сиракузците ги преследвали настървено чак до товарните кораби. Там обаче те били спрени от гредите, на които имало прикрепени „делфини“[45] и които били поставени над пасажите (между товарните кораби, текстът в скоби от ред. Хр. Д.). Два от корабите на сиракузците, които били твърде увлечени от победите и се доближили до тях, били разрушени, като единият от тях бил заловен в плен заедно със своя екипаж. Когато сиракузците се оттеглили, те били потопили седем атински кораба и били повредили много други. Що се отнася пък до хората, те били заловили в плен или пък избили голям брой от тях. В чест на двете морски битки[47] те издигнали два трофея. Оттогава насетне у сиракузците се засилила надеждата, че са много по-силни по море, но смятали, че ще могат да възтържествуват също и със своите сухопътни сили.

И докато сиракузците се готвели да минат отново към атака по море и по суша, Демостен и Евримедонт пристигнали с подкрепленията, изпратени от Атина, т. е. с приблизително седемдесет и три кораба, заедно със съюзническите, и пет хиляди тежковъоръжени бойци, собствени и съ-

южнически, освен това немалък брой елински и варварски бойци, въоръжени с метателни копия, както и голям брой пращкари и стрелци-лъчници, снабдени със собствените боеприпаси в достатъчно количество.[48] Що се отнася до сиракузците и до техните съюзници, те в момента били силно поразени и се питали дали ще могат най-сетне да се отърват от опасността, особено пък като виждали, че въпреки работите, които се извършвали по укрепяването на Декелея, оттам била дошла въпреки това една войска не по-малка, а напълно еднаква с онази, която била дошла по-рано, и че Атина проявявала навред едно огромно надмощие. И сякаш вследствие на нещастията някаква нова сила се била вляла в първата войска на атиняните. А Демостен, като видял какво е положението, сметнал, че не бива да губи време, за да не му се случи това, което се случило на Никий. Защото в началото, когато пристигнал, Никий всявал страх у сиракузците, но тъй като обаче не ги атакувал веднага, а останал да зимува в Катана, неговият престиж започнал да пада, тъй като дал възможност на противника да се съвземе и дал на Гилип време да го изпревари и пристигне от Пелопонес с войска, чието изпращане сиракузците даже не биха искали, ако Никий би преминал направо към нападение. Понеже сиракузците тогава се смятали, че са в състояние да му се съпротивяват със собствените си сили и нямало да признаят своята слабост, освен след като бъдели отрязани отвред посредством издигането на крепостната стена. И дори ако те се обърнели тогава за подкрепления, една такава армия едва ли щяла да им окаже същата ефикасна помощ. Като размишлявал върху всички тези неща (от миналото) и си давал сметка, че и той в настоящия момент ще може да причини поголям страх у противника главно през първия ден, искал да използува тутакси до дъно успеха, постигнат чрез уплахата, която той предизвикал у противника посредством своята войска. Забелязвайки, че напречната стена на сиракузците, посредством която те попречили на атиняните да ги обкръжат, била проста (единична) и че като си осигурят най-напред подстъпа към Епиполи, а след това и стана, който се намирал на платото, щели да могат да сложат ръка и върху напречната стена (тъй като никой в такъв случай нямало да може да издържи напора на тяхната атака), той бързал да предприеме този смел опит и виждал в него най-бързото средство за себе си да спечели окончателно войната. И действително той или щял да успее и Сицилия да му принадлежи, или пък трябвало да върне обратно войската (от Сицилия) и по този начин атиняните и съюзниците, които участвували в похода, пък и целият град нямало да се изтощават безполезно. И тъй атиняните се задоволявали отначало с това да предприемат излази и да опустошават територията на

Сиракуза в района на р. Анап и тяхната войска имала, както и в началото, надмощие и по суша, и по море. Сиракузците не им се противопоставили никъде, освен от Олимпейона с конница и с бойци, въоръжени с метателни копия.

След това Демостен решил най-напред да се опита да превземе напречната стена с помощта на обсадни машини. Когато обаче той докарал обсадните машини близо до стената, те били запалени от противниците, които се отбранявали от стените, а многобройните нападения, предприети на много пунктове по стената, били отблъснати. Тогава Демостен решил, че повече не бива да се бави: със съгласието на Никий и на своите колеги в командуването, в изпълнение на своя план той атакувал високото плато (Епиполи). Изглеждало обаче, че през деня е немислимо да се приближат незабелязано и да се изкачат там; затова той дал нареждане да се снабдят с хранителни припаси за пет дни, взел със себе си всички каменоделци и зидари, както и материалите — муниции за стрелба, както и сечивата, от които се нуждаел, в случай че успеел, за да издигне стена, и щом минал първият сън, потеглил заедно с Евримедонт и Менандър и цялата войска срещу високото плато, а Никий останал назад между стените (на укреплението). Когато те стигнали там, а именно при Евриел, докъдето се била изкачила и предишната войска, незабелязани от сиракузките стражи, те превзели укреплението посредством едно бързо нападение и избили няколко души от охраняващата част; но по-голямата част от тия войници се отскубнали и прибягали направо в станове, които се намирали на Епиполи. Тези станове били на брой три: единият за сиракузците, вторият за останалите сицилийци, а третият за техните съюзници. Те съобщили за нападението, след като по пътя си вдигнали по тревога шестстотинте сиракузци, които били на стража, и то на първа линия, в тази именно част на Епиполи. Тъй като те се притекли незабавно на помощ, Демостен и атиняните се натъкнали на тях и въпреки тяхната ожесточена съпротива ги разбили. Веднага след това атиняните се устремили по-нататък, за да могат, като се възползуват от своя сегашен напор, да постигнат това, за което били дошли, а не да се отпуснат. Някои отделения от атинската войска започнали да щурмуват още в началото на атаката напречната стена на сиракузците, чиито защитници не могли да я удържат, и да разрушават нейните бойници. Сиракузците обаче заедно със своите съюзници, както и Гилип и неговите хора, се втурнали от външните фортове на укреплението срещу неприятеля, но смелото нападение на атиняните било за тях изненада. Ето защо при първия сблъсък с атиняните те били смутени и понеже били силно притиснати, отначало отстъпили назад пред мощния напор на атиняните. Тъй като обаче атиняните се чувствували вече победи-

тели, те напредвали в по-малко добър ред и искали да извършат колкото е възможно по-бързо пробив в целокупната войска на противника, която още не била влязла в боя, за да не може тя, ако натискът върху нея намалее, да се концентрира отново. Беотийският отряд се опълчил пръв срещу тях, атакувал ги, принудил ги да отстъпят и ги обърнал в бягство.

От този момент насетне атинянните изпаднали в голям безпорядък и (пълна) безизходица и не било лесно да се узнае както от едната, така и от другата страна в подробности по какъв начин са се развили различните фази на тези събития. Понеже щом даже за събития, които са станали през деня и са по-ясни, онези, които са участвували в тези събития, едва знаят нещо друго (от цялото) освен онова, което се отнася поотделно към всеки човек. Как тогава някой би могъл да има някакви по-сигурни познания за онова, което е станало във време на един нощен бой и при това бой, който е бил единствен през тази война и при който са били изправени една срещу друга големи армии? Наистина луната светела, но те се виждали помежду си, както това ставало естествено при лунна светлина, че сражаващите се виждали само силуета на отделния човек, без да могат да разпознаят своите хора. Многобройни хоплити се движели напред и назад на едно тясно пространство. Между атинянните пък едни били вече разбити, а други още непобедени и увлечени от устрема на своята първа атака, продължавали да напредват. От друга страна, мнозина от останалата част от тяхната войска току-що се били изкачили на платото, а други още се изкачвали по стръмния склон и поради това не знаели на коя страна трябва да се отправят. Бягството на атинянните едва било вече започнало и всички бойци, които се намирали напред, били изпаднали в пълно безредие и било трудно във врявата да се разпознаят от останалите. От една страна, сиракузците и техните съюзници, които се смятали за победители, се насърчавали, като надавали гръмки викове, понеже през нощта нямало друг начин да се дават сигнали, а същевременно посрещали пристъпите на нападащите (противници). От друга страна, атинянните не само се търсели едни други, а смятали за противници всички, които идели насреща им, включително и своите другари, които бягали и се връщали обратно по стъпките си. Тъй като нямало друго средство да се разпознават, те постоянно се питали един други за паролата и тъй като всички питали наведнъж, те създавали голям безпорядък в своите собствени редове и в края на краищата издавали своята парола на неприятеля. Самите те обаче не знаели паролата на своите неприятели, тъй като те, бидейки победители, били групирани по-добре, не се разпръсвали и затова се разпознавали лесно. Ето защо, когато се натъквали на някои противници, които ги превъз-

ходжали, те лесно им се изплъзвали, защото знаели паролата, а пък атиняните, когато им се случело да знаят паролата, били загубени. Най-голяма вреда от всичко и най-съществена им причинявало обаче пеенето на пеана[49] (бойната песен). Пеанът звучал и в двата лагера подобно и по този начин увеличавал объркването. Тъй когато аргосците, керкирците и колкото други дорийци имало на атинска страна, запявали, те карали атиняните да изтръпват, защото и неприятелите пеели по подобен начин. Накрая, когато бъркотията станала пълна, на много места във войската, след като пейните редове били прекъснати, те връхлитали разбъркано едни върху други, приятели срещу приятели и граждани срещу граждани, при което си всявали взаимно страх, но влизали и в ръкопашен бой помежду си, като едва се разтървавали. Освен това, преследвани от неприятеля, тъй като пътят, който се спускал надолу от Епиполи, бил тесен, мнозина загивали, като се спускали от високо надолу по стръмнините. Онези пък, които успявали да се спуснат отново в равнината, по-голямата част от тях и особено хората от първия експедиционен корпус, които познавали по-добре местността, успели да намерят убежище в стана. Някои от тях обаче, които били пристигнали по-късно, объркали пътищата и се изгубили в равнината. С настъпването на деня сиракузката конница, която обикаляла наоколо, ги преследвала и избивала.

На следния ден сиракузците издигнали два трофея: единия на Епиполи, там, където била предприета атаката, а другия — на мястото, където беотийците започнали да оказват съпротива на атиняните. Последните получили своите убити въз основа на договор (за примирие). Въпреки че техните и на техните съюзници загуби в хора били значителни,[50] броят на оръжията, които им били отнети, бил още по-голям спрямо броя на убитите. Това било така, понеже онези, които били принудени да скачат от високите места на стръмнините, били изоставили своите оръжия, като едни от тях се били убили, а други се спасили чрез бягство (но без оръжие).

След това този неочакван успех увеличил отново куража на сиракузците, както и първия път. Те изпратили Сикан с петнадесет кораба в Акрагант,[51] където бушувала междуособна борба, за да привлече, ако е възможно, града на тяхна страна. Гилип пък потеглил отново по суша из другите области на Сицилия, с цел да доведе нова войска. Изходът от събитията на Епиполи му вдъхвал надеждата, че ще може да изтръгне даже укрепленията на атиняните от техни ръце.

Междувременно атинските военачалници се събрали на съвещание във връзка с удара, който били претърпели, и с пълната деморализация, която била налице в техния стан. Те виждали наистина, че никое тяхно начинание не било успеш-

но и че войниците се гневели на бездействието. Те започнали да боледуват, и то по две причини: настъпило онова годишно време,[52] когато хората боледуват най-много, а освен това и мястото, където се били разположили на стан, било блатисто и нездраво.[53] А във всяко друго отношение положението им се струвало напълно безнадеждно. Ето защо Демостен бил на мнение, че те не бива да остават повече там. След претърпяното поражение, като се върнал отново на някогашната си идея, когато той предприел рискованата операция срещу Епиполи, Демостен искал да гласува да потеглят обратно, като настоявал за едно незабавно тръгване, докато все още било възможно да се прехвърлят по море и да използуват предимствата на това, че за войската били пристигнали допълнителни кораби. Освен това, що се отнася пък до Атина, Демостен бил на мнение, че тя има повече интерес военните действия да бъдат насочени срещу противниците, които се окопавали на нейната собствена територия,[54] отколкото срещу сиракузците, над които вече не било лесно те да вземат връх, и че, от друга страна, било явно неблагоразумно да правят големи разноски с чиста загуба, за да продължават обсадата.

Докато обаче схващанията на Демостен били такива, Никий, въпреки че и той самият смятал, че положението им е лошо, никак не искал да разкрива на висок глас слабостите на атиняните, нито пък решението за заминаване, взето открито в присъствието на мнозина, да стане известно на противника. Понеже решели ли да постъпят така, те щели много по-трудно да действуват скрито. Освен това Никий познавал до известна степен повече от всички други положението на противниците и това му вдъхвало все още известна надежда, че неговите (на противника) работи ще тръгнат по-зле, отколкото техните, ако атиняните упорствуват с продължаването на обсадата. Противникът могъл да бъде изтощен много по-ефикасно, като бъдел лишен от своите финансови средства, и че посредством корабите, с които разполагали, атиняните разполагали сега с едно по-голямо надмощие по море. И най-сетне политическата фракция, а в Сиракуза имало една такава фракция, която желаела да предаде политическата власт на атиняните, водела преговори с него и го възпирала да вдигне обсадата. Тъй като знаел всичко това, Никий действително още бил раздвоен в мислите си и наблюдавал, без да се произнесе още окончателно. Високо и явно той заявявал обаче, че не би отвел армията обратно. Той добавил, че е напълно сигурен, че Атина не би допуснала те да се оттеглят, без тя да е взела решение (в народното събрание) за тяхното отзоваване. Понеже, според Никий, не едни и същи хора щели да решават чрез своя вот за тях. Там те щели да намерят действително хора, които познавали фак-

тите не като тях, посредством преки наблюдения, а въз основа на упреците на други, т. е. чрез злонамерени донесения; и стига една клевета да бъдела изнесена от някой, който умеел да говори добре, атиняните щели да повярват именно на него. Никий добавил, че между войниците, които се намирали тук, мнозина и дори повечето от тях, които днес крещели, че не могат да издържат повече, щом се завърнели веднаж в Атина, щели да крещят тъкмо противното, а именно че стратезите чрез предателство, тъй като били подкупени с пари, ги били върнали обратно. И тъй, що се отнасяло до него, който познавал характера на атиняните, той предпочитал, ако трябва, да влезе лично в сражение и да бъде убит от неприятеля, отколкото да загине позорно въз основа на едно срамно обвинение по причина на атиняните. И въпреки всичко, продължил Никий, положението на сиракузците било още по-лошо от тяхното; понеже като издържали срещу наемническа плата чужди войски, а същевременно имали разходи и за обслужването на охранителните фортове в околностите на града и вече цяла година издържали многобройна флота, сиракузците били затруднени по отношение на своите ресурси и щели да бъдат в още по-трудно положение. Те били изразходвали вече две хиляди таланта, а освен това имали и много дългове. И ако те биха намалили с каквото и да било сегашните си военни сили, за да избягнат разходите за издръжка, това щяло да означава края на тяхното положение, което почивало на наемнически контингенти, а не на задължителна военна служба като у тях. Следователно, заявил Никий, трябвало да се чака и да се продължава обсадата, а не да се потегля обратно, както се готвели да сторят това под предлог, че им липсвали парични средства, когато са много по-силни от тях (от противника).

Такова било становището на Никий и той го поддържал упорито, понеже бил осведомен много точно относно вътрешното положение в Сиракуза, за липсата откъм парични ресурси на сиракузците и за това, че там имало голям брой хора, които били предани на атиняните и които преговаряли посредством емисари с него да не вдига обсадата, а, от друга страна, той бил уверен, че с флотата си, както и преди, ще победи. Демостен обаче не искал и да чуе за едно продължаване на обсадата. Щом като не бивало да се връща войската у дома си без народното събрание на атиняните да е взело решение за това, а трябвало да се изчаква, то тогава би трябвало тя да се премести в Тасос или в Катана. Оттам техните сухопътни сили, като увеличат броя на своите набези, да се изхранват от страната, като я опустошават и нанасят на противника щети. От своя страна флотата щяла да може да се сражава в открито море, като избегнела по този начин тясното пространство като поле за действие, кос-

то било по-благоприятно за противника. По този начин флотата щяла, напротив, да се доберe отново до свободното пространство, където атиняните щели да могат да се възползуват от своята опитност и където при своето маневриране щели да имат възможност да отстъпват и да нападат не в едно ограничено пространство и от една база, която била разположена много наблизо. С една дума накрая, като резюмирал с ноя всичко, Демостен заявил, че „той не може да се съгласи с това да се заковат неподвижни на едно място, и настоявал да не се маят, а по възможност по-скоро, още в момента, да вдигнат лагера и да се преместят оттук".

Евримедонт[55] поддържал неговото схващане. Но тъй като Никий бил на противно мнение, пораждало се известно колебание и забавяне, пък и подозрение да не би той да настоява тъй енергично, понеже знаел нещо повече. По този начин атиняните се маели и оставали на същото място в страната, където били.

Междувременно Гилип, както и Сикан се били завърналя в Сиракуза. Сикан имал неуспех при своята мисия в Акрагант, защото още докато се намирал в Гела, политическата фракция, която била настроена приятелски към сиракузците, била свалена от власт и прогонена. Междувременно обаче Гилип се завърнал отново в Сиракуза с една многобройна войска, набрана от Сицилия, и с тежко въоръжени пехотинци от Пелопонес, които били изпратени през пролетта на товарни кораби и пристигнали в Селинунт от Либия. Изхвърлени от буря на брега на Либия, те били получили от киренците две триери и кормчии и след като по пътя си оказали на Евесперитите помощ, които били обсадени от либийците и победили последните,[56] те се движили с корабите по протежение на брега чак до Неаполис[57], който бил картагенско тържище (емпорион). Оттук разстоянието до Сицилия е най-кратко: тя отстои именно на два дни и една нощ, като се движим с кораб и когато това разстояние изминем по права линия от Неаполис за Селинунт.[58] Щом като тези подкрепления пристигнали, сиракузците започнали да се готвят отново срещу атиняните по суша и по море. А пък атинските военачалници, като виждали, че противникът е подсилен с една нова войска, докато в същото време тяхното собствено положение, вместо да се подобрява, ставало всеки ден във всяко отношение по-трудно — а тяхното положение се утежнявало особено вследствие на лошото здравословно състояние на хората, — започнали да съжаляват, че не били вдигнали стана преди това. Тъй като и самият Никий не оказвал вече толкова упорита съпротива и се задоволявал само да иска да не взимат открито решение за това, наредили да се отдаде обща заповед, като тя се разгласява колкото е възможно по-малко, за оттегляне от стана по море с изрично-

то предписание да бъдат готови за тръгване при първия сигнал. След като приготовленията били извършени и те възнамерявали да излязат на открито море, настъпило лунно затъмнение,[59] а това било тъкмо по време на пълнолуние. Поголямата част от атиняните се разтревожили от това и настоявали пред стратезите да отложат тръгването и Никий, който бил склонен прекалено много към гадания и други религиозни обреди от същия род, заявил, че „дори се отказва да разисква повече по въпроса, преди да се изчакат съобразно с тълкуванията на жреците три пъти по девет дни". Вследствие на всичко това всред атиняните настъпило колебание и те останали.

Като узнали за това, сиракузците от своя страна тъкмо тогава били обзети от силно желание да не дават възможност на атиняните да си поемат дъх, още повече, че те самите разбрали, че атиняните не са по-силни от тях нито по море, нито по суша, тъй като иначе те не биха скроявали тъй потайно своето заминаване. Едновременно с това сиракузците не желаели атиняните да се установят някъде другаде в Сицилия, където щели по-трудно да воюват с тях, а гледали да ги накарат по възможност по-скоро да влязат в морска битка тук, където било по-изгодно за тях. И тъй сиракузците комплектували екипажите на корабите и ги обучавали, но само толкова дни, колкото им се струвало, че е необходимо. Когато настъпил моментът, те през първия ден предприели атака срещу крепостните съоръжения на атиняните. Един не особено многоброен отряд, състоящ се от хоплити и конници, се опитал да извърши излаз срещу тях през една от градските порти. Сиракузците обаче успели да откъснат част от хоплитите, обърнали ги в бягство и ги преследвали. Тъй като входът бил тесен, атиняните изгубили седемдесет коня[60] и неголям брой хоплити.

В този ден сиракузците се оттеглили. На следния ден обаче те потеглили с корабите си, които били седемдесет и шест на брой, а едновременно с това се насочили със сухопътната си войска към укрепленията. В отговор на това атиняните излезли насреща им с осемдесет и шест кораба и като влезли в допир с противника, започнали морската битка. Евримедонт, който се намирал на дясното крило на атинянитe, искал да обкръжи неприятелските кораби. При това той се приближил твърде много до сушата,[61] но бил отрязан от сиракузците и техните съюзници, които преди това били разбили атиняните в центъра, притиснат в дъното на залива, и заедно с корабите, които го следвали, бил унищожен.[62] Тогава те подгонили цялата атинска ескадра и я изтласкали към брега.

Гилип видял, че неприятелската флота е победена и че тя вече е изтласкана вън от преградата с колове и от соб-

ствения си стан. В желанието си да ликвидира тези неприятели, които дебаркирали, да завземе брега и с това да помогне на сиракузците да вземат по-лесно на буксир корабите на атиняните, той се спуснал на помощ към дигата (насипа)[63] с един отряд. Етруските[64] обаче (а те именно изпълнявали охранителната служба за атиняните) откъм тази страна, като ги видели, че напредват в безпорядък, излезли насреща им, за да се притекат на помощ. Те връхлетели върху първите от тях, принудили ги да се върнат обратно по същия път и ги изтласкали към блатото, което се казвало Лизимелия[65]. По-късно обаче, тъй като сиракузците и техните съюзници се появили като по-многобройна войска, атиняните се притекли на свой ред на помощ, и, понеже се безпокоели за своите кораби, започнали битка с тях, разбили ги и ги преследвали, като убили няколко техни хоплити. Те спасили и по-голямата част от своите кораби и ги събрали на брега пред своя стан. Въпреки това обаче сиракузците и техните съюзници им отнели осемнадесет кораба и избили целите им екипажи. В желанието си да опожарят останалите кораби, те натоварили един стар товарен кораб с лозови пръчки и борина, подпалили го и го пуснали срещу тях. А вятърът духал действително по посока на атиняните. Изплашени за своята флота, атиняните измислили различни пожарогасителни средства; те успели да погасят пламъците, както и да възпрат товарния кораб да се приближи и по този начин избягнали опасността.

След това сиракузците издигнали трофей в чест на морската битка и в чест на успеха, който те постигнали, като пресекли пътя на тежко въоръжените хоплити горе (на платото) при стената, където те заловили в плен и коне. Атиняните пък издигнали трофей в чест на пораженнето, което етруските нанесли на неприятелската пехота и я отхвърлили в блатото, и в чест на пораженнето, което самите те нанесли на останалата неприятелска войска.

Сиракузците обаче този път били завоювали една блестяща победа и още повече по море, докато преди това те се боели от флотата, която била пристигнала с Демостен. Атиняните били обаче напълно обезкуражени. Тяхното разочарование било голямо, още по-голямо било обаче тяхното съжаление, загдето били предприели самия поход. Те за пръв път били нападнали градове със същия вид политическо управление, каквото имала и Атина. Тези градове имали демократично управление като нея и притежавали кораби, коне и многобройно население. Тези градове именно били първите, които атиняните нямали възможност нито да спечелят (за своя страна), като предизвикат промени в тяхната форма на управление, нито пък да имат голямо превъзходство над тях

във военно отношение. Те, напротив, останали измамени в повечето от своите планове. И тъй, бидейки твърде притеснени още преди последните събития, особено откакто претърпели поражение и по море, което те смятали за невероятно, атиняните изпаднали в още по-тежко положение.

Що се касае пък до сиракузците, техните кораби кръстосвали при пълна сигурност около пристанището. Те възнамерявали да затворят входа на пристанището, така че за атиняните да бъде невъзможно дори ако биха пожелали да излязат от него без тяхно знание. И наистина сиракузците не се грижили вече само за своето спасение, а за това да преградят пътищата на атиняните. Те преценявали правилно, че отсега нататък разполагат с голямо превъзходство и че ако успеят да разгромят атиняните и техните съюзници едновременно по суша и по море, тази победа ще означава в очите на гърците за тях едно великолепно постижение. За един от гърците това щяло да означава направо да се освободят, а за други — да се отърват от страха, тъй като това, което оставало от военния потенциал на атиняните, нямало да им позволи да издържат войната, която ги очаквала. И на всичко това щяло да се гледа като на дело на сиракузците, които по този начин щели да бъдат обект на трайно удивление от страна на останалите хора и на идните поколения. Наистина борбата си струвала усилията и затова, защото те (сиракузците) щели да възтържествуват не само над атиняните, но и над останалите многобройни техни съюзници. А, от друга страна, и те също не били сами в борбата; заобиколени от тези, които им се били притекли на помощ, те заедно с коринтяните и лакедемонците споделяли отговорностите на военното командуване, като изложили своя град начело на опасностите и придобили голяма преднина в областта на морското дело. И действително никога не се били събирали толкова много племена около само един град освен общия брой на тези, които в тази война били събрани на страната на града на атиняните, така и на страната на лакедемонците.

Ето прочее по-долу списъка на племената, които от едната и от другата страна били дошли да се сражават за Сиракуза, за да допринесат било за победата, било за отбраната на Сицилия. Онова, което ги бе подтикнало да застанат на едната или на другата страна, били не толкова въпросите от правен характер или пък съображенията за общ произход. Всяка една от двете (воюващи) страни се била определила, съобразявайки се с обстоятелствата, със своите интереси или пък по необходимост. Тъй атиняните, бидейки йонийци, нападнали по своя подбуда сиракузците, които били дорийци. Към атиняните се били присъединили (за да участвуват във военния поход), като имали същия говор като тях

и същите институции, лемносците и егинците, които тогава били настанени там и владеели Егина[66], както и хестиейците — тези, които владеели Хестиея на остров Евбея и които били атински преселници. Що се отнася пък до останалите, то те участвували в похода като подвластни на атинското архé, други като автономни съюзници на Атина, но имало и наемници. Между подвластните, които плащали данък (форос), халкидците, стирийците, каристийците били от остров Евбея. От островите били кеосците, андросците, теносците, от Йония пък идвали милетците, самосците и хиосците. От тези всичките обаче хиосците не били длъжни да плащат данък, но доставяли на атиняните кораби и участвували в похода като автономни[67]. Всички или почти всички тези били йонийци (с изключение на каристийците, които по произход били дриопи[68]) от атински произход. Те се намирали тук като подвластни на атинското архé и по принуда. Във всеки случай това били йонийци, които воювали срещу дорийци. Освен това към контингентите на атиняните имало и еолийци от Метимна, които били подвластни на атинското архé, но не плащали данък и били длъжни само да доставят кораби, както и еносци, които трябвало да плащат данък. Тези еолийци воювали по принуда срещу останалите еолийци, а именно беотийците (в същност техни основоположници), които били съюзници на сиракузците. Единствени платейците, които били също беотийци, се сражавали доброволно срещу беотийци от естествена омраза към тях. Имало освен това и контингенти на два дорийски града, а именно хората от Китера и Родос. Китерийците, които били преселници от Лакедемон, воювали на страната на атиняните срещу лакедемонците, командувани от Гилип, докато родосците, които по произход били от Аргос, били принудени да се бият едновременно и срещу сиракузците, които също като тях били дорийци, и срещу жителите на Гела, които били техни заселници. Между жителите на островите, разположени около Пелопонес, кефаленийците и закинтийците следвали атиняните като автономни, но все пак поради своето островно положение те действували по принуда, тъй като атиняните имали надмощие по море. А пък жителите на Керкира, не само дорийци, но и коринтяни в истинския смисъл на тази дума, воювали срещу коринтяните и сиракузците, въпреки че били колонисти на едните и имали кръвно родство с другите, следвали атиняните под благовидния предлог, че били принудени от тях, а в същност не по-малко по избор и от омраза към коринтяните. От Навпакт и от Пилос — а именно от Пилос, който се намирал в техни ръце — атиняните увлекли със себе си във войната онези хора, които днес се наричат месенци. Освен това имало и малък брой изгнаници от Мегара, които

поради своето злочесто положение[69] били принудени да се сражават срещу селинунтците, които по произход били мегарци. Всички останали се присъединявали по-охотно към експедицията. Така аргосците като дорийци следвали атиняните, йонийци по произход, не толкова по силата на военния съюз, колкото вследствие на омразата си към лакедемонците и с оглед към непосредствените лични изгоди. Мантинейците пък и останалите аркадци били там като наемници. Привикнали към тази професия, те потегляли на поход срещу онези, които им се посочвали като неприятели. И примамката за печалба ги карала в случая да гледат като на неприятели също и на своите едноплеменници, които били дошли там заедно с коринтяните. Имало най-сетне и критяни[70] и етолийци, които също така били убедени да участвуват в похода чрез примамката за заплата. При критяните обаче било налице и това обстоятелство, че те, въпреки че били основали заедно с родосците Гела, сега участвували в експедицията, и то не на страната на своите колонисти, а против тях. И някои акарнанци били дошли също като спомагателен отряд едновременно и за печалба, но още повече поради приятелство към Демостен и поради преданост към атиняните, с които били в съюз. Всички тези народи (като съюзници на атиняните) спадали към онзи простор, който е ограничен[71] от Йонийския залив. Заедно с тях обаче взимали участие в експедицията гърците от Турии и Метапонт, които били принудени да сторят това, понеже се намирали в безизходно положение вследствие на настъпилите тъкмо тогава междуособни борби; в Сицилия (към атиняните се присъединили) гърците от Наксос и от Катана, както и варвари, а именно егестейците (същите, които били повикали атиняните) и по-голямата част от сикелите. Освен това най-сетне от Сицилия били дошли известен брой етруски вследствие на враждебен спор със Сиракуза, както и япигийци като наемници. Такъв бил именно списъкът на народите, които взели участие в похода заедно с атиняните.

На помощ на сиракузците в замяна на това били дошли жителите на Камарина, които били техни непосредствени съседи, и жителите на Гела, които живеели точно отвъд тях; след това идвали акрагантците, които оставали неутрални, и селинунтците, които се намирали най-отвъд. Тези народи заемали онази част от Сицилия, която е обърната по посока на Либия. От онази част пък, която е обърната към Тиренското (Етруското) море, били дошли жителите на Химера, единствените елини, които живеели в тази област, а също така и единствени, които се притекли на помощ с войска от тази страна. Това били елинските градове в Сицилия, населени с дорийци и автономните градове всички участвували във войната като съюзници на Сиракуза. От варварите пък участ-

вували във войната на нейна страна само онези сикели, които не били минали на страната на атиняните. От елините вън от Сицилия тук били лакедемонците, които били изпратили един спартански военачалник заедно с неодамоди и илоти (като неодамодите могат да се смятат вече за свободни хора). Сетне (тук били) коринтяните, които единствени се били присъединили с флота и със сухопътна войска. После хората от Левкада и от Амбракия, които били доведени поради родствените си връзки (със сиракузците), и отряд от аркадски наемници, изпратен от Коринт. Освен това имало и сикионци, които участвували в експедицията по принуда, а пък вън от Пелопонес тук били беотийците. Сравнен с помощта, която била дошла отвън, броят на войсковите контингенти, доставен от самите сицилийци, бил във всяко отношение по-голям, тъй като те обитавали големи (и силни) градове и защото бил набран голям брой хоплити, кораби и коне, както и всевъзможни други видове войска. От друга страна обаче, въоръжените сили, доставени от всички съюзници на Сиракуза, взети заедно, били все пак по-малобройни от силите на самите сиракузци, и то както вследствие на големината на техния град, тъй и поради това, че те били изложени на най-голяма опасност.

Така изглеждали силите, които били набрани в помощ на двете страни. От този момент насетне всяка една от страните държала всички свои сили събрани заедно и нито едната, нито другата страна получили някакви нови подкрепления. И тъй сиракузците смятали с основание, че след победата, която била извоювана по море, за тях ще бъде славен подвиг, ако сполучат да заловят в плен целия атински експедиционен корпус, който бил толкова многоброен, и не му дадат възможност да се изплъзне нито по море, нито по суша. Ето защо те пристъпили незабавно към затварянето на Голямото пристанище с триери (военни кораби), с товарни кораби и с лодки, които били закрепени на котва напряко на входа, който бил широк около осем стадии.[72] Те взели освен това необходимите мерки, в случай че атиняните дръзнат да дадат още една морска битка. С една реч, във всички направления те не замисляли нищо, което да не е голямо.

При вида на затварянето на пристанището и на останалите мерки и атиняните сметнали, че трябва да обсъдят и вземат някакво решение, като свикат съвет. Стратезите и таксиархите се събрали както с оглед към настоящото безизходно положение и на другите затруднения, така и защото те в момента вече не разполагали с хранителни припаси (тъй като се готвели да потеглят с корабите си, затова изпратили в Катана пратеници, като заповядали да не им изпращат повече храни). От друга страна, те и не могли да разчитат да си осигурят след това подвоза на храни, ако не си осигурят

господството по море. И така било взето решение да изоставят укрепленията по височините[73] и в непосредствена близост до корабите и посредством една напречна стена да си осигурят едно по възможност ограничено по размери пространство, достатъчно да побере бойните материали и болните, като охраняват това място. След това с останалата пехота да заемат места на корабите, и то както на годните за употреба, така и на онези кораби, които били по-малко годни за плаване по море, и да дадат морска битка. В случай че победели, те трябвало да се прехвърлят обратно в Катана. В противен случай те трябвало да изгорят корабите си и снаряжайки добър боен ред, да се оттеглят в такава посока, в която най-бързо биха могли да се доберат до някое приятелски разположено място, било то варварско или елинско. И като взели тези решения, те пристъпили към тяхното непосредствено изпълнение. Те (атиняните) се спуснали постепенно (и незабелязано) от горните (крепостни) съоръжения към морето и натоварили войниците на всички кораби (с които разполагали), като принуждавали да се качат на корабите всички, които им се виждали, че на възраст са годни за военна служба и че могат да бъдат използувани по един или друг начин. Така те екипирали една флота от приблизително сто и десет кораба; те наредили да се качат на корабите и голям брой стрелци-лъчници, както и аконтисти[74] от Акарнания и други чужденци. Освен това те си набавили и останалите необходими неща, и то в онзи размер, в който го позволявали изискванията на положението и предвиденият план. След това, когато почти всичко било готово, Никий, като виждал, че войниците, след като претърпели противно на очакванията си едно тежко поражение по море, били деморализирани, но че въпреки това вследствие на липсата на хранителни припаси желаели да започнат колкото е възможно по-скоро едно решително сражение, свикал всички (на сбор) и се обърнал към тях, като най-напред ги насърчил с приблизително следната реч:

„Бойци от Атина и от другите съюзни градове, битката, която ни предстои, ще бъде еднакво обща за всички и ще се касае за спасението и на родината на всеки един (от нас), но не по-малко и за противника. Ако ние сега победим с нашата флота, вие ще можете да видите родния си град, където и да се намира той. В случая обаче не става дума да се обезсърчавате и да постъпвате като онзи хора, на които липсва напълно опитност и които, след като са претърпели неуспех в първите сражения, започват завинаги едно плахо очакване, отговарящо на претърпените от тях поражения. Напротив, всички вие тук присъствуващи атиняни, които разполагате с опита на вече многобройни битки, и вие всички съюзници, които винаги сте участвували в нашите военни походи, спомне-

те си за изненадите във войните и вземете дръзновено мерки, като разчитате при вашите очаквания на това, че съдбата може наистина да бъде благоприятна към нас и като се приготвите да подновите боя и понеже вие сами виждате колко сте многобройни, да се сражавате, както това подобава на една толкова силна войска.

„Това, което ние, командирите, сметнахме за полезно, като взехме пред вид теснотата на пристанището, едновременно срещу множеството кораби, които ще има там, и срещу мерките на противника от палубите на корабите, т. е. всички неща, които по-рано ни вредяха — ние сега, след като ги обсъдихме съвместно с кормчиите, ги нагласихме съобразно с обстоятелствата. Наистина в корабите ще се качат заедно с нас и много стрелци-лъчници и аконтисти, както и тълпа хора, които ние не бихме взели със себе си в една морска битка на открито море, понеже със своята тежест тия хора биха пречили да използуваме нашата опитност в морското дело. Сега обаче при положението, че ние сме принудени да дадем пехотно сражение от горните палуби на корабите, тези хора ще ни бъдат добре дошли. Освен това ние измислихме (и монтирахме) противосъоръжения на нашите кораби, за да отговорим на устройството на техните кораби и специално на страничните удебеления (епотиди) на предната част на техните кораби — едно съоръжение, което ни причиняваше най-много вреди, а именно железните абордажни куки, които, хвърлени върху кораба, който ни абордира, ще му попречат да се оттегли посредством заден ход, при условие, разбира се, че екипажът изпълнява своите задължения, както трябва. Действително ние сме принудени да прибегнем към тази тактика, а именно към пехотно сражение от кораби, и оттук, изглежда, че е в наш интерес нито ние самите да извършваме заден ход, нито да позволяваме на противника да извършва тази маневра, особено когато цялото крайбрежие, освен нашата земя, която заема нашата пехота, се намира в ръцете на неприятеля.

„Ето какво трябва да помните, като се сражавате упорито и с всички сили, без да позволите да бъдете изтласкани към сушата, а, напротив, когато кораб абордира до кораб, да не се отделяте, докато не сте помели от палубата вражеските хоплити. И аз (в случая) се обръщам с апел повече към хоплитите, отколкото към моряците, защото тази работа ще легне повече върху войниците, които са на горните палуби. А в момента и това обстоятелство е на наша страна, че нашата пехота има надмощие. Що се отнася пък до моряците, аз ги съветвам, като едновременно с това и ги умолявам, да не загубват присъствие на духа при мисълта за своите поражения, като бъдат сигурни, че днес разполагат на палубите си с по-добри съоръжения и с по-многобройни ко-

раби. Мислете също и за повишеното самочувствие, на което се наслаждавате и което си струва (усилията) да запазите. Вие, на които винаги досега се е гледало като на атиняни, въпреки че не сте атиняни, понеже вие знаете да говорите нашия език[75] и сте възприели нашия начин на живот и затова вие сте предмет на адмирации в Елада. Най-сетне вие, които сте имали не по-малък дял на участие в нашата империя, поради което подвластните нам градове се боеха от вас[76], и което е още по-важно, вашите права бяха гарантирани. И тъй, понеже вие единствени между елините вземахте свободно участие в това владичество, днес не би било справедливо да му изневерявате. И като презрете коринтяните, които вие тъй често сте побеждавали, и тези сицилийци, от които никой не би посмял да ни окаже съпротива, докато нашата флота се намираше на върхната точка на своята мощ, отблъснете ги и им покажете, че въпреки вашата слабост и вашите поражения вашето военно изкуство превъзхожда тяхната сила, която почива на случайно щастливо стечение на обстоятелствата!

„А пък на тези между вас, които са атиняни, ще припомня накрая още и това, че вие не сте оставили след себе си в доковете си нито други кораби, които да са равностойни на тези, нито пък млади набори от хоплити и че ако в тази битка ви се случи нещо друго, освен да излезете победители, то тукашните наши неприятели ще потеглят незабавно по море за Гърция и останалите там от нашите не ще бъдат в състояние да отблъснат едновременно онези, които се намират там на място, и тези, които ще се присъединят към тях оттук. Вие тук веднага ще паднете в ръцете на сиракузците, а вие сами знаете с какви намерения дойдохте тук, а нашите хора в Елада ще изпаднат под властта на лакедемонците. Тъй като съдбата на едните и на другите атиняни[77] зависи от тази битка, стегнете се повече от всеки друг път и си внушете мисълта както всички вкупом, така и всеки индивидуално, че тези от вас, които днес ще бъдат на корабите, представляват за атиняните едновременно тяхната пехота, тяхната флота, онова, което остава отвъд (в Елада) от техния град и славното име на Атина. В една такава битка всеки боец, който надминава своя другар по ловкост и по мъжество, ще има най-изгодния случай да прояви тези качества както в свой собствен интерес, така и за спасението на всички."

След като насърчил така своите бойци, Никий им заповядал веднага да се качат на корабите си. За Гилип и сиракузците било лесно, като виждали мерките, които взимали атиняните, да си дадат сметка, че те ще дадат сражение по море. Те от по-рано били предупредени за употребата на железните абордажни куки. Като бдели също така зор-

ко в подробности и по отношение на останалото, те се подготвили специално, за да го отблъснат. Ето защо те обвили предниците на своите кораби с кожи, както и по-голямата част от техните палуби, така че куката, когато била хвърлена, да не може да се закачи. След което, когато всичко било готово, Гилип и стратезите насърчили хората си и им държали приблизително следната реч:

„Сиракузци и съюзници, великолепни са резултатите, които ние постигнахме досега, както са великолепни и перспективите, за чийто успех ще се води борбата. Повечето от вас, както ни се струва, си дават сметка за това. Иначе биха ли проявили те такава усърдна ревност, за да се подготвят? И ако някои не си дават достатъчно ясно сметка за тези неща, ние ще им ги разясним. Атиняните дойдоха в тази страна, за да заробят най-напред Сицилия, а след това в случай че успеят, да заробят и Пелопонес, и останалата Гърция. И те притежаваха от този момент нататък най-могъщата империя, която някога някой от елините е притежавал, било някога, било сега. И вие първи от всички хора успяхте да устоите на тяхната флота, на тази флота, с която те бяха подчинили всичко, и вие ги победихте в предишните битки по море, както вероятно ще победите и в сегашната битка. Понеже, когато хората са претърпели удар в една област, в която са се смятали, че имат абсолютно превъзходство, тогава самоувереността, която те са имали дотогава, е оттогава нататък много по-силно разколебана, сякаш те още отначало не са вярвали в своето превъзходство. А след неочаквания удар, който ги е сполетял и е разбил техните претенции, те се отпускат до такава степен, че се мамят и по отношение на действителната сила, с която разполагат още. Твърде вероятно е, че в настоящия момент състоянието на духовете вред атиняните е тъкмо такова.

„Що се отнася пък до нас, ние, които още от самото начало проявихме достатъчно решителност, за да рискуваме и посрещнем противника безстрашно въпреки нашата неопитност, тази наша решителност сега се е удвоила, понеже сега към нея се прибавя и убеждението, че сме най-силни, след като сме победили онези, които са най-силни. И тъй изобщо в момента на решителните начинания онези, които изпитват най-голяма увереност, проявяват и най-ревностно усърдие. Що се отнася пък до разпорежданията от материално естество, които атиняните са извършили, като са ни подражавали, тези мероприятия ни са добре известни и никое от тях не ще ни завари неподготвени. Докато пък те (атиняните), противно на своя обичай, ще разположат множество хоплити на палубите, както и множество бойци, които се сражават с метателни копия от Акарнания или от другаде, така да се каже, сухоземни хора, които няма да знаят как да застанат, за да

мятат своите копия, и как тогава те (атинянните) няма да изложат своите кораби на гибел и как те, когато са заставени да маневрират (с корабите си) при необичайни за тях условия, няма да се блъскат помежду си в пълен безпорядък? Те не ще имат полза и от многобройните си кораби, в случай че някой от вас се е изплашил, че ще трябва да се сражава срещу кораби, които ги превъзхождат по численост. Понеже много кораби, събрани на тясно пространство, ще бъдат едновременно и по-бавни, за да изпълняят онова, което се иска от тях, а пък ще бъдат по-лесно уязвими от мерките, които ние сме взели срещу тях. Сега обаче узнайте най-пълната истина от сведенията, които ние (вашите командири) смятаме за съвсем сигурни. Сломени от многобройните нещастия и огъвайки се под натиска на едно безизходно положение, атинянните са се решили на този отчаян ход, каквото и ще да става, като поемат и последния риск, доверявайки се по-малко на своята подготовка, а повече на щастието. Това, което те желаят, е или да форсират с корабите си своето излизане на открито море, или пък, след като предприемат този опит, да извършат своето оттегляне по суша, съзнавайки, че тяхното положение не би могло да стане по-лошо, отколкото то е сега.

„И тъй нека сега с устрем и изпълнено с гняв сърце да се хвърлим в бой срещу един противник, който се намира в такъв безпорядък, срещу такива хора, които самата съдба е изоставила и които са нашите най-зли неприятели. И нека едновременно с това всички се проникнем от мисълта, че действуваме напълно справедливо спрямо един противник, когато заедно с чувството, че се наказва един агресор, се удовлетворява и гневът, от който сте обзети, и че да отблъснем хора, които ни мразят, както и ще сторим това, е, ми се струва, добре и минава за едно от най-приятните удоволствия. Вие всички знаете, че те са наши най-люти врагове. Всички знаете, че те дойдоха в нашата страна, за да я заробят. И ако те бяха успели, щяха да отредят най-печалната участ за мъжете, за децата и жените — най-унизително третиране, а за целия народ — най-позорната репутация. Ето защо никой не бива да се размеква и да мисли, че ще бъде едно благоприятно разрешение, ако ги оставим да се измъкнат, без да се излагаме на повече рискове. Понеже даже и ако те биха взели връх, не биха сторили друго нещо. Напротив: ако ние пожънем, както е вероятно, очаквания успех, ние ще можем едновременно да накажем тези хора и те да оставят (след себе си) за цяла Сицилия по-добре укрепнала свободата, на която тя вече и по-преди се е наслаждавала, което е действително една славна борба! Що се отнася пък до рисковете, те именно са извънредно най-редки и които в случай на пора-

жение причиняват най-малко злини, а пък ни носят най-прекрасни придобивки, когато успехът е на наша страна."

След като държали приблизително такава реч на своята войска, сиракузките стратези и Гилип, щом като разбрали, че атиняните се качват на корабите, заповядали и те на своите бойци да сторят същото. Никий обаче бил твърде разтревожен от положението. Той виждал колко голяма е опасността и че тя е вече надвиснала, и с онова чувство, което се натрапва пред решителни битки, му се струвало, че всичко, което било сторено, било недостатъчно, пък и че не всичко, което трябвало да се каже на хората, им било казано. Ето защо той се обърнал отново към триерарсите, като извикал последователно всеки един от тях по име, прибавяйки и името на баща му, както и името на неговата фила. Той напомнял на всеки от тях за неговите славни дела, в случай че той бил извършил от по-рано някои дела от този род, да не ги унищожава или пък да не затъмни блясъка на делата на своята фамилия, в случай че триерарсите имали славни деди. Той им припомнял и за тяхната родина, която се радвала на най-пълна независимост, и за непринудената свобода, която тя гарантирала на всички във всекидневния им живот[78]. (В речта си) Никий добавил още много неща; това са неща, които човек може да каже при подобни сериозни обстоятелства, когато не го е грижа, че предъвква до пресищане общи приказки за жените, децата и за наследените от дедите богове, но въпреки това при наличието на уплахата в момента, смята, че е полезно да се призоват. След тези свои слова на увещание, според него много по-малко, отколкото би било необходимо да се каже, Никий взел със себе си пехотата, завел я на морския бряг и там я разгърнал в по възможност най-дълга колона, за да окуражи по този начин войските, които били натоварени на корабите. От своя страна (пък) Демостен, както и Менандър и Евтидем, които били дошли да поемат командуването на борда на атинската флота, веднага след като вдигнали котва от своя лагер, се насочили към преградата на пристанището и към (плавателния) ръкав, който бил оставен свободен, за да си проправят излаз на открито море със сила.

Сиракузците и техните съюзници били потеглили обаче още преди това с почти същия брой кораби, както и по-рано, като стоели с една част от своите сили на вахта едновременно от страна на плавателния ръкав и в останалата част от пристанището, където те разположили корабите си във вид на кръг, за да могат по тоя начин да връхлетят от всички страни върху атиняните. В същото време (тяхната) пехота се била разположила на брега, за да може да им окаже помощ там, където неприятелската флота би могла да акостира. Флотата на Сиракуза се намирала под командата на Сикан и

Агатарх, като всеки един от тях се намирал на едно от крилата, докато Питен и корнитяните заемали центъра. Когато атинянките стигнали до пристанищната преграда, те при своя първоначален устрем взели връх над ескадрата, която охранявала преградата, и се заели да разкъсат веригата. Тъй като обаче веднага след това сиракузците и техните съюзници се нахвърлили върху тях от всички страни, морският бой се повел вече не само при преградата. Той пламнал в цялото пристанище и се водел ожесточено, като не приличал на никой от предишните боеве по море. Понеже моряците от едната и от другата страна проявявали необикновена готовност да минават в атака, колчем им се давали заповеди (от командирите на гребците) за това. Също и кормчиите влагали цялото си умение и ловкост във взаимното съревнование, а пък и екипажите, щом ставал абордаж, проявявали едно необикновено ревностно усърдие да не останат назад от маневреноспособността на други в своето умение да водят бой по палубите. С една дума, всеки проявявал голямо усърдие да се прояви като най-добър на онова място, на което бил поставен. Сега множество кораби се сблъскали един с други на един тесен боен театър — каквато никога в някоя морска битка не били ангажирани по-голям брой кораби на едно по-ограничено пространство, тъй като броят на корабите от двете страни заедно възлизал без малко на двеста[79]. Поради липсата на възможност да вземат (помежду си) дистанция било за заден ход, било за промъкване между редиците на неприятелските кораби, големите и пресметнати сблъсквания между корабите били редки. По-често били обаче отделните сблъсквания, като се случвало един кораб да се сблъска с друг, когато бягал или пък когато се спускал стремително срещу трети кораб. През цялото време, докато един кораб напредвал срещу друг, пехотинците, които се намирали на палубата на последния, обсипвали нападателя с градушка от копия, стрели и камъни. А когато двата кораба абордирали, пехотинците влизали в ръкопашен бой и полагали усилия да се прехвърлят на корабите на противника. На много места се случвало също, че вследствие на тясното пространство, докато едни кораби се скачвали с други, в същото време самите те бивали скачвани. На други места пък два кораба, а някъде и повече кораби, се скачвали помежду си около само един, като кормчиите трябвало да се пазят от едни кораби, а да атакуват други, и то не един подир друг само в един пункт, но по безброй начини и от всички посоки, а в същото време страшният трясък от толкова много кораби, които се блъскали едни други, едновременно всявали паника и пречел да се чуят командите на кевевстите (началниците на гребците). А тези последните и в двата лагера отдавали все повече ободряващи заповеди и викове било за да командуват мане-

врирането на корабите, било за да манифестират чрез насърчаващите викове своето пламенно желание да победят, от което те били обзети. На атиняните те викали на висок глас, че трябва да си пробият насила излаз от пристанището и че сега или никога е моментът да се заемат с това дело със сърце, за да се избавят, като се завърнат в родината си. На сиракузците и техните съюзници пък другите викали, че щяло да бъде славно дело, ако попречат на атиняните да се измъкнат чрез бягство и ако всеки един от тях чрез победата възвеличи своята родина. Освен това и в двата стана еднакво стратезите, щом виждали, че някой взима заден ход по някаква друга причина, но не и принуден със сила, извиквали триерарха по име, като атиняните го питали дали отстъпва затова, защото се чувствува повече у дома си в тази най-враждебна от всички страни, отколкото в морето, което било завладяно с толкова много усилия. Когато се касаело пък за някой сиракузец, те питали (своите) дали им е ясно, че атиняните не мислели за нищо друго, освен да се измъкнат по какъвто и да било начин, а те (сиракузците) щели да бягат пред един противник, когато той бяга.

Докато в морската битка се установило равновесие[80], на сушата в пехотните части на двамата противници настанала голяма тревога и силно напрежение на духа. Сиракузците горели от нетърпение за още по-големи успехи в бъдеще, а пришелците тръпнели да не би сегашното им положение да се влоши още повече. Тъй като атиняните възлагали всичките си надежди на своите кораби, то и страховете, които те изпитвали по отношение на бъдещето, били безподобни. И тъй като успехите на войските по море не били еднакви, съответно на това и общите впечатления на зрителите от сушата били различни. Сблъсъкът се разигравал твърде близо до тях, за всички не било възможно да отправят погледите си към една и съща сцена от боя. Ето защо, щом като някои виждали, че някъде вземат връх техните, те добивали отново кураж и започвали да призовават боговете да не им отнемат тази надежда за спасение. Когато пък погледът им паднел върху поражение[81], те се отдавали на вайкания, придружени със силни жалостиви викове, и техният морал вследствие на гледката пред очите им бил по-понижен, отколкото моралът на онези, които участвували в битката. Трети пък, чиито погледи били насочени към една такава точка, където изходът (от сражението) продължавал да бъде спорен, изправени пред продължаване на битката без решителен изход, живеели обзети от голям ужас и готови всеки момент да побягнат или да загинат. И дори със самите движения на своите тела те давали израз на вълненията, които изпитвали. И тъй, докато изходът от битката по море оставал нерешен, могли да се чуят всевъзможни викове: стенания, акламации,

както и разни други викове, които се изтръгват от гърдите на една голяма войска, изправена пред голяма опасност. Подобни силни преживявания изпитвали и екипажите на корабите. Най-сетне обаче сиракузците и техните съюзници разбили след едно продължително и упорито сражение атиняните и след едно решително преследване всред гръмки викове и многократни увещания ги изтласкали към сушата. Тогава морските сили на атиняните се разпръснали: всички онези, които не били заловени на открито море, били отнесени едни на една страна, а други — на друга и най-после се втурнали към стана. Всред сухопътната войска вече нямало различни настроения, а всички надавали еднакви вайкания и стонове, като намирали за непоносимо това, което се случило, и отчасти се притичвали било на помощ на корабите, било за да отбраняват онова, което било останало от укрепителните съоръжения; трети пък, и те били най-многобройни, мислели само за себе си и гледали как да си спасят живота. В един момент войските (на атиняните) били обзети от паническа уплаха, която не била по-малка от всички, които били настъпвали преди това. Сега на самите атиняни се случило това, което те били причинили на други в Пилос[82], тъй като заедно със загиването на флотата за лакедемонците били загубени и онези хора, които се били прехвърлили на острова. Подобно на това и за атиняните всяка надежда за спасение на сушата била пропаднала, освен ако не настъпело някакво съвсем неочаквано събитие.

След тази ожесточена морска битка, при която загубите на кораби и хора били големи, сиракузците и техните съюзници събрали останките от корабите, които били претърпели корабокрушение, и телата на убитите и като отплували по посока на града, издигнали трофей. Атиняните обаче, смазани под тежестта на сполетелите ги нещастия, даже и не помислили да помолят за прибирането (на своите убити и останките от корабите), а възнамерявали да се отдалечат незабавно още през нощта. Демостен обаче отишъл при Никий и му предложил идеята да се качат отново на останалите кораби, за да форсират, ако е възможно, своя излаз от пристанището призори. Той изтъквал (пред Никий), че атиняните разполагали все още с повече годни за употреба кораби, отколкото техните противници, и действително на атиняните били останали около шестдесет кораба, а на техните противници — по-малко от петдесет. И тъй като Никий възприел неговата идея, и двамата искали да натоварят войската на корабите. Екипажите обаче отказали да се качат (на борда) на корабите, понеже били обезкуражени от ужаса, който те изпитали вследствие на поражението, а, от друга страна, те не вярвали вече, че могат да победят. И така сега всички били съгласни да извършат отстъплението си по суша.

Сиракузецът Хермократ[83] обаче предугадил намеренията на атинянните и смятал, че ще бъде опасно, ако една толкова голяма войска, след като отстъпи по суша, може да се настани някъде в Сицилия и оттам, ако желае, да поднови военните действия. Той се свързал с висшите магистрати (в Сиракуза) и привел съображенията, от които самият той се ръководел: той им обърнал внимание, че е недопустимо да се остави противникът да се оттегли през нощта и че трябва веднага всички сиракузци и съюзниците им, без да се бавят повече, да се вдигнат на поход, да преградят пътищата и завардят предварително теснините. Магистратите били на абсолютно същото мнение и смятали не по-малко от него, че това, което той самият мислел, трябва да се направи. Те считали обаче, че хората, които едва били завършили с радост една голяма морска битка, били изморени, а освен това те празнували — по една случайност тъкмо на този ден — едно жертвоприношение в чест на Херакъл. Ето защо сиракузките ръководители смятали, че войниците трудно ще искат да се подчинят.[84] А тъй като повечето от войниците, преизпълнени с радост, се били отдали през време на празненството на пиене, вследствие на това наистина всичко друго могло да се очаква от тях, но не и да грабнат в този момент оръжие и да потеглят на поход. Като разсъждавали по този начин, на сиракузките ръководни лица се струвало, че подобен план е неосъществим. И тъй като Хермократ не бил в състояние да промени мнението им, а се страхувал да не би атинянните да успеят да минат през нощта съвсем спокойно и навреме през най-трудните места, той измислил следната (военна) хитрост. Щом се стъмнило, той изпратил неколцина от своите лични приятели, придружени от конници[85], към подстъпите на атинския лагер. Като се приближили на разстояние, от което да могат да бъдат чути, те се представили като приятели на атинянните, а Никий действително имал в града свои агенти-осведомители. Те повикали такива хора, с които да говорят, и им заръчали да кажат на Никий да не отвежда войската през нощта, тъй като сиракузците били завардили пътищата, а да се приготвят спокойно, за да се оттеглят през деня. След тези думи сиракузците се върнали обратно, а тези, които чули известието, го съобщили на атинските стратези.

Те (стратезите) съгласно с известието, без да смятат, че има измама, оставили нощта да измине и тъй като и без това не потеглили веднага, решили да изчакат и следния ден, за да могат войниците да се снабдят, доколкото е възможно, с всичко, от което се нуждаели най-много. И като изоставяли всичко друго, станът трябвало да се вдигне, като хората вземели със себе си само онова, което било необходимо за прехраната им. Междувременно обаче Гилип и сиракузците потеглили преди тях с войската и преградили пътищата в

оная област, през която атиняните вероятно щели да минат. Те завардили бродовете на потоците и реките и се разположили, където смятали, че е изгодно да пресрещнат войската, за да я задържат. В същото време сиракузката флота напредвала срещу атинските кораби, за да ги отдели от брега. Атиняните, както били решили преди това, сами изгорили някои от тези кораби; повечето от тях обаче сиракузците взели на буксир там, където те били заседнали, и спокойно и без да срещнат съпротива, ги отвели към града.

След това Никий и Демостен, като сметнали, че са се достатъчно подготвили, извършили най-сетне потеглянето на войската на третия ден след морската битка. Ужасно било сега не само това, което се случило в своята цялост, че те загубили всички свои кораби и трябвало да отстъпват вместо с големи надежди с опасности за себе си лично и за самия град (Атина), но и че при напускането на стана пред очите на всекиго се представили печални и мъчителни за духа сцени. Тъй като мъртвите не били погребани, онзи, който съзглеждал на земята тялото на някого от своите другари, го обземала горест, примесена със страх. Изоставените живи, а именно ранените и болните, причинявали на живите много по-голяма скръб, отколкото умрелите, и действително те били много по-нещастни от онези, които били загинали. Понеже освен молбите и воплите те сеели и смут, като умолявали да ги вземат със себе си, като зовели всички, които виждали от своите приятели или от своите близки, че минават, или като се вкопчвали най-сетне за своите другари по палатка, когато те вече тръгвали, или пък ги следвали, докато можели, и ако енергията или физическите сили започвали да липсват на един или друг, те изоставали с немалко заклинания и стенания, тъй щото цялата войска, обляна в сълзи и обзета от безпомощност, трудно могла да потегли. И въпреки че тя напускала една неприятелска страна, и въпреки злините, които тя била вече изпитала, тези злини, които тя се страхувала неясно, че ще има да изпати занапред, не й се чертаели като по-малко страшни. Едно чувство на срам, а също така и на угризения (на съвестта) ги потискало. В същност те не наподобявали на нищо освен на град, и то на голям град, който бил превзет чрез обсада и сега бягал. Тяхната маса по пътищата представлявала не по-малко от четиридесет хиляди души. И те си отнивали, като всеки вземал със себе си онова, което той можел да носи като полезно. Даже и хоплитите и конниците носели противно на своя обичай собствената си храна под своите оръжия, едни поради липса на прислужници, а други — поради недоверие към тях, тъй като от дълго време насам те минавали на страната на врага, но никога толкова много, колкото в настоящия момент. Впрочем и това, което те носели, не било достатъчно, защото в стана ня-

мало вече жито. И към всичко това тяхното жалко положение, въпреки че еднаквата съдба в бедственото положение предоставя на човека това облекчение, което той изпитва от факта, че нещастието е общо за всички, им се струвало, че е непоносимо; особено пък като помислели с какъв блясък и с каква горда самоувереност те били потеглили на поход, за да стигнат до този край и до това унижение! Никога преди това елинска армия не била претърпявала толкова голяма превратност на съдбата. И наистина станало така, че те, които били дошли да заробват другите, се завръщали със страха, че по-скоро те самите ще бъдат заробени. Придружавани, когато те потегляли, с благопожелания и пеани, сега те се завръщали при глъчката на съвсем противоположни подвиквания. И се движили вече като пеша войска, а не като моряци и разчитали повече на пехотата, отколкото на флотата. Толкова голяма била обаче опасността, която била надвиснала над главите им, че всичко това им се струвало поносимо.

А Никий, като виждал, че войската е напълно обезкуражена и че нейният морал е паднал изцяло, тръгнал да обхожда редиците й, за да я ободрява и насърчава, доколкото това му позволявали обстоятелствата. При това той повишавал гласа си с доброто желание към онези, към които се приближавал и с надеждата, че ще помогне, като бъде чут по възможност по-надалеч:

„Атиняни и съюзници, дори и в положението, в което се намираме, трябва да запазим своята надежда, тъй като и други са се спасявали, и то от по-страшни опасности от настоящите. И не си правете прекомерни упреци нито за нещастията си, нито за прекомерните си страдания, които днес превишават вашата вина. Аз самият нямам повече сила, отколкото който и да било от вас (вие виждате впрочем в какво състояние съм вследствие на моята болест), и при това в личния си живот, пък и иначе, съм имал щастие, така поне се казваше — не по-малко от когото и да било, а ето че днес и аз се намирам в същата опасност заедно с най-обикновените от вас. При това аз въздавах на боговете през целия си живот щедро, което е обичайно, а по отношение на хората бях справедлив и избягвах да предизвиквам недоволство. Ето защо въпреки всичко моята надежда по отношение на бъдещето е непоколебима, а пък ако превратностите на съдбата ме плашат, това става сигурно в по-голям размер, отколкото е нужно. Може би те скоро ще престанат, тъй като неприятелите имаха достатъчно успехи и ако някой от боговете се е гневял затова, че сме предприели похода, то ние понесохме вече достатъчно наказание. И други освен нас, си мисля аз, са потегляли на война срещу други и за деянията, извършени от тях, които са свойствени на човешката при-

рода, са претърпявали помощни наказания. Ето защо и ние днес имаме основание да се надяваме от страна на боговете на една по-благоприятна съдба, тъй като сега ние заслужаваме повече тяхната милост, отколкото тяхната неприязън. Освен това, като се погледнете (сами) и видите какви хоплити представлявате, а също тъй и колко многобройни бойци сте, които крачат в стройни редици, не се плашете прекомерно. Напротив, помислете, че вие самите, щом се установите някъде, вие ставате веднага град и че няма друг град в Сицилия, който нито би могъл да устои лесно на вашето нападение, нито пък ще бъде в състояние да ви изтласка оттам. За да може вашият марш да протича без изненади и при добър ред, за това вие ще трябва да имате грижа. И нека всеки от вас да не се ръководи от друга мисъл, че на което и място да бъде заставен да се сражава, в случай че победи, там именно ще бъде и неговата родина и неговата твърдина. По нашия път ние ще трябва да се придвижваме с еднакво бързи преходи и през деня, и през нощта, тъй като нашите провизии са оскъдни и само ако успеем да се доберем до някакво приятелско място на сикелите (защото те заслужават най-много нашето доверие поради това, че се боят от сиракузците), едва тогава можете да смятате, че сте в безопасност. Пратеници са изпратени предварително при тях и с тях е уговорено те да ни посрещнат и да ни донесат храна. С една дума, войници, вие трябва да бъдете наясно, че за вас е необходимо не само да бъдете храбри, тъй като, в случай че се огънете, наблизо няма никъде място, където бихте могли да намерите спасение, но още и това, че ако вие се изплъзнете от неприятеля, то всички вие другите[86], ще имате възможност да видите отново това, за което копнеете, а специално вие, атиняни, ще можете да възстановите голямата мощ на вашия град, колкото и западнала да е тя сега. Защото хората са, които правят града, а не градските стени и корабите без екипажи."

Така Никий насърчавал войската, като едновременно с това обхождал нейните редици и ако на някои места забележел, че войниците се придвижват разпръснати и в безпорядък, той стегвал и подреждал редиците отново. И Демостен вършел същото със своите хора и държал пред тях почти същото слово. Цялата войска се придвижвала напред, построена във вид на две карета. Начело се движел отрядът на Никий, като определял посоката на движението, а подир него следвал отрядът на Демостен. Обозните части, пък и голяма част от останалите войски се намирали заобиколени като в кръжило от хоплитите. Когато стигнали до брода на реката Анап, атинянните заварили тук един отряд на сиракузците и техните съюзници, построени в боен ред. Те ги обърнали в бягство и като овладели брода, продължили своя път на-

пред; сиракузците обаче ги обезпокоявали отблизо, като сиракузката конница ги обхождала откъм фланговете, а леко въоръжените ги обсипвали с град от стрели. През този ден атиняните се придвижили на около четиридесет стадии напред, след като те се разположили да нощуват при подножието на един хълм. Рано на другия ден те продължили своя марш и изминали около двадесет стадии. След това те се спуснали в една равнинна местност и тук се установили на стан. Те искали да вземат хранителни припаси от жителите, понеже тази местност била населена, и освен това да се запасят с вода за из път, понеже по пътя, по който имали намерение да се движат на протежение на много стадии, вода имало рядко. В това време обаче сиракузците били успели да ги изпреварят и се окопали на известно разстояние, като преградили пътя през прохода с една стена. Хълмът, който се издигал тук, бил върл и се намирал между две стръмни пороища. Той се наричал Акреон лепас (т. е. Акрейска скала). На следния ден атиняните потеглили отново напред, но сиракузците и техните съюзници с конница и стрелци, които били многобройни и от двете страни на тяхната колона, гледали да ги възпрат, като ги замервали със своите копия и предприемали с конниците си нападения по фланговете. Атиняните се сражавали продължително, но най-сетне трябвало да се придвижат назад, като се завърнали (на мястото) на по-раншния си стан. Там обаче те нямали вече същите улеснения за своето снабдяване с необходимите им припаси, а поради конниците не могли да се отдалечават от лагера.

Рано сутринта атиняните вдигнали своя стан и потеглили отново на път. Като си проправили път насила до подстъпите на преградения със стена хълм, те видели пред себе си неприятелската пехота, заела позиции над укрепителните съоръжения и построена за бой. И тъй като теренът бил стеснен, тя се била разположила в много редици. Атиняните атакували и се сражавали, за да превземат укреплението. Тъй като обаче те били обсипвани със стрели от мнозинството от височината на хълма, който бил стръмен (и при това височината улеснявала точността на стрелбата), и не могли да извършат пробив, се оттеглили назад и се разположили да почиват. Освен това появила се буря, придружена с гръмотевици, както това обичайно се случва късно през лятото, вследствие на което атиняните паднали още повече духом, понеже вярвали, че всичко това става, за да докара тяхната гибел. Докато атиняните почивали, Гилип и сиракузците отделили една част от войската, която трябвало, като се окопае този път в техния тил, да им прегради пътя, по който те били дошли. От своя страна обаче атиняните изпратили един отряд и осуетили това тяхно намерение. След това те се оттеглили с цялата си войска по посока повече към равнината и

преночували там. На следния ден те потеглили отново напред, но сиракузците ги обкръжили от всички страни, нападнали ги, като ранили мнозина от тях. Всеки път когато атиняните налитали срещу тях, те се изплъзвали, а когато се оттегляли, сиракузците упражнявали върху тях натиск отблизо, като атакували особено ожесточено най-задните редици, като се надявали, че ако ги разбият на малки отделения, биха могли да всеят страх в цялата войска. Атиняните сказвали по този начин съпротива продължително време и след това, като изминали пет или шест стадии, се спрели на почивка в равнината. И сиракузците от своя страна, като преустановили своя допир с тях, се оттеглили в своя стан.

През нощта Никий и Демостен, взимайки пред вид тежкото положение на войската, на която липсвало вече всичко необходимо и в която многобройните атаки на противника били причинили нараняването и извадили от строя голям брой войници, решили да наредят да се запалят възможният най-голям брой огньове и да поведат войската, но вече не по същия път, по който те възнамерявали да сторят това, а по един път, точно противоположен на този, който наблюдавали сиракузците — по пътя, водещ към морето. Впрочем техният път в своята цялост не отвеждал войската към Катана, а в една друга част на острова, към Камарина и Гела и към тамошните елински и варварски градове. И тъй, като запалили множество огньове, те потеглили и (се движели) през нощта, когато всред тях се появила паника. Известно е впрочем, че такива пристъпи на уплаха и паника често обземат армии, които са на поход и особено когато те са многобройни и се движат през неприятелска територия и когато неприятелските войски са на малко разстояние. Докато отрядът на Никий, който се движил начело и направлявал постоянно посоката на марша, оставал добре групиран и отишъл значително напред, отрядът на Демостен, който представлявал половината и дори по-голямата част от цялата колона, се бил откъснал от останалата войска и се движил при по-малък ред. Призори те все пак стигнали близо до морето и като излезли на т. нар. Елорийски път, поели по него с намерение да стигнат до реката Какипарис[37] и като се движат срещу нейното течение, да се насочат след това към вътрешността на страната. Понеже се надявали, че и сицилийците, към които те се били обърнали с пратеничество, ще ги посрещнат именно откъм тази страна. Когато обаче стигнали до реката, те заварили тук още една сиракузка стражева част, която се окопавала и издигала палисада, за да им прегради пътя. Атиняните разбили този отряд и потеглили отново на път към една друга река, а именно Ериней. Така ги посъветвали техните пътеводители.

Междувременно, когато се стъмнило и сиракузците и

техните съюзници разбрали, че атиняните са се оттеглили, повечето от тях обвинявали Гилип, че съзнателно им е дал възможност да се изплъзнат. Бързешком те се спуснали да ги преследват в онази посока, в която те могли да разберат лесно, че са се отправили, и ги застигнали по време на обедно хранене. Щом те влезли в допир с отряда на Демостен, който бил закъснял и вследствие на бъркотията от предишната нощ извършвал своя марш по-бавно и по-безредно, ги атакували и започнали сражение. А сиракузките конници ги обкръжили по-лесно, толкова повече, че те били откъснати (от другия отряд, заб. ред. Хр. Д.), и ги приковали на едно място. Отрядът на Никий ускорявал марша. Той смятал, че при тяхното положение те могат да очакват спасение не в това да изчакват смело противника и да водят бой, а да се изплъзнат колкото е възможно по-бързо и се сражават само когато бъдат принудени. Демостен пък изобщо бил непрекъснато в (едно) тежко положение. Той се оттеглял последен и ударите на противника били насочени най-напред срещу него. Но освен това даже и при тези обстоятелства, когато виждал, че сиракузците го преследвали, той гледал не толкова да се придвижва напред, колкото да се подготви за бой. Накрая обаче, като се бавел, той бил обкръжен и тревогата за него и неговите хора била голяма. Затворени в едно огромно пространство, заобиколено с ниска стена, от която имало път и от едната, и от другата страна, и което било обраснало с много маслинови дървета, те били обстрелвани от всички страни. Не без основание сиракузците предпочитали атаките от този род пред битките гърди срещу гърди, понеже да рискуват опасността срещу хора, които били отчаяни, щяло да бъде за тях по-малко предимство, отколкото за атиняните. Същевременно всеки до известна степен се пазел, тъй като успехът сега вече бил сигурен, за да не загине, преди да го е видял, а от друга страна смятали, че прилагайки тази тактика, без дори да се излагат, ще се наложат над противника и ще го принудят да капитулира.

Така те прекарали останалата част от деня, като обсипвали атиняните и техните съюзници от всички страни със стрели и като видели, че те били изтощени и вследствие на получените рани, и поради останалите бедствия, Гилип, сиракузците и техните съюзници отправили към тях следната прокламация. Най-напред към жителите на островите с обещанието, че ще бъдат свободни, ако преминат на тяхна страна; и наистина някои малко на брой градове отпаднали така (от атиняните). След това било постигнато споразумение с всички други, които били с Демостен, да предадат оръжието си, но никой да не загуби своя живот нито насилствено, нито като бъде хвърлен в окови, нито пък като бъде лишен от онова, което е най-необходимо за съществуване. И тъй

всички се предали, на брой шест хиляди души, като предали и всички парични средства, които носели със себе си, като ги нахвърляли в обърнати нагоре щитове и по този начин напълнили четири щита. Сиракузците отправили незабавно пленниците в (своя) град, а на същия ден Никий стигнал с хората си до реката Ериней, минал през нея, изкачил се на една височина и установил войската си на нея.

Междувременно на следния ден сиракузците го настигнали и му съобщили, че войските на Демостен са се предали, и го подканили да стори и той същото. Никий обаче не повярвал и успял по силата на едно споразумение да изпрати един конник, който да провери. Тъй като той, когато се завърнал обратно, казал, че действително били капитулирали, Никий съобщил официално на Гилип и на сиракузците, че е готов да сключи споразумение от името на атиняните: те (атиняните) да върнат всички парични средства, които сиракузците изразходвали за тази война, при условие, че Сиракуза пусне войската, която той водел със себе си, да си замине; до пълното изплащане на сумата той щял да им даде заложници от атиняните по един човек за всеки талант. Сиракузците и Гилип обаче не приели тези предложения, като атакували (атинския) отряд и го обкръжили отвред, като го подложили на обстрел чак докато се стъмнило. И този отряд бил като другия в плачевно състояние, като бил лишен от хранителни припаси и от всичко необходимо. Въпреки това обаче той се възползувал от временното затишие през нощта и се подготвял да потегли на път. Хората от отряда едва били взели оръжието си, когато сиракузците забелязали това и запели своята бойна песен (пеан). Атиняните разбрали, че са наблюдавани, и оставили отново оръжието си с изключение на приблизително триста човека, които си проправили насила път през стражевите постове и се движили под прикритието на нощта, откъдето могли.

Когато се съмнало, Никий повел войската отново напред, а сиракузците и техните съюзници не ги оставяли на мира все по същия начин, като от всички страни ги обсипвали със стрели и ги замервали с копия. Принудени от пристъпите, които предприемала от всички страни една многобройна конница и другите неприятелски сили, атиняните бързали да се доберат до реката Асинар, тъй като мислели, че минаването на реката ще им донесе някакво облекчение, а при това се намирали под натиска на отчаянието и жаждата за вода. Когато обаче стигнали до реката, те се хвърляли в нея, без да съблюдават повече какъвто и да било ред, тъй като всеки в желанието си да мине пръв проявявал нетърпение, като към това се прибавял и напорът на противника, всичко това правело занапред преминаването на реката трудно. Принудени да се движат напред само вкупом, атиняните се струпвали

един върху друг и се изпотъпквали. Или пък като се нанизвали на своите копия или цялото свое въоръжение, те или се убивали на място, или пък се уплитали в тях и били отнасяни от течението. А сиракузците, застанали на отсрещния бряг на реката — а той бил стръмен, — обстрелвали атинянните отгоре, докато повечето от тях пиели жадно вода и се блъскали помежду си в безредие в дълбокото корито на реката. А пелопонесците, като се спускали на своя ред най-много към онези, които се намирали в реката, ги избивали. Водата се размътила веднага, но въпреки калта и кръвта, които я замърсявали, я пиели и повечето трябвало да воюват (помежду си), за да пият.

Накрая, когато в реката имало вече много трупове, които лежали един върху друг, и когато войската на атинянните била разгромена, една част от нея по течението на реката, а друга, която била успяла да се измъкне, но паднала под ударите на конницата, Никий се предал на Гилип, в когото той имал повече доверие, отколкото в сиракузците. Той лично предоставял на Гилип и на лакедемонците да правят с него, каквото искат, що се отнася до войниците обаче, той го молел да сложи край на тяхното избиване. Едва тогава Гилип заповядал да се вземат пленници. Останалите войници, които сиракузците[88] не укрили (а такива имало мнозина), били откарани в плен, а по следите на онези триста войници, които през нощта си били пробили път през стражевите постове, изпратили хора да ги преследват, които ги заловили. В същност обаче броят на пленниците, взети в полза на държавата, бил малък, но затова пък броят на онези, които били отвлечени тайно, бил голям. Цяла Сицилия се напълнила с тях. Причината за това била, че тези хора не били взети, подобно на хората на Демостен, в плен по силата на споразумение. Немалка част от тях била избита. И настина там станало голямо избиване, най-голямото избиване по време на Сицилийската война. Немалко хора паднали убити в други въоръжени сблъсквания, които били чести по време на марша (на атинската войска). Но мнозина и избягали, едни още в същия момент, а други сполучили да се изплъзнат по-късно, след като били служили като роби. Убежище за тези хора била Катана.

След като сиракузците и техните съюзници се събрали на едно място, те взели със себе си колкото могли повече пленници, както и плячка и се завърнали обратно в града. Всички останали атиняни и техните съюзници, които били заловени в плен, сиракузците хвърлили на дъното на каменоломните, като смятали, че това е най-сигурното място за затвор. Никий и Демостен те убили въпреки волята на Гилип, който смятал, че ще бъде красив подвиг наред с толкова други да доведе на лакедемонците пленени двамата во-

еначалници, срещу които той бил воювал. А се случило тъй, че единият от тях, Демостен, бил особено омразен на лакедемонците поради своите действия на острова (Сфактерия) и в Пилос[89], а другият — Никий, във връзка със същите събития бил, напротив, много по-обичан от тях. Действително Никий проявил голямо старание да убеди атиняните да сключат мир, както и да освободят пленниците от (остров) Сфактерия. Затова и лакедемонците изпитвали по-големи симпатии към него и главно затова и Никий се предал, доверявайки се на Гилип. Както се разказвало обаче, някои сиракузци, които поддържали близки връзки с него, се боели да не би да го подложат на измъчвания и той да даде свидетелски показания против тях и това да породи нежелателни усложнения тъкмо в момента, когато те се радвали на успех. Други пък, между тях особено коринтяните, (се боели) да не би той, бидейки богат, да подкупи някои и да успее да побегне, като с това им създаде някакви нови главоболия. Тези именно хора убедили съюзниците да го убият. Тези или приблизително тези са причините, които погубили Никий. От всички елини на моето време той най-малко заслужаваше да бъде сполетян от толкова голямо нещастие, защото неговият начин на живот бе в пълна хармония с неговите добродетели.

Що се касае пък до пленниците в каменоломните, сиракузците се отнасяли на първо време към тях лошо. Затворени в голям брой в кухината на един тесен терен, напомнящ ров, те страдали отначало, тъй като това място не било покрито от палещото слънце и от задушливата жега. Впоследствие настъпили в противоположност на това хладните нощи на преходния сезон, характерен за края на лятото, които чрез промяната на времето благоприятствували за появяването на болести. Те били принудени да живеят на много тясно място, като вършели всички свои нужди там. Освен това те натрупвали едно върху друго на купчини телата на мъртвците, които били починали от раните си, от промяната на температурата и поради други причини от същото естество, а зловонието било непоносимо. Гладът и жаждата ги измъчвали едновременно и те били в продължение на осем месеца на дажба от по една котила[90] вода и две котили жито и всички неща, които било естествено да понасят хора, събрани на такова място, те ги изстрадали. Седемдесет дни прекарали така струпани всички заедно. След това, с изключение на атиняните и на някои сицилийци и италийци, които се били присъединили към тях в похода, били продадени в робство. Трудно е да се каже какъв е бил броят на пленниците, но в плен били заловени не по-малко от седем хиляди души. Станало така, че това събитие се оказало като най-значителното от всички събития през тази война. На мен лично ми се чини, че

и от онези елински събития, които знаем по (устно) предание, това събитие било най-славно за победителите и връх на нещастията за победените. Разбити навсякъде и във всяко отношение, без да бъдат пощадени в каквото и да било отношение, погромът за тях бил наистина пълен. Сухопътна войска, флота, всичко било унищожено и от всички онези, които били потеглили, малцина се завърнали у дома си. Такъв бил ходът на събитията в Сицилия.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА СЕДМА

[1] Вж. Тукидид, VI, 104_1.

[2] Според Плутарх (Никий, 19) Гонгил загинал още при първото сблъскване с атинянните.

[3] Вж. Тукидид, VI, 97_2.

[4] Посоките, в които Гилип извършил своето придвижване на Епиполи, не са много ясни. Повечето тълкуватели на това място предполагат, че спартанският военачалник минал през недовършената стена на атинянните на север от подобното на ротонда укрепление и след като бил променил посоката на своето движение, започнал да се придвижва на югозапад, придружен от сиракузците, с които той се срещнал пред крепостната стена на Сиракуза. Сега той се придвижил към оная част от атинската стена, която се намирала на платото, и по-южно от укреплението във форма на ротонда.

[5] По този начин се получавала по-голяма дистанция между атинската войска и неприятелския фронт.

[6] Вж. Тукидид, VI, 97_3.

[7] Вж. Тукидид, VI, 2_1.

[8] Вж. Тукидид, VI, 99_1.

[9] Става дума очевидно за следния ден; за това срв. Тукидид, VII, 11_2

[10] По този начин сиракузците постигнали онази своя цел, за която се говори у Тукидид, VII, 4_1.

[11] Оригиналният текст на Тукидид, който във всички кодекси предизвиква спорове, е допълнен съобразно с изданието на Ж. дьо Ромили, Париж, 1970 г.

[12] Химерон бил населен (?) пункт, разположен на юг от Амфиполис, вероятно на десния бряг на Стримон; засега не се знае нищо повече за това селище (?), тъй като то се споменава единствено тук, и доколкото ми е известно, то не е открито със сигурност по пътя на археологическите разкопки (Хр. Д.).

[13] Още по-свободен преводът на последното изречение би гласял: „Освен това инициативата е в негови ръце, тъй като той не е принуден да устоява срещу блокада и за него е по-лесно, отколкото за нас, да извършва ремонти на корабите си."

[14] Хикара, град на северозападния бряг на Сицилия, разположен на запад от Панорм (дн. Палермо). Основан е от сиканите. В 405 г. пр. н. е. бил разрушен от атинянните. Вж. за него Тукидид, II, 62.

[15] Прави се намек за това, че флотата на Гилип и коринтяните без пречки се е добрала до Сицилия.

[16] Вж. Тукидид, V, 80_3.

[17] Месец декември.

[18] Вж. Тукидид, VII, 2_1 и 7_1.

[19] Вж. Тукидид, VI, 93.

[20] Срв. Тукидид, VI, 105, 1 и 2.

[21] 413 г. пр. н. е.

[22] Декелея отговаря по своето местоположение на дн. Татой, на около 20 км от Атина. Чрез укрепяването на Декелея пелопонесците успели да пресекат пътя, по който Атина се снабдявала с жито от остров Евбея (за това

вж. Ксенофонт, Гръцка история, I, 1, 35) и по този начин да ѝ нанесат един от смъртните удари, и то на нейна територия.

[23] Херакъл, бидейки по убеждение олигарх, станал по-сетне член на Четиристотинте, а по-късно — и на Тридесетте.

[24] Т. е. по суша и по море.

[25] Гръцка колония, основана от ахейски преселници, разположена на източния бряг на областта Брутни (дн. Абруци) в Южна Италия.

[26] Тук мярка за тежест.

[27] Елидавър-Лимера бил разположен на брега на един добре защитен залив, на който се намирал и гр. Заракс, в полите на едноименно планинско възвишение.

[28] 413 г. пр. н. е.

[29] Пелтастите носели името си от лекия плосък или кръгъл с листовидна форма тракийски щит (пелта). Той бил изплетен от пръчки или пък изработен от дърво и обкован с тънка кожа. Може да се каже, че пелтастите били най-типичната тракийска пехота. Тяхното въоръжение и тактика били въведени и в Атина от даровития атински пълководец Ификрат, като във въоръжената и обучена по този начин пехота служели атиняни. Пелтастите, като леко въоръжена пехота, имали да решават в боя обикновено тактически задачи.

[30] За дните вж. Тукидид, II, 96_2.

[31] По време на Архидамовата война най-продължително било второто нахлуване, което траело четиридесет дни (вж. II, 57_2), а най-кратко петото — петнадесет дни (вж. IV, 62).

[32] Старите гърци не познавали подковаването на конете с подкови. Вместо това те обвивали копитата на конете си с един вид чорапчета.

[33] В немалко случаи през античността превозът по море бил значително по-несигурен и по-скъп, отколкото онзи по суша.

[34] Положението на атиняните, което Тукидид описва тук, в действителност било от дълго време насам едно и също. Само че сега (особено от 413 г. пр. н. е. насетне) това положение се влошавало постоянно. Срв. Тукидид, VIII, 69, където той описва ситуацията в Атина през 411 г. пр. н. е. И тогава атиняните се редували посменно в охраната на крепостните стени.

[35] Еврип се наричала най-тясната част от морския ръкав, който отделя остров Евбея от брега на Беотия. През 411 г. пр. н. е. двата бряга на Еврипския проток били съединени с укрепен дървен мост.

[36] Ръководители на Беотийския съюз.

[37] Същият Конон в края на Пелопонеската война, а и след нея, играл голяма роля в политическия живот на Атина.

[38] Малки островчета, които се намирали в Тарентския залив.

[39] В същност Метапонт, който бил основан от ахейски преселници, се намирал в Брутия (Южна Италия). Жителите на този град приели дружелюбно атиняните и се съгласили да им помагат от омраза към Тарент, който бил основан от дорийски преселници.

[40] В Коринтския залив.

[41] Ериней (Erineos) било едно градче, което служело за пристанище на града Рипи (Рипес).

[42] Т. е. съюзниците от Ахайя.

[43] Тези страничии греди се наричали на гръцки епотиди (т. е. „наушници" или „уши"), защото стърчали от двете страни на предницата на кораба. Те служели за отбрана и за нанасяне удари на неприятелския кораб.

[44] Петра била предпланинско възвишение, което у други антични автори носи името Левкопетра, т. е. Бялата скала.

[45] Два плетра се равнявали на около 80 крачки.

[46] В случая се касае за железни или оловни тежести, оформени във вид на „делфини", които могли да се забиват и пробиват, понеже били заострени. Те били спускани върху минаващите отдолу кораби и като пробивали палубите им, ги потопявали.

[47] За първата вж. Тукидид, VII, 38.

[48] Достатъчно е да се хвърли и най-бегъл поглед върху плана на Сиракуза,

за да се види, че първият експедиционен корпус на атинянитe бил сега практически обкръжен на едно тясно пространство в подножието на високото плато Епиполи. Освен това противниците на атинянитe били успели да се окопаят здраво на самото Епиполи. От друга страна, атинската флота била блокирана в дъното на Голямото пристанище. При това положение на нещата, когато пред Сиракуза атинянитe били заловени като в капан, читателят узнава не без удивление за действията на Демостен, които са описани в следващите редове.

[49] Вж. Тукидид, I, 50_5.

[50] Тукидид не дава в случая конкретни цифрови данни, докато Плутарх (Биография на Никий, 21,9) говори за 2000 убити, а Диодор (XIII, 11,5) увеличава техния брой на 2500.

[51] Дотогава градът стоял настрана от войната, но поради граждански борби започнал да клони към Сиракуза.

[52] Август 413 г. пр. н. е.

[53] Очевидно Тукидид има пред вид маларията, която вирлувала в блатистите местности и на Сицилия. Гръцките лекари от школата на Хипократ (на остров Кос) били на мнение, че здравето на човека е най-лабилно през месец август.

[54] Т. е. пелопонесците в Декелея.

[55] Вж. Тукидид, VII, 42.

[56] Евесперитите били жители на един град, който сега се нарича Бенгази.

[57] Неаполис бил селище на север от Хадруметум.

[58] Този град бил най-близо (Тукидид, VI, 26 до Сиракуза и неин съюзник.

[59] На 27 август 413 г. пр. н. е.

[60] Изоставени от екдачите пред тесните порти.

[61] По този начин той гледал да удължи своята бойна линия.

[62] Подробности за тази битка намираме у Диодор, X, 13: „Бойната линия на атинянитe надминавала по дължина много линията на сиракузките кораби, обстоятелство, което, без да бъде някакво предимство, било причина за тяхното поражение. Понеже Евримедонт се откъснал от линията, за да се опита да обкръжи крилото на неприятеля. Сиракузците обаче се спуснали срещу него и го изтласкали в Дисконския залив, който се намирал в сиракузки ръце. Там той, затворен в едно тясно пространство и принуден да заседне с кораба си на суша, бил смъртно ранен от някого и изгубил своя живот. Седем кораба били разрушени на същото място."

[63] Тази дига (нещо като вълнолом) не се споменава другаде и не се знае нейното по-точно местонахождение. Предполага се, че тя е била издигната покрай брега, като е минавала между морето и блатото.

[64] Става дума за спомагателния отред от етруски наемници, който се споменава у Тукидид, VI, 88_6. Според последното място (у Тукидид) етруският наемнически отред бил пристигнал на два пентеконтера (кораби с пет реда гребла).

[65] Същото това блато у Тукидид, VI, 101, се означава с думата ἕλος което ще рече блато или тресавище.

[66] По онова време остров Егина бил завзет от атински клерухи, които били настанени там от 413 г. пр. н. е. (срв. за това Тукидид, II, 27), докато някогашното население на острова било върнато от спартанския пълководец Лизандър едва през 405 г. пр. н. е.

[67] От текста на Тукидид се вижда, че той счита между подвластните членове на Делоския съюз, които останали автономни (т. е. независими), били и Хиос и Метимна (последният град бил на остров Лесбос). За това срв. и Тукидид, VI, 85_2 Участието на тези двама съюзници не е обаче свободно като на онези, които се изброяват в 7, 8 и 9.

[68] Дриопите по произход били пелазги от Тесалия, които се били преселяли на остров Евбея и се установили там.

[69] Става дума за сто и двадесет души изгнаници от Мегара (срв. Тукидид, VI, 43) от онези, които напуснали своя роден град (Тукидид, V, 74_2).

[70] Това били осемдесетте стрелци-лъчници, които се споменават у Тукидид, VI, 43.

[71] Т. е., която е отсам Йонийския залив.
[72] Осем стадии се равняват на около миля или по-точно на 1440 м.
[73] Т. е. кръглото укрепление до Теменит и стената, която водела към атинския пристан.
[74] Бойци, които мятали копия.
[75] Има се пред вид възприемането на атическия диалект от съюзниците на Атина и специално от онези, които били от йонийски произход.
[76] Тук текстът на гръцкия оригинал не е напълно в ред.
[77] Т. е. и в Сицилия, и в Атина.
[78] Тези думи на Никий са нещо като отзвук от мислите на Перикъл в неговата надгробна реч (у Тукидид, II, 37).
[79] Според Тукидид, VII, 60_4, те били приблизително 110 плюс 76.
[80] Т. е. не била решена.
[81] Т. е. върху мястото, на което техните търпели поражение.
[82] Вж. Тукидид, 14 сл. и 26 сл.
[83] Този бележит военачалник и политик по това време не бил вече стратег. Това се вижда от Тукидид, VI, 103_4.
[84] Т. е. да изпълнят техните заповеди и да потеглят още през нощта на поход.
[85] Това място на Тукидидовия текст представя няколко мъчнотии. Споменаваме само една от тях. Не е ясна ролята на конниците в случая, както не е ясно как Хермократ, без да бъде вече стратег, може да разпорежда с войскови части.
[86] Т. е. войниците от другите държави.
[87] Какипарис отговаря на днешната река Фиуме ди Касибиле. Тя, подобно на р. Ериней (дн. Кавалата (?)), която се споменава в следния (7) параграф на същата глава, е една от реките, които текат в тази част на острова от северозапад на югоизток. Същото важи и по отношение на реката Аспар (дн. Фалконара (?)).
[88] Сиракузците укривали пленниците, за да ги превърнат в частни роби.
[89] Вж. Тукидид, IV, 24—40.
[90] Котилата като мярка за течни или зърнени тела отговаряла на 0,287 л.

КНИГА ОСМА

Съдържание: НАСТРОЕНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ СЛЕД КАТАСТРОФАТА В СИЦИЛИЯ (1). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 413—412 Г. ПР. Н. Е. ОБЩА ВЪЗБУДА ВСРЕД ЕЛИНИТЕ И НАДЕЖДИТЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ (2). ПОХОДЪТ НА АГИД СРЕЩУ ЕТЕЙЦИТЕ И ФТИОТИДСКИТЕ АХЕЙЦИ. РЕШЕНИЕ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ДА СТРОЯТ ФЛОТА. ПРИГОТОВЛЕНИЯТА НА АТИНЯНИТЕ (3—4). ОБРЪЩЕНИЕ НА ОСТРОВНИТЕ ДЪРЖАВИ КЪМ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ. ПРАТЕНИЦИ НА ТИСАФЕРН И ФАРНАБАЗ В ЛАКЕДЕМОН. ГРИЖИ НА АЛКИВИАД ЗА ХИОСЦИТЕ И ЕРИТРЕЙЦИТЕ (5—6). ДВАДЕСЕТА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (7—60). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 412 Г. ПР. Н. Е. ПЪРВИ ПОХОД НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СРЕЩУ ХИОС И РЕАКЦИЯТА НА АТИНЯНИТЕ (7—11). ЛАКЕДЕМОНСКИ КОРАБИ В ЙОНИЯ. ЗАВРЪЩАНЕ НА ПЕЛОПОНЕСКИТЕ КОРАБИ ОТ СИЦИЛИЯ. ОТПАДАНЕ ОТ АТИНА НА ХИОС, ЕРИТРЕЯ И КЛАЗОМЕНА (12—14). АТИНЯНИТЕ РЕШАВАТ ДА УПОТРЕБЯТ ЗА НУЖДИТЕ НА ВЪОРЪЖЕНИЯТА РЕЗЕРВНИТЕ 1000 ТАЛАНТА (15). ВЪСТАНИЕ В ТЕОС И МИЛЕТ (16—17). ТЕКСТЪТ НА ПЪРВИЯ СЪЮЗЕН ДОГОВОР МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И ПЕРСИЙСКИЯ ЦАР (18). ДЕЙСТВИЯ НА ХИОСЦИТЕ СРЕЩУ АТИНА. ВЪСТАНИЕ НА ЛЕБЕДОС И ХЕРАС (19). НАЗНАЧАВАНЕ НА АСТИОХ ЗА НАВАРХ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ. ДЕЙСТВИЯ НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ ХЕРАС. (20). ВЪСТАНИЕ В САМОС СРЕЩУ ОЛИГАРХИТЕ. САМОС ДОБИВА НЕЗАВИСИМОСТ (21). НЕУСПЕХИ НА ХИОСЦИТЕ И АСТИОХ НА О. ЛЕСБОС. АТИНЯНИТЕ ПОДЧИНЯВАТ КЛАЗОМЕНА (22—23). ДЕЙСТВИЯ НА АТИНСКАТА ФЛОТА СРЕЩУ МИЛЕТ И ХИОС (24). БЕЗУСПЕШНИ ДЕЙСТВИЯ НА АТИНА И АРГОС СРЕЩУ МИЛЕТ (25—27). ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ ПРЕВЗЕМАТ ИСА И

ПРЕДАВАТ ГРАДА НА ТИСАФЕРН. ПЕДАРИД СЕ ОЗОВАВА В ХИОС, А ФИЛИП — В МИЛЕТ (28). ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА НА 412—411 Г. ПР. Н. Е.: ДЪРЖАНЕТО НА ТИСАФЕРН СПРЯМО ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ (29). АТИНСКАТА ФЛОТА ОТ САМОС СЕ НАСОЧВА СРЕЩУ ХИОС И МИЛЕТ (30). ОПИТ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ ДА ПРЕВЗЕМАТ ПТЕЛЕОН, КЛАЗОМЕНА И КИМЕ (31). ПРЕГОВОРИ НА ЛЕСБОС И ДР. С АСТИОХ ЗА ОТПАДАНЕ ОТ АТИНА (32—33). НА ПЪТ ОТ САМОС ЗА ХИОС АТИНЯНИТЕ СА НАСТИГНАТИ ОТ БУРЯ (34). НЕУСПЕШЕН ОПИТ НА АТИНЯНИТЕ ДА ПОДЧИНЯТ ОТПАДНАЛИЯ КНИДОС (35). ТЕКСТЪТ НА ВТОРИЯ ДОГОВОР МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И ПЕРСИЙСКИЯ ЦАР (36—37). СМЪРТТА НА ТЕРАМЕН. АТИНЯНИТЕ ДЕБАРКИРАТ НА ХИОС И УКРЕПЯВАТ ДЕЛФИНИОН. НАСТЪПЛЕНИЕ СРЕЩУ МИЛЕТ (38). ИЗПРАЩАНЕ НА ФЛОТА ОТ ПЕЛОПОНЕС НА ФАРНАБАЗ В ХЕЛЕСПОНТА И НА ЛАКЕДЕМОНСКА КОМИСИЯ ОТ СЪВЕТНИЦИ ПРИ АСТИОХ (39). НЕЖЕЛАНИЕ НА АСТИОХ ДА ПОМАГА НА ХИОСЦИТЕ. ТОЙ ОПУСТОШАВА КОС И ПРИ КНИДОС РАЗБИВА АТИНСКАТА ФЛОТА (40—42). РАЗНОГЛАСИЯ МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И ТИСАФЕРН (43). ОТПАДАНЕ НА РОДОС ОТ АТИНА С ПОМОЩТА НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ (44). ПРЕМИНАВАНЕ НА АЛКИВИАД НА СТРАНАТА НА ТИСАФЕРН И НЕГОВИЯТ СЪВЕТ, ОТПРАВЕН КЪМ ПЕРСИЙСКИЯ САНОВНИК ОТНОСНО РАВНОВЕСИЕТО НА СИЛИТЕ В ЕЛАДА (45—46). АЛКИВИАД СЕ ГОТВИ ДА СЕ ЗАВЪРНЕ В АТИНА (47). ЗАГОВОР В САМОС ЗА ВРЪЩАНЕ НА АЛКИВИАД И ЗА СВАЛЯНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА В АТИНА. ДОНОСЪТ НА ФРИНИХ ДО АСТИОХ ПРОТИВ АЛКИВИАД. УСИЛИЯТА НА АЛКИВИАД ДА СПЕЧЕЛИ РАЗПОЛОЖЕНИЕТО НА ТИСАФЕРН В ПОЛЗА НА АТИНЯНИТЕ. УСПЕШНИТЕ ХОДОВЕ НА ПЕЙСАНДЪР В АТИНА ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА ОЛИГАРХИЯТА (48—54). АТИНЯНИТЕ ПРЕДПРИЕМАТ НАПАДЕНИЕ СРЕЩУ РОДОС И ХИОС (55). БЕЗУСПЕШНИ ПРЕГОВОРИ НА ПЕЙСАНДЪР С ТИСАФЕРН И АЛКИВИАД (56). ТЕКСТЪТ НА ТРЕТИЯ ДОГОВОР МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ И ПЕРСИЙСКИЯ ЦАР (57—59). ПРЕВЗЕМАНЕ НА ОРОП ОТ БЕОТИЙЦИТЕ С ЕРИТРЕЙСКА ПОМОЩ. ОТЗОВАВАНЕ НА ПЕЛОПОНЕСКАТА ФЛОТА ОТ РОДОС В МИЛЕТ (60). ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГОДИНА ОТ ВОЙНАТА (61—109). ВОЕННИ ДЕЙСТ-

ВИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 411 Г. ПР. Н. Е.: ИЗПРАЩАНЕ НА ДЕРКИЛИД В ХЕЛЕСПОНТА. БЕЗРЕЗУЛТАТНА БИТКА МЕЖДУ ХИОСЦИ И АТИНЯНИ (61). ВЪСТАНИЕ В АБИД И ЛАМПСАК. ПОДЧИНЯВАНЕ НА ЛАМПСАК ОТ АТИНЯНИТЕ (62). БЕЗУСПЕШНИ ДЕЙСТВИЯ НА АСТИОХ СРЕЩУ АТИНСКАТА ФЛОТА. УСТАНОВЯВАНЕ НА ОЛИГАРХИЧЕН РЕЖИМ ОТ ПЕЙСАНДЪР НАЙ-НАПРЕД В САМОС, А СЛЕД ТОВА В АТИНА. УПРАВЛЕНИЕТО НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ В АТИНА (63—71). ЛЕОНТ, ДИОМЕДОНТ, ТРАСИБУЛ И ТРАСИЛ ВЪЗСТАНОВЯВАТ ДЕМОКРАЦИЯТА НА САМОС (72—77). НЕДОВОЛСТВО НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ В МИЛЕТ ОТ АСТИОХ И ТИСАФЕРН. АСТИОХ ЗАМИНАВА ЗА МИКАЛЕ И СЕ ВРЪЩА В МИЛЕТ (78—79). ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ ИЗПРАЩАТ НА ФАРНАБАЗ 40 КОРАБА. БИЗАНТИОН ОТПАДА ОТ АТИНА (80). АЛКИВИАД СЕ ЗАВРЪЩА НА САМОС. ИЗБИРАНЕТО МУ ЗА СТРАТЕГ И НЕГОВИЯТ ОТКАЗ ДА ПОВЕДЕ ФЛОТАТА СРЕЩУ ПИРЕЯ. АЛКИВИАД СЕ ОТПРАВЯ ПРИ ТИСАФЕРН (81—82). ВЪСТАНИЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ В МИЛЕТ СРЕЩУ АСТИОХ (83—84). НАВАРХЪТ МИНДАР ЗАМЕСТВА АСТИОХ (85). ДЕЛЕГАЦИЯ ОТ СТРАНА НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ НА ОСТРОВ САМОС. ОБРЪЩЕНИЕ НА АЛКИВИАД КЪМ ТЯХ. НЕГОВИТЕ ЗАСЛУГИ КЪМ РОДИНАТА МУ (86). ТИСАФЕРН ЗАМИНАВА ЗА АСПЕНД, ЗА ДА ДОВЕДЕ ФИНИКИЙСКА ФЛОТА. АЛКИВИАД ПОТЕГЛЯ СЛЕД НЕГО (87—88). СЪПРОТИВА СРЕЩУ РЕЖИМА НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ (89—93). ВЪСТАНИЕ НА ЕВБЕЯ СЪС СЪДЕЙСТВИЕТО НА ПЕЛОПОНЕСКАТА ФЛОТА (94—96). СВАЛЯНЕ НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ ОТ ВЛАСТ И УСТАНОВЯВАНЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЕТТЕ ХИЛЯДИ. ЗАВЛАДЯВАНЕ НА ОЙНЕОН ОТ БЕОТИЙЦИТЕ (97—98). ПО ПОКАНА НА ФАРНАБАЗ ПЕЛОПОНЕСКАТА ФЛОТА СЕ ОТПРАВЯ В ХЕЛЕСПОНТА. АТИНЯНИТЕ СЪСРЕДОТОЧАВАТ СВОЯТА ФЛОТА В ЕЛЕУНТ, НА БРЕГА НА ТРАКИЙСКИЯ ХЕРСОНЕС (99—103). ПОРАЖЕНИЕ НА ПЕЛОПОНЕСЦИТЕ ПРИ КИНОС СЕМА (104—106). АТИНЯНИТЕ ПОДЧИНЯВАТ ВЪСТАНАЛИЯ КИЗИК (107). АЛКИВИАД СЕ ЗАВРЪЩА В САМОС. ЕКСПЕДИЦИЯТА СРЕЩУ ХАЛИКАРНАС И КОС (108). ТИСАФЕРН СЕ ОТПРАВЯ В ХЕЛЕСПОНТА И ИЗ ПЪТЯ ПРАВИ ПРЕСТОЙ В ЕФЕС (109).

Когато известието за (пълното поражение, бел. от ред. Хр. Д.) стигнало в Атина, хората дълго време не искали да повярват дори и тогава, когато истински войници, които били оцелели от самите бойни действия, донасяли недвусмислени сведения за тях; не било възможно (според тия, които не вярвали, бел. ред. Хр. Д.) цялата военна мощ да бъде унищожена така и избита до крак[1]. След като разбрали обаче истината, атиняните се нахвърлили срещу ораторите, които били поддържали изпращането на експедиционния корпус, като че ли самият народ не бил гласувал в полза на това. Народът се гневял и срещу гадателите и предсказващите, срещу всички онези, чиито пророчества по онова време били подхранвали по един или друг начин надеждите им да завладеят Сицилия. Всичко и от всички страни им причинявало скърби и навсякъде около тях след това, което се случило, се надигал огромен страх, ужас и обърканост. Понеже сега в един и същ момент както всеки човек лично, така и цялата държава, били смазани от загубата на толкова много хоплити, конници и на една младеж, които те не знаели как да заместят. Едновременно с това, като не виждали достатъчно кораби в морските арсенали, нито парични средства в държавното съкровище, нито пък екипажи за корабите, те се отчаяли, че ще могат да се спасят. Те мислели, че техните противници, особено след една толкова голяма победа, ще изпратят незабавно флотата си да атакува Пирея и че техните неприятели в Гърция с всичките си средства, сега вече удвоени, отсега нататък ще упражняват енергичен натиск по суша и по море, като бъдат подпомогнати от съюзниците на Атина, които щели да отпаднат от нея. Въпреки това обаче атиняните смятали, че доколкото позволявали обстоятелствата, те не трябва да отстъпват, а да намерят начин и екипират флота, като се снабдят, откъдето могат, с дървен материал и парични средства, като си осигурят и верността на съюзниците, особено от страна на Евбея, и най-сетне като установят разумни мерки за (осъществяване на) икономии[2] и назначат комисия от по-възрастни хора, за да изготви решенията, ко-

нто трябва да се вземат с оглед на обстоятелствата. Тъй те били обзети от големите страхове на момента, и, както обикновено народът постъпва, те били готови на всякакъв вид саможертви, за да изпълнят своя дълг. Решенията, които те взели, влезли действително в сила. И с това лятото завършило.

През следващата зима[3] при наличието на големия разгром на атиняните в Сицилия всички елини били обзети веднага от една всеобща възбуда. Всички онези, които дотогава били неутрални, смятали, че въпреки че още никой не ги канел, те повече не бивало да стоят настрана от войната и че трябвало по собствена инициатива да се вдигнат срещу Атина. Понеже всички си мислели, че ако Атина би победила в Сицилия, тя щяла да потегли срещу тях и ги нападне, и че освен това краят на тази война най-сетне бил близък и че ще бъде въпрос на чест да вземат участие в нея. От друга страна, съюзниците на Лакедемон влагали много повече усърдие в общата кауза, отколкото по-рано, за да могат да сложат край на продължителните изпитания. Най-вече от всички били готови да отпаднат поданниците на Атина, без да държат сметка за силите си, защото преценявали положението във възбудено състояние на духа, без да допуснат мисълта, че атиняните, даже ако бъдат оставени сами на себе си, ще могат да издържат през следното лято. Що се касае пък до лакедемонците, те се почувствували насърчени твърде много от всички тези обстоятелства, но най-вече от факта, че техните съюзници ще им изпратят от Сицилия още в началото на пролетта силни подкрепления и че самите те ще разполагат с флота, която се била увеличила вследствие на необходимостта. Изпълнени, с една дума, с надежди отвсякъде, лакедемонците били решили да побързат с воденето на военните действия, без да ги отлагат. Те смятали, че след като войната бъде завършена, те не щели да се боят повече от опасности, на които те биха били изложени, ако атиняните биха прибавили към своите сили и сицилийския потенциал, и че след като разгромели атиняните, те щели вече сами да упражняват своята хегемония над цяла Елада.

Съобразно с това цар Агид потеглил през тази зима незабавно от Декелея с войска и набрал парични средства от съюзниците, необходими за издръжка на флотата. Той се отправил към Малийския залив[4] и се снабдил с пари от етейците, които отдавна вече били във враждебни отношения с лакедемонците, като им конфискували голяма част от добитъка. След това Агид заставил ахейците от Фтиотида и останалите (племена), подвластни на тесалийците в тази област, въпреки съпротивата и протестите на тесалийците, да му дадат пари и известно число наемници, които той настанил в Коринт. И той се опитал да включи всички тези племе-

на в съюза на лакедемонците. През това време тези именно лакедемонците възложили на съюзниците построяването на сто кораба; на себе си те определили двадесет и пет кораба и също толкова и на беотийците, петнадесет кораба били определени на фокидците и локрите, петнадесет на коринтяните, десет на аркадците, пеленците и сикионците, десет на мегарците, трезенците, епидавърците и хермионците. От друга страна, те взели всички необходими мерки, за да се приготвят за поход още с настъпването на пролетта.

През същата зима и атиняните се приготовлявали, както били решили. Те строели кораби с корабостроителния дървен материал, който бил събрали, и укрепили нос Сунион, за да има сигурност[5] за корабите, подвозващи хранителни припаси, които обикаляли около носа. Атиняните изоставили и форта, който бил издигнат на лаконска територия по време на престоя, който техният експедиционен корпус правел там, когато потеглял на път за Сицилия. И изобщо по отношение на всички разноски, които им се стрували безполезни, те прибягвали до тяхното намаляване с оглед към икономии. Те съсредоточили обаче най-много своето внимание върху своите съюзници, като наблюдавали бдително да не отпаднат от тях.

Докато и двете страни действували така и се подготвяли за война така, като че ли тя започвала, евбейците, които имали намерение да се разбунтуват срещу Атина, изпратили първи при Агид една делегация през същата зима и повели разговори с него за своето отпадане от Атина. Агид приел техните предложения и наредил да дойдат от Лакедемон двама военачалници — Алкамен, син на Стенелаид, и Мелант, с предназначение да поемат командуването в Евбея. Те пристигнали с един отряд от около триста неодамоди, а Агид се заел с тяхното прехвърляне (на острова). Междувременно пристигнали и лесбосците, които също желаели да отпаднат от атиняните, и тъй като беотийците подкрепяли тяхната молба, Агид решил да чака по отношение на Евбея, докато подготвял отпадането на Лесбос. За хармост[6] той им дал Алкамен, когото той възнамерявал да изпрати на Евбея. Беотийците пък им обещали десет кораба, а самият Агид — други десет. Всичко това се вършело, без да се искат инструкции от Лакедемон, понеже през цялото време, през което Агид се намирал със своята войска около Декелея, той имал неограничената власт да изпраща войски, където му се струвало, че това е уместно, да набира войскови контингенти, както и да налага парични вноски. И през целия този период, за да се каже точно, съюзниците се подчинявали много повече на Агид, отколкото на лакедемонците в града. А той самият могъл да се намесва с войските, с които разполагал, незабавно и на самото място по начин, че да

всява страх. Докато Агид водел преговори с Лесбос, хиосците и еритрейците, които били също така готови да отпаднат, се обърнали не към него, а към Лакедемон. В същото време с тях при него имало и един пратеник на Тисаферн, който по времето на цар Дарий, сина на Артаксеркс, стоял начело на крайморските области[7]. А Тисаферн също се стремял усърдно да спечели пелопонесците на своя страна и им обещавал да им изпрати хранителни припаси. Понеже се било случило така, че неотдавна персийският цар му бил поискал да внесе данъците, събирани от своята административна област (сатрапия) и които той дължал, защото атинянците му пречели да събира от елинските градове[8]. Той разчитал именно на това да подобри събирането на тези данъци, като отслаби Атина и едновременно с това щял да спечели Лакедемон на страната на персийския цар. Заедно с това той щял да изпълни и заповедта на царя, да му предаде жив или да убие Аморг, извънбрачния син на Писутън[9], който бил вдигнал въстание в Кария.

И тъй хиосците и Тисаферн водели съгласувано преговори в Лакедемон в една и съща посока, когато тъкмо тогава в Лакедемон пристигнали двама изгнаници, а именно Калигит, син на Лаофонт от Мегара, и Тимагор, син на Атенагор от Кизик, които се били установили (като резиденти) при Фарнабаз[10], сина на Фарнак. Изпращал ги Фарнабаз, за да поискат да бъдат изпратени кораби в Хелеспонта и те да постигнат при възможност за негова сметка точно това, което желаел Тисаферн, а именно да накарат да отпаднат от атинянците онези градове, които признавали неговото върховенство с оглед към събирането на сумите от данъците и едновременно с това да придобие заслугата, че е спечелил лакедемонците като съюзници на персийския цар. Тъй като пратениците на Тисаферн и на Фарнабаз действували поотделно, между тях в Лакедемон се създало оживено съревнование, понеже първите полагали усилия да убедят лакедемонците да изпратят кораби в Йония и на Хиос, а вторите се старали да ги убедят да изпратят кораби в Хелеспонта. Лакедемонците обаче проявили ясно предпочитание спрямо предложението на хиосците и на Тисаферн, което подкрепял и Алкивиад. Извънредно тесни връзки на гостоприемство (ксения), които били установени някога между двете семейства, свързвали Алкивиад и ефора Ендий. Поради това и Алкивиадовото семейство носело лаконско име, тъй като Ендий по баща се наричал Алкивиад[11]. Въпреки това те изпратили в Хиос предварително един периек на име Фриниск, който да провери дали действително (хиосците) имали толкова много кораби, колкото твърдели, и дали тяхната държава била толкова силна, колкото се разказвало. Когато пратеникът се завърнал и им казал, че всичко, което са чули,

е вярно, те сключили веднага военен съюз с хиосците и с еритрейците и решили да им изпратят четиридесет кораба, тъй като те мислели, че въз основа на онова, което разказвали хиосците, там имало не по-малко от шестдесет други кораба. На първо време те смятали да им изпратят незабавно десет от тези кораби начело с Меланхрид, който бил техен наварх. Впоследствие обаче, след едно земетресение, те заместили Меланхрид с Халкидей[13] и вместо десетте кораба екипирали на лаконска територия пет. И така зимата завършила, а заедно с нея и деветнадесетата година от войната, чиято история описва Тукидид.

Веднага щом настъпила следващата пролет,[13] хиосците изисквали настоятелно да им изпратят корабите от страх, да не би атиняните да узнаят какво подготвяли те, а преговорите чрез пратеничества се водели тайно от тях, лакедемонците изпратили в Коринт трима спартиати, за да наредят коринтяните да прехвърлят по възможност по-скоро през провлака (Истма) корабите от това море в морето, което гледа към Атина[14], и да им заповядат на всички кораби да потеглят за Хиос, включително и корабите, които Агид бил екипирал за Лесбос. Целият брой на всички съюзнически кораби бил тридесет и девет[15].

Пратениците на Фариабаз, Калигейт и Тимагор, които действували на негови разноски, не взели никакво участие във флотската експедиция към Хиос, нито пък дали парите — една сума от двадесет и пет таланта, — които били донесли, за да се (подготви и) изпрати една експедиция. Те имали намерение да потеглят по-късно с една друга експедиция, която самите те щели да организират. А що се отнася пък до Агид, той, като виждал, че Хиос е решително първият обект на лакедемонците, и той възприел тяхното решение. Като се събрали в Коринт, съюзниците решили да потеглят с корабите най-напред за Хиос под командуването на Халкидей, който потягал своите кораби в Лакония, а след това да се упътят към Лесбос под командуването на Алкамен — онзи именно командир, когото имал пред вид Агид, и най-сетне да се озоват в Хелеспонта. С това командуване бил натоварен Клеарх, син на Рамфий. Само половината от корабите щяла да бъде прехвърлена през провлака (Истма) и тези кораби щели да потеглят незабавно, за да не може вниманието на атиняните да се насочи толкова към тази експедиция, а да бъде привлечено от корабите, които щели да бъдат прехвърлени в подкрепа по-късно. Съюзниците не се стараели да скрият заминаването на експедицията, защото се отнасяли с презрение към безсилието на атиняните. И действително още не се била появила никаква по-значителна атинска флота. И тъй, след като взели това решение и го при-

вели в изпълнение, съюзниците прехвърлили незабавно двадесет и един кораба.

Въпреки че съюзниците бързали да потеглят, коринтяните не желаели да тръгнат заедно с тях, преди да отпразнуват Истмийските игри[16], които ставали по това време. За да им угоди, Агид охотно щял да им даде възможност те да не нарушат своето истмийско примирие, като приемел да се гледа на експедицията като на негово лично дело. Вследствие на отказа на коринтяните обаче и на закъснението, което било предизвикано, атиняните започнали да си дават поясно сметка за положението на Хиос. Те изпратили (там) Аристократ, един от своите стратези, който да даде израз на тяхното недоволство. И понеже хиосците отричали всичко, атиняните подканили хиосците, като им изпратят в качеството на залог кораби, да се присъединят към съюзническата флота. Хиосците им изпратили тогава седем кораба. Причината за изпращането на корабите била тази, че повечето от хиосците не знаели за кроежите, които били в ход, а малцинството, което знаело за тях, не искало още да възбужда срещу себе си враждата на народа, преди да се сдобият с някаква солидна опора. И тъй като пелопонесците закъснявали, тази политическа група хиосци не разчитала вече на тяхното пристигане.

В същото време Истмийските игри се провеждали и атиняните били представяни на тях чрез теори, тъй като било оповестено и примирие. Там атиняните могли да схванат поясно онова, което се подготвяло във връзка с Хиос. След като теорите се завърнали, атиняните взели необходимите мерки, за да възпрепятстват корабите да потеглят от Кенхреи[17], без те да ги забележат. След Истмийските игри пелопонесците под командуването на Алкмен се отправили по посока на Хиос с двадесет и един кораба. Атиняните излезли насреща им отначало със същия брой кораби, като гледали да ги увлекат навътре в открито море. Тъй като обаче пелопонесците не ги следвали много продължително, а се завърнали обратно, и атиняните се оттеглили назад, понеже седемте хиоски кораба, които те имали в своя състав, не им вдъхвали доверие. След това обаче, подкрепени от други кораби, които те били екипирали, като допълнили броя на корабите до тридесет и седем, те (атиняните) преследвали противника, който се движел по протежение на брега, чак до Спейрайон, на коринтска територия. Спейрайон е едно малко изоставено пристанище, което се намира тъкмо на границата с територията на Епидавър. Настигнати тук (т. е. в Спейрайон на коринтска територия), пелопонесците загубили един кораб в открито море, но събрали останалите кораби, вкарали ги в пристанището и ги закрепили на котва. Атиняните ги атакували тогава откъм морето с флотата си, а също така и откъм су-

шата с войските, с които те били дебаркирали на брега. По този начин те предизвикали извънредно голяма бъркотия и безредие в техните редици, повредили повечето от неприятелските кораби на брега, убили техния командир Алкамен, а самите те загубили няколко души.

Когато битката била преустановена, атиняните оставили (на място) достатъчен брой свои кораби, за да следят противника, а останалите хвърлили котва при едно островче, което не било много отдалечено и на което се намирал техният стан и изпратили куриер в Атина, за да молят за помощ. И наистина коринтяните пристигнали още на следния ден, за да окажат на пелопонесците помощ срещу тези (атински) кораби, а малко след това тук дошла помощ и от другите съседни градове. Като видели, че е трудно да осигурят охраната на своите кораби на едно пустинно място, пелопонесците изпаднали в голямо затруднение и отначало мислели да ги изгорят. След това обаче решили да ги изтеглят на брега и да се разположат при тях със своите сухопътни части, за да ги охраняват, докато им се представи някакъв удобен случай да се изплъзнат. Като узнал за тяхното положение, Агид им изпратил спартиата Термон. На лакедемонците било съобщено отначало, че флотата била потеглила от Истма (провлака), защото съобразно с нарежданията, които Алкамен бил получил от ефорите, той им изпратил един конник (вестоносец) в момента, когато се готвели да вдигнат котва. Тогава лакедемонците от своя страна решили да изпратят веднага петте кораба, които се намирали под командуването на Халкидей, когото щял да придружава Алкивиад. По-късно обаче, тъкмо когато тази флота се готвела да потегли, пристигнало известието за това, че корабите били намерили убежище в Спейрайон. Обезсърчени от това, че Йонийската война започвала още в самото начало с неуспехи, лакедемонците не мислели вече да изпращат своите кораби от Лакония, но дори искали да повикат обратно и няколкото кораба, които били потеглили по-рано.

Когато Алкивиад узнал това, той успял отново да убеди Ендий и останалите ефори да не осуетяват експедицията. Той им казал, че петте кораба ще стигнат в Хиос, преди там да научат за поражението, което била претърпяла останалата флота, и че самият той, още щом пристигнел в Йония, щял лесно да убеди градовете да отпаднат (от Атина), като им покажел безсилието на Атина и решителния устрем на лакедемонците. А за тези неща на него щели да вярват повече, отколкото на всеки друг. На Ендий пък в личен разговор той говорел и му доказвал, че за самия него (Ендий) ще бъде славно дело, ако може да предизвика отпадането на Йония (от Атина) и ако сполучи да спечели персийския цар за съюзник на лакедемонците, като не предоставя този подвиг на

Агид. А самият Ендий бил скаран с Агид. След като убедил Ендий и останалите ефори, Алкивиад потеглил с петте кораба на лакедемонеца Халкидей. Корабите се движели с най-голямата възможна бързина.

Почти по същото време от Сицилия се завърнали шестнадесетте пелопонески кораба, които били взели участие във военните действия[18] заедно с Гилип. В околностите на Левкада обаче те били спрени и повредени от двадесетте и седем атински кораба, командувани от Хипокъл, сина на Менип, които дебнели корабите, завръщащи се от Сицилия. С изключение на един останалите пелопонески кораби успели да се изплъзнат и да стигнат в Коринт.

По време на своето движение (към Йония) Халкидей и Алкивиад залавяли всички кораби, които срещали по пътя си, за да не би да се разгласи тяхното пристигане. След това те акостирали най-напред в Корик, нос на континенталната суша. Тук те освободили задържаните кораби и установили предварителен контакт с някои от сзоните политически привърженици в Хиос, които ги подканили да завземат града без предупреждение. И те действително се озовали в града неочаквано за хиосците, като предизвикали уплаха и страх всред народа. Олигархите обаче взели необходимите мерки, за да се свика съветът, и след като Халкидей и Алкивиад произнесли речи, в които съобщили, че пристигат още много други кораби, но не казали нищо за флотата, която била блокирана в Спейрайон, хиосците отпаднали от атиняните и веднага след това и еритрейците. Непосредствено след това потеглили три кораба, за да предизвикат отпадането и на клазоменците. Последните се прехвърлили незабавно на отсрещния бряг и укрепили Полихна, за да могат в случай на нужда да се оттеглят там от малкото островче, на което те живеели. В същото време всички отпаднали градове били заети със строежи на крепостни съоръжения и с подготовка за война.

Новината от Хиос стигнала бързо в Атина, където си давали сметка, че опасността, която била надвиснала над тях, била голяма и очевидна и че след отпадането на най-значителния град[19] и останалите съюзни градове нямало да стоят мирни. Ето защо и хилядата таланта[20], които те били държали да не се докосват през цялата война, били незабавно деблокирани под влиянието на страха в момента посредством премахването на наказанията, които се предвиждали за онзи, който би предложил или би поставил на гласуване въпроса (за тази сума), и решили да прибягнат към тия пари и екипират голям брой кораби[21]. В същото време, като взели от онези триери, които блокирали Спейрайон, решили да изпратят незабавно осем от тях, а те, като напуснали охраната (на пристанището), за да преследват корабите на

Халкидей, се били завърнали обратно, без да могат да го (Халкидей) заловят (тази ескадра се командувала от Стромбихид, син на Диотим). Други дванадесет кораба под командуването на Прасикъл трябвало да им окажат подкрепа, като напуснат също тъй блокадата (на пристанището Спейрайон). Освен това и седемте хиоски кораба[22], които им помагали при блокирането на ескадрата в Спейрайон, били изтеглени, робите, които се намирали на борда на тези кораби, били освободени, а свободните хора — хвърлени в затвора. За (да продължат) блокадата на пелопонесците, като заместят всички кораби, които заминали, атиняните екипирали бързо десет други[23] кораба, които те изпратили, и имали намерение да екипират още тридесет други. С една дума, тяхното усърдие било голямо и те не щадели никакви усилия, за да изпратят подкрепления на Хиос.

Между това Стромбихид пристигнал със своите осем кораба на Самос и като взел със себе си и един самоски кораб, той се отправил към Теос, чиито жители той предупредил да запазят спокойствие. От своя страна обаче и Халкидей, като тръгнал от Хиос се насочил с двадесет и три кораба срещу Теос, а в същото време там се приближили по суша войсковите контингенти на клазоменците и еритрейците. Предупреден за това от по-рано, Стромбихид вдигнал навреме котва, излязъл на открито море и като видял, че откъм Хиос се задават много кораби, ударил на бягство към Самос, а противникът го преследвал. Сухопътните войски, които жителите на Теос отначало не искали да приемат (в града), след бягството на атиняните били пуснати да влязат. Отначало войската не предприемала никакви действия в продължение на няколко дни, като чакала Халкидей да се завърне от преследването. Тъй като обаче той се забавил, те започнали да събарят крепостната стена, която атиняните били издигнали откъм страната на континенталната суша, като при това те били подпомагани от варвари, които се били появили тук в неголям брой под командуването на Стагес, който бил помощник на Тисаферн.

След като преследвали Стромбихид до Самос, Халкидей и Алкивиад въоръжили като хоплити пелопонеските моряци, които служели на техните кораби, и ги дебаркирали на Хиос. Заместили ги с хиоски екипажи и, подсилени с двадесет кораба от острова, те потеглили, за да предзивикат отпадането на Милет. Алкивиад, който имал приятелски връзки с главните ръководители на Милет, желаел действително да привлече този град, преди корабите да пристигнат от Пелопонес. По този начин хиосците, самият той, Халкидей и съобразно с неговото обещание и Ендий, който ги бил изпратил, щели да придобият цялата слава от тази операция, ако той успеел да предизвика възможния най-голям брой отпадания с по-

мощта на хиосците и на Халкидей. Като извършили поголямата част от плаването, без да бъдат забелязани от някого, те изпреварили с малко Стромбихид и Трасикъл, който по това време бил току-що пристигнал от Атина с дванадесет кораба и ги преследвал заедно със Стромбихид. Така те постигнали отпадането на Милет. Атиняните, които ги преследвали отблизо с деветнадесет кораба, се появили пред Милет, но тъй като милетците не ги пуснали в града, те хвърлили котва пред разположения наблизо остров Ладе, за да наблюдават. Веднага след отпадането на Милет персийският цар и лакедемонците сключили своя пръв съюзен договор чрез посредничеството на Халкидей и Тисаферн. Ето текста на този договор:

„Лакедемонците и техните съюзници сключили военен съюз с персийския цар и Тисаферн при следните условия. Цялата територия и всички градове, които владее персийският цар и които са владеели неговите бащи, ще принадлежат на персийския цар. Всичко, което атиняните са получавали от тези градове в парични суми или в друг вид[24], ще бъде предмет на обща съпротива от страна на персийския цар, на лакедемонците и на техните съюзници, за да не могат атиняните да получават нито парични средства, нито нещо друго. Войната срещу Атина ще се води с общи усилия от персийския цар, лакедемонците и техните съюзници. И няма да бъде позволено да се слага край на войната срещу Атина без решението и на двете страни — персийския цар, Лакедемон, заедно с техните съюзници. Тези, които отпаднат от персийския цар, да бъдат неприятели на лакедемонците и на техните съюзници. А тези, които отпаднат от лакедемонците и техните съюзници, да бъдат на същите начала неприятели на персийския цар."

Такъв бил сключеният съюзен договор. След това хиосците екипирали незабавно други десет кораба[25] и потеглили за Анайя с двояката цел: да се осведомят за положението в Милет и да предизвикат отпадането на градовете. Когато обаче от Халкидей дошло съобщението да се върнат назад, тъй като Аморгес бил пристигнал с войска по суша, те се упътили с корабите си към светилището на Зевс[26]. Тогава те съгледали отдалеч шестнадесетте кораба, с които непосредствено след Трасикъл бил потеглил от Атина Диомед. Щом ги съгледали, те ударили на бягство, като един кораб се отправил към Ефес, а другите — по посока на Теос. Атиняните заловили от тях четири празни кораба, тъй като техните екипажи успели да се доберат навреме до сушата; другите кораби избягали в Теос. Атиняните потеглили тогава за Самос, докато хиосците потеглили по море на останалите кораби. Подпомогнати от сухопътната войска, те (хиосците) предизвикали отпадането на Лебедос, а след това и на Харай. След

това всички се завърнали в своите родни огнища, както сухопътната войска, така и корабите.

Приблизително по същото време двадесетте пелопонески кораба, които били подгонени и блокирани по-рано в Спейрайон от еднакъв брой атински кораби, предприели внезапно излаз и победили в морската битка. По време на сражението те заловили четири атински кораба и завзели отново Кенхреи. Тук те започнали да приготовляват своята експедиция за Хиос и Йония. От Лакедемон пък им пристигнал навархът Астиох, който се разпореждал с командуването на цялата флота[27]. Сухопътната войска се била оттеглила от Теос, когато Тисаферн лично пристигнал там с войски, довършил събарянето на онова, което оставало още от крепостната стена на Теос, и се оттеглил. Малко след неговото заминаване пристигнал Диомедон с десет атински кораба. Той постигнал споразумение с теосците да пуснат в своя град и атиняните. След това той взел курс с корабите покрай морския бряг чак до Хайраи, който град атакувал и понеже не можал да го превземе, потеглил отново с корабите си.

Пак по същото време в Самос избухнал бунт на демократично настроените народни слоеве срещу олигархите, който бил подпомогнат от атиняните, които случайно се намирали още там с три кораба. Самоските демократи избили приблизително около двеста души олигархи, изпратили в изгнание други четиристотин и си разпределили техните поземлени владения и техните къщи. Атиняните, смятайки, че занапред можели да оказват доверие на самосците, им предоставили автономия[28] с решение на народното събрание. Оттогава властта в Самос се намирала в ръцете на демократите, които не предоставили на богатите едри земевладелци (т. нар. теомори) никакви политически права. Те забранили даже на демократите да им дават дъщерите си за женитба или пък да се женят за някоя от техните дъщери.

След това събитие през същото лято хиосците продължили със същото усърдие своите операции, както ги били започнали, без да чакат пелопонесците. Те се появявали с многобройна войска пред различни градове с цел да предизвикват отпадания, като желаели да имат на своя страна по възможност по-голям брой хора, които да споделят рисковете (на войната с тях). Те предприели с тринадесет кораба експедиция срещу Лесбос — вторият обект, предвиден в плана на лакедемонците, където трябвало да отидат и след това да се насочат към Хелеспонта[29]. В същото време сухопътната войска на пелопонесците, които се намирали там, и войските на местните съюзници[30] се отправили покрай брега към Клазомена и Киме. Сухопътната войска командувал спартиатът Евал, а флотата — периекът Дейниад. Тези кораби стигнали най-напред Метимна и предизвикали нейното отпадане.

Четири кораба останали в пристанището на този град, а останалите предизвикали на свой ред отпадането на Митилена.

Междувременно лакедемонският наварх Астиох с четирите кораба, които имал, стигнал от Кенхреи в Хиос. На третия ден от своето пристигане двадесет и пет атински кораба под командуването на Леонт и Диомедонт потеглили за Лесбос. (Леонт бил потеглил на помощ от Атина по-късно с една допълнителна ескадра от десет кораба)[31]. На свой ред и Антиох потеглил в същия ден на свечеряване за Лесбос, като подсилил своя отряд с един кораб от Хиос, за да бъде, ако е възможно, (там) полезен. Той пристигнал в Пира[32] и там узнал, че атиняните били превзели Митилена още с първия си щурм. Понеже атиняните се били появили неочаквано с флотата си и като влизали в пристанището, разрушили хиоските кораби. След това те извършили десант и като разбили войските, които се съпротивявали, превзели града. Астиох бил осведомен за това от ересийците и от екипажите на хиоските кораби, които, както видяхме, били останали в Метимна под командуването на Евбул и които той срещнал, както бягали, след като Митилена била превзета (корабите били три, тъй като атиняните взели в плен един). Астиох сега се отказал вече да потегли срещу Митилена, а предизвикал отпадането на Ерес[33], като въоръжил неговите жители, след това изпратил хоплитите от своите кораби покрай брега по посока на Антиса и Метимна, като назначил за техен командир Етеонак. Самият той (Астиох) обаче се движел със своите собствени кораби покрай брега и с трите хиоски кораба, като разчитал, че като го видят, метимнийците ще добият кураж и ще държат твърдо на своето отпадане. Тъй като обаче в Лесбос Антиох имал само неуспехи, той, като качил войската си отново на корабите, се отправил към Хиос. Също тъй и сухопътните контингенти на съюзниците[34], които трябвало да се отправят за Хелеспонта, се разотишли по родните си градове. След това в Хиос пристигнали шест кораба на Пелопонеския съюз, които били в Кенхреи. От своя страна пък атиняните възстановили предишния обществено-политически строй в Лесбос, а оттам се отправили за Клазомена, като превзели нейното укрепление Полихна, което клазоменците били съоръжили на континенталната суша. Те преселили жителите (на Полихна, бел. ред. Хр. Д.) обратно в града, който се намирал на острова, освен тези, които имали вина за отпадането. Тези последните се оттеглили в Дафнунт, а Клазомена от своя страна станала отново съюзница на Атина.

През същото лято атиняните, които блокирали Милет с двадесет кораба, закотвени при Ладе, извършили десант при Панорм на милетска територия. Те убили лакедемонския командир Халкидей, който се бил притекъл на по-

мощ с един малък отряд, и се завърнали два дена по-късно, за да издигнат трофей. Той бил разтурен обаче по-късно от милетците, тъй като бил издигнат на територия, над която атиняните не упражнявали суверенитет. От своя страна Леонт и Диомедонт с атинските кораби от Лесбос[35], взели за свои изходни бази Ойнуските острови[36] пред Хиос, както и Сидуса и Птелеон, укрепени пунктове, които те държели на територията на Еритри, и най-сетне Лесбос, за да водят от своите кораби военни действия срещу Хиос. На борда на корабите имало хоплити, които били мобилизирани като моряци против тяхното желание. Извършвайки десант в Кардамиле[37], те разбили хиосците при Болиск, които се притекли на помощ, избили мнозина от тях и опустошили тази част от острова. Те победили в една друга битка при Фанай[38] и в една трета — при Левконий[39]. След това хиосците се отказали да предприемат излази срещу тях (атинянте). Последните обаче опустошили добре обработената и цъфтяща страна, която от времето на Гръко-персийските войни до този момент оставала непокътната. Доколкото знам, жителите на Хиос единствени след лакедемонците са успели да останат благоразумни, въпреки че благоденствували, и които колкото повече тяхната държава процъфтявала, толкова повече те укрепвали добрия ред в нея. И дори на тяхното отпадане не би трябвало да се гледа, както някой би могъл да помисли, като на отклонение от благоразумието. Понеже хиосците не дръзнали да действуват, преди да имат многобройни добри съюзници, с които да споделят рисковете, и само след като видели, че самите атиняни от сицилийската катастрофа насетне признавали, че тяхното положение се било влошило извънредно много. И ако хиосците станали жертва на онези погрешни сметки, които животът поднася често на хората, то те са се излъгали заедно с много други хора, които подобно на тях мислели, че могъществото на Атина скоро ще рухне напълно. И тъй като морето било недостъпно за хиосците, а по суша тяхната страна била опустошавана, някои от тях се опитали да прехвърлят отново града на страната на Атина. Ръководителите на Хиос узнали за това, но не предприели нищо. Те повикали обаче от Еритри спартанския наварх Астиох с неговите четири кораба и се опитали да намерят мек начин, като вземат заложници или с някакъв друг способ да турят край на тяхната дейност.

Междувременно в Атина на края на същото лято хиляда атински хоплити и хиляда и петстотин от Аргос (в същност петстотин леко въоръжени пехотинци от Аргос били въоръжени от атинянте като хоплити), както и хиляда съюзнически хоплити се качили на четиридесет и осем кораба, между които имало и плавателни съдове за пренасяне на войски. Под командуването на Фриних, Ономарх и Скиронид, те

стигнали в Самос, прехвърлили се в Милет и там се разположили на стан. Срещу тях излезли самите милетци с осемстотин хоплити, както и пелопонесците[40], които били дошли с Халкидей, един отряд наемници на Тисаферн и самият Тисаферн, който бил там лично заедно със своята конница, и атакували атиняните и техните съюзници. Аргосците потеглили от крилото, на което се били разположили, стремително напред и изпълнени с презрение. И тъй като се придвижили напред, без да спазват много ред срещу тези йонийци, които, както те вярвали, нямало да издържат на техния удар, те били разбити от милетците, като изгубили почти триста души. Атиняните пък от своя страна победили най-напред пелопонесците, а след това отблъснали варварите и останалата маса от войската, без да влязат в досег с милетците, които след поражението на аргосците се били оттеглили в своя град, тъй като виждали, че останалата част от тяхната войска е разбита. Тогава атиняните, бидейки победители, се приближили до града и се разположили на лагер. И тъй в тази битка станало така, че йонийците от едната и от другата страна да вземат връх над дорийците: атиняните победили своите пелопонески противници, а аргосците били победени от милетците. След като издигнали трофей, атиняните започнали да подготвят строежа на обсадна стена, понеже местността имала облика на провлак и те смятали, че ако принудят Милет да мине на тяхна страна, и останалите (градове) лесно ще се присъединят към тях.

Междувременно, когато вече се свечерявало, атиняните узнали, че всеки момент щели да пристигнат петдесетте и пет кораба от Пелопонес и от Сицилия. От страна на сицилийците, които били притискани най-вече от сиракузеца Хермократ да участвуват сега в окончателното унищожаване на онова, което оставало от мощта на Атина, Сиракуза изпратила двадесет кораба, а Селинунт — два. Към тези кораби се прибавили онези, които екипирали пелопонесците и които били вече готови. Двете групи кораби били обединени под командуването на лакедемонеца Теримен, който получил заповед да ги предаде на наварха Астиох. Тези кораби стигнали най-напред на остров Лерос[41], разположен преди Милет. Оттук те, след като узнали, че атиняните се намирали близо до Милет, се отправили най-напред към Иасоския залив[42], за да се осведомят върху положението в Милет. Алкивиад, който дошъл на кон, ги заварил в Тейхиуса, място, разположено на милетска територия, където те били хвърлили котва и се били разположили на стан. Той ги информирал подробно върху хода на сражението (тъй като Алкивиад бил присъствувал на него и се бил сражавал на страната на милетците и на Тисаферн). Той ги съветвал, ако не желаят да проиграят своите интереси в Йония и изобщо да провалят цялата си

експедиция, трябва по възможност по-скоро да окажат поддръжка на Милет и да не допуснат той да бъде обкръжен с обсадна стена.

И те наистина се приготвили да потеглят още на разсъмване, за да окажат помощ на Милет. Атинският стратег Фриних обаче се бил сдобил от Лерос с точни информации относно неприятелските кораби и се противопоставил решително на своите колеги, които искали да изчакат противника там и да дадат решително сражение в открито море. Фриних заявил, че нито той самият имал такава цел, нито пък ще позволи, доколкото това зависи от него, някой друг да вземе инициативата за подобни действия. И то тъкмо тогава — казал той, — когато е възможно да се даде сражение, след като се узнае със сигурност срещу колко неприятелски кораба ще бъдат изправени и с колко свои кораба, след като са се приготвили достатъчно добре и на спокойствие, ще им се противопоставят самите те. (При това) той никога нямало да приеме да се впусне безразсъдно в опасност, за да избегне обвинението, че е безчестен. Безчестието за атиняните по море според него не е, когато те отстъпели пред противниковата флота при благоприятни (за себе си) условия. Много по-безчестно щяло да бъде за атинската флота във всеки случай тя да се остави да бъде разбита. И в такъв случай при едно поражение не само безчестие би очаквало града, но той би се изложил и на най-голяма опасност. След катастрофите, които били сполетели града, за него щяло да бъде трудно да се съгласи доброволно, дори и след една надеждна подготовка, да вземе инициативата за някаква военна операция, освен ако тя е абсолютно необходима. Още повече, че в случая нищо не заставяло града да се втурва доброволно в едно рисковано начинание. Фриних настоятелно подканвал обаче да качат ранените на корабите, както и пехотата и своите съоръжения, които те носели със себе си, когато дошли, да облекчат корабите от всичко онова, което били взели от противника, и да отидат с корабите си в Самос, откъдето, като съберат там всички свои кораби, ще могат да предприемат нападателни действия при изгодни за тях условия. И, както ги съветвал и успял да ги убеди, така и сторил. И впоследствие, дори още повече, отколкото в момента, се видяло, че Фриних не само във връзка с този случай, но и във всички други работи, които му се възлагали, проявявал интелигентност. При такова положение на нещата атиняните още същата вечер напуснали Милет, като оставили своята победа, без да я доведат докрай. Аргосците пък бързешком и разгневени от това, че претърпели поражение, потеглили от Самос, за да се завърнат у дома си.

Междувременно пелопонесците, които на разсъмване били вдигнали котва от Тейхиуса, влезли на своя ред[48] в при-

станището на Милет, където престояли един ден. На следния ден, като включили в своята ескадра и хиоските кораби, които, преследвани[44] от атинянте, се били укрили в началото заедно с Халкидей[45] в пристанището, се завърнали отново в Тейхиуса, за да приберат материалите и съоръженията, които те били разтоварили (там). Когато отишли там, при тях пристигнал Тисаферн със своята сухопътна войска. Сатрапът успял да ги убеди да потеглят с корабите си срещу Иасос, където се бил укрепил неговият противник Аморг[46]. Те изневиделица нападнали Иасос, където никой не очаквал, че корабите са други освен атински, и го превзели. При тези действия най-много от всички се отличили сиракузците. Заловения жив Аморг, извънбрачен син на Писутън, който бил въстанал срещу персийския цар, пелопонесците предали на Тисаферн, който можел, ако желае, да го предаде на царя, както последният му бил заповядал. Те разграбили Иасос, и войската взела голяма плячка, защото това място от стари времена се радвало на голямо изобилие. Те взели със себе си наемниците на Аморг и ги включили в своята войска, без да им сторят някакво зло, понеже по-голямата част от тях били от Пелопонес. Самия град те предали на Тисаферн, както и всички пленници — свободни и роби, като се споразумели с него да получат за всеки пленник по един дариев статер[47]. След това те се завърнали в Милет. Тъй като лакедемонците били изпратили за командуващ в Хиос Педарит, син на Леонт, те го изпроводили по суша чак до Еритри с наемническия отряд на Аморг, а в Милет поставили за командуващ (на гарнизона) Филип. Така изминало лятото.

През следната зима Тисаферн, след като оставил в Иасос войски на гарнизон, отишъл до Милет и изплатил съответно на обещанието, което бил дал в Лакедемон[48], най-напред заплатите на всички екипажи от пелопонеската флота в размер от една атинска драхма на човек дневно. За в бъдеще обаче той не желаел да плаща повече от три обола[49] (на ден), докато запита персийския цар. Ако последният му наредял, той казал, че щял да им плаща по цяла драхма. Сиракузкият стратег Хермократ протестирал срещу това решение. (Що се отнася до Теримен обаче, който не бил наварх и се намирал на борда на корабите само за да предаде флотата на Астиох[50], се проявил като мекушав по въпроса за заплатата), но въпреки това се постигнало споразумение да се изплатят на хората освен трите обола още една такава парична сума, която е равностойна на заплатата на екипажите на пет кораба повече. И действително Тисаферн давал тридесет таланта на месец за петдесет и пет кораба. И по аналогия на този начин на пресмятане Тисаферн щял да плаща и за всички други хора в повече съобразно с превишения брой кораби.

През същата зима атиняните, които се намирали на Самос, получили от Атина подкрепления от тридесет кораба, които дошли със стратезите Храмин, Стромбихид и Евктемон. Тогава отзовали онези единици, които се намирали на Хиос, и изобщо събрали цялата флота с оглед на две задачи, които трябвало да бъдат възложени по жребие: да се подложи Милет на блокада откъм морето и да се изпратят срещу Хиос морски и сухопътни сили. Тези задачи те решили по следния начин: Стромбихид, Ономакъл и Евктемон, на които това се паднало по жребий, повели срещу Хиос тридесет кораба и на транспортните кораби — една част от хилядата хоплити, които били отишли в Милет.[51] Другите стратези останали в Самос със седемдесет и четири кораба. Сега те добили надмощие по море и предприели флотски операции срещу Милет.

Астиох, който тогава се намирал в Хиос, за да установи списъка на заложниците, та по тоя начин да попречи на измяната[52], се отказал от това намерение, след като узнал, че корабите на Теримен[53] били пристигнали и че положението на съюзниците се е подобрило[54]. Той потеглил с десет пелопонески[55] и с десет хиоски кораба в открито море и извършил нападение срещу Птелеон, но не можал да го превземе и продължил да се движи с корабите си покрай брега чак до Клазомена, където той подканил онези, които били привърженици на Атина, да се преселят в Дафнунт и да вземат неговата страна. Към същото ги подканвал и Тамос, който бил заместник на персийския стратег за Йония. Тъй като клазоменците отхвърлили тези предложения, Астиох предприел нападение срещу града, който нямал крепостни стени, но не можал да го превземе и при силна буря потеглил отново с корабите си. Самият той се отправил към Фокея и Киме, но другите кораби се спрели на намиращите се при Клазомена острови Маратуса, Пеле и Дримуса. Поради бурното време те останали тук осем дена, като една част от хранителните припаси, оставени и подслонени на тези острови от клазоменците, те разграбили, а друга част изяли или натоварили на корабите си, когато потеглили, за да отидат при Астиох във Фокея и Киме.

Докато Астиох се намирал там, от Лесбос пристигнали пратеници, които желаели да отпаднат отново от Атина.[56] Астиох се съгласил, но понеже коринтяните и другите съюзници не проявили особено ревностна готовност вследствие на предишния неуспех, той вдигнал котва и се отправил към Хиос. Лошото време станало причина за това, че корабите пристигнали в Хиос със закъснение и в разпръснат ред. След това и Педарит, който, като тръгнал от Милет, се движел покрай брега по сушата, пристигнал в Еритри и се прехвърлил с войските си на Хиос.[57] Той разполагал освен това с ико

ло петстотин души, които Халкидей бил дебаркирал от своите пет кораба и оставил там заедно с тяхното оръжие. Тъй като някои лесбосци давали уверения, че ще осъществят отпадането (на острова), Астиох спрял вниманието на Педарит и на жителите на Хиос върху предложението (на лесбосците) и заявил, че трябва да се явят на самото място с кораби, за да вдигнат острова на въстание. Понеже по този начин те или щели да увеличат броя на своите съюзници, или пък, ако претърпят някакъв неуспех, щели поне да навредят на атинянте. Хиосците обаче не се съгласили, а Педарит заявил даже, че той няма да му повери хиоските кораби.

Тогава Астиох взел със себе си петте коринтски кораба, един шести от Мегара и един от Хермиона и онези лаконски кораби, с които дошъл и се отправил към Милет, за да заеме там длъжността наварх. На заминаване той отправил множество заплашвания срещу хиосците, като се кълнял, че за в бъдеще няма да им оказва помощ, когато щели да се нуждаят от нея. Той хвърлил котва при нос Корикос, разположен на еритрейска територия, където се спрял да нощува. Междувременно атинските кораби от Самос, които докарвали войската оттам срещу Хиос, хвърлили също тъй котва по тези места, от другата страна на една височина, която разделяла двете флоти една от друга така, че едната флота не могла да види другата. През нощта дошло едно писмо от Педарит, в което се съобщавало, че в Еритри са пристигнали еритрейски пленници, пуснати на свобода от атинянте от Самос с цел да извършат предателство, и Астиох потеглил веднага назад по море за Еритри[58], като насмалко щял да се натъкне на атинянте. Към него се присъединил с корабите си и Педарит. Като разследвали въпроса относно лицата, които възнамерявали да извършат предателско съзаклятие и като се установило, че всичко това е служило на тия лица само като предлог, за да се освободят еритрейците, които се намирали в Самос, обявили обвиняемите за невинни. След това те потеглили отново — единият за Хиос, а другият съгласно по-раншния си план се отправил за към Милет.

В същото време и атинската войска, като се движела с корабите си, била потеглила също от Корикос и тъкмо заобикаляла, когато недалеч от нос Аргин[59] тя попаднала на три дълги хиоски кораба. Като ги съгледали, атинянте започнали да ги преследват, но в това време избухнала силна буря и хиоските кораби с мъка успели да намерят убежище. Атинските кораби пък се разделили. Онези три техни единици, които били излезли най-много напред, били разрушени и изхвърлени на брега на град Хиос и техните екипажи били заловени в плен или пък избити. Останалите атински кораби се приютили в така нареченото финикийско пристанище, в подножието на планината Мимант[60]. Оттам те тръгнали по-

нататък, за да хвърлят котва в Лесбос, където атиняните се приготвили да строят укрепителни съоръжения.

През същата зима лакедемонецът Хипократ потеглил от Пелопонес с десет турийски кораба, които били командувани от Дорией, сина на Диагор, когото придружавали още двама негови колеги, един кораб от Лакония и един друг от Сиракуза. Хипократ извършил десант в Книдос, който под въздействието на акцията на Тисаферн бил отпаднал вече от Атина. Когато (военачалниците[61]) в Милет узнали за това, наредили им да останат с половината кораби като охрана на Книдос, а с останалите да действуват на сектора на Триопион[62] и да заловят товарните кораби, които пристигали от Египет. Триопион е нос, който се вдава навътре в морето на територията на Книдос с едно светилище на Аполон. Като узнали тази новина, атиняните потеглили от Самос, за да им вземат шестте кораба, които били на стража при Триопион. Техните екипажи избягали от тях. А след това атиняните дебаркирали в Книдос, предприели едно нападение срещу града, който нямал крепостни стени и насмалко щели да го превземат. На следния ден те подновили нападението, но тъй като книдосците били заякчили своята отбрана през нощта и се били окопали с остатъците от корабокрушението на корабите при Триопион, атиняните не могли да им нанесат щети, подобни на по-раншните.

Приблизително по същото време Астиох бил пристигнал в Милет, за да поеме командуването на флотата[63]. Тогава пелопонесците имали още всичко в изобилие, от което се нуждаели техните войски. И действително заплатата им се изплащала по един задоволителен[64] начин, а войниците разполагали със значителната плячка, заграбена от Иасос[65], пък най-сетне и милетците приемали охотно да носят тежестите на войната. Въпреки това при своите взаимоотношения с Тисаферн пелопонесците намирали, че първото споразумение, сключено между Тисаферн и Халкидей[66], било непълно и не било благоприятно за тях. Докато Теримен бил още там, те сключили едно друго споразумение, което гласяло, както следва: „Между лакедемонците и техните съюзници, от една страна, и цар Дарий, синовете на царя и Тисаферн, от друга страна, се сключи договор за мир и приятелство при следните условия. Цялата територия и градовете, които принадлежат на цар Дарий и са принадлежали на неговия баща и на неговите деди, няма да бъдат обект на каквото и да било въоръжено нападение или на каквото и да било увреждане от страна на лакедемонците и на техните съюзници и градовете не ще плащат данък нито на лакедемонците, нито на техните съюзници. От своя страна нито Дарий и тези, над които той властвува, не ще предприемат никаква военна агресия, нито пък ще нанасят някаки вреди на лакедемонците и на техните съюзници. Ако лакедемонците

и техните съюзници имат нужда от царя, или пък царят има нужда от лакедемонците и техните съюзници, то и двете страни ще трябва да се съобразяват с ония решения, по които те ще постигнат съгласие. Войната срещу атиняните и техните съюзници ще се води с общи усилия и от двете страни. В случай че я завършат, това да бъде сторено общо и от двете страни. Всички войски, намиращи се на територията на царя и са свикани под знамената от царя, да се издържат от царя. Ако някой от градовете, включен в рамките на това споразумение с царя, извърши нападение срещу територията на царя или в други страни, над които царят има власт, другите ще се противопоставят на това и ще поддържат царя съобразно със своите възможности, ако (пък) някой на територията на царя или пък в земите, над които царят има власт, извърши нападение срещу територията на лакедемонците или на техните съюзници, царят трябва да се възпротиви на това и да окаже поддръжка (на жертвите на агресията, добавка на ред. Хр. Д.) съобразно със своите възможности."

След сключването на този договор Теримен предал флотата на Астиох. След това той потеглил отново на път на борда на един малък кораб и изчезнал. От своя страна пък атиняните, които сега минали със своя експедиционен корпус от Лесбос в Хиос, имали пълно господство и по суша, и по море и укрепили Делфиниона[67]. Това градче е трудно превземаемо и откъм сушата, и откъм морето, има пристанища и отстои недалеч от града на хиосците. А пък хиосците вследствие на предишните многобройни битки[68], при които те били сразявани, се били деморализирали, още повече че отношенията им не били добри. Тидей, син на Ион, и неговите политически привърженици били убити по нареждане на Педарит, тъй като били обвинени в симпатии към Атина, а останалата част от хиоските граждани били подтискани под властта на едно малцинство (т. е. на олигархите, бел. ред. Хр. Д.). Ето защо хиоските граждани хранели помежду си взаимно недоверие, мълчали и им се струвало, че те не могат да разчитат нито на себе си, нито на наемниците на Педарит, за да бъдат достойни противници (на атиняните, бел. Хр. Д.). И въпреки това те изпратили в Милет пратеници, като подканвали Астиох да им изпрати помощ. Тъй като той не желаел и да ги чуе, Педарит изпратил писмо в Спарта, в което го обвинявал заради неговото поведение. Докато положението в Хиос взело такъв обрат за атиняните, техните кораби предприемали военни действия от Самос срещу флотата на Милет. Тъй като обаче последната не излизала да им се противопостави, те се завърнали отново в Самос, където стояли, без да предприемат нещо.

Все през същата зима двадесетте и седем кораба, които

били екипирани от лакедемонците за Фарнабаз, пстеглили от Пелопонес, като взели курс към Йония. Това била флотата, която Фарнабаз получил благодарение на преговорите, които водили Калигейт от Мегара и Тимагор от Кизик.[69] Това станало по време на зимното обръщане на слънцето[70]. На борда на корабите се намирал като командуващ спартиатът Антистен. Лакедемонците били изпратили заедно с него и единадесет спартиати в качеството им на съветници на Астиох, между които и Лихас[71], сина на Аркесилай. Те имали за задача, след като пристигнат в Милет, да вземат съвместно всички мерки, каквито им се струвало, че са подходящи, за да осигурят успеха на експедицията, като изпратили именно, ако решели, че това ще бъде добре, било толкова на брой кораби (а именно двадесет и седем), колкото били, било повече, било, напротив — по-малко. Командуването на тези кораби щяло да бъде поверено на Клеарх, сина на Рамфий[72], който се намирал на борда на корабите. Що се отнася пък до Астиох, който започнал да буди подозрения, откак се било получило писмото от Педарит, той щял да бъде снет от своя пост, ако единадесетте съветници решели така, и заместен от Антистен на поста наварх. И тъй по време на своя курс в открито море от нос Малея тези кораби стигнали в Мелос. Тук те заварили десет атински кораба, три от които заловили без техните екипажи и изгорили. След това, като се опасявали да не би атинските кораби, които били избягали от Мелос, да съобщят на своите войски на Самос за станалото (на пелопонесците) приближаване, (както впрочем и станало), пелопонесците взели курс към Крит и, като направили поради предпазливост обиколка, те слезли на брега в Кавън[73] в (Мала) Азия. Най-сетне, като смятали, че тук вече се намират в безопасност, съобщили на флотата в Милет да дойде и ги съпровожда.

В Хиос, почти по същото време, въпреки че Астиох се бавел, жителите (на острова) и Педарит изпращали при него пратеници и настоявали пред него енергично той да действува с всички свои кораби, тъй като били подложени на обсада, и да не гледа безучастно, когато най-големият от градовете на Йония е блокиран откъм морето и е подложен откъм сушата на разбойнически нападения. Причината за това се криела в обстоятелството, че хиосците имали много роби; там те били достигнали толкова голям брой, който нямал равен на себе си в която и да било друга държава освен Лакедемон. И в същото време поради техния брой робите били наказвани там по-сурово за всяка своя простъпка. Когато изглеждало, че атинският експедиционен корпус е уседнал и се е окопал солидно с крепостни съоръжения, тутакси по-голямата част от робите дезертирали, за да се присъединят към него, и понеже познавали страната, причинявали тук

най-големи щети. И тъй хиосците искали настоятелно помощ, докато все още съществувала надежда и възможност да се спре ходът на нещата, а именно да се попречи на укрепяването на Делфинион, което все още било недовършено, както и на издигането на една друга по-голяма стена, която трябвало да прикрива стана и флотата. И въпреки че Антиох след известните вече заплахи нямал намерение да им помага, решил да им окаже помощ, още повече като виждал, че и съюзниците проявяват ревностно усърдие в тази насока.

Междувременно от Кавън пристигнала новината, че там били пристигнали двадесетте и седем кораба и съветниците от Лакедемон. Понеже нищо друго не било по-важно от двояката задача да ескортира покрай брега толкова многобройни кораби, за да има едно по-осигурено надмощие по море и да прехвърли по море невредими лакедемонците, които били дошли до го инспектират, той изоставил незабавно хиоската операция и насочил корабите си към Кавън. По време на своя курс той спрял на Кос-Меропида[74], който бил без крепостни стени и бил разрушен от земетресение, което по своята сила, доколкото знам, не се помни да е ставало някога. Понеже жителите били избягали в планините, той ограбил напълно града, а предприел набези за плячка и по територията на града, като пощадявал свободните хора и винаги ги освобождавал от плен. От Кос Астиох пристигнал през нощта в Книдос и по настояване на книдосците се принудил, без да дебаркира моряците на сушата, а направо, както бил, да потегли срещу двадесетте атински кораба, които командувал Хармин, един от стратезите на Самос, който дебнел двадесетте и седем кораба, идващи от Пелопонес. За да се присъедини към тези кораби, се бил насочил да отиде и Астиох, който се движел (със своите кораби, Хр. Д.) покрай брега. Атиняните в Самос получили известие за приближаването на тези кораби от Мелос и тъй като Хармин бил уведомен, че корабите се намират вече в Кавън, на него било възложено да ги дебне откъм островите Симе, Халке и Родос и откъм брега на Ликия.

И тъй Астиох отново потеглил по море и поел курс към Симе, преди за неговото пристигане да бъде сигнализирано. Той се надявал да изненада неприятелската флота в открито море. Поради дъжда и покритото в облаци небе обаче неговите кораби се заблудили в тъмнината и объркали своя строй. На разсъмване, когато флотата била разпиляна и нейното ляво крило било съгледано от атиняните, а другото блуждаело все още около острова, Хармин и атиняните се втурнали веднага стремително срещу тях, но не с всичките си двадесет кораба, защото мислили, че това са онези кораби, които те дебнели от Кавън. Още по време на началния си устрем атиняните потопили три кораба, повредили други

и продължавали да имат надмощие при своите действия до момента, в който се появили главните сили на флотата, които те не очаквали. И тъй те се оказали обкръжени отвсякъде. Тогава, като ударили на бягство, те изгубили шест кораба и се приютили с останалите на остров Тевтлуса, а впоследствие — в Халикарнас. След това пелопонесците акостирали в пристанището на Книдос и подсилени от двадесетте и седем кораба от Кавън, се отправили, събрани всички заедно[75], да издигнат трофей в Симе, а след това се завърнали, за да хвърлят котва в Книдос.

Когато от своя страна атиняните узнали за резултата от морската битка, те потеглили от Самос с всичките си кораби срещу Симе, но не нападнали флотата на пелопонесците при Книдос, пък и тя не ги нападнала. Тогава атиняните, след като прибрали съоръженията (такелажите) на своите кораби в Симе[76] и направили престой в Лорима[77], се отправили към Самос. Тъй като всички пелопонески кораби били вече събрани в Книдос, моряците започнали необходимите поправки по тях. В същото време единадесетте лакедемонски граждани започнали разисквания с Тисаферн (защото той бил дошъл там) относно онова, което не им допадало от уговорените преди това условия, а също и за начина, по който най-добре и в интерес и на двете страни да бъде водена занапред войната. Особено внимателно проучвал направеното досега Лихас. Той заявил, че нито едно от двете споразумения — нито онова на Халкидей, нито това на Теримен, не са съставени и редактирани добре, защото съществувала опасност, че царят ще предяви сега претенции и върху тия земи, над които по-рано властвували и той, и неговите предци. Защото съгласно условията всички острови и Тесалия, и Локрида, и цялата Елада до Беотия би трябвало отново да останат под негова власт[78] и пелопонесците вместо свобода трябвало да наложат на елините персийското владичество. Ето защо Лихас настоявал пелопонесците да сключат нов, по-добър договор, като казвал, че те във всеки случай няма да прилагат досегашния договор и че те не желаели той да ги издържа при такъв размер на заплатата. Възмутен и разгневен, Тисаферн се разделил с тях, без да постигне нищо.

Що се отнася пък до пелопонесците, те имали намерение да потеглят за Родос, където ги били поканили неговите най-влиятелни граждани. Лакедемонците се надявали, че ще могат да привлекат на своя страна този остров, който бил могъщ и с многобройните си моряци, и със своите сухопътни войски. Същевременно те разчитали, че опирайки се на този полезен за тях съюз, ще могат да издържат флотата си, без да искат пари от Тисаферн. И така те потеглили веднага, още през същата зима от Книдос и хвърлили най-напред кот-

ва с деветдесет и четири кораба при родоския град Камир. Повечето граждани се изплашили, защото не знаели за онова, което се уговаряло, и избягали, а освен това градът им бил без крепостни стени. Тогава лакедемонците свикали на събрание жителите на Камир[79] заедно с жителите на два други града, а именно Линдос и Иалисос, и убедили родосците да отпаднат от Атина. И тъй Родос се присъединил към пелопонесците. По това време атиняните, като узнали за намеренията на пелопонесците, потеглили с корабите си от Самос, като искали да ги изпреварят. И вече неприятелските кораби се виждали в морето, но атиняните закъснели и незабавно се отправили за Халке, а оттам — за Самос. Покъсно те продължили военните действия, като извършвали набези срещу Родос от Халке, Кос и Самос. Пелопонесците пък взели парични суми от родосците, които по стойност възлизали на тридесет и два таланта, но те не предприели нищо друго в продължение на осемдесет дни, тъй като били изтеглили корабите си на сушата.

През това време и даже по-рано, преди похода на пелопонесците срещу Родос, се развили следните сплетни. След смъртта на Халкидей и след сражението при Милет[80] Алкивиад станал подозрителен за пелопонесците и дори от Пелопонес дошло срещу него писмо до Астиох със заповед той да бъде убит, защото, освен че бил враг на Агид, той изобщо бил недоверие. Изплашен, Алкивиад избягал най-напред при Тисаферн, а след това положил всички възможни усилия, за да компрометира отношенията на пелопонесците с Тисаферн. Ставайки близък съветник на Тисаферн за всичко, той го убедил да намали заплатата на пелопонесците, като им плаща по три обола вместо по една атическа драхма, и то передовно. Той съветвал Тисаферн да им каже, че дори атиняните, които много от по-рано са запознати с морското дело, плащат на своите хора по три обола, и то не толкова поради липсата на средства, колкото за да не би моряците от излишък на пари да започнат да живеят разпуснато и едни, пилеейки заплатата си за неща, които похабяват силите, щели да увредят здравето си, а други щели да напуснат корабите си, като зарежат и залога от недоизплатената част от своята заплата.[81] Алкивиад внушавал на Тисаферн да убеди чрез подкупи триерарсите и стратезите на отделните градове, освен на сиракузците, да се съгласят с тия условия. Единствен стратегът Хермократ се противопоставил от името на цялата съюзническа войска. А освен това, когато градовете молили за пари, Алкивиад връщал пратениците им, като отвръщал от името на Тисаферн, че хиосците са безочливи хора, защото, въпреки че са най-богати от елините и да дължат своето спасение на чуждата помощ, те сега искат заради своята свобода други да излагат на опасност и своята

жива сила, и своите материални средства. По отношение на другите градове Алкивиад заявявал, че като правели разноски заради Атина (т. е. като й плащали данък), преди да отпаднат, те биха постъпили сега несправедливо, ако биха отказали да изразходват толкова и дори повече за своето спасение. Той изтъквал, че засега Тисаферн има основание да бъде пестелив, защото води войната със своите лични средства. Ако обаче някога пристигнели хранителни припаси от персийския цар на брега (на Мала Азия), той щял да им изплати цялата заплата и щял да оказва на градовете подобаваща помощ.

Алкивиад съветвал освен това и Тисаферн да не полага много усилия, за да приключи войната, и да не желае да предостави превъзходството по суша и по море на една и съща държава, като й докарва финикийските кораби, които се екипирали за нея, или пък като увеличава още повече броя на елинските наемници, на които плащал. Той трябвало да остави двамата противници (т. е. двата воюващи лагера в Елада, бел. ред. Хр. Д.) всеки от тях да упражнява своята власт в пределите на своето влияние. Така персийският цар могъл винаги да прибегне за съюзник към единия, когато другият му причинявал главоболия. Ако пък, напротив, властта по суша и по море образувала един единствен блок за персийския цар щяло да бъде невъзможно да намери съюзници, за да срази тази надмощна сила, освен ако някой ден не пожелаел да се вдигне съвсем сам, при това с големи разноски и големи рискове, на решителна борба. Разрешението, което той (Алкивиад) препоръчвал, било по-икономично, а именно персийският цар да използува елините един против други[82] при минимални разходи и без да излага на рискове своята собствена сигурност. Алкивиад добавял освен това, че Атина подхождала повече да участвува като съюзница на владичеството на персийския цар, защото тя имала по-малко домогвания по суша и следователно предлагала и по своите принципи, и на дело повече изгоди по отношение на войната. Понеже, ако се съюзела с персите, Атина щяла да подчини на своята собствена власт не само морския елемент, но щяла да подчини на персийския цар и елините, които се били установили на негова територия. Лакедемонците, напротив, били дошли като освободители. И естествено било, че ако те освободели сега елините от опеката на други елини, да пожелаят да ги освободят някога и от варварите (персите), ако, разбира се, дотогава самите те не бъдели отстранени. Ето защо Алкивиад подканвал Тисаферн да използува най-напред гърците един срещу други, а след това, когато по възможност по-голяма част от атиняните бъдат намалени по численост, едва тогава само да прогони пелопонесците от своята страна. Доколкото може да се съди по неговите действия, и са-

мият Тисаферн мислел до голяма степен така. И тъй като Алкивиад му давал добри съвети, той решил да му оказва доверие. Той започнал да дава скъперническа издръжка на пелопонесците и им пречел да водят военни действия по море. И дори ги уверявал, че ще дойдат финикийски кораби и че тогава ще се сражават със сили, превъзхождащи (техния противник). По този начин Алкивиад влошил положението на пелопонесците и понижил ударната мощ на тази флота, която наистина била станала извънредно силна. И най-сетне по един твърде очебиен начин, за да може това да остане незабелязано, Алкивиад не проявявал никакво усърдие да участвува във войната.

Алкивиад се ръководел от две съображения, когато давал тези съвети на Тисаферн и на персийския цар. От една страна, защото се намирал под тяхна закрила и смятал, че това за тях е най-доброто разрешение, а, от друга страна, той желаел да улесни своето завръщане в родината си. Той знаел, че ако не я разгроми напълно, щял да може един ден да я убеди да го повика обратно. Ето защо той смятал, че най-сигурният начин да я убеди е тъкмо да мине в нейните очи за приятел на Тисаферн. Тъкмо така и станало. И наистина атинските войници в Самос узнали, че той се ползува със силно влияние пред Тисаферн, а, от друга страна, и самият Алкивиад се обърнал към най-влиятелните между тях лица да запознаят с неговия проект най-почетните граждани[83], че при един олигархичен режим вместо при онзи режим на мошеници[84], на демокрация, който го бил прогонил, той желаел да се завърне, за да живее вред своите съграждани, като спечели за тях приятелството на Тисаферн. Впрочем по тази причина и преди всичко подтиквани от лично чувство, триерарсите[85] и най-богатите атински граждани в Самос се стремели да свалят демократичния режим.

Това движение се появило най-напред вред войската, а оттам се пренесло по-късно в Атина. Няколко души от Самос се прехвърлили при Алкивиад, за да разискват с него. И тъй като той им обещал, че ще им спечели приятелството на Тисаферн, а след това и на персийския цар, ако престанат да се управляват с демократичния режим (по такъв начин те щели да вдъхнат по-голямо доверие на царя), Алкивиад събудил големи надежди вред знатните атински граждани, защото те били засегнати и най-тежко от войната[86] и защото мислели, че ще могат да вземат властта и да победят неприятеля. Като се завърнали в Самос, те положили усилия да организират със своите политически съмишленици конспирация, а пред народа говорели открито, че персийският цар щял да бъде техен приятел и че щял да им предостави парични средства при условие, че Алкивиад бъде върнат и бъде турен край на демократичния режим. Въпреки че отначало

тълпата била твърде враждебно настроена спрямо това, което се кроело, запазила спокойствие поради благоприятната перспектива да получава наемническа заплата от персийския цар. А водачите на олигархическото движение, след като осведомили широките народни слоеве, започнали да проучват помежду си и заедно с повечето от своята група[87] предложенията на Алкивиад. Всички намирали предложенията извънредно изгодни и заслужаващи доверие. Само Фриних, който бил още стратег, не ги одобрявал. Той смятал, че Алкивиад, както и впрочем било в действителност, държи толкова на олигархията, колкото и на демокрацията и че неговата единствена цел била по един или друг начин да премахне съществуващия строй в Атина и да се завърне, поканен от приятелите си, докато те, водачите на движението, трябвало, напротив, да помислят преди всичко как да предотвратят междуособицата. Той смятал освен това, че за царя нямало да бъде изгодно, когато пелопонесците вече се били изравнили с тях по море и владеели на негова собствена територия най-значителни градове, да мине на страната на атиняните, към които той се отнасял с недоверие, и с това да си създава затруднения, щом би могъл да спечели приятелството на пелопонесците, които досега още никога не му били сторили някакво зло. Що се отнася до съюзните градове, на които те щели да обещаят олигархия, защото естествено и те самите нямало да имат вече демократично управление, Фриних бил напълно уверен, че нито тия, които били отпаднали, щели да се присъединят отново към тях, нито пък тия, които им останали верни, щели да станат посигурни съюзници. Понеже те и при олигархия, и при демокрация нямало да предпочетат робството пред свободата, и то независимо при кой от тези два режима. Освен това съюзниците били уверени, че така наречените „благородни и почтени“ ще им създават не по-малко мъчнотии от демократите, защото тия хора щели да станат причинители и подбудители на злини за народа, от които злини обикновено най-голяма полза извличали самите те. Да живеят под властта на олигархите за съюзниците би значело да бъдат наказвани със смърт без съд и с насилия, докато демократическото управление било за тях убежище, а за олигархите — укротител. Фриних бил уверен, че градовете били поучени в това отношение от самия опит, и затова твърдял, че не му допада нищо от предложенията на Алкивиад, нито пък от неговите тъмни сделки в настоящия момент.

Все пак събралите се участници в конспирацията съгласно по-раншното си решение приели положението и се приготвили да изпратят в Атина като представители Пейсандър и някои други, за да действуват за връщането на Алкивиад, за събарянето на демократичния режим, както и за

това да спечелят приятелството на Тисаферн в полза на Атина.

Когато Фриних узнал, че ще се водят преговори за завръщането на Алкивиад и че е възможно атиняните да одобрят това завръщане, уплашен да не би, ако той се завърне, да му стори зло, загдето е пречел на неговото завръщане, като се бил изказал в противен смисъл, прибягнал към следната военна хитрост. Той изпратил тайно на лакедемонския наварх Астиох, който тогава се намирал все още в околността на Милет, известие (в което му пишел), че Алкивиад подкопава позициите на пелопонесците, като полага усилия да сближи Тисаферн с атиняните. Той обяснявал в писмото си развоя на цялата интрига и казвал (при това), като се извинявал, че той в случая преследвал, макар и в ущърб на своята родина, един личен свой противник. Астиох обаче нямал намерение да отмъщава на Алкивиад, още повече че последният бил вън от неговия обсег. Той отишъл в Магнезия при Алкивиад и при Тисаферн и им прочел писмото от Самос, като по този начин самият той изпаднал в ролята на доносчик. Тласкан от алчност за лични изгоди, той, както се разказва, предложил услугите си на Тисаферн (като обещал) да разисква и урежда съвместно с него както този въпрос, тъй и всичко останало. Поради това и той не се противопоставил достатъчно твърдо по въпроса за това, че наемническата заплата не била пълна. Алкивиад пък от своя страна веднага изпратил до властите в Самос писмо, в което той обвинявал Фриних за неговите действия, като настоявал той да бъде убит. Крайно изплашен от голямата опасност, на която го излагал този донос, Фриних изпратил на Астиох друго писмо, в което му правел упреци, че не е запазил в тайна съдържанието на предишното писмо, както е трябвало да стори това. Освен това Фриних заявявал на Астиох, че е готов да даде на пелопонесците възможност да унищожат напълно атинската войска в Самос. Той му пишел подробно как да действува при положение, че на Самос нямало укрепления, и добавял, че от момента, в който рискувал своя живот по причина на това, което той сторил за тия хора (пелопонесците), никой не би могъл да го упреква, че постъпва така и че дори е готов по-скоро да стори всичко друго, отколкото да бъде унищожен от своите най-люти врагове. Астиох разкрил съдържанието и на това писмо на Алкивиад.

Фриних предчувствувал обаче, че Астиох е нелоялен и че едно писмо на Алкивиад относно тази афера скоро ще пристигне. Гледайки да изпревари това, Фриних разкрил на войската, че понеже Самос не е укрепен и че освен това не всички атински кораби били хвърлили котва в пристанището, противникът се готвел да извърши нападение върху техния стан. Фриних твърдял, че за всичко това има поло-

жители сведения и че е необходимо да укрепят Самос колкото е възможно по-скоро и изобщо да бъдат във всяко отношение нащрек. Тъй като Фриних бил стратег и всички тези мерки зависели от него, атиняните започнали да укрепяват Самос. Затова и тази работа, която и без това трябвало да започне наскоро, била започната преди предвидения срок. След малко пристигнало писмото на Алкивиад, в което се казвало, че Фриних бил извършил предателство спрямо войската и че неприятелят се готви да ги нападне. Сметнало се обаче, че Алкивиад не заслужава доверие и че от омраза към Фриних той (Алкивиад) му приписвал съучастие в плановете на противника, в които той самият бил посветен. Ето защо той не могъл да му навреди в нищо, а, напротив, свидетелствувал по-скоро в негова полза, като им дал същите сведения.

След това Алкивиад започнал да упражнява въздействие върху Тисаферн с цел да го убеди да стане приятел на атиняните, въпреки че Тисаферн се страхувал от пелопонесците, защото те имали там повече кораби от атиняните. Все пак той искал, ако това някак си е възможно, да се възползува от доверието на Алкивиад към него, особено когато видял враждебните настроения на лакедемонците в Книдос спрямо договора, сключен от Теримен.[88] А всичко това било станало по времето, когато пелопонесците били в Родос[89]. По време на този спор Лихас потвърдил изказаното по-рано от Алкивиад мнение, че лакедемонците ще дадат свобода на всички държави, настоявайки, че е невъзможно да се постигне споразумение царят да владее тези градове, които някога били подвластни нему или на неговите деди. При преследването на своите големи планове Алкивиад ухажвал ревностно Тисаферн и гледал да го спечели в своя полза.

Между това пратениците на атиняните от Самос начело с Пейсандър стигнали в Атина, където говорили в народното събрание. Те изложили в едри линии своя план, но наблегнали най-много на това, че те ще имат за съюзник персийския цар и ще възтържествуват над пелопонесците, ако върнат Алкивиад и ако приемат по-малко демократични форми на управление. Мнозина обаче протестирали във връзка с въпроса за демокрацията, а противниците на Алкивиад се развикали, че било нечувано да се връща тоя, който е нарушил законите, а Евмолпидите[90] и Кериките припомняли за мистериите, поради които Алкивиад бил отишъл в изгнание, и заклевали в името на боговете да не го връщат. Тогава Пейсандър се надигнал на трибуната срещу силните възражения и недоволства, като извикал всеки един от противниците и го запитвал индивидуално храни ли някаква надежда за спасението на държавата, когато пелопонесците имали не по-малко кораби в морето от тях, готови да им дадат достоен отпор,

когато те имали повече съюзнически държави и когато персийският цар и Тисаферн ги снабдявали със средства, а атиняните нямали вече никакви, освен ако някой не убедял персийския цар да мине на тяхна страна. Когато запитаните давали отрицателен отговор, Пейсандър им казвал ясно следното: „Единственото средство за нас да постигнем това е, ако в бъдеще възприемем по-разумен политически строй и ако поверим ръководните длъжности на един по-ограничен брой лица, за да имаме доверието на царя. А именно ако в настоящия момент ние вземем решение повече за спасението на държавата, отколкото за формата на държавното управление, тъй като ние ще можем винаги да правим изменения, ако нещо не ни допада. Алкивиад ние ще върнем, защото той в момента е единственият човек, който е в състояние да осъществи тези неща."

Отначало народът слушал с негодувание предложенията за олигархия. Когато обаче Пейсандър посочил ясно, че друго спасение няма, народът отстъпил било поради страх, било поради надеждата, че това в бъдеще ще може да претърпи промени. Така атиняните решили Пейсандър и други десет граждани да отпътуват заедно с него и да преговарят, както сметнат, че ще бъде най-добре, и с Тисаферн, и с Алкивиад. Същевременно, тъй като Пейсандър обвинил Фриних, народът снел от длъжност Фриних и колегата му Скиронид[91] и изпратили за командуващи флотата Диомедонт и Леонт[92]. В речта си Пейсандър обвинил Фриних, че бил предал Иасос и Аморг, защото смятал, че няма да им бъде удобен, когато ще преговарят с Алкивиад. Пейсандър обходил всички тайни общества в Атина, които съществували от по-рано в града с оглед към това да оказват натиск в съда при избори на длъжностни лица, призовал ги да се обединят и като вземат общо решение, да съборят демокрацията. Той взел и други мерки съобразно с положението, за да не се губи повече време, и заедно с десетте свои колеги потеглил с кораби, за да отиде при Тисаферн.

През тази същата зима Леонт и Диомедонт, които вече били пристигнали при атинската флота, извършили нападение по море срещу Родос. Те заварили пелопонеските кораби изтеглени на сушата и след като извършили на брега малък десант и разбили в сражение дошлите на помощ родосци, се оттеглили на Халке и предпочели да водят военните действия оттук, а не от Кос, защото оттук за тях било полесно да наблюдават в какви посоки се движи пелопонеската флота. В това време в Родос пристигнал и лаконецът Ксенофанид, изпратен от Хиос от Педарит[93] с известие, че укреплението[94] на атиняните било вече готово и че ако пелопонесците не дойдат на помощ с всичките си кораби, в Хиос всичко ще бъде загубено. Пелопонесците възнамерява-

ли да отидат на помощ, но в това време Педарит, с наемническия отряд, който бил при него и с цялата войска на хиосците, предприел атака срещу атинското укрепление, което прикривало корабите, превзел част от него и овладял няколко от изтеглените на брега кораби. Скоро обаче атиняните се притекли на помощ и обърнали в бягство най-напред хиосците, а след това и останалата войска, която водел със себе си Педарит, като самият той и много от хиосците паднали убити. Взето било и много оръжие.

След това, докато Хиос бил подложен по суша и по море на една още по-тежка блокада, отколкото по-рано,[95] и гладът там бил голям, атинските пратеници начело с Пейсандър, пристигнали при Тисаферн и започнали преговори за сключване на споразумение. Тъй като обаче Алкивиад (не се чувствувал много сигурен откъм Тисаферн, който се опасявал повече от пелопонесците и желаел освен това съобразно със съветите на самия Алкивиад да използува двамата противници един срещу друг) прибягнал към един такъв начин на действие, който се състоял в това изискванията на Тисаферн спрямо атиняните да се увеличават максимално, за да не се постигне споразумение. Аз мисля, че и Тисаферн от своя страна имал същите намерения, но това било повече от страх, докато Алкивиад виждал, че Тисаферн не е склонен към споразумение, желаел да накара атиняните да мислят, че той не е безсилен да убеди Тисаферн и че, напротив, Тисаферн бил вече убеден и че желаел да сключи споразумението, но че атиняните му предлагали много малко. Говорейки от името на Тисаферн и в негово присъствие, Алкивиад предявил толкова прекалени претенции, щото атинските пратеници, макар че в течение на дълго време се съгласявали с всички негови искания, накрая въпреки това вината оставала все у тях, те се видели принудени да прекъснат преговорите. А той поискал (атиняните да отстъпят, бел. Хр. Д.) най-напред цяла Йония, а другия път прилежащите (към Йония, бел. Хр. Д.) острови, както и други територии, като атиняните не възразили и срещу това искане. Накрая, вече по време на третата среща, като се боял, че ще бъде напълно изобличен в безсилие, той поискал за персийския цар правото той да си построи кораби, които да се движат край бреговете на неговата територия, където и с какъвто брой кораби желаел[96]. Тогава атиняните решили да не правят повече отстъпки. Смятайки, че е невъзможно да се постигне споразумение и че Алкивиад ги бил измамил, силно разгневени, те си отишли и се прибрали в Самос.

Веднага след това, през същата тази зима, Тисаферн отишъл в Кавън с намерение да върне пелопонесците в Милет и да сключи едно друго споразумение при каквито и да било условия: той се съгласявал именно да ги издържа и

изобщо искал да не се смразява с тях. Тисаферн се боял именно, че тъй като те били лишени от достатъчно средства за една многобройна флота, да не бъдат притиснати от алтернативата или да влязат в морско сражение с атиняните, в което те рискували да претърпят поражение, или пък да загубят своите екипажи, което щяло да даде възможност на атиняните да постигнат, и то без негова помощ, онова, което те желаели. Свръх всичко той обаче се опасявал най-много да не би пелопонесците, при търсенето на хранителни припаси, да не започнат да ограбват континенталната суша. И тъй като премислял и предвиждал всички тези възможности и воден от желанието да изравни по сили двата елински лагера помежду им, Тисаферн повикал пелопонесците, изплатил им средствата за издръжка и сключил тържествено с тях трето споразумение[97], чийто текст гласял, както следва:

„През тринадесетата година от царуването на Дарий, когато в Лакедемон бил ефор Алексипид, се сключило споразумение в долината на река Меандър между Лакедемон и неговите съюзници, от една страна, Хиерамен[98] и синовете на Фарнак, от друга страна, което се отнася до работите на персийския цар и тези на лакедемонците и техните съюзници. Цялата царска територия, която се намира в Азия, остава собственост на царя и със своята територия царят може да разполага, както пожелае. Лакедемонците и техните съюзници ще се въздържат от всякаква агресия срещу територията на царя и царят ще се въздържа от всякаква агресия срещу територията на лакедемонците и на техните съюзници. Ако някой от лакедемонците или от техните съюзници извърши враждебен акт срещу територията на царя, лакедемонците и техните съюзници трябва да се възпротивят на това. Също така, ако някой от поданиците на царя извърши враждебен акт срещу лакедемонците или техните съюзници, царят трябва да се възпротиви на това. Тисаферн ще трябва да изплаща съгласно с уговорените условия заплатата на екипажите на корабите, които се намират по тези места, докато пристигнат корабите на царя. След пристигането на тези кораби лакедемонците и техните съюзници ще могат, ако желаят, да осигурят със свои собствени средства издръжката на своите кораби. Ако обаче те пожелаят Тисаферн да им достави сумите за тяхната издръжка, Тисаферн ще им ги доставя и лакедемонците и техните съюзници ще върнат в края на войната всички парични суми, които бяха взели. Когато корабите на персийския цар пристигнат, корабите на лакедемонците, както и тези на техните съюзници и корабите на царя ще трябва да водят войната съвместно в съгласие с решенията, които ще вземат Тисаферн и лакедемонците, както и техните съюзници. Ако пък пожелаят да

сключат мир с атиняните, те трябва да го сключат при еднакви условия."

Така гласяло съдържанието на договора. След това Тисаферн се приготвил или поне си давал вид, че се приготовлява да доведе финикийските кораби, както се предвиждало (по споразумението, бел. ред. Хр. Д.) и да изпълни всичко останало, както бил обещал.

Междувременно беотийците тогава, когато зимата била към своя край, завладели чрез измяна Ороп, въпреки че там имало атински гарнизон. В случая им съдействували граждани на Еритрея и на самия Ороп, които скрепили конспиративно отпадането на Евбея[99] (от Атина, бел. Хр. Д.). Понеже това място (Ороп) имало командно местоположение спрямо Евбея, било просто неизбежно, докато атиняните го завземали, то да не причинява сериозни щети на Еритрея и на цяла Евбея. Щом като обаче еретрийците завзели Ороп, те отишли на Родос, за да повикат пелопонесците в Евбея. Пелопонесците имали обаче една по-належаща грижа, а именно да окажат помощ на Хиос, където работите вървели лошо. И тяхната флота в своя пълен състав, като потеглила от Родос, излязла в открито море. Тя била стигнала в района на Триопион, когато съгледала в морето атинската флота, която идела от Халке. И тъй като нито една от двете флоти не нападнала другата, атиняните отишли в Самос, а пелопонесците — в Милет, като виждали добре, че отсега нататък не можели да се притекат на помощ на Хиос, без да влязат в морска битка. А през това време тази зима завършвала и заедно с нея и двадесетата година на тази война, чиято история написа Тукидид.

През следното лято, и то съвсем в началото на пролетта[100], спартиатът Деркилид бил изпратен[101] по суша покрай брега с малоброен отряд по посока на Хелеспонта, за да предизвика отпадането на Абид (който е милетска колония). В Хиос обаче, докато Астиох не знаел все още как да им окаже помощ, жителите на острова, под натиска на обсадата, били принудени да влязат в битка по море. След смъртта на Педарит[102], докато Астиох се намирал още в Родос, се случило така, че хиосците успели да повикат от Милет като командуващ спартната Леонт с дванадесет кораба, които по това време били на вахта при Милет. Това били шест кораба от Турии, четири от Сиракуза, един от Анайя, един от Милет и корабът на самия Леонт. Хиосците излезли масово и заели една трудно превземаема позиция, докато техните кораби, на брой тридесет и шест, потеглили в открито море срещу тридесетте и два атински кораба. Завързал се бой, който бил ожесточен. Той не завършил в ущърб на хиосците и техните съюзници, които се завърнали отново в града, защото вече настъпвала нощ.

Непосредствено след този бой, с пристигането на Деркилид по суша покрай брега от Милет, Абид — град, разположен на Хелеспонта, минал на страната на Деркилид и Фарнабаз, а два дни по-късно от атиняпите отпаднал и Лампсак. Като узнал тази новина, Стромбихид се притекъл веднага на помощ с двадесет и четири атински кораба, между които имало военнотранспортни кораби, натоварени с хоплити. Развивайки в сражение излезлите насреща му лампсакийци, Стромбихид още с първия щурм завладял Лампсак, който не бил укрепен, и награбил като плячка подвижно имущество и роби. Свободните граждани той върнал по местата им и потеглил за Абид. Тъй като жителите не се предавали, а с нападение не можел да превземе града, Стромбихид отплувал за Сест, град на (Тракийския) Херсонес, на отсамния бряг срещу Абид, който някога бил владян от персите. Тук той установил стражеви форт, за да упражнява охрана и надзор над целия Хелеспонт.

В това време, докато хиосците били затвърдили своето надмощие по море, хората в Милет и Астиох се окуражили, като узнали подробностите за морската битка и за заминаването на Стромбихид с корабите си. Астиох потеглил с два кораба покрай брега за Хиос, откъдето той извел корабите и вече с всичките си морски сили предприел набег срещу Самос. Тъй като обаче атиняните не излезли насреща му вследствие на това, че се подозирали помежду си, той отново се завърнал с флотата в Милет. Приблизително по това време и даже малко по-рано демокрацията в Атина била свалена. След като пратениците, начело с Пейсандър, се завърнали в Самос от срещата си с Тисаферн, те стабилизирали още повече своето влияние в атинската войска. Освен това те убедили и самите самосци да се опитат да установят заедно с тях олигархическо управление въпреки смутовете, които била предизвикала в Самос омразата към олигархията. В същото време атиняните в Самос, които участвували в конспирацията, имали намерение да оставят Алкивиад настрана, тъй като и сам той не желаел (и защото наистина, твърдели те, той бил неподходящ да участвува в едно олигархическо управление) и да разчитат само на себе си — понеже били вече компрометирани, да внимават всячески, щото започнатото дело да не пропадне. Едновременно с това те имали намерение да продължат упорито военните действия и проявявали ревностно усърдие да набавят лично от своето собствено имущество необходимите средства било в пари, било по друг начин, защото действували с убеждението, че те полагат усилия не за други, а за себе си.

И така, след като се насърчили по този начин, те изпратили незабавно Пейсандър и половината пратеници, за да сторят там онова, което било необходимо, а освен това и

с поръчението да установят олигархическо управление във всички подвластни на тях градове, до които стигнели. Другата половина от пратениците разпратили навред по останалите места, намиращи се под тяхна власт. Диейтреф, който се намирал в околностите на Хиос и бил назначен за командуващ на тракийското крайбрежие, бил изпратен да заеме своя пост. Още с пристигането си в Самос той свалил от власт демократическото управление. След неговото заминаване обаче, на края на по-малко от два месеца, тасосците започнали да укрепяват града, тъй като те не се нуждаели вече от едно аристократическо управление с атиняните, а очаквали с всеки изминат ден да получат своята свобода от лакедемонците. Защото имало тасосци, които били избягали от атиняните при пелопонесците и те заедно със свои другари в града полагали всички усилия да докарат флота и да предизвикат отпадането на Тасос от атиняните. Те действително постигнали това, което най-много желаели: градът възстановил крепостните си стени при пълна сигурност, а демократите, които се противопоставяли на това, били отстранени от власт. И така събитията в Тасос се развили против очакванията на атиняните, които установили олигархията. Същото нещо се е случило, както ми се чини, и в много други подчинени градове, понеже в момента, в който те се били сдобили с един разумно умерен политически режим, те се насочили към абсолютна свобода, да имат предпочитания към гнилата законност, която им носили атиняните.

Междувременно Пейсандър и другарите му сваляли от власт, както било решено, демократическите режими в градовете, през които минавали. В същото време някои места им доставили подкрепления от хоплити, които те завели в Атина. Тук те заварили, че далеч по-голямата част от работата била вече свършена от техните съмишленици. И действително най-напред някой си Андрокъл, който бил най-влиятелното лице в демократическата фракция, паднал убит тайно от няколко млади съзаклятници. Той бил допринесъл твърде много за изгнанието на Алкивиад; ето защо тези два мотива, а именно неговото ръководно място всред демоса, както и мисълта да се харесат на Алкивиад, тъй като мислели, че той щял да се завърне и им осигури приятелството на Тисаферн, допринесли за гибелта на Андрокъл. По същия начин били убити тайно и няколко други неудобни граждани. Заговорниците открито предложили, щото никой освен тия, които са на военна служба, да не получава заплата, нито пък в управлението на държавата да вземат участие повече от пет хиляди души, и то тия, които със своето богатство и лични качества биха могли да бъдат полезни на държавата.

Това хубаво предложение било обаче само фасада за пред тълпата, защото управлението на държавата щели да

вземат в свои ръце тия, които се готвели да извършат преврата. Във всеки случай народното събрание и съветът, избран по жребие, все още били свикани, но те решавали само това, което желаели съзаклятниците. Ораторите били от тяхната среда и произнесените речи се преглеждали предварително от тях. Никой от другите граждани не правел възражения, защото се страхувал, като виждал големия брой на съзаклятниците. А ако някой се опитвал да възрази, то той бивал убиван по някакъв подходящ начин, без извършителите на убийството да бъдат разследвани. Въпреки всичко обаче народът не се бунтувал и бил наплашен до такава степен, щото смятал за щастие, че даже и като си е мълчал, не е бил подложен на насилие. И като смятали, че броят на съзаклятниците е много по-голям, отколкото той е бил в действителност, и това подтискало духа на хората. Да ги издирят те нямали възможност поради големината на града и понеже не се познавали помежду си. По същата причина никой не можел да довери някому своята жалба или негодувание и да крои план за отмъщение, защото би трябвало да сподели своите намерения с непознат или пък с познат, но несигурен човек. Всички граждани от демократическата фракция се отнасяли с подозрение един към други, като че ли всеки един от тях вземал участие в това, което ставало. Защото между тях имало и такива, за които никой не би помислил, че могат да минат на страната на олигархите. Тия хора именно помагали най-много за създаването на това недоверие всред народа и за укрепването на позициите на олигархите, защото засилили подозрителността между самите привърженици на демократическата фракция.

При такава именно обстановка в Атина пристигнали Пейсандър и придружаващата го делегация и веднага се заели ревностно с останалото. Най-напред те свикали народното събрание и предложили да се изберат десет комисари с неограничени пълномощия, които да представят законопроект за най-доброто управление на държавата и в определен ден да го внесат в народното събрание. После, когато определеният ден дошъл, те свикали народното събрание в ограденията със стража Колон — там има светилище на Посейдон, на около десет стадии вън от града — и комисарите внесли единствено само това предложение, че всеки от атиняните може безнаказано да предлага каквото пожелае, но същевременно предвиждали големи наказания, ако някой обвини оратора, че внася противозаконни предложения или го засегне по някакъв друг начин. След като това било сторено, започнали да се изказват и да правят съвсем открито предложения. Предложено било: да се премахнат всички длъжности на съществуващия строй, да не се плащат заплати, да се изберат петима председатели, които от своя страна да изберат сто души граж-

дани, като всеки от тези сто души си вземе още по трима колеги. Така избраните четиристотин души, събрани в сградата на Съвета, да управляват държавата неограничено, както искат, и да свикват петте хиляди души, когато намерели за добре.

Това предложение направил Пейсандър, който във всяко отношение открито и най-ревностно съдействувал за свалянето на демокрацията. И все пак онзи, който подхванал цялата работа така, че да я доведе до този (успешен) край и който между всички най-дълго полагал усилия за нея, бил Антифонт. Този мъж не отстъпвал на никой атинянин по своите нравствени качества. Освен това той бил необикновено съобразителен и притежавал дарби на бляскав оратор. Наистина той не говорел нито в народното събрание, нито при някакви други разисквания, освен ако бил заставан да стори това, и бил подозрителен за тълпата поради славата си на голям оратор. И все пак нямало равен на него, който да може така да помогне на когото и да било, който се обръщал към него за съвет както при разискванията в съдилищата, така и в народното събрание. И когато впоследствие Четиристотините били свалени от власт и народът се отнесъл сурово към тях, а той бил обвинен, че е участвувал в превра-та, и бил осъден на смърт, произнесъл във връзка с този съдебен процес най-добрата до мои дни защитна реч. Фрииих също така се отличил между всички със своето изключително усърдие в полза на олигархията, защото той се боял от Алкивиад, понеже знаел, че последният (Алкивиад) е осведомен за всички негови постъпки[103] пред Астиох в Самос. Ето защо Фрииих предполагал, че едно олигархическо управление не би възвърнало никога Алкивиад (в Атина). И понеже веднаж се бил ангажирал и бил поел рисковете, той се проявил като човек, на когото най-много могло да се разчита. Също и Терамен, синът на Хагнон, фигурирал между тези, които свалили демокрацията. Той бил мъж, комуто не липсвал нито дар слово, нито интелект. Ето защо не е за чудене, че това дело, което е било ръководено от толкова способни мъже, е могло да успее, колкото и то да било значително (по своята трудност, бел. ред. Хр. Д.). Понеже действително било трудно да се отнеме свободата на атинския народ, който в продължение на почти точно сто години след падането на тираните[104], тогава, когато той не знаел що е това да се подчинява, а, напротив, бил свикнал в течение на половината от това време[105] да заповядва на други.

Веднага след като народното събрание потвърдило без никакви протести тези предложения, то било разпуснато, а по-късно Четиристотините се настанили в сградата на Съвета по следния начин. Тъй като противникът се намирал в Декелея, всички атиняни се намирали непрекъснато в положе-

ние на мобилизация и в оръжие: едни по крепостните стени, а други — в строя. И тъй, на определения ден, онези войници, които не били замесени в заговора, били пуснати, както обикновено в отпуск, а на участвуващите в заговора било наредено да чакат спокойно, но настрана от своето оръжие и само ако някой се съпротиви на това начинание, да се въоръжат и да го принудят да се подчини. За същата цел пристигнали със собственото си оръжие и получили същите указания (нареждания) и триста андросци, теносци, каристийци и колонисти от Егина, които атиняните били изпратили там да се заселят. След издаването на тези разпоредби, Четиристотинте влезли в сградата на Съвета, всеки от тях със скрит меч, придружавани от сто и деветдесет младежи, в случай че станело необходимо да се действува със сила. Те застанали пред посочените с жребие членове на Съвета, които се намирали в залата, и им казали да излязат, като си получат и възнаграждението. Възнаграждението за цялото останало време донесли самите заговорници, и им го разпределили при тяхното излизане.

И така, когато членовете на Съвета се отстранили сами по този начин, без да направят възражение, пък и другите граждани не оказали съпротива, а запазили спокойствие, Четиристотинте влезли в залата на Съвета, където те се ограничили най-напред с това да изберат, посредством жребие, помежду си петима да извършат обичайните религиозни обреди, а именно молебствията и жертвоприношенията към боговете по случай тяхното встъпване в длъжност. След това обаче те извършили дълбоки промени по отношение на управлението на демоса, но все пак с тази резерва, че те не върнали изгнаниците поради Алкивиад и изобщо управлявали държавата с брутално насилие. Така те убили неколцина граждани, които смятали, че е необходимо да бъдат премахнати, други хвърлили в затвора, а трети — изселили. Чрез пратеници те започнали преговори с лакедемонския цар Агид, който се намирал в Декелея, като му съобщили, че желаят да сключат мир и че сега, по всяка вероятност, той по-лесно би се споразумял с тях, отколкото с този народ, който не заслужава доверие.

Агид обаче смятал, че атинската държава още не е спокойна и че народът не така отведнаж ще се откаже от своята старинна свобода и че не ще остане в бездействие, ако види пред себе си тяхната многочислена войска. Той никак не вярвал, че даже и понастоящем атиняните вече няма да се вдигнат на въстание, и затова не предлагал на онези, които дошли от страна на Четиристотинте, никаква перспектива за споразумение. Напротив, наскоро след това, като накарал да му изпратят от Пелопонес силни подкрепления, той се спуснал лично чак до крепостните стени на Атина с гар-

низона на Декелея, увеличен значително от новопристигналите войски, като се надявал на едно от двете неща: че или поради своите вътрешни смутове атиняните ще предпочетат да се подчинят на волята на противника, или пък при наличието на смутовете, които ще настъпят вероятно и в града, и вън от него, той (Агид) ще може още с първата атака да превземе Дългите стени благодарение на това, че този сектор е изоставен. Когато обаче той (Агид) се приближил, атиняните, без да предизвикат и най-малка промяна на нещата вътре в града, извели срещу него своята конница, както и част от хоплитите, от леко въоръжените отряди и от стрелците с лъкове, които избили онези от неговите хора, които били дошли наблизо, и взели известен брой оръжие и трупове. Знаейки сега как да постъпи, Агид отдръпнал своите войски. После, докато самият той оставал на мястото си в Декелея с предишния гарнизон, той изпратил обратно в родината им новодошлите войници, след като те били престояли няколко дни. След това Четиристотините продължили да изпращат не по-малко често пратеници при Агид. Тъй като сега той ги приемал по-любезно и по негов съвет те изпратили делегация в Лакедемон, която да води преговори за споразумение, понеже те желаели да сложат край на войната.

Четиристотините изпратили десет представители и в Самос, които да успокоят войската и да я уверят, че олигархията е установена не с цел да вреди на държавата и на гражданите, а, напротив, за да спаси всичко, и освен това, че властта била в ръцете на пет хиляди, а не само на четиристотин души. Следователно никога атиняните, намиращи се в редовете на войската, или пък задържани поради тяхната дейност вън от пределите на държавата, не били разисквали по един толкова голям и важен въпрос, който да събере пет хиляди души[106] от тях. След като дали на тези представители всички други указания относно езика, който те трябвало да държат в случая, Четиристотините ги изпратили незабавно след своето идване на власт, защото се опасявали от страна на моряшката маса от една двояка опасност: тези хора могли да откажат да се подчиняват на един олигархически режим, а след това, когато злото (т. е. бунтът) от Самос се разпространи, те (моряците) да свалят самите тях (Четиристотините) от власт. Впрочем така и станало.

Наистина в Самос дейността на олигархическата фракция започвала да предизвиква вече реакция и ето какво приблизително се случило (там) точно по времето, когато се установявал режимът на Четиристотините. Тези от самосците, които, както видяхме, се разбунтували срещу знатните и които били привърженици на народната фракция, променили своите убеждения под въздействието на Пейсандър, когато той бил дошъл там и на атинските заговорници в Са-

мос. И тъй се организирало съзаклятие от приблизително триста души, които се готвели да извършат нападение върху другите, които принадлежали към демократическата фракция. Те убили един атинянин на име Хиперпол[107], един заслужаващ презрение индивид, който бил остракизиран не защото се боели от неговата сила и престиж, а защото той бил безчестен човек, който бил позор за града. Това убийство те извършили със знанието на Хармин, един от стратезите, и на някои от атиняните, които се намирали при тях (на Самос, бел. ред. Хр. Д.). По този начин те давали израз на своята преданост. Те извършили с тяхното съучастие и други подобни актове, а след това се готвели да преминат към нападения и срещу хората от мнозинството (т. е. срещу самоските демократи). Последните (демократите) обаче узнали за това и съобщили за техните намерения на Леонт и Диомедонт, двама от стратезите, които се ползували с уважението на демократите и не съчувствували на олигархията, а също и на Трасибул и Трасил — единият триерарх, а другият хоплит — и на други атиняни, които се смятали, че при всички обстоятелства се проявявали като най-последователни противници на заговорниците, и ги молели да не допускат тяхното избиване и отпадането на Самос от атиняните, благодарение единствено на който тяхната власт била оцеляла досега. Като изслушали това, атиняните започнали да молят всеки войник поотделно да не допуска осъществяването на преврата. Те се обръщали най-вече към войниците от екипажа на кораба „Парал“[108]. На този кораб служели и плавали само свободни атински граждани, които винаги се проявявали като враждебно настроени спрямо олигархията още преди нейното установяване. И всеки път, когато Леонт и Диомедонт потегляли на път по море, те оставяли по няколко кораба за охрана. Ето защо, когато тристата заговорници предприели нападение, всички тези хора и особено моряците от екипажа на кораба „Парал“ и самосците от мнозинството се притекли на помощ и взели връх (над заговорниците, бел. Хр. Д.). От тристата (заговорници) те убили тридесет, трите главни виновници изпратили в изгнание, а останалите, без да си спомнят за миналото (опростили) и занапред споделяли с тях на равни начала правата на граждани и се управлявали от един демократичен режим.

Понеже самосците и войниците още не знаели за установяването на властта на Четиристотинте, те изпратили незабавно в Атина кораба „Парал“ и с него атинянина Херей, сина на Архестрат, който проявил особено ревностно усърдие при този поврат (в ситуацията в Самос, бел. Хр. Д.), който да съобщи за онова, което станало в Самос. Корабът с „паралите“ обаче едва бил акостирал, когато Четиристотинте арестували двама или трима от тях, а останалите, след като им

конфискували кораба, ги прехвърлили на друг кораб, който служел за превозване на войски, и им заповядали да стоят на вахта във водите на Евбея. Херей пък, който видял какво е положението, успял веднага, без да бъде забелязан, да потегли обратно за Самос и занесъл на войниците известия за това, което ставало в Атина, като преувеличил всичко. Той разказвал, че уж всички там били наказвани с бой, че никой не може да възрази нищо на онези, които държели властта в държавата, че към жените на войниците и техните деца се проявяват жестокости и че се готвел план да арестуват и хвърлят в затвора роднините на всички войници в Самос, които не споделят техните идеи, за да ги избият, ако не се подчинят. Херей добавял и още много измислици.

Първата реакция на войниците, когато слушали това, била да се нахвърлят върху онези, които били главните виновници за установяването на олигархията и на техните съучастници и да ги бият. След това обаче те били възпрени от онези, които били умерени, като им обяснили, че не трябва да погубват всичко в един момент, когато противникът е хвърлил котва наблизо готов за бой. След това Трасибул, сина на Лик, и Трасил, които стояли начело на споменатия обрат в Самос и които вече решително настоявали Самос да се върне към демократическо управление, заставили цялата войска да положи най-тържествено клетва, а най-вече (да положат клетва) ония, които съчувствували на олигархията, че ще останат верни на демокрацията, ще бъдат единодушни, ще водят докрай войната срещу пелопонесците, ще се смятат за врагове на Четиристотинте и не ще установяват с тях отношения посредством вестители. Същата клетва положили и всички самосци, годни за военна служба. Атинските войници приобщили самосците към всички свои планове и към последиците от поетите рискове, защото смятали, че както за самосците, така и за тях няма да има възможност за спасение и че ги очаква гибел, ако Четиристотинте или пък вражеските сили в Милет вземат връх.

Така по това време влезли в борба помежду си тия, които желаели да установят насила демократическо управление в държавата, и тия, които искали да подчинят войската на олигархията. Войниците свикали веднага събрание, на което свалили по-раншните си стратези и някои от подозрителните триерарси, и избрали нови триерарси и стратези начело с Трасибул и Трасил. Войниците, които взимали думата, за да се насърчават взаимно, казвали между другото, че не трябвало да изпадат в униние, загдето Атина е отпаднала от тях, защото в същност от тях, които са мнозинство, е отпаднало едно малцинство и че те са снабдени във всяко отношение по-добре. Тъй като имали в свои ръце цялата флота, те могли да принудят другите градове, над които власт-

вуват, да дават паричните средства на тях така, както, ако биха действували от Атина. В лицето на Самос на тяхно разположение бил един силен полис, който по време на войната насмалко не отнел на атиняните морското надмощие[109], и затова оттук те, както и по-рано, щели да могат да водят своите операции срещу противника. Освен това, разполагайки с флота, те щели да имат повече възможности да си доставят продоволствие, отколкото хората в Атина. И още от по-рано именно единствено тяхната придвижена напред позиция в Самос давала досега възможност на атиняните да контролират властно влизането с кораб в Пирея и че сега те самите, ако другите (т. е. олигархите в Атина) им откажат да им дадат правата на граждани, те щели да бъдат в състояние да ги прогонят от морето, отколкото те да бъдат прогонени от тях. Освен това помощта, която Атина им оказвала, за да воюват успешно с неприятеля, била малка и незначителна. Те не били загубили нищо, като прекъснали връзките си с едно такова правителство, което нямало нито повече възможност да изпраща пари, тъй щото войниците (от експедиционния корпус) трябвало да си ги набавят сами, нито пък разполагало с авторитетно решение, та да им заповяда неговото изпълнение; а, както е известно, тъкмо затова държавата се ползува с авторитет над войските. Но в това отношение гражданите (т. е. олигархите в Атина) били извършили грешка, като отменили традиционните, завещани от дедите им закони, докато те (войниците) ги спазвали и щели да се опитат да застават и другите да ги зачитат. Така щото войската не била по-малко способна от интелигентните хора да даде ценни препоръки. А пък ако те възвърнат Алкивиад, като му гарантират сигурност, той щял с удоволствие да им осигури военния съюз с персийския цар. Накрая обаче оставало най-важното и то било, че даже ако всичко пропаднело, една такава флота им предоставяла многобройни възможности в такива страни, където те щели да намерят и градове, и земи.

Като разменяли тия мисли на събранието помежду си и като се насърчавали взаимно, войниците се готвели още по-усърдно за война. Когато (десетте) представители на Четиристотинте[110], изпратени на Самос, узнали за тези неща, те били вече в Делос и останали да чакат там.

Пак по това време пелопонеските екипажи от флотата в Милет започнали да роптаят високо помежду си, че Астиох и Тисаферн провалят цялата работа: Астиох, защото не желаел да предприеме морска битка нито по-рано, докато още били силни, а атинската флота — малка, нито пък сега, когато се говорело, че атиняните са в междуособица и че корабите им още не са съсредоточени на едно място. Вместо това те трябвало да чакат финикийските кораби на Тиса-

ферн, съществуващи само на думи, а не в действителност, и с това протакане се излагали на опасност. Тисаферн пък те обвинявали, че няма да достави тия кораби и че със своето нередовно и непълно плащане на издръжката причинява злини на флотата. Ето защо пелопонесците заявили, че повече не трябва да се бавят, а да започнат решителна битка по море. За това настоявали най-много сиракузците.

Когато Астиох и съюзниците узнали за недоволството на войниците, по време на съвет решили да дадат решителна морска битка, особено след като им съобщили за смута в Самос. С всичките си сто и двадесет кораба те вдигнали котва и взели курс към нос Микале, като наредили на милетците и те да потеглят по суша край брега към Микале. Атиняните пък, които по това време стояли на котва със своите осемдесет и два кораба от Самос при Главке в околността на Микале — тук Самос в посока към Микале се намирал недалеч от континенталната суша, — щом забелязали, че пелопонеските кораби се насочват срещу тях, се оттеглили към Самос, защото сметнали, че техните сили са много слаби, за да могат да рискуват всичко. Още повече, че те били уведомени от по-преди, че пелопонесците от Милет се готвят за морска битка и тъкмо очаквали да им дойде на помощ от Хелеспонта Стромбихид с корабите, които били пристигнали в Абид от Хиос, а за това при Стромбихид бил изпратен вече вестител. Така атиняните се оттеглили към Самос, а в същото време пелопонесците дебаркирали на Микале и се установили там на стан заедно със сухопътната войска на милетците и на населението от близката околност. Когато на следния ден те решили да предприемат действия срещу Самос, им било съобщено, че там бил пристигнал Стромбихид с корабите си от Хелеспонта и пелопонесците потеглили незабавно обратно към Милет. Атиняните сега на свой ред, като подсилили флотата си с тези кораби, потеглили със сто и осем кораба срещу Милет с желание да дадат решителна битка по море. Тъй като обаче никой не излязъл насреща им, те се отправили обратно към Самос.

Веднага след това през същото лято, след като пелопонесците не излезли срещу обединените непритателски кораби, смятайки се за твърде слаби и недоумявайки откъде ще вземат средства за толкова много кораби, особено когато Тисаферн плащал нередовно, те изпратили при Фарнабаз, както им било вече наредено от Пелопонес[111], Клеарх, сина на Рамфий, с четиридесет кораба. А Фарнабаз ги канел и бил готов да им дава издръжка и същевременно повел преговори с тях чрез пратеник за отпадането на Византион от атиняните. За да не бъдат забелязани от атиняните по време на своето плуване, тези четиридесет кораба излезли в открито море, но били застигнати от буря. Повечето от тях, заед-

но с Клеарх, се спрели на Делос, а след това се върнали обратно в Милет. По-късно Клеарх заминал по суша за Хелеспонта и поел командуването на флотата. Други десет кораба под командуването на Хеликс от Мегара се добрали до Хелеспонта и предизвикали отпадането на Византион. Научавайки за това, атиняните изпратили от Самос в Хелеспонта подкрепления от няколко кораба и гарнизон и пред Византион се разиграла краткотрайна морска схватка на осем атински срещу осем пелопонески кораба.

Атинските ръководители в Самос, по най-вече Трасибул, който след поврата (в Самос) поддържал неизменно своето мнение, че Алкивиад трябва да се върне, накрая успял да убеди войнишката маса на събранието. И когато те гласували за неговото (на Алкивиад) връщане и гарантирали за неговата сигурност, Трасибул отишъл по море при Тисаферн и довел в Самос Алкивиад, понеже смятал, че единственото спасение за тях е, ако Тисаферн скъса с пелопонесците и мине на тяхна страна. На състоялото се събрание Алкивиад се оплакал горчиво от собственото си нещастие от своето изгнаничество, говорил обширно и по държавните въпроси и обнадеждил слушателите си много по отношение на бъдещето. Той преувеличавал извънредно много своето влияние пред Тисаферн с много цели: в Атина той искал да сплаши водачите на олигархите и да ускори разтурването на тайните организации,[112] а пред войските в Самос да увеличи своя собствен престиж и да вдъхне там повече смелост. Най-сетне той желаел да предизвика в средите на неприятелите възможните най-враждебни чувства спрямо Тисаферн и да разбие надеждите, които те хранели. И така Алкивиад, достигайки върха на самохвалството, уверявал, че Тисаферн му се бил клел, че докато той притежавал нещо свое, атиняните, ако спечелят доверието му, не ще се нуждаят от издръжка и че той най-сетне бил готов при нужда да превърне в пари дори собственото си легло и да предостави финикийските кораби, които вече се намирали в Аспенд, на атиняните, а не на пелопонесците. Той обаче щял да се довери на атиняните само ако, след като Алкивиад се завърне невредим в родината си, му даде гаранция за всичко това.

Като слушали тези изявления и още много други, войниците избрали незабавно Алкивиад за стратег сврх другите стратези и му поверили ръководството на всички работи. Собственото им спасение и наказанието на Четиристотините се превърнали за всеки един от тях в надежда, която те не биха заменили за нищо на света. А всичко, което било казано (на събранието, бел. ред. Хр. Д.), ги накарало да се отнасят с презрение към тези неприятели, които се намирали срещу тях, и те били вече напълно готови да вземат с корабите си курс към Пирея. Алкивиад обаче, въпреки настояванията на

мнозина, се противопоставил решително на експедицията срещу Пирея, защото тя би оставила след себе си неприятели, които се намирали много по-наблизо, и Алкивиад, щом като е избран за стратег, ще трябва най-напред да отиде при Тисаферн, за да уреди въпросите, свързани с войната. Веднага след това събрание той отпътувал при Тисаферн, за да създаде впечатлението, че споделя всичко с него, а и защото желаел да увеличи своя престиж в очите на Тисаферн, като му продемонстрира, че сега, когато са го избрали за стратег, той е в състояние да му стори и добро, и зло. Случило се именно така, че Алкивиад гледал да сплаши атиняните чрез Тисаферн, а самия него — чрез атиняните.

Когато пелопонесците в Милет, които и преди това се отнасяли с недоверие към Тисаферн, узнали за завръщането на Алкивиад, започнали да го ругаят още повече. Защото се случило така, че когато атиняните настъпвали срещу Милет, а те (пелопонесците) не се решили да излязат насреща им и да започнат битка по море, Тисаферн се показал още по-малко склонен да им плаща заплата и затова именно тяхната тогавашна омраза към него се засилила още повече поради Алкивиад. Тогава войници и други достойни за уважение граждани, не само от войската, започнали да се събират на групи и да разговарят помежду си, както и по-рано, че никога не са получили пълна заплата, че им било давано малко и нередовно и че ако някой ги поведе на решителна морска битка или ще потеглят за там, откъдето ще имат заплата, или пък екипажите щели да дезертират от корабите. Те смятали, че за всичко това бил виновен Астиох, който, подтикван от лични интереси, угаждал на прищевките на Тисаферн.

Докато пелопонесците се отдавали на такива размишления, срещу Астиох избухнали вълнения при следните обстоятелства. Тъй като сиракузките и турийските моряци били в по-голямата си част свободни граждани, с по-голяма дързост настоявали и си искали заплатата. Астиох обаче им отговорил твърде надменно и заплашително вдигнал тоягата си срещу Дорией, който говорел в полза на своите моряци. Когато масата войници видели това, те реагирали по маниера на моряците и се спуснали с викове към Астиох, за да го бият. Той обаче предугадил, че идат, и избягал при един жертвеник[113]. Така той не бил бит, а войниците се разпръснали. Освен това милетците нападнали крадешком и превзели построената от Тисаферн в Милет крепост и изгонили намиращите се там защитници. Тази постъпка намерила одобрението на всички съюзници, а най-вече на сиракузците. Лихас, разбира се, не одобрил това и твърдял, че милетците и всички други граждани в земите на царя трябва да се подчиняват като роби на умерените изисквания на Тисаферн и

да му бъдат в услуга, докато се завърши успешно войната. Милетците обаче му се разсърдили за това и за други подобни постъпки и когато той по-късно умрял от болест, забранили да бъде погребан на онова място, на което желаели намиращите се в Милет лакедемонци.

И тъй вред тия спорове, които противопоставяли по такъв начин пелопонесците на Астиох и Тисаферн, от Лакедемон за заместник на Астиох като наварх пристигнал Миндар и поел командуването на флотата, а Астиох си отишъл. Заедно с него Тисаферн изпратил за Лакедемон като пратеник един от своите приближени на име Гавлит, кариец, който бил двуезичен.[114] Тисаферн му възложил да обвини милетците заради укреплението (което те превзели, бел. ред. Хр. Д.) и същевременно да защити него (т. е. Тисаферн). Понеже Тисаферн знаел, че и милетците са на път за Лакедемон най-вече за да го очернят и че заедно с тях е и Хермократ, който смятал да изобличи Тисаферн, че със своите връзки с Алкивиад и с двуличното си поведение той компрометира интересите на пелопонесците. Хермократ отдавна вече много мразел Тисаферн във връзка с въпроса по изплащането на заплатата. Така че, когато той бил изпратен в изгнание от Сиракуза[115] и за командири на сиракузките кораби пристигнали в Милет други стратези, а именно Потамид, Мискон и Демарх, Тисаферн започнал да го преследва още по-ожесточено, вече като изгнаник, и да го обвинява между другото и в това, че някога Хермократ му бил искал пари и понеже не ги получил, му станал неприятел. И така Астиох, милетците и Хермократ били потеглили с кораби за Лакедемон, а Алкивиад се бил вече завърнал в Самос.

Алкивиад бил вече в Самос, когато от Делос пристигнали изпратените от Четиристотините пратеници, които трябвало да успокоят войските в Самос и да ги запознаят с положението.[116] Свикано било събрание и те (пратениците) започнали да говорят. Войниците обаче отначало не искали да ги слушат, като надавали викове да бъдат убити тия, които рушат демокрацията. След това те все пак се успокоили с мъка и изслушали пратениците. Те им съобщили, че превратът ставал не във вреда на Атина, а за нейното спасение и не за да бъде градът предаден на неприятеля, тъй като Четиристотините могли да сторят това по време на нахлуването на противника[117], още повече, че те били вече на власт. Те ги уверявали, че Петте хиляди щели да участвуват всички в управлението на държавата, като се изреждат (при заемането на длъжностите). Че близките на войниците не били ставали жертва на обиди, както разказвал клеветнически Херей, нито пък на някакво малтретиране. Всички те оставали по местата си в пълно владение на своите имения. Пратениците давали и много други уверения, без обаче да успеят да убе-

дят войниците. Те започнали да негодуват и всеки изказвал различно мнение, но най-вече настоявали да се вземе курс срещу Пирея. И изглежда, че Алкивиад в този именно момент направил услуга на Атина и то по-добра от всеки друг. Понеже в момента, когато атиняните в Самос се готвели да потеглят с флотата срещу своите съграждани, което би предало незабавно Йония и Хелеспонта в ръцете на противника, той ги възпрял. И при едни такива обстоятелства, при които никой не бил в състояние да възпре тълпата, единствено само той успял да ги накара да се откажат от експедицията (срещу Пирея, бел. ред. Хр. Д.) и да укроти със сурови укори гнева на тези, които се били нахвърлили, тласкани от лична злоба срещу пратениците (на Четиристотините). Най-сетне лично той отговорил на пратениците, за да ги отпрати обратно, като казал, че той не се противопоставя на властта на Петте хиляди, но че ще настоява Четиристотините да бъдат отстранени и да се възстанови и учреди, както и по-преди, Съветът на петстотините. И че одобрява напълно, ако посредством ограниченията е реализирана някаква икономия, за да се подобри издръжката на тия, които служат във войската. И във всяко друго отношение той ги увещавал да се държат здраво и да не отстъпват в нищо на противника, защото стига само държавата да оцелеела, те щели да имат всички шансове да постигнат споразумението, докато, ако едната от двете страни, било Самос, било пък онези (в Атина, олигархите, бел. ред. Хр. Д.) бъдели разгромени, тогава нямало да има вече никой, с когото да могат да постигнат споразумение. Там имало също пратеници от Аргос[113], които били пристигнали, за да предложат помощ на атинските демократи в Самос. Алкивиад им благодарил, казал им да се явяват на помощ винаги когато някой ги повика, и с това указание ги отпратил. Тези аргосци били пристигнали заедно с хората от екипажа на кораба „Парал", който, както се знае[114], на времето били прехвърлени от Четиристотините на транспортен кораб, като им било заповядано да бъдат на вахта във водите на Евбея; след това те трябвало да отведат в Лакедемон изпратените от Четиристотините атински делегати, а именно Лесподий, Аристофонт и Мегалесий. „Паралийците" обаче се разбунтували, когато се озовали във водите на Аргос, арестували делегатите и ги предали на аргосците, тъй като били особено виновни за сваляне то на демократическото управление. Самите те не се завърнали вече в Атина, а като водели аргоските делегати, пристигнали с тях в Самос на борда на триерата, която имали.

През същото лято, в момента, когато Тисаферн поради различни мотиви, но главно поради възвръщането на Алкивиад се сблъскал с най-острата враждебност на пелопонесците, като го упреквали, че вече не прикрива своите симпа-

тии към атинянците, той в желанието си да се освободи, както действително изглеждало, от техните упреци се приготвил да отиде при финикийските кораби в Аспенд, като предложил на Лихас да го съпровожда. Що се отнася пък до войската, той съобщил на своя заместник Тамос да осигури нейната издръжка, докато той отсъствува. За намеренията обаче, с които Тисаферн отишъл в Аспенд и въпреки че отишъл, не довел корабите, мненията са различни, пък и не е лесно да се знае истината по този въпрос. Ясно е напстина това, че финикийските кораби, на брой сто и четиридесет и пет, пристигнали в Аспенд; за да се обясни обаче защо не са отишли по-нататък, има най-различни предположения. Едни казват, че той чрез своето отсъствие искал да изтощава силите на пелопонесците, какъвто бил именно неговият план (понеже е факт, че издръжката на войската от Тамос, на когото било възложено да я доставя, не се била подобрила с нищо, а, напротив, се била влошила). Други пък казват, че Тисаферн бил довел финикийците в Аспенд само за да ги изпуди за пари, а след това да ги отпрати (понеже той въобще не възнамерявал да си послужи с тях). Според мнението пък на трети Тисаферн заминал по причина на обвиненията, които били пристигнали срещу него в Лакедемон, за да не се говори несправедливо, че той постъпвал нечестно, но че той имал там действително една напълно готова флота, която отишъл да вземе. Според мен обяснението, което ми се струва най-правдоподобно, е, че като не довел флотата, Тисаферн желаел да изхаби и прикове силите на елините; неговата цел била да ги накара да се изтощават чрез продължителното траене на своето пътуване (за Аспенд) и чрез своето бавене да поддържа едно равновесие на силите, като избягва да осигури чрез въпросните подкрепления (а именно финикийската флота) надмощието на една от двете страни. Понеже, ако Тисаферн би пожелаел, той би могъл да сложи край на войната, но в такъв случай той би трябвало да действува недвусмислено. Ако той би доставил на лакедемонците въпросната флота, той щял по всяка вероятност да им даде победата, тъй като те тогава щели да застанат срещу противника с една флота, която била по-скоро еднаква по сила, а не по-слаба от противниковата. Освен това обаче, което изобличава Тисаферн повече от всичко друго, е предлогът, който той изтъквал, поради който (уж) той не бил довел флотата: Тисаферн заявил, че корабите били по-малко на брой, отколкото персийският цар бил заповядал да се съберат. И тъй в този случай той щял да спечели без съмнение по-голяма благодарност от страна на своя господар: без да причинява големи разноски, той щял да постигне същия резултат. Накратко казано, каквито и да били намеренията на Тисаферн, той пристигнал в Аспенд, където се срещнал с финикийците; от своя

страна и пелопонесците изпратили по негово указание с две трирери лакедемонеца Филип, който трябвало да се заеме с тези кораби.

Когато обаче Алкивиад узнал, че Тисаферн е тръгнал за Аспенд, потеглил веднага и той с тринадесет кораба, като обещал на войските в Самос да им окаже сигурна и голяма услуга: или сам той щял да доведе на атинянитѣ финикийските кораби, или пък най-малко щял да попречи те да отидат при пелопонесците. Алкивиад знаел по всяка вероятност от по-рано намеренията на Тисаферн да не докарва флотата. И той желаел да злепостави Тисаферн колкото е възможно повече в очите на пелопонесците, бидейки негов приятел и приятел на атинянитѣ. И тъй Алкивиад вдигнал незабавно котва и взел курс на изток, направо към Кавъл и Фаселида[120].

От своя страна, когато пратениците на Четиристотинте се завърнали от Самос в Атина, предали това, което били чули от Алкивиад: че той ги увещавал да се държат здраво и да не отстъпват в нищо на неприятеля; че той хранел големи надежди да постигне помиряване между атинянитѣ и войската, както и в победата над пелопонесците. Тогава между повечето от членовете на олигархическия режим се забелязало едно много по-бодро държане: те и преди това недоволствували и само дирели някакво средство, за да се измъкнат от цялата история без рискове. Оттогава те започнали да образуват групи и да критикуват действията на правителството. За водачи те имали най-видните граждани, които участвували в управлението на олигархите и заемали ръководни длъжности, като Терамен, сина на Хагнон, Аристократ, сина на Скелий, и още някои други, които, след като били играли първостепенна роля в събитията, сега се страхували от войската в Самос и от Алкивиад. Те се боели също тъй и от делегатите, които били изпратени в Лакедемон, да не би те, без да вземат пред вид мнението на мнозинството, да увредят на държавата. Тяхното желание било да сложат край на радикалната олигархия, да осигурят на Петте хиляди не само едно номинално, а едно реално съществуване, както и да създадат в политическия режим малко повече равенство. В същност обаче се касаело за един политически план (програма), който бил словесен, защото повечето от тях се ръководели от своите лични амбиции и се стремели да вършат това, което е най-сигурният начин да се опропасти една олигархия, произлязла от демокрация: понеже всички още от първия ден желаят не само да не бъдат равни помежду си, но всеки за себе си да бъде пръв между всички. При демокрацията, напротив, има избори, с чиито резултати всеки се помирява по-лесно, защото човек има чувството, че е понизен не от равни на себе си. И тъй онова, което им вдъхвало най-много кураж, била както силната позиция на

Алкивиад в Самос, така и впечатлението, че олигархическият режим няма да бъде дълготраен. Затова и водели борба всеки един от тях да бъде главен водач на демократическата фракция.

От друга страна, между Четиристотините имало и крайни противници на тази тенденция, при това лица, които заемали ръководни места, като Фриних[121], който, както видяхме, се бил скарал с Алкивиад, когато самият той бил стратег на Самос, сетне Аристарх, един от решителните и отдавнашни противници на демокрацията, после Пейсандър и Антифонт, както и други особено влиятелни хора. И по-рано, когато Самос бил отпаднал от тях в полза на демокрацията, те били изпращали от средата на своите привърженици пратеници в Лакедемонт и искали да постигнат споразумение, като едновременно с това започнали строежа на укрепление на едно място, наречено Еетиония[122], сега обаче, когато техните пратеници се завърнали от Самос, те удвоили своята енергия, като наблюдавали резките промени в настроенията на масата и на своите привърженици, които те смятали дотогава, че са сигурни. Те побързали да изпратят Антифонт, Фриних и други десет пратеници, защото се боели от положението в града и в Самос. Те възложили на пратениците да сключат споразумение за мир с лакедемонците при всички условия, стига само те да били приемливи. В същото време те продължили да изграждат още по-усърдно укреплението в Еетиония. Предназначението на това укрепление по думите на Терамен и неговите привърженици било не да препречи входа в Пирея на войските от Самос, ако те се опитат да си пробият със сила път, за да влязат с корабите си в Пирея, а по-скоро за да могат, когато пожелаят, да отворят входа за противника в него по суша и по море. Еетиония представя действително нещо като вълнолом на Пирея и непосредствено до него се намира входът на пристанището. Тя била укрепена така във връзка със стената, която съществувала отпреди това откъм континенталната суша, и то по такъв начин, щото да бъде достатъчно, когато там се разположат шепа хора, да могат да контролират влизането в пристанището (с кораб). В същност това била една от двете кули, които охранявали тесния вход („гърло“) на пристанището. Този последният представлявал крайният пункт на двете стени, а именно на старата и на новата вътрешна стена, която се строяла откъм страната на водата. Олигархите пресекли също и достъпа до най-големия склад на Пирея, който се намирал съвсем наблизо и направо се допирал до голямата стена. Те запазили за себе си и управлението на склада и всеки бил длъжен да депозира (там) житото, с което вече разполагал и което пристигало по море. Там именно всеки трябвало да идва, да се снабдява с него и да го продава.

Тези критики (на споменатата група олигархи, бел. ред. Хр. Д.) Терамен разпространявал още преди известно време, но започнал да върши това особено настойчиво, след като пратениците в Лакедемон се завърнали, без да постигнат нещо, в което да има изгледи за споразумение за всички атиняни; тогава Терамен започнал да казва, че това укрепление рискувало да означава накрая гибелта на града (Атина). Случило се така, че по същото време, по покана на евбейците, четиридесет и два кораба, между които имало италийски от Тарент и от Локри, както и кораби от Сицилия, били хвърлили вече котва в Лас, на брега на Лакония, и се готвили да потеглят за Евбея, под командуването на спартиата Агесандрид, син на Агесандър. По думите на Терамен тази флота била предназначена по-малко за Евбея, отколкото за онези, които укрепявали Етиония, и ако не се вземели незабавно предпазни мерки, щели да бъдат загубени, преди да могат да си дадат сметка за това. Впрочем в тези обвинения имало и известна доза от истина и не всичко било чиста клевета, понеже предпочитанията на тези, срещу които били отправени въпросните обвинения, преследвали като цел една олигархия, която ще запази владичеството на Атина над нейните съюзници. Или пък, ако това не могло да стане, то те се надявали, че поне ще могат да спасят флотата и крепостните стени на Атина и да осигурят своята автономия; и ако и този път се окаже затворен за тях, те се стремели поне да попречат на възвръщането на демократичния режим, който повече от всеки друг щял да доведе със себе си тяхната гибел. Затова именно били решени да вкарат противника в града, да му предадат флотата и крепостните стени и да преговарят с него за мир (споразумение) и да приемат каквито и да било условия, само за да си запазят живота.

Затова именно те бързали да построят това укрепление, в което имало потерни (малки врати), входове и подстъпи за неприятеля, и искали да го завършат навреме. Отначало за това се говорело в ограничен кръг от хора и прикрито. След като Фринѝх се завърнал от своята мисия в Лакедемон обаче, той попаднал в засада по време, когато пазарният площад (Агора́та) бил препълнен с народ и недалеч от залата на Съвета, от която излизал, бил ударен от един перипол[123]. Фринѝх умрял моментално. Убиецът успял да избяга, но неговият съучастник, някакъв човек от Аргос, бил заловен и по заповед на Четиристотинте, бил подложен на мъчения. Той обаче не издал никакъв подстрекател, като се ограничил само да каже, че много хора се събирали в къщата на командира на периполите, а и в различни други къщи. Тогава именно, понеже това произшествие не предизвикало никаква реакция от страна на властите, Терамен,

окуражен от това, заедно с Аристократ и други техни съмишленици решили да действуват по-смело. По това време флотата на лакедемонците, която била обиколила покрай брега и хвърлила котва в Епидавър, била нахлула в Егина. Следователно, заявил Терамен, било невероятно, че тази флота, която се намирала на път за Евбея, би проникнала тъй дълбоко в залива чак до Егина, за да се върне отново и хвърли котва в Епидавър, и че по-вероятното обяснение за това било, че тя била свикана, за да изпълни един план, който той (Терамен) разобличавал непрекъснато, и затова било невъзможно да се гледа на това със спокойствие. Накрая, след като били произнесени многобройни речи с подбуждащо към бунт съдържание и сеейки подозрения и тревога всред населението, минали към действия. Хоплитите, които строели укреплението при Еетионея и в Пирея, между които Аристократ имал длъжността на такснарх и като такъв бил начело на хората от своята собствена фила, арестували Алексикъл, който бил един от стратезите на новия режим и един от най-преданите и най-войнствуващи привърженици на олигархическата фракция, и го отвели в една къща, където го затворили. Хермон, който командувал периполите, служещи в Мунихия, взел участие заедно с много други в тази операция. Най-важното от всичко обаче било, че масата на хоплитите одобрявала всичко това. Когато Четиристотините узнали новината, а по това време те тъкмо заседавали в залата на Съвета, всички, освен недоволните от тази политика, били готови да идат за оръжието си и започнали да заплашват Терамен и неговата група. Той обаче се защищавал и предложил да отиде веднага заедно с тях да освободи Алексикъл. Вземайки със себе си един стратег, който споделял неговите разбирания, Терамен отишъл в Пирея. На помощ се притекли Аристарх и младежите от конницата. Настъпила страшна суматоха, защото тия, които се намирали в града, мислели, че Пирея е превзета и заловеният Алексикъл — убит, а пирейците — че гражданите ще ги нападнат всеки момент. Повъзрастните едва задържали ония граждани, които тичали из града, за да се заловят за оръжие. Благодарение на Тукидид от Фарсала, атински проксен, който се намирал тук и усърдно преграждал пътя на отделните граждани, като им викал да не погубват своята родина, когато неприятелите ги дебнат отблизо, гражданите се успокоили и се въздържали от взаимни нападения. Когато Терамен пристигнал в Пирея (а той и сам бил стратег), започнал привидно да се кара гневно на хоплитите, докато Аристарх и противниците на демокрацията били истински разярени. По-голямата част от хоплитите обаче с общи усилия се заели за работа, без да покажат, че съжаляват. Те запитали Терамен дали смята, че издигането на укреплението е за добро и дали не е по-до-

бре да го разрушат. Терамен отговорил, че ако те са на мнение да го разрушат, и той е на същото мнение. Веднага след това и хоплитите, и мнозина от жителите на Пирея се изкачили по укреплението и започнали да го разрушават. Отправен бил призив към народа, че всеки, който желае да управляват Петте хиляди вместо Четиристотините, трябва да се залови за работа. Понеже въпреки всичко хората се прикривали все още под името на Петте хиляди, без да кажат откровено, че желаели демократическо управление, от страх може би, че мислели, че Петте хиляди действително съществували и че човек можел да се погуби с една дума, отправена от незнание към някого от техните хора. Ето защо и Четиристотините не искали нито да допуснат съществуването на Петте хиляди, нито пък да заявят открито, че те не съществували, като смятали, че съществуването на толкова много участници би довело направо до демокрация, докато неизвестността щяла да предизвика взаимни страхове.

На другия ден Четиристотините, макар и разтревожени, се събрали в сградата на Съвета, а хоплитите в Пирея, след като пуснали на свобода Алексикъл, когото били задържали, и разрушили укреплението, отишли в театъра на Дионис, който се намира до Мунихия, и с оръжие в ръка свикали народното събрание. Съгласно взетото решение те веднага се отправили към града и при Анакейона[124] се спрели, построени с оръжие. От страна на Четиристотините при тях се явили няколко избрани лица, които заговорвали поотделно човек по човек, и убеждавали тия, които им се виждали умерени, да запазят спокойствие и възпрат и своите другари. Те ги уверявали, че Петте хиляди ще бъдат посочени и че от тях по решение на самите Пет хиляди ще се избират поред Четиристотините, а междувременно не трябва да правят нищо, което би могло да погуби държавата, нито пък да я предават в ръцете на неприятеля. След многобройни речи, държани пред множеството, хоплитската маса станала по-отстъпчива. От всичко най-много хоплитите се боели за съществуването на държавата. Те се споразумели за това, че в уречен ден ще свикат народното събрание, за да се помирят.

Когато денят за събранието в театъра на Дионис дошъл и гражданите се били почти събрали, пристигнало известие, че четиридесетте и два кораба, начело с Агесандрид, тръгнали от Мегара и се движели напред покрай брега на Саламин. И всеки от хоплитската маса повярвал, че ставало именно това, което казвали от дълго време насам Терамен и неговите приятели, а именно, че корабите се насочвали към укреплението, и те смятали, че неговото разрушаване било полезно. Може би действително в изпълнение на един съгласуван план Агесандрид бил останал във водите на Епидавър, но при наличието на смутовете, които бушували тогава

в Атина, било твърде естествено това, че той решил да забави своето тръгване с надежда да може да се намеси в удобен момент. Атиняните обаче вкупом веднага щом им било съобщено за това, се спуснали всички бегом към Пирея, защото войната с неприятелите, много по-важна от вътрешната, била недалеч, а в самото пристанище. Едни започнали да се настаняват в готовите вече кораби, други спускали във водата нови. Трети пък бързали да отбраняват крепостните стени и входа на пристанището.

Пелопонеските кораби обаче минали покрай Пирея, заобиколили Сунион и хвърлили котва между Торик и Прасий[125], а след това спрели в Ороп. Атиняните трябвало да действуват бързо и с необучен екипаж, защото държавата им била в междуособица, а те искали колкото е възможно по-скоро да защитят по възможност по-голямата част от своите владения, понеже след блокадата на Атика Евбея била всичко за тях, и затова изпратили стратега Тимохар с кораби в посока към Еретрия. Когато те пристигнали заедно с корабите, които от по-рано се намирали в Евбея, станали всичко тридесет и шест. И те веднага трябвало да влязат в морско сражение, защото Агесандрид, след като се наобядвал, вдигнал котва от Ороп, а Ороп се намира от Еретрия на приблизително шестдесет стадии по море. Тъй като той напредвал с флотата си и атиняните от своя страна се качили незабавно на корабите, като мислели, че техните войници са близо до корабите; случило се обаче така, че тези хора не си купували съестните продукти на пазара (тъй като еретрийците били взели предпазни мерки там да няма нищо за продан), а в къщите на края на селището; по този начин, тъй като качването на корабите се извършвало бавно, неприятелското нападение щяло да има преднина и щяло да принуди атиняните да се доберат по какъвто и да било начин до морето. При това в Еретрия бил вдигнат сигнал, за да уведоми пелопонесците в Ороп кога трябва да потеглят. При такива условия атиняните трябвало да излязат на открито море и да дадат сражение пред пристанището на еретрийците. След като въпреки всичко те успявали да устоят за кратко време, впоследствие обаче побягнали и били преследвани чак до брега. Тези атиняни, които побягнали по посока на Еретрия, която те смятали за приятелски град, имали най-жестока участ: те били избити от еретрийците. Онези от тях избягнали тази участ, които успели да се доберат до укреплението на Еретрия, което заемали техните другари. Спасили се и корабите, които успели да стигнат до Халкида. Пелопонесците заловили двадесет и два атински кораба и след като избили част от екипажа, а другите пленили, издигнали трофей. Немного след това те предизвикали отпадането на цяла Евбея с изключение на Орей, който бил владян от са-

мите атиняни, и взели всички мерки, които били полезни.

Когато атинянните узнали за събитията в Евбея, те били обзети от панически страх, какъвто дотогава не били изпитвали. Нито катастрофата в Сицилия, колкото и тогава тя да се смятала за плачевна, нито някакво друго поражение ги било ужасявало до такава степен. И наистина войската в Самос била отпаднала от тях, други кораби те нямали, нито пък хора за други екипажи, самите те враждували помежду си и не се знаело кога ще настъпи сблъскването между тях, а освен това сега те загубили флотата си и най-важното — Евбея, от която те имали по-голяма полза, отколкото от Атика. При това положение имало наистина достатъчно много причини, за да се отчаят. Най-много от всичко и пряко ги ужасявало обаче това, че победоносният противник можел да дръзне и се насочи направо срещу тях, срещу Пирея, която била опразнена от кораби, и те мислели, че той почти е вече там. Фактът, че ако пелопонесците бяха имали повече смелост, тази операция би била лесна за тях и щото да се случи от двете неща едното: или те щели да изострят още повече междуособиците в града, като хвърлят котва пред него, или пък, ако се настанели на обсада, те щели да принудят флотата от Йония въпреки нейната враждебност към олигархията да се притече на помощ на своите близки и на целия град. И оттогава насетне Хелеспонтът щял да бъде техен. Техни щели да бъдат и Йония, и островите, и всичко (друго) чак до Евбея, и, така да се каже, цялата Атинска империя. Този не бил обаче единственият случай, при който най-големият шанс на атинянните се състоял в това, че имали за свои противници лакедемонците. Имало е и много други случаи. Понеже, като се имат пред вид основните различия (съществуващи) между техните характери, атинянните са бързи, а лакедемонците — мудни, атинянните са предприемчиви, а лакедемонците — нерешителни, лакедемонците са им правили огромни услуги, още повече, че в случая (с Атина) се е касаело за една морска империя. Това са доказали добре сиракузците; те, чийто характер наподобява най-много на характера на атинянните, могли и най-добре да воюват срещу тях.

Като получили тези известия, атинянните въпреки претърпяната катастрофа успели да екипират двадесет кораба и свикали веднага народното събрание и провели незабавно едно заседание, като се завърнали тогава за пръв път на обичайното място на своите събрания, наречено Пникс. По време на това заседание те сложили край на режима на Четиристотинте и гласували властта да бъде поверена на Петте хиляди (към тях трябвало да принадлежат тези, които могли да се въоръжат като хоплити). Същевременно те забранили никой да не получава заплата за обществена длъж-

ност под страх на проклятие. След това народното събрание се свиквало често и на заседанията му решили да се посочат помотети[126] и други политически мерки. И тогава именно за пръв път, поне в мое време, Атина имала, както изглежда, едно напълно добро управление; понеже тогава се установило между олигархите и демократите едно разумно равновесие. А това бил главният фактор, който допринесъл за това държавата да бъде изведена от лошото положение, в което се намирала. Решили с гласуване да възвърнат обратно Алкивиад и другите, които били изпратени в изгнание заедно с него. Изпратили както до Алкивиад, тъй и до войските в Самос послания, с които ги молели да участвуват и те от своя страна в усилията на града.

По време на този преврат Пейсандър и Алексикъл с другарите си и тия, които били особено предани на олигархията, избягали веднага в Декелея. Единствен от тях само Аристарх, понеже по това време бил и стратег, взел бързо малък брой от варвари, които били най-малко повлияни от елинската култура, и се оттеглил по посока на Ойное. Това бил атински форт, който се намирал на границата с Беотия, който коринтяните обсаждали. Вследствие на пораженето, което им нанесъл гарнизонът на Ойное, като избил техните хора, които се връщали от Декелея, коринтяните атакували форта по своя собствена инициатива, като били подкрепени от беотийци, които те били повикали. След като се споразумял с тях, Аристарх измамил хората от Ойное, като им казал, че атиняните били постигнали вече пълно споразумение с Лакедемон и че те трябвало да предадат форта на беотийците, тъй като в споразумението се предвиждала тази именно клауза. Като му повярвали, защото бил стратег, жителите на Ойное напуснали форта по силата на договора. Беотийците завзели по този начин напуснатия Ойное, докато в Атина бил сложен край на олигархическия режим и на гражданските смутове.

Приблизително по същото време на това лято[127] пелопонесците от Милет не били получили заплата от никого от онези, на които Тисаферн, както се знае, бил дал съответните нареждания, когато тръгнал за Аспенд. Още не били дошли нито финикийските кораби, нито пък Тисаферн. Филип, който го придружавал, и също Хипократ, един спартиат във Фаселида, напротив, били уведомили наварха Миндар, че тази флота няма да дойде и че Тисаферн постъпва във всяко отношение коварно спрямо пелопонесците. Междувременно пелопонесците били повикани от Фарнабаз, който също полагал усилия да добие подкрепата на тяхната флота, за да предизвика отпадането на гръцките градове от своята област, които все още били подчинени на атиняните. Понеже, също както Тисаферн, и Фарнабаз се надявал, че

подобен успех ще му осигури значителни придобивки. И така Миндар потеглил внезапно от Милет при голяма дисциплина и ред за Хелеспонта, за да не бъде забелязан от флотата при Самос. Той потеглил от Милет по посока за Хелеспонта със седемдесет и три кораба. Преди това, през същото лято, той бил изпратил шестнадесет кораба, които извършили нападения в една част на Тракийския Херсонес. Силният вятър обаче го принудил да се отбие с корабите си на остров Икар, където той останал пет или шест дни поради невъзможността да потегли отново, след което той пристигнал в Хиос.

Щом като Трасил узнал, че Миндар бил напуснал Милет, той също побързал да потегли от Самос, като ускорявал своето движение, за да не би Миндар да стигне преди него в Хелеспонта. Уведомен обаче, че Миндар се намира в Хиос, и като смятал, че той ще престои там, Трасил поставил наблюдатели както на Лесбос, така и на отсрещната континентална суша, за да не може да се извърши никакво движение на корабите без негово знание. Самият той потеглил за Метимна и заповядал на нейните жители да му приготвят брашно и други припаси, защото възнамерявал, в случай че чакането продължи, да използува Лесбос като база за операции срещу Хиос. Едновременно с това Миндар искал да се отправи за Ерес, град на остров Лесбос, който бил отпаднал, и ако може, да го превземе. Работата се състояла в това, че изгнаниците от Метимна (които принадлежали към най-знатните кръгове на този град) били довели от Киме петдесет хоплити, които принадлежали към същата политическа фракция като тях, и били набрали и наемници на отсрещната континентална суша. С около всичко триста души, които командувал тиванецът Анаксандър, по сила на родствените връзки[126] между двата града, те предприели най-напред нападение срещу Метимна. Този опит излязъл обаче безуспешен, защото атинският гарнизон от Митилене пристигнал навреме, а след това те били отблъснати при едно сражение вън от града. И като прехвърлили планината, отишли да предизвикат отпадането на Ерес. И тъй Трасил повел всички свои кораби срещу града, като възнамерявал да го атакува. Трасибул пък, като узнал за дебаркирането на изгнаниците в Лесбос, бил потеглил от Самос с пет кораба и се намирал вече там. Тъй като обаче той (Трасибул) бил пристигнал твърде късно, за да спаси Ерес, той бил хвърлил котва пред града. Към тези морски сили се прибавили още няколко кораба, които се завръщали от Хелеспонта. Това били може би два кораба и други от Метимна. Така там имало всичко шестдесет и седем кораба, чиито войски се готвели да използуват обсадни машини и всички други средства, за да превземат, ако е възможно, града (Ерес).

Междувременно Миндар и пелопонеската флота прекарали два дни в Хиос, за да се запасят с храна, при което всеки войник получил от хиосците по три тесаракости[129]. На третия ден, без да губят нито минута, те потеглили от Хиос. Като избягвали откритото море, за да не срещнат корабите от Ерес, те гледали да имат Лесбос от лявата си страна, като взели курс по посока на континенталната суша. След като акостирали на територията на Фокея в пристанището на Картерия, където закусили, те продължили пътя си, като се движели покрай територията на Киме и обядвали при Аргунските острови на сушата срещу Митилене. Оттам, вече през нощта, те продължили да се движат покрай брега и пристигнали в Харматунт, разположен на континента срещу Метимна. След като закусили тук, те минали покрай Лектон, Лариса, Хамаксит и някои други места на тази област, за да стигнат в Ройтейон, вече в Хелеспонта, преди полунощ. Някои от корабите се спрели обаче в Сигей и на други места в този район.

Атиняните, които били в Сест с осемнадесет кораба, разбрали, като наблюдавали сигналите на своите брегови стражи и многочислените огневи сигнали, които били запалени внезапно на брега, завзет от неприятеля, че една пелопонеска флота влизала в Хелеспонта. Те вдигнали котва още през същата нощ и с най-голяма бързина, придържайки се близо край брега на Тракийския Херсонес по посока на Елеунт, за да излязат на открито море, вън от обсега на неприятелските кораби. И действително шестнадесетте кораба от Абид не ги забелязали. Един обаче сигнален знак бил даден все пак от приятелската ескадра, когато тя влизала, за да се предпазят от един евентуален излаз на атиняните. А що се отнася до корабите на Миндар, атиняните ги съгледали призори и започнали веднага да ги преследват. И понеже били преследвани от тях, не всички успели да им убягнат: докато повечето кораби могли да намерят убежище в Имброс и Лемнос, четири от тях, а именно тези, които се намирали на края на конвоя, били застигнати (от противника, бел. ред. Хр. Д.) близо до Елеунт. Един от корабите, който заседнал на пясъка при светилището на Протесилай[130], бил заловен в плен заедно със своя екипаж, други два били пленени без екипажите си, а четвъртият, изоставен, бил подпален и изгорен близо до Имброс.

След това с една ескадра, подсилена от корабите в Абидос, всичко осемдесет и шест кораба, пелопонесците обсадили Елеунт още същия ден, но понеже градът не се предавал, те се завърнали в Абид. Атиняните пък, заблудени от своите брегови наблюдатели, били далеч от мисълта, че минаването на неприятелските кораби би могло да се използне от тяхното внимание, продължили спокойно обсадата на укрепленията. Когато узнали обаче за това, което се било слу-

чило, те потеглили веднага от Ерес и се отправили, за да отидат на помощ, към Хелеспонта. Отначало те заловили два пелопонески кораба, които при преследването, за което говорихме, били излезли твърде смело в открито море и се натъкнали на атиняните. На другия ден атиняните пристигнали при Елеунт, където хвърлили котва. Те повикали корабите, които се били приютили при Имброс, и в продължение на пет дни се готвели за морската битка.

След това сраженето се развило по следния начин. Построена в колона, атинската флота започнала да се движи покрай брега по посока на Сест, като се придържала близо до сушата. Като забелязали това движение, на свой ред вдигнали котва от Абид. Когато станало ясно, че битката е предстояща, атинската флота, която наброявала седемдесет и шест кораба, се разгърнала в линия пред крайбрежието на Тракийския Херсонес в сектора на Идак до Ариана, а флотата на пелопонесците, която наброявала осемдесет и шест кораба, се разположила в сектора между Абид и Дардан. Сиракузците заемали нейното дясно крило, а на лявото крило се намирал самият Миндар с най-бързоходните кораби. На лявото крило на атиняните бил Трасил, а на тяхното дясно крило се намирал Трасибул. Останалите командири се разпределили по фронта. Пелопонесците бързали да започнат по-рано битката, а ако могат, със своето ляво крило, което надминавало дясното крило на атиняните, да им преградят пътя към открито море, като в центъра ги изтласкат към брега, който не бил далеч. Като схванали обаче тази маневра, и в посоката, в която неприятелите искали да им преградят пътя, от своя страна също удължили бойната си линия и ги надминали с бързия си ход. В същото време тяхното ляво крило било вече задминало носа, който се наричал Кинос сема (Куче гроб). Вследствие на това обаче в техния център останали само слаби и разпръснати кораби, а при това и техният брой бил много по-малък, отколкото корабите у неприятеля; освен това и брегът при Кинос сема образува остра и ъгловата извивка, тъй щото от едната страна не могло да се види какво става на отсрещната страна.

И така пелопонесците се втурнали срещу центъра на атиняните и отхвърлили техните кораби към брега, където те дебаркирали при тяхното преследване, като по този начин постигнали един значителен успех. Хората на Трасибул от дясното крило нямали възможност да помогнат на центъра поради големият брой на нападащите ги кораби. Не могли да помогнат и хората на Трасил от лявото крило, понеже поради нос Кинос сема не се виждало какво става в центъра, а в същото време ги задържали и разположените насреща им сиракузки и други кораби, които не били по-малобройни от техните. Това продължило до момента, когато

пелопонесците, като виждали своите предимства, не се колебаели да преследват всеки индивидуално своя противник и започнали в част от флотата си да изпадат в безредие. Като видели това, Трасибул и неговите хора престанали да разтягат своята линия, извършили остър завой в обратна посока и контраатакували корабите, които били насочени срещу тях, като ги разбили. След това, като изненадали пелопонесците в сектора, в който те били победили, им нанесли загуби и по-голямата част от тях отстъпили в паническо бягство, без да се сражават. Що се отнася пък до сиракузците, които се били огънали вече също пред Трасил, те ускорили своето бягство, когато видели, че и другите бягат.

Вследствие на това поражение пелопонесците избягали в първия момент главно към реката Мейдий, а по-късно към Абид. Атиняните заловили малко кораби в плен, понеже Хелеспонтът е тесен и това предоставяло на противника близки убежища. Все пак тази морска победа дошла за атинянните в най-добрия за тях момент. Дотогава те, вследствие на по-малките си поражения и на катастрофата в Сицилия, се страхували от пелопонеската флота. Сега те престанали да се подценяват и да смятат, че неприятелите ги превъзхождат по море. Атинянните заловили от неприятеля осем хиоски кораба, пет коринтски, два амбракийски, два беотийски и по един от левкадците, лакедемонците, сиракузците и пелинейците. Самите те изгубили петнадесет кораба. След като издигнали трофей на носа Кинос сема и прибрали корабните отломки, атинянните върнали на противника, въз основа на споразумение, телата на убитите и изпратили в Атина една триера, за да извести за победата. Когато корабът пристигнал там с новината за този неочакван успех, тя насърчила много гражданите след неотдавнашните поражения, претърпени на Евбея, и вследствие на вътрешните смутове. Атинянните започнали да мислят, че ако действуват енергично, могат все още да излязат победители.

На четвъртия ден след това сражение атинянните, които се намирали в Сест, поправили набързо корабите си и потеглили срещу Кизик, който бил отпаднал. Те забелязали, че на котва при Харнагион и Приап се намират дошлите от Византион осем кораба, отправили се срещу тях и след като разбили в бой дебаркиралия на брега екипаж, завладели корабите. Като пристигнали пред Кизик, който не бил укрепен, атинянните отново го подчинили на своята власт и му наложили обезщетение. Междувременно пелопонесците потеглили също в открито море, за да отидат в Абид; като атакували Елеунт, те прибрали там всички онези от своите пленени кораби, които били в добро състояние (тъй като елеунците били изгорили другите), а в Евбея изпратили Хипо-

крат и Епикъл, за да докарат корабите, които се намирали там[131].

Приблизително по същото време Алкивиад от своя страна се завърнал със своите тринадесет кораба от Фаселида и Кавъп в Самос, като съобщил, че попречил на финикийските кораби да се присъединят към пелопонесците и че сега благодарение на него Тисаферн бил по-приятелски разположен към Атина, отколкото преди. След като екипирал още девет кораба към предишните, той отишъл в Халикарнас, за да изиска една голяма парична сума, и укрепил Кос. След това назначил управител на Кос и се завърнал отново в Самос в началото на есента. Когато Тисаферн узнал, че пелопонеската флота била потеглила от Милет към Хелеспонта, той тръгнал от Аспенд и се завърнал в Йония. Докато пелопонесците били в Хелеспонта, жителите на Антандър[132], които по произход са еолийци, подтиснати от персиеца Арсак, заместник на Тисаферн, докарали от Абид хоплити, които минали по суша през планината Ида и ги въвели в града. Същият този Арсак, по неизвестни причини, бил настроен враждебно към делосците, които живеели в Атрамитион[133] още от времето, когато били прогонени от атиняните от Делос поради очищението[134] на острова. Под претекст (че ги води срещу някакъв) тайнствен противник той бил извикал най-добрите от делосците да потеглят на поход, отвел ги като приятели и съюзници и, като използувал един момент, когато не обядвали, той заповядал да ги обкръжат и избият с копия. Поради това негово деяние жителите на Антандър се боели, да не би някой път той да извърши някакво подобно насилие и срещу тях. Същевременно те не били в състояние да плащат данъците, които той им налагал, и затова прогонили неговия гарнизон от своя акропол.

Тисаферн разбрал добре, че и тази акция е също така дело на пелопонесците, както и историята в Милет и тази в Книд (там също неговият гарнизон бил прогонен). Той смятал, че обвиненията действително са го компрометирали в техни очи, и се боял да не му сторят някакво зло. В същото време той се измъчвал от мисълта, че Фарнабаз за по-кратко време и с по-малки разходи е привлякъл пелопонесците на своя страна и че сигурно ще постигне повече от него в борбата с атиняните. Ето защо Тисаферн решил да отиде при тях в Хелеспонта както за да ги упрекне заради събитията в Антандър, така и за да се оправдае по възможния най-приличен начин срещу техните обвинения, отнасящи се също до финикийските кораби, както и до някои други въпроси. И тъй той пристигнал най-напред в Ефес, където извършил най-напред жертвоприношение в чест на Артемида...

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ КНИГА ОСМА

[1] Срв. за това разказа на Тукидид, VII, 87_6
[2] По този въпрос срв. Тукидид, VIII,4 и 86_6
[3] Ноември 413 г. пр. н. е.
[4] Отговаря на съвременния Зейтунски залив. Той е тесен и дълбок залив на североизточния бряг на Гърция, разположен между областите Малида, Етея и Локрида. Откъм изток той се преграждa от остров Евбея
[5] След окупирането на Декелея хранителните припаси, които пристигали от Евбея, не били докарвани вече по сухо, както по-рано, когато ги стоварвали в пристанището на Орон, а трябвало да бъдат пренасяни изцяло по море. Срв. за това Тукидид, VII, 28_1
[6] Думата „хармост" Тукидид употребява само тук в своя труд. Тя означава „управител", „редител". Така се наричали магистратите, назначавани за управители в зависимите от Спарта градове. Те имали предимно военноадминистративни функции
[7] Сатрапията, начело на която стоял Тисаферн, включвала обширните области Мизия, Лидия, Кария и Памфилия. Нейна столица бил град Сарди. Всички елински градове, разположени по морския бряг на тези области, признавали, макар и негласно, върховенството на Тисаферн
[8] По крайбрежието на Мала Азия
[9] Писутън (Pisuthnes) бил преди това управител на Сарди
[10] Фарнабаз бил персийски сатрап в Даскилейон (сега Ескикьой) във Фригия.
[11] В старите знатни атински семейства имената обикновено се предавали от дядо на внук. Алкивиад бил син на Клейний, а самият той — син на Алкивиад.
[12] Халкидей не бил наварх. Срв. Тукидид, VIII, 20_1.
[13] 412 г. пр. н. е.
[14] Т. е. в днешния Саронски залив
[15] Този брой, сравнен с първоначалните намерения и обещания, направени в гл. 3_2 и 5_2, както и на края на гл. 6, свидетелствува ярко за мъчнотиите, на които се натъквали пелопонесците, когато трябвало да действуват по море
[16] Истмийските игри били един от най-големите панелински празненства, които се провеждали под ръководството на коринтяните. Тези празненства ставали всеки две години. Всички гръцки полиси били поканвани да вземат участие в празненствата, като изпратят теори (наблюдатели).
[17] Кенхреи бил град в Пелопонес, разположен на Саронския залив, и служел като (източно) пристанище на Коринт
[18] Вж. Тукидид, VI, 104 и VII, 71
[19] Тукидид има пред вид Хиос, който действително бил един от най-големите и многолюдни градове, членуващи в Атиско-делоския морски съюз. Хиос имал свои колонии даже по егейския бряг на Тракия. Нейна колония бил например градът Маронея
[20] Вж. Тукидид, II, 24_1
[21] Атинянитe не посегнали на тази сума дори и когато узнали за катастрофата в. Сицилия. Тези хиляда таланта били удържани от наличните тогава фондове на Акропола през 431 г. пр. н. е.
[22] За тези кораби срв. Тукидид, VIII, 9_2 и 10_2
[23] Вж. за това Тукидид, VIII, 20_1
[24] Вероятно кораби и войници

[25] Тези кораби се прибавили към двадесетте кораба, посочени от Тукидид в VIII, 17_1
[26] Според Стефан Византийски то се намирало между градовете Лебедос и Колофон, разположени на йонийския бряг на Мала Азия
[27] Предишният наварх Меланхрид следователно не бил вече на този пост, а, както видяхме, Халкидей нямал ранга на наварх
[28] Срв. за това Тукидид, I, 117
[29] Вж. Тукидид, VIII, 8_2

[30] Вж. Тукидид, VIII, 16_1, 17_1, 19_4

[31] Тези десет кораба, прибавени към шестнадесетте на Диомедон, правели всичко двадесет и шест. Съобщаваният от Тукидид брой (26) би могъл да се обясни със загубата на един кораб или пък с неговото бягство(?).

[32] Град на югозападния бряг на остров Лесбос

[33] Ерес (Ересос, сега Ересо) е град, разположен на западния бряг на остров Лесбос

[34] Това са съюзническите контингенти, за които става дума у Тукидид, VIII, 22_1

[35] Срв. Тукидид, VIII, 23

[36] Група от пет малки островчета, които се намират в пространство между северозточния край на остров Хиос и крайбрежието на Западна Мала Азия. Сега се наричат Спалмадори

[37] В северната част на остров Хиос

[38] Фанай се намирал на южния край на остров Хиос

[39] Местоположението на Левконий е неизвестно

[40] Вж. Тукидид, VII, 6_{4-5}

[41] Лерос е малък остров от групата на Спорадските острови, разположен на северозапад от остров Камомина. Лерос има плодородна почва и удобни пристанища. Населяван отначало от дорийски групи, впоследствие той бил заселен от милетци и оставал винаги подчинен на Милет

[42] Насоският залив, наричан още Баргилийски, носел двете си имена от градовете Насос и Баргилия, разположени на неговите брегове. Този залив е разположен между полуостровите, на които се намирали съответно градовете Милет и Халикарнас

[43] Те акостирали в пристанището на Милет, което атиняните току-що били напуснали (срв. Тукидид, 26_2)

[44] Вж. Тукидид, VIII, 17_1

[45] Това са двадесетте хиоски кораба, които Халкидей довел заедно със своите пет лакедемонски кораба, за да предизвика отпадането на Милет, в които били преследвани от атиняните от ескадрата на Трасикъл и Стромбихид. За това срв. Тукидид, VIII, 17_3

[46] За него срв. Тукидид, VIII, 5_5 и 19_5

[47] Даревният статер (дарейк) е златна персийска монета, равна на двадесет атически драхми

[48] За това обещание на Тисаферн вж. Тукидид, VIII, 5_5

[49] За това решение на Тисаферн, което му било внушено от Алкивиад, вж. Тукидид, VIII, 45_2

[50] Срв. Тукидид, VIII, 26_1

[51] За тях срв. Тукидид, VIII, 25_1

[52] Срв. Тукидид, VIII, 24_6

[53] Срв. Тукидид, VIII, 26_1

[54] Вж. Тукидид, VIII, 27, 29

[55] Това са четирите кораба, за които се говори у Тукидид, VIII, 23_1 и които се срещат и в 24_1

[56] Първият техен опит да отпаднат е отразен у Тукидид, VIII, 5_2. Той завършил неуспешно (вж. VIII, 22 сл.)

[57] Срв. Тукидид, VIII, 28_5

[58] Той се намирал там според Тукидид, VIII, 24_6

[59] Нос Аргин се намирал недалеч от остров Еритри и точно срещу о. Хиос.

[60] Планината Мимант (Мимас) се намирала на полуострова, разположен на запад от Хермейския залив и на север от Еритри

[61] Между тези военачалници бил по всяка вероятност и Астиох. Срв. Тукидид, VIII, 36_1

[62] Триопион се намирал в същност в областта Дорида, на югозападния край на Мала Азия, или по-точно на Книдоския полуостров. Тук дорийските гърци в Мала Азия организирали в чест на Аполон състезателни игри, които били прочути

[63] Относно положението, в което се намирали пелопонесците вж. VIII, 31_1 и VIII, 46_5

[64] Както се вижда от Тукидид, VIII, 29, войниците получавали в продължение на един месец заплата от една драхма (на ден)
[65] Срв. Тукидид, VIII, 28_2
[66] Срв. Тукидид, VIII, 174 и сл.
[67] Самото име на това селище е свързано с култа на Аполон Делфиниос. За хиоския Делфинион вж. още Диодор, XIII, 76_3, където селището Делфинион (Делфиний) се споменава като форт, превзет от отряда на спартанския военачалник Калидратид през 407/406 г. пр. н. е.
[68] Срв. Тукидид, VIII, 24
[69] Срв. Тукидид, VI, 1 и VIII, 1
[70] Става дума за слънцестоенето през 412—411 г. пр. н. е.
[71] Срв. Тукидид, V, 22_2, 50_4 и 76_3
[72] Срв. Тукидид, VIII, 2
[73] Град в Западна Мала Азия на малко разстояние от морето
[74] Кос-Меропида, в същност остров Кос, е един от важните острови на Додеканеза, на който се намирало прочутото светилище на Асклепий с не по-малко прочутата медицинска школа. Меропида било по-старото име на острова, което по-късно се употребявало като епитет
[75] В случая се касае очевидно за стотина кораба. Тук би трябвало да се припомни следното: петте кораба от VIII, 12_3, четирите от 23_1, шестте от 23_5, петдесетте и пет от 26_1 и дванадесетте от 35_1 правят 82 кораба. От тази цифра би трябвало да се извадят петте кораба, които според 35_3 били изгубени при военните действия; от останалите седемдесет и шест кораба следва да се извадят трите кораба, които според 42_3 били изгубени, но след това да се прибавят двадесет и седемте кораба от Кавън. Изследователите на Тукидид, които преди нас са правели тези изчисления, не пропускат да отбележат, че сметката ще бъде правилна, ако и повредените кораби, за които се споменава често, са били поправяни и вкарвани отново в строя
[76] С тях пелопонесците били издигнали трофей на острова
[77] Лорима бил град на западния бряг на Мала Азия, и то на сектора на Кария (на изток от нос Кинос сема). Родосците там поддържали свое пристанище
[78] Т. е. земите, които персите били завладели, макар и за кратко, по време на Гръко-персийските войни
[79] Камир (по-точно Камеирос) заедно с Линдос и Ялисос били по времето, за което се говори на това място у Тукидид, трите града на остров Родос, които заедно с Халикарнас и Книдос от континенталната суша, както и с остров Кос образували дорийския Хексаполис (т. е. Шестоградие). Подчинени най-напред на персийския цар Дарий, впоследствие те станали членове на Атинско-делоския морски съюз и останали в него до 412 г. пр. н. е. В 408 г. пр. н. е. те с общи усилия основали на северозточния край на о. Родос града Родос, снабден с две превъзходни пристанища
[80] Вж. Тукидид, VIII, 24, 25
[81] Обикновено военачалниците не изплащали цялата заплата на войниците, задържайки част от нея като залог, че няма да напуснат службата
[82] Срв. Тукидид, VI, 18_6
[83] Имат се пред вид техните съслужившии във войската
[84] За тези думи на Алкивиад срв. още Тукидид. 89_5 и 92_3
[85] Триерарсите се избирали от средата на най-заможните атински граждани.
[86] В същност най-чувствително засегнати от войната били широките народни слоеве в Атина и преди всичко селяните в Атина. Знатните и богати слоеве смятали обаче, че те носят най-голямата част от бремето на войната, понеже освен човешката жертва те трябвало да заплащат със свои средства разноските за войната
[87] В гръцкия оригинал е употребено понятието „хетерична група". Хетерии — сдружения се наричали в Атина клубовете на олигарсите
[88] Вж. Тукидид, VIII, $43_{2,3}$
[89] Вж. Тукидид, VIII, 44_3, 45_1

[90] Евмолпидите и Кериките били жреците на главните божества (Деметра, Кора, Плутон и др.), на които били посветени Елевсинските мистерии. Митичният херой Керикс минавал за родоначалник на жреческия род на Кериките. Той бил роден според едно предание от връзката на бог Хермес с една от дъщерите на Кекроп („роденият от земята", змиеобразен „дух хранител" на Атина), а според друго — бил син на героя Евмолп, който от своя страна имал родствени връзки с Тракия

[91] Вж. Тукидид, VIII, 25_1

[92] Вж. Тукидид, VIII, 23_1, 24_2

[93] Педарит, на когото лакедемонците възложили командуването в Хиос, имал на свое разположение помощните отряди на Аморг (Тукидид, VIII, 28_4 и сл. и 38_3); Тукидид, както се вижда по-горе, споменава на два пъти (VIII, 38_4 и 40), че Астиох не му оказал помощта, която той искал

[94] Касае се за укреплението на Делфиний (срв. 38_2 и 40_3)

[95] За предишната блокада на Хиос срв. Тукидид, VIII, 40

[96] Повечето изследователи са на мнение, че по силата на договора, сключен, както се приема, в 448 г. пр. н. е. между Атина и персийския цар Артаксеркс, последният се задължавал да не изпраща никакви военни кораби в Егейско море

[97] Срв. Тукидид, VIII, 18 и 37

[98] Хиерамен бил шурей на персийския цар, а Фарнабаз бил сатрап на Даскилион, който по всяка вероятност участвувал в преговорите, които предхождали сключването на споразумението

[99] Срв. Тукидид, VIII, 5_1

[100] Т. е. пролетта на 411 г. пр. н. е.

[101] Той, както се вижда от VIII, 62_1, тръгнал от Милет

[102] Срв. Тукидид, VIII, 55_3

[103] Срв. Тукидид, VIII, 50 и сл.

[104] 510 г. пр. н. е.

[105] От 478 г. пр. н. е., т. е. от датата на създаването на Атинския морски съюз.

[106] Разбира се, че твърденията на атинските олигархи са несъстоятелни или в най-добрия случай — преспени. Знае се, че в определени важни случаи атинското народно събрание било властно да взема решения само при наличието на кворум от 6000 души. В дадения случай обаче Атина водела продължителна война, а в подобни форсмажорни случаи правилото за споменатия минимален кворум не всякога се прилагал

[107] Тукидид споменава тук за пръв път името на Хипербол, който бил остракизиран още през 418/417 г. пр. н. е. Вж. за него Плутарх, Алкивиад, 13_4 сл.: Никий, 11 и Аристид, 7_3 сл.

[108] Моряци от кораба „Парал"

[109] Вж. Тукидид, I, 115—117

[110] Вж. Тукидид, VIII, 72_1

[111] Вж. Тукидид, VIII, 8_1 и 39_2

[112] Вж. Тукидид, VIII, 54_4

[113] Лице, преследвано за някакво престъпление и потърсило защитата на олтар или храм, се ползувало с неприкосновеност

[114] Т. е. говорел карийски (или персийски?) и гръцки

[115] Хермократ, началник на сиракузските кораби, като олигарх бил изгонен от демократите, които по това време завзели властта в Сиракуза

[116] Вж. Тукидид, VIII, 72_1

[117] Вж. Тукидид, VIII, 71_{1-2}

[118] Подобно на пратениците на Четиристотините

[119] Вж. Тукидид, VIII, 74_2

[120] Град в Западна Мала Азия, на източния бряг на Ликия

[121] Вж. Тукидид, VIII, 48 и сл.

[122] Така се наричало скалистото полуостровче, което се спускало от север чак до входа на голямото пристанище в Атина

[123] Периполите били войници от пограничните войски

[124] Анакейонът бил храмът на Диоскурите

[125] Деми по крайбрежието на Атика

[126] Колегия в Атина от 501 до 5501 граждани, избирани помежду хелластите (заклети съдии) със задача да координират постъпилите предложения за нови закони или за отменяне на стари

[127] Това било приблизително през месец септември 411 г. пр. н. е.

[128] Жителите и на двата града били еолийци. Срв. за това Тукидид, III, 2. 3

[129] Не е ясно дали въпросната монета представлявала една четиридесета част от статера

[130] Протесилай според преданието бил чичо на Филоктет и герой от Троянската война. Той бил погребан на южния край на тракийския Херсонес. Неговото светилище е открито и изследвано

[131] Т. е. тамошните кораби

[132] Град на западния бряг на Мала Азия

[133] Артамитион, дн. Адрамид, град на западния бряг на Мала Азия, на Адрамидския залив

[134] Вж. Тукидид, V, 1